



శ్రీః.

శ్రీయై నమః.

శ్రీనివాసాయ పరస్మై బ్రహ్మణే నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

16295

భవభయాభితప్త జన భాగధేయ వైభవ భావితావతరణ

శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితమ్,

శ్రీశారీరకమీమాంసాబ్రహ్మసూత్రభాష్యమిదమ్.

తదీయాభ్యాం వేదాంతసార వేదాంతదీపాభ్యామ్,

శ్రీవాత్స్య వరదాచార్య చరణనలిన పరిచరణ ఫలభూతయా

శ్రీకూరకులసుదర్శనసూరిసంకల్పలితయా

శ్రుతప్రకాశికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా,

శ్రీభాష్యేదాహృతోపనిషదాది ప్రమాణవాక్యానా మకారాద్యనుక్రమాకరచన్ద్రీకయా,

తత్తత్పుటే ఆకరనిర్దేశాదినాచ సంయోజ్య,

శ్రీమత్పరవస్తు భట్టనాథయోగివర పూర్వాశ్రమసకుల్యేన

శ్రీభూతపురవాసినా

గార్గ్యశ్రీపరవస్తురామానుజవిదుషా,

యథామతి సంశోధ్య.

జి. ఆర్. సి. ముద్రాయస్త్రే,

ముద్రితం విజయతాం తమామ్.

Registered Copy Right.

కలి 5003.

1908.





శ్రీః  
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

జయతి భవ మశేషా మాదరేణానుగృహ్లాన్ననుపధి యతిరాజః పన్నగేశావతారికః ।  
జయతి కుమతమాయాయామినీపూర్వసద్భ్యా కృతసకలవిబోధా నిర్మలా తస్య సూక్తిః ॥

౧.

లోకేషు ప్రలయార్థమ్రాపమభవాలీఢేషు రాగాదిభి  
హ్నోరైర్దస్యభి రాపుతేషు భగవద్దాస్యే కథాశేషితే ।  
వ్యజ్జ్ఞం స్వాశయ మప్రమేయమహిమప్రేమానుకమ్పానిధిః  
కానీనో ముని రావిరాస భగవాన్నారాయణ సుస్వయమ్ ॥

౨.

వేదాన్వయస్య పురాణజాల మమలం నిర్తాపి, నారాయణ-  
స్థేమాజ్ఞాఞ్చ బధాన భారతకథాం, శ్రుత్యఞ్చలం సూత్రయ ।  
ఇత్థం సంస్మృతీశర్వరీదినముఖప్రాశ్నిప్రతిహృతై  
ర్వాస్తవై రధినో జ్ఞగన్తి కుమానాయోగీ సయోగేశ్వరః ॥

౩.

గావిభార్యాదభిత స్తదీయవచసాం వైపుల్యత స్సంస్మతే  
రైవజాత్యాదిదమాశయానపగమా తుష్టిభవన్తో జనాః ।  
స్వస్వోత్పేక్షితమార్గమార్గణపరాస్తస్మిన్నుమర్థవ్రజే  
తస్యోపాయగణైః హస్తవిమళిం సర్వాత్మనా లమ్బితాః ॥

౪.

వేదే సంజాతభేదే జగతి విగతికే సూరిలోకే సశోకే  
ఋద్ధే సర్వత్రబుద్ధే కణచరణమతే సంమతే కింపచానైః ।  
మాయావాదే సమాదే శ్రుతిశిఖరగిరా మాకులీభావసాక్షీ  
పద్మాక్ష స్వప్రయత్నం వితథ మచకలల్లోకరక్షాభియోగే ॥

౫.

వివరీతు మథాశిష త్పశేషం భవనావగ్రహ నిగ్రహాభిలాషీ ।  
పతితేహి ధనే సముద్దిధీర్వా ధనినో నైవ ధనస్య కోఽపియత్నః ॥

౬.

నిషద్యా విద్యానాం నిగమవచసాం నిర్వృతిఖనిర్నిరాస స్తుచ్ఛానాం నిఖలజగదాహూపురుషికా ।  
భవామృతాః కుమౌభృష్టా ఇహ యతీశానవపుషా జగన్నాథ సాక్షాత్ దజని భవనాలంబున కృతే ॥

౭.

క్షమాభరణవిశ్రుత స్స జగతీ మవాప్య క్షణ తృణాధరపతి ర్భృత శ్రుతిసమప్తీముపైష్ఠయః ।  
నిషీయ కిల దుర్భత గ్రహిలదూషణాలీపేషం జగారచ వచ స్సుధా మఖిలలోకసజ్జీవనీమ్ ॥

౮.

విశ్వంభరం తమపి బిభ్ర దసౌ మహాత్మా పూర్వం పతజ్జలిరితి ప్రథితోఽవతీర్య ।  
సూత్రాణి యోగకలయా కలితాని భావ్యం శద్ధౌనుశాసన మథాస్య దుర్దైరయద్యః ॥

౯.

వేదార్థసజ్జిహ్వాభ్యో దీప సాగర స్తథా భాష్యమ్ ।  
ఇతరేఽపి వాఙ్మయాఘా స్తస్య సవత్వం ప్రయాన్తి నిధయిషవ ॥

౧౦.

సస్వస్యేఽపి శతం శతం కృతిగణా స్స్వోత్పేక్షితార్థానుగా  
నో రామానుజసంయమీశ్వరతులారోహే క్షమనైహి తే ।  
ప్రక్షోభైకపరాః పరశ్శత మిదంవాచాం నిగుమ్భస్తథా  
శ్రీరామానుజభాష్యవ ద్భవాముఖం జ్ఞానాం స తే బిభ్రతే ॥

౧౧.

అభేదవాదా శ్చిదచిత్తనుత్వా న్ముఖ్యాన్తభాజః పరమస్య ఘంసః ।  
భేదోక్తయో యత్ర నిసర్గసిద్ధభేదాద్ధిక్తా స్తద్భుతకా స్తథాఽనేయే ॥ ౧౨.

నామ్యశ్రుతి ర్ద్వీపవరేశయో ర్యదానన్దమాత్రే న్ముటసూత్రబోధ్యా ।  
భేద స్తత స్తాత్విక ఏనయో ర్నాప్యనన్దభేదః పురుషార్థసిద్ధౌ ॥ ౧౩.

దృశ్యా శేషప్రపంచస్య సరభసాద్వైతి వేతాలమాయా-  
సః త్రస్తానస్తశాస్త్రాభయకరణచణస్సారభారత్యుదారైః ।  
మీమాంసైశ్వర్యదేశప్రగుణితనిగమ వ్రాతభాగద్యయాథా-  
నుష్ఠానత్రాతజీవైః ప్రసిత మిహ మన సంయమిహ్యైవబద్ధైః ॥ ౧౪.

గామ్యభ్యర్థేణ గిరాం కుదృష్టికుహనావిశ్వాసభాజో జనా  
భూవ న్నాన్య కదధితా ఇతి తత శ్చిప్యై రముష్యాదృతైః ।  
వ్యాఖ్యాతా రహసి క్రమా త్కృతి రియం వాతన్యై గతా పణ్డితం  
తన్తా దాప సుదర్శనాభిధగురౌ విశ్రాంతి మన్యాదృశీమ్ ॥ ౧౫.

ఆచార్యా ద్వరదాభిధా దధిగతా సర్థా న్సుమర్థప్రదాన్  
శ్రీరామానుజసూరినూనృతగిరా మోఘే నిగూఢా నథ ।  
జాతః కూరకులే సుదర్శనగురుః ప్రాచీకశ న్నాదృశ-  
క్షేమాయ ప్రతిరోధిహైతుకకథాసంరమ్భభగ్నాయచ ॥ ౧౬.

సమగ్రాజ్ఞోపాజ్ఞా యతివరనిగుమ్భైః కృతి రియం  
పరిష్కారవ్యక్తిం కిమపి సముపాధాయ ఘటితా ।  
ముముక్షూణాం సిద్ధ్యై భవతు కరుణాం కిన్దలయతు  
ప్రభోశ్చేతి ప్రీత్యా సపది గమితా ముద్రణపథమ్ ॥ ౧౭.

ఆధ్యాత్మరై స్సుజాతై ర్ముద్రణపదవీం చిరస్య గమితాఽపి ।  
కృతీ రతివిపులా విమైః పూర్తి మియం ప్రాపితా కృచ్ఛాత్ ॥ ౧౮.

ఆస్తాకినమతిప్రమాద పతితాఃకేచి త్పరే ముద్రణ-  
వ్యాపారాధికృతావివేకవశతస్సేషాం సమేషామపి ।

దోషాణాం పరిశోధనే నిరుపధితౌస్తాచ సర్వం సహ  
స్తేఽమీ జాగ్రతి వత్సలాః కృతధియ స్తన్యత్సరైః కిం పరైః ॥ ౧౯.

అన్యా ముద్రణసమయే సాహాయకసంపదాహితమనస్సు ।  
బద్ధ ముః ప్రేమాణం వినయాజ్ఞలి మాశిఖో యథాయోగమ్ ॥ ౨౦.

జయతు నిగమాన్తవాణీ జయతు యతీశానభాష్య మతిభూష్యమ్ ।  
తమభయచిన్తననిర్వృతినిరన్తరో జయతు బుధవర్గః ॥ ౨౧.

పరివస్తుకులీనభట్టనాథాన్వయభూ గ్దాన్య ఇదం విదాం సమీపే ।  
క్షుపయత్యయ మాదరేణ రామానుజసూరిః ప్రతిపన్నభక్తిభారః ॥ ౨౨.

# శ్రుత ప్రకాశికా విషయ సూచికా.

పుట. పత్రిక.	విషయం.
౧ ౩	మద్దెల్లోకాః
౧ ౧౨	శ్రీభాష్యవరణమ్
౨ ౨	అభిలేత్తోకవ్యాఖ్యానమ్.
౪ ౫	పారాశర్యేత్తోకవ్యాఖ్యానమ్.
౫ ౧౨	ప్రతిష్ఠావాక్యవ్యాఖ్యానమ్.
౫ ౨౭	సమన్వయాధ్యాయార్షే జ్ఞానాసామాత్రభాష్య వ్యాఖ్యానమ్.
౫ ౩౪	అధశబ్దార్థః.
౬ ౩౪	అతశ్చబ్దార్థః.
౭ ౧౬	కర్తృవిచారపూర్వస్య తత్త్వసమర్థసారమ్ముః.
౭ ౪౦	పృథ్వీర్థః.
౯ ౧౧	బ్రహ్మశబ్దార్థః.
౧౧ ౯	జిహ్వాపాశబ్దార్థః.
౧౧ ౨౩	యాదవప్రకాశీయమూత్రార్థనిరాసః
౧౨ ౮	ఐకకాన్త్యోనిమర్థనమ్.
౧౪ ౨౭	కర్తృబ్రహ్మవిచారయోఃక్రమనిరూపణోక్తిః
౧౪ ౩౬	అధ్యయనవిధినిరూపణమ్.
౧౫ ౩౧	రాగతః ప్రవృత్తిసమర్థనమ్.
౨౨ ౩౨	అఘపూర్వవత్తః.
౨౫ ౧౦	అఘసిద్ధాంతః.
౨౫ ౧౧	సాధ్యసాధనద్విత్యనిరాసః.
౨౫ ౨౦	వాక్యజన్యజ్ఞానస్యమోక్షసాధనత్వనిరాసః.
౩౦ ౨౦	భక్తేయపాయత్వసమర్థనమ్.
౩౫ ౩౭	భక్తేకర్తృజ్ఞకత్వసమర్థనమ్.
౩౬ ౩౪	సాధనసప్తకోక్తిః.
౪౧ ౧౦	సాధనచతుష్టయపూర్వస్య తత్త్వనిరాసః.
౪౨ ౪౧	దుఃఖత్రయాభిమాతజ్ఞానపూర్వస్య తత్త్వనిరాసః.
౪౪ ౨౩	మహాపూర్వపక్షసారమ్ముః.
౪౪ ౩౫	బ్రహ్మసత్యత్వప్రపంచవిభావత్వోపపాదనమ్.
౪౭ ౩౦	అవిద్యానిరూపణమ్.
౪౮ ౩౪	అవిద్యాయాః ఐక్యజ్ఞాననిసర్వత్వమ్.

పుట. పత్రిక.	విషయం.
౪౯ ౨౯	ప్రత్యక్షవిరోధే కాన్త్యోపాబల్యమ్.
౫౧ ౧౯	భేదాభేదశ్రుత్యోర్విరోధే అభేదశ్రుతిపాబల్యమ్.
౫౨ ౩౨	సామానాధికరణ్యనిరూపణమ్. [ప్రభృత్తమ్.
౫౩ ౨౧	సమానాధికరణపదానాం స్వరూపమాత్రపరిపాదన
౫౪ ౭	సర్వపదలక్షణాసమర్థనమ్.
౫౫ ౨౧	ప్రత్యక్షస్య సన్తాత్రగ్రాహిత్యమ్.
౫౯ ౧౦	భేదమామణమ్.
౬౦ ౨౯	సదనుభూత్యోరైకత్వమ్.
౬౦ ౩౩	అనుభూతేఃస్వయంభూత్యోరైకత్వసమర్థనమ్
౬౫ ౨౨	అనుభూతేర్నిత్యత్వమ్.
౬౫ ౩౩	అనుభూతేర్నిత్యకారత్వమ్
౬౫ ౩౯	అనుభూతేఃసహితీయాదిభేదరాహిత్యమ్.
౬౬ ౨౩	అనుభూతేఃవాత్తత్వమ్
౬౭ ౧౫	అమానుషస్య ఆనాత్తత్వమ్.
౬౮ ౨౯	మహాసిద్ధాంతారమ్ముః.
౬౮ ౩౭	సమ్యక్సప్రజ్ఞానపీఠానుభూతభక్తినిరూపణమ్.
౭౦ ౭	నిర్విశేషవస్తుసూత్రపామాణికత్వమ్.
౭౦ ౧౭	స్వానుభవస్య సవిశేషవిషయత్వమ్.
౭౧ ౩౨	శబ్దస్య సవిశేషవిషయత్వమ్.
౭౨ ౨౨	ప్రతీక్షస్య సవిశేషవిషయత్వమ్.
౭౨ ౨౭	నిర్వికల్పకనిరూపణమ్.
౭౩ ౨౪	నైయామికాభిమతనిర్వికల్పకజ్ఞానమ్
౭౪ ౨౪	భేదాభేదవాదనిరాసః.
౭౫ ౩౨	అనుమానాదేనవిశేషవిషయత్వమ్.
౭౬ ౧౦	సన్తాత్రగ్రాహిప్రత్యక్షభిజ్ఞః, భేదమామణినిరాసత్వమ్
౭౭ ౩౯	జాతేస్సంస్థానరూపత్వసమర్థనమ్.
౭౯ ౧౫	సంస్థానస్య భేదరూపత్వసమర్థనమ్.
౮౦ ౯	మిథ్యాత్వైకమనభిజ్ఞః.
పుట. వాక్య.	
౮౧ ౧౧	వ్యావర్తమానత్వైకమనభిజ్ఞః.
౮౨ ౧౨	అనువర్తమానత్వైకమనభిజ్ఞః.

పుట. వాక్య.	విషయం.
౧౨ ౧౨	భీషణైక్యనిరాసః.
౧౨ ౧౪	అనుభూతేస్సవ్యయంప్రకాశత్వశిక్షణమ్.
౧౩ ౧౪	అనుభూతేః అనుభూత్యత్వసమర్థనమ్.
౧౪ ౧౭	స్వయంప్రకాశానుభూతేర్నిత్యత్వనిరాసః.
౧౬ ౨౧	నిర్విచయానుభూతినిరాసః.
౧౭ ౨౪	అనుభూతేర్నిత్యకారత్వనిరాసః.
౧౮ ౨౫	సంవిదోనిర్భేదత్వనిరాసః.
౧౯ ౨౭	అనుభూతేః దృశ్యగర్భవత్వసమర్థనమ్.
౧౯ ౨౮	సంవిదాత్వత్వనిరాసః.
౨౦ ౩౨	అహమర్థాత్వత్వసమర్థనమ్.
౨౦ ౩౪	అహమర్థస్య జ్ఞానస్వరూపత్వజ్ఞానగుణకత్వసమర్థనమ్.
౨౦ ౪౪	జ్ఞాతుర్నిత్యత్వనిరాసః.
౨౦ ౪౬	జ్ఞాతృత్వస్యవిక్రేమాత్తత్వవైకరణగర్భత్వనిరాసః.
౨౦ ౫౦	వరోక్తజ్ఞాతృత్వనిర్వాచనిరాసః.
౨౦ ౬౪	మహుప్రాయదానహమర్థస్యరూపసమర్థనమ్.
౨౦ ౬౯	ముక్తానహమర్థానుప్రతిసమర్థనమ్.
౨౦ ౭౪	కాస్త్రప్రత్యక్షవిరోధే కాస్త్రప్రాబల్యనిరాసః.
౨౦ ౮౦	అనత్యాత్మత్వప్రతిపత్తినిరాసః.
౨౦ ౮౩	సోఽటవాదనిరాసః.
౨౦ ౮౫	శ్రుతిఘట్టః.
౨౦ ౮౫	నద్విద్యాయాస్యవిశేషవిషయత్వస్థాపనమ్.
౨౦ ౮౬	పరివిద్యాయాస్యవిశేషవిషయత్వస్థాపనమ్.
౨౦ ౮౭	అఖణ్డార్థసామాన్యధికరణ్యనిరాసేన సత్యాదివాక్యస్య సవిశేషవిషయత్వస్థాపనమ్.
౨౦ ౮౯	నిర్గుణసగుణవాక్యయోః విషయవిభాగేనావిరోధః.
౨౦ ౯౦	అనందల్యా స్వగుణవిషయత్వమ్.
౨౦ ౯౨	జ్ఞేయత్వజ్ఞాతృత్వనిర్భేదనిరాసః.
౨౦ ౯౪	అనందత్వసన్నిత్యయో రవిరోధః.
౨౦ ౯౫	భేదతన్నిక్షేపశ్రుతీనా మవిరోధసమర్థనమ్.
౨౦ ౯౮	స్మృతిపురాణఘట్టః.
౨౦ ౯౮	సవిశేషపరస్మృతిపురాణపచనాని.
౨౦ ౧౦౦	పరోక్తస్మృతిపురాణపచనానాం సమీచీనార్థకథనమ్.
౨౦ ౧౦౨	ఉపఖ్యంపాణవిధినిరూపణమ్.
౨౦ ౧౦౩	విష్ణుపురాణప్రాశస్త్యమ్.

పుట. వాక్య.	విషయం.
౨౦ ౧౦౪	ప్రకార్యదైత్యప్రకారాదైత్యతావేకః.
౨౦ ౧౦౪	వాస్తవపక్షేఽనుత్పత్త్యర్థవిచారః.
౨౦ ౧౦౫	మంత్రాజీవప్రవృత్తీః స్వరూపైక్యనిరాసః.
౨౦ ౧౦౬	సప్రవిధానుపపత్త్యర్థమ్.
౨౦ ౧౦౬	ఆశయానుపపత్తిః.
౨౦ ౧౦౭	తిరోధానానుపపత్తిః.
౨౦ ౧౦౮	స్వరూపానుపపత్తిః.
౨౦ ౧౦౯	అనిర్విచరీయత్వసమర్థనమ్.
౨౦ ౧౧౦	ప్రమాణానుపపత్తిః.
౨౦ ౧౧౧	తిమసోద్రవ్యత్వసమర్థనమ్.
౨౦ ౧౧౨	అవిద్యాప్రత్యక్షనిరాసః.
౨౦ ౧౧౩	అవిద్యానుమాననిరాసః.
౨౦ ౧౧౪	సత్త్వైక్యసమర్థనమ్.
౨౦ ౧౧౫	అవిద్యావంత్యేన పరోక్తశ్రుతినిర్వాహః.
౨౦ ౧౧౬	స్మృతిపురాణానామవిద్యాపరత్వనిరాసః.
౨౦ ౧౧౭	నివర్తకానుపపత్తిః.
౨౦ ౧౧౮	తత్త్వమసివాక్యాధ్యర్థవిచారః.
౨౦ ౧౧౯	ఆపర్యవసానస్మృతినిరూపణమ్.
౨౦ ౧౨౦	మత్స్యరేషు సామాన్యధికరణ్యానుపపత్తిః.
౨౦ ౧౨౧	సజ్జహేణా సిద్ధాంతోపన్యాసః.
౨౦ ౧౨౨	నిన్వృత్తినివృత్తిః.
౨౦ ౧౨౩	మహాసిద్ధాంతసూక్తిః.
౨౦ ౧౨౪	సూత్రకారాభిమతి జ్ఞానాధికరణపూర్వపక్షః.
౨౦ ౧౨౫	అధికరణసిద్ధాంతే నిర్దవస్తుని శబ్దపుత్వత్వత్వనిరూపణమ్.
౨౦ ౧౨౬	అల్పార్థవిజ్ఞానమ్.
౨౦ ౧౨౭	శేషలక్షణమ్.
౨౦ ౧౨౮	జన్మాద్యధికరణపూర్వపక్షః.
౨౦ ౧౨౯	జన్మాద్యధికరణసిద్ధాంతః.
౨౦ ౧౩౦	జన్మాద్యధికరణ సిద్ధాంతే ఉపలక్ష్యపక్షస్య నిర్దుష్టత్వమ్.
౨౦ ౧౩౧	విశేషణత్వపక్షస్య నిర్దుష్టత్వమ్.
౨౦ ౧౩౨	కాస్త్రయోచిత్యాధికరణపూర్వపక్షః.
౨౦ ౧౩౩	కాస్త్రయోచిత్యాధికరణసిద్ధాంతః.
౨౦ ౧౩౪	సమన్వయాధికరణపూర్వపక్షః.
౨౦ ౧౩౫	సమన్వయాధికరణసిద్ధాంతః.



శ్రీమతేరామాయ నమః.

తత్రాదా శాస్త్రార్థసుగ్రహత్వాయ అధికరణార్థానుగ్రహేణోపన్యస్యతే.

శ్రీభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

క్రియఃపతిః పరమకారుణికో భగవాన్ సర్వేషాం పురుషేశా ముపాదిత్సితజిహ్వశిశేష్టనిష్ఠతత్సాధనానాం త్యాజ్యోపాదేయవిభాగార్థం  
\* హర్తం తమ స్వదనతీచ వివేక్త మిశో మానం ప్రదీప మివ కారుణికో దదాతీత్యుక్తిరీత్యా వేదాన్తాఖ్యప్రమాణం ప్రదాయ, అవతారాదిముఖేన తద్వి  
షయజ్ఞానం చోదపాదయత్. తచ్చ \* నారాయణా త్సముత్సన్నం జ్ఞానం కృతయుగే స్థిత మితి కృతయుగే తత్రైవావర్తత. అనన్తరం తస్మిన్ \* కించి  
త్తదన్యథా భూతం త్రేతాయాం ద్వాపరే ఖిల మిత్యుక్తిరీత్యా ఖిలే నతి \* సజ్జీర్ణబుద్ధయో దేవా బ్రహ్మరుద్రపురస్సరాః । శరణ్యం శరణం జగ్గు  
ర్నారాయణ మనామయమ్ । తై ర్విజ్ఞాపితకార్యస్తు భగవాన్ పురుషోత్తమః । అవతీర్ణో మహాయోగీ సత్యవత్సాం పరాశరాత్ । ఉత్సన్నా స్ఫగవా  
న్వేదా నుజ్జహర హరి స్వయమ్ । చతుర్థా వ్యభజ త్తంశ్చ చతుర్వింశతిధా పునః । శతధా వైకధా వైవ తద్దేవచ సహస్రధా । కృష్ణో ద్వాదశధా  
వైవ పున స్తస్యార్థవిత్తయే । చకార బ్రహ్మసూత్రాణి యేషాం సూత్రత్వ మజ్ఞానా ఇత్యుక్తిరీత్యా నప్తజ్ఞానైః బ్రహ్మరుద్రాదిభి రర్థితో భగవాన్ వ్యాస  
రూపేణావతీర్య వేదానద్భుత్య తాన్ విభజ్య తదర్థజ్ఞానాయ సూత్రాణి ప్రణయన్మక్ పూర్వభాగవైశద్యార్థం సృజిష్యేణ జైమినీనా సూత్రాణాం  
ప్రణీతత్వాత్ తదజ్ఞీకృత్య ఉత్తరభాగవైశద్యార్థం బ్రహ్మసూత్రాణి స్వయమేవ చకార. ఏవంచ \* అథాతో ధర్మజ్ఞానేత్యారభ్య \* అనావృత్తి  
శృద్ధా దనావృత్తిశృద్ధా దిత్వస్తం భాగవ్యయా త్తక వేదాన్తైర్లక్ ప్రబద్ధవ్యాఖ్యానతయా ఏకం శాస్త్రమ్. ఉక్తంచ వృత్తికృతా బోధాయనేన \* సమీత  
మేత చ్చారీరకం జైమినీయేన హేడశలక్షణేనేతి శాస్త్రైకత్వసిద్ధిరితి. తత్ర జైమినీయేన పశుపుత్రపుష్కలస్తవ్యర్థావైకామామృతీకఫలసాధనం ధర్మో  
నిరూప్యతే. తత్ర ప్రథమేఽధ్యాయే-వేదస్య విధ్యర్థవాదమస్త్రీనామధేయాత్తకస్య ప్రప ర్తననివర్తన ప్రాశస్త్యజ్ఞానసానుష్ఠేయార్థప్రకాశనధాత్వార్థాన  
చ్ఛేదముఖేన ధర్మే ప్రామాన్యం నిరూపితమ్. ద్వితీయే - శబ్దస్తరాభ్యాససంఖ్యోగసూక్రియానామధేయభేదా త్కర్తృభేదో నిరూపితః. తృతీయే -  
శ్రుతితిర్జ్ఞాదిభి ర్జ్ఞం విచారితమ్. చతుర్థే - క్రతుర్థపురుషార్థనిరూపణపూర్వకం ప్రయుక్తి ర్నిరూపితా. పంచమే - శ్రుత్యాదిభిః క్రమో నిరూపితః.  
షష్ఠే-అధికారీ. సప్తమే - సామాన్యాదిదేశః. అష్టమే - విశేషాదిదేశః. నవమే - ఊహః, దశమే బాధః, ఏకాదశే - తస్యైవ, ద్వాదశే - ప్రసజ్ఞః.  
తతః పర మధ్యాయచతుష్టయేన సజ్గుర్న సంజ్ఞికేన దేవతాస్వరూపం నిరూపితమ్. ఏవం జైమినీయేన పూర్వభాగప్రతిపాద్యం కర్తృ నిరూపితమ్. తత క్కారీ  
రకేనాధ్యాయచతుష్టయేన ఉత్తరభాగప్రతిపాద్యం బ్రహ్మ నిరూప్యతే. తత్ర పూర్వద్వికేన - చేతనాచేతనవిలక్షణం నిఖిలజగదేకకారణం బ్రహ్మస్య  
రూపం నిరూప్యతే. ఉత్తరద్వికేన - సోపాననం ఫలం నిరూప్యతే. తత్ర సమవ్యయాభ్యే ప్రథమేఽధ్యాయే వాక్యతాత్పర్యపర్యాలోచనయా బ్రహ్మణః  
కారణత్వం నిరూప్యతే. తత్ర అయోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యే ప్రథమపాదే - బ్రహ్మ కారణ మేవేతి సమర్థ్యతే. తత్ర ప్రథమం చతుస్సుత్యా శాస్త్రీస్యా  
నారమ్భణీయత్వశిక్షా నిరాక్రియతే.

౧. తత్ర (జిజ్ఞాసాధికరణే) ప్రథమే - పుద్గవ్యవహారా దస్యత్ర అద్యవృత్తీత్వనిష్ఠానాత్, వ్యవహారేచ కార్యవరతయైవ వృత్తీత్తే, స్మర్యశ  
బ్దానాం కార్యార్థభోధకతయా సిద్ధవస్తుబోధనానమ్భవాత్ సిద్ధరూపే బ్రహ్మణి వేదాన్తానాం ప్రామాన్యం నాస్తీత్యప్రామాణిక మిదం బ్రహ్మవిచార  
రూపం శాస్త్రీ మనారమ్భణీయ మిత్వాశిక్ష్య - అమ్బాదిశబ్దానా మమ్బునిరీదేశపూర్వకబహుప్రయోగేణ సిద్ధవృత్తీత్వ నిష్ఠావతీతి పుద్గవ్యవహారా  
దస్యత్రాపి శబ్దానా మాద్యవృత్తీత్వనిష్ఠానాత్, సితా తే నుఖ మాస్త ఇత్యాది పుద్గవ్యవహారేచ సిద్ధవృత్తీత్వనిష్ఠానాత్, శబ్దానాం సిద్ధవస్తుబోధనసామ  
ర్థ్యా ద్వేదాన్తవాక్యానాం సిద్ధరూపే బ్రహ్మణి ప్రామాన్య మస్తీతి తద్విచారరూపం శాస్త్రీ మారమ్భణీయమిత్యుక్తమ్. అధికరణ పుటసంఖ్యా. (౫)

౨. యద్యపి శబ్దానాం పరినిష్పన్నవస్తుబోధనశక్తి రస్తి - తథాపి లక్షణతః ప్రతిపన్నవైవ శబ్దబోధ్యత్వాత్, విశేషణానాం విశేష్యభేదక  
త్వేన జగజ్జ్ఞానాద్విచార విశేషణతయా బ్రహ్మలక్షణత్వానమ్భవాత్, పూర్వప్రతిపన్నా కారాన్తరానమ్భవేన తేషా ముపలక్షణతయాచ తదనమ్భవాచ్చ

[బ్రహ్మ సవేదాస్తవేద్య మిత్యాశబ్దా - ఆవిరుద్ధవిశేషణానాం విశేష్యభేదకత్వేన, సార్వజ్ఞాదేః పూర్వప్రతిపన్నాకారాస్తరస్య సమ్భవేనచ జన్మాదీనాం విశేషణతయా ఉపలక్షణతయాచ బ్రహ్మలక్షణత్యనమ్భవేన బ్రహ్మ వేదాస్తవేద్య మిత్యుక్తం ద్వితియే (జన్మాద్యధికరణే).] (౨౩౧)

౩. తృతీయే (శాస్త్రీయాధికరణే) - యద్యపి బ్రహ్మ లక్షణతః ప్రతిపత్తుం శక్యమ్ - తథాపి కారణభూతస్య బ్రహ్మణః అనుమానవేద్యత్వేన ప్రమాణాస్తరాగోచరమైన శాస్త్రవేద్యత్వేన, బ్రహ్మ సవేదాస్తవేద్య మిత్యాశబ్దా - సామాన్యతో దృష్టానుమానస్య జీవవిలక్షణవిషయత్వాభావే బ్రహ్మణః ప్రమాణాస్తరాగోచరత్వేన బ్రహ్మ వేదాస్తవేద్య మిత్యుక్తమ్. (౨౩౨)

౪. చతుర్థే (సమన్వయాధికరణే) - యద్యపి ప్రమాణాస్తరాగోచరం బ్రహ్మ - తథాపి బ్రహ్మణః ప్రబృత్తినిష్ఠుత్తిరూపత్వేన ప్రయోజనరూపత్వేనావాత్ శాస్త్రప్రమాణకత్వం స సమ్భవతీత్యాశబ్దా - నిష్ఠానూపన్యాచ్యనవిధికాతిశయాన్దరూపతయా నిరతిశయపురుషార్థత్వాత్ బ్రహ్మణా శాస్త్రప్రమాణకత్వం సమ్భవతీత్యుక్తమ్. (౨౩౩)

౫. ఏవం చతుర్నూత్రాన్య వేదాస్తవాక్యానాం బ్రహ్మణి ప్రామాణ్యసమర్థనరూపం పరిక్షణీయస్థాపనం తిత్పరికరస్థాపనంచ కృతమ్-అథ ప్రమేయవిశేషపరీక్షా క్రియతే - (ఈశ్చత్యధికరణే) - \* సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీ దిత్యత్ర సచ్చబ్రహ్మచ్యుత్యవంశబ్రహ్మ మచేతనంప్రతి కారణత్వేన కారణస్యచ కార్యసాజాత్యావశ్యంభావా దచేతనం ప్రధానమేవ సచ్చబ్రహ్మచిదాద్యం కారణ మిత్యాశబ్దా - ఈశ్చతిశ్రవణాత్, చిదచిచ్ఛరీరకస్య పరస్య సర్వసాలక్షణ్యసమ్భవాచ్చ సచ్చబ్రహ్మచ్యుత్య పరమాత్మేత్యుక్తమ్. (౨౩౪)

౬. (ఆనందయోగధికరణే) - \* తస్మాద్వా ఏతస్మా ద్విజ్ఞానమయా దస్మాదస్తర ఆత్మానందమయ ఇత్యత్ర ఆనందమయః ప్రత్యగాత్మా - \* శారీర ఇతి జీవాసాధారణశరీరసమ్మన్తశ్రవణాదిత్యాశబ్దా - నిరతిశయదశాశిరస్కా భ్యసన్మానానస్తయోగాత్, పరమాత్మని చిదచిచ్ఛమృతశరీరతయా శారీరత్వసమ్భవాచ్చానందమయః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతమ్. (౨౩౫)

౭. (అస్తరధికరణే) - యద్యపి శరీరమాత్రేణ సమ్మన్తమాత్రం పరమాత్మని సమ్భవతి - తథాపి కరచరణాదియంత్రశరీరవిశేషేణ ఉపకరణోపకరణభావలక్షణసమ్మన్తస్య జీవాసాధారణత్వాత్, అస్తరాదిత్యవిద్యాయామ్, \* హిరణ్యత్వ శ్రు రిత్వాదినా శరీరవిశేషసమ్మన్తశ్రవణాచ్చ ఆదిత్య మణ్డలాస్తర్యర్చిసో జీవత్వవగమాత్, \* స య శ్చాయం పురుషే యశ్చాసానాదిత్యే న ఏక ఇత్యానందమయస్యాదిత్యమణ్డలాస్తర్యర్చి సైక్రీకత్వవగమాత్, ఆనందమయో జీవ ఏవేత్యాశబ్దా - అస్తరాదిత్యవిద్యాయామేవ అపహతపాచ్చత్వాదీనాం జీవేష్యసంభావితధర్మాణాం శ్రవణాత్, పరమాత్మసోఽపి కరచరణాదియంత్రాప్రాకృతనిత్యవిగ్రహసద్భావాచ్చ ఆదిత్యమణ్డలాస్తర్యర్చి పరమాత్మేత్యానందమయోఽపి తదభిన్నః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతమ్. (౩౨౬)

౮. (ఆకాశాధికరణే) - \* సర్వాణి హవా ఇమాని భూతాన్యాకాశాదేవ సముత్పద్వస్త ఇత్యాకాశశబ్దేనాభిధానా దాకాశఏవ కారణ మిత్యాశబ్దా - సర్వాణి భూతానీతి సర్వశబ్దవాచ్యచేతనాచేతనాత్మకప్రపంచంప్రత్యాకాశస్య కారణత్వాసమ్భవాత్, ఆ నమస్తా త్కాశ ఇతి పున్రస్త్యా ఆకాశశబ్దస్య పరమాత్మపరత్వోపపత్తేః, ఆకాశశబ్దవాచ్యః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతమ్. (౩౩౪)

౯. (ప్రాణాధికరణే) - కృత్స్నస్య భూతజాతస్య ప్రాణాయత్తస్థితికత్వేన ప్రసిద్ధప్రాణో జగత్కారణ మిత్యాశబ్దా - కిలాకాష్ఠాదిషు చేతనస్వరూపేన తదసమ్భవాత్, ప్రాణయతీతి పున్రస్త్యా బ్రహ్మణః ప్రాణం ప్రత్యపి ప్రాణత్వేన, తదసాధారణనిఖిలజగత్ప్రవేశనిష్క్రమణిక్తాచ్చ ప్రాణశబ్దవాచ్యః పరమాత్మేత్యుక్తమ్. (౩౩౮)

౧౦. (జ్యోతిరధికరణే) - \* అథ యదతః పరో దిత్వా జ్యోతి రీ ప్యత ఇతి వాక్యే జ్యోతిశ్శబ్దశ్రవణాత్, స్వవాక్యే విరోధిలిక్తాభావాచ్చ ప్రసిద్ధజ్యోతిరేవ కారణ మిత్యాశబ్దా - స్వవాక్యే విరోధిలిక్తాభావేపున్రప్రకమవాక్యే స్యాభూతపాదత్వరూపవిరోధిలిక్తశ్రవణాత్ జ్యోతిశ్శబ్దవాచ్యః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతమ్. (౩౩౯)

౧౧. (ఇంద్రియాధికరణే) - \* ప్రతర్దసోహవై దైత్రో దానింతి వాక్యే \* మా ముపాస్యేతి హితతమోపాసనకర్తయో కస్యేన్ద్ర్యశబ్దేన శ్శబదేశా, దుపక్రమఏవ తస్యప్రవాసనరూపలిజ్జదధునాచ్చ హితతమోపాసనకర్తయో క్తః ప్రసిద్ధేన్ద్ర్య ఏవేత్యాశబ్దా - బహుషు వాక్యేషు పరమాత్మ లిజ్జదధునా స్వహాక్యాపేక్షయా ఉపక్రమస్య దుర్బలత్వాచ్చ ఇన్ద్ర్యశబ్దనిర్దిష్ట ఇన్ద్ర్యశరీరకః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతమ్. (౩౪౦)

ఇతి ప్రథమస్యాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

అథ ప్రథమసాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

౧. ఏవం ప్రథమే పాదే చిదవిద్విలక్షణకారణా స్థిత్యయాపాయాగవ్యవచ్చేదం కృతః ఆద ఆపాద్యా మన్యయాగవ్యవచ్చేదః క్రియతే. తత్ర అన్యప్రజీవాదిలింగకపాదే ద్వివీర్యే (సర్వత్రప్రసిద్ధ్యధికరణే) - \* సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి వాక్యే నన్వి మిదం బ్రహ్మేతి చతుర్ముఖాదిసాపరాంతసర్వతాదాత్మ్యోపదేశా చతుర్ముఖాదితాదాత్మ్యస్య జీవేష్యపి సమ్యువాత్, బ్రహ్మశబ్దనిర్దిష్ట జీవ ఏవేత్యాశబ్ద్యా - \* తజ్జ్ఞానితి హేతుతయా జన్మాదీనాం ప్రసిద్ధం దుపదేశా, త్రేహంచ పరమాత్మసమృద్ధితయా ప్రసిద్ధేః, సర్వశరీరకస్య పరస్య సర్వతాదాత్మ్యోపపత్తేశ్చ బ్రహ్మశబ్దనిర్దిష్టః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతః. (౩౬౧)

౨. (ఆత్మధికరణే) - \* యస్య బ్రహ్మచక్షత్రం చోఢే భవతః ఓదన ఇత్యాదివాక్యే కర్తృనిమిత్తభోక్తృత్వశ్రవణాదత్తా జీవ ఏవేత్యాశబ్ద్యా - మృత్యుపనేవసత్వి సామర్థ్యసిద్ధచరాచరాదనస్య జగదుపసంహారయావత్వా త్తస్యచ పరమాత్మాసాధారణత్వా దత్తా పరమాత్మేత్యుక్తమ్. (౩౬౨)

౩. (ఆస్తరాధికరణే) - \* య ఏహోఽక్షిణి పురుషో దృశ్యత ఇత్యాదివాక్యే చక్షుస్సవస్థితస్య ప్రసిద్ధం నిర్దేశా, త్రప్రసీధేశ్చ ప్రత్యక్షయంత్యాగమైః ప్రతిబిమ్బజీవాదిత్యాదిమాపవత్తే, గక్షిపురుషసేవ్యస్యతమ ఇత్యాశబ్ద్యా - సంయద్యామత్వాదీనాం పరమాత్మస్వేచ్ఛాసంపత్తేః, తస్యచ చక్షుస్సవస్థానస్య \* య శ్చక్షుషి తిష్ఠన్నిత్యాదిమా ప్రసిద్ధత్వా, డక్షిపురుషఃపరమాత్మేత్యుక్తమ్. (౩౬౩)

౪. (ఆస్తర్యాధికరణే) - \* యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్నిత్యాదివాక్యోఽస్తర్యామీ \* ద్రష్టా శ్రోతేతి వాక్యే కరణాయత్తజ్ఞానత్వా పరమా ద్యోగవిశేషయంతో జీవ ఏవేత్యాశబ్ద్యా - ఏతేనైవ వాక్యేన సర్వనియమనస్య పరమాత్మధర్మస్య స్వపదేశా ద్విష్టాదిశబ్దానాం రూపాదిసాక్షాత్కారపరతయా తేహంచ పరమాత్మస్వపవత్తేశ్చ ఆస్తర్యామీ పరమాత్మేత్యుక్తమ్. (౩౬౪)

౫. (అదృశ్యత్వాదిసంకాధికరణే) - \* అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యత ఇత్యాదివాక్యే \* అదేశ్య మిత్యాదినా నిషిద్ధమానస్య పృథివ్యాద్యచేతనగతదృశ్యత్వాదేః పృథివ్యాదిసజాతీయనూత్నాచిదుపస్థాపకత్వా దక్షరం ప్రధానమ్, అక్షరా త్వరతః పరశ్చ జీవ ఇత్యాశబ్ద్యా - సర్వజ్ఞత్వాదీనాం పరమాత్మధర్మాణాం ప్రతిపాదనా దక్షరః పరమాత్మా, \* అక్షరా త్వరతః పర ఇతి - అక్షరా దవ్యక్తా త్వరో యః ప్రత్యగాత్మా - తస్మా డపి పరః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతః. (౩౬౫)

౬. (వైశ్వానరాధికరణే) - \* ఆత్మనమేవేమం వైశ్వానర మిత్యాదివాక్యే వైశ్వానరశబ్దస్య జాగరభూతత్వతీయదేవతాపరమాత్మస్వవిశేషేణ ప్రయోగదర్శనా త్వరమాత్మేత్యనిర్ణయ ఇత్యాశబ్ద్యా - సాధారణస్య వైశ్వానరశబ్దస్య ముముక్షుభిః పృచ్ఛ్యమానత్వాదిభిః పరమాత్మైక్తే భృశే వ్యమానత్వా త్వరమాత్మేతి శక్యనిర్ణయఇతి సిద్ధాంతః. (౪౦౩)

ఇతి ప్రథమసాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

అథ ప్రథమసాధ్యాయస్య—తృతీయః పాదః.

౧. ఏవ మన్యప్రజీవాదిలింగకాని వాక్యాని నిరూపితాని. తృతీయే మన్యప్రజీవాదిలింగకపాదే (ద్యుభావద్యధికరణే) - \* యన్వికాద్యోరిత్యాదివాక్యే \* సంహతాయత్ర నాడ్యఇతి నాడీనమృన్ధశ్రవణా ద్యుభావద్యాయతనం జీవ ఇత్యాశబ్ద్యా - \* అమృతస్యైవసేతు రిత్యమృతోపాయత్వస్య పరమాత్మాసాధారణస్య శ్రవణాత్, హృదయవాన్వరా నాడీనమృన్ధస్య పరమాత్మస్వపవత్తేశ్చ ద్యుభావద్యాయతనం పరమాత్మేతి సిద్ధాంతః. (౪౦౪)

౨. (భూమాధికరణే) - \* తరతి శోక మా త్వదితి ప్రకాస్తస్యాత్మోపదేశస్య ప్రాణపర్యవసాయత్వాత్, ప్రాణా దూర్ధ్వం చ ఆస్తి భగవః ప్రాణా ద్భూయ ఇత్యాదిప్రశ్నప్రతిపచనాభావేన ప్రకరణస్యాదిచ్ఛిన్నత్వాత్, ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః ప్రత్యగాత్మైవ \* యత్ర నాస్య త్వశ్శతీత్యాదివాక్యే భూమశబ్దనిర్దిష్ట ఇత్యాశబ్ద్యా - \* ఏష తు వా అతిపదతి య నృత్యేనాతిపదతితి ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టా త్వీత్యగాత్మనూఽపి సత్యశబ్దవాచ్యస్య భూమోఽధికతయా నిరేకా ద్భూమా పరమాత్మేతి సిద్ధాంతః. (౪౦౫)

౩. (అక్షరాధికరణే) - \* ఏతదైవ తదక్షర మిత్యాదివాక్యే అక్షరశబ్దస్య ప్రధానే జీవేచ ప్రయోగదర్శనా దక్షరశబ్దవాచ్యః తయో రస్య తర ఇత్యాశబ్ద్యా - కాలత్రయవర్తికారాశ్రయస్య ఆకాశశబ్దవాచ్యస్య ప్రథమసాధ్యపాధారితయా నిర్దిష్టోఽక్షరః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతః. (౪౩౦)

౪. (ఊక్షతికర్తాధికరణే) - \* యః పునరేతం త్రిమాతేగమిత్యనేనైవాక్షరే పరమపురుష మభిధాయితేత్యాదివాక్యే \* పరా త్వరం పురికయం పురుష మిక్షతఇతిక్షతికర్తయ నానిర్దిష్టః పురుషః - ద్విమాత్ర ముపాసీనస్య ఆస్తరిక్షలోకప్రాప్తి మభిధాయ త్రిమాత్ర ముపాసీనస్య



ప్రాప్యతయోక్తస్య బ్రహ్మలోకస్య అస్తరిష్టలోకా త్వరత్యేన చతుర్ముఖలోకత్వా చ్చతుర్ముఖ ఇత్యాశబ్దః \* య త్ర చ్చాస్త మజర మమృత మిత్యాదినా ఈక్షతికర్తవ్యః పరమాత్మత్వేన వ్యవదేహ, త్వరమత్యాగ్యాన్నాప్యస్తరిష్ట త్వరత్వేనమృతా, చ్చ పరమాత్మత్వక్రమ్. (౪౩౬)

౫. (దహరాధికరణే) - \* దహరోఽస్తి న్నస్తర ఆకాశ ఇత్యాదివాక్యే ఆకాశశబ్దస్య భూతాకాశే ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యా దన్వేష్టవ్యాస్త రాభావాచ్చ దహరాకాశో భూతాకాశ ఇత్యాశబ్దః - ఉత్తరవాక్యేషు దహరాకాశసమ్బంధితయా అపహతపాప్తత్వాది ప్రతిపాదనాత్, తేషా మేవాన్వేష్టవ్యత్వా, చ్చ దహరాకాశః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతమ్. (౪౩౭)

౬. (ప్రమితాధికరణే) - \* అజ్ఞాప్తమాత్రః పురుష ఇత్యాదివాక్యే అజ్ఞాప్తమాత్రత్వశ్రవణాత్ \* అజ్ఞాప్తమాత్రో రవితుల్యరూప ఇత్యా దిషు జీవస్వాజ్ఞాప్తమాత్రత్వశ్రవణాత్, అజ్ఞాప్తప్రమితో జీవ ఇత్యాశబ్దః - \* ఈశానా భూతభవ్యస్యేతి భూతభవ్యకానత్వశ్రవణాత్, \* అజ్ఞాప్త ప్రమితత్వస్య హృదయోపాధికస్య పరమాత్మత్వసంక్షేపే, అజ్ఞాప్తమాత్రః పరమాత్మత్వక్రమ్. (౪౫౪)

౭. (దేవతాధికరణే) - దేవాదీనాం నిరుపానాం ఆశరీరత్వేన అధిత్వసామర్థ్యయో రభావేన బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారో నాస్తీత్యా శబ్దః - సృష్టిప్రకరణేషు ఉపాసనప్రకరణేషు చార్థవాదే శరీరప్రతిపాదనా త్వాప్రత్యయాభిభూతత్వాచ్చ అధిత్వసామర్థ్యయో సృష్టువాత్తేషా మవ్యధికారోఽస్తితి సిద్ధాంతమ్. (౪౫౭)

౮. (మధ్యధికరణే) - వస్వాదీకప్రతి వస్వాదీనా ముపాస్యత్వాయోగాత్ మధ్యాదివిద్యాను వస్వాదీనా మసధికార ఇత్యాశబ్దః - వస్వాదిశరీరకబ్రహ్మో ఏత్రాపాస్యత్వాత్, కల్పాంతరే వస్వాదిత్వస్య ప్రాప్యత్వేనమృతా, చ్చ మధ్యాదివిద్యాను వస్వాదీనా మధికారోఽస్తితి సిద్ధాంతమ్. (౪౭౧)

౯. (ఆపహరణాధికరణే) - రైక్షేణ జానశ్రుతిం శూద్రేత్యానుస్మృతి తస్మై బ్రహ్మవిద్యాయా ఉపదిప్తత్వా చ్చూద్రాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యా యా మధికారోఽస్తిత్యాశబ్దః - శూద్రశబ్దస్య శోచితృవాచకత్వా, చ్చూద్రాదీనా మధ్యయననిషేధేన సామర్థ్యాభావా, చ్చన శూద్రాదీనా మధికారఇత్యుక్తమ్. (౪౭౫)

౧౦. (అర్థాస్తరత్వాదివ్యవదేశాధికరణే) - \* ఆకాశోహవై నామరూపయో ర్విర్యహితేత్యాదివాక్యే ఆకాశశబ్దనిర్దిష్టో ముక్తాత్ - \* ఆశ్వ ఇవ రోమాణీత్యనస్తరవాక్యే ముక్తస్య ప్రకృతత్వా దిత్యాశబ్దః - \* నామరూపయో ర్విర్యహితేతి నామరూపనిర్వృత్త్యేన పరమాత్మా సాధారణస్య శ్రవణాత్, \* బ్రహ్మలోక మభివన్మునానీతి పరమాత్మసోప్యనస్తరప్రకృతత్వా, చ్చాకాశః పరమాత్మేతి రాద్ధాంతమ్. (౪౮౫)

ఇతి ప్రథమస్యాధ్యాయస్య—తృతీయః పాదః.

అథ ప్రథమస్యాధ్యాయస్య—చతుర్థః పాదః.

౧. ఏవం నృప్తతీవాదిజ్ఞకాని వాక్యాని నిరూపితాని. చతుర్థే నృప్తరతీవాదిజ్ఞకాదే (ఆనుమానికాధికరణే) - \* ఇద్రియేభ్యః సరా వ్యాధౌ ఆధేన్యశ్చ పరం మనః ఇత్యాదివాక్యే \* మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తా త్వరవః పర ఇతి తన్మనీధప్రక్రియానత్యభిజ్ఞానాత్తన్మనీధ మబ్రహ్మత్వక మవ్యక్తశబ్దవాచ్యం ప్రధాన మిత్యాశబ్దః - \* ఆత్మనం రథిం చిద్గీత్యాదినా రథిరథాదిభావేన రూపితాత్మశరీరాదిషు రథిత్వేన రూపితస్య శరీరస్వేనా అవ్యక్తశబ్దేన గ్రహణా న్నాబ్రహ్మత్వకం ప్రధాన మభిధీయత ఇతి సిద్ధాంతమ్. (౪౯౫)

౨. (చమసాధికరణే) - \* అజా మేకా మిత్యాదివాక్యే \* ప్రజా సృజమానా మితి సావిత్ర్యేణా (సప్త్యత్వాదిప్రతీతే రహశబ్దేనా బ్రహ్మతికాచక్రతి రభిధీయత ఇత్యాశబ్దః - అబ్రహ్మత్వకాబ్రహ్మణో విశేషపేత్వభావాత్, \* అజో రణీయా నిత్యాదికాభాస్తరవాక్యేనాచాయా బ్రహ్మత్వకత్వానిగమాత్, బ్రహ్మత్వకప్రకృతిరేవ అజాశబ్దేనాచ్యుత ఇత్యుక్తమ్. (౫౦౯)

౩. (సప్త్యోపసంజ్ఞాహాధికరణే) - \* యస్మి న్మఞ్చపఞ్చజనాఇతి వాక్యే పఞ్చశబ్దవిశేషితా త్మఞ్చవింశతితత్త్వప్రతీతే రిదం నాశ్యం తన్మనీధ తత్త్వప్రతిపాదక మిత్యాశబ్దః - యస్మి న్మితిస్థిత ఇతి యచ్చబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మశ్రయతయా అనగతానాం పఞ్చజనానాం తిన్మనీధతన్వేష్ట్యః పృథగ్భావాన్నేదం తన్మనీధతత్త్వప్రతిపాదక మిత్యుక్తమ్. (౫౧౬)

౪. (కారణత్వాధికరణే) - \* నదేన సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ \* అనన్యా ఇద మగ్ర ఆసీత్ ఇత్యాదిషు ఏకస్మా త్సృష్టే రనామ్నానాత్ బ్రహ్మకారణత్వం నిశ్చేతు మశక్య మిత్యాశబ్దః - \* తస్మా ద్వా ఏతస్మా దిత్యాదిషు సార్వజ్ఞ్యాదిసంగయ్యుక్తస్యైవ కారణత్వే నూక్తత్వాత్ నదా దిశబ్దానామపి తత్పరత్వోపపత్తేః బ్రహ్మకారణత్వం నిశ్చేతుం శక్యమితి స్థితమ్. (౫౨౨)

౫. (జగద్వాచిత్యాధికరణే) - \* యో నై బాలక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తృత్వాదివాక్యే \* యస్య వైతత్త్వచ్ఛేతి కర్తృసమ్మన్తశ్రవణా ద్వేదితవ్యతయోక్తం న బ్రహ్మ - కిం తు జీవ ఇత్యాశబ్ద్యై - క్రియత ఇతి వ్యుత్పత్త్యై కర్తృశబ్దస్య జగద్వాచిత్యాత్ జగత్కారణభూతః పరమాత్మేవ వేదితవ్యతయోపదిష్ట ఇత్యుక్తమ్. (౧౭౭)

౬. (వాక్యాన్వయాధికరణే) - \* ననా ఆరే పశ్యంతః కామాయ పతిః ప్రియో భవతి ఆత్మనస్తుకామాయ పతిః ప్రియో భవతీత్యాదివాక్యే \* ఆత్మావా ఆరే ద్రష్టవ్య ఇతి ద్రష్టవ్యతయోక్త ఆత్మా తస్య సిద్ధపురుషః - తస్యైవ ఆదిమధ్యావసానేషు ప్రతిపాదితత్వా దిత్యాశబ్ద్యై \* ఆమృతప్య స్యతు నాశాస్తీత్యాదినా ఆమృతప్యప్రాప్తి పేతుతయా ఉపాన్యత్స కారణత్వాది ప్రతిపాదకవాక్యానాం పరమాత్మపరత్వేన అన్వయ సామన్వేస్యా ద్ద్రష్టవ్యతయోక్తః పరమాత్మేతి సిద్ధాంతమ్. (౧౭౮)

౭. (సకృత్త్వధికరణే) - లోకే నిమిత్తోపాగానయోచ్ఛేదదర్శనా త్సిద్ధిం బ్రహ్మనిమిత్తమాత్రం సౌపాదాన మిత్యాశబ్ద్యై - సర్వశక్తే ర్భూత్వా ఉభయవిధకారణత్వోపపత్తేః \* బ్రహ్మవన మిత్యాదిషూభయవిధకారణత్వే ప్రతిపాదనా, చ్చ బ్రహ్మ ఉపాదాన ముక్త్యుక్తమ్. (౧౭౯)

౮. (సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణే) - పూర్వాధికరణానుదాహృతవాక్యవిశేషేషు యేషు జగత్కారణత్వమాత్రం శ్రుతమ్-సతీత్యుచితేషాదయః పరమపురుషసాధారణాః ధర్మాః శ్రుతాః - తేషు యథాప్రతిపన్నవస్తస్యభ్యుపగమే విరోధాభావాత్ న పరమాత్మపరత్వే మిత్యాశబ్ద్యై - పరబ్రహ్మ సాధారణధర్మాన్తరాశ్రవణేపి జగత్కారణత్వస్వేత్యుచితేషాదివత్ పరమపురుషసాధారణ్యస్య పూర్వై రధికరణై ర్నిర్ణీతత్వాత్ జగత్కారణత్వమేవ చిదచిద్విలక్షణసర్వవిధకారణభూత పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యదేవతా విశేషపరత్వసాధకమితి తేష్యపి వాక్యేషు న ఏవ ప్రతిపాద్యత ఇతి సిద్ధాంతమ్. (౧౮౦)

ఇతి ప్రథమసాధ్యాయస్య—పత్యంః పాదః.

ప్రథమాధ్యాయ స్సమాప్తః.

### అథ ద్వితీయసాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

౧. ఏవం ప్రథమాధ్యాయే చిదచిద్విలక్షణం బ్రహ్మ నిఖిలజగదేకకారణ మిత్యుక్తమ్ - అనన్తర మన్యైవార్థస్య నమ్భావితనమస్తప్రకార దుర్బలత్వేభ్యావసనాయ ద్వితీయోఽవిరోధాధ్యాయ ఆరభ్యతే. తత్ర ప్రథమే స్మృతిపాదే న్యపతే కారణవిషయే పరోక్షరూపణపరిహారః క్రియతే. తత్ర ప్రథమే (స్మృత్యధికరణే) - వేదాన్తవాక్యానాం బ్రహ్మకారణత్వపరత్వే మహర్షిప్రణీతాయా స్వాప్యస్యైవైః నిరవకాశత్వప్రసక్త్యాత్ ప్రధానమేవ జగత్కారణ మిత్యాశబ్ద్యై - మనాన్వదిమహర్షిప్రణీతానాం బహీన్వనాం స్మృతీనా మనవకాశదోషప్రసక్త్యాత్ బ్రహ్మైవ కారణ మిత్యుక్తమ్. (౧౮౧)

౨. (యోగప్రత్యుక్త్యధికరణే) - యోగ స్మృతేః సర్వవేదప్రసన్నసాధికృత హిరణ్యగర్భప్రణీతత్వైర్దశరూపేన వేదాన్తార్థస్యః కార్య ఇత్యాశబ్ద్యై - హిరణ్యగర్భస్వామి త్రైత్యజ్ఞభూతస్య రజస్తమాఽభిధవనమ్భావా త్తదుక్తపురాణాన్తరవద్యోగ స్మృతిరితి తన్మాతేతి న తయా వేదాన్తేన బృంహణం కార్య మిత్యుక్తమ్. (౧౮౨)

౩. (విలక్షణత్వాధికరణే) - అచేతనస్య జగతః సర్వజ్ఞాత్ బ్రహ్మో విలక్షణత్వా, ద్విలక్షణయోః కార్యకారణభావానమ్భవా, చ్చాచేత నం ప్రధానమేవ జగత్కారణ మిత్యాశబ్ద్యై - విలక్షణానా మపి గోమయపుట్టికాదీనాం కార్యకారణభావదర్శనాత్ బ్రహ్మైవ జగత్కారణ మిత్యుక్తమ్. (౧౮౩)

౪. (శిష్టాపరిగ్రహాధికరణే) - కణాదాక్షపాదబుద్ధాదీనాం పరమాణుకారణవాదే నంవాదా త్రత్వత్వానురోధేన కారణం వక్తవ్య మిత్యా శబ్ద్యై - తావన్తాత్రనంవాదేపి తర్కమూలకత్వాదీషేషాత్, పరమాణుస్వరూపేపి త్తక్షణికత్వాద్యవాన్తరవివాదనమ్భవా, చ్చ తేషాం పక్షా అనా దర్తవ్యా ఇత్యుక్తమ్. (౧౮౪)

౫. (భోక్తృవత్త్వధికరణే) - చిదచిద్వస్తుశరీరకస్య బ్రహ్మణః కారణత్వే నశరీరత్వాత్ నుఖదుఃఖభోక్తృత్వేనప్రసక్త ఇత్యాశబ్ద్యై - నుఖ దుఃఖానుభవస్య కర్తృనిమిత్తత్వా దకర్తృవత్త్వస్య న నుఖదుఃఖభోక్తృత్వేనప్రసక్త ఇత్యుక్తమ్. (౧౮౫)

౬. (ఆరమ్భణాధికరణే) - బుద్ధిశబ్దాన్తరాదిభిః కార్యకారణయో రన్యత్వాత్ బ్రహ్మోఽన్య జ్ఞగ దిత్యాశబ్ద్యై - \* వాచారమ్భణమిత్యా దిభిః కార్యకారణయో రన్యత్వప్రతిపాదనాత్, బుద్ధిశబ్దాన్తరాదీనాం అపహ్లావరపరత్వేనాపపత్తే, త్స బ్రహ్మోఽన్యజ్ఞగ దిత్యుక్తమ్. (౧౮౬)

౭. (ఇతరవ్యపదేకాధికరణే) - జగద్భూత్వాః రసస్య త్వే జీవస్వామి బ్రహ్మోఽన్యత్వై ర్నితరూపజగదకరణాహిత రూపజగత్కారణాదిదేవ ప్రసక్త ఇత్యాశబ్ద్యై \* య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదిభి ర్జీవబ్రహ్మోచ్ఛేదవ్యపదేకాత్ న హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిర్యుక్తమ్. (౧౮౭)

౮. (ఉపసంహరదర్శనాధికరణే) - మలాదిదీనాం ఘటాదినిర్మాణశక్త్యానామపి ఉపకరణసామేత్యదర్శనాత్ బ్రహ్మణ ఉపకరణరహితస్య కారణత్వం న సమ్భవతీత్యాశ్చ్యుత్య - క్షీరాదీనాం ముపకరణరహితానామపి దధ్యాద్యాదర్శనమృకత్వదర్శనేన విచిత్రతే ర్భిప్రాణ ఉపకరణరహితస్యాపి జగదాదర్శనమృకత్వం సమ్భవతీత్యుక్తమ్. (౬౩౮)

౯. (కృత్సప్తప్రసక్త్యాధికరణే) - నిరవయవస్య బ్రహ్మణః కారణత్వే కృత్సప్తస్యాపి బ్రహ్మణః ఏకకారోన్యాయత్వప్రసక్త్యాత్ బ్రహ్మకారణత్వ మనమజ్ఞాన మిత్యాశ్చ్యుత్య - బ్రహ్మణః నిరవయవత్వస్య విచిత్రజగత్కారణత్వస్యచ శ్రుతిప్రతిపత్త్యాత్, శ్రుతిప్రతిపత్తస్యాప్రస్య యాత్కాన్య బాధాయోగా, ఛ్చ బ్రహ్మకారణత్వం నమజ్ఞాన మిత్యుక్తమ్. (౬౩౯)

౧౦. (ప్రయోజనవత్త్వాధికరణే) - బ్రహ్మణోఽవాప్తసమస్తకామస్య ప్రయోజనాభావా జ్ఞగత్ప్రీప్యత్వం న సమ్భవతీత్యుక్తే - ఆవాప్త సమస్తకామస్యాపి తీవరూపప్రయోజనసమ్భవా త్ప్రీప్యత్వం సమ్భవతీతి పరిహరః. (౬౪౦)

ఇతి ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

### అథ ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

౧. ఏవం న్యవత్తే వైరూప్యావితా దోషః పరిహృతః - అనన్తరం న్యవత్తరక్షణాయ పరపక్షః ప్రతిక్షిప్యన్తే ద్వితీయేన తర్కపాదేన. తత్ర (రచనానుపపత్త్యాధికరణే) - ప్రధానస్యాచేతనత్వా, దచేతనానాం చేతనాదిష్ఠితానామేవ కార్యారమ్భకత్వస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం నిశ్చితత్వా, త్కేవలప్రధానకారణవాదే జగద్రచనా న సమ్భవతీత్యుక్తమ్. (౬౪౧)

౨. (నుపద్ధిర్వాధికరణే) - పరమాణూనాం నిరవయవత్వేన ప్రదేశభేద మనపేక్ష్య సంయుజ్యమానానా మధికపరిమాణద్రవ్యారమ్భకత్వా నుపపత్త్యాదిభిః కాణాదపక్షోప్యనమజ్ఞానఇత్యుక్తమ్. (౬౪౨)

౩. అనన్తరం వాద్ధాః ప్రతిక్షిప్యన్తే. (నమదాయాధికరణే) - క్షణికానాం పరమాణ్వాదీనాం కార్యారమ్భకత్వాననుపపత్త్యాదిభిః వైభాషికసాత్రా న్రికపక్షావపి అనమజ్ఞానావిత్యుక్తమ్. (౬౪౩)

౪. (ఉపలబ్ధ్యాధికరణే) - యోగాచారాభిమతం జ్ఞానానా మర్థకూన్యత్వ మాశ్చ్యుత్య - జ్ఞాతు రర్థవికేవనీధిరూపతయైవ జ్ఞానస్యోపలబ్ధే, స్వాప్నజ్ఞానవద్వాధాదర్శనా, ఛ్చ తదయుక్త మిత్యుక్తమ్. (౬౪౪)

౫. (సగ్యధానుపపత్త్యాధికరణే) - సత్త్వానన్త్యయో రపస్థాపికేవరూపత్వా దనదితి ప్రతిజ్ఞాయామపి నదితి ప్రతిజ్ఞాయా మివ మాధ్యమి కాభిమతతుచ్ఛత్వానుపపత్తేనైవైవ త మనుపపన్న మిత్యుక్తమ్. (౬౪౫)

౬. (ఏక సిన్ధుసమ్భవాధికరణే) - కృత్సప్తం జగ త్సత్త్వానన్త్యవిచి రనేకాస్తమితి జైనమత మాశ్చ్యుత్య - ఏక సిన్ధువస్తని సత్త్వానన్త్యాదీ నాం విరుద్ధధర్మాణా మనుపపత్తేః తదప్యనాదరణీయ మిత్యుక్తమ్. (౬౪౬)

౭. (వశువత్త్వాధికరణే) - వేదవిరుద్ధత్వా దసామజ్ఞాస్యాచ్చ పశుపతిమత మనాదరణీయమిత్యభాషి. (౬౪౭)

౮. (ఉత్పత్త్యనమ్భనాధికరణే) - \* వాసుదేవా త్సర్వభూతో నామ జీవో ఽజాయత ఇత్యాదిషు వేదవిరుద్ధస్య జీవోత్పత్త్యాదేః ప్రతి పాదనా త్సర్వరాత్రతన్త్ర మప్రమాణ మిత్యాశ్చ్యుత్య - జీవాదిశబ్దానాం జీవాద్యభిమానిపరబ్రహ్మపూర్వాపరత్వేన జీవోత్పత్తిప్రతిపాదనపరత్వాభా వాత్ పరమాప్తనారాయణప్రణీతత్వాత్ పశ్చరాత్రశాస్త్రమపి ప్రమాణ మిత్యుక్తమ్. (౬౪౮)

ఇతి ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

### అథ ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య—తృతీయః పాదః.

౧. ఏవం పరపక్షః ప్రతిక్షిప్తః - అథ న్యవత్తస్య నిర్దోషత్వభావనాయ చిదవిదాత్తకప్రపశ్యన్య కార్యతాప్రకారో విశోధ్యతే అనన్తరపాదప్రయోగేన. తత్ర వియత్వాదే తృతీయే (వియదధికరణే) - ఛాన్దోగ్యే అగ్న్యోదీనా మిప్రాత్పత్త్యక్రవణాత్ వియస్మాత్పద్యత ఇత్యా శ్చ్యుత్య \* తస్మాద్యా ఏతస్మా దాత్తన ఆకాశ స్సమాభుత ఇత్యాదౌ ఆకాశస్యాపుత్యప్రతిక్రవణాత్, ఛాన్దోగ్యేఽపి ఏకవిజ్ఞానేన నర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞానేన వియదాదే, రపి కార్యత్వానగమాచ్చ వియదుత్పద్యతఇత్యుక్తమ్. (౭౦౨)

౧. (తేజోఽధికరణే) - \* వాయో రగ్ని రిత్యాదిభ్యో వాయోద్విభ్యో ఏవాగ్నోద్విభ్యో ఏవాగ్నోద్విభ్యో ద్యుత్పత్తి రిత్యాశబ్దాః \* తేజో బత్తతః \* ఆప బత్తత ఇత్యాదిభి ర్భృష్పాధారణభూతేక్షణశ్రవణాత్ తత్తత్ప్రతిరా భృష్పాద ఏవాగ్నోద్విభ్యో ముత్పత్తిరిత్యుక్తమ్. (20౯)

౩. (అత్పాధికరణే) - \* తోయోన జీవాన్ విసంర్జ భూమ్య మిత్యాదివాక్యేషు జీవానా ముత్పత్తిప్రతిపాదనా చాత్మోత్పత్త్యత ఇత్యా శబ్దాః - \* న జాయతే మ్రియతేవా విపల్లి దిత్యాదిభ్యో జీవసౌత్పత్తినిషేధాత్, ఉత్పత్తివాదినీనాం దేహసమ్మన్ధాభిప్రాయత్వా, చాత్మసా సౌత్పత్త్యస్త ఇత్యుక్తమ్. (2౧౦)

౪. (జ్ఞాధికరణే) - \* యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్నిత్యాదినా జ్ఞానమాత్రవ్యవధేకాత్ జ్ఞానమాత్రస్వరూప అత్యేత్యాశబ్దాః \* విజ్ఞాతార మతే కేన విజానీయా దిత్యాదిభ్యో జ్ఞాతృత్వప్రతిపాదనాత్, జ్ఞానస్వాపుభక్తిద్ధర్మరూప తచ్చదేవ జ్ఞాతు ర్యస్యనదేశోపపత్తేశ్చ జ్ఞాతృవాత్తేత్యుక్తమ్. (2౧౧)

౫. (కర్మధికరణే) - \* ప్రకృతేః క్రియమాణానీత్యాదిభ్యో గుణానామేవ కర్మత్వప్రతిపాదనా చాత్మ కర్తృత్వాశబ్దాః - \* స్పర్శికా మో యజేతేత్యాదీనాం భోక్తారమేవ కర్తవ్య నియుజ్ఞానానాం శాస్త్రాణా మర్థవత్త్వాత్, \* ప్రకృతేః క్రియమాణానీత్యాదీనాం జీవస్య సాంసారిక కర్మకర్మత్వస్య గుణసంస్కారాదుత్పత్తిప్రతిపాదనపరత్వాచ్చాత్మ కర్తృత్వమ్. (2౩౩)

౬. (పరాయత్తత్వాధికరణే) - జీవస్య స్వతఃప్రవృత్తిశక్త్యభావే విధినిషేధశాస్త్రానిర్ధక్యప్రసక్తౌ జీవస్య కర్మత్వం సావితస్త్రోక్తేత్యా శబ్దాః - \* అస్తే ప్రవిప్ల ఇత్యాదిభిః పరమాత్మాధీనత్వశ్రవణాత్తదధీనత్వేపి ప్రభుమప్రవృత్తా చేతనస్య స్వతస్త్రీతియా శాస్త్రానిర్ధక్యాభావాచ్చ పరాధీనమేవ కర్మత్వ మిత్యుక్తమ్. (232)

౭. (అంశాధికరణే) - \* జ్ఞాజ్ఞే ద్వైవజావీశనీశావిత్యాదివాక్యే జీవబ్రహ్మణో ఛేదదర్శనాత్ పరమపురుషాదత్యస్తభిన్నా జీవః - అథవా \* తత్త్వమనీత్యాదివాక్యేషు జీవబ్రహ్మణోరైక్యవధేకా దవిద్యోపహితం బ్రహ్మేవ జీవ ఇత్యాశబ్దాః - నానాత్వవ్యవధేకా దైక్యవధేకాచ్చ అత్య స్తం భేదస్వరూపైక్యయో రనుపపన్నత్వా దవిద్యోపహితబ్రహ్మణ ఏవ జీవత్వే సుఖదుఃఖభోగవ్యతికరప్రసక్త్యాచ్చ పరమాత్మసా విశేషగతయాఽంశో జీవ ఇత్యుక్తమ్. (2౪౧)

ఇతి ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య-తృతీయః పాదః.

### అథ ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య—చతుర్థః పాదః.

౧ ఏవం వియదాదీనా ముత్పత్తి ర్నిరూపితా - అనస్తరం జీవాపకరణానా ముత్పత్తి ర్నిరూప్యతే చతుర్థేన ప్రాణపాదేన. తత్ర (ప్రాణో త్పత్త్యధికరణే) - \* అనద్యా ఇద మగ్ర ఆసీ దిత్యాదివాక్యే ప్రాణశబ్దనిర్దిష్ట్యానా మిన్ద్రియాణాం ప్రళయకాలేష్యవస్థానప్రతీతే రిన్ద్రియాణి సౌత్ప ద్యస్త ఇత్యాశబ్దాః \* ఏతస్మా జ్ఞాయత ఇత్యాదివాక్యే ఇన్ద్రియాణా ముత్పత్తిశ్రవణాత్, \* అనద్యా ఇత్యాదివాక్యే ప్రాణశబ్దస్య పరమాత్మపర త్యాచ్చ ఇన్ద్రియాణ్యుత్పత్త్యస్తఇత్యుక్తమ్. (2౪౧)

౨. (సప్తగత్యధికరణే) - \* సప్త ఇమే లూకా యేషు చరన్తీత్యాదివాక్యే సప్తానామేవ జీవేనసహ గతిశ్రవణాత్ సప్తైవేన్ద్రియాణీత్యా శబ్దాః \* దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మేకాదశ ఇత్యత్ర ఏకాదశశ్రవణాత్ హస్తాదీనామపి దేహస్థజీవాపకరణత్వవిశేషాదేకాదశేత్యుక్తమ్. (2౪౨)

౩. (ప్రాణాణుత్పాద్యధికరణే) - \* సర్వేషాం సమాః సర్వేషాం ఇత్యాదివాక్యేన స్వత్రవణాత్ ఇన్ద్రియాణి విభూనీత్యాశబ్దాః \* ప్రాణ మనుత్క్రామస్తం సర్వే ప్రాణా అనుత్క్రామన్తీత్యుత్కాన్తిశ్రవణాత్, ఉత్క్రాన్తికాలే పార్శ్వన్తి రనుపలభ్యమానత్వా దానస్త్రీతుతేశ్చ ఉపాసనార్థకార్యనస్త్యపరత్వాచ్చ అణూనీత్యుక్తమ్. (2౪౩)

౪. (వాయుక్రియధికరణే) - \* యః ప్రాణ స్సవాయు రిత్యవధేకాత్ ప్రాణో వాయుః - యద్య ఉచ్చాన్సిపాదిభ్యో ప్రాణప్రసిద్ధే వాయుక్రియేన ప్రాణ ఇత్యాశబ్దాః - \* ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణ ఇత్యాదివాక్యే పృథగుపదేశాత్, అపస్థావిశేషావన్నవైస్వ వాయోః ప్రాణ త్వేన యః ప్రాణ స్సవాయు రిత్యవధేకోపపత్తేః, ప్రాణ స్పృష్టత ఇతి క్రియావతి ప్రాణప్రసిద్ధేశ్చ స వాయుక్రియే ప్రాణ ఇత్యుక్తమ్. (2౪౪)

౫. (త్రేష్టాణుత్పాద్యధికరణే) - \* సర్వంహీదం ప్రాణేనాపుత మిత్యాదిశ్రవణాత్ ప్రాణో విభు రిత్యాశబ్దాః \* త ముత్క్రామస్తం ప్రాణోఽనుత్క్రామతీత్యుత్కాన్తిశ్రవణాత్, \* సర్వం హీద మిత్యాదివాక్యస్య సర్వేషాం ప్రాణాధీనజీవసత్త్వప్రతిపాదనపరత్వా దణుత్వ మిత్యుక్తమ్. (2౪౫)

౧. (జ్యోతిరాద్యధికరణే) - జీవస్యాగ్న్యదిదేవతానాంచ ప్రాణవిషయ మధిష్ఠానం న్యాధీనమ్ - యైరపేక్ష్యప్రతే రిత్యాశబ్ద్య - యస్యాస్మి శ్చరీర మిత్యాదావగ్న్యదీనాం పరమాత్మాధీనస్యసత్యప్రతిపాదనాత్ తేషా మధిష్ఠానం పరమాత్మాధీన వి త్యుక్తమ్. (౭౬౩)

౨. (ఇన్ద్రియాధికరణే) - సర్వేషాం ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వా జ్ఞప్తావకరణత్వావిశేషాచ్చ సర్వే ప్రాణా ఇన్ద్రియాణీత్యాశబ్ద్య - \* ఇన్ద్రియాణి దక్షైశంచేత్యాదిషు ముఖ్యప్రాణవ్యతిరిక్తానామేవ ఇన్ద్రియత్వవ్యవధేతాత్, \* ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణ ఇత్యాదివాక్యే పుంస్యైదేవాన్పు ముఖ్యప్రాణవ్యతిరిక్తానీన్ద్రియాణీత్యుక్తమ్. (౭౬౪)

౩. (సంజ్ఞామూర్తిప్రధికరణే) - \* అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేతి నామరూపవ్యాకరణవ్య జీవకర్తృకత్వశ్రవణాత్ వ్యప్తిస్సప్టి హిరణ్యగర్భకర్తృకత్వాశబ్ద్య - \* నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రిపుతం త్రిపుత మైతేకాం కరవాణీతి త్రిపుత్కర్తృతవన నామరూప వ్యాకరణోపదేశాత్, త్రిపుత్కరణవ్య హిరణ్యగర్భకర్తృకత్వానుపపత్తే, \* అనేన జీవేనేతి జీవశబ్దవ్య జీవశరీరకపరమాత్మపరత్వా, పు హిరణ్య గర్భశరీరకపరమాత్మకర్తృకత్వేన వ్యప్తిస్సప్టిరీత్యుక్తమ్. (౭౬౬)

ఇతి ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య—చతుర్థః పాదః.

ద్వితీయాధ్యాయ స్సమాప్తః.

### అథ తృతీయస్యాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

౧. ఏవ మాద్యేన విషయద్వికాభిభేదనాధ్యాయద్వయేన చేతనాచేతనవిలక్షణం నిభిలజగదేకకారణం బ్రహ్మేతి స్థాపితమ్. విషయద్వికా భిభేదనానంతరాధ్యాయద్వయేన బ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయే శ్చూత తత్త్వాప్తిప్రకార చ్చిన్త్యతే. తత్ర తృతీయే ఉపాసనాధ్యాయే ఉపాయభూతము పాసనం చిన్త్యతే. తత్ర జీవహాసపాదే ప్రథమే జాగ్రదాదృశ్యవ్యవస్థ జీవవ్య దోషాః, ఉభయలింగపాదే ద్వితీయే పరమాత్మసా నిర్దోషకల్యాణగుణా కరత్వంచ ఉపాసనారమ్భయ ప్రాప్త్యవ్యతిరిక్తవైశిష్ట్యజననార్థమ్, ప్రాప్త్యుత్పన్నజననార్థంచ ప్రతిపాద్యతే. తత్ర తదంతరప్రతిపత్త్యధికరణే - దేహాద్యేషాన్తరం గచ్ఛకాజీవః తత్ర తత్ర భూతనూత్నాణాం సులభత్వాత్ తై రసమ్మరిష్యత్వవ గచ్ఛతీత్యాశబ్ద్య - \* వేత్తే యగోత్వాదిప్రశ్నప్రతి పదనాధ్యాం భూతనూత్నసమ్మరిష్యత్వవ గచ్ఛతీత్యుక్తమ్. (౭౭౩)

౨. (కృతాత్మయాధికరణే) - లోకాన్తరా త్ప్రత్యవరోహకాజీవః \* ప్రాప్త్యాన్తరం కర్తృణ ఇత్యాదిభి ర్లోకాన్తరే కృత్స్నకర్తృఫలానుభవ స్సోక్తత్వాత్ కర్తృవేషరహితవన ప్రత్యవరోహతీత్యాశబ్ద్య - \* తద్య ఇహ రమణీయచరణా ఇత్యాదిభిః ప్రత్యవరూఢానాం పుణ్యపాపసమ్మన్ద శ్రవణాత్, \* ప్రాప్త్యాన్తర మిత్యాదేశ్య ఫలదానప్రవృత్తకర్తృవిషయత్వాచ్చ కర్తృవేషరహితవన ప్రత్యవరోహతీత్యుక్తమ్. (౭౭౪)

౩. (అస్తిత్వాదికార్యధికరణే) - యే వైకేచాన్తాల్లోకా త్ప్రయన్తి చన్ద్రముసమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తీతి అవిశేషేన సర్వేషాం గతిశ్రవణా త్పాపకారోపచి చన్ద్రముసం గచ్ఛన్తీత్యాశబ్ద్య - \* అథ య ఇమే గ్రామ ఇస్త్వాపూరే దత్త మిత్యపాసతే ఇత్యుక్తాన్తి \* తే గ్రామ మభిసమ్మ వన్తీత్యాదినా ఇస్త్వాదికారిణామేవ పితృయాణవచనాత్, \* చన్ద్రముసమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తీతి వచనస్యాపిస్త్వాదికారిణయతియా నేయత్వాత్, పాప కారిణ శ్చన్ద్రముసం స గచ్ఛన్తీత్యుక్తమ్. (౭౭౫)

౪. (తత్త్వాన్విభావావ్యవత్త్యధికరణే) - \* అంతేన మేవాధ్యానం పున ర్నివర్తన్తే యదేత మాకాశం ఆకాశా ద్వాన్తయం వాయు ర్భూత్వా భూమో భవతీత్యాదివాక్యే జీవస్యాకాశాద్యవస్థాపత్తిః శ్రద్ధావస్థస్య సోమభావన దవశేషా దాకాశాదిశరీరకత్వాపత్తి రిత్యాశబ్ద్య - సోమభావ ఇవ ఆకాశాదా సుఖదుఃఖభోగాభావేన తచ్చరీరకత్వానుపపత్తే రాకాశాద్వాపత్తి ర్వామ తత్ప్రయోగకృతతత్త్వాదృశ్యావత్తిరిత్యుక్తమ్. (౭౭౬)

౫. (నాతివిరాధికరణే) - జీవస్యాకాశాదిప్రాప్తౌ తత్ర తత్రావస్థానే కాలవిశేషనియమో నాస్తి - విశేషపాత్యభావాదిత్యాశబ్ద్య - వ్రీహ్యదిప్రాప్తౌ \* అతోవై ఖలు దుర్నిమృతతర మితి విశిష్య కృప్రసిక్కుములాత్వాన్విభానా దాకాశాదిప్రాప్తావచరణ నిష్క్రమితీత్యుక్తమ్. (౭౭౭)

౬. (అన్యధిష్ఠితాధికరణే) - \* మేఘాః భూత్వా వర్షతి త ఇహ వ్రీహి యనా ఓపధివనవృతయ స్తీలమాసా జాయన్త ఇత్యాదివాక్యే దేవౌ జాయత ఇత్యాదినత్ జాయన్త ఇతి వచనా దాత్వానా వ్రీహ్యదిశరీరా జాయన్త ఇత్యాశబ్ద్య - ఆకాశాదిమేఘపర్యవ్రత తేవలతద్భావాపత్తివ చనా దన్యధిష్ఠితేషు సంక్షేపమాత్రమిత్యుక్తమ్. (౭౭౮)

ఇతి తృతీయస్యాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

అథ తృతీయాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

౧. అథ (సన్ధ్యాధికరణే) - స తత్ర రథా న రథయోగా న పథానా భవన్తీత్యాదినా \* సహి కరేతి ప్రకృతస్య జీవస్య కర్తృత్వశ్రవణాత్ స్యాన్నాధ్యక్షస్త్విస్తస్యేత్యాశబ్దః - జీవస్య సంసారదశాయాం సత్యసజ్జల్పత్వాద్యనావిరభ్యుతేన విచిత్రాన్యప్రత్యక్షత్వాత్, \* య ఏష సుప్తేషు జాగ్రత్త్వా స్యాన్నప్రత్యక్షేః పరమాత్మకర్తృత్వావధారణాత్ స్యాన్నప్రత్యక్షేః పరమాత్మకర్తృత్వేత్యుక్తమ్. (౭౯౬)

౨. (తదభావాధికరణే) - \* అథ యత్రైత త్సురమ స్సుప్త ఇత్యాదివాక్యేషు \* నాడీషు సుప్తః \* పురీరతి కేతే \* సతా సోమ్య తదా నమ్నన్న ఇతి నాడీపురీరచ్చుప్తాణాం సుఖప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్, యగపక్షపాన్యనేకత్ర వృత్త్యనమ్నవాచ్చ తేషాం సుఖప్తిస్థానత్వం వికల్పేనేత్యాశబ్దః - త్రయాణాం సుఖప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్, ప్రాసాదఖట్యుపర్యజ్ఞవత్ నాడ్యాదీనాం కార్యభేదా త్పముచ్చయే నమ్ననతి పాక్షికభాద్యర్థ వికల్పనమ్నవాత్ సముచ్చయేనైవ స్థానత్వ మిత్యుక్తమ్. (౮౦౨)

౩. (కర్మానుశ్చయశబ్దవిధిధికరణే) సుఖప్తా-సర్వోపాధివినిర్మూల్య సతా నమ్నన్నస్య ముక్తా దవిలక్షణత్వాత్ ప్రబోధనమయే సుప్తా దస్య ఏత్రాత్మివృత్తిత్యాశబ్దః - పూర్వకృతపుణ్యాపుణ్యాయాస్తేనైవానుభావత్వాత్, య ఏవాహం సుప్త స్తు ఏవ ప్రబుద్ధోస్తీతి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, స్యాచ మాత్రేణ ముక్తత్వే మాక్షికాస్మానర్థకృతప్రసక్త్యాచ్చ సుప్త ఏత్రాత్మివృత్తిత్యుక్తమ్. (౮౦౪)

౪. (ముగ్ధాధికరణే) - స్యాపాదిష్యేన మూర్ఖాప్రసిద్ధ్య పవత్రే, రసభావరకల్పనే ప్రమాణాభావాచ్చ సుఖప్త్యాదివ్యవస్థితమావస్థైవ మూర్ఖేత్యాశబ్దః - జ్ఞానపవరాభావేన జాగరస్యప్రయో రసస్తర్భావాత్, హేతువైషమ్య కారవైషమ్యభ్యాం సుఖప్తిమరణయో రసస్తర్భావాచ్చ పారశేష్యా స్తరణార్థసమ్మతిరూపావస్థా స్తరం మూర్ఖేత్యుక్తమ్. (౮౦౬)

౫. (ఉభయలిక్ష్ణాధికరణే) - జాగ్రత్సృష్ట సుఖప్త్యాదిస్థానేషు తత్తత్త్వానప్రయుక్తాః జీవస్య యే దోషాః - తే పరమాత్మ సూఽపి నమ్న వన్తి - తత్రావస్థానా దిత్యాశబ్దః \* అపహతపాప్తా \* నిరవద్యం నిరజ్ఞాన మిత్యాదిభి రుభయలిజ్ఞత్వశ్రవణా తత్ర స్థితస్యాపి న దోషస్సర్వ ఇత్యుక్తమ్. (౮౦౮)

౬. (ఆహికుణ్డలాధికరణే) - అచిద్వస్తుసా బ్రహ్మరూపత్వం ఆహికుణ్డలం దవస్థాభేదేన - అథవా ప్రభాప్రభావతోఽపి ఏకజాతియోగేన ఇత్యాశబ్దః - పక్షద్వయస్యావ్యవహరన్న త్వత్ జీవం దంకాంకిభావేత్యుక్తమ్. (౮౧౦)

౭. (పరాధికరణే) - \* ఏవనేతు ర్విధరణ ఇతి పరబ్రహ్మణ స్సేతుత్వవ్యవధేకా తేతుశబ్దస్యచ కూలా స్తరప్రాప్తి హేతౌప్రసంగేఽన్యత్ ప్రాప్త్య మస్తీత్యాశబ్దః - సిసౌతి - బద్ధాతి స్వస్తీ న్ననక్ష్మేర్ణం సర్వం చిదచిద్వస్తుజాత మితి పుష్కలత్వా నేతుశబ్దస్య అనక్ష్మేర్ణధారణపరత్వాత్, \* యస్తా త్వరం నాపర మస్తీత్యాదినా పరాస్తరనిషేధాచ్చ బ్రహ్మోఽన్యత్సాన్యం నాస్తీత్యుక్తమ్. (౮౧౪)

౮. (ఫలాధికరణే) - \* యజేత స్వర్గకామ ఇత్యాదికాస్త్రం స్వర్గకామకర్తవ్యతయా యాగాద్యభిధానాన్యధానవపత్వై అపూర్వదన్యే రేణ ఫలసాధనత్వే మవగమయతీతి ధర్మవేద ఫలప్రద ఇత్యాశబ్దః - \* అన్నాదో వసుదానః \* ఏవసేవానందయాతీత్యాదిభిః తత్తత్కర్మభి రారాధితస్య పరమాత్మనవేద భోగావబద్ధయావనకలఫలప్రదత్వశ్రవణా దత్రుతాపూర్వాదికల్పనాయోగాచ్చ పరమాత్మేన ఫలప్రద ఇత్యుక్తమ్. (౮౨౦)

ఇతి తృతీయాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

అథ తృతీయాధ్యాయస్య—తృతీయః పాదః.

౧. బ్రహ్మోపాననేచ్ఛాజననార్థం జీవస్య సదోపత్వం పరస్య కల్మాణగుణాకరత్వం చోక్తమ్. అథ గుణోపసంహారపాదే తృతీయే బ్రహ్మోపాననానాం గుణోపసంహరవికల్పనిర్ణయార్థం విద్యాభేదాభేదచిన్తా క్రియతే. తత్ర (సర్వజేదాస్తప్రత్యయాధికరణే) - అనేకాను శాఖాను క్రూయ మాణాయాః వైశ్వానరవిద్యాదికాయాః \* మేకవిద్యాత్వేన - ఉతనేతి సంశయ - అవిశేషపునశ్శ్రమిణస్య ప్రకరణాస్తరస్యచ భేదకత్వా చ్చాఖ్యాస్తరే తయో రవర్జనీయత్వాచ్చ విద్యాభేద ఇత్యాశబ్దః - \* వైశ్వానర ముపాస్త ఇతి చోదనాయా అవిష్టత్వాత్, భేదయైక్యా దాఖ్యాయూపావిశేషా దవిశేషపునశ్శ్రమణాదేః ప్రతిపత్త్యభేదవిబద్ధనత్వాచ్చ న విద్యాభేద ఇత్యుక్తమ్. (౮౩౪)

౨. ఏవం చోదనాద్యవిశేషా ద్విద్యైక్య ముక్తమ్ - అతః పరం కాశ్చన విద్యా అధిక్యత్వ చోదనాద్యవిశేషోఽస్తి నాస్తీతి విచార్యతే. తత్ర (అన్యథాత్వాధికరణే)-చాన్దోగ్యవాజసనేయకయోః \* దేవా ఉద్భిద మాజప్రహుః అనేనైనానభిహినివ్యామ ఇత్యాదినా, \* దేవా ఊనుః నాన్తా





౧౫. (అస్తరత్యాధికరణే) - బృహదారణ్యకే ఉచస్తి కఙ్కాశ ప్రతిపదసమత్వోన్వ ష్టద్వాధేద దత్త్యాశబ్ద్య-ప్రక్షేపకరూపాన్వ ద్విధిబద్ధ క్యాన్వ విదైన్వ కేతుక్తమ్. (౨౭౫)

౧౬. (కామాద్యధికరణే) - ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయో రామ్నాతా దహరవిద్యా భిన్నత ఇత్యాశబ్ద్య - రూపైకాన్వ ద్విద్యా న భిన్నత ఇత్యుక్తమ్. (౨౮౫)

౧౭. (తన్నిర్ధారణానియమాధికరణే) - ఉద్గీర్ణావ్యాక్రయాన్వపాననాని కర్తవ్య నియమేనానుష్ఠేయానీత్యాశబ్ద్య-పుధకృత్యేన నోదో మానాదివ దనియమేన అనుష్ఠేయానీత్యుక్తమ్. (౨౯౫)

౧౮. (ప్రదానాధికరణే) - దహరవిద్యాయాం గుణచిన్తనే దహరచిన్తనం నానువర్తనీయ మిత్యాశబ్ద్య-దహరమాత్రా గ్లాణవిశిష్టదహరస్య భిన్నత్యేన విశిష్టానుసంధానసిద్ధిర్థం గుణచిన్తనే దహరచిన్తన మావర్తనీయ మిత్యుక్తమ్. (౩౦౫)

౧౯. (లిఖ్యభూయస్త్యాధికరణే) - తేత్తిరీయకే నారాయణానువాకస్య ప్రకృతదహరవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణార్థత్వ మాశబ్ద్య-భూయ సీమ విద్యాను స్రుతా నక్షరాదీ నమాద్య నారాయణత్వవిధానా త్సర్వవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణార్థత్వ మిత్యుక్తమ్. (౩౧౫)

౨౦. (పూర్వవికల్పాధికరణే) - బృహదారణ్యకే \* మనశ్చిత్ వాక్చిత ఇత్యాది నాఽభిహితమనశ్చితాదయోఽగ్న్యయః క్రియామయక్రత్వను ప్రవేశేన ఇత్యాశబ్ద్య \* తేహేతే విద్యాచిత ఏవేతి విద్యార్థచితత్వవచనాత్ విద్యామయక్రత్వనుప్రవేశేన ఇత్యుక్తమ్. (౩౨౫)

౨౧. (శరీర భావాధికరణే) - ఉపాసనదకాయాం జీవస్య కర్తృత్వాద్యాకారేణానుసంధాన మిత్యాశబ్ద్య-అపహతపాప్తత్వాద్యాకారేణే నానుసంధానం కర్తవ్యమ్ - అపహతపాప్తత్వాద్యాకారత్వేన ప్రాప్త్యేన యథోపాసనభావ్యత్వాదిత్యుక్తమ్. (౩౩౫)

౨౨. (అక్లావబద్ధాధికరణే) - ఉద్గీర్ణోపాననాని యాను శాఖాను - తాన్వీవ తేషా మనుసంధాన మిత్యాశబ్ద్య - సామాన్యేనాద్వీధాది నమృచ్ఛితయా విహితత్వా, త్సర్వప్రత్యేకాదీ స్సన్నిహితత్వాచ్చ నయశాఖానుసద్వీధాద్యుపాననాని సంబధ్యేరన్నిత్యుక్తమ్. (౩౪౫)

౨౩. (భూమిభూయస్త్యాధికరణే) - త్రైలోక్యశరీరకవైశ్వానరోపాసనే ద్యుమూర్ధత్వాదీనాం వ్యుప్తాపాసనమ్ - వ్యుప్తస్య నమస్తస్యద ఉపాసనంవా కర్తవ్య మిత్యాశబ్ద్య - \* మూర్ధా తే వ్యుపతివ్యుదితి వ్యుప్తాపాసనే ప్రత్యవాయకభనాత్ నమస్తాపాసన మిత్యుక్తమ్. (౩౫౫)

౨౪. (శబ్దాదిభేదాధికరణే) - నద్యిద్యాదహరవిద్యాదీనా మైక్య మాశబ్ద్య - శబ్దాదిభేదా ద్విద్యాభేద ఇత్యుక్తమ్. (౩౬౫)

౨౫. (వికల్పాధికరణే) - ఫలవిశేషార్థం విద్యానాం నమచ్చయ ఇత్యాశబ్ద్య-బ్రహ్మప్రాప్తిరూపఫలే విశేషభావా ద్విద్యానాం వికల్ప ఏవేత్యుక్తమ్. (౩౭౫)

౨౬. (యథాశ్రయభావాధికరణే) - పూర్వప్రకృతపరీక్షాద్విధివిద్యానా మనుష్ఠానానియమః కైచ్చి బ్లిక్తై రాక్షిస్య నమహితః. (౩౮౫)

ఇతి తృతీయస్త్యాధ్యాయస్య—తృతీయః పాదః.

అథ తృతీయస్త్యాధ్యాయస్య—చతుర్థః పాదః.

౧. ఏవం విదైన్వక్యానానాత్మే చిన్తితే. నమన స్తర మజ్జపాదేన విద్యాబ్ధివిప్రసం క్రియతే. (పురుషార్థాధికరణే) - విద్యాన్తా త్కర్తృణః పురు షార్థ ఇత్యాశబ్ద్య \* తమేవం విద్యా నమృత ఇహ భవతీతి శ్రవణాత్ కర్తృజ్ఞకా ద్వేదనా త్పురుషార్థావాప్తి రిత్యుక్తమ్. (౩౯౫)

౨. (స్తుతిమాత్రాధికరణే) - \* న ఏష రపానాం రజతమః పరాశ్శోఽప్యమో య ఉద్గీర్ణ ఇత్యాదివాక్యానా ముద్గీర్ణాదిస్తుతిపరత్వ మాశబ్ద్య - రసతమత్వాదీనాం ప్రమాణాన్తరాప్రాప్తత్వా దుద్గీర్ణాదిషు రసతమత్వాదిదృష్టివిధానార్థానీత్యుక్తమ్. (౪౦౫)

౩. (పారోష్ఠవాధికరణే) - \* ప్రతర్దమో హవై దైవో దాసి రిత్యాద్యాఖ్యానానాం \* అఖ్యానాని శంసక్తితి శంసనార్థత్వ మాశబ్ద్య - \* మను రైసివ స్యత ఇత్యాది నా శంసనే వినియుక్తానా మాఖ్యానానాం విశేషితత్వాత్ \* ప్రతర్దన ఇత్యాద్యాఖ్యానాని విద్యాశేషభూతా నీత్యుక్తమ్. (౪౧౫)

౪. (అగ్నిష్ఠనాద్యధికరణే) - ఉద్గీర్ణరేతస్సు ఆశ్రమేషు యజ్ఞాద్యభావా త్తదజ్ఞికా బ్రహ్మవిద్యా తేషాం న నమృతత్యాశబ్ద్య \* యది ఘ్నిస్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి \* ఏత మేవ ప్రవాజిహో లోక మిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తీత్యాదిశ్రుతే స్తేషామపి బ్రహ్మవిద్యావగమా త్తేషాం విద్యా అగ్నిష్ఠనాద్యవశేత్యుక్తమ్. (౪౨౫)



౪. (సర్వాపేక్షాధికరణే) - యద్యుర్ధ్వరేతసాం విద్యా యజ్ఞాద్యపక్షేత్వా - తస్మి గృహస్థేషుపి యజ్ఞాద్యపక్షేత్వాత్కర్మ - \* యజ్ఞేన చానేనేతి శ్రుతేః యజ్ఞాద్యపక్షేనేత్యుక్తమ్. (౯౩౨)

౫. (శమదమద్యధికరణే) - యజ్ఞాదీనాం ప్రవృత్తిస్వరూపత్వాచ్చమాదీనాం నివృత్తిరూపత్వేన తద్విరోధిరూపత్వాన్ముమాదీనాం విద్యా జ్ఞత్వం ససమ్మనతీత్యాశ్చ - విషయభేదేన విరోధాభావాత్, \* కాస్తో వాస్త ఇత్యవిశ్రవణాచ్చ శమాదీనా మజ్ఞత్వ మస్తీత్యుక్తమ్. (౯౩౩)

౬. (సర్వాన్నానుమత్యధికరణే) - ప్రాణవిద్యాధికారిణాం సర్వాన్నానుమతి స్సగ్యదేత్వాశ్చ - బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానామసి ప్రాణా త్యయపవ సర్వాన్నానుమతిదర్శనాత్ ఆన్యేసామసి సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణాత్యయ ఏత్యుక్తమ్. (౯౩౪)

౭. (విహితత్వాధికరణే) - వేద్యాజ్ఞకర్తృణా మాశ్రమాజ్ఞత్వం నాస్తీత్యాశ్చ - విద్యాజ్ఞానామేవాశ్రమాజ్ఞతయా విహితత్వా దాశ్ర మాజ్ఞత్వమపీత్యుక్తమ్. (౯౩౫)

౮. (విధురాధికరణే) - విధురాదీనాం బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారో నాస్తీత్యాశ్చ - రైకానీదీనా మాశ్రమిణామపి బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వే ద్దురసా ద్విధురాణా మప్యధికారోస్తీత్యుక్తమ్. (౯౩౬)

౯. (తస్మాత్పాదాధికరణే) - వైష్టికాద్యాశ్రమభ్యః ప్రచ్యుతానాం విధురాదివత్ బ్రహ్మవిద్యాయా మధికారో నాస్తీత్యాశ్చ - వైష్టి కాద్యాశ్రమభ్రష్టానాం పతితత్వా న్నాధికారఇత్యుక్తమ్. (౯౩౭)

౧౦. (స్వామ్యధికరణే) - ఉద్గీర్ణాదివిద్యానాం యజమానకర్తృకత్వం - \* యదేవ విద్యయా కరోతీత్యాదినా తత్కర్తృకత్వప్రతీతీ రిత్యాశ్చ - కర్తృజ్ఞాత్రయత్వా యద్గీర్ణాద్యపాసనస్య కర్తవ్యభృత్కర్తృకత్వమేత్యుక్తమ్. (౯౩౮)

౧౧. (సహకార్యస్తరవిధ్యధికరణే) - బాల్యంచ పాణ్డీత్యంచ నిర్విద్యాభ మని రిత్యత్ర మాన మనూద్యత ఇత్యాశ్చ - సహకార్యస్త రత్వేన విధీయత ఇత్యుక్తమ్. (౯౩౯)

౧౨. (అహిమేల్లరాధికరణే) - \* పాణ్డీత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠానేదితి బాల్యశబ్దేన కామచారిక మప్యపాదేయతయా విధీయతి ఇత్యాశ్చ - \* నావిరతో దుశ్చరీరా దిత్యాదినా నిషేధాత్ స్వమహిమానావిష్కరణమాత్రమేవ విధేయ మిత్యుక్తమ్. (౯౪౦)

౧౩. (ఐహికాధికరణే) - ఐహిఫలవిద్యానాం స్వపాదనభూతకర్తానుష్ఠానానస్తరం ఉత్పత్తి రిత్యాశ్చ - ప్రతిబద్ధాభావేనస్తర ముత్పత్తిస్తద్భావే తద్విగమఇత్యుక్తమ్. (౯౪౧)

౧౪. (ముక్తిఫలాధికరణే) - ముక్తిఫలవిద్యాజ్ఞకర్తృణాం ప్రబలత్వేన తస్మాత్ ప్రతిబద్ధ స్వప్నువతీతి తాసాం విద్యానాం స్వపాదనానుష్ఠానా నస్తర మేత్యుత్పత్తి స్వప్నువతీత్యాశ్చ - తేనామపి బ్రహ్మవిదపచారైః ప్రతిబద్ధనమ్మనాత్ పూర్వనదనియమ ఇత్యుక్తమ్. (౯౪౨)

ఇతి తృతీయస్యాధ్యాయస్య—చతుర్థః పాదః.

తృతీయాధ్యాయ స్సమాప్తః.

### అథ చతుర్థస్యాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

౧. ఏవ మజ్జేస్సమా విద్యానిరూపణానస్తరం చతుర్థేన ఫలాధ్యాయేన విద్యాఫలం చిన్త్యతే. తత్ర ప్రథమే ఆవృత్తిపాదే విద్యాస్వరూప శోధనపూర్వకం దేహానస్థితిసమయే మన్యునద్విద్యాఫలం చిన్త్యతే. యద్యపి చతుర్థః ఫలనిరూపణపర ఏవ - తథాపి భక్తిరూపాన్మజ్జానస్య ప్రీతిరూప తయా ఫలతోటినివేశజ్ఞాపనార్థ మస్యేదం సాధనమితి సాధ్యసాధనసమ్మన్దజ్ఞాపనార్థంచ విద్యాస్వరూప మత్ర విశోధ్యతే. తత్ర (ఆవృత్త్యధికరణే) - \* బ్రహ్మవి దావృత్తీతి వేదనమాత్రస్యైవ విధానా దసకృదావృత్తే ప్రమాణాభావాద్వి సకృత్కృతమేవ వేదనం శాస్త్రార్థ ఇత్యాశ్చ - \* మనూ బ్రహ్మోత్పాదిషు ఏకవిమయే వేదసూపాసనశబ్దయోః ప్రయోగా దవగతోపాసనశబ్దపర్యాయత్వేన వేదనశబ్దేన ఉపదేశా, దుపాసనశబ్దస్యావకృదావృత్త జ్ఞానవాచిత్వా దసకృదావృత్తమేవ వేదనం శాస్త్రార్థ ఇత్యుక్తమ్. (౯౪౩)

౨. (ఆత్మోపాసనాధికరణే) - జీవబ్రహ్మణో ర్భిన్నత్వాత్ జీవా దన్యత్వేన బ్రహ్మోపాస్య మిత్యాశ్చ - \* త్వం వా అహ మస్తీ త్యాదిభు పూర్వోపాసనే భృచ్చణోఽహ మిత్యనున్దానదర్శనాత్, ఆర్థావరభూతస్యాపి తస్మాత్తనః ఆస్తర్యామిత్యేనాహ మిత్యనున్దానస్యావిరుద్ధ త్యాచ్చ ఆత్మత్వేనూపాసన మిత్యుక్తమ్. (౯౪౪)

౩. (ప్రతీకాధికరణే) - ప్రతీకోపాసనేఽపి బ్రహ్మ ఏత్రాపాన్యత్వా దాత్తేన్ద్రేనాపాసనం కర్తవ్యమిత్యాశబ్దః - ఉత్పన్నే నికృష్ట దృష్ట్యయోగేన బ్రహ్మణో దృష్టివిశేషాత్వేన ప్రతీకానామేత్రాపాన్యత్వా న్నాత్తేన్ద్రేనాపాసన మిత్యుక్తమ్. (౯౬౦)

౪. (అదిత్యాదిమత్యధికరణే) - ఉద్గీహాదీనాం ఫలసాధనతయోత్కృష్టత్వా దాదిత్యాదీషూద్గీహాదిదృష్టికార్యత్వాశబ్దః - అదిత్యాదిదేవ తారాధనద్వారేణ కర్తవ్యం ఫలసాధనత్వేన అదిత్యాదీనా మేత్రాత్కృష్టత్వా దుద్గీహాదా వాదిత్యాదిదృష్టిః కార్యత్యుక్తమ్. (౯౬౧)

౫. (అసీనాధికరణే) - ఏవ మనుతిష్ఠేదితి విశేషాభిధానాభావా దాసీన శ్చయానః క్షిప్తకాగచ్ఛవాఽనుతిష్ఠేదిత్యాశబ్దః - అసీనస్త్వేన ధ్యానాపేక్షితైకాగచ్ఛత్రతానన్యథా దాసీన ఏవానుతిష్ఠే దిత్యుక్తమ్. (౯౬౩)

౬. (అప్రయాణాధికరణే) - ఏకస్మిన్నేవాహని కాస్త్రార్థస్య కృతత్వేత్తావలైవ పరిసమాపనీయ మపాసన మిత్యాశబ్దః - \* న భిక్షవం నర్తయన్యావదాయుష మితి శ్రవణా దామరణా దనువర్తనీయ మిత్యుక్తమ్. (౯౬౪)

౭. (తదగ్నిమాధికరణే) - \* ఏవంవిది పాపం కర్త నశ్లేష్యతే \* నర్వే పాప్తానః ప్రదూయన్త ఇత్యాదివాక్యోక్తా కర్తవ్య మక్షేపవినిశా \* నాభుక్తం షీయతే కర్తవ్యమిదా విరోధా న్నూపపద్యేతే ఇత్యాశబ్దః - నాభు క్తవచనస్య కర్తవ్యం ఫలజనక క్రిదార్థ్యవిషయత్వా దక్షేపవినిశా శ్రుతో ర్విద్యయాత్పత్స్యమానక ర్తక క్రితవినిశకరణవిషయత్వాచ్చ విరోధాభావా దుపపద్యేతే ఇత్యుక్తమ్. (౯౬౫)

౮. (ఇతరాధికరణే) - సుకృతస్య కాస్త్రీయత్వాత్తత్ఫలస్యకేషంచ దిప్తత్వదర్శనాచ్చ పుణ్యస్య విద్యయాన విరోధఇతి తదక్షేపవినిశా నస్త ఇత్యాశీప్య విద్యాఫలవిరోధిత్వసామ్యత్ \* సుకృతదుష్కృతే ధూనుత ఇతి వ్యవదేశాచ్చ సుకృతస్యాప్యక్షేపవినిశావాప్తః. (౯౬౬)

౯. (అనారబ్ధకార్యాధికరణే) - \* నర్వే పాప్తానః ప్రదూయన్త ఇత్యవిశేషేణ శ్రవణాత్ ఆరబ్ధకార్యయో రప్యక్షేపవినిశావిత్యా శబ్దః - \* తస్య తావదేవ చిర మిత్యాదిశ్రవణా దనారబ్ధకార్యయోరేవేత్యుక్తమ్. (౯౬౭)

౧౦. (అగ్నిహోత్రాద్యధికరణే) - అగ్నిష్టఫలతయో క్తపుణ్యం దగ్ని హోత్రాద్యాశ్రమధర్మాణామపి పుణ్యత్వాదిశేష త్ఫలాక్షేపావశ్యం భావేన నిష్ఫలైవనష్టానే ఇచ్ఛాయా ఆసమ్మవాత్ అగ్ని హోత్రాదీనా మననసంపాన మిత్యాశబ్దః - \* తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివి దిష స్తీత్యాదావగ్ని హోత్రాదీనాం విదోశీత్వ త్తర్థభేదస్య శ్రుతత్వా త్ఫలాక్షేపానంభవేన విద్యాఖ్య కార్యనిష్పత్తయ తాన్యశ్చేద్యూనీత్యుక్తమ్. (౯౬౮)

౧౧. (ఇతరక్షవణాధికరణే) - ప్రారబ్ధక ర్తవ్య ఏకశరీరావసానతా మాశబ్దః - తస్య భోగేనైవ క్షయితవ్యతానియమేనైకశరీరావసా ననియమా నాస్తీత్యుక్తమ్. (౯౬౯)

ఇతి చతుర్థాధ్యాయస్య—ప్రథమః పాదః.

అథ చతుర్థాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

౧. ద్వితీయే ఉత్కృష్టిపాదే ఉత్కృష్టినిప్రకార శ్చిన్త్యతే. తత్ర (వాగధికరణే) - \* వాఙ్మనీ నమ్నద్విత ఇత్యత్ర వాగ్వృత్తే ర్ననీ నమ్నతి రిత్యాశబ్దః - వాక్సబ్దస్య వాగ్యవృత్తివాచిత్యభావా దిద్వితీయస్త్వేన మననీ నమ్నతి రిత్యుక్తమ్. (౯౭౦)

౨. (మనోధికరణే) - \* మనః ప్రాణ ఇత్యాదివాక్యేన మనసః ప్రాణే లయ ఇత్యాశబ్దః - ప్రాణస్య మనఃప్రకృతిత్వాభావాత్ ప్రాణేన సంయోగమాత్ర మిత్యుక్తమ్. (౯౭౧)

౩. (అధ్యక్షాధికరణే) - \* ప్రాణస్తేజసీతి శ్రవణాత్ ప్రాణస్య తేజసీ నమ్నతి రిత్యాశబ్దః - \* ఆత్మన మప్తకాలే నర్వే ప్రాణా ఆభినమాయ స్తీతి జీవుణమశ్రవణాత్, జీవేన సంయుజ్య తేన ననా తేజస్సమ్మూలావపి \* ప్రాణస్తేజసీతి నిర్దేశోపపత్తేశ్చ ప్రాణో జీవేన నమ్నద్విత ఇత్యుక్తమ్. (౯౭౨)

౪. (ధూతాధికరణే) - \* ప్రాణస్తేజసీతి శ్రవణాత్ జీవేన సంయుక్తస్య ప్రాణస్య తేజోమాత్రేణ నమ్నతి రిత్యాశబ్దః - \* పృథి వీమయ ఆహేమయ ఇత్యాదినా సంవరతో శీనస్య నర్వధూతమయత్వశ్రుతే యథా నరసంస్పృష్టతేజసీ నమ్నతి రిత్యుక్తమ్. (౯౭౩)

౫. (అన్యత్కుసక్రమాధికరణే) - \* అథ మర్త్యైవమృతో భవతీత్యాదివాక్యే \* బ్రహ్మ సమక్షాత్ ఇతీహేవామృతత్వవచనాత్ విదమ ఉత్కృష్టి ర్నాస్తీత్యాశబ్దః - \* తయోఽర్థస్య మయ స్సమృతత్వమేతి విదుషోఽన్యత్కృత్తి దర్శనాత్, \* అథ మర్త్య ఇత్యాదిశ్రవణాద్

దగ్ధదేహనమ్నస్య ఉత్తరపూర్వాశుయో రక్లేషవివాశయాపామృతత్వ ప్రతిపాదనపరత్వాచ్చ విదుషోఽన్యత్కాన్తి రస్తీతి సాచ ఆనాడీప్రవేశాత్ విద్యదవిదుషో నృమానేత్యుక్తమ్. (౯౮౧)

౨. (పరమమ్నత్వధికరణే) - జీవనంయుక్తాని తేజఃప్రభృతిభూతాని యథాకర్తృ యథానిద్యుచ స్యకార్యాయ గచ్ఛస్తీత్యాశ్చిజ్ఞా - \* తేజః పరస్యాం దేవతాయా మిత్యాదిశ్రవణాత్ తాని పరమాత్మని నమ్నద్యస్త ఇత్యుక్తమ్. (౯౮౨)

౩. (అవిభాగాధికరణే) - తేజఃప్రభృతీనాం సర్వకారణభూతే పరమాత్మని లయ ఇత్యాశ్చిజ్ఞా - \* మనసి నమ్నద్యుత ఇత్యేస్యాను విక్షాత్తస్యచ సంయోగవాచిత్యాత్ పరమాత్మని తేషాం సంయోగ ఇత్యుక్తమ్. (౯౮౩)

౪. (తదోకోధికరణే) - నాడీనాం దుష్టివేచత్వాత్ \* తయోర్ధ్వమాయ స్తమృతత్వమేతీతి మూర్ధస్యనాణ్యోద్గమన మనియతి మిత్యే శ్చిజ్ఞా - పరమాత్మప్రసాదేన ప్రకాశితద్వారత్వాత్ మూర్ధస్యనాణ్యోద్గమనం నియత మిత్యుక్తమ్. (౯౮౪)

౫. (రత్నసుసారాధికరణే) - \* అద్వైతేరేవ రత్నభి ర్భూర్ధ్వ మాక్రమతీతి వాక్యేనూక్తం రత్నసుసారేణైవ గమనం న నియతమ్ - నిశి మృతస్య రత్నసుసారానమ్నవా దిత్యాశ్చిజ్ఞా - నిదాఘనమయే నిశ్శిపి ఉష్ణోపలమ్భాత్ రత్నదృవావగమాత్ రత్నసుసారేణైవ గమన మిత్యుక్తమ్. (౯౮౫)

౬. (నిశాధికరణే) - \* దివాచ శుక్లపక్షశ్చేత్వాదా \* విపరీతంతు గర్హితమితి నిశిమరణస్య గర్హితత్వా దఫోగతిపేతుత్వాచ్చ నిశి మృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి ర్నాస్తీత్యాశ్చిజ్ఞా - విదుష ఉత్తరపూర్వాశుయో రక్లేషవివాశా దారబ్ధకార్యయో రనుభవేన విసప్తత్వాచ్చ బద్ధపేత్వ భావాత్ \* విపరీతం తు గర్హిత మిత్యేస్యావిద్యద్యవయత్వాచ్చ నిశిమృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తి రస్తీత్యుక్తమ్. (౯౮౬)

౭. (దక్షిణాయనాధికరణే) - \* అథ యో దక్షిణే ప్రమాయత ఇతి వాక్యే దక్షిణాయనమృతస్య చంద్రిప్రాప్తిశ్రవణాత్, చంద్రిం ప్రాప్తా నాం \* అంతఃకేమేవాధానం పున ర్నివ ర్తస్త ఇతి పున రావృత్తిశ్రవణా దక్షిణాయనమృతస్య బ్రహ్మప్రాప్తి ర్నాస్తీత్యాశ్చిజ్ఞా - అవిదు సామేవ చంద్రిం ప్రాప్తానాం పునరావృత్తే, ద్విదుషాం తు చంద్రిం ప్రాప్తానాం \* తస్మా ద్భిన్నాహో మహిమాన మాహ్నతీతి వాక్యశేషాత్ బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవణే, దక్షిణాయనమృతానామపి బ్రహ్మప్రాప్తి రస్తీత్యుక్తమ్. (౯౮౭)

ఇతి చతుర్థస్యాధ్యాయస్య—ద్వితీయః పాదః.

### అథ చతుర్థస్యాధ్యాయస్య—తృతీయః పాదః.

౧. ఉత్కాన్తి ఛిన్తితా - అథ తృతీయేన గతిపాదేన మార్గ శ్చిన్తితే. (అర్చిరాద్యధికరణే) ఛాన్దోగ్యకావీతకప్రభృతిభు బహుధా మార్గాన్నానాత్ బ్రహ్మవిదా మర్చిరాదితైవ గతిరితి నియమా నాస్తీత్యాశ్చిజ్ఞా - సర్వత్రావ్యర్చిరాదిమార్గాలైత్వ ప్రత్యర్చిజ్ఞానాత్ పశవ మార్గఇతి తేనైవ సర్వే గచ్ఛస్తీత్యుక్తమ్. (౯౮౮)

౨. (వాయుధికరణే) - ఛాన్దోగ్యే వాజననేయకేచ అదిత్యా త్సూర్య మభిహితయో ర్వాయుదేవలోకయోః శ్రోత్రక్రమావిశేషా దని యమేన ప్రాప్తి రిత్యాశ్చిజ్ఞా - వాయుదేవలోకశబ్దాభ్యాం సామాన్యవిశేషరూపాభ్యా మేకతైవ ప్రతిపాదనా దర్థభేదాభావేన నానియమేన ప్రాప్తిరిత్యుక్తమ్. (౯౮౯)

౩. (తటిదధికరణే) - కావీతకీనామ్ \* స వాయులోకం స వరుణలోక మిత్యాదివాక్యే వాయో రనస్తరనిర్మిష్టేనాం పరణా దీనాం యథాపాతం తిత్రేన నివేశ ఇత్యాశ్చిజ్ఞా - తటిద్వయయో ర్దేహోదహోపర్యధోభావావస్థానరూపసమ్మిథా తటితోఽనస్తరం పరణాదీనాం నివేశఇత్యుక్తమ్. (౧౦౦)

౪. (అతివాహికాధికరణే) - అర్చిరాదిప్రతిపాదకవాక్యనాం లోకీకమాగ్లోపదేశసరూపత్వా దర్చిరాదయో మార్గచిన్న భూతాః - అథవా అపారాదీనాం మార్గచిన్నత్వానుపపత్తే, క్లోకశబ్దశ్రవణా, త్రే భోగభూమయ ఇత్యాశ్చిజ్ఞా - \* తత్పురషోఽమానవ వృషనాక్ బ్రహ్మ గమయ తీత్యుపసంహార గమయత్వత్వశ్రవణాత్ పూర్వమప్యవిశేషేనైవ శ్రుతానాం తదేవ న్యాయ్య మితి అర్చిరాదికా అతివాహికా ఇత్యుక్తమ్. (౧౦౦౧)

౫. (కార్యధికరణే) - హిరణ్యగర్భ ముపాసీనా నాతివాహికా గమయన్తి - తస్మైవ దేశకాలవిశేషన త్రయా తత్త్వాప్రస్థగత్యుప పత్తేరితి బాదరిమత మమాద్య - \* స వనాక్ బ్రహ్మ గమయతీతి బ్రహ్మశబ్దస్య పరమాత్మనేన ముఖ్యవృత్తత్వా త్పరమాత్మన స్సర్వగతత్వేపి నిరవశేషా

విద్యానివృత్త్యర్థం దేశవిశేషగతుపపత్తేః, పరమేవ బ్రహ్మోపాసీనాన్ నయన్తితి జైమినిమతేనాపాద్య - \* తద్య ఇత్థం విదుః యేచేమేరణ్యే క్రద్ధం సత్య మిత్యుపాసతే తేర్చివ మిభినమ్భనన్తితి పశ్యాన్తివిద్యానిష్ఠానాం పరబ్రహ్మోపాసకానాంచ అర్చిరాదిశ్రవణాత్ ప్రతీకాలమ్భనవ్యుతి రిక్తాన్నయతీతిచ న్యమత ముపన్యస్తమ్. (౧౦౦౩)

ఇతి చతుర్థస్యాధ్యాయస్య—తృతీయః పాదః.

అథ చతుర్థస్యాధ్యాయస్య—చతుర్థః పాదః

౧. ఏవ మర్చిరాదిగతి ర్నిరూపితా - అథ చతుర్థే ముక్తిపాదే ముక్త్యన్వయప్రకార శ్చిన్త్యతే. తత్ర (సమ్మద్యావిర్భావాధికరణే) \* పరం జ్యోతి రుపసమ్మద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యభినిష్పత్తిశ్రవణాత్ సాధ్యేన రూపేణ ముక్త స్సమ్మద్యత ఇత్యాశబ్ద్య - \* స్వేన రూపేణేతి స్వాభావికత్వశ్రవణాత్, అభినిష్పత్తిశబ్దస్యాభివ్యక్తావపి ప్రయోగాత్, స్వాభావికరూపేణావిర్భవతీత్యుక్తమ్. (౧౦౦౪)

౨. (అవిభాగేనదృష్టత్వాధికరణే) - \* నిరజ్ఞానః పరమం సామ్య ముపైతీతి ముక్తస్య సామ్యపత్తిశ్రవణాత్ పుభగ్గుభత్సైవ సామ్యసమ్భవాత్ ముక్త స్వస్థాత్పృథగ్గుభత్మేవ పరమాత్మన మనుభవతీత్యాశబ్ద్య - ప్రత్యగాత్మస్వరూపస్య బ్రహ్మప్రకారత్వేకస్వభావత్వాత్తస్య నిరస్తావిద్యాతిరోధానతయా యాథార్థ్యేన దృష్టత్వాత్, ప్రకారభూతస్యాపి గుణాబ్జకయోగేన పరమాత్మత్వసమ్భవాచ్చ అవిభాగేనానుభవ తీత్యుక్తమ్. (౧౦౦౫)

౩. (బ్రాహ్మధికరణే) - \* స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యత్ర అభినిష్పద్యతయోక్తం కి మపహతపాప్తత్వాదికమేవ - ఉత జ్ఞానమాత్ర మేవ - ఉతోభయమిలివిశయే - ముక్త మధికృత్యాపహతపాప్తత్వద్యుపస్యాసాత్తేనైవ రూపేణావిర్భవతీతి జైమినిమత మనూద్య - \* విజ్ఞానఘన ఏవేత్యాదిభిః జ్ఞానమాత్రమేవాన్య స్వరూప మిత్యవగమాత్, అపహతపాప్తాదిశబ్దానాం శోకాద్యభావపరత్వాచ్చ జ్ఞానమాత్రస్వరూపేణావిర్భవతీ త్యాదులోమిమత ముపన్యస్య - పక్షద్వయేవ్యవ్యతరమతిభాదాత్ \* విజ్ఞానఘనఏవేత్యవధారణస్య ఏకదేశ జడత్వశబ్దావృద్ధిదానపరత్వేన గుణాస్తర ప్రతిక్షేపకత్వాభావాదుభయరూపేణావిర్భవతీతి న్యమతేన మతద్వయం ప్రతిషేప్తమ్. (౧౦౦౬)

౪. (సబ్బల్పాధికరణే) - సత్యస్కల్పత్వేన వ్యవహీయమాణానాం రాజ్ఞాం కార్యనిష్పదనే ప్రయత్నసాక్షేత్వపదర్పనాత్ ముక్త స్యాపి ప్రయత్నసాక్షేత్వేన పిత్రాదిస్పృష్టిత్యాశబ్ద్య \* సబ్బల్పాదేవాన్య పితర స్సముత్తిష్ఠన్తీత్యవధారణా త్ప్రయత్నాక్షేత్వే ప్రమాణాభావాచ్చ సబ్బల్పమాత్రాదేవ సృష్టి రిత్త్యుక్తమ్. (౧౦౦౭)

౫. (అభావాధికరణే) - శరీరస్య దుఃఖహేతుత్వాత్ ముక్తస్య శరీరం నేతి బాధరిమత మనూద్య - \* న ఏకధా భవతీత్యాదిభిః ముక్తస్యానేకధాభావశ్రవణా దచ్చేదస్య నిరవయవస్య శరీరేణ వినానేకేభావానుపపత్తేః, కర్తృతశరీరస్వైవ దుఃఖహేతుత్వాచ్చ సశరీర ఏవాయ మితి జైమినిమతేన ప్రతిషేప్య - సత్యసబ్బల్పత్వప్రత్యా ఇచ్ఛానురోధేన కదాచి త్సశరీరః, అశరీరశ్చ కదాచిదితి న్యమత ముపన్యస్తమ్. (౧౦౦౮)

౬. (జగదవ్యపారవర్జాధికరణే) - ముక్తస్య భగవతా పరమసామ్యపత్తిశ్రవణా జగన్నియమనాదికమపి ముక్తస్త్యేవస్య మిత్యా శబ్ద్య - జగన్నియమనప్రతిపాదనేషు పరమాత్మనః ప్రకృతత్వా, ముక్తస్యానన్నిహితత్వాచ్చ భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చ జగదవ్యపారవర్జ మిత్త్యుక్తమ్. (౧౦౦౯)

\* (అనావృత్త్యాధికరణే) - భగవత్సాన్వితస్త్రిన్త్య ముక్తస్య పునరావృత్తి న్నమ్భవతీత్యాశబ్ద్య - \* ఇమం మానవ మావర్తం నావర్తస్త ఇతి తదనావృత్తిశ్రవణా, దాశ్రితవాన్ముగ్ధస్య భగవత స్తన్నివర్తనసబ్బల్పానమ్భవాచ్చ సముక్తస్య పునరావృత్తి రిత్త్యవసంన్యతమ్. (౧౦౧౦)

సముదితాధికరణసంఖ్యా ౧౫౬.

ఇతి చతుర్థస్యాధ్యాయస్య—చతుర్థః పాదః.

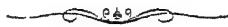
చతుర్థాధ్యాయస్సమాప్తః—శాస్త్రంచ పరిసమాప్తమ్.

ఇత్యాచార్యై రవన్యస్తో అధికరణార్థసజ్జిహాః.



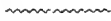
# శ్రీమద్భుతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యే.

ప్రథమాధ్యాయే.—ప్రథమపాదః.



యతీష్టశ్రీతభాష్యధ్యాయద్యవ్యాఖ్యానేనదర్శితాః । పరంసుపర్యనార్యంతం వస్తే కూరకులాధిపమ్ ।

శుతప్రకాశికావతరణికా.



పరం ద్వంద్వా ద్రిశంశ్రీనిధింరణానిధిమ్ । శరణ్యంశరణంయూమిప్రణతాత్రిహరంహరిమ్ । బహున ప్రమత్తేదిజ్యోతిర్వస్తేసుదర్శనమ్ ।  
 యేనాచ్యాహతసజ్జన్మం వస్తు లక్ష్మీధరం విదుః । సమ్యక్సాధ్యయకలాపేనమహతా భారణేనచ । ఉపబృంహితవేదాయ సమోవ్యాసాయ విష్ణువే ।  
 తస్మైరామానుజార్యాయనమగ్గపరమయోగినే । యశ్శ్రుతిస్తత్త్వతాగ్రాహమస్తర్వైరమశీకమత్ । వస్తేహం వరదార్యం తంవత్సాగ్జనమాను  
 ణమ్ । భాష్యాన్యుతప్రదానాద్యస్సజ్జీవయతి మామహి । ప్రపద్యే ప్రణవాకారంభావ్యంర క్షమివాపరమ్ । పరస్యబ్రహ్మణోయత్ర శేషేత్సంస్కటమీ  
 ణ్యతే । శ్రుత్యస్తేషుశ్రుతంభాష్యే వతం భార్యతంహ్యవమ్యజే । లక్ష్మీవతింప్రపద్యేహంపుష్టంశ్రీరజ్జధామని । ప్రమాణాచ్చప్రమేయశ్చప్రమాతా  
 రస్ససాత్త్వకాః । జయస్తు తపితారిష్టంసహసర్వత్రసర్వదా । అవిస్తృతాస్సుగమ్భీరా రామానుజమనోగిరః । దర్శయస్తు ప్రసాదేన స్వంభావ  
 మభిలంబితమ్ । శ్రీరజ్జేశాజ్ఞయా లభ్యవ్యాససంజ్ఞంసుదర్శనమ్ । వాచావిజయినగ్రత్రంభావ్యభక్తిరచూచవత్ । గురుభ్యోర్భక్త్యత్యజైస్త  
 స్త్రియైకైస్త్రియోజితః । సోఽర్థాయ బుభుత్సునాంసజ్జలయ్యప్రకాశ్యతే । కగ్గత్పన్నంవేత్తి భాష్యార్థం శ్రుతాంశస్థితయోక్తయః । ఆద్యైర్న  
 కారణీకైప్రేమా నోపేక్ష్యా భాష్యవిత్తమేః । భాష్యంచేవ్యవృణోత్పవ్యయం యతివతి ర్వాఖ్యానవాచాం తథా గామ్భీర్యావనవసీతిర్విదివతి  
 ర్దూరే జనస్తద్గిరామ్ । ప్రవృత్త్యగ్రకథమిశ్వరస్సుహిననగ్రత్ర్యక్షురూపోవృతాం తద్భాష్యం సవభావ్యకృత్సవహరిస్సవ్యక్ష్మగ్నిజన్మనః ।

సర్వేహం పురుషాణాం ప్రమాణాధీనప్రమేయ నిజ్ఞయానామపాదిత్విత జహానీతేష్టానిష్టతత్సాధనానామతాకికపురుషార్థత్వా  
 రూపే వస్తుని శక్తైః సమధిగి మ్యేతతాశ్చపురుష శేముషీదోమషీమాలిన్యస్య వేదాఖ్యాత్కరరాశేరేవ ప్రధానతరప్రమాణతయా శ్రయణయస్యై  
 సిద్ధేః తత్రతవ పశుపత్రపుష్కస్య స్వగ్రాద్వైహికామషి కార్యాచీనఫల తత్సాధనపరేవగతేపూర్వభాగే, పరమపురుషార్థతత్సాధనావబోధ  
 కేవ తమపరిభాగే పూర్వాచార్యాభిమతము క్షిప్రుజ్ఞాపధకజ్ఞాకాయమాన వివిధకువృత్తిజన దుర్బుధనశతోవస్తులే - తమసదర్శితకుడగప్రవృత్తి  
 ని జగతవ మోమసవ్యాహానే - తమజ్ఞజీవయిషయా సవసద్వివేచనవతురపూర్వాచార్యపరిచితం ప్రాచీనమేవసమీచీనమధ్యాసం నిమగ్నైకి  
 కృత్య పరమపురుషార్థార్థాభ్యుత్థి జనసార్థం కృతార్థయితం భవభయాభిత ప్రజనభాగధేయ వైభవ భావితావతరణేన పరమ కారుణికేన భగ  
 వతా భాష్యకారణే శారీరకశాస్త్రం వ్యాచిఖ్యాసితమ్. పరమర్షి ప్రణీతాని వ్యాఖ్యేయాని, తేమాళ్ళ మహర్షి ప్రణీతాని వ్యాఖ్యానానిచ  
 సన్నిచేత్తాన్యేవానుబోధవ్యాని, సహస్యపేషసూక్ష్మదర్శితవమ్ - ఋషేరభిప్రాయవృషి రేవచస్సతోవేదీతువర్హతి- సతుజడవతిరితరోజనః. ఋ  
 షినచసామేవాభిన్నవ కృతకాణాం మిథోవిరోధే పూర్వపక్షాభిప్రాయవైభవవాదాదిభిరవిరోధానయః-భిన్నవ కృతకాణాంబు విరోధే మష్ప  
 రిహరేయుక్తియుక్తం గ్రాహ్యమితిసదోషః. యేపునస్స వ్యపి తాన్యనాద్యత్య వ్యాఖ్యేయా నైరాణి, వ్యాఖ్యానానైరాణివ, తద్విరుద్ధాని రచ  
 యన్తి, తేహమాగ్రహగృహీతవృద్ధయత్నే, పణ్డితమానిల్వే, పాణ్డిత్యఖ్యానపనపరత్వేన తత్ప్రవృత్తిరేవప్రమాణమ్. ఇతరేమాళ్ళ వ్యాఖ్యా  
 త్పూణానూర్న వ్యాఖ్యానాతిల జ్యేష్ఠమ్ \* ఉపాసాత్తైవిధ్యాత్ \* సర్వత్రప్రసిద్ధిపదేశాత్ \* భూమాసమ్యగ్నివాదాదధ్యుపదేశాత్ \*  
 దహరఉ త్తరేభ్యఇత్యాదిమస్సుప్తతరమ్. ఇహతు వృత్త్యనుసారగ్రహితాః. సవ తత్ప్రతిజ్ఞానమహ్యదయమితిశబ్దనియమ్, దుష్పరిహరచా  
 ధకానుపమ్యాత్. యద్యపి కర్మమీనాంసాయాం క్వచిత్కన్యచిదర్వాచీనవ్యాఖ్యాల్పభిరాకులత్వమాపాదితమ్, తథాపి తత్ర ప్రయోగమార్గే  
 స్థలనాభావాదసమ్యసమాత్రాధీనాయా స్వనిర్వాదిఫలసిద్ధేర్వేవతా స్వరూప తద్యాథాత్వ సత్కార్య వాదాదిజ్ఞాననైరపేక్ష్యమ్, పరమపురు  
 షార్థస్య జ్ఞానైకసాధ్యతయా జ్ఞానమార్గస్థలసామ్యత్వహని ఫలకక్షేప్తవ తద్వివరీతజ్ఞానానామవశ్యపరిహర్యవృత్తమ్, ఉత్తరభాగేచ త త్తదర్థా  
 పయికతయా ప్రసక్తానాం పూర్వభాగాగ్ధానాం ప్రదర్శితయైవ దిశానుక్తానామపి శిక్షణీయార్థానైరాణాం సుకరనిర్వాహత్వం చాభిప్రేత్య  
 బ్రహ్మసూత్రాణ్యేవభగవాన్ భాష్యకారగ్గ ప్రారభాతేవివరీతుమ్.

అఖిలభువనజనస్సేమ భజాదీలలే వినత వివిధ

[illegible]





పారాశర్య చతుస్సుధామపనివద్ధుద్ధాధిచర్యోద్భవం సంసారాన్ని వీడిపన వ్యవగతప్రాణాత్మసజ్జీవినిమ్.

ర్వత్సనిరాసః. తేనైవపదేనానుమానికేశ్వరవాదినోవ్యుదస్తాః. బ్రహ్మశిష్యసేనాబ్రహ్మత్తక్ ప్రధానపరమాణుకారణవాది సాఘ్యవైశేషికాది  
వ్యుదాసః. క్షినివాసశిక్షేన పాశుపతాదివ్యుదాసః. అనేనైవేశ్వరోద్ధిర్బ్రహ్మవాదినోభేదాభేదవాదినోవ్యుదస్తాః - శేషుషీశిక్షేన జ్ఞానకర్త  
సముచ్చయోపాయవాదివ్యుదాసః. భక్తిరూపేతివాక్యార్థజ్ఞానమాతోపాయవాదివ్యుదాస ఇత్యేవమనుగ్ధేయమ్. శ్రుతేరేవోపాయోపే  
యావగతానత్యాం కింభవతోవక్తవ్యమిత్థతాహ (పారాశర్యేతి) ప్రభువన్లోకే స్వప్రబుద్ధస్యపరమప్రయోజనతీయా నిష్ఠమావగతం  
విషయోదర్శితః. సాఘ్యవాపంప్రయోజనంచ రక్షాపదేనాతిసజ్జీవమ్. అథ ద్వితియేన శ్లోకేన గృహ్యసాన్యానా నైవవిషయః, పరంపరయా  
బ్రహ్మవిషయత్వమ్, స్వప్రబుద్ధంప్రతి సమ్యక్జ్ఞానసాన్యావ్యవహితావా నైవప్రయోజనత్వమ్, పరమపరయముత్తైగిపరమప్రయోజనత్వమ్, స్వచ్ఛా  
ఖ్యేయస్య ప్రమాణముః తాకభేదేన వ్యాఖ్యేయా నైవకామప్రమాణముః తా, స్వచ్ఛాఖ్యేయవిషయభావ్యా నైవవ్యాప్త్యర్థం సాన్యక్రవబుద్ధ  
స్య సాన్యాదాయకత్వమిత్యాదిత్రైముచ్యతే. స్వచ్ఛాఖ్యకగురూపాసనయాపమగ్ధాచారశ్చార్థతగిక్రియతే. \* జాయమానంసంపురుషం  
యంపశ్యేత్త సుమాదనః | \* తద్విద్ధిప్రజాపితేన \* దదామిబుద్ధియోగంతమిత్యాదిభిరాచార్యోపసత్తైవభిగవత్పూజ్యహేతుకత్వావగమా  
త్పరదేవతోపాసనానైవరభావిత్యం గురూపాసనస్యముక్తమ్. తథావభుగిః \* యస్యదేవే పరాభక్తిర్భాదేవేతథాగురావితి, తూర్వ  
రవితథావభుగి, యథాభగవత్తావైశ్వానరేన \* నమస్కృత్యహ్యశీకేశమ్ \* నమోభగవతేతస్మైవాసాయేతి. యథావద్రమిడాచా  
ర్యైః - \* నమగ్గిప్రవరగుడైకాస్సదాయ స్థిత్రసకులవిజకుమ్భభూతాయ భువనకోశస్యగోత్రై బ్రహ్మణే నమోజైమినయే వేదరహస్యసమ్ముట  
నిగూఢవిష్యరయిత్రే న్యాయప్రజ్వలితచేతసే నమోస్తావచార్యభ్యభితి. పాశ్చాత్యైశ్చ - \* విశుద్ధజ్ఞానదేవయ \* అభివన్ద్యగురూనాదావితి.  
\* ప్రణమ్యహేతుమీశ్వరంమునింకణావనవ్రతభితి. పారాశర్యశ్చ ద్వేనజ్ఞోత్తరైః. \* సమోవాచవ్యాసగపారాశర్య ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధిః - తస్మై  
వపాదరాయణసంక్షత్వంపవిత్రీతమ్ - యథోక్తంపూర్వజైవ - \* ద్వీపేబరితామిత్రేవాదరాయణమచ్యుతమ్ | పరాశర్యాత్మత్వవతీపు  
త్రంలేఖేదరస్తపమితి. యద్యపిబుద్ధ్యన్తరేపి వాదరాయణశబ్దప్రయోగః, తథాపిసూత్రకృద్విషయో వాదరాయణశబ్దపారాశర్యగోచర  
ఏవ - తథావసాన్యైవ్యక్తమ్. \* నారాయణాద్వినిష్కన్నం జ్ఞానంకృతయగేనీతమ్ | కించిత్తవస్యథాభూతం త్రేతాయాంద్వాపరేభి  
లమ్ | గౌతమస్య యుషేశ్చాపాతేజ్ఞానేత్యజ్ఞానతాంగతే | సజ్జీర్ణబుద్ధయోదేవా బ్రహ్మప్రపురస్కరాః | శరణ్యోశరణంబుర్నారాయణః  
మనామయమ్ | తైర్విజ్ఞాపితేకార్యస్రభగవాన్పురుషోత్తమః | అవతీర్ణంహహయోగీ సత్త్వవత్సాంపరాశరాత్ | ఉత్పన్నాన్భగవాన్సేదానుజ్ఞ  
హరహరిస్సయమ్ | వతుర్భావ్యభజతాంశ్చచతుర్వింశతిభావనః | శతథాచైకథాచైవతత్తైవచసమాప్రథా | కృష్ణోద్వాదభావైవ పునస్తస్మా  
గ్భిత్తయే | చకారబ్రహ్మసూత్రాణియేహంసూత్రత్వవజ్ఞానా | అల్పాక్షరమసద్విగ్ధంసారవద్విశ్వతోముఖమ్ | అధోభవనవద్భయంసూత్రంసూ  
త్రవిదోవిదుః | నిర్విజ్ఞాపితసూత్రత్వంబ్రహ్మసూత్రస్యచార్యతః | సమిశేమాసూత్రాణివ్యవహారికవిదోవిదుః | ముఖ్యస్సనిర్విశేషేశజ్ఞాన్యేహం  
విశేషతః | ఇతివేదవిదగ్ధప్రాచీనశ్శబ్దత్వాన్రవేదినః | ఏవంవిధానిసూత్రాణివ్యవహారికవిదోవిదుః | బ్రహ్మచారిదేవేషుమనవ్యపి  
త్యపశీమమ్ | జ్ఞానంసంస్థావ్యభగవాన్ప్రీడతేపరమేశ్వరభక్త్యాదినా. (వచస్సుధాం) వచశ్శబ్దసాన్యారేతాత్పర్యం, యథావేదవిచ్చాస్త్రవిదిత్యా  
దౌ వేదాదిత్యేదానమ్. అర్థాభిధాయకంహివాక్యమ్, వచస్సుధామితివేదాచార్యాః. రూపకప్రకరణాత్పర్యభిజ్ఞానభావయాచ్యసంధేవ  
వచఇతి \* ఉపమితంవ్యాహృదిభిదిత్యాదిసమాసమపర ఆచార్యాఆదియై. సుధాశ్చ ద్వేనభోగ్యత్వమభిప్రేతం. ఏవమవాస్తవవిషయ  
ఉక్తః. తర్హికథం బ్రహ్మణోవిషయత్వమితీకాయాం సద్వాకం బ్రహ్మవిషయత్వమిత్యాహ (ఉపనిషదితి) బ్రహ్మణ్యపనిష్ఠేత్వపనిషత్.  
ఉపనిషత్త్వాద్యోపనిషదితిహి వాక్యమ్. \* గహనేహియవిద్యాసన్నివేషేతి తద్విషయంప్రమిదభావ్యమ్. \* గహనేబ్రహ్మణ్యపనిష్ఠేతిభావ్య  
విషయావామనటికా. ఆద్వైతకథావత్ప్రతిపాదకత్వముపనిష్ఠత్వమ్. దుగ్ధశ్చ ద్వేనపూర్వభాగావప్ర్యపనిషదస్సారత్వంవివక్షితమ్. యథా  
\* అరణ్యకంచవేదేభ్యపిషధిభ్యోయథావ్యతమితి. (అర్హి) శద్దేనాలోచితానామపనిషదామానస్త్యాదిసూచితమ్. (మధ్య) శద్దేనసర్వవా  
క్యానాం ముఖ్యార్థావతిత్యాగోభిప్రేతః - మధ్యస్య సర్వవస్య నైవేశాపేక్షయా తుల్యావ్యసత్తి. (ఉద్భృత) శద్దేనానిమ్నచేత నిమగ్నే  
ద్గహణమవ్యభిదధతా నిశ్చేషార్థగ్రహణం సూచ్యతే. స్వప్రబుద్ధసాన్యానా నైవవిషయగి పారాశర్యసూత్రమ్. తస్మాన్వా నైవవిషయ ఉపనిషత్.  
ఉద్భవయభూతం బ్రహ్మేతి పరమపరయా బ్రహ్మణి ప్రతిపాద్యత్వమ్. వాదరాయణసూత్రాణామపనిషత్సూత్రకథనేన సాక్ష్యాదిగ్రన్థానామ  
ప్రమాణసూత్రాత్వతదనాదరణైవద్యా భ్యానమితిసూచితమ్. ప్రజాద్వైతాశ్రయస్యపరమప్రయోజనసూహ (సంసారేతి) సంసారాన్ని శద్దేన  
సంసారస్య తాత్పర్యత తాత్ప్రయయాపతావితీతా. యథా - స్వగ్ధేపి పాతభీతస్యక్షయిష్టోర్నాస్తినిర్వృతిరితి. (ఏవం) శద్దేనానైవభో  
వాత్పర్యాభిజ్ఞానంపనిషద్విద్యుత్తైపూర్వంకదావిద్యునిర్వాప్యత్వమభిప్రేతం. వైవిధ్యమాధ్యాత్మికావిరూపేణ, తేషుప్రీష్టేకసాన్యవికారిర  
మాన్సానిహితేన (పాణిం) పరమాత్మా - \* సర్వాణిహవా ఇమానిభూతానిప్రాణమేవాభిసంవిశ్యి. \* తోహ్యేవానాన్య  
త్రైగూణ్యానిత్యాదివ్యాఖ్యైః. శద్దేన తదలాభః. ఉపసర్గాభ్యాంతస్మానాదిత్వమ్, వివిధత్వంచ వివక్షితమ్, జ్ఞానదర్శనప్రాప్తి  
స్వస్వరూపసాన్యభూతానామపనిషత్త్వమ్. (సజ్జీవినీమితి) జీవనం - ఉజ్జీవనం - సంసారోత్పాదనమ్ - సమితి కైవల్యవ్యాప్త్యైః

పూర్వాచార్యసురక్షితాం బహుచర వ్యాఘాత దూరస్థితా మానీతాంతు నిజాత్మచైస్సుచసాభామాన్గపిబ స్త్యవహమ్॥

భగవద్భావనకృతాం విస్తీర్ణం బ్రహ్మసూత్రవృత్తిం పూర్వాచార్యసంభవేతి తత్త్వతానుసారేణ

సూత్రాత్మరాజి వ్యాఖ్యానమై. ౧॥ “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా॥” అత్రాయమభశబ్ద ఆనస్త్యేభవతి.

అథసామృదాయకత్వమాహ (పూర్వేతి) పూర్వకద్వైతశబ్దరాజ్యరాజీనవ్యాప్తిః. (సురక్షితాం) నోపదేశమాత్రేణ - గ్రహిణీకేవలీభావః. పూర్వాచార్యగ్రాహ్యైర్వ్యవహరంప్రతిపన్నంచేత్ - కింభవతగివృత్తమిత్యుతాహ (బహుచరితి) బహువ్యవహరయో బహుసాం పతయోవా - తాసాం పరస్పరవ్యాఘాతేన, తాభిన్నమిహిహివ్యాఘాతేనచ అర్వాభిన్నవైర్విరుద్ధవగాహత్వమాహ (దూరస్థితామితి) సయథావదప్రతిమాత్రమ్. అన్యథావ ప్రతిపత్తిరాసీదిభావః. సూత్రాగ్రహణస్త్ర విషయ్యవిషయాస్వగ్రహణే సపూర్వకత్వోక్తమ్. తదాహ (ఆసీతామితి) సుభాషణే (నివాత్మకైః) గాయత్ర్యవయవభూతైర్మతాత్మకైఃతియావత్. ఆతోమమాత్మరీతిత్వము క్తిః. (సుజననః) \* సారాసారవివేకజ్ఞా ఇత్యాద్యుక్తాః, అనేనానందవిగ్రహా నదోమా యేత్యుక్త భవతి. దేవాదీనాం వృత్తికారగ్రహణిభిన్నగవత్వాద్యేమా ఇత్యుక్తమ్. (పిబ స్త్యవహమితి) రస్యతాతికయాన్నత్యక్తికరీతిభావః. ఘరావరాధ్యవస్థాప్రప్రపాయ ఏవహి సాన్వయతమః. యథోక్తమ్ - \* క్వనాగృహ్యగమనం ప్రసరావృత్తితత్వమ్ | క్వ జపోవానదవెతి ముక్తివిజనమ త్రమమితి. యద్వాగభీరత్వావస్థహంలీలయేతిభావః.

తస్మి పురాతనగ్రహివ వాచయితవ్యాః, కిమపూర్వగ్రహణితత్త్వవైర్విరుద్ధత్యగౌరవణేతిశబ్దాయామాహ (భగవదితి) భగవచ్చక్షణ + శబ్దరాజిభ్యోపాస్త తమత్వమభ్యక్తితమ్. బోధాయనగ్రహణేన పూర్వాచార్యశబ్దావ్యాప్తివృత్తిః. (విస్తీర్ణంభవతి) ఆసేన వృత్త్యాదీనామత్రత్వవ్యవహరజన్యేవకార్యకరత్వసూచితం. బోధాయనేన వృత్తివిస్తీర్ణవృత్తిగీ కృతా. ప్రమితభాష్యకారాచయోహి పరపక్షప్రతిపాద్యనావరణాతిసజ్జీప్రాక గ్రహానరవయత్. అతివిస్తీర్ణానంబులత గ్రహానాం సాధ్యమాయమృచ్ఛిద్విజ్ఞప్రచురేషు దేశకాలాన్తరేషు భవతి. నహిదాని స్తనపురుషాణాం సర్వేషాంకతాయుష్షమ్, యావజ్జీవంగ్రహణిక్రమసహజధివ శేషాత్పరమతనిరాసాద్యరమనతి స్రవతయా సుగ్రహత్వాన్తరం, సూత్రంవ్యాఖ్యాతవ్యమితియావత్. (తత్త్వతానుసారేణ) సతత్త్వత్వేత్తివతాన్తరేణ. (సూత్రాత్మరాజి) సూత్రపదానాం ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగానుగుణంవదామః - సతస్సోత్పత్తితీతాకృత సూత్రాజీయధాకథంవిద్యాజయితవాసీతిభావః. (వ్యాఖ్యానమై) వ్యాఖ్యానముపసర్గాభ్యాసపెత్తిత విస్తరాపెత్తితంజ్ఞే పాద్యోతితా. నను \* సూత్రాగ్రహణ్యతయత్ర వాక్యేస్సూత్రాగ్రహణికాభిః | స్వపదానివ వర్ణ్యంతే భాష్యం భాష్యవిహివిదురితిపి భాష్యలక్షణమ్. అతస్మాత్ప్రవ్యాఖ్యాన రూపత్వాభావాదభిలేత్యాదికం నభాష్యస్తరంబిహితేన్న - సూత్రేతాత్పర్యాపరత్వా ద్భాష్యస్తరంబిహితం. సూత్రతాత్పర్యాపరత్వస్య శ్లోకవ్యాఖ్యానైస్సప్తమ్. కిచ్చ మల్లభావరూపిభిఃగ్రహావిఘ్నపరిసమాప్త్యావర్తతయాతదుపయోగీతితదస్తరంబిహితం. శాబరశాబ్దరాది భాష్యము నమస్కారాద్యనాదత్రసమస్కారకథనమయ్య క్తమితిచేన్న \* నమగ్రహరగజైకాస్సదాయేతి ప్రమితభాష్యే దేవతాగురునమస్కారత్రవణాత్. శాబరశాబ్దరాయోస్తీశ్వరానభ్యుపగమాజ్ఞేవ బ్రహ్మభావనభ్యుపగమాచ్చ నమస్కారాదరః. అత్రేత నిజాన్తరయాప్యాన్నమస్కారత్యజోపవన్న. శాబ్దరగ్రహావక్రమేవ వ్యాఖ్యాతృభిర్నమస్కారాద్య భావాత్కు గ్రహ్యమాశిక్యయమృదస్తదిత్యాది గ్రహప్రత్యగధానుసంధానేనాధాన్తక్తి శాబరగ్రహత ఇతిపరివృత్తమ్.

౧॥ “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా॥” పూర్వం పదాని వ్యాఖ్యానమగ్రప్రథమభశబ్దవ్యాప్త్యే అత్రాయమభశబ్ద ఆనస్త్యేభవతితి \* పదచ్ఛేదగ్రహణోక్తిర్విగ్రహావాక్యయోజనా | ఆజ్ఞేవస్యసమాధానంవ్యాఖ్యానంజచ్చలక్షణమ్. ఇతిహివ్యాఖ్యానప్రకారః. నను నైతావధాతశ్చజ్ఞావ్యాఖ్యేయోప్రయోజనాభావాత్. అజ్ఞానసంశయవిషయనివృత్తిర్గంహివ్యాఖ్యానమ్, సతావధతాజ్ఞానమ్ - ఆనస్త్యే, ప్రకృతస్య సేతుభావేవ, తయోగప్రసేధత్వాత్. నాపిసంశయః - అథాన్తరేషుసత్యస్య తయోర్వైర్విరుద్ధతేన ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్. నహిగోశబ్దం శృణోతస్సాన్నాదిమతి సంశయోజాయతే. అతపివ విషయయోహి మారోత్సారిత ఇతి. అత్రయాయః - ఆనస్త్యవృత్తసేతుభావపరత్వనిర్ణయ్య పూర్వవృత్తి విశేషావగమసామేతత్వాత్తదప్రత్యేకస్య ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యస్య సావవాదత్వా దభశబ్దస్యాస్మాద్వికారాది వ్యతీకృతస్య చైతత్వంకృతపరిత్యాదిషు వత్సయనాణేర్థే, తనేచ్ఛనర్వవిభక్తిర్గవచిన ఇతిఇత్యాదిషు ఇచ్చమర్థవ్యతిరేకేభవ ప్రయోగవిస్తాత్మకాయ విషయయోహి తామితిత్వనిరాసాయాధాతశ్చబ్దవ్యాఖ్యానంయ్య క్తమిత్యత్రావ్యాఖ్యానయేతే. అత్రతావదభశబ్దస్యాస్మాద్వికారాద్యత్వయ్య క్తమ్, అధికారోహిప్రసావః, బ్రహ్మజ్ఞానాప్రసూయతఇతి వచ్చసంమన్వప్రయోజనమ్. పాగ్రభ్యుతఇత్యుక్తింహిహి పాగ్రమ్భా దేవపాగ్రభ్యమాణత్వావగమాత్. ఉచ్యమానంహివచనం బ్రహ్మిత్వక్తిప్రసాపి సన్నిహితపురుషేణోచ్యతఇత్యుచావగమ్యతే, సన్యోచ్యతఇతి. ప్రస్తావ్యత్వముచ్యతఇతిచేత్రదానివతి న్యాయప్రతిపాదకస్య సూత్రస్యోప దేశజ్ఞాపనపరత్వాభావాద్యుక్తిగి పాగ్రమ్భయోగ్యత్వగ్రహ్యో,

+ శబ్దరాజిభ్యోపాస్త తమత్వమభ్యక్తితమ్. బోధాయనగ్రహణేన పూర్వాచార్యశబ్దావ్యాప్తివృత్తిః. (విస్తీర్ణంభవతి) ఆసేన వృత్త్యాదీనామత్రత్వవ్యవహరజన్యేవకార్యకరత్వసూచితం. బోధాయనేన వృత్తివిస్తీర్ణవృత్తిగీ కృతా. ప్రమితభాష్యకారాచయోహి పరపక్షప్రతిపాద్యనావరణాతిసజ్జీప్రాక గ్రహానరవయత్. అతివిస్తీర్ణానంబులత గ్రహానాం సాధ్యమాయమృచ్ఛిద్విజ్ఞప్రచురేషు దేశకాలాన్తరేషు భవతి. నహిదాని స్తనపురుషాణాం సర్వేషాంకతాయుష్షమ్, యావజ్జీవంగ్రహణిక్రమసహజధివ శేషాత్పరమతనిరాసాద్యరమనతి స్రవతయా సుగ్రహత్వాన్తరం, సూత్రంవ్యాఖ్యాతవ్యమితియావత్. (తత్త్వతానుసారేణ) సతత్త్వత్వేత్తివతాన్తరేణ. (సూత్రాత్మరాజి) సూత్రపదానాం ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగానుగుణంవదామః - సతస్సోత్పత్తితీతాకృత సూత్రాజీయధాకథంవిద్యాజయితవాసీతిభావః. (వ్యాఖ్యానమై) వ్యాఖ్యానముపసర్గాభ్యాసపెత్తిత విస్తరాపెత్తితంజ్ఞే పాద్యోతితా. నను \* సూత్రాగ్రహణ్యతయత్ర వాక్యేస్సూత్రాగ్రహణికాభిః | స్వపదానివ వర్ణ్యంతే భాష్యం భాష్యవిహివిదురితిపి భాష్యలక్షణమ్. అతస్మాత్ప్రవ్యాఖ్యాన రూపత్వాభావాదభిలేత్యాదికం నభాష్యస్తరంబిహితేన్న - సూత్రేతాత్పర్యాపరత్వా ద్భాష్యస్తరంబిహితం. సూత్రతాత్పర్యాపరత్వస్య శ్లోకవ్యాఖ్యానైస్సప్తమ్. కిచ్చ మల్లభావరూపిభిఃగ్రహావిఘ్నపరిసమాప్త్యావర్తతయాతదుపయోగీతితదస్తరంబిహితం. శాబరశాబ్దరాది భాష్యము నమస్కారాద్యనాదత్రసమస్కారకథనమయ్య క్తమితిచేన్న \* నమగ్రహరగజైకాస్సదాయేతి ప్రమితభాష్యే దేవతాగురునమస్కారత్రవణాత్. శాబరశాబ్దరాయోస్తీశ్వరానభ్యుపగమాజ్ఞేవ బ్రహ్మభావనభ్యుపగమాచ్చ నమస్కారాదరః. అత్రేత నిజాన్తరయాప్యాన్నమస్కారత్యజోపవన్న. శాబ్దరగ్రహావక్రమేవ వ్యాఖ్యాతృభిర్నమస్కారాద్య భావాత్కు గ్రహ్యమాశిక్యయమృదస్తదిత్యాది గ్రహప్రత్యగధానుసంధానేనాధాన్తక్తి శాబరగ్రహత ఇతిపరివృత్తమ్.

అతశ్చబ్దోవృత్తస్య హేతుభావః.

యోగ్యత్వమసాధ్యమ్. నన్వధ్యహారణయోజనాస్యాత్. ఆనన్వయతేషాం కర్తవ్యేషాం హ్యధ్యహారణయోజనాస్యాత్. అధికారార్థప్రసక్తేఽధ్యహారణా  
స్యాపిపదస్యాన్వయదృష్ట్యాత్. యథా - చ యోగ్యత్వకై సముచ్చేతుం యోగ్యత్వార్థోనశక్యాభేదానః. ఏవమథయోగ్యత్వకైఽధికర్తుం  
యోగ్యత్వభిధానంపి నశక్యం. అతఏవహిమహామ్యే \* శబ్దానుశాసనంశాస్త్రమధికృతంవేదితవ్యమిచ్ఛ్యక్తమ్ - నత్వధికర్తుంయోగ్యమిలి.  
అధికృతమిచ్ఛ్యపిభుతార్థకథనం, నతువాచనకోక్తిః - చాదీనాద్యోతకత్వాత్. అతత్వధికృతమిచ్ఛ్యపరత్వేనై యర్థస్య క్తమ్. శబ్దానుశా  
సనోపక్రమేత్వధికారార్థత్వమగత్యాశ్రితమ్. నహ్యపనీతన పదమధియాసేనాధ్యేతవ్యస్య తదగ్రహితస్య వ్యాకరణస్యాసాధారణోవృత్తి  
నిశేషస్సచ్ఛరతి. ఇహతు ప్రయోజనవదధా న్నరసమ్భవాధికారార్థత్వాశ్రయఃకమయ్య క్తమ్. ఆనన్వయసరత్వే ప్రయోజనవత్త్వంచవత్కృతః.  
మగ్రభంతు నాధగబ్జవాచ్యమ్. ఆపితుశబ్ధస్యనాదివచ్ఛ్రియమాణోభగవద్దామగ్రభంతు ఇత్యోజ్ఞానస్యేవాధా న్నరపరత్వేపి మగ్రభంసంభవతి.  
ఓజ్ఞానతుల్యోవ్యాకరణత్వస్సన్యతే. \* ఓజ్ఞానశ్చాధికృతవృత్తివాన్వితోబ్రహ్మణిపురా కణ్ఠంభిత్వావినిర్వాత తస్మాద్వాక్యకాపుభాదితి. మ  
గ్రభవాదివాక్యభృగపి మేపి మగ్రభయాపాబ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసా స్తుతాస్యాత్. తతశ్చసూత్రస్యార్థవాదతాస్యాత్. నతున్యాయనిబన్దన  
త్వమ్. జిజ్ఞాసానిశేషత్యాభావే మగ్రభంభవతీతివాక్యభేదస్యాత్. ప్రకృతాదధాదధా న్నరపరత్వంచాయ క్తమ్. తద్ధిప్రకృతమపేక్ష్య  
త్వమాణస్యాధా న్నరత్వజ్ఞాపనమ్. తచ్చకల్పాన్తరోపన్యాసవివక్షాయామేవదృష్టమ్. అత్రేతు కల్పాన్తరోపన్యాసాభావాత్తనవపనమ్.  
ప్రకృతపరత్వచన్యయ క్తం - వచనవ్యక్తేగ్రహితవచనరూపత్వాదావాత్, తథాపి - కిం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాకర్తవ్యేత్యుక్తంస్యాత్, సాకర్త  
వ్యేతి వాక్యాన్తరణప్రతివచనంస్యాత్. నచ ప్రతివచనరూపం వాక్యాన్తరమపభ్యతే. అథ శబ్దభృగూర్లన్నిపరత్వే కార్తేన్నిపర సా  
కర్తవ్యేత్వార్థస్యాత్. సోఽనుపపన్నః, ఏకదేశకర్తవ్యతాయాశ్చజ్ఞితత్వాభావాత్, కర్తవ్యతామాత్రంహిసంశయపదమ్, తన్నిరసార్థం  
చసూత్రమ్, కిజ్ఞాధికారాదధా న్నరపరత్వమతశ్చబ్దాన్వయోపినివారయతి. అతశ్చబ్దాపి ప్రకృతమగ్రంహేతుతయా పరాన్వయసన్నధశబ్దాప  
స్థాపితం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామర్థ్యాక్షిప్తంపరామృతతి. తత్రయద్యనశబ్దాపస్థాపితమధికృతత్వంహేతుతయాపరామృతే - తదాధికృతత్వా  
దధికర్తవ్యేతిహేతుస్సాధ్యవిశిష్టత్వంస్యాత్, మగ్రభస్యానభిధేయతయా నచదా న్నరపరామర్శయోగ్యతా. వాచ్యత్వాభృగపి మేపి తస్య  
ప్రకృతాపేక్షత్వస్యచ కార్తేన్నిపరచ పూర్వపక్షయ క్తిప్రత్యసికత్వాభావాత్తాని నహేతుతయాపరామర్శనియాని. నహ్యమగ్రభత్వప్రకృ  
తానశేషత్వాకర్తేన్నిగిపూర్వపక్షోత్థానం. నయసూత్రాణిచవిరుద్ధార్థపురుషనపరాణి. ప్రశ్నవాక్యగతప్రశ్నస్తు, తస్మిన్నేవవాక్యేహేతు  
తయాపరామర్శనిర్వపివ. కిం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాకర్తవ్యేతివాక్యే అపరిపమానేకథం కింశబ్దార్థాహేతుతయా పరామృత్యేత్. అతోతశ్చబ్దపరా  
మర్శయోగ్యార్థశ్చేదధశబ్దాభృగపిమృతే - తదాధికారాదధ్యర్థత్వంఘటతే. యది బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామర్థ్యాక్షిప్తం పూర్వవృత్తత్వేన త  
త్తద్వాక్యభ్యాత్రభిమతస్య వస్తునీఽతశ్చబ్దేనపరామర్శమేత్ - తదానిం జిజ్ఞాసానుపయోగిన ప్రదాక్షేప్యత్వాయోగానుపయోగ్యర్థమేతిచా  
క్షేప్యతి తత్పరామర్శినీఽతశ్చబ్దేన జిజ్ఞాసానుపయోగితయా తత్పూర్వభావ్యర్థ విశేషోపసాపనాభిధిప్తస్య సాన్విరీకానన్వయపరత్వే నమ్భవ  
త్వస్వరసవిఫలాధా న్నర స్వీకారోఽఘటతే. తతశ్చాతశ్చబ్దవచ్ఛ్రియజిజ్ఞాసాపదసామర్థ్యమవ్యధికారాదధ్యర్థపరత్వనివారకంస్యాత్. ఏవమ  
ధా న్నరాణామనుపపన్నతామర్శతోద్యయన్నానన్వయార్థత్వమధశబ్దాన్వయపాదయతి (అతేతి) అథశబ్దానన్వయస్యప్రతిజ్ఞా - తమపపాదమ  
త్రాయంభవతీతిపదత్రయమ్. తత్రభవతీతిపదేనానన్వయే సాన్విరస్యంసూచ్యతే. సాన్విరస్యాపవాదికాం పూర్వవృత్తాప్రతిపక్షింపరిహరతి (అ  
తేతి) అత్ర - వేదస్యోత్తరభాగవిచారయాప్రహ్మమీమాంసారమ్భనూత్ర ఇత్యర్థః. బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదసామర్థ్యాత్పూర్వభాగవిచారయాపవృత్తి  
శేషతేషాం ప్రతిభిప్రాయః. హేత్యన్తరమభిప్రయన్నాహ (అయమితి) అయం - అథశబ్దః. \* అథశబ్దానుశాసనం \* అథయోగానుశాసనమి  
త్యాదిసూత్రాన్తరగతాధశబ్దావృత్తత్యర్థః - అతశ్చబ్దానిర్గుణత్వకృతభవతి. వేదాన్తసారేహ్యయమర్థగిక్త్యోక్తః. ప్రకృతపరామర్శినీఽ  
తశ్చబ్దేనపూర్వవృత్తమభిహితమిచ్ఛ్యభిప్రాయః. ఏవం సమభివ్యాహృతోభయ పదసాన్విరస్యాత్సామాన్యతోభిహితమిశేషతేషాం ప్రప పూర్వ  
వృత్తంసేదమితి వృత్తిశేషప్రతిపక్షియచన్య సాన్విరస్యాపవాదకస్యాభావాదధశబ్ద ఆనన్వయార్థమేతివాక్యార్థః. ఏవమధశబ్దస్యోత్తరభాగవి  
చారారమ్భనూత్రగతత్వమతశ్చబ్దానిర్గుణత్వమానన్వయేసాన్విరస్యం ద్యయద్విరానన్వయోపపాదకైత్రాయంభవతీతి యదైకేనాస్తి సూత్రే  
ధా న్నరాణాం గత్యభావస్వీకార్యాణామనాదరణీయత్వంఘటతే. అతశ్చబ్దంవాగవ్యై (అతశ్చబ్దావృత్తస్య హేతుభావఇతి) వృత్తస్యేతిప్రకృత్యగ్ర  
హిక్తం హేతుభావఇతిప్రత్యయార్థః, ఇయంప్రతిజ్ఞా. అత్రాయంభవతీత్వమక్తం పదత్రయముపసాదకం. ద్వ్యుతిప్రత్యయయోర్వక్తాపరత్వేన  
ప్రసిద్ధిప్రాచుర్భవతీనా దర్శితమ్. అత్రేతస్యపూర్వపదార్థః. అసేషవృత్తిశేషః, తస్యహేతుభావాన్వృత్తం చాక్షిప్తం. తదవృత్తంచానన్వయ  
మేవవృక్తంభవతి. అయం - ఆనన్వయ స్వరసాధశబ్దపూర్వః. అసేన వృత్తసామాన్యమూక్షిప్తమ్. నన్వయశబ్దానిర్గుణయోఽతశ్చబ్దానిర్గు  
యసాపేక్షః - అతశ్చబ్దానిర్గుణయస్సాధశబ్దానిర్గుణయసాపేక్షఇత్యన్వీన్యాశ్రయః. నైవం - అథశబ్దానిర్గుణన్వయస్యసాన్విరస్యాసా  
యసాపేక్షః - అతశ్చబ్దానిర్గుణవృత్తిహేతుభావపరత్వసాన్విరస్యంవ నాధశబ్దానిర్గుణయసాపేక్షమ్. అథశబ్దానన్వయస్యపరః - స్వసాన్విరస్యాత్, సమ  
భివ్యాహృతపదాన్తరసాన్విరస్యాత్. అతశ్చబ్దాపి వృత్తస్యహేతుభావపరః - స్వసాన్విరస్యాత్సమభివ్యాహృత పదాన్తరసాన్విరస్యాచ్చేతి భవత్య



ః ౧ కర్తృకర్తృణోగకృతితి విశేషవిధానాత్, యద్యపి సమృద్ధసామాన్యపరిగ్రహేషి జ్ఞానాయగికర్తృపేక్షః సైవకర్తృ  
ర్థత్వసిద్ధిః. తథాప్యాయేపతగి ప్రాప్తావాభిధానికస్త్యైవ గ్రాహ్యత్వాతలర్తృణివస్థీగమ్యతే. నచ ః ౨ ప్రతీపద విధానా  
చ వస్థీనసమన్యత ఇతి కర్తృణివస్థాసమాసనిషేధశ్చజూనీయః. ః ౩ కృద్యోగాచవస్థీసమన్యత ఇతి ప్రతి ప్రసవ సమ్యవాత్.

విశేషేషితరవిభక్తయః ః కర్తృణివస్థీయత్వాదిభిస్సూత్రైర్నివహితః. ః వస్థీశేషఇతిసూత్రేణ సమృద్ధసామాన్యేవస్థీవిహితా. అత్ర తస్మా  
స్సామాన్యవిషయత్వమాశంఖ్య కర్తృవిషయత్వంబియతే. తత్ర సామాన్యేనసమాసస్యానేకవిభక్తిసాధారణత్వాదిభి కర్తృవ్రతశంఖ్యావ్య  
త్యర్థమిహాతేషామనవ ద్వివిధప్రయత్నదంవిగృహ్యతి (బ్రహ్మణోజ్ఞానేతి) చతుర్విధపరిగ్రహేప్రయోజనత్వసిద్ధావపిప్రకృతివికారభావాభావేచతు  
ర్విధసమాసాయోగాత్తదపరిగ్రహః. సప్రమీతి యోగవిభాగాభ్యుత్పాదే జ్ఞానేతి సమానేపి బ్రహ్మణో విషయత్వమాత్రం స్యాన్నతు ప్రయోజ  
నత్వమితి సప్రకృతిపరిగ్రహః. శబ్దలయయోజన ఇతివత్ప్రతీయాసమానే విషయత్వప్రయోజనత్వే నసిద్ధ్యత ఇత్యభిప్రాయః. బ్రహ్మణ ఇతి  
శబ్దానవస్య వస్థీపశ్చమిసాధారణ్యాత్, వస్త్యాశ్చానేకార్థత్వాత్, తస్మిన్యార్థమాహ (బ్రహ్మణ ఇతి) కుత ఇత్యత్రాహ (కర్తృకర్తృణోరితి) ష  
స్త్యాగికర్తృకర్తృసాధారణ్యే జ్ఞానాకర్తృత్వంతాత్రయాతురన్వయః. బ్రహ్మణస్త కర్తృత్వమిత్యభిప్రాయేబ్రహ్మణ ఇతి కర్తృణి వస్థీత్వ క్రమ్.  
కర్తృణివస్థీకారే బ్రహ్మణోవిషయత్వప్రయోజనత్వేసిద్ధ్యేతాం. నను తస్మిన్కథంయద్యపి త్యాదెస్సమృద్ధసామాన్యపరిగ్రహశంఖ్యావిషయస్య భా  
వ్యసౌస్యత్వానయ్యతే - ఉచ్యతే - సమృద్ధసామాన్యస్థీకారేపి జ్ఞానాపదసామర్థ్యాభ్యుత్పాదకకర్తృత్వసిద్ధేః, పరమృతయాసమృద్ధినామపా  
యోపాసకప్రతిబద్ధాదీనామపి జ్ఞానస్యత్వసిద్ధేః, ప్రతిపదవిహితవస్త్యాసమాసనిషేధాచ్చ. తత్ర సామర్థ్యాత్ప్రత్యాగికర్తృకర్తృత్వసిద్ధిం, బ్రహ్మ  
నుబ్ధినామపిజ్ఞానస్యత్వసిద్ధిం చ శబ్దతే (యద్యపితి) సమృద్ధసామాన్య పరిగ్రహఇత్యత్ర పరిణాబ్రహ్మనుబ్ధినామపిజ్ఞానస్యత్వసిద్ధిస్సన్యతే.  
పరితోగ్రహణేనపి పరితస్థితానామపిగ్రాహ్యత్వంబియతే. అతఏవచ్యుతరత్ర గ్రహ్యత ఇత్యక్తం - నతుపరిగ్రహ్యత ఇతి. తదభయంపరిహ  
రతి (తథాపీతి) అత్రాయమర్థః - ప్రధానస్యబ్రహ్మణోప్రధానానామన్యేమాం కర్తృత్వస్యాత్పరిగ్రహేనసిద్ధత్వాదపి ప్రధానకర్తృత్వస్యాభిధానికత్వ  
మితరేమాంప్రధానసమృద్ధా దాకాక్షావశాచ్చ కర్తృత్వస్య సామర్థ్యసిద్ధత్వంచ స్థీకరణయ్య క్రమితి. అతగ్గ్రహణవిహితా వస్థీగ్రాహ్య - విల  
మ్బితధిపేతాశ్చిప్రధిపేతాతుర్పరియానిన్యాత్. వస్త్యాసమృద్ధసామాన్యవిహితాయాంపి కర్తృత్వసిద్ధిరిల్పియతాస్యాత్. కృద్యోగ వస్థీవి  
వక్షోయాంకుశీభూభావినీ. ననుకర్తృకర్తృణోరభయోరప్యర్థయోగసూత్రప్రతిపన్నత్వాదీలమ్బితాకర్తృధీరిత్యేన్న - కర్తృజ్ఞానోరధికత కర్తృణగ  
ప్రతిపన్నత్వాత్కర్తృత్వమేవప్రధానతరంధియమధిరోపేత్. సమాసనిషేధమాశంఖ్యపరిహరతి (నచేతి) చశ్శబ్దాననుచ్చయే. ప్రతి  
ప్రసవోపవాదాపవాదః. సద్విదోజ్ఞానమిత్యాది ప్రయోగేషు ః జ్ఞోపవిద్యస్యకరణ ఇతి సూత్రవిహితాయాం వస్త్యాం సమాసనిషేధస్య  
సావకాశత్వమ్. సద్విదాప్రవృత్తిరితిహితస్యవాక్యస్యాధ్యః. యద్యపి జ్ఞానపదంకృదన్తమ్. తథాపిసద్విద ఇతి వస్థీనకృద్యోగవిహితా - సద్విదో  
జానీత ఇతి తిష ప్రపదాన్యయార్హత్వాత్. ధాతోర్విభక్త్యై ప్రవృత్తి తత్కరణార్థత్వాచ్చ. నపి తత్సగ్భ్యంకృద్యోగవిహితత్వేసిద్ధ్యతి. అతోనా  
త్రప్రతిప్రసవప్రాప్తిరితిషేధస్య సావకాశత్వం. నను నేయంవస్థీవ్యాఖ్యేయా - అప్రయుక్తత్వాత్సూత్రే. ప్రయుక్తవిహిత శబ్దోబోధకః -  
నత్వప్రయుక్తః. బోధకశబ్దవిహితవ్యాఖ్యేయః. అప్రయుక్తాపి స్తుతా విభక్తిర్నిధికేతి సావ్యాఖ్యేయేతేన్న - తత్పరణేన వినావ్యర్థప్రతి  
పక్షేః. అర్థప్రతిపత్తిశ్చ ప్రాతిపదికేన లక్షణయా. లక్షణాచయోగ్యతాదినా. అతోనుశాసనేన తద్వాగ్భ్యానవయ్య క్రమ్. ఉచ్యతే - అ  
ప్రయుక్త విభక్త్యర్థస్యప్రాప్తిపదికేన లక్షణాహిసమాసః. అత్ర లక్ష్యార్థోపలక్షణతయా విభక్తిరనుప్రసిద్ధా. అతో లక్ష్యార్థవిశేషనిర్ణ  
యాయ విగ్రహవాక్యస్థా వస్థీవ్యాఖ్యేయా. తస్మిన్నానుశాసనేనసావ్యాఖ్యేయా. లాక్షణికార్థోపి యోగ్యతాదినావసీయతే. సహి గ్రహ  
యాంకేవా. ఇత్యత్యై న శాసనవశాత్కలంబియతే. అపియోగ్యతాదినై వేతి. నైవం - సర్వాసు లక్షణాసు యోగ్యతాదినై వార్తనిర్ణ  
యనియమాభావాత్. సతునియమగ్రప్రాప్తిపదికేన ప్రాప్తిపదికా స్తరార్థలక్షణాయామ్. ప్రాప్తిపదికేన విభక్త్యర్థలక్షణాయాంత్వేతద్విభక్త్య  
గోలత్వం, సవిభక్త్యస్తరార్థఇతినియమేభవతి. సచశబ్దాను శాసనాధీన ఇతి తదనురోధేన తస్మిరూపణంయ్య క్రమ్. తత్ర సమృద్ధసామా  
న్యం లక్షయిత్వా తేన కర్తృత్వస్యాత్పాదపి ప్రథమతపివ కర్తృత్వస్యేవలక్షణాశబ్దానుశాసనానుమతాయుక్తా. అత స్సమస్తపదలక్ష్యార్థవిశే  
షనిర్ణయాయానుశాసనానురోధేన లక్ష్యార్థోపలక్షణభూతా విగ్రహవాక్యస్థావస్థీవ్యాఖ్యేయై. యద్వా లిప్తిభి క్షేత్రేదేన విభక్త్యర్థ  
స్థానముఖ్యంస్యాత్. సమృద్ధినోపి లక్షణాద్యస్తా, నసమృద్ధమాత్రస్య. విభక్త్యర్థస్య స్వయంసమృద్ధరూపః. నచసమృద్ధస్య సమృద్ధాన్తరాన  
కర్తృత్వస్య కర్తృత్వోపలక్షణానమృద్ధసామాన్యత్వమ్, సమృద్ధస్య స్వపరనిర్వాహకత్వానభిజ్ఞానామపివిభక్త్యర్థప్రతితే. నపి  
సమృద్ధస్య సామాన్యత్వాహేతుః. కేతుజ్ఞాయమానతయేవ. నచేదతిప్రసక్తాత్, ఏవంలక్షణానుపపత్త్యా ప్రయోగస్యానన్యథాసిద్ధత్వా  
త్సమస్తపదవిభక్తిర్నానుమతయ్య క్రమ్. అముఖ్యత్వేవాకానగ్గతిః. నను విగ్రహవాక్యేపి కథం కర్తృత్వసామర్థ్యాగిక. ప్రయుజ్యమానాపి  
వస్త్యానవస్య విభక్తిర్నానుమతయ్య క్రమ్. అదానందారాగికత్రమితివత్ ప్రయోగసాధత్వాదు. అర్థస్యస్యసామర్థ్యాత్ప్రతి. అతఏవచిత్తానిభి  
క్తేరుపపదవిభక్తిర్నానుమతయ్య క్రమ్. అదానందారాగికత్రమితివత్ ప్రయోగసాధత్వాదు. అర్థస్యస్యసామర్థ్యాత్ప్రతి. అతఏవచిత్తానిభి  
క్తేరుపపదవిభక్తిర్నానుమతయ్య క్రమ్. అదానందారాగికత్రమితివత్ ప్రయోగసాధత్వాదు. అర్థస్యస్యసామర్థ్యాత్ప్రతి. అతఏవచిత్తానిభి



[illegible]

నచ సర్వేశ్వరపవ. అతో బ్రహ్మశబ్దస్తత్త్వేన ముఖ్యవృత్తిః. తస్మాదన్యత్ర తద్గుణలేశయోగాదౌపచారికః. అనేకార్థకల్పనా  
యోగాదౌర్భగవచ్చబ్ధవత్. తాపత్రయాతురైరమృతత్వాయ సవీవ జిజ్ఞాస్యః. అతస్సర్వేశ్వరపవ జిజ్ఞాసాకర్తృసూతంబ్రహ్మ.

వాక్యేభిషితమ్. ననుస్వరూపతోబృహత్త్వమేవనిమిత్తమస్తు - కింగారవేదేతిచేన్న - బ్రహ్మగుణాదేరపి స్వరూపేణబృహత్త్వాన్భ్రాహ్మచ్య  
త్వప్రసక్తాత్. తద్వి గుణతోబృహత్త్వమేవాస్తు నిమిత్తమితిచేన్న - శబ్దకేరేరసజ్జీ - చన్యస్యతగప్రాప్తత్వాత్. స్వరూపేణ బృహత్త్వసద్భా  
వాత్. \* సత్యంజ్ఞానమనస్తంబ్రహ్మేతిహి కృతిః. గుణతోబృహత్త్వంనామ సద్వారకం బృహత్త్వం-గుణద్వారాపితత్. స్వరూపేణ గుణైశ్చ  
నిరతిశయబృహత్త్వవద్బ్రహ్మరుదోత్తమాదన్యదపిస్యాత్, అన్యదేవవాస్యాదిత్యత్రాహ (సచేతి) చశ్చక్షాన్సవృత్తై. సర్వేశ్వరశబ్దేనైవకా  
ణః \* తమిశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరం \* నతత్తుమశ్చభృగ్నికశ్చవృశ్యత ఇతివాక్యాయగార్థోవివక్షితః. తతగితిమిత్యత్రాహ (అత ఇతి)  
అతః-అనవధికారిశయబృహతి బ్రహ్మశబ్దస్యముఖ్యత్వాత్సర్వేశ్వరస్యైవతాదృశబృహత్త్వగుణయోగిత్యాచ్యేత్యర్థః. కథంతత్త్రైవముఖ్యవృత్తిః-  
అన్యత్రాపిబ్రహ్మశబ్దగిద్రయ్యత్యత్యత్యత్రాహ (తస్మాదితి) తస్మాత్ - బ్రహ్మణః - సర్వత్రముఖ్యగితుతోసన్యాదిత్యత్రాహ (అనేకార్థే) పరబ్రహ్మ  
ణోన్యత్రప్రయోగస్యాన్యథాసిద్ధత్వాన్మతత్ర శక్తికల్పనమ్. అసన్యథాసిద్ధప్రయోగశ్చక్తికల్పయతీతిన్యాయాదిత్యర్థః. అనేకశక్తికల్పనంగా  
ణత్వంచాసన్యాత్ - బృహత్త్వగుణయోగిసర్వవృత్తిక్షేపేయేవ శక్త్యా ముఖ్యత్వసమ్భవాదిత్యత్రాహ (భగవచ్చబ్ధవదితి) తథాచక్రిమతి వైష్ణవే  
పురాణే భగవచ్చబ్ధంప్రకృత్యేక్తమ్ \* తత్రప్రాఖ్యపదార్థాక్రిపరిభాషాసమన్వితః | శబ్దోయంసంపదారణేవన్యత్రవ్యవహారత ఇతి, అనేన  
ప్రస్తుతచోద్యస్య కగపరిపరణికోభవతి. ఉచ్యతే బృహతిభాతోర్నిన్వృత్తియాస్తత్సేన నిష్పన్నస్య బ్రహ్మశబ్దస్య ప్రధానాదివృశ్యమానగి  
ప్రయోగోనావయవశక్తినిబద్ధః. తథాపిసతిబృహత్త్వహచ్చబ్ధాదివదాకేషికబృహత్త్వయోగిషుసర్వసత్తమప్రయోగస్యాత్, నచతథాప్ర  
య్యజ్యతే. త్రసరేణుమపిహి తతోఽశిష్టతయాభివత్ప్రవ్యాస్తరాక్షేపయా మహిమగుణశాలితవదన్తి - నచత్ర్యణుకాదిషు బ్రహ్మశబ్దప్రయో  
గః, ఏవంసర్వత్రప్రయోగదర్శనాత్, పద్మజశబ్దవస్తంభాపకమమదాదివ్యావృత్తతామరసానువృత్తపద్మత్వజాతివద్భ్రాహ్మశబ్దప్రయోగవిషయ  
సశ్చక్షుస్త్వస్యవృత్తాన్యవ్యావృత్తాకారాదర్శనాదనేకశక్తికల్పనేప్రాప్తేనసన్యథాసిద్ధస్య ప్రయోగస్య శక్తికల్పకత్వాద్భ్రాహ్మశబ్దప్రయోగ  
విషయేష్యస్యేషుచ బృహత్త్వగుణలేశయోగేనప్రయోగస్యాన్యథాసిద్ధత్వాచ్చ, నానేకశక్తికల్పనంయం క్రమ్. తస్మాత్పురుషోత్తమవప్రవృత్తి  
నిమిత్తపాద్మల్యవతిముఖ్యత్వసన్యత్రోపచారికత్వంచ. ఛాపచారికస్తు ప్రయోగస్సుజ్ఞానసహజత్వః-సతుసార్వత్రిక ఇతిమిమంన్యాయమభి  
ప్రేత్యభగవచ్చబ్ధస్యపురుషోత్తమవ ముఖ్యత్వసన్యత్రాముఖ్యత్వంచ, భగవతాపరాశరణోక్తమ్. తథాపి జ్ఞానాదిమాత్రంవా నిరమృతజ్ఞా  
నాదికంవాభగవచ్చబ్ధప్రవృత్తినిమిత్తమ్. ఆద్యే పిపీలికాదివృత్తి భగవచ్చబ్ధగిద్రయ్యజ్యేష్ఠితియేతు సర్వత్ర నిరవధికజ్ఞానాద్యథావాత్సర్యే  
త్తినిమిత్తా సిద్ధేర్మైకశక్త్యాన్యత్రముఖ్యత్వమ్. అనేకశక్తికల్పనంచాయం క్రమ్. ప్రయోగాన్యథాసిద్ధిరీతి భగవత్పరాశరణాభిప్రాయః. సను\*  
ఉత్పత్తింప్రళయంచైవ భూతానామాగతింగతిం | వేత్తివిద్యాపవిద్యాంచసహచోభగవానితీతి గ్రంథేక్షేప్యేపచారికభగవచ్చబ్ధప్రయోగయో  
గ్యేషు యదతాకికార్థసాక్షాత్కారిత్యమస్తీతదేవ ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య భగవచ్చబ్ధస్సర్వత్రముఖ్యస్యాత్. నైవం - అతాకికార్థసాక్షాత్క  
రణమాత్రస్య ప్రయోగావిషయవ్యావృత్తత్యాదౌవాత్. సహసమాధిపత్యప్రయోగకాస్యాన్వేషుకేష్యజ్ఞాన్వికల్పప్రసాదాదిషు భగవచ్చబ్ధగి  
ప్రయ్యజ్యతే. కించ ప్రత్యక్షమాలప్యత్పత్త్యా గవాదిశబ్దానామివాగమమాలప్యత్పత్త్యా సమగ్రమాడ్లకాదివిమత్సేవ తస్యముఖ్యత్వావగమాత్  
\* జ్ఞానశక్తివైస్వర్యపీర్వతీజాంస్యశేవతః! భగవచ్చబ్ధవాచ్యాని వివాహేయైర్గుణాదిభిరీతి నిర్దోషత్వపర్యవ్రాణాంజ్ఞానాదీనాంప్రవృత్తినిమిత్త  
తయా వాచ్యత్వమచ్యతే, నిర్దోషత్వంచ నిమిత్తయావాచ్యత్వేనోచ్యతే. అన్యథాతదక్రితైయధ్యాయే-సహ్యావాచ్యంసర్వంనిషేధ్యమై, అను  
క్త్యేవహ్యావాచ్యత్వంసంభ్యతి. నచజ్ఞానశక్త్యాదిష్యేకైకస్యప్రవృత్తినిమిత్తత్వమ్ - కింతు జ్ఞానాదీసముదాయస్యైవ. అన్యథా అశేషత ఇతివ  
వైయధ్యాయే. విశ్వస్య సమగ్రస్యేత్వక్త్యాన్యవాదివ్యతిప్రసక్తభయోచ్చ ప్రకర్షవిశేషవతాంజ్ఞానాదీనాంసముదాయస్యైవ ప్రవృత్తిని  
మిత్తత్వము క్రమిత్యేషుకేత్వమ్. ఏవంన్యాయసిద్ధాంతస్యాగమసిద్ధాంతోభాష్యే దృష్టాన్వీకృతఃభగవచ్చబ్ధవదితి. తథాచ భగవతా పారాశర్యేణ  
\* పరంజైమినిర్వఖ్యత్వాత్ \* స్యాన్వైకస్యబ్రహ్మశబ్దవదిత్యాదిహి-క్రేషు బ్రహ్మశబ్దస్యభగవత్సేవముఖ్యత్వము త్రరత్రోక్తమ్. అతోయథోక్త  
ఏవార్థః. తథాచస్మప్తికృతంక్రిమతి గారుడేపురాణే \* వేదభూరిప్రయోగాచ్చగుణయోగాచ్చగర్భిణి | తస్మిన్నేవబ్రహ్మశబ్దోముఖ్యవృత్తౌమ  
హేమన ఇత్యారభ్య \* యస్మిన్ప్రయ్యజ్యమానేతు గుణయోగస్సుపుష్కలః | తత్త్వేనముఖ్యవృత్త్యయవస్యత్రవ్యవహారత ఇతి. ఏవం శబ్ద  
సామన్య్యముపసాదితమ్. అథబ్రహ్మశబ్దస్యానేకార్థముఖ్యవృత్తేష్యేత్యేతత్సాత్రస్థస్య తస్మాద్భస్యభావాత్పురుషోత్తమపరత్వమచ్యతే (తాపత్ర  
యాతురైతితి) సహమామృతత్వాయైతిపదైః \* తమేవవిద్వానమృతఇహభవతి. నాన్యగిచ్ఛాఇత్యాదిత్రత్యర్థోవివక్షితః. అతఏవహి పురుషోత్త  
మోభిధీయత ఇత్యేక్తమ్. ప్రతేరపిపూర్వోక్తమేయప్రత్యసికత్వకల్యాణగుణాకరత్వవిశిష్టవీవ తాపత్రయాతురైరపాన్యః. సతు తేవస్యతమ  
ఇతిభావః. నహికారాగూర్భాగితివ తస్మాన్సార్థభిరభ్యర్థనీయః. తథాచవైష్ణవే పురాణే నిర్దోషకల్యాణగుణాకరస్యైవ ముముక్షూపాన్యత్వ  
ముక్తం \* ససర్వభూతాన్త్రయ్యకారాక \* సమస్తకల్యాణగుణాత్ తోసామిత్యాదిగా \* అజ్ఞానమతోన్యమక్రమిత్యేక్షేవ. బ్రహ్మశబ్దవ్యాఖ్యా  
నిగమయతి (అత ఇతి) నిర్దోషమైవ సర్వేశ్వరస్యైవ తాపత్రయాతురజ్ఞాన్యత్వాదత్ర తాపత్రయాతురజ్ఞాన్యత్రయోక్తం బ్రహ్మ





మీమాంసాపూర్వభాగజ్ఞాతస్య కర్తృణోఽల్పాస్థిరఫలత్వాదుపరితనభాగావసేయస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్యాన  
 న్నాత్యయఫలత్వాచ్చ పూర్వవృత్తాతర్కజ్ఞానాదనస్తరంతతపవహేతోర్బ్రహ్మజ్ఞాతవ్యమిత్యుక్తంభవతి.  
 తదాహవృత్తికారః \* ౧ వృత్తాతర్కార్థిగమాదనస్తరంబ్రహ్మవివిదిషేతి. వత్స్యతివకర్తృబ్రహ్మమీమాంస  
 యోరైకశాస్త్ర్యం \* ౨ సంహితమతచ్ఛాసీరకం జైమినీయేన షోడశలక్షణేనతిశాస్త్రైకత్వసిద్ధితి.

అథ సూత్రస్య వాక్యార్థమాహ (మీమాంసేతి) అత్ర (పూర్వవృత్తాతర్కజ్ఞానాదనస్తరంతతపవహేతోః) ఇత్యుక్తాతశ్చద్వార్థఉక్తః. (బ్ర  
 హ్మజ్ఞాతవ్యమ్) ఇతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదార్థః. జ్ఞాతవ్యం - విచారయోగ్యమ్. తతపవహేత్యేవకారణే శాస్త్రాస్త్రరాధిగమనైరపేక్ష్యమథశబ్దఫలితమ  
 భిప్రేతమ్. (ఉక్తంభవతితి) శబ్దతోర్థతత్వేతిభావః. కథమస్య సూత్రస్యాయమథ ఇతిశబ్దాయాం తమపపాదయతి (మీమాంసేత్యాదినా)  
 అథాతఇత్యాదిపదానాం యథోక్తవివరణః. కర్తృబ్రహ్మమీమాంసయోరైకశాస్త్ర్యత్. వికశాస్త్ర్యంచ నియతపౌర్వాపర్యభాగద్వయాయత్త  
 కపేదాత్వైకప్రబంధవ్యాఖ్యానరూపత్వాదిత్యర్థః. అత్రవ్యాఖ్యేయస్య పూర్వాపరభావేనావస్థితభాగద్వయరూపత్వమ్, తద్ధతుకంవ్యాఖ్యానస్య  
 పౌర్వాపర్యవిశేషవిశిష్టభాగద్వయరూపత్వంచోభయం పదయోజనాయాం, వాక్యయోజనాయాంచవత్తవ్యమ్. తథాపిగ్రంథలాఘుమార్థంపద  
 యోజనాయామధితసాగ్ధ సగిరస్స-వేదస్యేతివ్యాఖ్యేయస్య నియతపౌర్వాపర్యభాగద్వయరూపత్వముక్తిమ్. అత్రతు వాక్యయోజనాయాంవ్యా  
 ఖ్యానస్య నియతపౌర్వాపర్యభాగద్వయరూపతయైకశాస్త్ర్యముక్తమ్. ఉభయత్రోభయమనుసంధేయమ్. భాగశబ్దాభ్యాం మీమాంసావ్యయ  
 నైర్వికావయతివ్యంసూచితమ్. పూర్వోపరితనశబ్దాభ్యాంక్రమనియమఉక్తః. కర్తృబ్రహ్మజిజ్ఞాసా వృత్తవత్త్రివిధమాణకథనమ్. అల్పాస్థిరఫల  
 త్వానస్తస్థిరఫలత్వాభ్యాం తయోర్వేతుపేతుమదృష్టోపపాదనమ్. ముక్త్యపాయోపయోగితయా కర్తృణాంస్వరూపేణోపాదేయతాప్రతితిర  
 నస్తస్థిరఫలాపాతప్రతిత్వస్తరూపా, అతగ్గృహగనుక్తిః. ఏవంక్రమవిశేషవిశిష్టకవ్యాఖ్యేయవ్యాఖ్యానరూపతయా కర్తృబ్రహ్మమీమాంసయో  
 రైకశాస్త్ర్యత్వాత్సూత్రస్యయథోక్తవివరణత్యర్థః. పూర్వప్రతిజ్ఞాతంవృత్తికారమతానుసారంవృత్తిగ్రహేన సంపాదయతి (తదాహేతి) కర్తృ  
 గమనైర్వపూర్వవృత్తత్వం సకేవలకణ్ఠోక్తం - వికశాస్త్ర్యైక్యప్రతిజ్ఞాతప్రయత్నాహ (వత్స్యతిచేతి) వృత్తాదిత్యాది స్సంహితమిత్యా  
 దిశ్చ వృత్తిగ్రహే. (శారీరకం) బ్రహ్మమీమాంసా - జగచ్చరీరకగిరపరమాత్మా శారీరః \* తస్యైవఏవ శారీరతత్వేతిశ్రుతేః. తద్విషయంశా  
 స్త్రం శారీరకమిత్యుచ్యతే (షోడశలక్షణేన) షోడశాభ్యాయేన (సంహితమితి) నియతపౌర్వాపర్యైకవ్యాఖ్యేయవ్యాఖ్యానరూపతయాసక్లత  
 తమితిభావః. అథైకత్వాదేకంవాక్యమితిన్యామేన ప్రతిపాద్యైక్యాద్యాఖ్యేయస్య వేదస్యైకప్రబంధత్వంభవేత్ - తచోచ్యపపద్యతే పురుషార్థ  
 రత్వాద్యేదస్యబ్రహ్మపరత్వాద్వా \* సర్వేవేదాయత్పదమామన ని \* వేదైశ్చసర్వైరహమేవవేద్యఇతిహితుత్పత్తిః. వేదార్థవిచారస్యానుగత  
 త్యావ్రీమాంసాయావికప్రబంధత్వమ్. అనేనైకశాస్త్ర్యైకకర్తృగిరమస్యపూర్వవృత్తత్వమాప్తిమ్. నను యద్యైకశాస్త్ర్యైకకర్తృబ్రహ్మవిచా  
 రయోః - తద్వ్యవక్రమే సాధారణార్థగిరప్రతిజ్ఞాయేత అథాతోవేదార్థజిజ్ఞాసేతి. నచైవం ప్రతిజ్ఞాతమ్. కింతు పూర్వభాగానాసాధారణవివప్ర  
 తిజ్ఞాతః \* అథాతోధర్మజిజ్ఞాసేతిఅత్రబ్రూమః \* అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యేవోభయభాగసాధారణార్థప్రతిజ్ఞా. కర్తృవిచారస్తు బ్రహ్మమీమాం  
 సాత్మతీయలక్షణవతుర్థపాదేనకృతః. బ్రహ్మవిచారాస్తరూపేషి పృథక్కరణమపపద్యతే - యథా నిగ్రహేస్తరూపతచ్ఛలజాత్యోర్విరామికభేదేన  
 పృథగనుక్తిః. యథాచ నిగ్రహేస్తరూపతపేత్వాభాసానామధ్యాయభేదేన పృథగనుక్తిః. పృథక్కరణంబిహుగ్రన్ధప్రతిపాద్యత్వాత్. తత్రచ  
 పూర్వభావిత్యమపవేక్ష్యావశేషకభావాదివత్స్యమాణపేతునిబన్ధనం. ఏతదుక్తంభవతి. ఆర్థక్రమాద్బ్రహ్మమీమాంసాత్మతీయలక్షణవతుర్థపాదేన  
 కర్తృవిచారస్పృశతః. ప్రతిపత్తిసాకర్త్యలక్షణక్రమాత్తు కర్తృవిచారస్య పూర్వభావఇతి. ఏవంవా - సాధర్మ్యైవై కర్తృవ్యవయోర్జాత్యోగికథ  
 నేన యథా ప్రతిభర్తసమోభయానుయాయిన్యర్థసిద్ధా. ఏవం భాగద్వయాసాధారణార్థప్రతిజ్ఞాద్వయైక్యతే సాధారణార్థప్రతిజ్ఞానమార్థం  
 స్యాత్. సాధారణార్థే ప్రతిజ్ఞాతేవసాధారణార్థస్తు పృథగేవప్రతిజ్ఞాతవ్యః. ధర్మజిజ్ఞాసాయాం ప్రతిజ్ఞాతాయామపి. \* అథాతశ్చేవలక్ష  
 ణమ్ ! \* అథాతగిరప్రతిభర్తపురుషార్థయోజిజ్ఞాసేత్యాదౌ వ్యసాధారణార్థప్రతిజ్ఞాకృతా. అతోభాగద్వయాసాధారణార్థప్రతిజ్ఞానేన తదనుగత  
 సాధారణార్థప్రతిజ్ఞానమార్థంస్యాదితి ప్రథమం \* అథాతోధర్మజిజ్ఞాసేతిప్రతిజ్ఞాతం - నతువేదార్థజిజ్ఞాసేతి. అథవా - అథాతోధర్మజిజ్ఞాస  
 త్యేవసాధారణప్రతిజ్ఞా. అథాకికశ్రేయసాసాధనంసాధర్మ్యః. తదనుయాయప్రతిపాద్యమ్. ధర్మశ్చసాధ్యసిద్ధభేదేన ద్వివిధః. సిద్ధరూపేవస్థుని  
 ధర్మశబ్దప్రయోగోపమాభావతేద్యుక్తః - యథా \* యేవవేదవిదోప్రాచీనాధ్యాత్మవిదోజనాః ! తేవదన్తి మహత్తానంకృష్ణంధర్మంసనాతన  
 మితి. తథాభియుక్తైశ్చ అథాకికశ్రేయసాసాధనత్వం ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం మన్వానైసిద్ధరూపేర్ధధర్మశబ్దగిరప్రయముక్తః. \* ద్రవ్యక్తి  
 యాగుణాదీనాంధర్మత్వంసాపయమ్యతే ! తేమామైన్ద్రీయకశ్రేణి సతాద్రూప్యేణధర్మతేత్యాదౌ. తత్రద్రవ్యాదినదృష్టవేత్రియాప్రాధా  
 న్యాత్సాధ్యధర్మపరిగ్రహార్థభాగః. ఉపాసనతదగ్ధ సద్భావే బ్రహ్మప్రధానత్వాన్విధధర్మపర ఉద్ధృతభాగః. అత ఉభయభాగవిచారసా  
 ధారణేప్రథమప్రతిజ్ఞా. తత్రధర్మశబ్దస్య సాధ్యధర్మవిషయతయా ప్రసిద్ధిప్రాచయత్యేణ బుద్ధిసత్వాత్పూర్వభాగప్రతిపన్నతేవన ప్రాథమ్యాధర్మ

అతగిద్రవపిపాదయిషీతార్థభేదేన పటంగభేదవచనాభ్యాంభేదవచనమ్

జ్ఞానాసాధనైవ అత్రోపాదయతోవా ప్రజ్ఞాతతోవవత్తేన, తద్దయముక్తం చోదనానూత్ర. నిర్గుణాదవచనకేవల్యం సాధారణప్రతి  
జ్ఞమై వారతగిద్రవపిపాదయిషీతన్యబహుగ్రహ్యవచనాభ్యాంభాభ్యర్థవత్సరిజీవీయం పునసీద్రవపిపాదయిషీతన్యబహుగ్రహ్యం. అన్యబహుగ్రహ్యం కన్యా  
దిసూత్రాంతం యుక్తమేకాత్మ్యమి. నను పూర్వభాగస్య పాద్యర్థకర్తృత్వంతోక్తియవాచ్యతవచనకేవల్యతేతప్రపూర్వభాగేషి నిర్గుణ  
స్వపరస్య కర్తృత్వాయా ప్రభావప్రతిపాద్యత్వాచమాత్. తస్మిన్మనసేవేదవిచ్ఛిన్నాహి పూర్వభాగాభిజ్ఞానం - గోవిందస్వయాత్. ః  
విష్ణునామాగతేషు వేదానైషుచ సీయతంత్యనేకాభ్యాం. నచ గుణభావేన కర్తృణగిద్రవపిపాద్యత్వమివ్యవహారః - ప్రాధాన్యప్రతిపాద్య  
త్వస్య జైమినీరచనతావత్, భవద్భిరతి తతో కత్యాం. గత్యంవత్తదగిద్రాధాన్యంవరమాత్మనమయథా రాజ్యప్రత్యక్షగోచరత్వం  
ణమ్. శాస్త్రంప్రాధాన్యం కర్తృణం - యథా రాజ్యవచనస్య. తత్పాద్యత్వమి - తత్ర తస్య వచనా ద్రాధాన్యవచనావచనమాత్.  
నచ తదవగమోరవ్యంసమన్వయః. అన్యత్సన్యాసిష్యలప్రవత్సకర్తృణాంపరచేవతాత్థానకైరవత్సయోగః - స్వరూపాదవచనమ్. ః  
హవా పరవచనం గాన్త్య వివిత్వాస్త్రీణాకే బహుభి యదతే తదన్వయతే బహుభి వర్షనమాప్రత్యక్షప్రవచనాత్వత్వవచనం. ః ఆహంసి  
సన్వయజ్ఞానం భోక్తృప్రభుచేవచన సమమాచభిదానై తత్రేన్యాతత్వైవ నివృత్తిః. అతస్తత్సర్వకేవల్యంయమపి ప్రాధాన్యమివ్యవహారః  
అతగిపూర్వభాగేకర్తృణగిద్రాధాన్యంప్రాధాన్యమ్, పశ్చాదవగ ప్రవచనమాత్తారాధాన్యంవచనమాత్తారాధాన్యం. అతగిద్రవజ్ఞోపవత్సకర్తృ  
క్యం యుక్తమ్. యద్యపి కర్తృప్రమామీమాంసయోక్తౌకా స్వప్రమిషీతంజైమినా. తథాపి తదగ్నిత్య తదేకాత్మతయా దావరాయణే  
న బ్రహ్మసూత్రప్రణయనం యుక్తమ్. యతః ః అతదర్థయాక్లప్తమవియోగస్యవేషీతమ్! తాదర్థ్యకర్తృత్వగ్రామీకల్పేపూర్వతటాకరతః  
వివక్షితత్వంసచ్చనచ్చనృతః. అతశ్చకాస్త్రీక్యంయుక్తమ్. సన్వివచయం కర్తృకాస్త్రీక్యం - శాత్రుకల్పసావితాత్మ్యభావప్రతిపాద్యభేదా  
జైమినీయశ్చసూచితాత్మ్యభేదాత్మవభావప్రతిపాద్యత్వాచ్యయోజనభేదాద్యవ్యవహారాచ్యేత్యాశ్చాంతం వరహరి (అతగిద్రవపిపాదయిషీతం) అ  
తః - వృత్తికారోక్తాదేవ్యాభ్యేయవ్యాఖ్యానమాపన్నుభావిత్యం. పట్కభేదః, పూర్వబహుగ్రహయాం అభ్యాంభేద ప్రత్యోత్తరత్రవ  
నిదన్యనాన్యముక్తే. అన్యభేదాభావేవ్యాకంపట్కమేవోద్యామోవాస్యాత్. అతపకావయవివేచితేనాన్యత్వవచనాన్యత్వవచనో  
ధి - యథా పదార్థభేదోవాక్యాత్కత్యావ్యవహారః. అనేన ప్రతిపాద్యభేదగి పరిహృతః. ప్రయోజనభేదాన్యభావైవహృతః. పట్కభేదయ  
చిన్రితప్రకృతివృంద్రయోజనభేదస్య శాస్త్రభేదకత్యాభావాత్. అనేన వృత్తిగ్రహణోదేశకేవల్యతాత్పర్యం వర్ణితమ్. పూర్వోద్రవమీ  
మాంసాశ్చేదేన జైమినీయశాసితకర్తృవచన వివృతం. ప్రతిపాదయిషీతకర్తృత్వవిరోధగిపరిహృతః. ప్రతిపాదయిషీతమిష్టంపి - ప్రతిపాదయి  
షీతమ్. నచ తాత్పర్యవిషయోగః. విరుద్ధతయా ప్రతియమానేషు దేవతానిరాసాదిషు సతాత్పర్యమివ్యవహారః. సన్వేపం కథమభిధీయ  
తే. అమ్నయస్య క్రియాధర్మాత్పిద్రవపరవాక్యానాం తచ్చేదత్వంపి సూత్రకారణ కణ్ఠోక్తమ్. తచ్చ విరుద్ధతవచన - అతశ్చాన్యభేదః. నైవ  
ః పదజహం ః అతపనియేపాపే ః సహింశాత్ ః పశుమాలభేతేవత్. శాస్త్రీనరే ః కర్తృణో ః అతోనుగ్రహే క ఇతివచ్చి  
త్వగ్ధావచనాన్యయేన శాస్త్రీక్యావరోధాత్. సామాన్యసంస్థ పరవాక్యానాం క్రియాశేషత్వేభిశిశే సన్ధిపరవాక్యవిశేషస్య కిం విశేషత్వం  
సవే విచార్య స్వయంపురుషార్థవిరహిశామేసన్ధిపరవాక్యాం క్రియాశేషత్వమ్. స్వయంపురుషార్థపరవాక్యానాం సన్ధిపరవాక్యానామత  
చ్చేదత్వమిషి నిర్ణేమంయుక్తం. యథాహంసస్య సామాన్యేనాహంసనియేపాప్రవృత్తిహంసవిశేషస్య పదేకరవ్యత్వనిశ్చయః. యథా  
చ - సామాన్యతోహంసానిషేధే హింసావిశేషస్యకర్తృత్వోక్తిః. యథాచ సామాన్యేన కర్తృణ్యుపపదేధాతోరణి పాప్రీత్య ప్యాకారా  
నాద్ధాతోగికప్రత్యయిభిః. నచ తత్ర శాస్త్రభేదః. తద్యత్. దేవతానిరాకరణేన సతాత్పర్యమ్. అశ్రుతేదానానాం కర్తృణ్యుక్తానివార  
ణాయ కర్తృపాద్యపరవాక్యత్వస్య. సహి నిర్ణానిర్ణయం నిర్ణయప్రవర్త. అపిషు నిర్ణతాదితత్పర్యంసమిమిషి న్యాయవిదః. యద్వా వేద  
పాప్రీమాన్యకర్తృత్వకర్తృత్వతాత్పర్యాత్వోక్తియా తత్పర్యవివక్షిరావిక్షిర్యయాన్వాయవ్యా వాదోదేవతానిరాసోక్తిస్యాత్ - అభిమతతరా  
గ్ధానాదరణావిషి - వివక్షిప్రదాసోవ్యత్యే. యథా - ః అభిప్రాయయేనాపి జయతీత్రహణిమ్! లబ్ధతేత్తైర్నుమమ్నోపసాన్యకర్తృభిని  
శ్చయాత్. ఏవమభిమతతరేశ్వరాన్వయాదరణాపి వేదపాప్రీమాన్యకర్తృత్వనే పశ్చాదభిమతసేధ్ధిరయత్నలభ్యతీజైమి నేరభిపాప్రీయః. తత్పిద్ర  
కారశ్చ తదుక్తరాత్రిప్రత్యాయాద్యధిగత ఇత్యత్తరత్ర వ్యక్తిభివమ్యతి. నచ తత్పిద్రమభ్యుపగచ్ఛత సదనాదరవాదవ్యామూతః. తస్మాన్వారు  
హ్యత్వత్యావత్. కథమన్వారుహ్యవాదత్వనిశ్చయః. ఉచ్యతే ః సమ్యక్తెరిజైమినః. ః పరంజైమినీర్భుభ్యత్యావత్ - ః బాప్రీమాజైమినీర్యా  
దిభిర్భూప్రమాత్తైరేవ జైమినీర్భూప్రమాత్తేన తద్గుణ తమపాసన తత్పలాద్యభ్యుపగమస్య ప్రతిపన్నత్వాత్, మహాభూతవ హయిరఉపా  
ఖ్యానాదిషు భగవద్వాస్తోపదేశలబ్ధిపరమాత్మజ్ఞానతావగమ్యాచ్యేతి. అతోవిరుద్ధాగ్ధే తాత్పర్యాభావాన్వార్థవిరోధః. సన్వర్థవిరోధోద్యు  
రిహరః. తథాపి - విశేషాదేశనిరూపణపరేద్యమేధ్యాయే వికృతిప్రకృతిభిరైవదేశకర్తృత్వం కస్మిన్కర్తృణి కస్యకర్తృణోధర్మాదేశగి  
పాప్రీత్యత్వపేక్షాయాం యస్య కర్తృణోయేన కర్తృణా ప్రవృత్త్యానాం దేవతాసాన్యం భవతి - తస్మిన్ సద్భర్తృదేవ్యవ్యతిస్థితమ్. తత్ర య  
స్యకేనవిద్వ్రీవ్యసాన్యమ్, కేనవిద్వేతాసాన్యంవచనం. తత్తేన ప్రవృత్త్యానాంకేవ కర్తృణోధర్మాదేశః. నను దేవతాసాన్యవచనం

పూర్వోత్తరమీమాంసయోద్భేదః. మిమాంసాశాస్త్రమ్ \* ౧ అథాతోధర్మజిజ్ఞాసేత్పారభ్య \* ౨ అనా  
వృత్తిశబ్దాదనామృత్తిశబ్దాదిత్యేవమన్తం సజ్జతివిశేషేణ విశిష్టక్రమమ్. తథాహి - ప్రథమంతాదత్

ప్రవృత్తిపాదాన్యము క్తం జైమినీనా \* ప్రవృత్తేవతాసామ్యే ప్రవృత్తిబలీయతి - సచప్రవృత్తిపాదాన్యోక్తేరతివాదత్వమ్ - అనుష్ఠానవిరోధాత్ -  
ప్రవృత్తిపాదాన్యేన హ్యనుష్ఠానం దృశ్యతే. అతో ప్రవృత్తిపాదాన్యం వదతోజైమినేనేవతానిరాసే తాత్పర్యమస్థితి. ఆత్రోచ్యతే - నాత్రప్రవృ  
దేవతయోస్సద్భావాసద్భావాభ్యాం పాదాన్యాపాదాన్యే వివక్షితే. అపితు విలబ్ధితావిలబ్ధితప్రవృత్తిప్రమాణవిషయతాదీనే. ప్రవృత్తి హ్య  
విలబ్ధితప్రత్యక్షగమ్యం. దేవతాతు విలబ్ధితశాస్త్రగమ్యం. విలబ్ధివిలబ్ధి వేవహి త్రుతిలిక్షాదిషు, ప్రత్యక్షానుమానాదిషు చ పూర్వోత్తర  
పాదాన్యదోర్భావహేతు. నను హవిష్ట్యంకాస్త్రైకగమ్యమితి సప్రవృత్తిపాదాన్యే పాదాన్యామితిచేత్. నైవం - చరుప్రరోధాశాదీకప్రవృత్తిమా ప్ర  
త్యక్షం. హవిష్ట్యఖ్య ధర్మమాత్రమేవతత్ర శాస్త్రగమ్యం. దేవతాయాస్తు స్వరూపం, శ్రేయస్సాధనత్వాదిధర్మభేదయపవిశాస్త్రగమ్యమ్.  
అతస్సవరూపతో ధర్మతత్వే విలబ్ధితమానగమ్యత్వాదేవతాయా అపాదాన్యాన్యం. ధర్మమాత్రస్య శాస్త్రగమ్యత్వేషి ధర్మ్యంశేనావిలబ్ధితమా  
నగమ్యత్వాదవివక్షిపాదాన్యాన్యమ్. అతగ్గపాదాన్యాపాదాన్యాన్యోగిప్రమాణద్వారకత్వేన స్వరూపాసద్భావేరాత్మ్యం నాస్థితిచేవతానిరా  
సోక్తిరన్యధా. ఏవమథాస్తరాణ్యవ్యవహారేన నేతుం శక్యోనిరాసర్థవిరోధః. నను బ్రహ్మసూత్రై రేవజైమినీపక్షమన్యః ప్రతిషేపాదర్థది  
రోధోదమర్హిహరః. తథాహి \* ఫలమతడపవత్రేత్యత్రేత్యవస్య ఫలప్రదత్వోక్త్యా \* ధర్మజైమినీతి ధర్మస్య ఫలప్రదత్వసూచ్య ప్రతిషే  
ప్తుం. శ్రుతత్వోపపత్తిభ్యాం కాలాస్తరభావిఫలసాధనమాత్రే జైమిన్యభిప్రేతే, తాభ్యామేవాత్ర ఫలసాధనవిశేషవిధేయతత్వాత్. నను  
\* శేషత్వాత్పురుషార్థవాదోయథాన్యేష్టితి, జైమినీత్యత్ర వేదాన్తోదితాత్వజ్ఞానస్య కర్మశేషతయాత్మనాం కర్మశేషత్వోక్తిః \* అధికోపదేశా  
దితి సిద్ధాంతేన విరుద్ధతే. నచ విశేషేన నిర్వాహస్సమ్భవతి - వస్తుని వికల్పాయోగాత్. నచ జైమినీనా పరమతత్వసస్య స్థుతి వాచ్యమ్ -  
జైమినీమతత్వేన సిద్ధాన్తీనా ప్రతిషేపాయోగాత్. నైవం వివక్షినిరాసార్థస్య జైమినేనాన్వయవ్యాపారాదస్య తథోపన్యాసప్రతిషేపోపపత్తిః.  
అన్యథా పరంజైమినీత్యాదిసూత్రాణాం మిథోవిరోధో భారతాక్షివిరోధత్వం. జైమినేనాన్వయవ్యాపారాదమజానతాంతు తదన్వే తత్ప్రయోగిసాన్వయ  
దితి తన్నినారణాయ బ్రహ్మసూత్రే తదవన్యాసనిరాసాకృతా. అతఏవ \* పరామర్శంజైమినీత్యత్ర వైష్ణికాద్యాశ్రమప్రతిషేపాది పరిహృతః  
\* తదన్వేత్యేత్యత్ర వైష్ణికాద్యాశ్రమభిరంగస్య జైమిన్యసభిమతత్వాభిధానాత్ - నహ్యశ్రమానభిమతా తద్భిరంగసభిమతిసంభవః. అతో  
వీతరాగవ్యభిక్తానా మగ్నిహోతాదీష్యశ్రద్ధానివారణార్థ ఆశ్రమాస్తరప్రతిషేపగ్గి పూర్వవదన్వయవ్యాపారాదః. సచ పూర్వమీమాంసాయా  
మసూత్రితః. తథాప్రాయలోమ్యాదిమతవదనూద్యునిరన్తః. నచ మధువిద్యాయాం వసావ్యధనధికారోక్తిరధికారోక్త్యా విరుద్ధత ఇతిహాచ్యమ్ -  
అసధికారోక్తేర్వసావది దేవతాభ్యుపగమవిహితేన శాస్త్రైక్యావిరుద్ధతయా తదుద్భూతనైయర్థ్యాత్. \* భావం గుర్విరితసూత్రోర్వాప్తి  
పక్షాశ్చాస్త్రైక్యావిరుద్ధాః. కర్మవిచారే తేమామసమర్థనాదితి సతత్పర్యమయోగావకాశః. తస్మాన్నాన్వరవిరోధః. కర్మభేదపరిహరస్తు ప్రసి  
ద్ధత్వాన్మకణ్ఠోక్తిః. అతఏవ - చశబ్దసూచితోవా. ధూర్తవాన్మికపర్వకర్మకర్మాన్వయసూత్రవాఖ్యానస్య వ్యాఖ్యేయైక్యాదేకప్ర  
బంధత్వంహి దృష్టమ్. పాణినీయసూత్రపూర్వోత్తరవృత్తిశబ్దా వాచనజయోదిత్యకర్మయోర్వాఖ్యేయైక్యాదేకవాఖ్యానత్వంసంభవం. తస్మా  
దుపపన్నమైకశాస్త్ర్యం అన్వైకశాస్త్ర్యం. కథం పౌర్వాపర్యనియమజ్యోతిశ్శాస్త్రం పరిహరన్వృత్తిగ్రన్థం సంహితమితివదం విష్వచోతి  
(మీమాంసేతి) క్రమవిశేషాన్నివృత్తిశాస్త్ర్యం సంహితమిత్వనేనాభిప్రేతమ్. ఆరమ్యేవమన్వమితి పౌర్వాపర్యనియమజ్యోతిశ్శాస్త్రం. (సజ్జతివిశేషే  
ణేతి) ఆత్మామీ సజ్జతివిశేషా అభిప్రేతాః. పాతక్రమః, చేతనానాంతివగ్నే ప్రథమపాదాన్యవన్యవరూపార్థస్యభావః, భూపనిషదెవ్వజ్ఞానే  
భావప్రతిపాదకవాక్యేషు యజ్ఞాదీకర్తృణి పదార్థత్వేనసమ్మన్దః, కాసు చిద్విద్యాసు యజ్ఞతదుపకరణాదీనాం దృష్టివిశేషణోన్వేక్షిః, కర్మబ్ర  
హ్మవిద్యయోద్బంధస్తద్ధాన్తికభావః, విద్యాకర్మణోరుత్పాద్యోత్పాదకభావాత్తచ్చేషభూతవిచారయోస్తత్క్రమభావోన్వేషపత్తిః, వ్యాఖ్యా  
నభూతమీమాంసాయాంచోత్తరభాగస్య పూర్వభాగోక్తన్యాయసామేతత్వం చేతి. ఏవం పౌర్వాపర్యనియమావసజ్జతివిశేషేణ (విశిష్టక్ర  
మం) క్రమవిశేషవదిత్యర్థః. నను భవతువేదపాదాన్యాన్యేనాన్వయప్రథమాధ్యాయస్యపూర్వభావిత్వమ్ - ద్వితియాధ్యాయాత్పూర్వం బ్రహ్మచా  
రగ్గి కిం సన్యాసితిచేన్న - తత్రతత్రోక్తే సజ్జతివిశేషే షోడశలక్షణానుపూర్వీవిధేస్తదనస్తరపాదాన్యాన్యైకవిచార స్వేత్యభిప్రేతస్య సజ్జ  
తివిశేషేణవిశిష్టక్రమమిత్వక్రమ. ఏవమత్రైకశాస్త్ర్యంపౌర్వాపర్యనియమ శాస్త్రసాన్వయస్యశీయత్వం, చేతి త్రయం ప్రతిజ్ఞాతమ్. పూర్వో  
క్తస్య శాస్త్రసాన్వయస్య ప్రమాణం దర్శయన్సాధనచతుష్టయ సమ్మదనస్యానవసరగ్రస్తతాం చ దర్శయన్ప్రతిజ్ఞాతార్థత్రయముప  
పాదయతుమాత్ (తథాహితి) ప్రతిజ్ఞాతార్థత్రయోపపాదనాగ్ధమధ్యయనవిధిం నిరూపయతి (ప్రథమమితి) నను వేదపాదాన్యాన్యసమర్థనమి  
వకర్మవిచారసేధమధ్యయనవిధినిరూపణం కిం నోపశేవ్యత ఇతిచేన్న - అర్వాసీన వ్యాఖ్యాత్యభిరర్థజ్ఞానపర్యస్తతాయాస్తత్రాకత్యాత్. అత  
రరాశిగ్రవణమన్వయత్వం, తస్మాద్ధరాయణాభిమతమ్ \* అభ్యయనమాత్రవత ఇతిహి వత్త్యతే. అతస్త్రవత్యమాణోర్థ శాస్త్రాన్వయస్య

[illegible]

వ్రతనియమవిశేషోపదేశైశ్చాపేక్షితాని విధీయన్తే.

అదిగట్టోపాతైః \* అతః ఊర్ధ్వంతు ఛన్దాని శుక్లేషునియతగ్గపతేత్ | వేదాజ్ఞానిచ సర్వాణి కృష్ణపక్షేషు సమ్మతేదిత్యాదివచనైరగ్ధా  
భ్యయసస్యకాలోదర్శితః. (వ్రతమ్) ఉపాకర్తృకాజ్ఞావ్రతాది (నియమః) \* పద్యవా ఏతద్భూతానయచ్ఛూద్రః తస్మాచ్ఛూద్ర సమీపేనాధ్యేత  
వ్యమిత్యాద్యుక్తచేశకాలభక్ష్యాభక్ష్యాది వ్యవస్థారూపః. అధ్యాపయేదిత్యనేన, వ్రతనియమవిశేషోపదేశైశ్చేతి పృథజ్ఞేదేశభూతిత్వ స్మృతిత్వ  
విభాగాద్విద్రుతివన్నత్యాదివ్రతపన్నత్యవిభాగావచ్చకృతః. ఉపాకర్తృదివ్రతనియమవచనయసమ్మత్యయనాగ్ధమితిభావః. కింయామ కథంచ  
కర్తవ్య మిత్యపేక్షాయామేభిరగ్ధావిభావక వాక్యైర్పేక్షితాని విధీయన్తేఇత్యర్థః. సస్వప్నవర్షం ద్రాక్షాణమిత్యుక్తోపనయసస్యభ్యయనాగ్ధ  
త్వవ్యవగమ్యత ఇత్యయ క్తమ్. తస్యోపసేయాసత్తిద్వాదాధ్యేత్యసాకాక్షాధ్యపనాగ్ధత్వంహ్యవగమ్యుః. \* ఉపసేయతుయశ్శిష్యమిత్యాదిస్తల  
తివచనావచ్చ తదవగమ్యతే. ఉచ్యతే బ్రాహ్మణముపసయీతేత్యుక్త ద్వితియాశ్రుత్యోపనయసస్య మాణవకశేషత్వమవగమ్యతే. మాణవకశేష  
ముపనయన్తమ్. అభ్యయనంచతద్రతమ్. తత్రాస్తరగ్ధబహిరగ్ధ న్యాయాదుపనయసమ్మత్యయనాగ్ధమేవ. సస \* ఉపసేయతు యశ్శిష్యం పేదవ  
ధ్యాపయేద్దీప్తిః | సకల్తం సరసహ్యంచ తమాచార్యం ప్రవక్షతే | ఇతివచనే త్వావ్రత్యోపనయసస్యభ్యయనాగ్ధత్వం యుక్తమ్. ఆస్తరగ్ధ  
త్వంహి వస్త్రసూమధ్యయాచంబిక్తమ్-తతగ్గక్వాత్రుతిర్భులీయసీతిచేన్త - ఆస్తరగ్ధత్వంహి వ్రత్యుక్తమితిసీద్ధమ్. త్వావ్రతస్త్వ స్మృతిగతానుచావ  
చనస్థాన. అతోఽస్యాస్త్యుతివచనస్థత్యాన్తలక్రతిసాపేక్షత్వమనువాదరూపవచనగతత్వాద్విభ్యస్తరసాపేక్షత్వమితిలక్ష్యస్వయమస్త్రీక్రతి  
లిక్తాదిషు విలబ్ధిత ధీహేతుత్వంహి పరదౌర్భల్యహేతుః. అతోవిలబ్ధద్యయోపమాతాత్వాక్రతిర్నబిలీయసీ. కింవ శ్రోత్రియః పాధ్యాయగు  
ర్యాదిసామవిధానవ త్రక్రీకరణస్థమిదం వచనముపసయాధ్యాపయతురాచార్యనామవిధానపరమితి సత్వాక్రతిరుపనయసస్యభ్యయనాగ్ధత్వే  
ప్రమాణంభవితుర్నతి. కింవ \* స్వరతభిరగ్ధకర్తృభిప్రాయోక్రియాఫల ఇత్యాత్తనేపదేప్రాప్తేతి \* సమూహనోత్పజ్ఞానాచార్య సజ్జ్ఞానభృ  
తివిగణసప్యయేషునియఇతి పునర్విధానస్యాకర్తృభిప్రాయార్థత్వాద్యుపనయసస్యనాధ్యాపనాగ్ధత్వంయుక్తం. \* అకర్తృభిప్రాయార్థోయమా  
రవ్యభిషి తద్వ్యుక్తికారః. సనుకర్తృభిప్రాయత్వంకర్తృచేవఫలస్యాభిప్రేతత్వం. తదవధారణనిషేధార్థంపునర్నిధానం. అతగ్గఃసముభాయా  
స్వయి. అతోమాణవకద్వాచేణాచార్యాన్వ య్యుపనయసఫలమిత్యభ్యయనాగ్ధత్వంయుక్తమితిచేన్త - \* అస్మినాదధితేత్యుక్తః కర్తృభిప్రాయ  
సూత్రవిషితేపాత్యై నేపదే ఫలస్యాభ్యయాన్వయతయా పునర్విధానస్య నియమనిషేధార్థత్వాభావేన కర్తృభిప్రాయత్వమాత్రస్యనిషేధార్థ  
త్వాత్. అతోనాధ్యాపనాగ్ధత్వం. సనుకర్తృభిప్రాయక్షేపకర్తృవ్యతిరేకేతనే ఫలానన్వయోవివక్షితః. అతోనాస్మినాదధితేతివ్యభిచారః,  
పునర్విధానస్య తస్మి వారణార్థేవలస్యాచార్యోన్వయోపవతైరభ్యయనాగ్ధత్వమితిచేన్త - \* ఋత్విజోవ్యణితేత్యుక్తస్వరిత్యాదిసూత్రవి  
షితేపాత్యై నేపదే ఘస్యకర్తృవ్యతిరేకేతనేనాన్వయవర్జనేనపునర్విధానస్యనియమనిషేధార్థత్వాభావాత్ - అతగ్గకర్తృభిప్రాయమాత్రనిషే  
ధార్థంపునర్విధానమితిసాధ్యాపనాగ్ధముపనయనం. సనుక్రియాఫలంనామ క్రియానస్తరభావిఫలం - తస్యకర్తృనిర్వృత్యంకర్తృభిప్రాయత్వం.  
అత ఆచార్యకస్యాపనయసక్రియానస్తరభావిత్వాభావా, దవ్యవహితఫలస్యకర్తృగతత్వాభావా, చాత్తనేపదస్యాప్రాప్తావప్యవహితఫలస్యా  
కర్తృభిప్రాయత్వేపాత్యై నేపదం సంమానసేత్యాదిసూత్రేణిధీయతే. అతోకర్తృభిప్రాయార్థత్వేనివ్యవహితాచార్యకస్మత్కర్తృతయాధ్యా  
పనాగ్ధత్వముపనయసస్యవిరుద్ధమితిచేత్. మేవం\*అస్మినాదధితేత్యుక్త స్వరితేతివిషితేపాత్యై నేపదేగ్ధసంసారవ్యవహితస్యాపిత్వాన్వ  
త్తిరూపఫలస్యకర్తృన్వయత్వవర్జనాత్. అతోకర్తృభిప్రాయార్థంసమ్మానసేత్యాదిసూత్రంఫలమాత్రస్యకర్తృన్వయనివారణార్థం. సంసార  
విజిష్టోగ్ధిఫలమిత్యాధానకర్తృ నవ్యవహితఫలాన్వయఇతిచేత్. తద్భ్యుపనయసంసారవిజిష్టమాణవకసిద్ధిరేవావ్యవహితంఫలమితికర్తృభి  
ప్రాయసూత్రేణివాత్త నేపదసిద్ధికర్తృభిప్రాయసూత్రవై యర్థ్యంస్యాత్. యద్యేవంవ్యవహితమవ్యవహితంవాఫలమాత్రమకర్తృభిప్రాయసూ  
త్రేణివార్యతే. తద్భ్యుపనసేతుగిప్రవృత్తింపపవ్యతే. యతః\*ప్రయోజనమునుద్దిశ్యనమన్తోపిప్రవర్తతేఇతి. నైవంఉపనయసఫలస్యమాణవకా  
న్వయిత్వేన \* ఆచార్యాయవరోదేయఇతివిభ్యస్తరప్రాప్తదక్షిణాఫలభ్యయాప్రవృత్త్యుపపవ్యతే. సవైతేనాకర్తృభిప్రాయత్వరోధః-అసా  
ధారణఫలానన్వయవిషయత్వాదకర్తృభిప్రాయసూత్రస్య. అవ్యవహితక్రియాఫలస్యకర్తృభిమతత్వంకర్తృభిప్రాయత్వం. తపస్విభిమతత్వము  
కర్తృభిప్రాయత్వమిత్యభ్యయ క్తం-క్రియాఫలస్యకర్తృ నభిమతత్వవ్యాఘాతాత్. ఆచార్యకనిష్పత్త్యుపయోగిణీమాణవకసంసారస్యాచా  
ధ్యానభిమతత్వానుపపవ్యతే. అతఉపనయసమ్మత్యమాణమాణవకాసత్తిమభేనాధ్యాపనాగ్ధం - అపిత్యభ్యయనాగ్ధమేవ. అభ్యయనంచనా  
ధ్యాపితవదిధిగ్రయంక్షే. అధ్యాపయేదితి\*ద్వాదశాహేనప్రజాకామంయోజయేదిత్యాదివదిత్యుక్తం. యద్యపి\*ప్రజాకామమన్నాద్యకామ  
మితివత్ప్రయోజ్యవ్యాపారస్యాభ్యయన స్యాధికారివిశేషణంఫలంప్రతాయతే. తథాపిస్యాభ్యయనిర్దిరధికారివిశేషణంస్యాత్. \* స్వాధ్యా  
యోధ్యేతవ్యవహితస్యాభ్యయనస్యాభ్యయనసాధ్యత్వావగమాత్, యథా \* అస్మినాదధితేత్యుక్తాస్మినామాధానసాధ్యత్వావగమాదగ్ధినిర్దిరధి  
కారివిశేషణం - తద్వత్. సప్త స్వవిధిప్రయం క్తత్వేఽభ్యయనస్య ఆనుష్ఠాత్రభావః - నస్తిహి ప్రబుద్ధాధ్యేతారః. తథాచ భగవానాప స్రవ్యః  
\* తత్త్వేన్నభిజనవిద్యానుమదేతం సమాపితం సంసారరమీపేదితి. తేషు పరవిధిప్రయం క్తత్వేనత్యభ్యయనంనోపపద్యతే. అప్రబుద్ధవిషయేతు  
స్వతస్త్రీస్యాభ్యయనవిధేర్జ్ఞానవిషయత్వం జ్ఞాన్వా హిత్వేదోమాణవకమధ్యయనాదికారయన్తి. అతగ్గిప్రబుద్ధేవప్రబుద్ధేషుచ స్వవిధి



ఏవం సత్సన్దారసనుతనవాచారస్థాత్మగుణోజిత పేదవిచారాద్యోపసితస్య ప్రతినయమవిశేషయ క్త  
స్యాచార్యోచ్చారణానూచ్చారణరూపమక్షరరాగ్రహణభలమధ్యయనమిత్యవగమ్యతే. అభ్యయనంచ స్వా  
భ్యాయసంసారః - \* ౧ స్వాభ్యాయోజ్యేతవ్యతి స్వాభ్యాయస్య కర్తత్వవగమాత్. సంసార  
రోహినామ కార్యావ్రత యోగ్యతాకరణమ్. సంసారశృత్యంచ స్వాభ్యాయస్య యుక్తమ్ - భర్తృభావ  
మోక్షరూప పురుషార్థచతుష్టయ తత్సాధనాఽవబోధిత్యాజ్ఞపాదిచా స్వరూపేణాపి తస్మాదనన్యత్.

ప్రయత్నమభ్యయనస్యయుక్తం. పరవిధిప్రయత్న క్షేపేనైవభ్యాసయనస్య కావ్యవిధిప్రయత్నం స్యాత్. తతశ్చానన్యాయసాసన్యాయ మోసన్యాయే.  
అచార్యకామోహ్యభ్యాసః. తస్మాచార్యకామసాయా ఆధానేభ్యయనాసీధేః. అభ్యాసకదామాశ్చిత్తవిధినిశ్చయే - అభ్యాసక  
భ్యోవ్యభ్యేత్యభావమభ్యయనాత్. అభాసస్యోత్తరప్రయతిప్రయత్నవిసకామ్యవిధిమాత్రప్రయత్నం. \* వనశ్చే వనశ్చే జ్యోతిషాయ  
దేత \* యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంబహులిత నిత్యవిధిసద్భావాదిన్యేవమభ్యయనస్థేయం. అతోయతో కృపార్థః. అగ్నిభ్యోజేనప్రధానవిధి  
నాగ్నిస్సూరమగ్నిస్సూరంపంచభంప్రతిపన్నమిత్యత్రాహ(ఏవమితి) ఏవం-అగ్నివిధిస్సూరప్రధానవిధౌ నిరూపితత్వేన. (సత్సన్దారసేత్యాదిగా)  
తస్మిన్నభిజనవిద్యేత్యావస్తవ్యవచనాద్యోనుసంహితః. ఆత్మగుణాః-ఆత్మోధాయః. అనేన సమాపితకర్తృత్వేన. పేదవిద్యేత్యేనవిద్యోగము  
దేతకర్తృత్వేన. - (పేదవిచారాద్యోపసితస్య) అచార్యకేమణిమపనయనద్వారానూపకార్యమ్. యతోపనయనస్యాభ్యాసనాగ్ని త్వే మాణి  
వకవిశేషమాచార్యార్థం - తద్విదితిభావః. (ప్రతినయమవిశేషయ క్తస్య) ప్రతినయమవిశేషవదాచార్యవిశేషమితి మాణివకార్థమితిభావః.  
అచార్యోచ్చారణానూచ్చారణమితి పరతంత్రోచ్చారణరూపలాభవిధౌతా. అక్షరరాగిప్రహణభలమితిపదవగమ్యదావృత్తిరూపత్వస్యాజ్యేవంచవ్య  
యతి. యథా \* బ్రహ్మసహస్రస్తోత్ర మృష్టభలవస్వాస్యపరిచార్యోక్షేనావహనస్య వైచుప్యవస్య నత్యావత్రతాపాప్యత్తిస్త్రిధా-తద్వదత్రా  
దిసామధ్యదావృత్తిస్త్రిధా - భృష్టప్రయోజనాచిత్వాగేవైవ నియమస్య విధేయత్వాత్. అచార్యోచ్చారణానూచ్చారణమిత్యనేన పేదవిచారా  
ద్యోపసితస్యేత్యనేనచ అభ్యయనస్యాభ్యాసయిత్యసాక్షేపేన పరతంత్రోచ్చారణరూపత్వం, స్మృతిప్రయత్నమభ్యయననాగ్నికర్తవ్యంచోక్తం.  
అచార్యోచ్చారణానూచ్చారణమక్షరరాగిప్రహణభలమిత్యనేన పింఠామమిత్యాకాక్షాశమితా. పేదవిచారాద్యోపసితస్య ప్రతినయమవిశేషయ  
క్తస్తోత్రనేన కథంచక రవ్యమిత్యేత్యేవచితా. అక్షరరాగిప్రహణభలమిత్యనేన స్వాభ్యాయగ్రహణకావత్సవభ్యయనాధికారివిశేషమితి  
సూచితం \* సమస్తమహాపిత్యప్రప్రయమస్య సమస్తమహాపిత్యమృష్టభావ్యావృత్తిమృష్టమౌమయభావప్రయమసంసారః. తద్వదభ్యయనస్యప్రయమ  
సంసారత్వేనస్యాక్షరరాగిప్రహణభలత్వంసన్యాత్-ఆపూర్వసేధ్యర్థతయాస్వాభ్యాయసిద్ధ్యర్థత్వాభావాత్-తతశ్చాక్షరరాగిప్రహణభలత్వా  
భావేనావృత్తిసేధ్యేనకృమచ్చారణరూపమేవాభ్యయనస్యాదిత్యోకజ్ఞానా (అభ్యయనంచేతి) ఉపనయనాగ్నికర్తవ్యత్వేనవిధిప్రయత్నవది  
చంచోపపాదనియమితిభావః. (స్వాభ్యాయసంసారః) సత్య సత్తమౌమవదపూర్వవిషయతయా పురుషసంసారవిత్తార్థః. పతనభ్యత్రాహ  
(స్వాభ్యాయవితి) తవ్యత్వేత్యయాత్కర్తత్వవగమః. స్వాభ్యాయస్యహి కర్తత్వవగమః - సత్ప్రయస్య. కర్తృప్రక్రియయాప్రమిష్టతవత్వం  
హి కర్తత్వమ్. అతోభ్యయనంస్వాభ్యాయసంసారః - సత్ప్రయమస్యేత్యర్థః. నిర్వచ్యోదేహి సాధారణం కర్తత్వం కథంసంసార్యత్వమే  
తుతయోచ్యతేత్యత్రనిర్వర్త్యత్వవికార్యత్వానుపపత్తిమగ్నేత్యస్వాభ్యాయస్యేతిప్రసంగీకరణం. వస్తుసామర్థ్యసంపదకర్తత్వవగమస్సంసార  
ర్యత్వేమేతుతిభావః. ఫలా వ్రతేనవ్యవతిప్రాప్యత్వమాత్రపర్యవసానంచాయుక్తం. సమకర్తత్వమాత్రావగిమాత్సంసార్యత్వం. \* సమకర్త  
జాచూతి \* సువర్ణంభార్యమిత్యత్రసత్ప్రయవర్ణయోస్సంసార్యత్వాభావాదితికేజ్ఞానాయాం సంసారస్వరూపంబోధయతి (సంసారోహి  
తి) హినామభ్యాంప్రసిద్ధిః, ప్రతియోగ్యభ్యుపగమశ్చసూచ్యతే. ఆపిచేతిపదనేకావ్యయతుల్యరూపపేకత్వాహ. యద్యపి సతతత్కర్తృత్వాభావం  
సంసార్యత్వవి భూతభావ్యుపయోగిసంసారానుగతలక్షణం. తథాపి స్వాభ్యాయస్య భూతోపయోగిత్వానవ్యభావాద్భావ్యుపయోగిసంసార  
రలక్షణమత్రోక్తం. సంసారరతనానుపపత్త్యా సమకర్తజాచూతిత్వాదిషు ప్రత్యయస్వారస్యవగతమపి కర్తత్వంభగ్నమితిభావః. అత్రేతు  
న తథానుపపన్నమిత్యాహ (సంసార్యత్వంచేతి) చశ్చజ్ఞానిస్మృతే. పతనభ్యత్రాహ (భర్తృత్వేతి) పురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనేత్యనేన పూ  
ర్వోక్తవాగ్ధ్యేయోకత్వాయ ప్రయోజనవదధావబోధనమనుగతమితిభిర్భేదభేదాభివేదితం. పురుషార్థపరత్వంవా నుగతం - భర్తృత్వమితి పురుషార్థత్వ  
మనుగతం - ఇష్టతత్సాధనయోరుభయోరపిపురుషార్థత్వాత్. యద్యప్యర్థకామతమపాదేషుకేజ్ఞానాసీధాః. తథాపి భనేత్యుపకాదివిభా  
తిరూపాతికయితార్థకామతత్సాధనానాం, లోకసిద్ధపశుప్రతానాదేజ్ఞిత్రాదిసాధ్యత్వస్య తాకిక ప్రమాణాగోచరత్వాత్పురుషార్థచతుష్ట  
యస్య పేదవేద్యతోక్తిర్యుక్తా (అవబోధిత్యాత్) అనుష్ఠానాపయిక బోధనకత్వాదితిభావః. అర్థావబోధకత్వస్య హుమాదావవాప్యవత్వా  
దాహ (జపాది నేతి) (స్వరూపేణాపి) అర్థజ్ఞానానుష్ఠానాభ్యామృతేషవ్యమానేనాక్షరమాత్రేణాశీత్యర్థః. ఆదితద్దావభ్యాసగ్రహణం. అనుష్ఠానా  
నుగుణంజ్ఞానమ్, జపాదిచాభ్యయనసంస్కార్యేనస్వాభ్యాయేవైవేత్యుక్తంభవతి. యద్యపిపురుషార్థతత్సాధనావబోధిన్యేన సహ తత్సాధనత్వం

ఏవమధ్యయనవిధిర్నస్త్రీవత్ నియమవదత్తరరాశిగ్రహణమాత్రే పర్యవస్యతి - అభ్యయనగృహీతస్య స్యాధ్యాయస్య స్వభావతఏవ ప్రయోజనవదధావబోధిత్యవర్జనాత్. గృహీతా తస్యైర్ధాయాదవగవ్యమానాక్ ప్రయోజనవతో ఒర్థానాపాతతో పృష్ఠ్యా తస్యైర్ధాయ

చక్షణేనముచ్చయతే. తత్సాధనత్వం ద్విధా జపాదినా, త్రియమాశేన స్వరూపేణచేతి. ఆతోఒనాస్తర సముచ్చేతవ్యసముచ్చయమితి విశేషః. ఏవం నియమవిధిత్యంచోపపాదితం భవతి. అర్థజ్ఞానపర్యస్తత్వంకిం శబ్దస్యారస్యారవ్యవహర్యతే ఉత్పాదనముపత్త్యేతివిన్నపభిప్రాయః తత్రశబ్దస్యారస్యం ప్రతిపదస్తద్భయనవిధినిరూపణముపసంహరతి (ఏవమితి) మస్త్రీవదితి పృథక్నేత్రేత్రేత్రాస్తరంప్రవేశే తస్య స్వభావేణాధ్యయనోపకారకమస్త్రీభిప్రాయః. ఆస్త్రీహి శన్నీమిత్రాదిమస్త్రీణాం ప్రతాపననుప్రవేశేనాపి జడమాత్రణోపకారకమితి. నియమాగ్రీ పూర్వోక్తాః. యద్వా యథా బాలస్యోపనయనకాలే, సత్త్వోపాసనాదికాలేవ విధియమానముచ్చారణం నియమవదత్తరరాశిగ్రహణమేవ, సాధ్యై సమూహసమ్. సహి బాలానాం పూర్వం మస్త్రీధావబోధనమృతం - తదవదితి (ఆక్షరరాశిగ్రహణేతి) సనియమవోచ్ఛాసణమధ్యయనవ్యవస్థ ముఖ్యార్థః. \* వేదానాం కిందిదధిత్యబ్రాహ్మణః, ఏకాం శాఖావధిత్యశ్రాత్రియః, అక్షాధ్యాయస్యూచాసః, కల్పాధ్యాయాః, యితి, యితి, యితి ప్రప్రవచనాధ్యాయాః, ప్రాణజిత్యాదిప్రయోగాత్. సహి స్వశాఖైకదేశాధ్యాయినోఒర్థజ్ఞానసమృతః. అక్షాధ్యయనస్య పృథగ్పాదానానాతస్య రహేఒర్థజ్ఞానప్రసక్తాభావాత్. స్యాధ్యాయశబ్దే నార్థజ్ఞానవాచి - అపితు స్వశాఖామాత్రవాచితి తత్పర్యవస్థం స్యాధ్యాయస్యైర్ధాయత్వం, సత్త్వజ్ఞానస్య. అభ్యయనస్య ప్రయోజనాకాక్షాయాం దృష్టేనమృతవ్యవస్థకల్పనాఒయోగావత్తరగ్రహణస్య ఆసన్నత్యాగ్ధమాదివ్యవహార తత్వాచ్చ తత్త్వీకారోయ్యుక్తః - వ్యవహితత్వాదసార్వత్రికత్వాచ్చ నార్థజ్ఞానమిత్యభిప్రాయః. స్యమచ్చరూపధిత్యవ్యాఖ్యం తస్యనామగ్రహణేపర్యవసానముక్తమ్. మాత్రచా విధివ్యాపారసార్వత్రికజ్ఞానపర్యస్తత్వవ్యవహారః. (పర్యవస్థానీతి) యథా \* అస్త్రీనాదధిత్యేతివాక్యమానా నమాత్రవరం. సమాత్తరత్రువినియోగపర్యస్తమ్, యథాచ \* కారీర్యా వృత్తికామోయజేతేతివార్యం వృత్తిసిద్ధిపర్యస్తగర్వ విషయం - నయ వృత్త్యవరతనోపయోగపరమ్. తథేతిభావః. ఏవం శబ్దస్యారస్యారవ్యవహర్యస్తత్వంనిరస్తమ్. అథాగ్ధానుపపత్తిం పరిహరతి. త్రిధాచాను పపత్తిశ్చక్షా. విధేరత్తరగ్రహణమాత్రపర్యవ్యవహారేవతయూ వినియోక్తస్య స్యాధ్యాయస్యారవర్యే ప్రమాణాభావాదవివక్షితార్థస్య, స్యాత్. మీమాంసాయాగ్రప్రవర్తకాభావాదనారమృణీయత్వంస్యాత్. అక్షరగ్రహణమాత్రస్యమగ్ధిభరూపతయావిధేగ్రప్రయోజనపర్యవసా సంసస్యతి. ఏతచ్చక్షాత్రయనిరకరణముఖేనాధ్యయనవిధేరర్థజ్ఞానపర్యస్తత్వం, తస్మిన్తాం బ్రహ్మవిచారానారమృతక్షాంచ వ్యవస్థాకా వేదాత్యైకప్రబుద్ధ వ్యాఖ్యానరూపతయా భర్తబ్రహ్మవిచారయోరైకశాస్త్ర్యమపివర్తయతి (అభ్యయనగృహీతస్యేతి) జపాసాధ్యవ్యధ్యయనమేవ తీతమ్ - ఆధితసాక్ష్యగతిరస్మేవస్య ననుచ సాక్ష్యవేదాధ్యయనాదిపూర్వాపరానుగుణ్యాత్. తేనహి ప్రయోజనవదగ్ధాపాతప్రతితిసిద్ధిః. అర్థాః - యజ్ఞోపాసనాదయః. తేస్వర్గమేవేదిప్రయోజనవస్త్రీ. ప్రయోజనవదగ్ధజ్ఞేన కాకదస్తవదవత్త్వత్యైక్షావ్యాప్త్యేతి. (ప్రయోజనవదధావబోధిత్యవర్జనాదితి) అనేన విధేగ్రపరమృతయా పురుషార్థపర్యవసాయిత్వముక్తంభవతి. అభ్యయనస్య సాక్షాత్ప్రయోజనవదగ్ధరరాశిగ్రహణమిత్యుక్తమధ్యయన గృహీతస్యేతిపదేన. అయమర్థః, కింసాక్షాత్పురుషార్థపర్యవసాయిత్వవిధేగ్నివత్తీతం, ఉచితవ్యవహార, సాక్షాత్ప్రయోజనపర్యవసాయిత్వం విధేరర్థజ్ఞానపర్యస్తత్వేతి నోపపద్యతే - అనుస్తానాపూర్వద్వారా స్వర్గస్యైర్ధాయప్రయోజనత్వాత్, అభ్యయనవిధేగ్నిరపర్యస్తత్వానభ్యుగమవాచ్చ. పరమృతయాచేదస్తత్వతేఒపి నమృతవీతి. (స్వభావతత్వతి) శబ్దస్య బోధకత్వత్, త్రిసన్విభావ్యాది త్యర్థః. త్యుత్పన్నపదపదార్థంప్రతి శబ్దస్యార్థావబోధకత్వం స్యాధ్యావికమితిలోకసిద్ధమ్. ఏవకారోవిధిరైకమేవ్యవహారః. అస్యత్ర వినియోగిస్తు నస్యాధ్యావికం శబ్దస్యార్థపర్యవసాయిత్వం జపవిధితే. \* యాజుర్వేదప్రతిగృహ్యవానశ్చంత్రిస్సాన్విధ్యాయంపేదమధీయిత త్రిరాత్రినా సావిత్రిమ్ \* వేదమేవ జపేన్నీత్యమిత్యాదివిధానంహి నవేదస్యార్థపర్యవసాయినివారయతి. స్యాధ్యాయస్యతోర్థభావశ్చేత్ కిం మీమాంసాను త్యుత్తరాహ (గృహీతాదితి) గృహీతాత్ - గృహీతమాత్రాత్ - అభ్యయనగృహీతస్యేత్యుక్తే. తేన మీమాంసాభృతికర్తవ్యతారాహిత్యం నివక్షితం. అపాతతగ్రప్రతితేస్సంశయవివర్యయనసాత్వాత్తస్మిన్సాకరణాయ మీమాంసేతిభావః. అభ్యయనగృహీతస్యేత్యాదిహ వేదస్య బోధకత్వం స్వభావత్యముక్తమ్. తత్ర ప్రయోజనవదగ్ధజ్ఞేగ్రపరమృతయా పురుషార్థపర్యవసానజ్ఞాపనాయ. ఉచితేత్స్మిన్తాపాతప్రతితిజనకతాయా స్వహాకారివైకల్యనిబద్ధనత్యమిత్యుత్పాదనమ్యుక్తమ్. సహి వేదస్యార్థపాతప్రతితిజనకత్వం స్వభావః - ప్రయోజనవదత్వస్వభావత్వాత్. మీమాంసాఖ్యవరకేశాన్యస్య తదభావానత్రతేగ్రప్రయోజనవదత్వస్వభావవిరోధి. యథా ఆలోచాదిసహకారివిరహే రూపాద్యనుపలభ్యుత్పత్తురా దీనాం రూపాదిసాక్షాత్సారజనకత్వస్య స్యాధ్యావికత్వం నపిహస్తి - తదవత్, అపాతప్రతితావపి ప్రయోజనవదత్వం ప్రతిపత్తిరస్తీతి దర్శయితుం పునగ్రప్రయోజనవదగ్ధజ్ఞే. ప్రయోజనవదగ్ధాపాతప్రతితిర్ని తస్మిన్గయరాగం జనయతి. సహినిష్ఠప్రయోజనకాకదగ్ధాపాతప్రతితి స్మిన్గయరాగంజనయతి. అపాతతోఒవగవ్య మానాకాద్యవ్యవస్థావ్యయం. అర్థానామగవ్యమానవ్యవస్థా దృష్టేయత్యర్థః, స్యాత్తస్మేబ ద్యుత్పత్తిం దృష్టేయివత్. ప్రయోజనవదగ్ధాపాతప్రతితేస్సాన్వియభవసిద్ధత్వాన్న తదవహవశ్యక్యతాభావః. వ్యాకరణాదిఫలస్వరూపంబల త్తదే మీమాంసాఫలస్వరూపేదర్శయతి (తత్త్వీకరూపేతి) స్వరూపవిశేషాః - అక్షిణః. ప్రకారవిశేషాః - అక్షాని. పూర్వపక్షోక్తస్వరూప

ప్రకారవిశేషనిర్ణయఫలవేదవాక్యవిచారయాపమీమాంసాశ్రవణేర్ధతవేదగ్రపురుషస్వయమేవప్రవర్తతే.

ప్రకారతస్యిద్ధానితస్యూపప్రకారయోగైస్సమ్యం విశేషశబ్దసంపత్తితమ్. ప్రయోజనవదర్శనాద్వాద్యయవేదమీమాంసాశబ్దాగ్రహణోద్దేశకభాగసాధారణాః. (స్వయమేవ) నతువిధినా. తదవపాదకమధితవేదగ్రపురుషఇతిపదద్యయమ్. (ఆధితవేదఇతి) అభ్యయసవిధివ్యాపారస్యానుస్థితాంశే పర్యవసితత్వాన్నిమాంసాయాంతస్యాప్రవర్తత్యం దోష్యతీతమ్. చేతనత్వాత్పలవదర్శనాపాతప్రతిత్యాగస్వయంప్రవర్తత్యితి పురుషశబ్దస్యాభిప్రాయః. నన్యక్షరరాశిగ్రహణపర్యస్తత్వపక్షే రాగతగ్రప్రవృత్తిరపి నోపపద్యతే - \* వేదాక్షాని సమస్తాని కృష్టపక్షేషు సమ్యతేత \* నిష్కారణమృద్యోవేదోద్యోయః. \* వేదమధ్యపయేద్విషయః. సకల్పం సరహస్యం చేత్యాది విహితాక్షాభ్యయసస్యాప్యక్షరగ్రహణపర్యస్తతయా వ్యాకరణాదేర్ధావబోధాభావాత్ప్రకృతి ప్రత్యయజ్ఞానాభావేనాపాతప్రతిత్యభావాత్. నైవం వ్యాకరణాదీనాం వేదాక్షాత్వాదకిచ్చితక్షరస్యాక్షత్యాదయోగాద్బంధకీర్తిత్యాచారే సమ్యవతి తత్ప్రవేశేనావృష్టకల్పనాఽయోగాత్పదాద్యవబోధరూపమృద్యోవ్యాప్త్యాచారవసీకార్యత్యక్షత్యా న్యథానుపపత్త్యైవ వ్యాకరణాద్యర్థావగమసిద్ధేః. ప్రయోజనవదర్శనాపాతప్రతితీసిద్ధ్యా మీమాంసాశ్రవణేషవత్తేః. ఆధితవేదగ్రపురుషస్వయమేవప్రవర్తత్యత్యనేన \* అథాతోఽధర్మజ్ఞానేతిసూత్రమప్యర్థాద్వాన్యభ్యాంతంభవతి. విధేక్షరరాశిగ్రహణపర్యస్త్యేప్రవర్తకభావాత్, సాన్యాధ్యయసస్యాపర్యస్తే ప్రమాణాభావాచ్చ మీమాంసానారమ్యణీయేతిపూర్వగతమః. సాక్షాభ్యయనానన్తరం శబ్దస్యస్వతోఽర్థావబోధితత్వదర్శనాత్ప్రవర్తకాస్తరాభావేతిరాగత్యైవప్రవర్తకీయేతిసిద్ధాస్తఇతి. నను కర్మవిచారస్యరాగప్రాప్త్యే \* అధిత్యాన్నియాదిశిసమావర్తనస్త్వతిర్వాదికాస్యాత్. వైభవ్యే స్త్యుతేరితిశ్రుతేర్బలీయస్తాన్త్యుతిరవకాశ్రవాదాస్యాత్. నైవంఅభ్యయసవిధేక్షరరాశిగ్రహణపర్యస్తత్వార్థజ్ఞానపర్యస్తత్వయోగిమిఖిక్తేత్యేతమక్రమ్. యద్యర్థజ్ఞానపర్యస్తత్వం - తద్వర్ణధీత్యాన్నియాదిత్యుతిగితాక్షాభ్యయసశబ్దస్య తత్త్వల్యార్థత్వాన్నివిరోధః. యద్యక్షరరాశిగ్రహణపర్యస్తత్వం - తతోపి తుల్యార్థత్వాన్నివిరోధః. కిచ్చ - విరోధేనత్యపి ప్రత్యక్షశ్రుతిరప్యస్తే యథాచాన్దోగ్యే \* ఆచార్యకులాద్వేదమధిత్యయధావిధానంగురోగికర్తాశేషేషాభిసమావృత్య కుటుమ్మేకుచాదేశఇత్యాదిః. తతశ్చ స్త్యుతిరవచనోపేతాస్త్వానశ్రుతిర్బలీయసి. తస్మాచ్ఛ్రుతిస్త్యుతిరవచనయోగిప్రాబల్యదౌర్బల్యకథనం నిరర్థకమ్. నన్వేవంశ్రుత్యాపి రాగతగ్రప్రవృత్తిర్వాప్యత్యతిచేన్న - సమావృత్తస్యాపి రాగతఃశ్రవణోపపత్తేః. నన్యభ్యయనానన్తరభావిత్వే సమావర్తనస్య తత్త్వార్థకగృహ్యకర్తృనుష్ఠానానవరుద్ధశ్రవణావసరాలాభాన్నిమాంసానారమ్యగిప్రసజ్యతే. నైవం - సమావృత్తస్యాపి, శ్రోతుశ్చాన్వియితురివావసరసమ్యవాత్. ఆచార్యన్యభ్యాధ్యయనవిమితమ్ - నతు గృహ్యస్య శ్రవణమితిచేన్న - అధ్యాపనస్య యాజనప్రతిగ్రహవద్రాగప్రాప్త్యాత్. రాగప్రాప్తమపి \* ప్రతిగ్రహాదీనా భవమార్జయేదిత్యాదిశాస్త్రానినుమతమధ్యాపనమితిచేత్, శ్రవణమపి శాస్త్రానినుమతమ్ - అనిషిద్ధత్వాద్యజ్ఞానుష్ఠానోపయుక్తత్వాచ్చ. నను \* సంవత్సరే సంవత్సరేద్వోద్వోమాసాసమాహితాచార్యకులేవసేచ్ఛాన్యత్కృతిమిచ్ఛన్న్యతిశ్వేతశేతురిత్యార్థభ్య \* తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం నివేశేషివృత్తే నైయమికానిశ్రూయన్తే అగ్నిహోత్రమతిథయఇత్యాదీనా శ్రవణం గృహ్యస్య నిషిద్ధమితిచేన్న - సాకర్త్యేన మాసవ్యయం గురుకులవాసస్యానుష్ఠానోపరోధిత్వేన తస్యైవ నిషిద్ధత్వాత్. \* నివేశేషి వృత్తే నైయమికానిశ్రూయన్తే అగ్నిహోత్రమతిథయఇతివచ్యవృత్తే. ఆచార్యస్యాప్యనుష్ఠానానుపరోధేన శ్రావణస్యపి శాస్త్రానినుమతత్వమ్. అతోనుష్ఠానానుపరోధాపరోధప్రయంతానుమత్యనుమతివిషయత్వంశ్రావణస్య, శ్రవణస్యవచ్యమి. అతవివేషి యుధిష్ఠిరాదీనాం గార్హస్థ్యనిష్ఠానామపి భీష్మాదిభ్యశ్చైవణం భారతాదిమప్రతిపాద్యతే. యద్యపిశ్రావణకాలవశ్రవణకాలః - తథాపి శ్రోతురుచకాచరణకాష్టసమ్పాదనాదిభిరనుష్ఠానోపరోధఇతిచేన్న - అభ్యయసవిధిప్రయం క్రస్యాదకాచరణాదేస్తన్నివృత్త్యానివృత్తత్వాత్. విత్తభ్యాత్యాదిప్రయోజనాన్తరస్పృహయా, కిచ్చస్నేహేనచ గురోశ్చాన్వివణముపపద్యతే. శ్రావయతుర్జ్ఞాతార్థత్వాదనుష్ఠానముపపద్యతే - శ్రోతుర్జ్ఞాతార్థత్వాన్నేతిచేన్న - ఉదనయసప్రభృత్యనుష్ఠానవద్విత్తేషివచనాదనుష్ఠానోపపత్తేః. తద్విహితైషివాక్యమేవస్యాత్ - కిమర్థం మీమాంసాశ్రవణమితిచేత్. హితైషివచనస్య ప్రమాణమూలత్వనిర్ణయార్థమ్, ప్రప్రగ్నాణామపరేషాం స్వయముపపాదనార్థం. హితైషివచనాదనుష్ఠానసమ్యవే శూద్రాదీనామన్యనుష్ఠానప్రసక్తి ఇతిచేన్న - \* సశూద్రాయ మతిం దద్యాత్ \* సచాస్యోపదిశేద్ధర్మం సచాస్యప్రతమాదిశేత్. ఇత్యాదినివేదవచనసద్భావాత్. సహియజ్ఞాదికంబాన్విహితాశ్చూద్రాయోపదిశ్యే. నచశూద్రామాదినితశూద్రవిశేషవిషయత్వేనైవ్యశేషేషవచనానాం సజ్జగదగికార్యః-సజ్జగదకాభావాత్ - సహి శూద్రస్య యజ్ఞాద్యర్హత్వనిషిషయం వచనాన్తరంబ్యత్యే. కిచ్చయజమానేన కృత్స్నవేదస్య మస్త్రవిశేషాంబంజన్యతావచనాత్తేషామధ్యయసలభ్యత్వాదభ్యయససోద్యయససామేక్షత్వా దుపయసస్య త్రివర్ణికాధికారత్వాన్నశూద్రాద్యధికారప్రసక్తిః. సమావచనవిధిస్త్రైవర్ణికాధ్యయసవిషయతయా నేతుం శక్యతే. అతశ్చూద్రస్యాధ్యయసముపయసనిరేక్షేమితి తస్యయాజమానాద్యుచ్చారణసమ్యవతిచేన్న - \* తస్మాచ్ఛూద్రాద్రసమీపేనాధ్యేతవ్యమ్ \* అథహాస్యవేదముపత్యేణతత్ప్రభుజతుభ్యాం శ్రోతప్రతిపూరణమిత్యాదీనా శూద్రస్య వేదశ్రవణాదేర్నిషిద్ధత్వాదభ్యయసవేదముపయసాక్షకం. తత్త్రివర్ణికాధికారమేవేతి సతతశూద్రాద్యధికారఇతి మస్త్రవిశేషోచ్చారణానుపపత్తేః, సహితైషి వచనాచ్ఛూద్రాదేర్నిష్ఠత్వేనైవప్రసక్తి ఇతివాక్యాద్రాధికారవిరోధః. కిచ్చ - యథా \* యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజహోతీత్యాదివిధిర్నస్యాగ్గంస్యవ్యవధాయకమితిస్యాయాత్ స్వయంయోగిసోర్ధాన్తనాదే రాగప్రాప్తస్యాప్యవసరప్రపదం. తద్ధానుష్ఠానోప





వేదాస్తవాక్యాని కేవలకర్తృఫలస్యక్షయిత్యం బ్రహ్మజ్ఞానస్యచక్షయఫలత్వం దర్శయన్తి \* ౧ తద్యథేహ కర్తృచిత్తోలో కగ్గక్షీయతే, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచిత్తోలోకగగ్గక్షీయతే॥ \* ౨ అస్తవదేవాస్యతద్భవతి॥ \* ౩ సహ్యధుఃప్రైగప్రా ప్యతే॥ \* ౪ స్లవామ్యేతే అదృథా యజ్ఞరూపాః॥ \* ౫ పరీత్యలోకాకర్తృచితాక్ బ్రాహ్మణోనిర్వేదమాయాత్ నాస్త్యకృతగృతేన తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్వాణిశ్శ్రీత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం, తస్మై సవిద్యానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాస్తచిత్రాయ శమాన్వితాయ యేనాత్మగరి పురుషంవేదసత్యం ప్రోవాచతాం తత్త్వతోబ్రహ్మవిద్యామ్॥ \* ౬ బ్రహ్మవిదాప్రీతిపరమ్॥ \* ౭ సపునర్త్వత్య చేతదేకంవశ్యం॥ \* ౮ సవశ్యోమృత్యుంవశ్యతి॥ \* ౯ సస్వరాఙ్భవతి॥

పునశ్చాల్పాస్థిరఫలత్వప్రతిపదకవాక్యాని విమర్శముదాహరియంతే. అన స్థిరఫలాపాతప్రతితి జనకాన్యేవమి వాక్యాన్యదాహర్యాని. ఉ చ్యుతే - అధిగతకర్తృణామరుదస్యపి నిర్జీతార్థ సంవాదివాక్య దర్శనాత్కర్తృఫలాస్థిరత్వవద్బ్రహ్మజ్ఞానఫలాక్షయిత్యస్య ప్రామాణికత్వం సమ్య వనితి ప్రాస్థితికరణార్థమ్. (తద్భవతి) లోక్యతఇతిలోకః - ఫలమ్. అస్తవదేవాస్య తద్భవతీత్యనేన జ్ఞానవిధుకర్తృణాం సేవాలానుష్ఠితస్య బహువిధస్యాపి క్షయిత్యము క్తంభవతి \* యోవా ఏతదక్షరం గార్హస్థివిధిత్వాన్విల్లాకే జహోతి యజతే తపస్తప్యతే బహుని వర్ష సమాప్రా నేత్యేతద్వాక్యపురస్కత్యాత్మత్యవ్యాకృత్య. అస్తవదిత్యుక్తే క్రియాన్వయాపస్యాస్తవ త్వం లోకనిర్జితయానుదేశ్యమితి ఫలస్యైవాస్తవ త్వ మర్హస్థం సుఖతీకర్తుం పూర్వం తద్భవతి వాక్యోపాదానమ్. సాంసారికఫలస్యాధ్యుపసత్వం స్యాత్ - కర్తృభేదేన ప్రపంచ ఫలం సమ్యక్భతామితి శ బ్దాత్పుణ్యసామోపాదత్తే (సహ్యధుఃప్రైగప్రా)వ్యతఇతి. ప్రపంచ తదితివాక్యబుద్ధిః. తదుపపాదకత్వేన ప్రతియమానం వాక్యాస్తరముదాహర తి (స్లవామ్యేతే అదృథా యజ్ఞరూపాః) సంసారపారం తారయితుం నాలమ్, మధ్యే భజ్యురత్యాదిత్యర్థః. సూత్రయోజనానుగుణతరం కర్తృణామల్పాస్థిరఫలత్వం బ్రహ్మోపాసనస్యాక్షయఫలత్వంచ దర్శయద్వాక్యముపాద తే (పరీత్యలోకానితి) అస్మిన్వాక్యే న్యాయసిద్ధాంతానువా దేన గురుపనత్త్విధియతే. కర్తృచితాక్ - కర్తృసంభృతాక్. పరీత్య - మిమాంసాన్యాయైర్నిరూప్య. ద్వాప్రజ్ఞాః - అధితసాక్ష సశిరస్సుపే దః. య ఇత్యధ్యాహర్యమ్ - సఇత్యుత్తరత్రైవణాత్. అవృతః - నిత్యః. అత్ర పురుషావిశేష్యః. లిజ్జవశాదక్షరం పురుషమిత్యనన్తరోక్తే శ్చ. కృతేన - కర్తృణా, నాస్తి - ససభ్యతి. ఇతికరణం ద్రష్టవ్యం, ఇతి - యోనిర్వేదమాయాత్, స తద్విజ్ఞానార్థం గురుమేవాభిగచ్ఛేత్. ఏవ కాచో నియమవిధిత్యం గమ్యతే. సమిత్వాణి - సరిక్రపాణి. \* రిక్రపాణిస్తు నోపేయాదాజ్ఞానం దైవతం గురుమితిహి స్తర్యతే. శ్రీత్రి యమ్ - శ్రుతవేదాస్తవమ్. బ్రహ్మనిష్ఠమ్ - బ్రహ్మసాక్షాత్కారం నైవమ్, శ్రుతవేదానోపి రుచిభేదాదబ్రహ్మనిష్ఠో నోపగ న్నవ్యఇతిభావః. అభిగచ్ఛేదిత్యన్వయః. శవః - బాహ్యేన్ద్రియనియమనరూపః - ప్రకాస్తచిత్రాయేత్యన్తరి కరణనియమనస్యోక్తయోపాదిశేవ్యత్. ఏతేన శ్రవ ణోపయుక్తమపధానం వివక్షితమ్. సహపానోపయుక్తాత్మ్యేన్ద్రియజయాదిః. తస్మై సవిద్యాక్ పోవాచేత్యన్వయః. యేనోనిర్వేదోవిజ్ఞా నాభిపాద్యః. తద్విజ్ఞానార్థమితిహి ప్రకృతమ్. సామాన్యతగికారణాభిపాద్యోవా, లిజ్జవ్యత్యయోవా. అక్షరమ్, స్వరూపేణావికారమ్. సత్యమ్ - గుణలోప్యవికారమ్. అభ్యామచిక్షేవవ్యాప్యత్తి. తాం బ్రహ్మవిద్యాం పోవాచ - ప్రబూరియాదిత్యర్థః. ఇతి వేదాస్తసారే వ్యాఖ్యాతమ్. ఇస్తసే లుజ్జజ్జిః ఇతి లిట్. సన ప్రకాస్తచిత్రాయ శమాన్వితాయేతి శమాదేగిపూర్వవృత్తత్వం ప్రతియతే. స - శ్రవణోపయోగ్య చధానమాత్రస్య వివక్షితత్వాత్. నాలోపాసనాక్షరూపాత్మ్యప్రతిపదయైత్యన్వయం వివక్షితమ్. తద్ధి \* శవదమాద్యుపేతస్సాన్వదితి నిరూప యిష్యతే. అతీనిరూప్యసమ్యద్వైస్త్విరూపణాత్పాదోగేవ విశిష్టత్వమనుపసన్నమ్. శ్రుతిశ్చ శాస్త్రజన్యజ్ఞానవతేగిపురుషస్య తదత్తరభావి రమాద్యుక్త కముపాసనందర్శయతి. \* తస్మాదేవంవిచ్ఛాత్ దాస్తదపరత శ్రీతిత్సస్సమాహలోఽథాత్వాత్ శ్చేవాత్తానం వశ్యేదితి. అత్ర హ్యేవం విదితి శాస్త్రజన్యజ్ఞానవ త్త్వముక్తమ్. భూత్యావశ్యేచిత్తుపాసనస్య శమాద్యుక్తత్వం స్థాపితమ్. కేవలాన స్థిరఫలపరవాక్యాన్యదాహరతి (బ్రహ్మవిదితి) అతానినవాకే \* యతోవాచోనివ ర్తస్తదేవ శ్రవణాదన స్తఫలత్వేన్ది. పోవ్యస్య బ్రహ్మణోన స్థిరత్వేపి పోప్తేగికాదావితక్మ త్విశేషాన్వ్యాప్యత్త్యర్థమపునస్త్వత్తిమాహ (సపునరితి) యద్వా విద్యయా అన స్థిరఫలరూపబ్రహ్మపోక్షిమాహ (బ్రహ్మవిదితి) విద్యయా బ్ర హ్మపాప్రైగప్రతిపత్తివృత్తిపూర్వకత్వమాహ (సపునరితి) మృత్యుగిప్రమాదః, మోహోవా, \* మోహోమృత్యుస్సమృతోయగ్గకేహిహమ్, \* ప్రమాదంతై మృత్యుమహం బ్రహ్మిత్వభయత్ర మృత్యుశబ్దవ్యవదేశాత్. ప్రమాదో యథావస్థితాత్త స్వరూపస్యాజ్ఞానం, మోహోఽభ్యాన్విజ్ఞా నం, దిక్షోపాశాన్విదివ్యవదేశాత్. సమృత్యునివృత్తిమాత్రమేవ, తత్కార్యమినివ ర్తతత్త్వాహ (సవశ్యోమృత్యుంవశ్యతితి) అస్యవాక్యస్యో పరి \* సరోగంక్షోతదుగ్ధితామితిహి శ్చాయతే. సపునరిత్యాదివాక్యంబ్రహ్మే దృష్టే మృత్యుప్రముఖనివృత్తిరిజ్ఞానసార్థం. సవశ్యోమృత్యుమిత్య త్యాపి వశ్యోబ్జస్య బ్రహ్మస్థితిత్యర్థః, తదేకం వశ్యతీత్యనన్తరోదావృతవాక్యే విషయస్య దర్శితత్వాత్. (సస్వరాఙ్భవతితి) కర్తృవశ్యో సభవతి

౧॥ ఛాన్దోగ్య - ౮ బ్రహ్మోక్తే ౧౫ అక్షరమ్. ౨॥ బృహదారణ్యకే - ౫ అభ్యామేన బ్రహ్మణే - ౧౦ వా. ౩॥ కతే - ౨ వల్గ్యం - ౧౦ వా. ౪॥ ముణ్డకోపనిషది - ౧ ముణ్డకోపనిషత్ ౩౪ వా. ౫॥ ముణ్డ - ౧౦ ముణ్డ - ౫౪ వా. ౬॥ తైత్తిరియే - అనస్తవల్గ్యం - ౨ అభ్యామే - ౧౦ అనువాకే - ౨ వా. ౭॥ బ్రహ్మ - ౧౦ బ్రహ్మ - ౫౪ వా. ౮॥ బ్రహ్మ - ౧౦ బ్రహ్మ - ౫౪ వా. ౯॥ ఛాన్ద - ౨ ప్ర - ౨౪ బ - ౨౪ వా.

\* ౧ తమేవం విద్వాన్మతభూతభవతి నాన్యగ్రహణా అయినాయ విద్యతే || \* ౨ పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వాజుష్ట  
స్తతస్తేనామృతత్వమేతీత్యాదీని. ననుచ సాక్షి వేదాధ్యయనాదేవ కర్తృత్వాం స్వగ్రాధిఫలత్వమ్, స్వగ్రాధీనాంచ త్వియత్వమ్,  
బ్రహ్మోపాసనసాగ్రామ్యతత్వఫలత్వంచ జ్ఞాయతేవ. అవస్తరం ముముక్షుర్బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయామేవ ప్రవర్తతామ్,  
కిమర్థా ధర్మవిచారాపేక్షా. ఏవం తర్హి శారీరకమిహాసాయామపి నప్రవర్తతామ్ - సాక్షాధ్యయనాదేవ కృత్స్న  
స్య జ్ఞాతత్వాత్. సత్యమ్ - ఆపాతప్రతీతిర్విద్యతేవ, తథాపి న్యాయానుగృహీతస్య వాక్యసాగ్రాధిశ్చ యకత్వాదా  
పాతప్రతీతోపన్యసంశయవివర్యయా నాతివర్తతే. అతస్తస్మిన్మర్యాదా వేదాస్తవాక్య విచారగ్గర్తవ్యఇతిచేత్, తథై  
వ ధర్మవిచారోపి కర్తవ్యఇతి పశ్యతుభవాత్. ననుచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా యదేవనియమేనాపేక్షతే, తదేవ పూర్వవృత్తవక్త  
వ్యమ్. నధర్మవిచారాపేక్షా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాః, అధితవేదాస్తసాగ్రాధిగతకర్తృణోపి వేదాస్తవాక్యార్థవిచారోపపత్తేః.

త్యర్థః \* స్వరాట్ స్వతంత్రీ విజ్ఞేయ ఇతివై ఘట్టుకాః. తమేవం విద్వానితి వాక్యేన నిర్విశేషచిన్తాత్రజ్ఞానదేవతా స్తోపాసనాద్యపాయాస్త  
రవ్యావృత్తినిర్ధిః - పురుషోత్తమాపాసనస్యోహాయతయోక్తత్వాత్. తదపాసనరూపజ్ఞానంచ సాత్త్వికవిషయం. అపిచ పృథక్త్వవిషయ  
మితిదర్శయతి (పృథగాత్మానమితి) మత్వా - జ్ఞాత్వా. తతః - పృథక్త్వజ్ఞానాత్. తేన జుష్టః - ప్రీతివిషయాకృతః. అనుగృహీతోఽమృతత్వమే  
తీత్యర్థః. ఇత్యాదీని వేదాస్తవాక్యనితి పూర్వేణాన్వయః. ఉదాహృతస్మష్టార్థవాక్యమాత్రత్వ ప్రగీకృత్యచేదయతి (ననుచేతి) పూర్వత్రచోద్యా  
స్తరాణాం కణ్ఠోక్త్యాభావేఽపి పరిహరకణ్ఠోక్త్యా తాన్యభిప్రేతాని. అత శ్చ కణ్ఠేన తెరగ్గసిద్ధేస్తుహసముచ్చయాయ క్తః. (సాక్షేతి) కర్తృజ్ఞాన  
పూర్వవృత్తత్వవాదినాపి సాక్షాధ్యయనసాగ్రామ్యతత్వం స్వీకృతమితి తదధికప్రయదాసార్థపవకారః. ఆధ్యయనస్య సాక్షాత్వాదజ్ఞానాంచార్థ  
జ్ఞానమేతత్వాన్తీమాంసానిరపేక్షం స్వగ్రాదేవేవ కేవలకర్తృఫలత్వమ్, స్వగ్రాదేశ్చక్షయత్వమ్, బ్రహ్మోపాసనసాగ్రామ్యతత్వఫలత్వంచ జ్ఞాయతే  
త్యర్థః. బ్రహ్మోపాసనస్య త్యాదిగ్రన్థో దృష్టాంతాభిప్రాయః. జ్ఞాయతేవేత్యేవకారోజ్ఞాతత్వసంప్రతిపత్తిసూచకః - జ్ఞానసామగ్రీహీనీధేరి  
భావః. తతగ్గిమిత్యత్రాహ (అనస్తరమితి) కర్తృణోఽల్పాస్థిరఫలత్వజ్ఞానేనముమక్షాసిద్ధ్యర్థంపి కర్తృవిచారః. తస్మిన్రపేక్షమేవాలపిస్థిరఫలత్వ  
జ్ఞానాన్ముమక్షాసిద్ధ్యర్థోద్దేశ్యోద్దేశ్యజ్ఞానేనకర్తృవా - ధర్మవిచారప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః. పరిహరతి (ఏవమితి) ఏవంతర్హి - ఉదాహృతవాక్యమా  
త్రత్వప్రసేచితే. (కృత్స్నస్యేతి) బ్రహ్మోపేక్షిభావః. వేదాస్తవాక్యస్యపి స్ఫుటార్థాని హ్యస్తాభిరుదాహృతాని. తేమావర్థోపి మిహాంసాన  
పేక్షంజ్ఞాయతే. అతోఽన స్థిరఫలజ్ఞానాయనబ్రహ్మవిచారగ్గర్తవ్యఇత్యర్థః. సత్యమిత్యర్థాన్గీకారే. ఆపాతప్రతీతావధ్యుపగమః - బ్రహ్మ  
విచారస్తరపేక్ష్యేనభ్యుపగమః. (ఆపాతేతి) ఆపాతప్రతీతిః, అజ్ఞానవిప్రతిమాత్రేణ సంశయవివర్యయనహజ్ఞానమ్. సంశయవివర్యయావ  
కారణవాక్యగతపద్మర్థివ్యత్తాకాశప్రాణైశ్చాన్వరాదిశ్చైరర్థత్యస్య ద్విర్వేష్యయత్వాత్. \* విజ్ఞానఘనపవై తేభ్యోఘాతేభ్యస్సమత్తాయ  
తాన్యేవానవినశ్యతి. \* అనద్వాదజమగ్రపీడిత్యాదిభిరాత్మానిత్యత్వాదగ్రప్రతీతేః. \* అన్నవానన్నాదోభవతి మహాభవతి ప్రపయాః  
శుభిర్బ్రహ్మవర్ష సేత్యాదిసాగ్రామ్యసీరఫలవాగమాచ్చసాగ్రామమ్. అతస్సాక్షాధ్యయనమాత్రేణ తయోరసతివృత్తే ప్రద్యుదానస్య న్యాయాను  
గృహీతవాక్యఫలత్వాచ్చ బ్రహ్మవిచారగ్గర్తవ్యఇతిచేదిత్యర్థః. భవాత్ - అనుదాహృతవాక్యస్తరపర్యాయనాయామపిప్రవృత్తప్రస్థమితి  
భావః. (తథైవ) ఏతయాద్యప్రత్యా అత్రాపి సంశయ వివర్యయనిరాససాగ్రామ్యతత్వంజ్ఞానజ్ఞానానుదాహృతవాక్యానివశ్యేత్యర్థః. \* ఆక్షయ్యగం  
హస్తేచాత్మస్యయాజినస్సకృతంభవతి. \* పూర్ణాచాత్మాసర్వాన్మామానవాబ్ధితి \* సర్వాల్లాకాక పశుబద్ధయాజ్యభిజయతి. \* ఆపా  
మభోమమమృతాఅఘామ. \* అనస్తంహవా అపారమక్షయ్యం లోకంజయతి. యోగ్నిం నాచికేతంచినుతే. \* నాన్యేష్టాపూర్తేషీయేతే. యో  
గ్నంనాచికేతం చినుతే । ఇత్యాదీనిహి. \* ఆమృతత్వంభవంతే. \* సోమైతేసర్వాన్మామాణ. \* ఇమాల్లాకాన్మామాన్వీశామరూప్యనుస  
త్పరత్. ఇత్యాది బ్రహ్మచేదనఫలవాక్యైరుత్పల్లవాని వాక్యాని దృశ్యంతే. అతఃపనిషదవాక్యేషీవానుదాహృతవాక్యేషు సంశయవివర్యయ  
నాచాత్మాత్వస్మిరాసాయ కర్తృవిచారగ్గర్తవ్యఇత్యర్థః. ఏవం ఫలద్వారాహానాయ కర్తృజ్ఞానాపేక్షాద్యర్థా. అధస్వరూపిణోపాదానాయచ  
నియమేన కర్తృజ్ఞానాపేక్షాస్త్రీతి దర్శయతుం ముముక్షోగ్గకర్తృణియమేనాసపేక్షితత్వలక్షణంపరపక్షముపక్షీపతి (ననుచేతి) నియమేనాపేక్షీ  
తత్వస్య వివక్షితేతరగామిత్యప్రయదాసార్థగ్రప్రథమవవకారః. ద్వితియస్తు నియమేనాసపేక్షితస్య పూర్వవృత్తత్వనివృత్త్యర్థః. తతగ్గిమిత్య  
త్రాహ (సాక్షేతి) తతఇత్యత్రాహ (అధితేతి) యేబ్రహ్మవిద్యాధికారిణః. తేమాం సర్వేమామవశ్యాపేక్షితంపి నియమేనాపేక్షితమ్. వేదాస్తమా  
త్రాధ్యయనస్త తత్త్రైవాపాతప్రతీతిర్బుధత్వాచసాగ్రాత్. తస్య కర్తృవిషయాపాతప్రతీతిభావాన్కర్తృవిచారస్య నియమేనాపేక్షేత్యర్థః  
యద్వా - అధితకృత్స్నవేదసాగ్రామ్య ఇన్ద్రాస్తరసుకృతవశాద్దేదాస్తవాక్యవ బుభుక్షాన్వాయతేచేత్ - తస్య సకర్తృవిచారాపేక్షేతి. తదాధితే  
దాస్తస్యేతిపదమయోగవ్యవచ్ఛేదపరమ్, నాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదపరమ్. కృత్స్నవేదాధ్యయనాదపేక్షితవేదాస్తవాగోప్యతీతమేత్యర్థః. ఏవం

కర్తాక్షాత్రయాణ్యుద్గీధాద్యుపాసనాన్యత్రైవచిన్ద్యంతే. తదనధిగతకర్తృణానశక్యంకర్తృమితిచేద  
నభిజ్ఞోభవాత్ శారీరకశాస్త్రవిజ్ఞానస్య. అస్మిక్ శాస్త్రే అనాద్యవిద్యాకృతవివిధభేదదర్శననిమిత్త  
జన్మజరామరణాదిసంసారికదుగ్ధసాగరనిమగ్నస్య నిఖిలదుగ్ధఖమూలమిథ్యాజ్ఞాననిబర్హణాయా  
త్వైకత్వవిజ్ఞానం ప్రతిపిపాదయిషితమ్. అన్యహేదావలబ్ధికర్తృజ్ఞానంకోవ్యవయుజ్యతే. ప్రత్యుత  
విరుద్ధమేవ. ఉద్గీధాదివిచారస్తు కర్తృశేషభూతఏవ జ్ఞానరూపత్వావిశేషాదిహేవక్రియతే. సతు  
నసాక్షాత్సజ్జతః, అతో యత్ప్రధానం శాస్త్రం తదపేక్షితమేవ పూర్వవృత్తం కిమపి వక్తవ్యం.  
చాథం. తదపేక్షితంవ కర్తృవిజ్ఞానమేవ కర్తృసముచ్చితాత్ జ్ఞానాదపవర్గశ్రుతేః. వత్కృతి చ

హానార్థమపికర్తృణాతవ్యత్వంనిషిద్ధమ్. ఉపాదానార్థమపినజ్ఞాతవ్యమిత్యపపాదయితుం నేదా నైమాత్రమిథుత్సరపికర్తృవిచారాకేతాం  
కర్మతే (కర్తాక్షేతి) ఏకస్య సామ్యనిపజ్ఞానాగాస్య ని. తే ప్రస్తావాద్గీధప్రతిహారోపద్రవనిధనాఖ్యాః. ఏతేభాగాభక్తికర్తృభేదయాః. తా  
సుపజ్ఞాన భక్తిమ ప్రస్తావో హిక్మరపూర్వంగీయతే. ఉద్గీధగీధప్రణవపూర్వంగీయతే. తత్రపజ్ఞానవిధసామేపాసనం క్వచిద్విధీయతే. \*  
లోకేషు పజ్ఞానం సామేపాసీతేతి క్వచిత్సామావయవేషుపజ్ఞాన్యైకావయవోపాసనం విధీయతే. తత్ప్రార్థితావయవభూతప్రణవోపా  
సనం విధీయతే. \* ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీధముపాసీతేతి (కర్తాక్షాత్రయాణి) కర్తృజ్ఞానతోద్గీధాదివిషయాణి. అనధిగతకర్తృణ ఉద్గీధాద్యు  
పాసనవిధిసంశక్యంకర్తృమితిప్రతిజ్ఞా. కర్తాక్షాత్రయాణీతి హేతుగర్భవిశేషణమ్. కర్తాక్షాత్రేధాద్యాత్రయాణ్యుపాసనానీత్యుక్తేనతి హే  
తాపుద్గీధకర్మస్య వైయర్థ్యంసార్థత్. ఉపాసనమాత్రస్యచపేక్షికారగ్గప్రతిపిపాదయిషితమ్. అతోయథోక్తవచనవ్యక్తియైకా. అనధిగతకర్తృణ్యుద్గీధా  
దివిషయోపాసనవిధియా అశక్యత్వాత్కర్తృవిచారోపేక్షితత్వేతిచేదిత్యర్థః. సోపాలవృంపరిహారతి (అనభిజ్ఞ ఇతి) శాస్త్రే ప్రధానతయాప్రతి  
పాద్యం జ్ఞానమిదమితి త్వయానజ్ఞాతమిత్వార్థః, అత్రకిం ప్రధానప్రతిపాద్యం జ్ఞానమిత్వత్రాహ (అస్మిన్నితి) భేదఃజ్ఞాత్యజ్ఞేయజ్ఞానరూపః. వైవి  
ధ్యంతదవా నరభిదావాహాశ్యమ్. ఏవం వివిధభేదదర్శనస్య హేతురవిద్యా. తస్మాగ్గీకోహేతురీత్యనవస్థాపరిహారార్థమనాదికల్పః. ఏవమవి  
ద్యాకృతభేదదర్శననిమిత్తకం జన్మజరామరణాదికమేవసంసారికదుగ్ధిమ్. ఆదికల్పేనరకగర్భవాసాదిగ్రహణమ్. సంసారః - ప్రకృతిసమృ  
ద్ధః. తత్ప్రభవసంసారికం - తస్మిన్సమీయత్వాయ దుగ్ధిభూపత్వోక్తిః. సాగరకల్పప్రదాన స్త్యవరః. (నిమగ్నస్థితి) దుగ్ధినివృత్త్యపి  
యాపేక్షాహేతుతయోక్తం - అధికారిస్వరూపము కమ్. ప్రయోజనమాహ (నిఖిలేతి) మిథ్యాజ్ఞానం - భ్రాన్తిజ్ఞానమ్ - \* దుగ్ధిభూజన్మప్రవృ  
త్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానానామ త్రోత్రరాపాయే తదన నైరాపాయాదితిప్రయోగాత్. భ్రాన్తిజ్ఞానంవభేదదర్శనమ్. యదా - మిథ్యాభూతమ  
జ్ఞానం మిథ్యాజ్ఞానమ్. జ్ఞాననివర్త్యత్వాయమిథ్యాశబ్దః. తస్యనిబర్హణాయ. తస్మిన్నిబర్హమేవ మేక్షితత్వభిప్రాయః. తత్సాధనం కిమిత్వ  
త్రాహ (అత్రైకత్వవిజ్ఞానమితి) సమప్రసవస్య రజ్జయథాత్మవిజ్ఞానంహి నివర్తకమ్, నతుకర్తృవిశేషః. ఏవంభేదదర్శనస్యావిద్యాకృతత్వదైక్య  
జ్ఞానమేవ తస్మిన్వర్తకమితి తత్రైవతాత్పర్యంనేదా నైవాక్యానామిత్వార్థః. తతగ్గీకమిత్వత్రాహ (అన్యహేతి) (కోవ్యవయుజ్యతే) సతుత్రవిత్ - జ్ఞాన  
స్య స్వరూపోత్పత్తౌ తత్పలోత్పత్తౌ జ్ఞానోత్పత్తిసాధనానుగ్రహేవా నోపయుజ్యతేత్యర్థః. సకేవలమపయోగాభావః. ప్రతిహేతుఫలత్వమ  
పాల్పహ (ప్రత్యుతేతి) దైవతవాసనాజనకత్వాదిత్యభిప్రాయః. తథాప్రసవనివత్ప్రసవితత్వాన్భ్రాన్తిమామాంసాయాం నిరూప్యమాణత్వాచో  
ద్గీధాద్యుపాసనం బ్రహ్మవిద్యాపేక్షితమిత్వద్గీధాదివిచారసాక్షాత్సజ్జతత్వత్యత్రాహ (ఉద్గీధాదీతి) తస్మిన్కథమపనివత్ప్రసవ్యయనం, బ్రహ్మ వి  
చారే తద్విచారశ్చేత్యత్రాహ (జ్ఞానరూపత్వావిశేషాదితి) జ్ఞానరూపత్వసామ్యాద్భుద్ధిస్థతయాకృతః - నతు ప్రధానార్థోపయోగిత్వాదిత్యర్థః.  
(తతగ్గీకమిత్వత్రాహ) (సత్త్వితి) తుశబ్దవ్యయం శబ్దాద్భవ్యయవర్తకమ్. ప్రధానప్రతిపాద్యోపయోక్తస్యైవ పూర్వవృత్తత్వం నిగమయతి  
(అత ఇతి) కిమపి - కర్తృవిచారాదన్యదితిభావః. ప్రధానార్థోపయోగితేన సజ్జతసాక్షాత్సజ్జతః. యేనకేనాప్యాకారేణ సామ్యాద్భుద్ధిస్థత్యం  
ప్రసజ్జాత్యర్థః. అతగ్గీప్రాసగ్గీధాద్యుపాసనవిద్యాపేక్షితస్య ప్రధానార్థవిరుద్ధస్య కర్తృవిచారస్య సపూర్వవృత్తతాయైకా - అపితు  
ప్రధానప్రతిపాద్యాత్వైకత్వవిజ్ఞానాపేక్షితమేవ కిమపి పూర్వవృత్తం వక్తం యుక్తమిత్యుక్తంభవతి. అత్ర భాస్కరీయాగ్గీ ప్రత్యవత్పద్యే  
(బాధమితి) బాధమిత్వార్థాగ్గీకారే. యత్ప్రధానం శాస్త్రం, తదపేక్షితమేవ పూర్వవృత్తమిత్వేకావచ్చత్రవిషయోగ్గీకారః. తదపేక్షితం  
చేతిప్రతిజ్ఞా. త్వయా యదనపేక్షితమిత్వక్తం. తదేనాపేక్షితమిత్వేవకారాభిప్రాయః. తత ఇత్యత్రాహ (కర్తృసముచ్చితాదితి) సముచ్చిత  
శబ్దసామీత్యమాత్రవరః - ససముచ్చయవరః. \* అన్యద్విద్యాత్వవిద్యాచేతి సముచ్చిత్యోపదేశాదిత్యత్ర సముచ్చితశబ్దవత్ - కర్తృజ్ఞానాభ్యా  
మితినిర్దిష్టం - అపితు కర్తృసముచ్చితాజ్ఞానాదితి విశేషణవిశేషభూతేన నిర్దిష్టమ్. అతోజ్ఞానప్రాధాన్యవచగమ్యతే. కర్తాక్షాత్రయాణాదిత్యర్థః.  
ప్రతిశ్చ \* యజ్ఞేన దానేనత్యాదిత్యవేక్షితా. కర్తృణావిద్యాగ్గీత్యే సూత్రకారాభిజ్ఞానం దర్శయతి (వత్కృతిచేతి) చగ్గప్రతిపాదకసముచ్చ  
యే. అగ్గతయాకర్తృణానుపాసనపేక్షితమత్త - తత్కర్తృత్వంభూతమిత్వత్వం. కర్తృజ్ఞానం బ్రహ్మవిచారపాశ్చత్వం కిం ససాధ్యమిత్వత్రాహ





సకలవిశేషప్రత్యేక చింతా ప్రకృతిజ్ఞానాదేవావిద్యానిష్ఠత్వే - అవిద్యానిష్ఠత్వేదేవమేమోక్షం. వర్ణాశ్రమవిశేషసాధ్య సాధనేతికర్తవ్యతాద్యనైవకల్యాణదుకర్త, సకలభేదదర్శననిష్ఠత్వేనైవాపజ్ఞాననిష్ఠత్వేనైవకళమిషసాధనభవేత్. ప్రపంచ శ్చ కర్తృణామనిత్యఫలత్వేన మోక్షనిరోధిత్వం, జ్ఞానస్యైవ మోక్షసాధనత్వంచ దర్శయన్తి \* ౧ అస్తవదేవాస్యతద్భవతి \* ౨ తద్భవేన కర్తృచిత్తోలోకగర్హిత్యేతే ఏవమేవామత్రప్రయోచిత్తోలోకగర్హిత్యేతే \* ౩ బ్రహ్మవిదాహ్నితీకరణమ్ \* ౪ బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి. \* ౫ తమేవ విరిత్యాచిత్తమృత్యుమేతీత్యాద్యాః. యదపిచేదముక్తం యజ్ఞాది కర్తాపేక్షావిద్యేతి.

కర్తృవిషయాపాతప్రతిత్వభావేన కర్తృనైరపేక్ష్యవచనాత్, సకృతవశాద్వేదాస్త మాత్రబుభుత్వావతగి కర్తృజ్ఞానానపేక్షావచనాచ్చ. అత్రోపాదానాథం కర్తృణోజ్ఞాతవ్యత్వం నిరాచిక్షిన్నసమస్యయేనాజ్ఞాభావేన ద్వివిధేపుష్పపాదానే సమసమచ్ఛయార్థముపాదానం ప్రభవం నిరాకర్యం సాధననిష్ఠత్వమ్, సాధ్యద్విత్వంచ వాక్యవ్యయేన ప్రతిక్షిపతి (సకలవిశేషత్యాదినా) యదా చాభ్యుత్పాదిగ్రంథాస్మరణమేన సిన్ధాన్వియజేనా చోద్యవరః. తదాపి పూర్వపక్షే సమ్భావితసమస్తప్రకారేణ కర్తృణోపేక్షాం ప్రతిక్షేప్తవామగి కిం త్వయా సమసమచ్ఛయో వివక్షితః - ఉత్పాదకభావ ఇతి వికల్పమగ్నేప్రత్య ప్రభవం సమచ్ఛయపక్షం ప్రతిక్షిపతినిర్వాహ్యమ్. సకలవిశేషాః - సజాతీయవిజాతీయస్వగత వ్యావృత్త్యన్యాయూపవిశేషాః. తేషాం ద్వివిధం - సర్వాద్యాకారాణాం రజ్జుత్వమివ లేమాం నివ రక్తమితిభావః. చింతాప్రమితి మాత్రచా జ్ఞాతృత్వ జ్ఞేయత్వ వ్యాప్యతీః. యద్వా - సకలవిశేషప్రత్యేకత్యక్తేన విజాతీయసజాతీయభేదప్రత్యేకత్వం, చింతాప్రమితి మాత్రచా స్వగతభేదశూన్యత్వంచవివక్షితమ్. ప్రత్యేకత్యక్తేన నిత్యానర్హత్వంవివక్షితం. నశితు క్షిణకలంకదాచిద్రజతత్వనమ్మధార్మమ్. నిత్యానర్హత్వాదేవహితు క్షిజ్ఞానస్య రజతత్వనివ రక్తత్వమ్. (బ్రహ్మపిజ్ఞానాదేవావిద్యానిష్ఠత్వేతి) రజ్జుత్వజ్ఞానాదేవహి సర్వత్వనిష్ఠత్వం, నతు కర్తృణేతిభావః. ఏవం సాధనద్విత్వం నిరస్తమ్. కథం సాధనద్విత్వప్రధానః, సాధ్యద్విత్వంవివక్షితం. విద్యత ఇతి శబ్దాయాం సాధ్యద్విత్వం వ్యవస్థతి (అవిద్యానిష్ఠత్వేన పిమోక్షాంతి) (బ్రహ్మణో నిత్యపాప్రత్యాప్తిరవిచ్ఛిన్ననిష్ఠత్వేన సాధ్య). నతత్వాప్రీతిః. హిశబ్దస్యాయమభిప్రాయః, యా ప్రతిబన్ధనిష్ఠత్వేతికర్తృసాధ్యత్వేన త్వయోక్తా - నైవ జ్ఞానసాధ్య ప్రతిస్పృహిమాత్రైరభిశితా \* తమేవవిదిత్యాచిత్తమృత్యుమేతి \* జ్ఞాత్యాదేవముచ్ఛయేనైవసర్వపాశైః, నిచాయ్యతం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్ఛయే. \* ధీయస్తే - స్వకర్తృణే తస్మిన్దృష్ట్యేవరావత్. \* ఏవమేవం విది పాపం కర్తృస్య మృత్యు. \* జ్ఞానాస్మిన్నర్హకర్తృణి భస్మసామృద్యేతథా! \* తదధిగమజ త్రపూర్వాభ్యుదయిరత్యాదిభిః. తస్మాద్వాక్యద్వయేన ససాధ్యసాధనద్విత్వము నీత్యుక్తంభవతి. అవిద్యానిష్ఠత్వేన మోక్షోస్తు - తతగికిం కర్తృనైరపేక్ష్యస్యేత్యతాహ (వర్ణాశ్రమేతి) అనేనపదేన పూర్వోక్తం కర్తృణోభేదావలంబిత్యం వివృతంభవతి. ఆదిశబ్దేన నిషిద్ధాని, పాప్రియశ్చిత్రకర్తృణిచ వివక్ష్యస్తే. అన నైవశబ్దేన వర్ణాదీనాం బాహుళ్యమ్. వికల్పః - భేదః. (సకలభేదదర్శననిష్ఠత్వేనైవాపజ్ఞాననిష్ఠత్వేతి) మూలాజ్ఞాననిష్ఠత్వేగి ఫలంపి భేదదర్శననిష్ఠత్వం. అతోభేదదర్శననిష్ఠత్వేనైవాని నిష్ఠత్వేనైవరతేత్యర్థః. (కథమిషసాధనం) నకథంవిదపీతియావత్. నశి వచనవిరోధేన్యాయగి ప్రభవతీత్యాయాచ్చితినిర్ధారకర్తృణోపేక్షితత్వం నవాభ్యుతి శబ్దాయామక్రొవపక్షే శ్చిత్తానుకూల్యం దర్శయతి (తత్తయశ్చేతి) నకేవలోపపత్తిః. తదనుగాహ్యత్యుక్తీతి చశబ్దస్యభావః. పూర్వం భేదావలంబిత్యయా విరోధజక్తః. ఆశ్రమ ఫలానిత్యతయా విరోధశ్చ యుక్త్యస్తరత్వేన దర్శితః. (అనిత్యఫలత్వేనేతి) నిత్యఫలస్య మోక్షస్య కథమనిత్యఫలం కర్తృసాధనమిత్యర్థః. త్రుతయంతి ఏకస్తాదనేకవాక్యానాం పా్రిబల్వం వివక్షితమ్. దర్శయన్తి త్వనేనాస్ఫుటార్థాత్, స్ఫుటార్థానామ్. అస్తవదేవాస్యేతికర్తృసాధ్యత్వే మోక్షసాధ్యనిత్యత్వమ్ - నిత్యత్వే కర్తృణస్తత్సాధనత్వంవానస్యాత్. కర్తృణోస్తవత్ఫలత్వనియమాదిభావః. అనేనవాక్యేన కర్తృణామనిత్యత్వముక్తమ్. తద్భవేత్వనేన కర్తృత్వయస్య ఫలద్వారకత్వముక్తమ్. పూర్వ వాక్యమనేకకాలానుష్ఠిత సకలకర్తృణామస్తవత్త్వజ్ఞాపనార్థమ్. \* అస్మిన్లోకే జహూతియజతే తపస్తప్యతే బహూని వర్ష సహస్రాణ్యస్తవ దేవాస్యతద్భవతీతిహియతే, తతఏవ కర్తృనైరపేక్ష్యవాదే అస్యవాక్యస్య ప్రభవతడపాదానం \* బ్రహ్మవిదాహ్నితీజ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వముక్తం. పాప్రియపాప్రభేదనిషేధార్థం \* బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవ భవతీత్యువాత్తం. \* తమేవమితిప్రతిబన్ధనిష్ఠత్వేనైవసర్వత్వంజ్ఞాపితం. జ్ఞానవ్యతిరక్తస్య కర్తృదేరుపాయత్వ నిషేధశ్చానేనసిద్ధః. \* నాన్యగిప్రధాంతివ్యనస్తరవాక్యం. ఏవం జ్ఞానస్యైవ మోక్షోపాయత్వపరతానుగృహీతస్యష్టార్థానేకవాక్యోపాదానేన \* విద్యాంబావిద్యాంచేతి సమసమచ్ఛయపరత్వేన పరోక్తా త్రుతిశ్చాతదభేత్వక్తంభవతి. తస్మాదేకత్వాదన్యూటార్థత్వా దతరోక్తపేతత్వాచ్చ త్రుత్యస్తరా విరోధేన వర్ణనీయత్వాత్. ఏవం జ్ఞానస్యైవ మోక్షోపాయత్వ ప్రమాణతయా శ్చిరయ ఉపపత్తయశ్చదర్శితాః. అథయజ్ఞాది త్రుతేగికర్తృపేక్షితత్వపరతాంవ్యవస్థతి (యదపిచేత్యాదినా) సిద్ధానిభాస్మరణయాదవప్రకాశానాం ప్రయాణామపి కర్తృభివతమితిద్వితం పాప్రిధాన్యం సూచయత్వపిత్యర్థః. సమచ్ఛయపరవాక్యస్యత్రుత్యస్తరానుగచ్ఛేన నిర్వాహేనతి యజ్ఞాదిత్రుతి శ్చ నిర్వాహేతి సమచ్ఛయభిప్రాయశ్చశబ్దః. అపిచేత్యుక్తాంత్యంశబ్దావా, తదాపిమప్యక్తప్రకారేణ సమచ్ఛయవరః, యదుక్తం యజ్ఞాది

౧॥ బృ ఉ - ౫ అ - ౮ బృ - ౧౦ వా. ౨॥ ఛా ఉ - ౮ ప్ర - ౧ భ - ౬ వా. ౩॥ తై ఉ - ఆన - ౨ అ - ౧ ఆను - ౭ వా. ౪॥ ముల్ల ఉ - ౩ ముల్ల - ౨ భ - ౮ వా. ౫॥ త్వై ఉ - ౩ ఆ - ౮ వా.

తద్వస్తువిరోధాచ్ఛ్రుత్యక్షరపర్యాలోచనయా, చాన్తగకరణైర్వల్గద్వా రేణ వివిదిమోత్పత్తావుపయుజ్యతే - సఫలోత్పత్తా - వివిదిష స్తీతి శ్రవణాత్. వివిదిషాయాం జాతాయాం జ్ఞానోత్పత్తౌ శమాదీనామేవాన్తగ్గోపాయతాం శ్రుతిచేనా హః \* ౧ శాన్తో దాన్త ఉపరత స్తితిక్షుస్సమాహితోధూత్వాత్వ న్యేవాత్వానంపశ్యేదితి॥ తదేవం జన్మాన్తరకతానుష్ఠితాన్ భిసంహితఫలవిశేషకర్తృ మృదితకమాయస్య వివిదిమోత్పత్తౌ సత్వామ్ \* ౨ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాన్వీయమ్. \* ౩ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ \* ౪ నిఘ్నశం నిఘ్నీయం శాన్తమ్ \* ౫ అయమాత్మాబ్రహ్మ \* ౬ తత్త్వస సత్త్వాది వాక్య జన్యజ్ఞానాదవిద్యానివర్తతే. వాక్యాగ్రజ్ఞానోపయోగిని చ శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనాని. శ్రవణం నామ వేదాన్తసాక్షాత్కారకర్తాపేక్షావిద్యేతి. ఆసయా వచనవ్యక్త్యా సమచ్ఛయేన విద్యాపేక్షితం యత్క్రూర్తోక్తమిత్యర్థః. వస్తువిరోధః - దైన్యతానానానిత్యమనిత్య ఫలత్వమ్, శ్రుత్యక్షరపర్యాలోచనా-సన్ప్రత్యయార్థరూపణా. చస్యమచ్ఛయే. వివిదిమోత్పత్తావుపయోగప్రకారానిహా (సప్రతిగతాని) (సఫలోత్పత్తౌ) సమాక్షోత్పత్తౌ. \* యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశేన బ్రాహ్మణా వివిదిష స్తీతిహ శ్రవణే. సమమ్మన్యేన భిసంహితానాం చర్యాలోచనా రథమిత్యర్థాహ (వివిదిష స్తీతి శ్రవణాదితి) ఏవంచ యజ్ఞాదిశ్రుతిపర్యాలోచనయా చ జ్ఞానగర్హణోపమచ్ఛయేన ప్రతివ్యక్తిః. స ఫలోత్పత్తాది ఫలకబ్రహ్మ మేక్షేనాన్వరస్యాదేవం యోజనాకృతా. యద్వా - యజ్ఞాదిగ్దాపేక్షావిద్యేతి వచోభిక్ష్యజ్ఞసాయా పేక్షితం య త్క్రూర్తోక్తమిత్యర్థః. సఫలోత్పత్తౌ - సవేదనోత్పత్తావిత్యర్థః. వివిదిషాపేక్షయాహ ధలం వేదసమ్. ఆస్యోచ్ఛిష్టం పూన్వనత్. (సప్రతిగతాని) నాయాం యజ్ఞాదికర్తాపేక్షావిద్యేతి నిర్దేశస్వరస్యమస్తీ. ఆక్షాన్తిభావసూత్రస్వారకత్వాదస్యనిర్దేశస్య. (సహా - యజ్ఞానితి ప్రయోజనాది) నిచ్చన్నస్య కరణస్య ఫలోత్పత్తివశాయామనుగాహితయోగ్యయత్క్రూర్తోక్తం, తన్నేవయత్త్వమిత్యర్థం. సఫలోత్పత్తౌ, సహాచ్ఛిష్టా, కరణభూతవిద్యానుగాహితత్వేన నోపయత్త్వమిత్యర్థః. ఆస్యాం యోజనాయాపక్షాక్షేభావసూత్రస్వారకత్వాదేనైవ సఫలోత్పత్తౌ, సహాచ్ఛిష్టా, సాన్వరస్యమస్తీ, వివిదిష స్తీతిత్వేననినా జిహ్వాంసతితివదితి యజ్ఞా దేవేదనోపయోగిత్యం స్యాదితిశబ్దాయాం వేదసోత్పత్తౌ పూతుష్ట్యేన ఇతికర్తవ్యతాత్వం, కరణత్వంచానుపపన్నమిత్యాహ (వివిదిషాయామిత్యాదినా) [వాక్యజ్ఞయేన] తత్ర సమాదిభిస్సహ సమచ్ఛయేన మత్వేన చేతికర్తవ్యతాత్వం ప్రథమం వ్యవస్యతి వివిదిషాయామిత్యాదివాక్యేన. ఏవకారద్వయేన కర్తృణుమచ్ఛయో, విరోధే వ్యవస్యతి. శమాదీనామిద్రియవ్యాపారోపరతిరూపత్వేన యజ్ఞాదిరూపేన ప్రవృత్తిరూపత్వేనాన్వీయస్యవిరోధిత్యా సన్సమచ్ఛయ ఉపపద్యతేఇతిభి సాప్రయోగ శమాదీనామేవేత్యక్తమ్. తుల్యబలయోర్నివికల్పః \* భూత్వాత్వానంపశ్యేదితి శమాదీనమాత్మదర్శనంప్రతి సాక్షాత్సాధనత్వస్య న్యాయైరపేక్ష్యేణీఘ్రిం ప్రతివస్వతయా బలియస్తాన్వత్ \* వివిదిష స్తీతి యజ్ఞాదేరిచ్చాసాధనత్వేన స్వరసతగి ప్రతివస్వత్వేన సాన్వరస్య భక్తేనానీనా జిహ్వాంసతిత్యాదివృష్టాన్త పర్యాలోచనయాపన్యాయసాపేక్షతయా కర్తృణోవిద్యాసాధనత్వస్యబలత్వేనప్రతివస్వతయా దుష్కలత్వాచ్చ సవికల్ప ఇత్యభిసాప్రయోగాహ (శ్రుతిచేనామేతి) తథాపి వివిదిషాపేక్షితత్వాత్క్రూర్తవ జ్ఞానోపయోగి - తత్క్రూర్తమేతత్త్వబ్రహ్మ శమాదిసాదీయతఇతి శబ్దాయాం కర్తృణ్యమాదివైషమ్యమాహ (ఆన్తగ్గోపాయతామితి) భూత్వానంపశ్యేదిత్యన్తగ్గోపయోగి. వివిదిషాయాగిపూర్వంహి కర్తృపయోగః. శమాదితు పశ్చాత్పత్యవయస్యగ్గి ఇత్యభిప్రేత్య జాతాయామిత్యర్థమ్. జ్ఞానంప్రతి నిర్దేశగిరవస్వ మసినాస్తీత్యాహ (తదేవమితి) కరణత్వం సమ్యవతీత్యాగ్రహినిరస్యతే - సత్వభూతపగతత్వాత్. విశుద్ధంమహాహ నిరణమ్ - \* మహా తు విశుద్ధనేతి శ్రుతేః. తత్ - ఉక్తేభ్యోహేతుభ్యః. ఏవం-సమచ్ఛయేన, విశత్వేన చేతి కర్తవ్యతాన్వేదనుపపన్నే. స్వగ్గాదిసాధనస్య నిన్యోహో వివిదిషాసాధనత్వానుపపత్తి పరిహారాయానభిసంహితఫలకబ్ధిః. వివిదిషాయాఆపి తత్సాన్వత్వేన ఫలత్వాత్, తస్మాన్సాధనసంహితత్వ వ్యాప్యత్వర్థం ఫలవిశేషేత్యక్తమ్. వివిదిషానిర్దేశమిదానీమప్యనుష్ఠానాయ కర్తృజ్ఞానాపేక్షాశబ్దావ్యాప్యత్వర్థం బ్రహ్మసత్వేన. \* ఆసేనబ్రహ్మసంనిర్దేశత్యాదివచనాదిదానీమప్యనుష్ఠేయమిత్యా శబ్దాపరిహారార్థశ్చతశబ్ధః. కార్యకర్మినిహి కారణాదానీం వివిదిమోత్పత్తి చిహ్ననేన జన్మాన్తరకతానుష్ఠానం కల్పనీయమితిభావః - తేనకర్తృణా మృదితకమాయస్యనష్టపాపస్య \* కమాయపక్షిగిత్వాతి జ్ఞానంశుపరమాగణి \* కమాయే కర్తృభిగివక్తే తతోజ్ఞానం ప్రవర్తతఇతిస్తూతిః. ఏవం వివిదిషాత్పత్తౌసత్వాం జ్ఞానోత్పత్తికరణమాహ (సదేవే) సదేవేత్యాదికారణవాక్యమ్. సత్యం జ్ఞానమితికోభకవాక్యమ్. సత్యజ్ఞానాదివాక్యఫలితవ్యా వృత్తివిశేషరణాయ నిష్కలమిత్యాదివాక్యముపాన్తమ్. అయ మాత్మాబ్రహ్మైత్యేవాక్యమ్. ఉపక్రమాదిపద్ధిభ తాత్పర్యభిగ్గోహేతమైకవాక్యం దర్శయతి (తత్త్వమసీతి) అస్మిన్నాన్వే బ్రహ్మహి వేదవిశేషస్యైక్యం శ్రుతమ్. శ్రుతమైర్యం సర్వాత్మానామితి జ్ఞానసార్థయయమాత్మా బ్రహ్మేతివాక్యమ్. ఇత్యాదివార్తం జ్ఞానోత్పత్తౌకరణమ్ - సకర్తృత్వర్థః. వాక్యజన్యజ్ఞానమవిద్యానివర్తకచేచ్ఛ్రీవజాదిపూర్వ కధ్యానవిధివైయర్థమిత్యాశబ్దాయా (వాక్యాగ్రే) చత్కృత్కావ్యాపరకః తేమాం స్వరూపమాహ (శ్రవణంనామేతి) ప్రతిపాదకాని - నిమ్నాదనక్షమాణి. వాక్యజన్యజ్ఞానాది విద్యుత్తం. ఏతద్విరోధి - ఆత్మకత్వని

౧॥ బృ ఉ - ౬ అ - ౪ బ్రా - ౨౩ వా. ౨॥ ఛా ఉ - ౬ ప్ర - ౨ ఖ - ౧ వా. ౩॥ వై ఉ - అన - ౨ అ - ౧ ఆను - ౯ వా. ౪॥ శ్వే ఉ - ౬ అ - ౧౯ వా. ౫॥ బృ ఉ - ౬ అ - ౪ బ్రా - ౫ వా. ౬॥ ఛా - ౬ ప్ర - ౨ ఖ - ౨ వా.

ఆత్మకత్వవిద్యాప్రతిపాదకానీతి తత్త్వదర్శన ఆచార్యాన్నాయ యుక్తార్థగ్రహణమ్. ఏవమాచార్యోపదిష్టస్యార్థస్యసాన్విత్యేనమేవ యుక్తిమతిమేతుతగప్రతిష్ఠాపనం మననమ్. ఏతద్విరోధ్యరాదిభేదవాసనానిరసనాయాన్యైవార్థస్యానవరతభావనానిదిధ్యాసనమ్. శ్రవణాదిభిర్నిరస్తనమస్తభేదవాసనస్యవాక్యార్థజ్ఞానమవిద్యానివర్తయతీత్యేవంరూపస్య శ్రవణస్యావశ్యాపేక్షితమేవపూర్వవృత్తం [కిమపి] వత్తవ్యమ్. తచ్చసత్త్వానిత్యవస్తువివేకః, శమదమాదిసాధనసమృత్, ఇహముత్రఫలభోగవిరాగః, ముముక్షుత్వం చేత్యేత త్సాధనవతుష్టయమ్ - అనేన వినా జ్ఞానానుపపత్తేః. అర్థస్యభావాదేవేదమేవ పూర్వవృత్త మిజ్ఞాయతే. ఏతదుక్తంభవతి-బ్రహ్మస్వరూపాచ్చాదికావిద్యామూల మపారమార్థికం భేద దర్శనమేవ బద్ధమూలమ్, బద్ధశ్చ పారమార్థికః. సచ సమూలోపారమార్థికత్వాదేవ జ్ఞానేనైవ నివర్త్యతే. నివర్తకంఽజ్ఞానం తత్త్వమస్యాదివాక్యజన్యమ్. తస్యైతస్య వాక్యజన్యస్య జ్ఞానస్యస్వరూపీత్యుక్తా కార్యేవా కర్తృణోనోపయోగః - వివిదిషాయామేవ తు కర్తృణాముపయోగః. సచ పాపమూలరజస్తమోనిబర్హణద్వారేణ సత్త్వవివృద్ధ్యాభవతీతిమముపయోగ మభిప్రేత్య

ద్వారోధి. శ్రవణాదీస్యేవం రూపాన్వీప్యఃకథమేమాం వాక్యార్థజ్ఞానోపయోగ ఇత్యుతతహ (శ్రవణాదిభిరితి) వాక్యార్థజ్ఞానోత్పత్తి విరోధినిరసనముపయోగ ఇత్యర్థః. ఇతి - ఉక్తమేతోః - జ్ఞానాకర్తృసముచ్చయ్యాక్షణ్ణిభావానుపపత్తి హేతుభ్యుత్పత్త్యర్థః. ఏవంరూపస్య - బద్ధనివృత్తా కర్తృనిరపేక్షవాక్యార్థ జ్ఞానోపక్రమభూతస్య - నతు ప్రాసక్తికార్థస్య. అవశ్యాపేక్షితం - నియమేనాపేక్షితమ్. అపేక్షితంఽతిమిత్యుతతహ (తచ్చేతి) కుతపితదపేక్షితమిత్యుత్తాహ (అనేనవివేతి) జ్ఞానానుపపత్తేః - విచారానుపపత్తేః. అనుపపత్తిముపపాదయతి (అర్థస్యభావాదితి) కథమర్థస్యభావః, ఇత్థం - నిత్యానిత్యవస్తువివేకానిత్య సాంసారికఫలభోగవిరాగో నిత్యప్రయమాకేచ్ఛా చస్యాత్ - తతః శ్రవణాదౌ ప్రవృత్తిః. మనోవగానహేతుతయా తదుపయోగినీ శమాదిసమృత్తిరితి. (అర్థస్యభావాదేవ) పూర్వప్రకృతాదేవేత్యేవకారాభిప్రాయః. జ్ఞానస్యైవోపాయత్వం, కర్తృణోనపేక్షితత్వం చార్థస్యభావాద్ధి పూర్వముక్తమ్. యద్వా (అనేనవివాజ్ఞానానుపపత్తేరితి) శమాద్యర్థస్యభావాదిత్యర్థః. శమాదిపూర్వవృత్తమస్తు. కిర్తన పూర్వవృత్తంస్యానిత్యతహ (అర్థస్యభావాదేవేతి) యేనార్థస్యభావేన శమాదేగ్ని పూర్వవృత్తత్యమ్, తేనైవార్థస్యభావేనాస్య పూర్వవృత్తత్యమిషేదఇతి ప్రథమస్యైవకారస్యభావః. పూర్వవృత్తానరస్య వ్యాప్త్యర్థం ద్వితీయ ఏవకారః. అత్యర్థస్యభావశబ్దేన శమాద్యర్థస్యభావఉక్తః. జ్ఞానార్థస్యభావః, కర్తృర్థస్యభావశ్చాభిప్రేతః. జ్ఞానస్య కర్తృనిరపేక్షోపాయత్వస్యాభావాత్, కర్తృణోభేదావలమ్బితేన విరుద్ధస్యభావత్వాచ్చ శమాదేస్త్విరూపత్వేన ప్రవృత్తిరూప కర్తృరోధిస్యభావత్వాచ్చ సాధనవతుష్టయమేవ పూర్వవృత్తం - సత్యవృద్ధికుక్తంభవతి. (ఇదమేవ పూర్వవృత్త మిజ్ఞాయతీతి) ఇదమేవశబ్దావ యోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదకరః. ఇదంశబ్దోపి సాధనవతుష్టయపూర్వవృత్తత్యవరః. ఏవకారగ్ని కర్తృత్వదానవరః. శమాద్యర్థస్యభావా తదయోగవ్యవచ్ఛేదః. తస్మాత్ జ్ఞానకర్తృరోధర్థ స్యభావాచ్చాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదః. సకలవిశేషప్రత్యసేకం బ్రహ్మచేత్కథం సంసారప్రవృత్తిః. కథం వాక్యార్థ జ్ఞానాదేవా విద్యానివృత్తిః. అస్తగిరణాన్య కేనవా మునిస్యమ్. కథంకర్తృణా నైర్వల్యమ్. తేచాయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదహేతుభూతా అర్థస్యభావాగ్ని కథమితిశబ్దాయాముక్తార్థం సజ్జలయ్య దర్శయేత్ శబ్దాశ్చరహరతి (ఏతదుక్తిమితి) బ్రహ్మస్వరూపాచ్చాదికాశబ్దేన సకలవిశేషప్రత్యసేకత్వేపి స్వరూపతీర్థానాదృఢదర్శనం సమృపతీత్యుక్తమ్. భేదః - జ్ఞాతృజ్ఞేయోదిః. అపారమార్థికం భేదదర్శనమేవ బద్ధమూలమ్ - సకలేత్యర్థః. కర్తృపి భాగ్నిమూలకమితిభావః. యద్వా - అపారమార్థికంభేదదర్శనమేవ - ససత్యభూతం కింవిదపీతిభావః. తథాసతికి కర్తృపేక్షా. బద్ధః - జన్మజరామరణాదిః. (బద్ధశ్చ పారమార్థికఇతి) అపిద్వా. లా పారమార్థిక భేదదర్శనకార్యత్వాదితిభావః. తతగ్ని కింకర్తృనైరపేక్ష్యసేత్యుత్తాహ (సచేతి) (అపారమార్థికత్వాదేవేతి) పూర్వోక్తాదేవాపారమార్థ్యాత్కర్తృనైరపేక్ష్యసిద్ధిరిత్యేవకారాభిప్రాయః. (జ్ఞానేనైవ) సకర్తృణేత్యర్థః. సహ్యపరమార్థసర్వనివృత్తే రజ్జజ్ఞానేన వినా వైసతీయోపాసనకర్తృపేక్షా. ఏవం సమసముచ్చయగిప్రత్యుక్తః. జ్ఞానంప్రత్యపి కర్తృణోనసాధనత్వమిత్యాహ (నివర్తకంచేతి) నివర్తకబోధగ్ని ప్రమాణజన్యఇతియావత్. ప్రమాణజన్యత్వక్షిజ్ఞానంపిరజతనివర్తకమ్. అత్రశమాదేరితి ర్తవ్యతాత్వేన కర్తృణఇతి ర్తవ్యతాత్వమపివిరోధాన్వేత్యభిప్రేతమ్. తతగ్నికిమిత్యుత్తాహ (తస్యేతి) తస్య - కర్తృనిరపేక్షస్య, (ఏతస్య) అదైవతవిషయస్య. తదేతచ్ఛబ్దయోగి ప్రస్తుతవాచిత్యావిశేషే దూరస్థానికస్థవిశేష విశిష్టపరామర్శిత్వంహ్యుచితం. అదైవతవిషయత్వేహేతుమాహ (వాక్యజన్యసేతి) తత్త్వమస్యాదివాక్య జన్యత్వాదదైవతవిషయత్వమిత్యర్థః (కార్యే) మోక్షే. తర్హికుత్రోపయోగఇత్యుత్తాహ (వివిదిషాయామితి) తుశబ్దేన కరణేతి ర్తవ్యతాత్వప్రదానః. ఉపయోగగ్నికథమిత్యుత్తాహ (సచేతి) పాపమూలేత్యాదినా అస్తగిరణానైర్వల్యద్వాదేవేతి పూర్వోక్తం వివృతంభవతి. రజస్తమోనిబర్హణాదికం నాస్త్విన్యాకే శ్రుతమిత్యుత్తాహ (ఇతిమిమితి) అభిప్రేత్యశబ్దేన శబ్దావనివరః. ఇతిర్హేతా. వస్తువిరోధాదిక ర్తవ్య తాత్వకరణత్వాద్యనుపపత్తి హేతుభ్యుత్పత్త్యర్థః. ఇమం - ఉపయోగం - రజస్తమోనిబర్హణ సత్త్వవివర్ధనరూపం సరస్వరయోపయోగమిత్యర్థః. వివిదిషమితిక్రమిత్యుక్తమిత్యేదమక్తం భవతీత్యన్వయః.



బ్రాహ్మణా వివిధస్థైర్యకమితి, అత్యంత రక్షణసాధనమయోగాదుక్రమేవ సాధనవత్సయం పూర్వస్థైర్యనిలకత్వం.

అత్రోప్యతేయదుక్తమవిద్యానివృత్తిరేవమోక్షః - సాచ - బ్రహ్మవిజ్ఞానాదేవ భవతీతి తదన్వయః సహ్యతే. అవిద్యా  
నివృత్తయే వేదాస్త్రవాత్కైర్విధిభింతంజ్ఞానం కింరూపమితివివేచనీయం - కిం వాక్యాద్వాక్యార్థజ్ఞానమ-త్త్ర-ఉచ్యతే తన్మూలము  
పాననాత్తకం జ్ఞానమితి. నతావద్యక్యజన్యం జ్ఞానం తస్య విధానమస్తరణావి వాక్యార్థజనిత్యే, తావద్వాక్యేన విద్యాని  
వృత్త్యనుపలభ్యేత్. నచవాచ్యం భేదవాసనాయానునిస్తాయాం వాక్యమవిద్యానివర్తకం జ్ఞానం నచన-తే - చాలేవ స-న్వయః

తమచసంహరతి (అతగ్గకర్తజ్ఞానస్యతి) అతఃచసాన్తమపాదానాన్తంచ కర్తజ్ఞానస్యసేషీతిత్వానిత్యర్థః. అప్రన్యాయాన్త్యర్థః సప్రన్యాయాన్త్యర్థః. విరోధాదప్రమాణత్వాన్నిత్యమధ్యసయోజనాత్ । జ్ఞానమాప్రస్యహేతుత్వే శ్చతేస్సాచర్యతావేదః ॥ ఆయాన్త్యర్థే తామన్త్యర్థే సప్రన్యాయాన్త్యర్థః । శ్రేవణాదికమోన్తిప్రమాణ్యాధీర్విమోచితేతి । విరోధాదికర్తకావసత్వస్యచిత్తయా, భేదనానసంసర్గితచూనానసంసర్గితా వివక్షితః. సామర్థ్యతత్వతి జ్ఞానస్య మిథ్యాగ్రహణ ప్రకల్పే కర్తనిరసేత్వత్వయావసంస్తుచావర్త్యంబంధతమ.

[illegible]

సహనైవ భేదజ్ఞానానివృత్తిర్నదోషాయ - చన్త్రైకత్వేన జ్ఞాతేపి ద్విచన్త్రజ్ఞానానివృత్తివత్, అనివృత్తమపి చిన్న మూలత్వేన నబధాయ భవతీతి. సత్యాం సామగ్ర్యాం జ్ఞానానుత్పత్త్యనుపపత్తేః. సత్యమపి విపరీతవాసనా యామాప్తోపదేశబద్ధాదిభిర్నాధకజ్ఞానోత్పత్తివర్సనాత్. సత్యమి వాక్యార్థజ్ఞానే అనాదివాసనయా మాత్రయా భేదజ్ఞానమనున ర్తత ఇతి భవతా నశక్యతే వక్తుమ్. భేదజ్ఞానసామగ్ర్యాలపి వాసనాయామిధ్యారూపత్వేనజ్ఞానో త్పత్త్యైవ నివృత్తత్వాత్. జ్ఞానోత్పత్తావపి మిథ్యాభూతాపాయాస్తస్యా అనివృత్తా నివ ర్తకాన్తరాభావాత్. కదా చిదపి నాస్యావాసనాయానివృత్తిఃవాసనాకార్యం భేదజ్ఞానం చిన్నమూలమథచానున ర్తత ఇతి బాలికభాషితమ్. ద్విచన్త్రజ్ఞానాదాతు భావకస్మిధావపి మిథ్యాజ్ఞానమేతోగ్గపరమార్థమిరాదీవోషస్య జ్ఞానబాధ్యత్వా భా వేనావినష్టత్వాన్నిధ్యాజ్ఞానాను [ని] వృత్తిరవిరుద్ధా. ప్రబలప్రమాణబాధితత్వేన భయాదికార్యంతు నివ ర్తతే.

(సహనైవ) అనివరకత్వం దోషాయ నభవతి. జ్ఞానోపదేశి బ్రహ్మానివృత్తౌ బృహ్మన్తం దర్శయతి (చన్త్రైకత్వ ఇతి) అనివృత్తం చేడ్చెదదర్శనం బద్ధకం స్వాధిత్వతాపా (అనివృత్తమపి) (చిన్నమూలత్వేన) చిన్నావిద్యాఖ్యమూలత్వేన అకార్యకరమ్. యథా దద్ధగపటగిపూర్వసన్నివేశేన ప్రతియమానోప్యాచ్చాదనాదికార్యాయోగ్యగ్గ్రమేవ విసశ్యేత్. యథా కులాలభ్రమితం చక్రం భ్రామయత్ప్రవాహోపరమేషి పూర్వవేగవశాత్కంఠిచిత్రాలం స్వయమేవ ప్రవహత్ప్రేమోపరమతే తద్వదితి భావః. అతేతికరణస్య నవవాచ్యమిత్యసేనాన్వయః. ప్రభవం జ్ఞానానుత్పత్తిం దూషయతి (సత్యామితి) న్యాయానుగృహీతవాక్యమేవ సామగ్రీ. ప్రతిబద్ధికా భేదవాసనాస్తీతి చేత్తత్రాహ (సత్యామపి) నివ ర్తకానానివ ర్తకోత్పత్తిప్రతిబద్ధికానభవతీత్యర్థః. ఆదిశబ్దాద్విగ్రియం గృహ్యతే. యథా చిరతరతిమిరవాసితగుహాయాం ప్రదిపో ననోత్పద్యతే. తస్మిన్దీపితే సద్వచితమే విసశ్యేత్. యథా క్వచిద్దేశే సర్వ ఇతి వాక్యాచ్చిరం బ్రమితోపి పురుషో న తత్రసర్వ ఇత్యాప్రోపదేశాజ్ఞానాతి. యథావ వసం నదగ్గమితి క్రత్వా చిరం భ్రాస్తస్య పశ్చాత్తత్ర గత్వా క్షారాదిలిడ్డదర్శనేన దగ్గమితిజ్ఞానం జాయతే. యథా చిరం సర్వత్వేన వాసితే వస్తుని సమీపగమనాన నైరమిద్విగ్రియవ్యాపారే రజ్జజ్ఞానం సహనైవ జాయతే. తద్వదిత్యభిప్రాయోపాప్రోపదేశే లిడ్డాది భిర్నాధకజ్ఞానోత్పత్తివర్సనాదిత్యుక్తమ్. వేదాన్తవాక్యంపి గాఢాన్తరం. అతాప్రోపదేశస్య ప్రథమోపాదానమ్. అథ ద్విగ్రియనిర్వాహమనూద్య నిరస్యతి (సత్యమితి) (మాత్రయా) అభిమిత్యర్థః. (భవతా) బ్రహ్మవ్యతిరిక్తకృత్సమిథ్యాత్వవాదినేతిభావః. భవతేతి సూచితవద్ధం వివృణోతి (భేదతి) వాసనాయామి మిథ్యాత్వావిశేషాత్తస్యా అపి జ్ఞానేన నివృత్తత్వమవశ్యాశ్రయణీయమితి భావః. కిం జ్ఞానోత్పత్తావపి వాసనా సనివృత్తేత్యుక్తవత్ - ఉత తస్మిన్పత్తావపి నిర్వేతుకం భేదదర్శనం భవతీతి శబ్దాద్వయం హృది నిధాయ ప్రథమం పరిహరతి (జ్ఞానోత్పత్తావపి) బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య కృత్సమిథ్యాత్వమిథ్యాత్వాద్వాసనాపి జ్ఞానైకనివ ర్తకా నోచేన్నివ ర్తకాన్తరమపి జ్ఞానత్వావిశేషాన్నివ ర్తయేదిత్యర్థః. స్వయమేవ వాసనా సత్యతీతిచేత్ - తదయుక్తం. స్వయమేవేతి బాధకజ్ఞాననైరపేక్ష్యస్య వివతీతత్వేన వాసనాయా సత్యత్వాపి సత్యత్వప్రసక్తాత్. స్వయమేవ సత్యతీతి స్వేనైవ స్వనివాశకరణం వివతీతం చేద్వాన్వయతః. ఫలోపాన్త్యకారణానాది నాశ్యేత్వేన సత్యత్వప్రసక్తో వర్ణనియమః. కర్తశబ్దాదిషు తత్తేన వైశేషికైర్వర్ణితత్వాత్తేమాంచ పారమార్థ్యదర్శనాత్. కించ - స్వసాధ్యోత్పత్త్యాదినవాసనాయా మిథ్యాత్వే తదత్పత్తిస్థితి అపి. మిథ్యాభూతేతి తద్వివాశోపి మిథ్యాభూతః. అతో వినాశవిషయభ్రమగ్గి పున స్థివృత్తి నిశ్చేషభ్రమనివృత్తిర్న స్యాత్. అథద్విగ్రియాం శబ్దాన్తం పరిహరతి (వాసనేతి) (చిన్నమూలమ్) చిన్నవాసనాఖ్యమూలమ్ (బాలికభాషితమితి) అకారణకార్యోత్పత్తి ప్రసక్త ఇత్యర్థః. యద్యకారణం భేదదర్శనం భవతి. తర్హి ముక్తిరపి జ్ఞాననిరపేక్షాస్యాత్. శ్రవణాదిభిర్వివాక్యార్థజ్ఞానంస్యాత్. అవిద్యయావినా జగద్భ్రమిశ్చస్యాత్. అభిప్రాసేన వినా అవిద్యాపి కార్యకరిస్యాదితిభావః. [నను తర్హి] కథం సత్యమి బాధకజ్ఞానే చన్త్రైద్విత్వా నివృత్తిత్యత్రాహ (ద్విచన్త్రైతి) తుశబ్దో వివతీతార్థవైషమ్యపరః. (బాధకస్మిధావపి) తజ్ఞానస్మిధావపి. తిమిరాదివోషస్య పారమాధ్యాజ్ఞానాబాధ్యత్వాదితిభావః. తత్పారమార్థ్యంచ వ్యావహారికతయాపి పరేణాభ్యుపగన్తవ్యమ్. అన్యథా ఆప్రోపదేశాన నైరం రజ్జభేదవ్యవహారోచ్ఛేదవద్దోషమిథ్యేతి వచనాన నైరం దోషనివృత్త్యా చన్త్రైద్విత్వాదివ్యవహారోచ్ఛేదప్రసక్తాత్. అతోదోషస్య విద్యమాశ్వాద్యేదభ్రమస్య సమాంతర్యమ్. అనేన బాధకస్మిధా బాధ్యనద్వావో కారణకార్యోత్పత్తిశ్చేతి దూషణద్వయం బృహ్మన్తే పరిహృతం భవతి. పరమతేతు దూషణద్వయం తిష్ఠత్యేవ. తర్హిప్రోపదేశాదివైయర్థ్యమిత్యత్రాహ (ప్రబలేతి) రజ్జనర్తకభ్రాన్తిమత్తురుషోపేక్షయా భయాదికార్యనివృత్తిగ్గిఫలత్వేనోక్తా. ఆదిశబ్దాత్పరాయనాది గృహ్యతే. ద్విచన్త్రైజ్ఞానేన స్వస్యాపేక్షకరణతదగ్గినివృత్తిరక్షమాధాదిప్రవృత్తిశ్చ ఫలమ్. చన్త్రైజాలికప్రమాదిషు భ్రమతోగ్గిప్రాయద్వయతో భ్రమత్వేనసత్యవిషయత్వనిశ్చయప్రతిబద్ధసాన్నిధి తద్వాన్వృత్త్యగ్గి ప్రబలప్రమాణశబ్దః. (నివ ర్త ఇతి) ప్రతిభానేపిద్యమానేపి విషయసత్యత్వాభావనిశ్చయవాస్తవభావ్యానివృత్తిమేతురాప్రోపదేశాదితిత్యర్థః. యద్వా - యథావదర్శనరూపావరోక్ష్యప్రవృత్తిద్వాన్వయభ్రమభావనివృత్తిసాన్నిధిత్వార్థః. తోగ్గిప్రవృత్తివాన్వయ ర్తకః. జ్ఞానానుత్పత్తివత్సన్య నివృత్తివత్

అపిచ భేదవాసనానిరసనద్వారేణ జ్ఞానోత్పత్తిః పుష్కలచృతాం కదాచిదపిజ్ఞానోత్పత్తిర్న సేత్స్యతి - భేద  
 వాసనాయా అనాదికాలోపచితత్వేనాపరిమితత్వాత్, తద్విరోధి భావనాయాశ్చల్పత్వాదనయా తస్మి  
 రసనానుపపత్తేః. అతోవాక్యార్థజ్ఞానాదన్యజేవధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యంజ్ఞానం వేదాన్తవాక్యైస్సిద్ధిభి  
 తమ్. తథాచ శ్రుతయః \* ౧ విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత \* ౨ అనువిద్య విజానాతి \* ౩ ఓమి త్యేవాత్మానం  
 ధ్యా యథ \* ౪ నిచాయతం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే \* ౫ ఆత్మానమేవ లోకముపాసీత \* ౬ ఆత్మావా  
 అచే ద్రష్టవ్యశ్శ్రీత వ్యోమనవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః \* ౭ సోనేష్టవ్యసనిజిజ్ఞాసితవ్య ఇత్యేవమాద్యాః॥ అత్ర  
 నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యాదివైకార్థ్యాత్ అనువిద్యవిజానాతి విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాకుర్వీత త్యేవమాదిభిర్వాక్యైర్ధ్యజ్ఞా  
 నస్య ధ్యానోపకారకత్వాదనువిద్య విజ్ఞాయేత్యనూద్య ప్రజ్ఞాకుర్వీత విజానాతీతి ధ్యానం నిధీయతే. శ్రోత  
 వ్యభిచారువాదః - స్వాధ్యాయస్వార్థపరత్వేనాధీత వేదగ్రంథరుష్యప్రయోజనవదధావబోధిత్వ ద్యస్యనాన్త  
 స్మిర్దయాయ స్వయమేవ శ్రవణే ప్రవర్తత ఇతి

త్యాత్మిక్షవలోకితకేన తందూమయతి (అపిచేతి) నాయం సర్వోరజ్జరితవద్వప్తద్వారాహి భేదనిరాసః. ఆద్యప్రముఖేన చేచ్ఛేదనత్యవ్యప్రస  
 క్లాత్. అతోభూయస్యా భేదవాసనాయా అత్మీయస్యాఽద్యైతవాసనయా నిరాసోనుపపన్న ఇత్యర్థః. ససద్వప్తద్వారా నివర్త్యస్యనివర్త్య  
 స్య సత్యత్వం నాసిష్టమ్. - ధ్యాననివర్త్యసర్వవ్యవహారకాయాం వాసనాయాస్సత్యత్వాభ్యుపగమాత్. ఉత్పన్నేనుజ్ఞానే తనుత్పత్తిస్థి  
 తినాశాశ్చబాధితాస్సృతితి. నైవం. ధ్యాననివర్త్యసర్వస్యానిత్యత్వమేవ - నకదాచిదపి బాహ్యస్త్వం సిద్ధమితి తద్వదేవాద్యప్రసిద్ధిర్న వాస  
 నాయాఅపి వాస్తవసత్యత్వప్రకృతే. నన్వైక్యభావనాయాపం నిదిధ్యానం ప్రతిబద్ధనివర్తరంచేదుక్తదోషస్సార్థం - తస్మై నప్రతిబద్ధసేన్  
 త్యై. కింతు వాక్యార్థజ్ఞానోదయసహకారీతి. నైవం - స్మృతిరూపస్య నిదిధ్యానసస్యానుభవసాపేక్షతయా తస్య వాక్యార్థజ్ఞానజనన సహ  
 కారీత్యయోగాత్. నను యద్యపి పరోక్షానుభవస్య ధ్యానమనుపకారకమ్. తథాపి నిదిధ్యానసహకార్యతం వాక్యంపరోక్షధీహేతుస్సృతిత్  
 నైవమ్ - నిదిధ్యానసహకార్యతేషి శబ్దత్వాదేవాపరోక్షధీహేతుత్వాదయోగాజ్ఞోతిష్టోమవాక్యవత్. ఏవం శాస్త్రప్రత్యక్షవిరోధాత్తదవి  
 రోధనిర్వాహకమనుపపత్త్యాచ వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రస్య నివర్తకత్వానన్వేషవాత్సానికేష్యద్వాక్యార్థజ్ఞానాదన్యజేవ ముక్త్యపాయజ్ఞానం విధిత్విత  
 మిత్యాహ (అత్యధి) న కేవలం పారిశేష్యమ్ - తదనుగ్రహ్యత్కృతయశ్చ సత్త్వాహ (తథాచేతి) విజ్ఞాయేత్యాది వాక్యద్వయే జ్ఞానసామా  
 న్యశబ్దవాక్యద్వయోపాదానంచోపసర్గ భేదేపి విధిప్రత్యయా నైవత్యదాగ్రహిత్యయోశ్చార్థభేదోనాస్తీతి జ్ఞాపనార్థం. ధ్యాయభేది విశేషశబ్దః.  
 నిచాయేతి ధ్యానస్య ప్రత్యక్షసమానాకారతాదర్శితా. \* చాయృదర్శనఇతిపి ధాతుః. ఉపాసీతీత్యనేన జ్ఞానస్యోపాసనశబ్దవాచ్యత్వం  
 సిద్ధమ్. అన్వేష్టవ్యఇతి మనశిరస్సంత్రవణోక్తేః. నిదిధ్యాసితవ్యః, విజిజ్ఞాసితవ్యఇత్యపాదానేన ససద్వప్తేషీవ్యమణాణానామరం బాహ్యమి  
 దర్శితమ్. ససద్వప్తయస్యోపాదానం సామాన్యవిశేషశబ్దత్వాత్. (ఇత్యేవమాద్యాఇతి) ఇతిశబ్దః. పాస్త్రప్రతిబాధ్యస్వరూపమాప్రసరితం.  
 ఏవం శబ్దస్య సత్త్వవిధిప్రత్యయా నైవత్యదాగ్రహిత్యపసర్గ భేదాది ప్రకారపరః. ఉదాహృతవాక్యేషు జ్ఞానసామాన్యవాచిపదానాం విశేషా  
 కాక్షాయాం వాక్యార్థజ్ఞానస్వరూపావిశేషః పర్యవసానభూమిస్సృతితి శబ్దానివృత్త్యర్థమాహ (అత్యధి) అత్ర - ఉపాస్తేషు వాక్యేషు. ౪  
 త్యేవమాదిభిర్ధ్యానం విధీయత ఇత్యన్వయః (నిదిధ్యాసితవ్యఇత్యాదిసేతి) ఆదిశబ్దసప్రసహితజ్ఞానవిశేషవాచివాక్యన్తరం వివక్షితమ్. ఇ  
 ధ్యానం సర్వభావప్రత్యయన్యాయాత్. సహ్యుక్తాకాక్షి తస్మీకారఫలః. తత్ర \* ఛాగోవాచ ప్రవర్తమాది న్యాయా తామాన్యవాచి  
 ధ్యానాం విశేషపర్యవసానమ్ \* అనువిద్యవిజానాతి \* విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీతేత్యత్ర కేనపదేన వాక్యార్థజ్ఞానమనూహ్యతే. కేనచా ధ్యానం  
 విధీయతఇత్యపేక్షాయామాహ (అనువిద్యవిజ్ఞాయేత్యనూద్యేతి) అనువాదగమిర్థ ఇత్యుక్తాహ (ధ్యానోపకారకత్వాదితి) ప్రజ్ఞాం కుర్వీత విజా  
 నాతీతి వాక్యద్వయోపాదానస్య పూర్వోక్తమేవఫలమ్. ఏవం స్మృతివ్యపి సామాన్యశబ్దస్సతి విశేషాపసావకే తత్పర్యవసానోన్వయః \* నిదిధ  
 భక్షణం జైష్ఠ్యమిత్యర్థేన వచోస్మతమ్ । రజస్వలాముఖాస్వాదస్పృశరాసాసమానితు ॥ ఇత్యత్ర నిదిధ్యాసామాన్యస్య భక్షణసామాన్యం పా  
 తిత్యహేతురవగతమ్. \* భృతాం విద్యరాహంచ లఘనంగామకుక్టుమ్ । పరాణం గృజ్జనంచైవ మత్యాజ్ఞానవతేద్విజఇత్యత్ర నిది  
 ధ్యవిశేషస్య భక్షణవిశేషపాతిత్యహేతుర్దృష్టః. అత్ర పూర్వగ్రన్థేనగ్రన్థాభేదర్యవస్యతి. భవతుసామాన్యశబ్దోవిశేషపర్యవసాయా.  
 అత్రేతు జ్ఞానసామాన్యవాచిశబ్దశ్రీతవ్యభి శ్రవణరూపజ్ఞానవిశేషపర్యవస్యత్విత్యాహ (శ్రీతవ్యభిచేతి) చశ్చక్షానివృత్తౌ. సముచ్చ  
 యేవా. విజ్ఞాయానువిద్యేతివదయం చానువాదఇత్యర్థః. తత్పక్షే పేదోపపాదయతి (స్వాధ్యాయస్యేతి) ఆపాతప్రతిత్యా స్మృతగప్రాప్తిశ్చ

౧౧ బృ ఉ - ౬ అ - ౪ బ్రా - ౨౧ వా. ౨౧ ఛా ఉ - ప్ర ౧ - ౧౨ బి - ౬ వా. ౩౧ ముద్గ - ౨ ము - ౨ బి - ౬ వా. ౪౧ కత -  
 ౧౨ - ౩ వల్లి - ౧౫ వా. ౫౧ బృ ఉ - ౪ బ్రా - ౧౫ వా. ౬౧ బృ - ౬ అ - ౫ బ్రా ౬ వా. ౭౧ ఛా - ౧౫ ప్ర - ౭ బి - ౧ వా.

శ్రవణస్య సాప్రత్యక్షత. శ్రవణప్రతిష్ఠార్థత్వాన్తననస్య మన్తస్య ఇతిచానువాదః. తస్మాద్ధ్యానమేవవిధీయతే. వత్సత్వేన \* ౧ ఆవృత్తిరసక్యమపదేశాదితి. తదిదమపగ్గోపాయతయా విధిత్వితంవేదనముపాసనమిత్యవగమ్యతే. విద్యుపాసోర్వ్యతికరణోపక్రమోపసంహర దర్శనాత్. \* ౨ మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యత్ర, భౌతిక తపతచ కీర్త్యా యశసా బ్రహ్మవర్చసేన య ఏవం వేద \* ౩ ననవేద అకృతోన్మహ్యేష, ఆత్మేత్యేవోపాసీత \* ౪ యస్త ద్వేద యత్సవేద సమయైతమక్రత్యత్యత్ర, ౫ అనుమ ఏతాం భగవోదేవతాం శాధియాం దేవతాముపాసన్తిఇతి॥

వణస్యస్యాత్. మననస్య తాదృశహేతుభావాత్తత్రపర్యవసానమస్త్యిత్వత్యాహ (శ్రవణప్రతిష్ఠార్థత్వాదితి) చగిపూర్వవత్. (తస్మాద్ధ్యానమేవేతి) నను వాక్యార్థజ్ఞానమిత్యర్థః. నను శ్రోతవ్యఇతి పుస్తకనిరీక్షణాదివ్యావృత్తిర్హివిధిగిరినస్యాత్. నైవం - వేదాస్తవాక్యాలామపి పుస్తకనిరీక్షణాదిపురానస్యభ్యయనవిధిసిద్ధత్వాత్, బ్రహ్మమీమాంసాయా విశేషనపతనాదేరప్రతిషిద్ధత్వాత్, గురుపసత్తా శ్రవణశబ్దస్య ముఖ్యార్థత్వాభావాత్తస్యాశ్చ అత్యోవిహితత్వేతి \* గురుమేవాభిగచ్ఛేదితివాక్యార్థసాధనత్వాత్. నను న్యాయోపేతవాక్యమత్యానవగమ్యకేవలోపదేశగమ్యార్థవిశేషశ్రవణం శ్రోతవ్యఇతివిధేయమితిచేన్న-మననపూర్వభావితయాస్య శ్రవణస్య న్యాయానుగృహీత వాక్యజన్యజ్ఞానరూపత్వావగమ్యజన్యజ్ఞానస్యార్థః. నచ మన్తస్య ఇత్యాంబునసంకీలనరూపమననవిధిరితివాచ్యమ్-శ్రవణశబ్దస్య న్యాయోపేతవాక్యజన్యజ్ఞానజనమన్తస్యశబ్దస్య తత్ప్రతిష్ఠాపానే ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్తస్యచాపవాదాభవాత్, ఉభయోరపాప్రార్థద్యయదిధామ్యే వాక్యభేదప్రసక్తాత్, సతి గత్యస్తరే విశిష్టవిధానా శ్రయణస్యన్యాయత్వాత్. విధిర్నిపదావగతేషుప్రేక్ష్యకత్యాపక్షిణకీర్త్యామవాయ, తదితరేషు స్వతోనువాదమక్షేపమాణిప్రాపకాభావాద్విశిష్టతాత్పర్యం భజతే. అత్రత్వనువాదసమ్యుపాన్నవిశిష్టవిషయత్వోత్పాదనం యుక్తమ్. తస్మాదనువాదః. అనేన శ్రవణశబ్దస్య యాదవమిశ్రితనిర్వాహానిరస్తః. అత్ర ద్రష్టవ్యశబ్దఉపాయోపేయదశాసాధారణత్వాదుపరినియామకస్ఫుటార్థవాక్యస్తరేణహ వ్యాఖ్యాస్యతే, నను ససాధారణత్వం ద్రష్టవ్యఇతి - తవ్యతా దర్శనస్యవిధేయత్వప్రతిః - ఫలస్యచావిధేయత్వాత్. ఉచ్యతే. నిదిధ్యానసవద్దర్శనస్యచ విధానే వాక్యభేదప్రసక్తాత్, నిర్దితానువాదశ్రవణమనససాహచర్యాచ్చ విధిత్వనిశ్చయప్రతిబద్ధాదుపాయస్య దర్శనరూపత్వవిషయప్రమాణాదర్శనే విశిష్టవిధిత్వాశ్రయణాయోగాత్. \* మనసైతాకామాకాపశ్యకారమతే యపితేబ్రహ్మలోకే సరాత్మరం పురికేయం పురుషమీతతత్త్వాదిభిగిరిఫలదాయాం దర్శనస్య పాప్రమాణికత్వాత్, శ్రోతవ్యఇతివత్తవ్యదర్శననాద్యత్య ఫలసమర్పకత్వం ద్రష్టవ్యశబ్దస్య శబ్దేతుం యుక్తమిత్యత ఉపవిష్టాద్వాస్యత్యేయత్వమ్. అథోపాసనస్య విధిత్వితత్వప్రధిమ్నే సూత్రకారో క్రిం దర్శయతి (వత్సతిచేతి) తాదృశసూత్యాసమ్యవప్రతిపాదాయ సూత్రముపాదతే (ఆవృత్తిరితి) ఉపాసనశబ్దా శ్రవణాన్యూత్రస్య తత్పరత్వమనుభూమితి తస్మాద్ధ్యానమాహ (తదిదమితి) ఆవృత్తిద్యయత్రయవ్యావృత్తిర్థమనకృదిసాత్రంపదమ్. కన్యావృత్తిత్వకేతాయామాహ (తదిదంవేదనమితి) తదిదమ్-త్యతీయాధ్యాయావసానే \* ఏవం ముక్తిపలానియమస్తవస్తావన్యతేరితి ప్రస్తుతం మోక్షఫలం జ్ఞానమిత్యర్థః. యద్వా - \* ప్రజ్ఞాం కుర్వీతేత్యాదిసామాన్యశబ్దోక్తం వేదనమనకృదావృత్తిరూపముపాసనమిత్యర్థః. అవగమ్యత ఇత్యేనావృత్తిరసక్యదిసూత్యాంశో వ్యాఖ్యాతః. ఉపదేశాదితిపదం వ్యాచక్షే (విద్యుపాసోర్వ్యతి) స్థల త్రయముదాహరతి (మనఇతి) మనో బ్రహ్మేతివాక్యమ్ \* రాత్రీరుపేయాదితివత్, \* ప్రతిత్వని హవాపితే యపితారాత్రీరుపయ నీత్యత్ర య ఏతారాత్రీరిత్యత్యానువాదవత్ \* య ఏవంచేదితి పూర్వవిహితోపాసనస్య ఫలార్థమనువాదః. వితరణిది శ్రమాదిహేతుభేదాత్ప్రతియశసోర్భేదః. మనో బ్రహ్మేతిహేతుభేదాత్ప్రకరణే, యస్తద్వేదేత్యాదిప్రకరణేచ, వేదనోపాసనవాచిశబ్దయోర్విప్రకర్తృత్వీకరణేకత్వజ్ఞాననాయాత్రేత్యుక్తమ్. (అనుమఇతి)యాం దేవతాముపాసేవీతాం దేవతామనుశాధి. అనుపూర్వత్వానిర్వివిచ్య జ్ఞానసార్థః. వివిచ్య జ్ఞానయేత్వర్థః. \* వ్యవహితాశ్చేతిసూత్రేణ ఛన్తస్యపసగ్గణాం వ్యవహితప్రయోగః. ససవేదత్యత్ర సన్నికర్తృదత్త శబ్దాప్రయోగః, ససవేదత్యస్య \* అథయోన్యాం దేవతాముపాసన్తేత్యేతద్వాక్యకృత్యపూర్వకత్వాదుపక్రమోపసంహరయోరుపాసనశబ్దః. మధ్యేవేదనశబ్దః. ఇదశ్చపూర్వస్థిన్యాశ్చే ఉపక్రమోపసంహరదర్శనాదీత్యేతనాభిప్రేతమ్. యస్తద్వేదతస్య బ్రహ్మణోవేదితా యోరైక్యః. యత్సవేదతస్య రైక్యస్య వేద్యయద్భిప్రాసవేదితా రైక్య ఏతద్వేద్యం చోభయంతవమయోక్తమిత్యర్థః. సామాన్యవిశేషన్యాయేన ప్రకరణాస్తరోక్తజ్ఞానసామాన్యవాచిశబ్దానాం ప్రకరణాస్తరోక్తవిశేషపర్యవసాయిత్వం పూర్వమేవస్యయమేవహి భావ్యకారణే దర్శితమ్. సూత్రవ్యాఖ్యానేత్వేనైకప్రకరణే వ్యతికరణోపక్రమోపసంహర దర్శనముపదేశాదితి పదస్యార్థత్వేనోక్తమ్. ఉభయత్యాభయం హేతుత్వేన వాచ్యమ్. తథాన్యవిస్తారార్థమేకైకమైకమ్. ఆతఏవహిచతుర్థాధ్యాయే ఉభయమపి హేతుత్వేన వత్సతే. తదిదమిత్యాదికంసూత్రవ్యాఖ్యానమ్. ఆన్యథా తదిదమపగ్గోపాయతయా విధిత్వితం వేదనమితిసోద్యేత. కింతు ధ్యానముపాసనమిత్యేవోద్యేత. ఇతరథా శృణ్వతితోక్తిప్రకరణానాచిత్యాత్. పశ్యదపి ధ్యానంహ తైలధారావదవిచ్చిన్నస్థితి సన్తానరూపమితి పూర్వపక్షత ధ్యానశబ్దేననిర్దేశాత్. పూర్వప్రధే ధ్యానస్థితి

౧॥ శారీర - ౪ ఆ - ౧ పా - ౧ సూ. ౨॥ ఛా ఉ - ౩ ప్ర - ౧౦ ఖ - ౧ వా. ౩॥ బృ ఉ - ౩ ఆ - ౪ బ్రా - ౨ వా. ౪॥ ఛా - ౪ ప్ర - ౧ ఖ - ౪ వా. ౫॥ ఛా - ౪ ప్ర - ౨ ఖ - ౨ వా.

ధ్యానంచ తైలధారావదవిచ్చిన్నస్త్రుతిసంతానరూపమ్. \* 0 ధృవాన్మృతిః । స్త్రుతిలక్ష్మీ సర్వగ్రన్థీనాంవిప్రమోక్షా  
ఇతిధృవాన్మృతేరపవర్గోపాయత్వశ్రవణాత్. సాచ స్త్రుతిర్దర్శనసమానాకారా - \* 1 భిద్యతేహృదయగ్రన్థిస్థి  
ద్యస్తేనర్వసంశయాః । తీయస్తేచాస్య కర్మాణితస్త్రికృష్టజ్ఞేపరావర ఇత్యనేనైకార్థ్యాత్. ఏవంచసతి \* 3 ఆత్మవాఅరే

పాసనరూపత్వం వివక్షితంచేత్పశ్యాదుపాసనమవిచ్చిన్నస్త్రుతిసంతానరూపమితిపాసనశబ్దోచ్ఛేదత. ఏవం ప్రస్తుతసూత్రాగ్నేఽవధృతే పూర్వ  
ద్రవ్యతస్య ధ్యానస్య ధృవాన్మృతిత్వముపపాదయతి (ధ్యానంచేతి) వేదసన్యాసకృదావృత్తిం వదతస్సుప్తావస్థాసన్యాసం భావః. యథా  
జ్ఞానసామాన్యవాచినాంశబ్దానాం విశేషపర్యవసాయిత్వేనాసకృదావృత్తిరూపజ్ఞానపరత్వం సిద్ధమ్. ఏవం విశేషాస్త్రోవస్థాపకేషుసన్యాసే త్త  
ద్విశేషపర్యవసాయిత్వం న్యాయ్యమితి. తస్తాత్మనాత్రకారేణ కణ్ఠోక్తాం జ్ఞానసన్యాసకృదావృత్తిరూపతాముపపాద్య తేనాభిప్రేతం ప్రత్యక్షమే  
వస్థాపితం విశేషానరమాహ (ధ్యానంచేతి) అనేన ప్రధేనాసకృదావృత్తేర్వ్యవహితత్వశక్త్యానిరాసార్థం విజాతీయప్రత్యక్షమూస్త్రోవ్యవహి  
తత్వముక్తమ్. ఆత్రవిచ్చిన్నవిచ్చిన్న స్త్రుతిసంతానసాధారణోధ్యానశబ్దశ్చేత్. ధ్యానంచేత్యాదిసా విశేషాస్త్రో వ్యవహాసముగ్ధభావః.  
ధ్యానశబ్దసావిచ్చిన్నస్త్రుతిసంతత్యసాధారణత్వే ధ్యానశబ్దావ్యాఖ్యాతోభవతి. అవిచ్చిన్న స్త్రుతిసంతత్యే వదనమాహ (ప్రవేతి) స్త్రుతేర్ధృగ్ని  
వత్వంనామ విజాతీయప్రత్యక్షయాస్త్రోవ్యవహితసంతత్యమ్ - స్త్రుతివ్యక్తీనాం యజితత్వాత్. (అపవర్గోపాయత్వశ్రవణాదిరి) తస్మాదపవర్గః  
పాయభూతవేదసన్యాసకృదావృత్తిరూక్తా, ఆత్మాపి తదపాయత్వప్రత్యక్షిజ్ఞానాత్తస్యోపావిచ్చిన్నసంతరూపత్వం వివక్షితమితిభావః. తస్మాద  
దర్శనరూపత్వముగ్ధతే (సాచేతి) నకేవల వివక్షితకృతసామ్యమ్ - అపిత్యాపరోక్ష్యేణాపిత్యావారభ్యస్య భావః. హృదయస్య - మనసః.  
గ్రన్థయః - రాగాదయః. యద్వా - మజ్ఞానకాగ్రీక నీతివద్భవయశ్చస్త్రుత్యజీవచరః. హృత్స్థానమయశ్చిత్తత్వప్రత్యక్ష్యాత్. తస్య గ్రన్థిగ్రం  
కృతినమృత్యుః. హృదయశబ్దోపలక్షితమా శరీరంగ్రన్థిః. సంశయశబ్దా విపర్యయస్యాపి ప్రవర్తనాగ్గః. దేహాత్మాభిమానాదిసామాన్యశబ్దార్థః.  
కర్మాణి - పుణ్యపాపరూపాణి. అవిద్యానశ్చేతకర్మకర్తవ్యతీతసన్మృత్యుస్థిర్దర్శనసమానాకారోపాసనేశేత్యగః. (ఏవంచసతి) ఏవాయం  
శాయాం జ్ఞానస్య దర్శనరూపత్వే స్ఫుటార్థవాక్యాస్త్రుతిధేనతీత్యగః. చశబ్దా ద్రవ్యవ్యత్యస్య ఫలవశాభిప్రాయస్యశక్త్యానిష్ఠ్యశబ్దార్థః. ద  
ర్శనశబ్దస్య జ్ఞానసామాన్యపరత్వసమృద్ధిశ్చేతి \* ద్రవ్యవ్యత్యోత్తమాస్య మస్త్రో నిదిధ్యాసితవ్యః. \* ఆత్మనిఖ్యురేవ్యత్వశ్రేయతే మతే విజ్ఞాత ఇ  
దం సర్వం విదితమితి। శ్రవణాదీనాంపుగ్ధగుక్తత్వాద్ద్రవ్యవ్యత్యవచనం సాక్షాత్కారరూపత్వపరమ్. దృష్టశబ్దశ్చ తస్మాత్సగ్గః. సచోపాయ  
దశాభిప్రాయః. తస్మిన్ద్రవ్యేహృదయగ్రన్థిభ్యతశ్చక్త్యుక్తత్వాత్. \* యేనాహంనామ్యతాస్యామ్ \* అమృతత్వస్యతు నాశాస్త్రీ విజ్ఞేన \* ఏ  
తావదేవ ఖల్వరేఽమృతత్వమితిపూర్వాపరవాక్యేషు ఫలస్య నిదిష్టత్వాత్ప్రకారాస్త్రోక్తస్య సాక్షాత్కారత్వస్యేహపి వక్తవ్యమేతీతత్వాద  
వేతీతవిధేరసవేతీతవిధానదౌర్బల్యాచ్చ, నను ధృవాన్మృతేరేవ దర్శనరూపత్వవిధిరయంక్తః - ధృవాన్మృత్యువిదర్శనయోగిన్మన్వరణా  
మృతయోర్దహరశాబ్దీల్పాదపేదనానామివ పరస్పరనిరపేక్షోపాయత్వంపి స్రుతియతే. నైవం - ద్రవ్యవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యశ్చేత్యేవ వాద్యపి  
తత్వాత్. నచ తత్వాపి విద్యాద్యయవిధానశక్యమ్ - రూపభేదాభావాత్. తతఏవ వాక్యైకత్వేనమృతతీ వాక్యేభేదాప్రయటాయోగాత్,  
విద్యాస్త్రరాణామివ తయో ర్వికల్పప్రసక్త్యాచ్చ. తయోర్నిరపేక్షోపాయత్వవాదినో వికల్ప ఇష్ట ఇతిచేన్న - తస్మాత్సానోపమస్త్రస్య సుగత్యస్త  
రేఽభ్యుపగన్తుమయంక్తత్వాత్. దృశ్యతేహి వ్రీహియవశాస్త్రయోగసన్యాప్తవోపమత్వత్వమ్. వ్రీహ్యవస్తూనే యవశాస్త్రస్య పాప్రమాణ్య  
త్యాగః, అవిద్యమానాపాప్రమాణ్యకల్పనమ్, యవానుస్తూనే తస్య త్యక్తపాప్రమాణ్యస్వీకారః, స్వీకృతాపాప్రమాణ్యత్యాగః, యవ  
శాస్త్రేచత్యారోదోమః, యవానుస్తూనవేళాయామేవ ప్రథమప్రయోగే స్వీకృతవ్రీహిశాస్త్రపాప్రమాణ్యత్యాగః, తదపాప్రమాణ్యకల్పనం  
చ, తృతీయప్రయోగే వ్రీహిమాపాదీయమాశేషు ద్వితీయప్రయోగే స్వీకృతవ్రీహిశాస్త్రపాప్రమాణ్యత్యాగః, త్యక్తపాప్రమాణ్యస్వీకార  
శ్చేతి వ్రీహిశాస్త్రేచత్యారోదోమః, ఇహావీయథాసమృద్ధం దోషపాప్రీప్తిః. యద్వా - ప్రతిపత్తిబాధోఽనుస్తూనబాధోపూర్వబాధః, ఫల  
బాధ శ్చేత్యైతేక శరీరే దోషవత్పయోదబ్ధవోపమత్వత్వమ్. అతోగత్యస్త్రరేసతి వికల్పయోగాచ్చ, నధృవాన్మృతీదర్శనయోగిన్పుగ్ధగు  
పాయత్వమ్, నాపిసమృద్ధయః - చశబ్దాశ్రవణాత్, దర్శపూర్ణమానయోరివ దృష్ట్యనిర్దేశాభావాచ్చ. పరమాత్మనోఽపిగ్రీయత్వాత్తత్వా  
క్షాత్కారస్య చక్షుషా శబ్దగ్రహణేనైవ ప్రకాగ్రయోగం ప్రత్యేకశక్తివిధానత్వాచ్చ, శబ్దవిషయయోస్త్రరణ చాక్షుషజ్ఞానయోరివ సము  
చ్చయోఽనుపపన్నః. నను పరమాత్మనో యోగపరికల్పమనోగ్రహ్యత్వాన్నతద్దర్శనస్య చక్షుషా శబ్దజ్ఞానతుల్యతే దర్శనోపాయభూతస్య  
వ్యాపారస్య విధేయత్వోపపత్తేసమృద్ధయస్సమృద్ధతీతి. సత్యమ్ - కస్తద్దర్శనోపాయః - \* తత్తత్తత్తం పశ్యతి నిష్కలం ధ్యాయమానఇతి బ్ర  
హ్మేధ్యానమేతీతీతే - తద్వి. ద్రవ్యవ్యనిదిధ్యాసితవ్యపదయోగేపునరుక్తిసాన్యత్ - ఉభయోరపి దర్శనోపాయధ్యానవిధిపరత్వానిశేమాత్. ద్ర  
వ్యవ్యనిది దర్శనోపాయోగిన్మన్వతే కఉపాయఇత్యేవేత్యాయాం నిదిధ్యాసనం విధీయతే. ద్రవ్యవ్యపదాభావే నిదిధ్యాసనస్య తదపాయత్వం న  
జ్ఞాయతఇతి తస్మాదపూర్వత్యాన్యపునరుక్తిరితేన్న - ద్రవ్యవ్యపదశ్రవణేపి దర్శనస్య ధ్యానసాధ్యత్వాప్రతీతిః. నపిదర్శనకామేనోపాయతే.

౧॥ ధా డ - ౭ ప్ర - అ - ప్ర - ౨ వా. ౨॥ మన్ద - ౭ - ౨ ము - ౨ భ - ౯ వా. ౩॥ బ్రా డ - ౭ ఆ - ౪ బ్రా - ౭ వా.



ద్రష్టవ్యభివ్యక్తేన నిదిధ్యానసస్య దర్శనసమానాకారతావిధియతే. భవతిచ స్త్రుతేర్వావనా ప్రకర్షాద్దర్శనరూపతా. వాక్యకారేణై తత్సర్వం ప్రపచ్చితమ్ \* ౧ వేదనముపాసనంస్యాత్ ద్విషయే శ్రవణాదితి. సర్వాసూపనిషత్సు మోక్షసాధనతయా విహితం వేదనముపాసనమిత్యుక్తమ్ \* ౨ సకృత్ప్రకృత్యయం కుర్వాచ్యుద్ధానస్య

తథా సతి హి స్వర్గయాగయోరివ సాధ్యసాధనభావావగమస్సాన్యత్. సచ ధ్యానంప్రతి శ్రవణమననయోరివ దర్శనంప్రతి ధ్యానస్య దృష్టకీ ఇతిత్కారః. అతోనమానాస్తరేణ తయోస్సాధ్యసాధనభావావగమశ్చిత్తైయైర్ధ్యమ్. కించ ధ్యానసాధ్యం దర్శనంచేద్ధ్యానదర్శనయోస్సముచ్చయశ్చనసమ్మనతి. దర్శనంప్రతి సముచ్చయే, దర్శనస్య దర్శనంసాధనమిత్యాత్మాశ్రయప్రసక్తాత్. సచ మోక్షంప్రతి సముచ్చయసమ్మవః. ధ్యానస్య స్వసాధ్యదర్శనవ్యవహితస్య మోక్షంప్రతి దర్శనేనసహవ్యవహితశ్చిత్తాఽరాయోగాత్. సహి యాగనిష్పత్తిర్గానాం పోక్షితా వఘాతాదీనామపూర్వనిష్పత్తౌ యాగేనసహ సముచ్చయః. యది సాక్షాత్కారంప్రతి ధ్యానేనసహవ్యవహితశ్చిత్తారోపపత్తయే దర్శన సమానాకారం జ్ఞానాస్తరం విధేయమిత్యవ్యతే. తదయం క్రమ - స్వర్గంప్రతి జ్యోతిష్టేమవ్రతస్వేన నిదిధ్యానస్య సాధ్యంప్రతి నిరపేక్షోపాయతాప్రతితిస్సారస్యభజప్రసక్తాత్. \* సహిజ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామాయజేతేతి వాక్యప్రతిపత్త్యజ్యోతిష్టోమస్య స్వర్గసాధనత్వం కర్తాస్తర సాపేక్షమవగమ్యతే. సచాత్ర చక్రజ్ఞో ద్వస్త్వనమాసోవా. అతో దర్శన సమానాకారతాయాపనిషేషస్య కించేష్యమిత్యాకాక్షాయాం విశేష్యస్తరంచ సదృశ్యతే. నిదిధ్యానసంచ సన్నిహితమ్. అత స్తదేవ దర్శనసమానాకారతయావిధిత్వితమితి క్రమభ్యుపగమ్యతే. తతశ్చ వాక్యభేదోపి నస్యాత్. నిదిధ్యానసస్య నిరపేక్షోపాయతాప్రతితిస్సారస్యంచ నవాద్యేత. నను విశిష్టవిధ్యాశ్రయణం చేదుపదేతైకగమ్యార్థ శ్రవణశుభాశ్రయమననదర్శనరూపతావిశిష్ట నిదిధ్యానసవిధికింసన్యాత్. నైవం. చతుర్థ్యంశేష తాత్పర్యకల్పనాదపి ద్వయో సత్కల్పనస్య లభుత్వాత్. లభుపక్షసమ్మవే గురుచక్షాశ్రయణాయోగాచ్చ. సచాన్తికాశ్యే విధానాభావాదౌపదేశికాధ్యాగమాలభ్యనసంశీలయోర నిదీశ్యజ్ఞనీయా. \* తస్మాద్ద్వాప్రజ్ఞాగోపాజ్ఞిత్యం నిర్విద్య బాత్వేన తిష్ఠానేత్. బాల్యంచ పాజ్ఞిత్యంచ నిర్విద్యాభమనిరీత్యనస్యథాసిద్ధవా క్యాస్తరసిద్ధత్వాత్. తద్ధి నిరూపయివ్యతే \* సహకార్యస్తరవిధితిసూత్రేణ. తస్మాద్దర్శనసమానాకారత్వగుణవిశిష్టనిదిధ్యానసవిధిః. సన్యే నమపి సర్వోపాసనానాం నదర్శనసమానాకారనిదిధ్యానసరూపతాసిద్ధిః. ద్రష్టవ్యో నిదిధ్యానీతవ్య ఇతి వాక్యస్య మైత్రేయాప్రాప్తాదే సత్వాత్. అత స్తత్ర ప్రతిపాద్యస్యేవోపాసనవిశేషస్య తావ్యగూపతా ప్రతిపాద్యా స్యాత్. నైవం \* ఆత్మనిఖిల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతేవి జ్ఞాతే ఇదం సర్వం విదితమితి తత్రత్యేనైవ వాక్యేన జగత్కారణవిషయసర్వోపాసనానాం దర్శనసమానాకారనిదిధ్యాన సరూపతావగమాత్. సహిదం వాక్యం విద్యావిశేషవిధాయకమ్ - కారణజ్ఞానేన సర్వజ్ఞాతాప్రతిజ్ఞానపరత్వాత్. కారణమేవహి సర్వవిద్యోపాస్యమ్. \* కశ్చ ధ్యేయ ఇత్యుపక్రమ్య \* కారణంతు ధ్యేయఇతి కారణస్యైవ ధ్యేయత్వవిధానాత్. కారణవిషయంచోపాసనమత్రదర్శనసమానాకార నిదిధ్యాన సరూపమవగమ్యతే. అస్మిన్వాక్యే విజ్ఞాతకజ్ఞోపి నిదిధ్యానసపరః. ద్రష్టవ్యశ్శ్రీతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యానీతవ్యః. దృష్టేత్రుతే మతే విజ్ఞాతఇతి స్థానప్రమాణాత్. అతోఽస్య వాక్యస్య సర్వవిద్యాసాధారణకారణమాత్రవిషయత్వాజ్జగత్కారణోపాసనంచేద్దర్శనసమానాకార నిదిధ్యానసరూపమవగమ్యతే. కించ నానావిద్యానాం వికల్పస్య వక్ష్యమాణత్వాద్గురుత్వవిషయకాస్త్రయైర్ధ్యం ప్రసక్తేన గురులభ్యయత్నవికల్పాయోగాత్, వస్తుసామర్థ్యస్య ప్రకరణాద్బలీయస్తయాచ ధృవాను స్మృతిరూపత్వమ్, దర్శనరూపత్వమ్, వక్ష్యమాణభక్తిరూపత్వంచ సర్వవిద్యాసాధారణకారణాభివేషమర్హన్తి. సన్నిధియజన్మనోఽనుభవస్యవ్యపరోక్షరూపత్వమ్ - తత్కల్పం స్త్రుతేస్సమ్మనతీత్యత్రాహ (భవతిచేతి) భావనా - వాసనా. దర్శనరూపతా - దర్శనసమానాకారతా. \* వృషేవృషేచపశ్యామిత్యాదిష్యసి దర్శనసమానాకారత్వం స్త్రుతేశ్చదృష్టమితిభావః. తచ్చ విశదతరావభాసరూపత్వం. సచైతదనుభవాసాధారణం. స్త్రుతేరపి తత్సమ్మనస్య పాగ్రీమాణికత్వాత్. నను దర్శనసమానాకారత్వవిధానమయం క్రమ - దర్శనవాచికత్వేన తత్సమానాకారోపస్థాపనస్యాముఖ్యత్వాత్. సవిధౌపరశ్యబ్ధార్థఇతిహి న్యాయవిదఇతిచేన్న - తైరేవ \* దర్శపూర్ణ మసాధ్యాం స్వర్గకామాయజేతేత్యత్ర దర్శపూర్ణ మసశబ్దయోర్లక్షణయా, శ్యేనాదివాక్యే శ్యేనాదిక బ్రాహ్మణాం గౌణ్యా వృత్త్యాచ, కర్తానామధేయత్వాభ్యుపగమాత్, \* అర్థమస్త్యేదిమినుయాదర్శంవిచ్ఛేదీత్యత్రాపి మధ్యదేశపక్షణాయా అగ్రీకృతత్వాచ్చ. విశదతరత్వస్య ఫలరూపత్వాదపురుషత స్త్రీస్య కథంవిధానమితిచేన్న - ఆజ్యాపేక్షణస్యేవ విధానోపపత్తేః. తత్ప్రాజ్ఞసాక్షాత్కారమోక్షగుతవాపారవిషయోవిధితిచేన్న - ఇహపి విశదతరత్వావహస్తృతిస స్తతివిషయమనవాపారవిధితిత్వపపన్నమ్. అథ సూత్రకారాభిప్రాయవిదాం వచనం దర్శయతి (వాక్యకారేణితి) (ఏతత్సర్వమితి) సూత్రకారేణ కణ్ఠోక్తమభిప్రేతంచేత్త్యర్థః. (ప్రపచ్చితమితి) పూర్వపక్షసిద్ధాస్తరూపేణోక్తమిత్యర్థః. ప్రపచ్చనంచ \* వేదనముపాసనంస్యాదిత్యాదినా వాక్యపక్షమయేన. వాక్యమేకైకంవ్యావృష్టే (సర్వా సూపనిషత్ప్రీతి) సకేవలం భానోగ్గత్యర్థః. మోక్షసాధనతయా విహితంవేదనమితిఘటాదిజ్ఞానవ్యావృత్తిః. విహితమిత్యనుదితశ్రవణాదివ్యావృత్తిః. అస్యాన్యస్యపూర్వపక్షసిద్ధాస్తరూపేణ సుఖీకరణార్థమ్, సకృత్ప్రకృత్యయం కుర్వాదితివాక్యశ్రవణేన వేదనముపాసనంస్యాదితివాక్యస్య పూర్వపక్ష పరత్వశ్చావ్యావృత్త్యర్థంచ, సకృదిత్యాదికం వ్యావృష్టే (సకృదితి) సకృదిత్యాదివాక్యమేవ పూర్వపక్షపరమ్ - సతువేదనముపాసన

కృతత్వాత్ప్రయాజాదివదితి భూర్వపక్షం కృత్వా \* ౧ సిద్ధంతూపాసనశబ్దాదితి వేదసమగకృదావృత్తం మోక్షసాధనమితి నిర్ణీతమ్ \* ౨ ఉపాసనం స్వాధ్యాయానుష్ఠానైర్వినోదానామితి. తస్యైవవేదసన్యోపాసనసూచనానామకృత్వస్య భూనానుష్ఠానముపపత్తి తమ్. సేయం స్తుతిర్దర్శనరూపా ప్రతిపాదితా. దర్శనరూపలాప ప్రసక్తతాపత్తిః. ఏవం ప్రత్యక్షతాపన్నామపవర్గసాధనభూతాం స్తుతిం విశిష్టా \* ౩ నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో నమేభయా నబహునా త్రుతేన | యమేవైవవృణోతే తేన లభ్యస్తస్యైవ ఆత్మా వివృణోతే తనూం స్వామితి || అనేన కేవలత్రస నివసననిధిభాగ్యం నానామాత్మప్రాప్త్యనపాయత్వముక్త్యా యమేవైవ ఆత్మా వృణోతే తేనైవ లభ్యభిత్త్యక్తమ్. ప్రియతమమహిమః \* ౪ తే యోభవతి - యస్యాయం నిరతిశయప్రియస్సపివాస్య ప్రియతమోభవతి. యథాయం ప్రియతమ ఆత్మానం ప్రాప్నోతి తథా స్వయమేవ భగవాన్ప్రయతత ఇతి భగవత్తేవోక్తమ్. \* ౫ తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిప్రసాదాత్. దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్రితఇతి \* ౫ ప్రియోహి జ్ఞానినోత్త్యర్థమహం సచ మయిగ్రీణు భజిన్ ||

సంస్కృతివివాక్యమ్. అనస్తరమోపాసనరూపత్వస్య సిద్ధాంతిత్వాదితిభావః. తథాసిద్ధాంతిత్వం దర్శనయతి (సంపత్తిః) సిద్ధాంతసాధనత్వస్య త్యర్థః. యద్వావేదసమపాసనం సిద్ధమిత్యర్థః. ఉపాసనశబ్దాదిత్యేవ ద్వాదశ్యమే (వేదసమగకృదావృత్తమితి) అస్యావిశ్వానందస్య సుత్రకారాభిప్రేతం వాక్యకారణకర్తృత్వం దర్శనయతి (ఉపాసనంసాధితి) దర్శనాత్ - లోకేదర్శనాత్. నిర్వచనాత్ - ప్రసాదాత్. (తస్యైవేతి) మోక్షసాధనతయావిశిష్టత్యేవ త్యర్థః. ఉపాసనరూపస్యేతి హేతుగర్భమ్. ఉపాసనరూపత్వాత్. ఉపాసనశబ్దాద్యవ్యాఖ్యానస్య వృత్తస్యేత్యర్థః. అనకృదావృత్తం జ్ఞానం హ్యుపాసనమ్. ఏవమవిచ్ఛిన్నస్తృతిసన్తరూపత్వముపపాదితమ్. సూత్రకారాభిప్రేతమనన్యథానా రూపత్వం తదభిప్రేతం ధ్రువాను స్తుతిత్వంచ వదతో వాక్యకారసాధ్యయంభావః. ఏవత్తుల్యన్యాయతయా విశేషాన్త్రోహసాధనావధాన్యేనా దనాదిశబ్దాస్తత్పర్యవ్రాస్యురితి, తస్మాచ్ఛ్రవోక్తం దర్శనసమానాకారత్వమపి వాక్యకారాభిప్రేతమిత్యభిప్రాయన్నాహ (సేయమితి) సేయం అసకృదావృత్తిరూపా, భగవానుస్తృతిరూపావేత్యర్థః. దర్శనశబ్దస్య ఆర్థదర్శితత్వదర్శిత్యాదిప్రయోగాత్పరోహావరోహసాధారణ్య మశక్త్యాహ (దర్శనరూపతావప్రత్యక్షతాపత్తితి) ప్రత్యక్షసమానాకారతాపత్తిత్యర్థః. \* అత్తనిఖలైర్దృష్టే త్రుతే సుతే విజ్ఞాత ఇవం సర్వవిదితమ్ \* ఆత్మావా అతే ప్రవృత్త్యాన్రితహ్యో వస్తహ్యో నిదిధ్యాసితవ్యఇతి శ్రవణాదీపరోక్షజ్ఞానపరస్మాదేవ్యుక్తి పృథగ్విశేషాదితిభా వః. సూత్రకారవాక్యకారయోగకతివయవిశేషంచదతోస్థుతి విశేషాన్త్రోహసాపకే తత్పర్యవసాయిత్వ స్యాభిప్రేతత్యాన్యన్రిత్యస్తరసిద్ధం విశేషాన్త్రమస్త్రీత్యాహ (ఏవమితి) అనేన శ్రవణాదీనాం ముక్త్యపాయత్వనిషేధాన్నపాసనస్య మోక్షోపాయత్వమితి శబ్దాన్యథాసన్య భావ తి. ఏవంఉత్తేనప్రకారేణ సామాన్యవిశేషన్యాయేన ప్రత్యక్షతాపన్నామిత్యర్థః. అపవర్గసాధనభూతామితి ప్రతిరోపాసనవ్యవస్థేనా. (నా యమాత్మేతి) ప్రవచనశబ్దేన మనసంలక్షయతి - మనసఫలత్వాత్ప్రవచనస్య. మనసస్వభావ్యప్రవచనఫలత్వాద్వాద్య. ప్రాసక్త్యేనసేన నివృత్తి పుష్కత్వానా ప్రవచనం మనసమ్. మేధా - నిదిధ్యాసనమ్. పరిశేపాత్, అస్త్రీకవాక్యే శ్రవణాదీనామనుపాయత్వమే ప్రసక్తం. భగవాను స్తుతివిశేషణ్యేన సకించిత్పరిపన్నమ్ - అతస్తద్వాన్యవత్తే (అనేనేతి) కేవలశ్రవణమనసనిదిధ్యాసనానాం వత్సయముఖ్యేవేదసంసంహితానా మిత్యర్థః. యథా \* సప్తధివామగ్నిశ్చేతవ్య ఇత్యత్రహింసోపధానరహితపృథివ్యాం వయసంనిధిభ్యతేనరుస్సభ్యేహుత్రే - తవ్యదితిభావః. వివక్షితం విశేషం వాక్యతాత్పర్యరూపజేన దర్శయిష్యేవాక్యసాధ్యస్యయం దర్శనయతి (యమేవైవఆత్మావృణోతేతేనైవలభ్యభిత్త్యక్తమి) వరణీయేన లభ్యోస్త - తతగ్గ కథం భగవానుస్తృతేర్విశేషితత్వమితిశబ్దాయాం తద్దర్శయితుం లోకసిద్ధప్రతినిధాహ. (ప్రియతమమహిమః) ప్రీతివిషయమాత్రస్య సవరణీయత్వమ్. కింతుస్వయమపస్థితస్యస్థికారవచ. అతస్తద్వాన్యవృత్త్యర్థం ప్రియతమఇత్యుక్తమ్, తతగ్గపిమిత్యత్యాహ (యస్యేతి) యస్య ఉపాసకస్య అయం పరమాత్మా నిరతిశయప్రీతివిషయః, సపివాస్య పరమాత్మసోనిరతశయప్రీతి విషయోభవతి. చేతనస్యసం భగవతానరణీయత్వం భగవతి నిరతిశయప్రీతిమతపివ. యద్వా - స్వతగ్గప్రియత్వం వరణీయత్వం చ స్వస్తికప్రీతిమతపివ. ప్రణ్యక్షేత్యాదిషు భగవతగ్గప్రీతిస్సస్తిస్త్రితి మత్పురుషవరణార్థా. పత్రపుష్పఫలాదిషు తత్పన్నుష్టనిబన్ధనా. సపిత్యేనకారణకేవలశ్రవణాదిషు ద్వాన్యవృత్తిః. భగవతి ప్రీతిమతపివ భగవత్ప్రీతివిషయత్వమితి కథమనగమ్యత ఇత్యన్రిత్యామామత్రప్రమాణతయా స్తుతివచనమ లోపన్యాసపూర్వకంబ ద్భయోపదేశాత్పరమపి వివక్షితం (యథేతి) అయం - భగవతి నిరతిశయప్రీతిమాన్. ప్రియతమః - నిరతిశయభగవత్ప్రీతివిషయోభవన్నిత్య ర్థః. దదామి బుద్ధియోగం తమిత్యసాధ్యవిషయాయా స్వయమేవ భగవాన్ప్రయతతఇత్యుక్తం. అనేన వరణప్రకారోదర్శితః. భగవత్తేవోక్త మిత్యేనకారేణ భగవదాత్మనిత్యసూచితః. సతతయుక్తానాం సతతయోగంకాన్ష్ఠ మాణానాం. \* ఆశంసాయాంభూతవశ్యేతి కర్తరిత్యః. ప్రీతిపూర్వకంబదామిత్యన్యాయః. ఆనేనపరస్పరివిషయప్రీతిరుపాన్యోపాసకయోర్ద్వితా. సతతయుక్తశబ్దార్థస్య తీకరణాయానాం. (ప్రియోహితి)







వివేకాదీనాం స్వరూపంచామా \* ౧ జాత్యాశ్రయసమితాదుష్టాదన్నతాపయశుద్ధిర్వివేకః॥ అత్ర నిర్వచనమ్,  
 \* ౨ ఆహారశుద్ధానంత్యశుద్ధిస్స త్యక్తశుద్ధా ధునాస్మృతిరితి॥ \* ౩ విమోకగికామానభివ్యక్తః॥ \* ౪ శాస్త్రఉపా  
 సీతేతి నిర్వచనమ్॥ \* ౫ ఆరమ్భణసంశీలనం పునఃపునరభ్యాసః॥ నిర్వచనంచ స్తార్థముదాహృతం భాష్యకారేణ  
 \* ౬ సదాతద్భావభావితః॥ \* ౭ పశ్యమహాయజ్ఞాద్యసప్తానం శక్తితల్లక్రియేతి॥ నిర్వచనమ్ \* ౮ క్రియావా  
 సేష బ్రహ్మవిదాం వర్తితః॥ \* ౯ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిష్యంతి యజ్ఞేన దాసేన తపసానాశకేనే  
 తివ॥ \* ౧౦ సత్త్వార్జవదయాదానాఽపింసానభిధ్యాగకల్యాణానితి॥ నిర్వచనమ్ \* ౧౧ సత్తేన లభ్యః \* ౧౨ తేషా  
 మేవైషవిరజో బ్రహ్మలోకః॥ \* ౧౩ దేశకాలవైగుణ్యాచ్యోకవస్తాద్యనుస్మృతేషు తజ్జంధైస్యమభాస్వరత్వం

యోగద్యస్తేన వాక్యకారనిర్దేశః. నను సముచ్చయోదగ్ధా నరమితరేతరయోగః - తత్కథమితరేతరయోగద్యస్తేన సముచ్చయలభాః.  
 ఉచ్యతే, అన్యాయయహపరితాత్పరముచ్చయోద్యుక్తప్రతిసమ్మిద్ధి సముచ్చయోగ్ధా నరమ్. ఏకస్మిన్మేవకార్యే మిథోనిరపేక్షసాధకానామన్య  
 యోఽన్యాయయహపరితః. వికల్పసమభివ్యాహృతస్సముచ్చయస్తేన క్రీకకార్యే మిథస్సాపేక్షానామన్యయః. స ఏవేతరేతరయోగః ఇత్యవరో  
 ధః. నిమగ్నరూపకమాదేగప్రమత్తిరూపయజ్ఞాదేశ్వ విరోధాన్న సముచ్చయః ఇతిచేన్న - భిన్నవిషయత్వేన విరోధాభావాత్. అవివేకాప్రతి  
 పిద్ధసపిద్ధకామ్యవిషయాపిశమాదయః. సమ్మివాత్, ఉపసన్నత్వాత్ నిర్వచనాచ్చ, త్రివిధవనాచ్చ, ప్రమాణోపపత్తిభ్యామిత్యర్థః. వివేకాద  
 యగిరియోపాః, కథంవాతమాదేగకర్తృణాశ్చవిరోధః ఇత్యత్రాహ (వివేకాదీనాం స్వరూపంచామాసీతి) నకేవలం పరిగణనామాత్రమ్. తత్త్వరూ  
 పంచ వాక్యకార ఏవాపేక్ష్యర్థః. ప్రథమం వివేకస్వరూపవిషయవాక్యముదాహరతి (జాత్యాశ్రయేతి) ఆహారవిషయవివేచనం వివేకశక్తేన వివ  
 షీతం భవతి. దుష్టాహార్యాత్వికాహారాణాం వివేచనం వివేకః. జాతిమష్టాగి కళజ్ఞగృహానాదయః. అత్రయః-ద్రవ్యస్వామి పురుషః. అభిశస్త  
 పతితచణ్డాలాదిద్రవ్యమూత్రయమష్టమ్. ఉచ్చిష్టకేకాద్యుపహతం నిమిత్తమష్టమ్. ఏత త్రివిధవిరోధరూపాహరవివేచనఫలభూతకాయశుద్ధా  
 వివేకశబ్ద ఉపచరితః. యద్వా - వివిక్తాహారసేవయా రాజస తామసాహారాచ్యయితదహత్వేదేహస్య వివేచనం వివేకః. అశుద్ధేభ్యో వివే  
 చనంపి శుద్ధిః. ఇతిశబ్దోభాష్యకారియః. అత్ర నిర్వచనమితి భాష్యగ్రంథః. నిర్వచనం - నిష్క్రమ్యవచనం. అప్రమాణేభ్యో నిష్క్రమ్యం  
 ప్రమాణభూతం వచనమిత్యర్థః. ఆహారశుద్ధానిత్యాదినిర్వచనమ్. విమోకగికామానభివ్యక్తః-విషయమభుక్త్యా స్థాపితం సకలస్మిన్ యేనసవి  
 కాకోభివ్యక్తః. \* కామాతోక్రీడోభిజాయత ఇత్యాదివచనాతోక్రీడాద్యభావశ్చత్రఫలితః. శాస్త్ర ఉపాసీతేతి నిర్వచనే శాస్త్రశ్లేష రా  
 గదేహాద్యభావోవివక్షితః. ఆరమ్భణం - ఆలమ్భనమ్. శుభాశ్రయః. తస్య సుశీలనమ్. కథమేతత్సాధనం. సాధ్యంపీడం. స. \* శుభాదే  
 శే ప్రతిష్ఠాప్రేత్యాద్యుక్తదేశకాలవివేకభ్యాసనియయోగశబ్దసాచ్య ధునాస్మృతిర్ని సాధ్యా. ఇదంతం యోగకాలకర్తవ్యభ్యానానుగ్రాహ  
 కం సదాసంశీలనమ్. \* సదా తద్భావభావితః ఇతి వత్త్యతి. సదా భగవత్సంశీలనాభావే యోగకాలేషు కాలా నరసంశీలితం విషయా నరం  
 బుద్ధిస్సంస్కృత - ఆతో సనాధ్యావిశిష్టత్వమారమ్భణసంశీలనస్య. నిర్వచనంచ స్తార్థముదాహృతం భాష్యకారణేత్యనేన పూర్వోపాత్తనిర్వచ  
 నాన్యపి ప్రమిడభాష్యాక్రాంతి జ్ఞానతే. అథమనిరితి శ్రోతం నిర్వచనమ్. తస్యన్యాయోపన్యాససాపేక్షత్వేన సహకార్య నరవిధిత్వధికర  
 ణేవ్యాఖ్యేయత్వాత్సార్థనిర్వచనస్య సప్తార్థత్వాచ్చ, స్తార్థనిర్వచనముదాహృతమ్. \* తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుష్యతేవేవమనం వ  
 చనమిహభిప్రేతమ్. (పశ్యమహాయజ్ఞేతి) శక్తితః - సహశాశ్రమశక్త్యం వివధాతి. (క్రియావాసేషః) సప్రసీతవాక్యం. బ్రహ్మవిదాం వ  
 ర్తితః - బ్రహ్మవిదాం మధ్యేవరితః-సహబ్రహ్మవిదిషాణామిష్ట్యక్తమ్. క్రియాశబ్దార్థవిశదీకరణాయాహ (తమేతమితి) సత్యం - ఘాతపీతమ్.  
 ఆర్జవం - మనోవాక్కాయానామైకరూప్యమ్. దయా - స్వార్థనిరపేక్షపరదుర్గిభాసహిష్టుత్వమ్. అహింసా - కరణాత్రయోగపరపీడానివృ  
 త్తిః. దానం - లోభరాహిత్యమ్. అభిధ్యా - పరకీయే స్వత్వబుద్ధిః. యద్వా నిష్క్రమ్యచిన్తా. అభవా పరకృతాపకారచిన్తా. తదాగ్రహిత్యవస  
 భిధ్యా. (సత్తేనతి) ఇత్యాదీత్యాదిశబ్దేనార్జవవిద్రుతిపాదకవాక్యజాతంత్రోడీకృతమ్. (దేశేత్యాది) అనవసాదానుద్ధృయోరవసాదోద్ధృవి  
 పర్యయరూపత్వా దవసాదోద్ధృయ లక్షణమాత్రముక్తంవాక్యకారేణ. తద్విపర్యయరూపోనశ్చోఽర్థాత్పిథ్యతీతి వాక్యకారాభిప్రాయః. శోక  
 వస్తు - శోకనిమిత్తం వస్తు. అతితప్తత్రమరణాది. ఆదిశక్తేన భయనిమిత్తమాగామివక్షితమ్. అతీతవిషయోపి శోకః. ఆగామివిషయంచ  
 భయమ్. అభాస్వరత్వమితిదైస్యగ్రబ్ధివరణమ్. అభీష్టకార్యప్రప్యత్వమిత్యరూపం దైస్యమిత్యుక్తం భవతి. భాస్వరత్వవిరోధీవా దైస్యవి  
 శేషణమ్. చశబ్దోభిన్నక్రమః. తజ్జంధ - దైస్యజదైస్యంచేత్యర్థః. బద్ధుజదైస్యే దృష్టేపిహ దైస్యం స్కృత. దేశకాలవైగుణ్యశోకవస్తాద్య  
 నుస్మృతిశాతుకం మనసా భాస్వరత్వాభావరూపం భాస్వరత్వవిరోధీవాదైస్యమ్, దైస్యజదైస్యంచ మనసోఽవసాదః ఇత్యర్థః. యద్వా - భిన్న  
 వాక్యతయా యోజిషియమ్. దేశకాలవైగుణ్య శోకవస్తాద్యనుస్మృతిజనితం మనసోఽభాస్వరత్వమవసాదః - కిముక్తం భవతీత్యత్రాహ  
 (తజ్జంధైస్యమి) తచ్చాభాస్వరత్వమ్, తజ్జంధ ఉక్తపేషణం దైస్యమితి వ్యాఖ్యేయవ్యాఖ్యానరూపం వాక్యవ్యయమితి. తద్విపర్యయఇత్యాది

౧౩॥ ౩॥ ౫॥ ౭॥ ౧౦॥ ౧౩॥ వృత్తయః. ౧. భా. ఉ. - ౨ ప్ర. - ౨. భ. - ౩ వా. ౪॥ భా. - ౩ ప్ర. - ౧౪ భ. - ౧ వా. ౬॥ గీతా - ౮ ఆ. - ౬ శ్లో.  
 ౮॥ ము. ఉ. - ౩ ము. - ౧ భ. - ౪ వా. ౯॥ బృ. ఉ. - ౬ ఆ. - ౪ వా. ౧౦॥ శి. ము. - ౫ వా. ౧౧॥ ప్రశ్నె - ౧ ప్రశ్నె - ౧౫, ౧౬ వా.

మనసోఽవసాదఇతి || తద్విపర్యయోఽనవసాదః. నిర్వచనం \* ౧ నాయమాత్మాబలహీనేన లభ్యఇతి || తద్విపర్యయ  
జాతుష్టిరుద్ధర్ష ఇతి || తద్విపర్యయోఽనుద్ధర్షః. అతిసంతోషశ్చవిరోధీత్యర్థః. నిర్వచనమపి \* ౨ శాన్తోదాస్తగతి || ఏవం  
నియమయుక్తస్యాశ్రమవిహితకర్తానుష్ఠానేనైవ విద్యానిష్ఠత్వీరిత్యుక్తం భవతి. తథాచ శ్రుత్యంతరం \* 3 + వి  
ద్యాం చావిద్యాంచ యస్తద్వేదోభయగ్గ సహ | అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుత ఇతి || అత్రా  
విద్యాశబ్దాభిహితం వర్ణాశ్రమవిహితం కర్త. అవిద్యయా - కర్తణ. మృత్యుం - జ్ఞానోత్పత్తిరోధి ప్రా  
చీనం కర్త. తీర్త్వా - అపోహ్య. విద్యయా - జ్ఞానేన. అమృతం - బ్రహ్మ. అస్మతే - ప్రాప్తిపీఠ్యర్థః.

ర్భామ్యగ్రంథః. (బలహీనేన) మనోబలహీనేన. తద్విపర్యయజా - దేశకాలసామ్యవిషయవస్తావ్యుత్పత్తితావదేవా  
కృమ్. తద్విపర్యయోఽనుద్ధర్ష ఇత్యర్థసిద్ధమ్. కథం \* స్వాధ్యాయశౌచసంతోషతపాంసే నియమాత్మవానిత్యపేక్షితస్య సన్మోహ్య త్యాగోన్ముక్తి  
త్యాహ (అతిసంతోషశ్చవిరోధీత్యర్థఇతి) సకేవలమసంతోషవీచిరోధి, అతిసంతోషశ్చవిరోధీచిచ్ఛాః. యథాస్యవిషయేష్యవ ప్రకృతిస్య ని  
ధానస్తోహోఽతిసంతోషః. సత్యాజ్యజ్ఞత్యుక్తంభవతి. నిర్వచనమపి త్యపిశ్చబ్దస్థునిర్వచనసముచ్చయే. ఏవం పదార్థావ్యాఖ్యాతాః. శబ్దార్థావ్యాఖ్యా  
దేర్వాక్యకారగ్రంథస్య వాక్యార్థమాహ (ఏవమితి) ఏవం నియమయుక్తస్య ఆశ్రమవిహితకర్తానుష్ఠానేనైవ పృథజ్జేదేన ప్రకృతి నిష్ఠాని  
కోటివ్యయిభాగోద్యుతః. ఏతేన పదద్వయేన కేవలగమాది కేవలకర్తచ వ్యావర్తితమ్. శమాదిః, కర్తచ సముచ్చిత్యాజ్యమిత్యర్థః. యద్విగది  
మాసాధనమితి త్వయోక్తమ్ - తేనైవ విద్యానిష్ఠత్వీరిత్యేవకారాభిప్రాయః. (ఇత్యుక్తంభవతి) ఇతివాక్యార్థోభవతిత్యర్థః. \* విద్యాం చావి  
ద్యాంచేతి శ్రుతేశ్చబ్దౌర యావదప్రకాశాభిమతయోజనాప్రవచనార్థం తాం వ్యాఖ్యానయిపాద్యే (తథాచేతి) అనేన కర్తణోఽపేక్షిత  
త్వే సప్రసేతశ్రుత్యంతరం దర్శితం భవతి. తథాచ శ్రుత్యంతరం యదన్యథా భవద్విర్వాన్యభావతమ్ - తద్వాస్తవప్రకారానుగుణమితి తథాశబ్ద  
మస్తకబ్దంచ ప్రయుజ్ఞానస్య భావః. సప్రసేతతయా యజ్ఞాదివాక్యవైలక్షణ్యంచాస్తరశబ్దాభిప్రేతమ్. అస్మిన్వాక్యేనకర్తవాచిత్వశ్చాప్ర  
యత ఇత్యత్యాహ (ఆశేతి) ఆత్ర - శ్రుతివాక్యే. \* నత్యనాత్మనాత్మబుద్ధిల్యత్యాదిమ అవిద్యాశబ్దాభిహితం వర్ణాశ్రమవిహితం కర్తానుష్ఠాన  
తీముక్తం భవతిత్యాశక్త్యాం పదాస్తరాణ్యపి వివృణ్వన్వాక్యార్థమాహ (అవిద్యయేతి) అవిద్యయా - కర్తణ. విద్యయా - జ్ఞానేనేత్య  
త్రచ కర్తజ్ఞానశబ్దాభ్యామ్ \* కమాయచ క్షిగకర్తాణి జ్ఞానంతు పరమాగతిః | కమాయేర్తభిగివక్యే తతోజ్ఞానం ప్రవర్తతేతి స్తుతిస్సాన్విత  
జీవాన్ధాస్తానితా భవతి. కర్తాణి కమాయచ క్షి. కమాయచ క్షినిమిత్తాని. కమాయశబ్దగిపాచవరః \* భర్తేణ పాపమపనుదతిత్యనేనైకార్థ్యా  
త్. కమాయశబ్దస్య రాగాదిపరత్వేపి తత్పత్తిమేతుత్వం పాపనిర్వరణవ్వారా. జ్ఞానం పరమాగతిః - పరమగత్యుపాయః. ఉభయత్ర కాపి  
జే కార్యోపచారః. కమాయేవక్యే తతోజ్ఞానం ప్రవర్తతే ప్రసరతిత్యర్థః. అత్రోపాయవిరోధినిరాసకత్వం కర్తణస్పృష్టమ్. సహి వివిధా  
ప్రవర్తతే, మాక్షగిప్రవర్తతేతివోక్తమ్. ఆపితు జ్ఞానంప్రవర్తతేతివోక్తమ్. అన్య వాక్యస్యార్థమపటివ్యాహ (మృత్యుంజ్ఞానోన్ముక్తిపీఠిరోధి)  
సతుబ్రహ్మప్రాప్తివిరోధి. సచ వివిధావిరోధీత్యర్థః. ఉపేయివిరోధికర్తణో జ్ఞాననివర్త్యత్వంప్రతిస్టుతిత్యర్థమ్. యథా \* తమేవది  
త్వాదిమృత్యుమేతానన్యగిపథాః. \* ఏవంమేవవిదిపాపం కర్తనశ్లక్ష్యతే \* తీయనేచాన్యకర్తాణిత్వీకృష్టత్వేవరావరే | \* నిచాయ్యతం మృ  
త్యుముఖాత్ప్రమచ్చతే \* జ్ఞాత్వా దేవం మచ్చతే సర్వపాదైః | \* జ్ఞానాస్మిన్నర్వకర్తాణి భస్మసాత్మ్యుపేతతేనే || ఏవముపేయవిరోధి  
జ్ఞాననివర్త్యత్వప్రవణేన పరిశేమాన్వాన్యగిపథావత్యుపేయవిరోధినిరాస ఉపాయాస్తరనిషేధస్వార్థమసముచ్చయవషే. కర్తణోఽన్యపా  
యతయా వేదనవ్యతరిత్యుత్పన్నగోచరాన్యశబ్దస్య సజ్కోచప్రసక్త్యాద్యజ్ఞేన వివిధమనీతి కర్తణ ఉపాయహిత్యస్య కర్తాత్వా, కమాయే క  
ర్తభిగివక్యే తతోజ్ఞానం ప్రవర్తతేతి స్తుత్యానుగుణ్యాచ్చ సామాన్యేన మృత్యుశబ్దేన ప్రతిపన్నవది నిరసనియమపాయవిరోధిగర్భరూపే విశే  
షే వర్తవ్యుతి. తథా వివిధాసాధనత్వస్య ప్రాగుక్తాన్యన్యప్రయోజాదినిరస్తత్వేన పరిశేమాద్వివిధమన్యత్రచ ప్రకృతిప్రకృత్యానుగ్ధయోర్వే  
దనతదిచ్చయోరపివేషేణ యజ్ఞాదీనాం సాధనత్వే ప్రతితేపి తతోజ్ఞానం ప్రవర్తతేతి స్తుత్యాద్యానుగుణ్యాద్యవ్యమాప్రకృత్యాన్యగిపథాన్య  
స్య నీతివిచ్ఛిన్నీతీత్యాచ్చ, ప్రకృత్యర్థభూతవేదనసాధనత్వం సిద్ధమ్. తస్మాదుపాయవిరోధిః త్రైవిద్ర మృత్యుశబ్దవాచ్యమవిద్యుపేద ర్త్యమిన్యగి  
ప్రాయః. ఉపాసనరూపమ్, న్యాసరూపం చోపేయవిరోధినిరాసకం. జ్ఞానమస్తరపూర్వాభయోరుభయోరపి నిరాసం స్వాదితి తద్వ్యాప్య  
త్వేర్థం ప్రాప్తినమిత్యుక్తమ్. ఉపాయవిరోధినిరాసకర్తప్రాప్తినమేవ పాపం శమయతీతూ త్రరాఘమిత్యర్థః. తీర్తేనీతివదం వ్యావృష్టే (అపో  
హ్యుతి) సతు \* తమేవదివేద్యుతివత్ప్రాప్తివచనఇత్యర్థః. అవిద్యయాతీర్తేనీతి వదవ్యయవ్యాఖ్యానేన శబ్దౌరమతయోజనావ్యాప్యత్వే. ఆజ్ఞా  
నేన సంసారం ప్రాప్తివ్యతిశీతిహితవ్యోజనా. తస్మాత్ అవిద్యాయాః జ్ఞాతవ్యత్వంచోపేయత్వేన. అవిద్యాశబ్దోవివిధావిరోధినివర్తకకర్త

౧|| ము ఉ - ౩ వా. ౨ భ - ౪ వా. ౨|| బృ ఉ - ౬ అ - ౪ బృ - ౨౩ వా. ౩ ఈశానాస్య - ౧౧ వా. ౪ విద్యాం - ౧౨  
పాపాసనరూపమ్. అవిద్యాశబ్దోవివిధావిరోధినిరాసకం చ ఏతదుభయం సహమేవ - అర్థాన్విభావేన సహమృత్యుం వేదత్యర్థః.

మృత్యుతరణోపాయతయా ప్రతితా అవిద్యా విద్యోతరద్విహితం కర్తవ్యం యథోక్తమ్ \* ౧ ఇయాజ సోపి సుబహూకాయ జ్ఞానజ్ఞానవ్యపాశ్రయః । బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్హం మృత్యుమవిద్యయేతి ॥ జ్ఞానవిరోధిచ కర్త పుణ్యపాపరూపమ్- బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తివిరోధిత్వేనాన్వయతయో భయోరపి పాపశబ్దాభిధేయత్వమ్. అస్యచ జ్ఞానవిరోధిత్వజ్ఞానోత్పత్తిహేతు భూతశుద్ధసత్త్వవిరోధిరజస్తమోవివృద్ధిద్వారేణ. పాపస్యచ జ్ఞానోదయ విరోధిత్వమ్ \* ౨ ఏషఏవాసాధుకర్త కారయతి।

వాచివా శబ్దారాభిమతయోజనాన్యతే. అవిద్యాశబ్దఉపేయ విరోధినివ ర్తకకర్తవాచితి యాదవప్రకాశాభిమతయోజనా. జ్ఞానోత్పత్తివి రోధితిమృత్యుశబ్దాఖ్యానేన తదభయమృత్యుదాహరిః. ఆయమవిద్యాశబ్దస్సంసారహేతుకాతాజ్ఞానవరగింసంసారాత్. కథంచ తస్య కర్తవాచిత్వ మిత్యత్రాహ (మృత్యుతరణేతి) తరణేయతరణవాచిత్వం స్వరససిద్ధమ్. పాప్రివాచితేతు సాస్వరస్యభగవత్ప్రభుకృతమ్. అవిద్యాశబ్దస్య కర్త వాచిత్వం దర్శయతి (విద్యోతరదితి) తదన్యార్థే నభితిభావః. విహితం రైపేత్యేవకారేణజ్ఞానమవిహితంకర్తచ వ్యావర్త్యతే. అత్ర విద్యాం చావిద్యాంచేతి చశబ్దావనుక్రమమచ్చయవరా. విద్యానుబద్ధి కర్తానుబద్ధిచ యదనుక్రం తత్సమమృత్యుత్వమ్. విద్యానుబద్ధి శబ్దదమాదికమ్. కర్తానుబద్ధి ఫలాభిసన్నికర్తృత్వాగ్నిమానరాపిత్యాదికమ్. తదభయంచ శబ్దసమమృత్యుత్వమ్. యద్యా - \* ౩ ధర్మచార్థేచ కామేచ మోక్షేచ భరతర్థభక్త్యత్ర చశబ్దవదతాప్రకృత్యర్థాని విరోధిచముచ్చయవరా చశబ్దాన్యాతామ్. విద్యావిరోధి కర్తవిరోధిచ, చశబ్దాభ్యాం హానార్థం జ్ఞాత వ్యతయానముచ్చితేభవతః. విద్యా - బ్రహ్మవిద్యా. తద్విరోధి-తదితరణమయజ్ఞానతద్విషయరాగజ్ఞేమాదికమ్. అవిద్యా - విద్యాగ్లంకర్త-తద్వి రోధి సంసరణహేతుభూతం ఫలాభిసన్యాదిసహితం కర్త, పాపంచ, తదభయంచ హానార్థంజ్ఞాతవ్యమితి చశబ్దయోరభిప్రాయః. యద్యా ప్రతి పదద్యోతకా చశబ్దాన్యాతామ్. యథా ధర్మచార్థేచ కామేచేతి ప్రతిపదం యదభిధేయమ్, తస్య సమమృత్యుత్వం ప్రతిపదద్యోతక త్వమ్, తదత్రాపిన్యాత్. అస్మిన్వాక్యే అవిద్యాతరణశబ్దయోరకర్తృపరత్వ స్థాపనాయోపబ్రహ్మణవచనంచ దర్శయతి (యథోక్తమితి) జ్ఞాన వ్యాపారయః - ఆగమోత్పత్త్యానవాక్. బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ - ఉపాసనాత్మకజ్ఞానం సాధ్యత్వేనావలంకృత్యర్థః. జ్ఞానవిద్యాశబ్దయోరర్థభే దముఖ్యానాయామాగమోత్పత్తివేకాదివన్యజ్ఞానయోగి ప్రకృతత్వాత్తత్పరత్వాశ్రయణంపి యుక్తమ్. తర్హం మృత్యుమిత్యనేన తరణేగిప్రా ప్రివాచిత్యజ్ఞాప్రకృత్యుదాహరణం. నహి సంసారం ప్రాప్తం బ్రహ్మవిదా కేభ్యజ్ఞేన సృజేణ యజ్ఞాదికర్తానుక్రీయత్. మృత్యుశబ్దస్య వివిదిమా విరో ధికర్తృపరత్వమపి నశబ్దసియమ్. జ్ఞానవ్యాపారయశ్చత్యనేన శాస్త్రజన్యజ్ఞానవరాయా ఆభిహితత్వాత్, బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయేత్యుక్తత్వా చ్చ. నహి బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయేత్యుక్తమ్. కథం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిప్రాపీనం కర్తేతి పుణ్యపాపసాధారణకర్తృశబ్దేన కర్తమాత్రం నిరసనీ యముక్తమ్. శ్రుతిర్ని. \* ౪ ధర్మేణపాపమపనదతితి పాపరూపకర్తృశివస్య నిరసనీయత్వమాహేతి శబ్దాయాం తత్రాపి పాపశబ్దస్య పుణ్య పాపపరత్వం దర్శయతుం పుణ్యపాపయోరభయోరపి పాపశబ్దవాచ్యత్వోపపాదనాయ తయోజ్ఞానోత్పత్తివిరోధిత్వమాహ (జ్ఞానవిరోధిచేతి) చశబ్దానివృత్తే. పుణ్యపాపే ఉభే ఆపి జ్ఞానవిరోధిచేత్కథంతయోరస్యతరస్య పాపస్య నిరసనీయత్వమ్ - అన్యతరస్య పుణ్యస్య నిరా సకత్వంచ శూన్యత ఇత్యత్రాహ (ఉభయోరపితి) తయోర్ద్వయోరపి నివర్త్యత్వమ్, ఫలాభిసన్యాదిరహితస్యభర్తృత్వస్తైవ నివర్తకత్వంచ వివక్షితమితిభావః. కథమభయోగిపాపశబ్దవాచ్యత్వమిత్యత్రాహ (బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తితి) అనిష్టఫలతయేతి ప్రమత్తినిమిత్తమాచనమ్. ఆశాకి కత్వేనత్యనిష్టఫలాసాధారణకారణత్వం పాపత్వమితిభావః. అతవశస్త్రాదాశివ్యరేచ నాదివాక్యైః. \* ౫ వాసుదేవే మనోయస్య జపహూమా ర్చనాదిషు । తస్యాస్తరామౌక్రేయ దేవేష్టత్వాదికంఫలమ్! ఏతేనైరియాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన ఇత్యాదిభిగ్నిపుణ్యస్యాపి మము ష్టుంప్రత్యనిష్టఫలదత్వం సిద్ధమ్. శ్రుతిశ్చ దుష్కృతేనసహపూర్వనిర్దిష్టం సుకృతమపి పాపశబ్దేన నిర్దిశన్తీ నిగమయతి. \* ౬ నైతంసేతుమహూ రాత్రే తరణోనజరా నమృత్యున్నశోకోనసుకృతం నదుష్కృతం సర్వే పాప్రాసోఽలోనివర్తనైతి. నచానుక్రపాపా నరణిషయగ్నిపాపశబ్దః. దుష్కృతశబ్దస్య సమ్యగ్నికన్యకమస్త పాపసాధారణతయాఽనుక్రపాపాస్తరాగమ్యవేన తద్విషయత్వాయోగాత్. సమ్యవేపి నతవ్రాత్రపా పా నరణిషయగ్నిపాపశబ్దః. ఉక్తకర్తృహేయనివృత్తిసంవాదితయోపాత్రే \* ౭ అహతపాప్రాప్యేవబ్రహ్మలోక ఇత్యనస్తరాశ్యే పాపశబ్దస్య సర్వహేయవిషయత్వదర్శనాత్. నవ్యన్య కృతచయపాపమృత్యుత్వాత్ కర్తృహేయనివృత్తిసంవాదసిద్ధిః. శోకాదిషుపాపశబ్దస్యాముఖ్యత్వే పి సుకృతదుష్కృతయోగిప్రమత్తినిమిత్తసమ్యవాన్మముఖ్యత్వంత్యాజ్యమ్. కృపిషముఖ్యస్య సర్వత్రాముఖ్యత్వనియామాభావాత్. అతస్మయే పాప్రాన ఇత్యత్రాజహల్లక్షణా చ్చత్రిన్యాయాత్. \* ౮ ధర్మేణ పాపమిత్యత్రతు ముఖ్యత్వమ్. కథం పాపస్య జ్ఞానవిరోధిత్వమ్ - రజస్తపసోర్ని తదవగమ్యత ఇతిశబ్దాయాం ద్వారద్వారిభావాదవిరోధమాహ (అన్యేతి) పాపస్యరజస్తపసోశ్చ జ్ఞానవిరోధిత్వే ప్రామాణికేనవిద్యారద్వారి భావగికల్ప్యత ఇత్యత్రాహ (పాపస్యచేతి) నిర్ణయం శ్రుతిస్మిర్యనిపాపవిషయా కింనన్యాత్ - ఉన్నయనప్రత్యసకత్వాదధోనయనస్మితి, ఖ్యా మః. అత్రవిషయేతమున్నయనహేతుత్వ ముపాసననిష్ఠాదనరూపమ్. నచోన్నయనమపి నాకాదినయనమితీకల్పనీయమ్. \* ౯ యమభ్యులోకే భృగ్నినీవతీత్యవగతస్యసమస్తలోకేభ్యున్నయనస్యావగ్గప్రావణరూపత్వాత్. తర్హిగర్భజస్తజరామరణాదిసంసారప్రావణమధోనయనం

సాగ్రన్న తూపానసవిరోధభరితేన్న-ఉన్నయనస్య జ్ఞానోత్పాదనద్వారకత్వవగమూత్. \* యంత్రోమనుష్యయ మితతనమనన్యనభిత్వం ద్రవ వాక్యేన మామపాన్వేతి విధిభిత్సరోపానసన్య వ్యవ్యవహితోపాయత్వవగతమ్. \* నాన్యగ్రాన్తాభిన్విత తత్త్వప్రకారాలిథానమి యన్తి. తచ్చకర్తృణామపవర్ణప్రత్యవ్యవహితోపాయ్య వియభ్యేత. అత ఉపప్రమాద్యవిరోధాత్పానుకర్తృణామపవర్ణం ప్రత్యేపాయత్వమపా ననద్వారకమవసీయతే. అతగ్రకర్తృణామన్నయనహేతుత్వమపానసనిష్ఠావసరూః మిత తద్విన్వ లితవధోనయనమపానన ప్రతిబద్ధరూః మితి స్ఫు టతరమవగవ్యతే. కించ-యభ్యవ్యవన్నయనాధోనయనే స్మర్తనరకప్రాసమాశే. తథాప్యసాధుకర్తృణామనిధిత్వసంభ్యత. తథాపి-ఉన్న నిపాధోనినవయోన్తిత్వేతుకత్వే పరమాత్మనోజైవవ్యవైర్భ్యుక్తప్రకృష్టోన్వేద్యవ్యవేతనగోచరయన్విత్తన్వయం గిత్వయననిపానిని సమాతా తప్రమాతప్రభృతావకర్తృత్వవిషయం విజ్ఞాయతే. తత్రచగిత్విషయపర్యాప్తోత్తరోత్తరసాధుసానుకర్తృకారయన్వేత్యమిత్వైర్భ్యవ్యవ సమాతాపేతవి వజ్జేవవిజ్ఞయనపేక్షితంభవతి. తథానతి జ్ఞాన చిత్తేర్వాద్యధావాద్యయాదకాదినన్నవ్యోబోధివ సంసారిణాం కాన్త్రునశ్చిత్వాభావేన నిర్వహ్య భోగానుపవత్తే. ఏవం సంసారిణాం కర్తృఫలభోక్తృత్వాన్యథానుపవత్తిరపన్యాయానుగృహితమేవ సతత్వాదితంవాన్యదన్వయం జ్ఞానప్రదా నద్వారకకారయత్వత్వవిషయమవసీయతే. తథానతి స్తృత్యనుగ్రహభృభవతి. \* నదేవా యస్మిమాదాయరత్. నిఃతపావనతే. యమినోశిః మిచ్చన్తియథ్యాగంయోజయన్తిమియన్తేదేవాగిద్రయచ్చన్తి ప్రయయాయపరాభవమ్ | బుద్ధింశోభావగర్హన్తి సోఃసంతోసనశ్శ్చితివ్యాన్యతే. ఏ తథా\* పుణ్యంబ్రజ్ఞాం వర్ధయతిక్రియమాణం పునగ్గళనః | వృద్ధప్రజ్ఞగి పుణ్యమేవనిశ్చ మారభతనరః | పాపంబ్రజ్ఞానాశయగి క్రియమాణం పు నగ్గళనః | నష్టప్రజ్ఞగిపాపమేవనిత్యమారభతనరభతి, తత్రబుద్ధిమవకర్తృన్తి | బ్రజ్ఞాం నాశయతి చ, సమ్యక్జ్ఞానపరోనిపూర్వకద్విషయతిజ్ఞాన నిష్ఠత్వితీహ వివక్షితా, ఆన్యథా కర్తృప్రకారమృనుపవత్తే. యద్యపిదం వచనజాతం సన్యకర్తృదేవతాసామాన్యవిషయమ్. తథాపి భ గవజ్ఞానస్య సమ్యక్జ్ఞానసామాన్యవిచిత్త్యానాదనాధుకర్తృప్రవిర్వోధిత్వసిద్ధిః. తథా విశేషతశ్చేచ్ఛత \* జదామిబుద్ధియోగంతయేజమా ముపయాన్తితే | ఆనురీంయోనిమాపన్నా మూఢాఃపనిజన్తని | మామప్రాప్త్యవకాన్తయ తతోయాన్త్యభిమాంగితిమితవ | ఏవంన్యాయ స్తృత్యకబ్ధిప్రతయానయా త్రత్యానామాన్యేన జ్ఞానవిరోధిత్వమసాధుకర్తృణానిధ్యమ్. ఆప్రాదివి నిరాప్వాత్పూర్వోక్తవపవన్యకర్తృగిద్రవన కానుగుణ్యతే. ఏవం పాపస్య జ్ఞానవిరోధితేప్రమాణంవర్ధితమ్. ఆధరజన్యవసోత్థానవిరోధిన్వ, సత్త్వస్యజ్ఞానహేతుత్వేన ప్రమాణం వర్ధయతి (రజస్రవసోతితి) తతగింప్రస్తుతస్య కర్తృపేక్షితత్వసేత్వత్యాహ (ఆత్మచ్ఛేద) అతి - పాపస్య జ్ఞానవిరోధిత్వం కరణం. తతఃపి విత్తి మిత్యత్యాహ (తన్నిరసనంచేతి) పాపతద్వాభిధేయయోగిప్రభావాపయ రుభయోరివి నిరసనమన్వేన పాపవిరాగం కర్తృమన్యవసోత్థానస్య క్తమ్ (ఆనభిసంహితఫలతేనీతి) అనేన స్యగ్ధాదిఫలప్రవకర్తృవాన్యతి. ఆన్యత్వేన - సతజ్ఞాతమాప్రతేషిభూతి. తత్రైతి - ప్రమాణమిత్వత్యా హ (తథాచత్రుతితి) ఇదానీం నిరాసకమేతే ప్రమాణతయోదాహృతస్యవర్ధనసాన్యగిన్యయోమయోత్యనుతద్యాన్యగినిరసయోదానమి. సాన్యగిపూర్వమేవ శిక్షితః, నిరాసకవాచిపదసాన్యోఽన ప్రకరము క్తః. నన్యయంభర్తృబద్ధిగృహ్యచిత్త్యానియోదాచిచిత్త్యానిత్వయాభ్యగ్తమా త్రవిషయగిం నసాన్యతే. ఆనభిసంహితఫలభర్తృవిషయతితి టతోనిర్ణయతే. ఉచ్యతే \* యజ్ఞేన దాసేన తపసానానాతి నిని \* కానోదానద వరత సీతితుః \* కమాయేకర్తృభిగవక్తే తతోజ్ఞానం ప్రవర్తయేజ్ఞదానం తచగిర్వరసభ్యాన్యం కాన్యమేవతత | యజ్ఞోదానం తపశ్చైవ పాపనాని వసినిక్షామి | \* కమేదమ ప్రవశ్యేనమిత్యాది త్రుతిస్తృతిభిర్ముక్షోరపేక్షితస్వేనానాం యజ్ఞదానతపశ్చమాదీనామప్రత్యా యమాణత్వాత్. \* విజ్ఞానాదానజ్ఞోప్రప్రయోనిరిత్యాదిసాన్య ప్రకరణస్య బ్రహ్మవిద్యావదయత్యాన్యాణం గర్భతత్త్వోనుమున్వేన యోగానభి సంహితఫలభర్తృవిషయతిత్వవగవ్యతే. ఆత్రయజ్ఞదానాదిపర్యామేషు \* దాసేన ద్విదానో ముగ్ధాభవన్తిత్యాదిసా సాంసారికభరిగ్రహమ్, \* ఆన్వరానన్నాదోభవతీత్యాదివచ్చిన్తావేదనానుగుణానుదక్షిణలవిషయం మస్త్యమ్ | \* భూయో సమ్యక్స్యమపయాపి నిద్యానిధి ప్ర ధానభలభ్రవణాత్. కించ-యద్యపిదం వాగ్యం నముముక్షుమాత్రవిషయమ్. తథాప్యముముక్షుమాత్రవిషయం నభవతే-ప్రవ్యన్తినిమిత్రసా ధారణ్యతే. నహి కాన్యఫలభత్వం భర్తృకర్తృత్వ-అతాశేక్తేస్తాసాధారణసాధనన అతాశేకనిష్ఠాసాధారణకారణమననదెదిత్యాద్యస్తాన్యతే. తతశ్చ ముముక్షుప్రతి కాన్యభర్తృఽనిస్యఫలవన్త భర్తృకబ్ధవాచ్యత్యాయోగాత్పాపతబ్ధవాచ్యస్తర్వాపాన్య పక్షభర్తృబాలాదనభిసంహి తఫలేన భర్తృణామభిధేయయోరభయోరపనోద్యత్వము క్తంసాన్యతే. జ్ఞానస్య కర్తృసామేక్షత్వం నిగమయతి (తదేవమితి) తత-త్రుతిస్తృతితన నుగ్ధాభోపపత్తిసాప్రకారాదనవసేభ్యః. ఏవం ఉపాయప్రతిబద్ధనిరాసార్థం సర్వాశ్రమిణాం తత్రదాశ్రమభర్తృజ్ఞోపాసనాధికారస్య









ఏమాం సాధనత్వంచ వినియోగావసేయమ్. వినియోగశ్చ శ్రుతివిశ్వాదిభ్యః, సచ తా  
 దీయః. ఉద్దీభాష్యపాసనాని కర్తవ్యమధ్యధాన్యసి, బ్రహ్మపక్షిరూపాణి, బ్రహ్మ  
 జ్ఞానాపేక్షాణి, ఉదాహరితాని. లాన్యసి కర్తవ్యసంభవతః పలాని, బ్రహ్మవి  
 ద్యోతనాదకాని తత్కార్యపాదనాన్యేతాని సుతరామిహావసగతాని. తేమాంస

సర్వమ్. తథాహి కిమైహిమగ్నిభిక్షానం పూర్వపుత్రమ్-ఉత నారకమగ్నిభిక్షానమ్ - ఉతస్వర్గాదేవ్యలూప్తీతయా తానత్రయాస్తగ్ధతస్య  
 భానమ్ - సప్రభుః - అయంబ్రహ్మవిభిన్నస్మిన్సహాయానగమాద్యేవా ప్రవిచారనైరపేక్ష్యత్. సద్వితియః - నిరయమగ్నిపాతాన-తపా  
 పాపనానకరత్రనియమవిధాయక శాస్త్రబాహుళ్యద్వేదాస్తవైరపేక్ష్యత్. తృతీయేతు కర్తవ్యచారాపేక్షాన్యాయేవ - ప్రభవతపిపాద్య  
 యుగధివశ్యస్య శాస్త్రాస్త్రరావగమావసరవిధుత్వాత్, సత్యప్రపసరే స్వర్గాద్యలూప్తీతత్వజ్ఞాపతైరైవ శాస్త్రైర్బ్రహ్మపాయస్యానగ  
 తస్యేవ వేదాస్తవైరపేక్ష్యద్వేదా ప్రవిచారాభిధాయనాం తెమావవగమస్య వేదాస్తజ్ఞానపూర్వవృత్తత్యాద్యోగాదాపాతద్రవితేరితిహాసపు  
 రాణయోశ్చలూప్తీతత్వానన్తస్మిన్తపవిపర్యయప్రవృత్తిపాతత్వాచ్చ. పూర్వం వ్యాఖ్యేయస్యభావాత్ప్రచురియమఉక్తిః. వ్యాఖ్యానస్యభావాదపి  
 తత్పిద్విదానీమచ్యుతే (సమామితి) ఏమాం - శమానీనామ్. సాధనత్వంచ సమచ్యుతే. (వినియోగావసేయమ్) వినియోగః-ఆగ్రత్యజ్ఞాపనమ్.  
 తతగ్నిమిత్యత్రాహ (వినియోగశ్చేతి) తతోపి కిమిత్యత్రాహ (సవతాద్రీయజితి) తృతీయాభ్యాద్యోక్తజ్యేష్ఠః. ఇదం ప్రవర్తనార్థమక్రమ్.  
 కర్తవ్యచారోక్త్యత్వన్యాయసాపేక్షత్వాచ్చిప్తవిచారస్య. ఏతాని పి కర్తవ్యమీమాంసాభ్యానానాం ప్రమేయాణి. ప్రభుమే-భ్యాయే  
 శ్చప్రమాణులః-ఇతి వృత్తమ్. ద్వితీయే-భ్యాయే శాస్త్రభేదగతకర్తవ్యేవా. భేదపాతవశ్య శబ్దాస్తరాభ్యానగత్వగుణ్యక్రియానామధేయాని.  
 తృతీయే అగ్నినిరూపణమ్, ఆగ్రత్యజ్ఞాపకానిప్రమాణాని శ్రుతివిశ్వాకర్మకరణస్థానసమాఖ్యాచాని. చతుర్థే క్రత్యర్థప్రభుమార్తవ్యసంబంధేన  
 ప్రమాణైర్గత్యర్థానాం ప్రయత్నిరూపితా. పంచమే క్రమః. క్రమప్రమాణాని శ్రుత్యర్థపాతప్రయత్నిమఖ్యాకాణాని. షష్ఠే అధికారియా  
 ణమ్. సప్రభు సామాన్యాదిదేహినిరూపితః. అప్రభు విశేషాదిదేహిః. సవమే ఉపాహః. దశమేచాపః. ఏకాదశద్వాదశయోస్త్రప్రప్రక్లా  
 యశోక్తం ః ధర్మభిమానభేదాద్భవయ్య క్రితమకర్మభిః । సాదిదేహివిశేషాచాధతస్త్రప్రప్రక్లిరితి. ఏతన్నాయసాపేక్షత్వం సప్ర  
 బ్రహ్మసాపేక్షత్వంచ బ్రహ్మవిచారే తత్ర తత్రద్రవ్యవ్యక్తమ్. తత్పూర్వవతాద్రీయజితి ప్రవర్తనార్థమక్రమ్. అథ కర్తవ్యచారాపేక్షవ్యే అభ్యుచ్చయ  
 య్యక్తియత్యతే (ఉద్దీభావీతి) పరః ప్రప్రక్లాప్యజ్ఞితిరుక్తా. అత్రతపాక్షాప్యజ్ఞిరుపపాద్యతే కర్తవ్యసమధ్యధాన్యసిః\* కర్తవ్యమధ్యధాన్యే  
 తత్ప్రయోజనం తన్నిర్వచనామితి వాక్యకారవచనం స్థాపితమ్. (బ్రహ్మపక్షిరూపాణీతి) అబ్రహ్మణి బ్రహ్మేన పృష్టిర్బ్రహ్మపక్షిః - బ్రహ్మ  
 పక్షిరూపత్వాచ్చిప్తజ్ఞానసాపేక్షానీత్యర్థః. ఇతిశ్లేఠా. (ఇహైవవిప్రసయాని) సతుకర్తవిచారే. (తాన్యసి కర్తాణి) యత్సమధ్యధాన్యసి  
 భాష్యపాసనాని తాన్యసిత్వర్థః. (ఆనభిసంహితఫలాని) ఆనభిసంహితఫలత్వాచ్చిప్తవిద్యోత్వాదకానీత్యర్థః. (ఇతిశ్లేఠా) తత్కార్యపాద  
 నాని, సాన్యసిం ప్రబుధప్రబంధకేసత్వసి కీఘ్రిఫలప్రవత్వమ్ - తదాపావనాని - బ్రహ్మవిద్యాం కీఘ్రిం సమావయన్తీత్యర్థః. (ఏతాని) ఉద్దీ  
 భాష్యపాసనాని, అత ఇహైవ సుతరాం సగతాని-ప్రధానానుసయోగివేన సావ్యత్యాదినా గ్రీష్మత్వం ప్రసగ్ధాత్పక్షః. అన్యతరాపేక్షయా  
 ఉభయాపేక్షయావా సగతిస్సాక్షాత్పక్షః. అత్రతాభయోరపేక్షితత్వం ప్రతిపాదితమ్. (బ్రహ్మపక్షిరూపాణీతి) ఉద్దీభాష్యపాసనస్య  
 బ్రహ్మజ్ఞానాపేక్షాభిహితా. బ్రహ్మవిద్యోత్వాదకానీతి బ్రహ్మజ్ఞానసాధ్యగ్ధీభాష్యపాసనాపేక్షాభిహితా. ఏతదభిప్రాయేణ సుతరామిత్యక్రమ్.  
 (ఇహైవేతి) ఉభయాపేక్షయా అత్రైవ విద్యమానత్వాత్సుతరాం సగతిరిహైవ - సతు కర్తవిచారజ్యేష్ఠః. సను కథమగ్ధీథాదిచారస్య  
 బ్రహ్మవిచారేవ సుతరాం సగతిః. కర్తవిచారేపి సుతరాంసగతిర్నస్తి-ఉభయాపేక్షయా సగతిర్ని సుతరాం సగతిః - కర్తాజ్ఞాత్రయత్వాదు  
 గ్ధీథాదిధియాం తద్విచారస్య కర్తాపేక్షాస్త్రీ, కర్తాజ్ఞాపి స్వసమధ్యధాన్యోద్దీభాష్యపాసనాపేక్షాస్త్రీభూతయాపేక్షయా విద్యమానత్వాత్.  
 ఉచ్యతేకర్తవ్యమధ్యధాన్యోద్దీభాష్యపాసనాపేక్షాకేవలకర్తాణాం విద్యాజ్ఞకర్తాణాం చ తుల్యా. అతగ్గకర్తవ్యమధ్యధాన్యపేక్షాసాధారణః. కర్తా  
 జ్ఞాత్రయత్వం పూర్వభాగవిచారసగతేరసాధారణపాతః. బ్రహ్మజ్ఞానసాపేక్షత్వముత్తరభాగవిచారసగతేరసాధారణపాతః. ఏవం సాధార  
 ణాసాధారణపాతవ్యయవతాసామ్యేపి బ్రహ్మపక్షిరూపాగ్ధీభాష్యపాసనానాం బ్రహ్మజ్ఞానసాపేక్షత్వాత్తేనవిదా తచ్చిప్తసమకర్త్యం పూర్వభా  
 గవిచారే. సహి-కర్తవిచారాత్పూర్వం బ్రహ్మవిచారఉపపత్త్యతే-ప్రాగుక్తసగతివిశేషశబ్దత్వాత్తయోః. ఉత్తరభాగేతు బ్రహ్మజ్ఞానస్య సు  
 తాన్యసిర్వృత్తకర్తవిచారస్యోద్దీభాష్యపాసనానీత్యనం కర్తవ్యత్వమ్. అతఏవ శక్యత్వాదుద్దీభాష్యపాసనాన్యసిపదద్భాగే విహితాని. అతఏవ  
 బ్రహ్మమీమాంసాయాం నిమిషితానిచ. ఏవం వేదాస్తజ్ఞాగవిహితత్వ బ్రహ్మమీమాంసా విచారితత్వ శక్యత్వయాపతై మన్వత్రయశేషేతా  
 యా ఉభయాపేక్షయా ఉత్తరభాగవివ విద్యమానత్వాత్సన్నిభస్స సుతరాం సగతిస్త్రైవే త్యభిప్రాయేణ సుతరామిహైవ సగతాని  
 త్యక్తమ్. అయంచాన్యాయపాతః - యదప్రధానసాధ్యర్థసాధ్యే సాక్షాత్పక్షతత్వాత్సాన్యప్రపసరశ్యాపేక్షితగ్గకర్తవిచారజితి. ప్రధానపక్ష  
 పాద్యస్య నియమేనాపేక్షితత్వ రూపగప్రధానపేక్షాగ్ధీ పూర్వజ్యేష్ఠః. తతగ్గతిప్రత్యతానన్తర్యగ్యేత్వత్రాహ (తేమాంచేతి) తేమాం ఉద్దీ

కర్తవ్యరూపాధిగమాపేక్షా సర్వ సమ్మతా.

యదప్యాహుః - అశేషవిశేషప్రత్యక్షీకచిన్తాత్రం బ్రహ్మేవ పర

మార్చి. తదతిరేకి నానా విధజ్ఞాత్మజ్ఞేయతత్కృతజ్ఞానభేదాది

చాపకానకాచామి. (సర్వసమతా) తత్వాత్మకతత్వేషినిగానమ్ - ఉగ్రీతామ్యపాననే చిన్మైసతి తస్య కర్తవ్యసాపేక్షా సర్వాకీతా. సత్త్వసతీతేషామర్చ్య కర్మాధిగమనాపేక్షానాస్తీత్యుక్తమ్, తదయం క్తం - వేదావేద్యప్రపాదయః సమత్రివచక్యమాత్రాధ్యాయనిర్వహ సర్వ ప్రకరణావేదిత్యేయకథాధ్యాయమాత్ర శ్రవణప్రసక్తాత్. తత్వీయచతుర్థయోగి ప్రథమద్వితీయోక్త న్యాయసాపేక్షత్వమ్ స్త్రీ సత్, త్వాకృత్యుక్తస్య ప్రమాణచారస్య కర్తవీచారన్యాయసాపేక్షత్వాత్తస్యైవ పూర్వవృత్త త్వమ్. జ్ఞానరసకృతవిశేషః కన్యవృత్తి ప్రమాణమాత్రాపేక్షేచిత్రస్య సుకృతవిశేషః తత్వీయ చతుర్థమాత్రాపేక్షాం సన్యాత్. అపవా సుకృతాతికయాకృత్యుక్తప్రమాణచార నిరపేక్షతా నిరసత్. విచిత్రావేదనాపాదయః ఫలపరవాక్యమారాధ్యయనమకాస్త్రీయమితి త్వయాపివ క్తవ్యం. తద్వేదావ్రమాత్రాధ్యయన న్యాయే తిత్వం. కృత్యుక్తాధ్యాయాధ్యయనస్య విశిత్తత్వాత్. ఆతో విధ్యుతిలక్ష్మీనాం యదపేక్షితం తదేవ పూర్వవృత్తిమిత్యనగ్లతమ్. కర్మాధ్యాయనే సుకృతవచాత్వాచిత్ర - శ్రవణాపేక్షాయాం పూర్వమేవ దత్తమ్ త్వమ్. జివిరోధాదప్రమాణత్యాదిత్యానిర్ధనసక్త్యు చిత్రానిరూపనాన్యోవృత్త ఇత్యాదినా నిష్టా ప్రభావ్యేణ పరిహృతాని. తథాపి - కర్తవ్యమితి ఫలత్వేన విరోధోఽసభిసంపితఫలత్వాత్ ప్రసక్తతః. శేదవాననాశకత్వేనైకత్వానవిరోధస్య జి పృథగాత్మాసమితి పృథక్త్వజ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వేన త్రత్యా పరిహృతః. అయం విరోధోఽవశ్యమాణవస్తునామధ్యైవ ప్రకృతత్వే. మోక్షస్య సకలశేదదర్శననివృత్తిరూపతాయోగిప్రపచ్ఛమిథ్యాత్వోపపాదనసాపేక్షత్వాత్. సర్వజ్ఞానోపపాదయత్వే కర్తవ్యమర్చ్యవారోపయోగాదవిరోధః. అప్రమాణత్వమ్ జి క్రియావాసేష ప్రమాణదాం వరిష్ట ఇత్యాని నిరసత్. తద్వేదావ్రమాత్రాధ్యయనవాత్పరిహృతమ్. విచిచ్ఛార్థచిత్ర కథ్యుపయోగస్త్ర వేదనోపేక్షత్వీయమ్ క్త మనోనైర్ల్యపాతత్వోపపాద నేన విచిచ్ఛత్వే చిత్రం అపారహుత్వత్వ చిత్తేపపాదనేనవ ప్రత్యుక్తా. జ్ఞానమాత్రస్య హేతుత్వశ్రవణం సాధనద్విత్యానన్యూపగమా జ్యైష్ఠ్యత్వమ్. సాధకత్వం నామ మిథ్యాసూతవిధ్యస్య జ్ఞానైసమర్థత్వీయం వస్తుసామర్థ్యం, తత్త్ర ప్రపచ్ఛమిథ్యాత్వదూషణేన ప్రతిపత్త్యతే. శేదవాన్యథావస్తానాన్యోవిరోధత్వ ప్రవృత్తిరూపయజ్ఞాచేత్తివృత్తిరూపకమాదేత్తి భిన్నవిషయత్వేనావిరోధాత్పరిహృతః. శమాదయో హ్యుపేతా ప్రతిష్ఠితేషు కామ్యుపేదయా ఇత్యుక్తమ్. వాక్యార్థజ్ఞాన స్యైవ మోక్షోపాయత్వం ప్రత్యుక్తవిరోధకాన్త్రవిరోధాధ్యాం నిరస్తమ్. క్తం నిరస్త్యుపగమయా నివర్తరోత్పత్తిరతివిధకత్వాభావేన శ్రవణాదేర్భేదవాసనానిరాసార్థమసపేక్షత్యా తద్వైయర్థనిరసకరసాన్య నివర్తనాన్యోపగమాప్రమాణప్రవాక్యకాభిప్రాయేపేక్షేత్యతదవ్యూహమ్.

[illegible]

సర్వం తస్మిన్నేవ పరికల్పితమైత్యధూతమ్. \* ౧ సర్వేన సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమ్. \* ౨ అథ సర్వా  
యయా తదత్కరమధిగమ్యతే యత్తదజ్ఞేశ్వమగ్రాహ్యమగోత్రమవర్ణమవత్సంస్కృతం తదపాణిపాదం సిత్యం విధుం  
సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూతయోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః. \* ౩ సర్వం జ్ఞానమనస్తం బ్రహ్మ. \* ౪ సమగ్రా  
శంశిషిర్యం శాస్త్రం నిరవద్యం నిరజ్జనమ్. \* ౫ యస్మాదవతం తస్య వతం మతం యస్య నవేదనః | అవిజ్ఞాతం విజ్ఞా  
నతాం విజ్ఞాతమవిజ్ఞానతామ్. \* ౬ సద్భవేర్నష్టేంద్రం పశ్యేర్నమతేర్న నారం షస్వీధాం. \* ౭ ఆనందోబ్రహ్మ. \* ౮ ఇదం  
సర్వం యదయమాత్మా. \* ౯ సేవానానాస్తి కించన మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇమా నాసేవ పశ్యతి. \* ౧౦ య  
త్రహి దైవతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి యత్ర తస్య సర్వమాత్మైవాధూత్ తతేన కంచస్యేత్తతేన కంచ విజ్ఞా  
సియాత్. \* ౧౧ వాచారమృణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవసత్యమ్. \* ౧౨ యదాప్యేవైవ ఏతస్మిన్నుదర

నిరసనీయదుగ్ధిభూమిపరివృత జరామరణాన్యవృక్షే. (సర్వమితి) వత్సయమాణ తుతిగతసర్వకర్మస్వాంతమర్థవిభావః. తస్మిన్నితి నిరధిష్టానభూమి  
పక్షవృద్ధివాసః. ఏవకారణేనాధిష్టానబహుత్వనిషేధః. తథాసతీహి ప్రపంచస్య తత్త్వాననివర్త్యతనీధిః. యద్వా తస్మిన్నిత్యేకవచననాధిష్టానై  
కత్వనిధిః. నానాధ్యాసా నానాధిష్టానకాన్యస్తాః. తత్కర్మమేకాధిష్టానకత్వమితి విరోధమ్. స్వయంప్రకాశవస్తుసోధిష్టానత్వవిరోధః. స్ఫూర్  
యత్యేవకారణః. (మిథ్యాభూతమ్) మిథ్యాభావవత్, వత్సయమాణమిథ్యాత్వక్షణబంధిత్యర్థః. బ్రహ్మణః సత్యస్య వ్యతిరక్తమిథ్యాత్వేనచిన్ద్రమా  
ణమిత్వత్రాహ (సదేవేతి) సదేవేతి విజాతీయభేదో వ్యావర్త్యతే. ఏకమేవేతి సజాతీయభేదః. అద్వితీయమితి స్వగతభావాభావరూపభేదః.  
వద్విభక్తాత్మర్యలిఖితేతదవ్యవస్థాగతత్వానిరం వాక్యం ప్రపంచముపాత్రమ్. అదైవకారణలితనిషేధకర్తృత్వేన తత్పరవిధ్యావ్యాప్తముపాదతే  
(అదేతి) ఇదంచ కారణత్వశబ్దేన తదేవప్రమాణోపక్రమకారణవాక్యమితి భూతయోగమిత్వత్వానస్తరం తస్మైవ ప్రపంచనాత్. అదైవ్యమ  
గ్రాహ్యమ్-ప్రత్యక్షాగోచరోఽనుమానాగోచరః. అథవా చక్షురగోచర ఇన్ద్రియాక్షరాగోచరః. ఆగోత్రమ్-అనామకమ్. అవర్ణమ్-అనై  
ల్యాదీకమ్. అవత్సంస్కృత మపాణిపాదమ్-జ్ఞానకర్తేన్ద్రియరహితమ్. నిత్యం-విభుమ్-కాలచేశాభ్యామపరిచ్ఛిన్నమ్. సర్వగతం-సర్వోఽంగ  
తాఽధిష్టానతయాగతమ్-ఆశ్రితమ్. వస్తునిచ్చేదరహితమిత్యర్థః. సుసూక్ష్మం-అదృశ్యత్వం న తుచ్ఛత్వాదిహారత్వానినా. కింతు సుసూక్ష్మాద్యది  
త్యధిప్రాయః. వాక్యభేదాదనాయత్త వృద్ధ్యాన్యమోపపత్తిః. అథ శోభకవాక్యముపాదతే (సత్యమితి) అస్యతఃపరిచ్ఛిన్నవ్యాప్త త్ నిర్విదేయ  
వస్తుపరిమిదం వాక్యమ్-కారణవాన్యైకార్థ్యా చోద్దేశకవాక్యవైకార్థ్యాత్వానానాధిరణ్యభ్యధా నువచత్వాచేతి వత్సయతే. నిష్కలం-క  
ళా అవయవాః-నిరవయవమిత్యర్థః. తత్ర లిక్ష్ణం నిష్క్రియత్వమ్. శాస్త్రమ్-ఊర్విపట్కరహితమ్. అశానాయాపిపాసే శోకమూషకా జరామృ  
త్యుచోర్తయః. నిరవద్యం నిరజ్జనమ్-కర్తృసమ్మన్దతత్ఫలరహితమ్. అనేన సత్యజ్ఞానాదివాక్య గర్భితవ్యాప్తి స్పృష్టికృతా. అథ చిత్తాత్రశబ్దా  
భిప్రేతాం జ్ఞేయత్వవ్యాప్తిమానా (యస్మేతి) అమతం అవిజ్ఞాతమితి శ్రవణమననాదిరూపజ్ఞానావిమయత్వోక్తిః. అథ జ్ఞాతృత్వనిషేధపరం  
వాక్యమాహ (సద్భవేతి) అత్రాపి పూర్వోక్తజ్ఞానావస్థాభేదో వివక్షితః. అస్య ప్రయమార్థత్వాయాఽనుభవాద్వాప్త్యుత్తిరుచ్యతే (ఆనందోబ్ర  
హ్మేతి) ఆనందశబ్దోఽనుభవాద్వాప్త్యుత్తిమాత్రపరః. అతఏవ వ్యసనస్థిత్యుక్తిః. ఇతం బ్రహ్మణో నిర్వికేమబ్రాత్ర్యే శ్రుతివాక్యజాతమవస్య  
స్తమ్. అథ వ్యతిరక్తమిథ్యాత్వే ప్రమాణమవస్యస్యతే. తత్ర ప్రథమం మిథ్యాభూతస్య జగతో బ్రహ్మణ్యధిష్టానేఽభ్యుత్తయం దర్శయతి ఇదం  
సర్వం యదయమాత్మేతి సామానాధికరణ్యేన. అధిష్టానేనాభ్యుత్త సామానాధికరణ్యం హి చాధార్థం దృష్టమ్. యథారజ్జస్సర్పిణి. పూర్వం  
సర్వం తస్మిన్నేవేతి ప్రతిజ్ఞాతం బ్రహ్మణస్సర్వాధ్యాసాధిష్టానత్వం చానేన వాక్యేన దర్శితమ్. వ్యతిరక్తనిషేధకర్తృత్వేన దర్శయతి (సేవానానా  
స్తికించనేతి) నానాపశ్యన్నత్యవ్యాజ్యిణి దర్శయతి (మృత్యోరితి) అత్రమృత్యురవిద్యా \* తమసోవా ఏవ తమగ్రహణతీతవత్. ఇవశబ్దేన నా  
నాత్వస్వాపరమార్థత్వం దర్శితమ్. మిథ్యాభూతం చేత్కదాచిన్ని వృత్తిస్సాన్విదిత్యత్రాహ (యత్రహితి) యత్ర-యదా. దైవతమివ భవతి.  
ఇవశబ్దగ్రపూర్వవత్. తత్-తదా. ఇతర ఇతరమితరణే పశ్యతీత్యర్థః. కేనేతి వత్సయమాణత్వాదీతరణే త్యధ్యాహరణః (యత్రహితి) యత్ర-య  
దా. అస్య సర్వమాత్మైవాధూత్. తత్-తదా. కేన, కంచ పశ్యేత్. క ఇత్యధ్యాహరణ్యం ఇతర ఇత్యుక్తత్వాత్. పశ్యేద్విజ్ఞానీయాదితి జ్ఞానప  
ర్యభేదోక్తిః. ఇదం కృత్స్నమిథ్యాత్వం పృష్టాన్తేనోపాదయన్తీం శ్రుతిముదాహరతి (వాచేతి) వికారః-ఘటాదిసంస్థానమ్. నామధేయంచ.  
వాచారమృణం వాగాలమృణమ్ - వ్యావహారికమిత్యర్థః. తస్మాన్మృతికేత్యేవసత్యమ్. బ్రహ్మణి నానాత్వం పశ్యతగ్రపూర్వోక్తమృత్యుశబ్దాభి  
హితజ్ఞానకార్యం భయంచ దర్శయతి (యదాపితి) ఉదరం-ఉ అవధారణే. \* తదేవర్తం తమ సత్యమాహం సదేవ బ్రహ్మ పరమం కవినా

౧౧. ధా-౬ ప్ర-౨ భ-వా ౧. ౨ మ-౧ మ-౧ భ-౬ వా. ౩. తై-అన-౧ అను-౧ వా. ౪. శ్వే-౬ అ-౧ వా.  
౫. కే-౨ భ-౩ వా. ౬ బృ-౫ ఆ-౪. బ్రా-౨ వా. ౭. తై-భృగువల్లి-౬ అను. ౮. బృ-౪ ఆ-౪ బ్రా-౬ వా. ౯. బృ-౬ అ-  
౪ బ్రా-౧౯ వా. ౧౦. బృ-౪ ఆ-౪ బ్రా-౧౭ వా. ౧౧. ధా-౬ ప్ర-౧ భ-౪-౪ వా. ౧౨. తై-ఆనందవల్లి-౭ అను-౨ వా.







తమవిధానమ్. \* ౧ నానదాసీన్నో సదాసీత్తదాసీం తమ ఆసీత్తమసా గూఢవగ్రే ప్రకేతమ్. \* ౨ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్తాయినంతం మహేశ్వరమ్. \* ౩ ఇన్ద్రోమాయాభిగభురూప ఈయతే. \* ౪ మమ మాయాదు రత్యయా. \* ౫ అనాదిమాయయా సుప్తోయదా జీవన్మప్రబుధ్యత ఇత్యాదిభిర్నిర్విశేషచిన్తాత్రం బ్రహ్మైవానాద్య విద్య యా సదనదనిర్వాచ్యయా తిరోహిత స్వరూపం స్వగతనానాత్వం పశ్యతీత్యవగమత్యే. యథోక్తం \* ౬ జ్ఞానస్వ రూపోభగవాన్యతోసా వశేషమూర్తిర్నతువస్తుధూతః। తతోహి శైలాభిధరాదిభేదాః జానీమిజ్ఞాన విజృంభితాని॥ యదాతు శుద్ధం నిజరూపి సర్వకర్తృత్వయే జ్ఞానమపాస్తవోషమ్ । తదాహి సజుల్పతరోగిఫలాని భవన్తి నో వస్తు ఘవస్తుభేదాః. \* ౭ తస్మాన్మవిజ్ఞానమృతే స్తి కించిత్ క్వచిత్ - దాచిద్విజ వస్తుజాతమ్। విజ్ఞానమేకం నిజకర్తృ భేదవిభిన్న చిత్తైర్బహుధాభ్యుపేతమ్॥ జ్ఞానం విశుద్ధం విమలం విశోక మశేషలో భాదినీరస్త్యమ్ । ఏకంసదైకంపరమల్లపరేశస్స వాసుదేవో నయతోన్యదస్తి॥ సద్భావ ఏవం భవతో మయోక్తో జ్ఞానంయథా సత్యమసత్యమన్యత్ । ఏతత్తు యత్సం వ్యవహరభూతం తత్రాపిచిత్తం భువనాశ్రితంతే॥ ఇతి. అస్యాశ్చవిద్యాయా నిర్విశేషచిన్తాత్రబ్రహ్మైకత్యవిజ్ఞానేన నివృత్తిం వదన్తి \* ౮ నపునర్త్యత్యవేతదేకంపశ్యతి \* ౯ నపశ్యోమృత్యుంపశ్యతి \* ౧౦ యదాహ్యైవైష ఏతస్మిన్మద్యశ్యే మోక్షితివేత్. అస్యాశ్చదనదనిర్వాచనీయత్వముచ్యతే (నానదాసీన్నో సదాసీదితి) కిమాసీదిత్యత్రాహ (తమఇతి) తమశ్చక్షేనాచ్చాచకత్వంవివ షీతమ్. తమోనామ \* అక్షరం తమసి లీయతఇతి ప్రకృతిరుచ్యతఇతి శక్ష్మాయాముదాహరతి (మాయాం తు ప్రకృతిమితి) వివిధాభ్యాస హేతుత్వం దర్శయతి (ఇన్ద్రోమాయాభిరతి) అస్యా ఇత్యజ్ఞానేన వినా అనివర్త్యత్వమాహ (మమేతి) అనాదిత్వమాహ (అనాదితి) అప్రతిత వ్యసాచేతమహేశ్వరశ్చేన్ద్రత్వబహువచనశ్రవణాద్విజాతీయసజాతీయస్యగతభేదసామిత్వం ప్రతిపన్నమితి తదవస్తుత్వయే వ్యాచక్షే (నిర్విశేషేతి) సగూఢేన్ద్రప్రతిపన్నేషి స్వరూపపరవాక్యానుగుణ్యాద్విషయప్రతిపాదన తత్పరాణం వాక్యానాం నప్రతిపన్నభేదే తాత్పర్యమితి భావః. బ్రహ్మైవ - ఇన్ద్రాదిశబ్దప్రతిపన్నమపి స్వరూపపరవాక్యోపదిష్టం బ్రహ్మైవేతిభావః - అనాదిత్వసదనదనిర్వాచనీయత్వ తిరోధాయకత్వన్ వివిధాభ్యాసకర్తృత్వమృతాత్వతత్త్వాద్యకప్రతిపన్నాన్వాహ (అనాద్యవిద్యయేత్వాదినా) స్వగతశబ్దే నాభిప్రాసతయా సమ్బంధో వివక్షితః. నతు సజాతీయవిజాతీయసహపరితస్యగతనానాత్వమ్, ఏవం దోషవాచికాన్య గతమిన్ద్రమహేశ్వరాది పదజాతమర్థస్వారస్యేన స్వరూపపరవా క్యప్రాబల్యాన్నిర్విశేషవస్తువరం వ్యాఖ్యాతమ్. అథ దోషవాచిభిరవోపబృహ్మణావాక్యైర్నిర్విశేషస్య వస్తుసమిదోషసమ్బంధిత్వముక్తమితి దర్శ యతి (యథోక్తమితి) చిన్తాత్రబ్రహ్మణోజ్ఞానవిజృంభితత్వం జగతగిప్రతిజ్ఞాయతే (జ్ఞానస్వరూపఇతి) నతువస్తుధూతః - వత్సమాణశైలాభిధ రాదివస్తుధూతోనభవతీత్యర్థః. విజ్ఞానశబ్దేన విభంజ్ఞాయతేనేనేతి కరణవృత్త్యత్రా అవిద్యాభిధీయతే. ప్రతిజ్ఞాతం ప్రపంచస్థానిద్వాద్యకల్పిత త్వం వృత్తిరేకముఖేనోపపాదయతి (యదేతి) శుద్ధమ్-అవిద్యారహితమ్. నిజరూపి-భేదదర్శనరహితమ్, తన్నిమిత్తకర్తృత్వయే ఆపాస్తరాగాదినో షమ్. సమస్తాత్మల్యుతేనేనేతి సజుల్పః-అవిద్యా. వస్తుఘ-ధర్మిభూతపదార్థేషు, వస్తుభేదాః-అకారభేదాః. \* మశ్యేన స్తస్మిన్మి \* మ హిఘటత్వమితి శ్లోకవ్యయం జగదుపలబ్ధిప్రకారేణ వస్తుభేదాసత్యతోపపాదకత్వేనోపపాద్యప్ర మేయాధిక్యాభావాదత్రానుపాత్తమ్. తచ్చ సిద్ధాన్తే దర్శయిష్యతే. విజాతీయభేదాభావముపసంహరతి తస్మాదితి పూర్వాన్వేన. అథాత్మబహుత్వస్య కాల్పనికత్వముచ్యతే విజ్ఞానమిత్యర్థే న. పూర్వోక్తమాత్మైక్యంమేకం సదైకమిత్యత్రైకశబ్దేనానూద్య స్వగతనానాత్వం నిషిధ్య పరమపరేశాది శబ్దానామపి వస్తుమాత్ర పరత్వం ప్రతి పాదయతి (జ్ఞానమితి) విశుద్ధమిత్యాదివచనైరవిద్యారాహిత్యమ్, తత్కృతభేదదర్శనచైధుర్యమ్, తన్ముఖోకలోభాదివిధురతాచోచ్యతే. సదైకమ్ - జన్మవృద్ధాదిరహితమ్. యతోఽన్యన్నాస్తి తద్యథోక్తస్వరూపమిత్యర్థః. ఏతన్న పరమతమిత్యాహ (సద్భావః) ఏతచ్ఛవనాశ్రితమ్-భువనేనాధి స్థానతయాశ్రితమ్. జ్ఞానమ్. సంవ్యవహరభూతమ్-సమస్తాద్యవహర విషయభూతం యద్యర్థతే తత్రాపి కారణమవిద్యేత్యర్థమ్. తచ్చ నపరమతమ్ - సద్భావవోచ్యత్యర్థః. ఏవం సిద్ధపరవాక్యపర్యాలోచనయా, బ్రహ్మణివ సత్యత్వమ్, వ్యతిరిక్తస్థానిద్వాద్యపరితల్పితత్వంచ త్తత్త్వమిత్యుక్తమ్. తతోకిం ప్రస్తుతస్య కర్తృజ్ఞకత్వానర్హ వాక్యార్థజ్ఞానమోక్షోపాయత్వస్యేతి శక్ష్మాయాముపాయపరవాక్యానామపి సిద్ధపరవాక్యప్రతిపన్నానానుగుణోపాయపరత్వమాహ (అస్యాఇతి) చక్ష్మకానివర్తకః. అస్యా ఇత్యజ్ఞానేన సదనదనిర్వాచనీయత్వాది విశే షజ్ఞానశ్చేతాశబ్దాతా. తస్యానివృత్తాప్రమాణం దర్శయతి (నపునరతి) మృత్యురత్రావిద్యా. తన్నివృత్తిశ్చైత్యజ్ఞానాదిత్యాహ (తదేకంపశ్య తితి) మృత్యుకాన్యత్వోగాదేరపినివృత్తిం జ్ఞానయతి (నపశ్యోమృత్యుమితి) సరోగం సోతదుగ్గితామితి తచ్ఛేషః. నిర్విశేషవస్తు జ్ఞానా నస్తరమేవాభియ ప్రాప్తమయతి (యదాహితి) అదృశ్యే - ప్రత్యక్షదృశ్యవిషయే.

౧॥ యజ్ఞ - ౨ అన్య - ౩ అను. ౨॥ శ్లేష - ౪ అ - ౧౦ వా. ౩॥ బృ - ౪ అ - ౫ బృ - ౧౯. ౪॥ గీ - ౨ - ౧౪. ౫॥ మూర్ఛా - ౨ భ - ౨౧. ౬॥ విష్ణు - ౩ - ౧౩. ౭॥ వి - ౧ - ౧౨ - ౪౩, ౪౪, ౪౫, ౯॥ భా - ౨ ప్ర - ౨ - ౪౨ వా. ౧౦॥ త్రి - అ - ౨ అను - ౨.



అనాత్మ్యేనైరుక్తైరిలయనేభయం ప్రకృష్టం ఏద్రతే అథ సోభయం గతోభవతి. \* ౧ భక్త్యులే హ్యుదయగ్రస్థిః, భీద్యంతే సర్వసంశయః । తీయంతే చాస్య కర్తాణి, తస్మిన్ భక్త్యే పరావరే. \* ౨ బ్రహ్మ వేదబ్రహ్మైవ భవతి. \* ౩ తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి నాస్య గేపథా ఇత్యుచ్యత్యుచితయః । ఆత్ర మృత్యుకర్తేనావిద్యాభీభీయతే. యథా సనత్కుజాతవచనమ్ \* ౪ ప్రమాదం నైశ్చల్యముపమాం బ్రవీమసమాత్రథా ప్రమాదమమృతత్వం బ్రవీమసి. \* ౫ సత్యం జ్ఞానమనందం బ్రహ్మ. \* ౬ విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మైత్యాది లోకవాక్యావసేయ నిర్విశేషస్వరూప బ్రహ్మత్వైకత్వ విజ్ఞానం చ. \* ౭ అథ యోగ్యాం చేదరామపాదైః స్యాదానందో హమస్మితి ససంజేద. \* ౮ అత్మోన్మీడ హృదయః. \* ౯ ఆత్మేత్యేవోపాసీత. \* ౧౦ తత్త్వమసి. \* ౧౧ త్వం వా అహమస్మి భగవోదేవతే ఆహం వైత్వమసి భగవోదేవతే తద్యోహం సోసా యోసా సోహమస్మి త్యాదివాక్యోద్ధమ్. వత్సవైవదేవ \* ౧౨ ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తిశేతి తథావ వాక్యకారః \* ౧౩ ఆత్మేత్యేవమ గృహ్ణీయాత్ సర్వస్య తస్మిన్వేదేతి అనేన చ బ్రహ్మత్వైక త్వవిజ్ఞానేన మిథ్యామానస్య సకారణస్య భగవస్య నిష్కర్తృత్వమ్. ననుచ సకలభేదసృష్టిగ్రహ్యజీవిరుద్ధా, కథమివ

అనాత్మ్య - అత్మ్యమ్-వ్యాఖ్యమ్ - శరీరమ్. అశరీరే. అనిరుక్తే - అనిరుచ్యే. అనిరుచ్యే - అనాధారే. ఆభయమ్ - ఆభయార్థమ్. అవ్యయీభావసమాసః. ప్రతిష్ఠా - నిష్ఠా. వాదిభిర్బద్ధములవైవాఖ్యము. తస్య కర్తృణ్యవిద్యాకర్తృత్వాత్తస్య విజ్ఞానేన సృష్టియాహ (భిద్యతఇతి) హృదయగ్రస్థికద్యా. పూర్వవాక్యేషు కించిద్భేదగ్రహితవధ భవతి తద్వ్యాపృత్యయే జ్ఞానస్యైకమయత్వజ్ఞానాదైక్యావత్తిం భలం దర్శయతి (బ్రహ్మవేదేతి) యతోపాసనం చి భ-మ్. ఆత్ర వ్యక్తజ్ఞానమేవ బద్ధసేవ రక్షమితిభావః. ఉపాయాన్తర నిష్కర్తృముచా హరతి (తమేవమితి) నాత్రావిద్యావివృత్తిగ్రహణీయతే - తద్వ్యాపృత్యైవ వాదిత్వైకాహ (ఆలేతి) \* మృత్యుధావతి పచ్చుచ ఇత్యారౌ మృత్యుశబ్దస్య యమాదిషు ప్రయోగవ్యరాత్తద్వ్యాపృత్యర్థముక్తమ్ (ఆలేతి) బద్ధసృష్టిపరవాక్యేష్విత్తర్కః. తత్ర ప్రయోగం దర్శయతి (యదేతి) ప్రమాదంవై ఇతివచనాత్పూర్వత్ర మేహూ మృత్యు సృష్ట్యోయగి కపీనామిత్యక్తమ్. మేహూ వివరతజ్ఞానమ్-తస్మత్పూరితిపర మతమ్. సనత్కుజాతస్యత్ర ప్రమాదో మృత్యుర్భవతి. ప్రమాదోయథాహరతివత్తిః. స్వరూపాగ్రహణేహ్యన్యథాప్రతిపత్తిః - తస్మాద్యోహస్యాపి హేతురాత్మ్యసంధానమాసగి ప్రమాదవతి తద్భేదభూతాఽద్యైవ ప్రమాదశబ్దేన వివక్షితేతి సైవ మృత్యురిత్యభిప్రాయః. ఉపాదేషు వాక్యేషు జ్ఞానస్యోవిద్యా నివ రక్షత్వం ప్రతిపన్నమ్. బ్రహ్మణో నిర్విశేషవిద్యాత్వత్వం తేనాత్మన ఏకత్వజ్ఞానం నివ రక్షమితివ నప్రతిపన్నమిత్వ త్రాహ (సత్యంజ్ఞానమితి) సత్యజ్ఞానాదివాక్యం సర్వతోవ్యాపృత్యవై జ్ఞానసార్థముపాత్తమ్. పురుషార్థత్వాయాఽనుభూత్యాపృత్యజ్ఞానసార్థ ముపాత్తం విజ్ఞానమానందమితి. అదిశబ్దాస్థూలమిత్వాది గృహ్యతే. ఏనం బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వే లోకవాక్యామృదామృతాన. అథ బ్రహ్మత్వైక్యరూపితై ప్రతిముపాదతే (ఆధయతి) అథ యోగ్యామిత్వైక్యోపాసనవిధిర్భేదవాసనానిరాసార్థః. విహితోపాసనస్యైక్య విషయతాం జ్ఞాపయతుమైకోపదేశం దర్శయతి (తత్త్వమసీతి) ఉపదేశానుగూముపాసనో దేవతాం ప్రత్యాహ (త్వంవేతి) ఉపవిష్టానమాత్మస్యనుసంధతే (తస్మిన్వామితి) ఆస్యార్థస్య శ్రుతివివక్షితత్వసంధయే సూత్రం దర్శయతి (వత్సవదేతి) \* ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తివ ఆత్మేత్యేవోపాసీత తథావల్యుపగచ్ఛన్తి - మమమతః ఉపాసతఇత్యర్థః. గ్రాహయన్తి జ్ఞాపయన్తివ తథా శాస్త్రాణి. సూత్రకారాగ్రహణీయదాం వ్యాఖ్యం దర్శయతి (తథాచేతి) తస్మిన్వత్తే తత్రకల్పితత్వాదిత్యర్థః. సకేవలం శ్రుతిః తదనుగ్రాహకతరోపృత్యస్తీత్యాహ (అనేనచేతి) చన్దమచ్యయే. కర్తృనిరపేక్షజ్ఞాననివ ర్త్యత్వాయాహ (మిథ్యామానస్యేతి) హేతుత్వం గచ్ఛితిమ్. సకారణస్య - అవిద్యాభేదవృణసహితస్య బద్ధస్య నిష్కర్తృత్వ త్వానహ మిథ్యాసర్వనిష్కర్తృ నాయం సర్వో రజ్జురేషేతి జ్ఞానావృతే కర్తృపేక్షేతిభావః. అథానుమానాగమయోగ్యాత్తిగ్రహణీయదర్శన త్వానహ మిథ్యాసర్వనిష్కర్తృ నాయం సర్వో రజ్జురేషేతి జ్ఞానావృతే కర్తృపేక్షేతిభావః. అథానుమానాగమయోగ్యాత్తిగ్రహణీయదర్శన భర్తృప్రతిపత్త్యర్థం పుష్పత్వత్వార్థం ప్రత్యక్షసాపేక్షత్వావసన్నయమస్మిన్సర్వత్వత్వత్ \* ఆదిర్యోయాహః \* యజమానగ్రస్తర ఇత్యాదివస్తుమాశాగమా ప్రత్యక్షవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదనాకత్వావృత్తి. తస్మాన్ ప్రత్యక్ష విరుద్ధార్థ ప్రతిపాదనముక్తమా శ్రుతిత్వభిప్రాయేణ భేదవాచి చోదయతి (ననుచేతి) శ్రుతివాక్యేష్యయాన్తరబోధ్యేషు పరివృతేష్వివచసి చోద్యయస్తీతిచార్థః. స్వప్నాదిషు సమభూతనాదిషుచ కలిపయ భేదనిష్కర్తృత్వమైతద్వ్యాపృత్యర్థస్యకలతత్వః. అత్రకిం ప్రత్యక్షత్వావృత్యభ్యత్వమ్ - ఉత పరోక్షత్వాన్మూలిత్వావృత్య సభాభక్త్యమితి శబ్దా-

౧౧ ము - ౨ ము - ౨ భ - ౯. ఆము - ౩ ము - ౨ భ ౯. ౩౧ శ్వే - ౩ ఆ - ౮. ౪౧ భారత - ఉద్యోగవర్స - ౪౧ ఆ - ౪. ౪౧ తై - అసం. ౧ అసం. ౧. ౬౧ బృ - ౪ ఆ - ౯. ప్ర - ౨. ౨౧ భా - ౩ ఆ - ౪. ౨౧ భా - ౧౦. ౨౧ భా - ౩ ఆ - ౪. ౨౧ భా - ౨. ౧౦౧ భా - ౬ ప్ర - ౮ భ - ౨. ౧౧౧ భా - ౪ ఆ - ౧ పా - ౩ సూ. ౧౩ - వాక్యమ్.

శాస్త్రజన్యజ్ఞానేన క్రియతే. కథలవా రజ్జురేషా ననర్పణి జ్ఞానేన ప్రత్యక్షమిద్ధా నర్పణమృత్తిగిక్రియతే. తత్ర  
ద్వయోగప్రత్యక్షయోర్విరోధః. ఇమాత ప్రత్యక్షమూలస్య శాస్త్రస్య ప్రత్యక్షస్య చేతిచేత్ - తుల్యయోర్విరోధేవా  
కథం బాధ్యబాధకభావః - పూర్వోత్తరయోర్దుష్టకారణజన్యత్వతదభావాభ్యామితిచేత్ - శాస్త్రప్రత్యక్షయోరపి స  
మానమేతత్. ఏతదుక్తం భవతి - బాధ్యబాధకభావే తుల్యత్వసాపేక్షత్వ నిరపేక్షత్వాపి నకారణమ్ - బాహ్యభేదా  
నుమానేన ప్రత్యక్షోపమర్థామోగాత్. తత్రపి జ్ఞానైక్యం ప్రత్యక్షేణావగమ్యతే. ఏవం చనతి ద్వయోగప్రమాణ  
యోర్విరోధే యత్సమ్భవ్యమానాన్యథాసిద్ధి - తద్బాధ్యమ్. అనన్యథాసిద్ధమనవకాశమితరద్బాధకమితిసర్వత్ర బా  
ధ్య బాధకభావ నిర్ణయణి. తస్మాదనాదినిధనావిచ్ఛిన్నసమృద్ధివాయాసమ్భవ్యమానదోషగన్ధానవకాశశాస్త్రజన్య

నిర్విశేష నిత్యశుద్ధ ముక్త బద్ధ

ద్వయం హృది నిధాయ ప్రథమం ప్రత్యక్షత్వాదబాధ్యత్వమిత్యేతత్పరిహరతి (కథంచేతి) సతు ప్రత్యక్షాభాసశబ్దేన, న - ప్రతీతివశాయా  
మాధానత్యానవగమాత్. పశ్యాత్ప్రమాణబాధేన జ్ఞాయత ఇతిచేత్ - తత్ ప్రశ్నాగ్రాహిప్రత్యక్షస్యాది తుల్యమ్-భేదస్య క్రుదాధాదిన్య  
తదత్రాభిప్రేక్షమ్. మూలిత్వా త్వరొక్షత్వాచ్చ నబాధకం శాస్త్రమితిశబ్దరే (తత్రేతి) (ఇహత్వితి) తుల్యత్వద్యావృత్తయే తుగబ్ధిః. (ప్రత్య  
క్షమూలస్యేతి) మూలిత్వాన్నశాస్త్రం బాధకమితిభావః. (శాస్త్రస్యేతి) పరోక్షత్వాన్నబాధకమితి భావః. తుల్యస్య ప్రయోజకేనతి బాధ్యబా  
ధకభావో విపర్యయేనాపి స్వాదితి తదప్రయోజకమ్. అతస్తత్ర బాధ్యబాధకభావే ప్రయోజకాస్తరం త్వయా వక్తవ్యమ్. తదేవాస్తరమపి  
ప్రయోజకమిత్యభిప్రాయేనాపి (తుల్యయోరితి) బాధ్యబాధకభావానియమవ్యావృత్తయే భేదవాద్యభివృత్త్యేన ప్రయోజకాస్తరం శబ్దరే  
(పూర్వోత్తరయోరితి) పూర్వోత్తరయోః - బాధ్యబాధకయోః. త్వనుక్తం ప్రయోజకమత్రాపి తుల్యమిత్యాహ (శాస్త్రేతి) మూలమూలిత్వా  
దిసద్భావే మూలస్య ప్రత్యక్షస్య బాధకత్వమ్, ఇతరస్య బాధ్యత్వం చ దృష్టమ్. అతో మూలమూలిత్వపరోక్షత్వాపరోక్షత్వాదివైషమ్యరాహిత్యే  
సతి దుష్టకారణజన్యత్వతదభావా బాధ్యబాధకభావే ప్రయోజకాపి శబ్దాయామాహ (ఏతదుక్తమితి) తుల్యత్వేనతి దుష్టకారణజన్యత్వ  
తదభావా నప్రయోజకామిత్యభిప్రాయేణ తుల్యత్వేన ప్రయోక్తః. విశ్వస్య హేతుత్వే విశేషణాంస్యాపి హేతుత్వాత్ప్రత్యేకత్వైకదేశోపాదా  
నమ్. దుష్టకారణజన్యత్వ తదభావవిశేషణీహితం తుల్యత్వం వివక్షితమ్. తుల్యత్వేనతి - వివరితప్రాబల్యదౌర్బల్య కారణభావేనతి. దుష్టకా  
రణజన్యత్వతదభావా నప్రయోజకామిత్యర్థః. సాపేక్షత్వం నిరపేక్షత్వమ్-మూలమూలిభావః. అదిత్యే పరోక్షాచోక్షత్వావవిఃస్ఫూర్తినిల్వా  
వివక్షితాః. క్రతిలిక్ష్ణాదిషు విలమ్బవిలమ్బభ్యాంహి ప్రాబల్యదౌర్బల్యే. యద్వా అప్రయోజకత్వేనక్తం తుల్యత్వం సృష్టాస్తతయానుదితమ్.  
వైషమ్యాస్తరాభావేనతి దుష్టకారణజన్యత్వ తదభావావస్థాదిశ్చేదేన వివక్షితా. ఏతేషామప్రయోజకత్వమేకేన దృష్టాస్తేనోపపాదయతి  
(జ్ఞాతేతి) అన్యథేత్యధ్యాహ రద్రవ్యమ్. (ప్రత్యక్షోపమర్థాయోగాదితి) అయోగప్రసక్తాదిత్యర్థః. జ్ఞానాభేదానుమానేషి. మూలమూలిభా  
వోఽస్తి విలమ్బవిలమ్బావ - ప్రత్యక్షసాపేక్షత్వాననుమానస్య. తుల్యత్వేనతి దుష్టకారణజన్యత్వ తదభావయోగి ప్రయోజకత్వమప్యనేన  
వృద్ధస్తం భవతి. తద్రూపిత్వేన బాధ్యబాధక భావదర్శనాత్. తత్ర కిం విషయం ప్రత్యక్షం బాధ్యమిత్యత్రాహ (తత్రేతి) విశ్వగ్రాహి ప్రత్య  
క్షం బాధ్యమిత్యర్థః. తర్హి కిం ప్రయోజకమిత్యత్రాహ (ఏవంచేతి) తుల్యత్వాదీనాం ప్రయోజకత్వేననుపపన్నేనతి. (ద్వయోరితి) ప్రత్యక్షయో  
రనుమానయోరాగమయోగిప్రత్యక్షానుమానయోరనుమానాగమయోగిప్రత్యక్షాగమయోర్వేత్యర్థః. (యత్సమ్భవ్యమానాన్యథాసిద్ధితి) సా  
వకాశత్వాదన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః. అనస్తరవసన్యథాసిద్ధమనవకాశమిత్యక్షే. విషయాస్తరలాభో ప్రమాణకోటినివేశోవా సావకాశత్వ  
మ్. తేన సోపసాపితార్థ విషయప్రామాణ్యం వినాపి సహజులతో దయత్వవన్యథాసిద్ధత్వమ్. విరుద్ధార్థప్రమాణాబాధేనాపి సమ్భవదుదయత్వ  
మితి యావత్. (అనన్యథాసిద్ధమనవకాశమితి) అనన్యథాసిద్ధత్వం నామ తదర్థప్రమాణతాం వినానుదయత్వమ్. విరుద్ధార్థప్రమాణాబాధేనా  
నుదయత్వమితియావత్ - తచ్చానవకాశత్వాత్. అనవకాశత్వంనామ విషయాస్తరలాభో ప్రమాణకోటినివేశోవా సావకాశత్వ  
నస్తర్హినవిషయాస్తరలాభాభ్యాం విరుద్ధార్థోపసావకప్రమాణాబాధేనానుదయత్వమిత్యర్థః. (ఇతి సర్వత్ర) ఉక్తప్రకారేణ సజాతీయయో  
ర్విజాతీయయోర్వా ప్రమాణయోర్విరోధత్యర్థః, ఏవం బాధ్యబాధకభావే ప్రయోజకమస్తు - తతః కిం ప్రస్తుతశాస్త్రప్రాబల్యస్వేత్యత్రాహ  
(తస్మాదితి) తస్మాత్ - అన్యథాసిద్ధత్వానన్యథాసిద్ధత్వయోచేవ బాధ్యబాధకభావే ప్రయోజకత్వాత్. (అనాదినిధనావిచ్ఛిన్నసమృద్ధివాదయేతి)  
అవిచ్ఛిన్నసమృద్ధివాదయత్వాదనిధనమ్. సమృద్ధివాదయావిచ్ఛేదే సత్యస్తర్హమణికర్తృకత్వం హృపౌరుషేయత్వసాధకమ్. \* అనాదినిధ  
నావిచ్ఛిన్నసమృద్ధివాదయత్వమువాచదౌ వేదమయ్యా దివ్యా యతస్సర్వాగిప్రసూతయః|అనాదినిధనంబ్రహ్మైత్యాదిపంచనానిచానాదినిధ  
నశ్చేదేన ప్రాప్తాంతాః|అనన్యథానుమానవిషయమ్. పౌరుషేయత్వప్రయోక్తం హి భృమి విప్రతిపాన్ప్రమాదాశ్చక్రియాద్యోపపత్త్యయవ  
త్వమ్. అతస్మిన్ అన్యథానుమానబాధ్యత్వసాధకత్వేనాన్వయః. బాధ్యబాధకభావాశ్చేతరస్య ఖిరోభసాపేక్షత్వాద్విరోధం దర్శయ  
తి (నిర్విశేషేత్యాదితా) నిర్విశేషత్వమ్. తద్దమ్-అవిద్యారూపితమ్. తతఏవ ముక్తభోఽవిద్యావృత్త బద్ధాదిరోక్షత్వమితిబాధ్యమ్.

స్వప్రకాశచింత్ర బ్రహ్మత్వభావావబోధేన సమ్యావ్యమాన దోషసావకాశ ప్రత్యక్షాదిసిద్ధవివిధవికల్పరూపజన్మనిష్ఠ  
త్వీర్మ్యుక్తేన. సంభావ్యతేద వివిధవికల్పభేదప్రపంచాగ్రహే గ్రహక్షస్యానాదిభేదవాసనాదిరూపావిద్యాభ్యో దోషః.  
నను అచాదినిధనావిచ్ఛిన్నసమ్మి దాయతయా నిర్దోషస్యాపి శాస్త్రస్య \* గచ్ఛోపిష్టోషేన స్వర్గకామో య తేతేత్యే  
వమాచేర్థేదావలమ్బినో బాధ్యత్వం ప్రసజ్యేత. సత్యమ్ - పూర్వాపరాపశ్చేదే పూర్వశాస్త్రవన్వితశాస్త్రస్య

భాగమానమ్. స్వప్రకాశశబ్దగి పూర్వం బుద్ధశబ్దోక్తభాగమానత్వస్య పరాధీనత్వత్వదాసాధ్యః. స్వయమేవ ప్రకాశస్వభావత్వం స్వప్రకాశ  
త్వమ్. తచ్చ చింత్రాత్రోబ్ధవాచ్యత్వాత్ - స్వయంప్రకాశత్వంపి చిత్తమ్. చిత్తస్యూపత్యంవ శ్రుతిసిద్ధమ్. మాత్రశబ్దాజ్ఞేయత్వవ్యధానపరిః.  
బ్రహ్మత్వభావావబోధేన - ఏవం భూతస్య బ్రహ్మః స్వస్మైచైక్యారబోధేనేత్యర్థః. (సమ్యావ్యమానేతి) సమ్యావ్యమానదోషత్వాత్ సావకాశ  
మ్-అప్రమాణోపాలంబనివేతమ్. అతఏవాన్యథాసిద్ధత్వమపి ఘటితమ్. అన్యథాసిద్ధత్వం విపరీతప్రమాణపదాధిత్యాప్రసంగసమ్మతః. (ప్రత్య  
క్షాదీతి) ఆదితద్దాదనసమానాదికమచ్యతే. (ఏవిధేతి) దేవాదిరూపేణ స్వకార్యవన్న జరామరణాదిరూపేణ విద్యోజ్ఞాశ్చక్షేయాదివికల్పః-సమ  
నబద్ధః-తస్మిన్వ త్రిత్యర్థః. సమ్యావ్యమానశ్చ దోషగర్భకత్వత్రాహ (సమ్యావ్యతేచేతి) భేదప్రపంచః-భేదసముదాయః. యద్వా భేదమాదగి  
ప్రపంచః, వివిధవికల్పశబ్దగి ప్రపంచవిశేషణం భేదవిశేషణంవా. భేదః - జ్ఞాతృజ్ఞేయాదిః. సచ బ్రాహ్మణాదిరూపేణ విభజః. దేవమనుష్ఠ్యాది  
రూపేణవికల్పవాచ. అర్వాచినాగి కేచిత్కావతిమిరాదికం దోషమావక్షతే. తదయం క్రమ్-తస్యక్యాచిత్రత్వాత్. కాచాదిమప్తప్రత్యక్షం  
సపక్షీకృత్య వ్యతిక్రస్య కాచాదిమప్తత్వచనుమీయతఇతిచేతన - అతిప్రకృత్. అనాదినిధనత్వేన యచ్ఛాస్త్రము క్రమ్ - తస్మాపి శబ్దత్వాది  
త్యాదినా దుష్టకర్తృత్వాననుమానంపి సుశకమ్. తత్ర కర్తా యోగ్యానుపలబ్ధునిరస్త ఇతిచేత్ - తదత్రాపి త్యుమితి కాచాదర్దోషత్వ  
కల్పనానుపపత్త్యా తద్వాన్విత్యర్థమాహ (అనాదీత్వాది) భేదవాసనాదిరూపా - ఆదితత్వేన భేదవాసనాపేతుభూతం భేదదర్శనం వివక్షి  
తమ్. అనయోర్దేహతపేతుమద్వివాదస్యన్యాయపరిహారాయానాదితబ్దః. బీజామూర్త్యానాదితిభావః. భేదదర్శనం భేదవాసనావహి  
కార్యావిద్యా-అత ఉక్తంభేదవాసనాదిరూపావిద్యేతి. \* ఆవిర్భోయాపఇత్యాదిమ యూపాదిత్యాద్యైక్యాద్యప్రతిపాదనం సప్రత్యక్షవిరో  
ధాత్, కిత్తస్యపరత్వాత్. యత్సర్వజ్ఞస్యశబ్దార్థాదిపి న్యాయవిదః. అన్యపరత్వంచ తాత్పర్యవిశ్లేషాభావాదవగమ్యతే. ఆవిర్భోయాపఇతి  
వాద్యం యూపాజ్ఞానవిధిశేషత్వాదన్యపరమితి పరస్యాభిప్రాయః. యస్మిన్దోషము క్రమ్ - తత్రాపి బాధ్యభాగభేదావనిమిత్తభూతోర్ధ్వరోధా  
స్తి. అతో-ఎవశ్యమన్యతరస్య బాధ్యత్వం స్యాత్. తత్ర యద్బాధ్యత్వే ప్రయోజం దుష్టకారణజన్మత్వమ్, తత్తు నాస్తి. కథంత్ర నిర్వాహ  
ఇత్యాశయేన చోదయతి (సన్నితి) ప్రాబ్యదౌర్బల్యపేతుర్వాస్తీత్యాహ (అనాదీతి) అవిర్భోధనమాచకః. అర్థవిరోధం దర్శయతి (భేదావల  
మ్బిన్నఇతి) సత్యమిత్యర్థాగ్రహే. భేదావలమ్బినో బాధ్యత్వమగ్రీకృతమ్. దుష్టకారణజన్మత్వేనగ్రీకారః. అన్యథాసిద్ధత్వానన్యథాసిద్ధత్వయో  
గేన బాధ్యబాధకభావే ప్రయోజకత్వమ్. పూర్వోక్తం దుష్టకారణజన్మత్వమపి వ్యాన్యథాసిద్ధత్వప్రకారవిశేషః. అత్రాపి మఖభేదేనన్య  
థాసిద్ధిముపపాదయతి (పూర్వాపరత్వాదినా) అపశ్చేదన్యాయాద్బాధ్యత్వం ప్రత్యక్షస్యాపి తుల్యమ్. తత్ర దోషమూలత్వంచ బాధ్యత్వే  
ధికపేతుః. అపశ్చేదే పూర్వాపరశాస్త్రయోగి పూర్వాపర్యం ప్రమిత్యుత్పత్తిక్రమాత్ నపాతక్రమాత్ \* పశ్చిర్విజన్మనన్వారణాః  
ప్రసన్నస్త్రి, అభ్యర్థ్యం ప్రస్తోతాన్వరభూతే, ప్రస్తోతారం ప్రతిహర్తా, ప్రతిహర్తారముద్ధాతా, ఉద్ధాతారంబ్రహ్మ, బ్రహ్మణం యజమానః. ఇతివి  
పితస్యానాన్వరభ్యున్య విచ్ఛేదే ప్రాయశ్చిత్తమచ్యతే \* బహిష్కరమానం ప్రసన్నతాం యమ్యగ్ధాతాపశ్చిద్యేత అదక్షిణస్సమజ్ఞస్సంస్థాప్యః,  
తేనప్రసన్నజేత, తత్రతద్దద్యాత్, యత్సర్వస్త్రికాదాన్యకస్యాత్. అథ ప్రతిహర్తాపశ్చిద్యేత సర్వపేదసందద్యాదితి తదిదం శాస్త్రద్యయం  
విషయః. అత్రోద్ధాతప్రతిహర్తౌగి ప్రయోగభేదేనాపశ్చేదే స్వం స్వం ప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రం ప్రవర్తతే - ఏకస్త్రికప్రయోగే యోగప  
ద్యేనాపశ్చేదేన త్యుద్ధాతుగి ప్రాయశ్చిత్తం ప్రవర్తతే - తస్య వర్గప్రధానత్వాత్. ప్రధానాపశ్చేదస్త్రివసమాభేదత్వాత్. ఏకత్వేనానుష్ఠా  
నంవా. ఏకస్త్రిత్వేనపూర్వాపర్యణాపశ్చేదే పూర్వస్య ప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రస్య దౌర్బల్యం పరస్యప్రాబల్యంచ కర్మమీమాంసాయాముక్తమ్.  
\* పూర్వాపర్య పూర్వదౌర్బల్యంప్రకృతిపదితి అత్రాసంజాతవిరోధిత్వేన పూర్వముదయాత్పూర్వస్య ప్రాబల్యమ్. పరస్య సతతతత్వతయై  
వోదయాదౌర్బల్యమితి పూర్వపక్షః. రాధాస్త్ర పూర్వసోత్పత్తికారే విరోధ్యభావా తదబాధేనాప్రదయస్సమ్మతః. ఉత్తరస్యతు సోత్ప  
త్తికారే విరోధినద్వానా తదబాధేనోత్పత్త్యనుపపత్త్యా పూర్వం బాధిత్వోత్పన్నమిత్వసన్యథా సిద్ధత్వాదుత్తరస్య ప్రాబల్యమితి పూర్వాబాధ  
న నోత్పత్తిరత్తరస్యసిద్ధ్యతిపి న్యాయవిదః. ననాత్తరశాస్త్రముదయేతేతే-పూర్వాబాధేనానుపపత్త్యైత్. పూర్వశాస్త్రముత్తరో  
త్పత్తిప్రతిబద్ధకం కిం ససజ్యతే. దేవమ్ - నిమిత్తసోత్పత్త్యాన్వైమిత్తికం శాస్త్రముదితమేవేతి తత్రోత్తరసోత్పత్త్యతగిపూర్వాబాధో  
త్పత్త్యనుపపత్త్యా పూర్వం బాధితమేవ. కేచ - యథావితదక్షిణాశ్చేన కర్మసమాప్తమితి శాస్త్రేణ పూర్వమేవస్వతఃప్రాప్తమ్. తత్త  
ప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రేణాన్యథాకృతమ్. ఏకేన పూర్వసిద్ధాన్యథాకారేణప్రకర్యత్వాజ్ఞానాత్ పూర్వమేవ బాధ్యమితి కర్తవీచారే



14



నేత్యుభ్యతే - సామానాధికరణ్యేనైకార్థత్వప్రతీతేః. అనేకగుణవిష్మేభిధానేవ్యేకార్థత్వమవిరుద్ధమితిచేత్ - అసభిధానజ్ఞో దేవానాం ప్రియః. ఏకార్థత్వంనామ సర్వపదానామర్థైక్యమ్. విశిష్టపదార్థాభిధానే విశేషభేదేన పదానామర్థభేదోఽవర్జనీయః-

ద్విశేషణభేదప్రయుక్తా విశేష్యభేదో ముఖ్యరగి. తతస్త్వైకార్థత్వం సనిధ్యతి. అతగి పారిశేష్యత్వమానాధికరణపదానాం స్వరూపమాత్రప్రతిపాదనపరత్వమాస్థేయమ్. ఏవంతర్ని పదానాం పర్యాయత్వ మేకేనైవ పదేన స్వరూపం ప్రతిపన్నమితి పదాన్తరప్రయోగవైయర్థ్యమ్, ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావేన సామానాధికరణ్యుత్పత్తిరేవ ప్రసజేతే. నైవం - ఏకస్వైచ్ఛికార్థస్య తత్త్వద్వార్థ విరోధిప్రత్యవేకత్వపరత్వేన పదానామర్థవత్త్వ మపర్యాయత్వం నిమిత్తభేదలాభా త్పమానాధికరణ్యుత్పత్తిరేవ. అతఏవ జగత్కారణత్వశబ్దే-తాన్త్ర్యత్వవత్త్వ పరిచ్ఛిన్నత్వ దోషవ్యాప్యత్తి సుత్యజ్ఞానాదివాక్యేన క్రియతే. సచ వ్యాప్యత్తిరూపధర్మవత్త్వం బ్రహ్మణగిప్రసజేత - బ్రహ్మస్వరూపస్వైయ సకలే తరవ్యాప్యత్తిరూపత్వాత్ - యథా శౌక్ల్యాదేగికార్థ్యాది వ్యాప్యత్తి సత్త్వద్వార్థ స్వరూపమేవ - నభర్తాన్తరమ్ - భర్తాన్తరానుపలబ్ధాత్. తదభ్యుపగమేననస్థానాచ్చ. అతగికార్థ్యవ్యాప్యత్వం రక్షియవ్యాప్యత్వం శౌక్ల్యమితి పదానాం శౌక్ల్యస్వరూపమాత్ర విషయానాం వ్యావర్త్యభేదేన యథా సపర్యాయత్వపర్యవత్త్వమేకార్థత్వంచ. అతఏవ సామానాధికరణ్యుత్పత్తివత్త్వంచ. తథా సత్త్వవిపదానామపి వ్యావర్త్యభేదేన సపర్యాయత్వ దోషప్రసక్తిః. సన్వేపం తత్త్వద్వార్థ విరోధివ్యాప్యత్వపరత్వే లక్షణాస్యాత్. నైవం - అవాచ్యోపస్థాపనేషి లక్షణా - యథా గజ్జాయాం ఘోషగిప్రతిపదిత్యత్ర గజ్జాపదస్య కూలీపస్థాపనే - నహి కూలం గజ్జాపదవాచ్యమ్. అత్రతే సత్త్వాది పదానాం వాచ్యైకదేశభూతవిశేషణపరిత్యాగేషి వాచ్యప్రధానాంకభూతవిశేష్య స్వరూపప్రతిపాదనాన్నలక్షణా ప్రసక్తిః. తథాపి విశిష్టవాచినశ్శబ్దస్య నిశేష్యమాత్రపరత్వే స్సార్వస్యభక్తిభేదే - నైవదోషః - సమానాధికరణవాక్యేష్వైకార్థవత్త్వవిలాపిద్విశేషణపరిత్యాగేన స్వరూపమాత్ర పరత్వమేవ పదానాం స్వారసీకమ్ - తథా వ్యుత్పత్తిః. వ్యధికరణవాక్యేషు పదానాం విశిష్టపరతా స్వారసీక - లక్షణాభ్యుపగమేషి సదోషః. వాక్యతాత్పర్యానుగుణాపి లక్షణా, తద్విరోధి మఖ్యవృత్తేర్బలీయసీ దృష్టా - యథా గజ్జాపదే, సమానాధికరణ వాక్యస్య - హ్యేక్యవిన తాత్పర్యమితి సర్వసప్తతమ్. సను సర్వపదానాం లక్షణా సదృష్టా ఆయుక్తావ. కేనవిప్రఖ్యవృత్తేన తాత్పర్యే నిచ్చి కేషి పదాన్తరలక్షణా యుక్తా. సర్వపదలక్షణాశ్చీకారేకిం తాత్పర్యనిచ్చాయకమ్. ఉచ్యతే - దృష్టా తావద్విషయం భుక్త్యైకత్వాదిమ సర్వపదలక్షణా. తత్ర విషపదం నిష్కర్తృభావ్యం లక్షయతి. భుక్త్యైకే భావనివృత్తిమ్. తత్ర యోగ్యతావినశావాన్యతాత్పర్యనిచ్చయః - సత్త్వాదివాక్యేషు సమానవిభక్తి బలాదైక్యతాత్పర్యనిచ్చయః. తదవిరోధాయ ప్రాతిపదికానాం లక్షణా స్వీకృతా. ఏకపదలక్షణాయామపి వాక్యతాత్పర్యవిరోధపరిపేషి హేతుః. యథా గజ్జాయాం ఘోషఇత్యాదిమ. తదవిరోధే ఏకస్థాని సదృష్టా. యథా గజ్జాయాం మత్స్యగిగిప్రతిపదనీకత్వాదిమ. అతో వాక్యతాత్పర్యావిరోధాయైకస్వేన సర్వపదానాం లక్షణా సదోషః. తస్మాత్సమానాధికరణవాన్యక వస్తుమాత్రపరమేవేతి. ఏతదభిప్రాయే ప్రత్యవతిష్ఠతే (నేత్యుభ్యత్యతి) సత్యజ్ఞానాదయోగుణాగి ప్రతియస్త ఇతి చోదిత సేత్యుభ్యత ఇతి వదతోయం భావః - ప్రతీయస్త ఇత్యాపాతప్రతీతిమాత్ర వివక్షాచేత్రయా సకించిత్ప్రయోజనమ్. ప్రమితివివక్షాచేత్, సనుప్రమితిగ్గూయత ఇత్యుపపాద్యత్యతి. తత ఇత్యత్రాహ (సామానాధికరణ్యేనైకార్థత్వప్రతీతిరి) శబ్దతే (అనేకేతి) యథా వ్యధికరణవాన్యేషు భిన్నార్థపర్యవసాయి కారకపదార్థాపరిత్యాగేషి ప్రధానార్థకార్యస్వైకత్వమ్ \* అర్థకత్వాదేకం వాక్యమిత్యత్ర నిచ్చియతే - తథా సమానాధికరణవాక్యేషుపి విశేషణ భూతగుణవాచి శబ్దార్థాపరిత్యాగేషి విశేష్యైక్యం నిధ్యతిత్యర్థః. చోదయస్తముపాలభాతే (అసభిధానజ్ఞ ఇతి) వ్యధికరణ సమానాధికరణవాక్యయోరభిధానవిశేషా సభిజ్ఞ ఇత్యర్థః. దేవానాం ప్రియః - మేదః - అజ్ఞ ఇత్యర్థః. పరిహరతి (ఏకార్థత్వమితి) ఏకార్థత్వంనామ సర్వపదానామే కాభిధేయపర్యవసానమ్, సతు వాక్యస్వేత్యర్థః. పుర్వకృత్తగర్థ పర్యవసాయి నాం పదానామేకప్రధానాగ్గాన్వయాదర్థైకత్వం వ్యధికరణవాక్యవిన. సమానాధికరణవాక్యేషు పదానామేకైకార్థ పర్యవసాయిత్వమిత్త్యక్తం భవతి. తతగికిమిత్వపేక్షాయాం సమానాధికరణపదానాం విశేషణమాత్రపరత్వే విశిష్టపరత్వేన దూషణమేకగ్రహేనాహ (విశిష్టేతి) విశిష్టేత్యాది నా కృత్సంవాక్యేన విశిష్టపక్షే దూషణ ముక్తమ్. విశేషణభేదేన - విశేషణానామన్యోన్యతో విశేష్యచ్చభేదేన, విశేషజ్ఞైర్విశేష్యేణ వానేకార్థత్వం స్థాపిత్యర్థః. కిం - అర్థశబ్దా విశేష్యపరతయావ వివక్షితః - తేన విశేషణభేదే విశేష్యభేదస్థాపితి దూషణాన్తరముక్తం భవతి. కిం - విశేషణభేదేన విశేష్యభేద ఇత్యుత్తే త్యుత్తరతావద్విశేష్యభేదే విశేషణభేదస్థాపితిత్యక్తం భవతి. విశిష్టేక్య ప్రతిపాదికా. సమానవిభక్తిర్ని, అవిశేషణ విశిష్టైక్యవద్విశేష్యైకత్వాదే ప్రతిపాదయతిత్యభిప్రాయః. ఏవం విశిష్టపరత్వే యుగపదభిధానపక్షే దూషణముక్తం భవతి. ఉద్దేశ్యోపాదేయ విభాగసానిప్రసక్త తాన్త్ర్యభేదః. త్రమేకాభిధానేన న్యన్యసమవాయ అన్వయయాధికరణే వత్కృతే. విశేషణభేదేనార్థభేద ఇత్యేతావతాంశేన విశేషణమాత్రపరత్వేన దూషణముక్తం భవతి - విశేషణానామనేకత్వా దేకార్థత్వపరిత్యర్థః. ఏవం పదానాం ప్రతిపాద్యభేదగి ప్రసజేత్య.



తతశ్చైకార్థత్వం నసిద్ధతి. ఏవంతర్హి సర్వపదానాం పర్యాయతాస్యాత్ - అవిష్టాధాభిధాయిత్యాత్. ఏకార్థాభిధాయిత్యేష్యపర్యాయత్వమహితమనాశ్శృణు - ఏకత్వతాత్పర్యనిశ్చయాదేకప్రైవార్ధస్య తత్త్వదార్ధవిరోధిప్రత్యసేకత్వపరత్వేన సర్వపదానామర్థవత్త్వమేకార్థత్వపర్యాయతాచ. ఏతదుక్తం భవతి - లక్షణతగ్గతమత్తవ్యం బ్రహ్మ సకలేతరపదార్థ విరోధిరూపమ్. తద్విరోధిరూపం సర్వమనేన పదత్రయేణ ఫలతో వ్యుదస్యతే. తత్ర సత్యపదం వికారాస్పదత్వేనాసత్యాద్యస్తునో వాప్యత్తబ్రహ్మపరమ్. జ్ఞానపదంచాన్యాధీనప్రకాశజడరూపాద్యస్తునో వ్యాప్యత్తపరమ్. అనస్తపదంచ దేశతగ్గికాలతో వస్తుతశ్చ పరిచ్ఛిన్నవ్యాప్యత్తపరమ్. నచ వాప్యత్తిర్భావరూపోఽభావరూపో వా ధర్మః. అపితు సకలేతరవిరోధి బ్రహ్మేన. యథా శౌక్ల్యాదేనకార్ణ్యాదివ్యాప్యత్తిస్తత్త్వదార్ధస్వరూపమేవ, న ధర్మాస్తరమ్. ఏవమేకప్రైవ వస్తుసకలేతరవిరోధ్యాకారతామవగమయదర్థవత్తరమేకార్థమపర్యాయంచ పదత్రయమ్. తన్నాదేకమేవ

తతగ్గిమిత్యత్రాహ (తతశ్చైకార్థత్వం నసిద్ధతీతి) సామానాధికరణ్యలక్షణా సిద్ధిరిత్యర్థః. అతో వస్తుమాత్రపరమితి పరిశేషసిద్ధమ్. తదనునాదేన చోదయతి (ఏవమితి) ఏవంతర్హి - వస్తుమాత్రపరత్వే కుతశ్చత్యత్రాహ (అవిష్టాధా భిధాయిత్యాదితి) అనేన తతశ్చైకార్థత్వం నసిద్ధతీత్యత్ర ఫలితోఽర్థోవివృతః. అత్ర పర్యాయత్వచోద్యే ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావాత్సామానాధికరణ్యలక్షణహరికేతరపదవైయర్థ్యం చేతి చోద్యవ్యయమభిప్రేతమ్, చరిహరివ్యయూత్యాత్. ఉక్తచోద్యత్రయం పరిహర్యమాహ (ఏకార్థేతి) అవహితమనాశ్శృణు - ప్రతీపచసన్యానేకవాక్యసాధ్యత్వాన్నద్యే సచోదనీయమ్ - కింత్యర్థస్య గహనత్వాదవధాతవ్యమితిభావః. అనుపపత్తిత్రయం చరిహరతి (ఏకత్వేత్యాదినా) ఏకత్వతాత్పర్యనిశ్చయస్సమానవిభక్త్యా. అర్థవత్త్వమ్ - ప్రయోజనవత్త్వం. వ్యావర్త్యభేదకృతవ్యాప్యత్తిభేదాదపర్యాయత్వం వ్యాప్యత్తిరూప ప్రవృత్తినిమిత్తిలాభాత్సామానాధికరణ్యసిద్ధిర్వాప్యత్తిబహుత్వాత్పదానాం తత్త్వవ్యాప్యత్తిరూపప్రయోజనవత్త్వచేత్యర్థః. నను \* తత్త్వసన్యాది వాక్యవదన్వయ ముఖేనోపలక్షణంసన్యాత్ - కిమర్థావ్యాప్యత్తిః. వ్యాప్యత్తిబహుత్వాదనేకార్థత్వమాచరితమ్. వ్యావర్త్యాకారానన్యా త్పరీపయపదైర్వత్త్వవ్యాప్యత్తిశ్చకృతే కర్తవ్యమ్. బ్రహ్మణో యేభ్యోవ్యాప్యత్తిః - కాని తాని వస్తుని. బ్రహ్మణోఽనేకవ్యాప్యత్తిమత్వాత్పర్యవత్త్వమ్. వ్యాప్యత్తినాం ధర్మత్వానభ్యుపగమే పదానాం పర్యాయత్వమిత్యాద్యనేకశబ్దాపరిహరార్థమాహ (ఏతదుక్తం భవతీతి) లక్షణతః - స్వరూపలక్షణతః. సతుతల్పలక్షణతః. అనేన జగత్కారణత్వ శబ్దేనదోషవ్యాప్యత్తయే బ్రహ్మణస్సకలేతరవిరోధిత్వం ప్రతిపాదయదిదం శోభకవాక్యం వ్యాప్యత్తిపరం భూతం యుక్తమిత్యక్తం భవతి. బహువ్యాప్యత్తిభిరనేకార్థత్వప్రకర్షం పరిహరతి (తద్విరోధిరూపమితి) (ఫలతో వ్యుదస్యతీతి) ఇమం వాక్యం స్వరూపమాత్రపరమేవ. అతఃకార్థ్యమ్. వ్యుదాసస్తఫలితీతిభావః. వ్యావర్త్యాకారాదహు త్యాత్మరీపయదై ర్వాప్యత్తిర్నశక్యేతత్పరిహరతి (సర్వమనేన పదత్రయేణ ఫలతో వ్యుదస్యతీతి) ప్రయోజకరూపేణ వ్యుదానే సర్వమసి వ్యుదస్తం భవతీత్యర్థః. విరోధీని కానీత్యత్రాహ (తత్రేతి) జగత్కారణత్వే సతుచ్ఛతా వ్యాప్యత్తా. కిమర్థమసత్యవ్యాప్యత్తిశ్చకృతోక్తం వికారాస్పదత్వేనాసత్యాదితి. సుబ్బీతాది సాధారణజడశబ్దవివరణార్థమన్యాధీనప్రకాశశబ్దః. యద్యపి సత్యాదిష్యైకైకపదేన సమస్తవ్యాప్యత్తిసిద్ధిః. తథాపి బ్రహ్మణి శబ్దేనసేతరపదార్థగతవిరోధ్యాకారస్వైకపదేనానివర్తనాత్. పదత్రయసాధ్యమ్. వ్యాప్యత్తిభిస్సుభర్తృకత్వం పరిహరతి (నచేతి) ప్రాభాకరపక్షే సిద్ధానిమితేవ భావరూపధర్మః. వైశేషికాదిమతేత్వభావరూపధర్మః. తస్మాద్భావరూపోఽభావరూపోఽపేత్యక్తమ్. వ్యాప్యత్తిర్ధర్మోపచేత - కింసాదిత్యత్రాహ (అపిత్వీతి) శత్యదౌహి ధర్మస్య వ్యాప్యత్తిత్వం రజతాదివిరోధిత్వా దభ్యుపగమ్యతే. ఎవం బ్రహ్మసకలేతర విరోధిత్వాత్ప్రయమేవ వ్యాప్యత్తిరిత్యర్థః. స్వరూపస్యైవ వ్యాప్యత్తిత్వే దృష్టాస్తమాహ (యథేతి) శౌక్ల్యాదేః కార్ణ్యాదివ్యాప్యత్తిర్నుధర్మాస్తరమ్ - అనుపలబ్ధుత్, ధర్మాస్తరత్వేనవస్థానా మైత్యభిప్రాయః. తర్హి పదానాం పర్యాయత్వం సన్యాదిత్యాశబ్దా కార్ణ్యవ్యాప్యత్తం పీఠమవ్యాప్యత్తం శౌక్ల్యమితి దృష్టాస్తవాక్యాభిప్రాయేణ పరిహరతి (ఏకస్యేతి) వ్యుదసేనీయవ్యుదాసభేదేన పదానాం ప్రయోజనవత్త్వమ్ - తతవివాపర్యాయత్వమిత్యర్థః. ప్రతియోగ్య వచ్చిన్నవేషేణ ప్రవృత్తినిమిత్తలాభాత్సామానాధికరణ్య లక్షణసిద్ధి శ్చేత్యభిప్రేతమ్. పర్యాయత్వాదిప్రకర్షపరిహర వికార్యాదివిరోధేన కృత ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమేకార్థమితి. స్వరూపమాత్రపరత్వాదై కార్థ్యంహి రక్షితమ్. (అర్థవత్తరమితి) తరపుత్యయేన దృష్టాన్తాదౌక్త్యా ద్భేదవాద్యభివృత్తసగణావరత్వాచ్చ ప్రయోజనాధిక్య మభిప్రేతమ్ - అపరోక్షభూతోహి శౌక్ల్యాది దృష్టాస్తః. తత్ర సన్యాప్యార్థం కార్ణ్యవ్యాప్యత్త మిత్యాది పదప్రయోగః. ప్రత్యక్షాగోచరేత పరే బ్రహ్మణి సకలేతరవ్యాప్యత్తివచనమధికప్రయోజనమితి దృష్టాన్తాత్ప్రయోజనాధిక్యమ్. జగత్కారణభూతస్య బ్రహ్మణశ్చబ్దేన దోషవ్యాప్యత్తి రేవాపేక్షితా - నను గుణాస్తరమితి భేదవాదిపక్షాత్ప్రయోజనాధిక్యమ్. ఏవం సత్యజ్ఞానాదిచాక్యసానుగ్రహాకస్తర్కఉక్తః. తర్హిను గృహీతవాక్యేన కోర్థగ్గతపన్న ఇత్యత్రాహ (తస్మాదితి) తస్మాత్ - ఉక్తన్యాయాను గృహీతత్వాదన్య వ్యాప్యసౌత్వర్థః. (ఏమితి) సమానవిభక్తినిర్దేశఫలితమైక్యముక్తమ్. ఏవకారేణ స్వరూపత వికృతమ్, గుణతోభేద్య ఇత్యంశతోఽస్తే.

బ్రహ్మ స్వయంజ్యోతిర్నిర్గుణతనిఖిలవిశేషమిత్యుక్తం భవతి. ఏవం వాక్యార్థప్రతిపాదనే సత్యేవ. \* ౧ సదేవ సోమ్యే  
దమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమిత్యాదిభిరైకార్థ్యమ్. \* ౨ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే. \* ౩ సదేవసో  
మ్యేదమగ్ర ఆసీత్. \* ౪ ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదిత్యాదిభిర్జగత్కారణతయోపలక్షితస్య బ్రహ్మణస్వరూపమి  
దమవ్యతే. \* ౫ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి॥ తత్ర సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన కారణవాక్యేషు సర్వేషు సజా  
తీయవిజాతీయవ్యావృత్తమద్వితీయం బ్రహ్మవగతమ్. జగత్కారణతయోపలక్షితస్య బ్రహ్మణోద్వితీయస్య ప్రతిపా  
దయిషితం స్వరూపం తదవిరోధేన. వక్తవ్యమ్. అద్వితీయత్వ ప్రతిర్గుణతోపి సద్వితీయతాం నసమాతే. అన్యథా-  
\* ౬ నిరంజనమ్ \* ౭ నిర్గుణమిత్యాదిభిశ్చ విరోధః. అతశ్చైతల్లక్షణవాక్యమఖండైకరసమేవ ప్రతిపాదయతి. ననుచ  
సత్యజ్ఞానాదిపదానాం స్వార్థప్రచక్షణేన స్వాత్మవిరోధివ్యావృత్తవస్తుస్వరూపోపస్థాపనపరత్వే లక్షణాస్యాత్. నైష  
దోషః - అభిధానవృత్తేరపి తాత్పర్యవృత్తేర్బలీయస్తాత్. సామానాధికరణ్యస్య

కార్యత్వవ్యావృత్తిః. ఏతద్విశదయతి (నిర్గుణతనిఖిలవిశేషమితి) నిర్విశేషస్య తుచ్ఛతావ్యావృత్త్యర్థం స్వయంజ్యోతిరితిపదమ్ (ఇత్యుక్తమితి) సత్య  
జ్ఞానాదివాక్యే నేతిశేషః. ఇత్యం సామానాధికరణ్యస్య ధానుపపత్త్యా సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య వస్తుమాత్ర పర్యవసాపాదితమ్. ఆధికారణ  
వాక్యైకార్థ్యేన శోధకవాక్యైకైకార్థ్యేన హేతుద్వయేన వస్తుమాత్రపరత్వ ముపపాద్యతే (ఏవమిత్యాదినా) తత్ర ప్రథమం కారణవా  
క్యైకార్థ్యం హేతురుచ్యతే (ఏవమితి) ఏవం - నిర్విశేషపరత్వేన నిర్వాహేనశ్యేవ. కారణవాక్యైకార్థ్యమిత్యర్థః. కారణవాక్యైకార్థ్యం  
కుతోపేక్షితమ్ - ఐకార్థ్యేనతి కథంనా నిర్విశేషపరత్వమిత్యత్రాహ (యత ఇత్యాది) యతోవా ఇమానిత్యాదిలక్షణవాక్యమ్. ఏవం కారణ  
త్వానుమాదేన లక్షణపరత్వా త్కారణత్వప్రాపకం వాక్యమాహ (సదేవేతి) ఉపలక్షితస్య - ఉపలక్షణంగామ చక్షుస్య శాఖేవ తటస్థం  
జ్ఞాపకమ్. (సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి) ఆసేన వాక్యేనేత్యర్థః. కారణమస్తునస్వరూప శోధకత్వాత్కారణ వాక్యైకార్థ్యమస్యా హే  
తితమిత్యుక్తం భవతి. అస్త్ర కారణవాక్యైకార్థ్యమ్ - తత్తు సగుణబ్రహ్మకారణత్వవాదిభిః \* యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః॥  
తచ్ఛాదేతద్బ్రహ్మ నామ రూపమన్నంచ జాయతే \* తమిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్ \* సకారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదివాక్యైగేవ  
స్వాదిత్యత్రాహ (తతేతి) తత్ర - కారణవాక్యైకార్థ్యేపేక్షితే. సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయోఽనుకర్తృస్వీకారఫలః. తేనాత్రానుకర్తృ  
పనిమదస్తోత్రకర్తృత్వస్య స్వీకర్తృత్వేనతి సగుణమాత్ర పరానూపనిమత్తు నిర్గుణమపి బ్రహ్మైకం భవతి. తత్రానుచ్ఛేదన్యాయేన నిర్గుణ  
వాక్యేనాం బలీయస్తాత్పర్యత్ర సజాతీయవిజాతీయ వ్యావృత్తమద్వితీయం బ్రహ్మైవ ప్రతిపాదితం భవతీత్యభిప్రాయః. తతగ్గేమిశ్యత్రా  
హ (జగదితి) జగత్కారణేత్యాదిపదైకార్థ్యేనావ్యక్తమర్థమనువదతి. ప్రతిపిపాదయిషితమ్ - తాత్పర్యభూమిః. వస్తుమాత్రేవ తాత్ప  
ర్యమిత్యర్థః. తదవిరోధేన వక్తవ్యమ్ - కారణవాక్య ప్రతిపన్న బ్రహ్మస్వరూపశోధకత్వా తదవిరోధేనాసేన వాక్యేన వక్తవ్యమిత్యర్థః.  
సరపరిత్యజ్యతీయ ఇత్యాదిపత్వమాభ్యధికరాహిత్యేవ్యవస్థితీయత్వముపపన్నమితి తదైకార్థ్యేపి సనిర్గుణపరత్వసీద్ధిరీత్యత్రాహ (అద్వితీయత్వ  
ప్రతిరితి) సదేవ ఏకమేవే విజాతీయసజాతీయ వ్యావృత్తకావధారణ ద్వయసమభి వ్యావృత్తత్వాది దమద్వితీయపదం గుణతోపి సద్వి  
తీయతాం నసమాత ఇత్యభిప్రాయః. ఏవం కారణవాక్యైకార్థ్యత్వత్వజ్ఞానాదివాక్యస్య వస్తుమాత్రపరత్వముపపాదితమ్. ఆధికారణవా  
క్యైకైకార్థ్యం హేతురుచ్యతే (అన్యథేతి) అన్యథా - సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య విశిష్టపరత్వే నిరజ్ఞానం నిర్గుణమిత్యాదిభిర్విరోధాస్సాన్వి  
త్, అతస్త్రవిరోధాయేదం వాక్యం నిర్విశేషవస్తుమాత్రపరమిత్యర్థః. అన్యథా \* నిరజ్ఞానం నిర్గుణమిత్యాదినిర్విరోధశ్చేత్యనేనాద్వితీయ  
త్వప్రత్యేర్గుణతోపి సద్వితీయతానిషేధపరత్వంచార్థాదుపపాదితమ్. హేతుత్రయేణోపపాదితమర్థం నిగమయతి (అతశ్చేతి) అతః - పూర్వో  
క్తసామానాధి కరణ్యధ్యధానుపపత్త్యా, పశ్చాదుక్తకారణవాక్యశోధకవాక్యైకైకార్థ్యరూపహేతుద్వయేనచే త్యర్థః. ఏతల్లక్షణవా  
క్యమ్ - స్వరూపలక్షణవాక్యమ్. అఖండైకరసమ్ - నిర్విశేషతైకస్థానమేవ ప్రతిపాదయతీత్యర్థః. అథ ముఖ్యాన్తపరిత్యాగేన లక్షణాస్వీ  
కారదోషమద్ధాటయతి (నను చేత్యాదినా) స్వాత్మప్రచక్షణేన - స్వాత్మోపా విశేషణద్వారకం విశేష్యమ్-తత్ప్రచక్షణేనేత్యర్థః. లక్షణాత్వమభ్యు  
పగమ్యాదోషతాం ప్రతిజానీతే (నైషదోషదితి) ముఖ్యాన్తత్వముత్తరత్రాధిధాన్యతే. హేతుమాహ (అభిధానవృత్తేరపితి) తాత్పర్యవృత్తి  
రూపతాత్పర్యాదాగతా వృత్తిః. తత్పరత్వరూపావా. సాచాత్ర లక్షణావృత్తిరీవషీతా - వాక్యతాత్పర్యవిరోధముభ్యుత్తరేపి వాక్యతా  
త్పర్యాదుపపాదకవృత్తేర్బలీయస్తాదిత్యర్థః. కస్మిన్నుక్తే తాత్పర్యమ్ - యదనురోధాయ లక్షణాస్వీకార ఇత్యత్రాహ (సామానాధికరణ్యస్యేతి)

౧॥ తా - ౬ ప్ర - ౨ భ - ౧. ౨॥ తై - భృగు - ౧ ఆను. ౩॥ ధా - ౬ ప్ర - ౨ భ - ౧. ౪॥ ఐతరేయోపనిషత్ - ౧ అ -  
౧ - భ - ౧. ౫॥ తై - ఆత్మ - ౧ ఆను - ౧. ౬॥ శ్వే - ౬ అ - ౧౯. ౭॥ ఆతోపనిషత్.

మోక్ష్యమిద తాత్పర్యమితి సర్వసమ్మతమ్. సనుచ సర్వపదానాం లక్షణా నదృష్టచరీ. తతగికిమ్ - వాక్యతాత్పర్యావిరోధే సత్యేకస్యాపి నదృష్టా. సమభివ్యావృత్తపదసముదాయస్యైతత్తాత్పర్యమితి నిశ్చితేనతి ద్వయోన్మయ్యాణాం సర్వేషాం వా తదవిరోధాయ ఏకస్యేవ లక్షణా సదోషాయ. తథాచ కాన్త్రస్థైరభ్యుపగమ్యతే. కార్యవాక్యార్థనాదిభిర్లోకీకవా క్యేషు సర్వేషాం పదానాం లక్షణా సమాశ్రీయతే - అపూర్వకార్యవన విజాదేర్బుభ్యవృత్తత్వాత్. విజాదిభిగక్రియా కార్యం లక్షణయా ప్రతిపాద్యతే. కార్యాన్నితస్వాధ్యాభిధాయి నాం చేతరేషాం పదానామపూర్వకార్యాన్నితవ ముఖ్యా

(ఏక్యవనతాత్పర్యమితి) తాత్పర్యనిశ్చయికా సమానవిభక్తిరితిభావః. ఆసన్దమయాకధికరణే సిద్ధానినా హేతుతద్యత్యతే. (సర్వసమ్మతమ్) విశిష్టేకవాదిభిరన్వేష్య సమ్మతమిత్యర్థః. గణ్డాయాం ఘోషజత్యాదిషు సర్వపదలక్షణా నదృష్టేతి చోదయతి (ననుచేతి) తాత్పర్యనిశ్చయకతి వయముఖ్యవృత్త్యా తదనుగుణమన్వేషాం పదానాం లాక్షణికత్వమాశ్రయణీయమ్. సర్వపదలక్షణాయాంతు తన్న సమ్మవతీత్యభిప్రాయః. తా త్పర్యవిరుద్ధపదముఖ్యార్థస్వీకారస్తాత్పర్యవిరుద్ధపదలక్షణాస్వీకారస్యావిరుద్ధత్యాశయేనాహ (తతగికిమితి) తతగికిమిత్యభిప్రేతం. వివృణ్వ స్సృతిబద్ధమిమేన వివక్షితార్థం దర్శయిత్వా పరిహర్యం వివక్షే భాగగర్భాం ప్రతిబద్ధిమాహ (వాక్యతాత్పర్యేతి) యద్యవిరుద్ధపదముఖ్యార్థ త్వం విరుద్ధపదలక్షణావిరోధిత్యై గణ్డాయాం మత్స్యగిప్రతిపత్తిత్యాదిషు విరోధేనైకస్యాపి లక్షణాసజ్జీకారాగ్ల జ్ఞాయాం ఘోషజత్యా దిషుశ్యేకస్యాపి యదస్య లక్షణా సస్యాదిత్యభిప్రాయః. గణ్డాయాం మత్స్యగి ఇతివాక్యే విరోధాభావాల్లక్షణాసజ్జీకారః. గణ్డాయాం ఘో షజత్యత్ర విరోధాల్లక్షణా సదోషజతీచేత్ - తదత్రాపి తుల్యమిత్యాహ (సమభివ్యావృత్తేతి) సర్వపదలక్షణాచ విషం భుక్ష్యేత్యాదిషు దృష్టే త్యభిప్రాయః (ఏతత్తాత్పర్యమితి నిశ్చితేనతి) అపవాదక రమితసమానవిభక్తిర్దైశానిశ్చయక ఇతిభావః. (ద్వయోన్మయ్యాణామిత్యాది) అవిరోధవిరోధావేన ముఖ్యలక్షణావృత్తిస్వీకారప్రయోజకా - నతు పదానామేకత్వద్విత్వాదికమిత్యర్థః. నకేవలం విషం భుక్ష్యేత్యాదిషు తాకిప్రయోగేష్యేవ సర్వపదలక్షణాఽగత్యాశ్రితా. అన్వేరసి పరీక్షకైరాశ్రితేత్యాహ (తథాచేతి) తథా - సర్వపదలక్షణాయా అదోష త్వమ్. అభ్యుపగమ్యతే. అభ్యుపగమమేతు సద్భావాదభ్యుపగమగి ఫలితఇతిభావః. కైగిపరీక్షకైగికేమసర్వపదలక్షణాఽశ్రితేత్యత్రాహ (కా ర్యవాక్యార్థేతి) తాకికవాక్యేషు సర్వపదలక్షణికత్వమపాదయతి (అపూర్వకార్యవనతి) క్రియాకార్యం లాక్షణికమనుశ్రుత్యం సర్వపదల ట్తత్యేత్యత్రాహ (కార్యాన్నితేతి) పదానామన్నితాభిధాయిత్వేన కారకపదానామపూర్వకార్యాన్నితాభిధాయి నాం తదన్నితవన ముఖ్యార్థఇతి త దన్వయపరిత్యాగే లక్షణావేత్సర్థః. నను గణ్డాయాం ఘోషగిప్రతిపత్తిత్యాదిషు గణ్డాపదస్య లాక్షణికార్థత్వేతి తదన్నితాభిధాయి నాం పదా న్నరాణామముఖ్యత్వం నదృష్టమితిచేన్న-గణ్డాపదలక్షితస్య హాలస్య వాక్యార్థత్వాభావాత్. ఇహతు వాక్యస్య ప్రధానప్రతిపాద్య భూతకార్యా ర్థసమర్థకపదస్య లాక్షణికత్వాత్తదన్నితాభిధాయి నాం పదానాం లక్షణాస్యాదేవ. అతవనకార్యవాక్యార్థనాదిభిరిత్యక్రమ్. నను కిమ లాని నిమిలని కుమదాన్యనివ నిచేతి వాక్యార్థభూతనిమిలనాదేర్లాక్షణికత్వేతి తదన్నితాభిధాయి నాం కమలాదిపదానాం సలాక్షణికత్వం దృష్టమితిచేత్ - అనభిప్రాయాన్వేష్యపయతి భవాత్. సర్వపదానాం నిమిలనరూపవాక్యార్థపరత్వస్య కైక్విన్వయసంపాతితత్వాభావాన్నిమిల నోపసాహకపదలక్షణాయామపి నలనస్యతాభిధాయి నాం లాక్షణికతావత్తిః. త్వయాతు సర్వపదానాం కార్యపరత్వాభ్యుపగ మాత్రాకార్య సమర్థకపదలాక్షణికత్వే తదన్ని తార్థాభిధాయి నాం లక్షణా ప్రాప్నోతి. తథాపి - కార్యవాక్యార్థనాదినా పదానాం కింవిశిష్టకార్యైక దేశే పదతత్త్వియతే - ఉత విశిష్టస్థాయికార్యైకదేశే. ప్రథమే విశిష్టకార్యైకదేశత్వాజ్ఞేమాత్స్వరేషు కారకపదానామివ విజాదేగి క్రియాకార్యే ముఖ్యత్వ ప్రసజ్ఞః. ద్వితీయే విశిష్టస్థాయికార్యైకదేశపరత్వప్రమాణస్య సర్వపదానామవిశిష్టత్వాన్నిజాదేగి క్రియాకార్య ఇవ కారకపదానాం క్రియాకార్యైకతపరత్వే లక్షణాస్యాత్. పదానాం విశిష్టకార్యైకదేశపరత్వే తుత్వేపి విజాదేగి క్రియాకార్యే లాక్ష ణికత్వమ్. కార్యాన్నితమాత్రే కారకపదానాం ముఖ్యత్వమితిచేత్ - యదికా ర్యాన్నితమాత్రే కారకపదానాం ముఖ్యత్వమిష్టమ్ - క్రియా కార్యే విజాదేర్లాక్షణికత్వం కథమ్ - స్థాయికార్యపరత్వేన వేదప్రయంతత్వనిశ్చయ్యాల్లక్షణయాపి క్రియాకార్యబోధనసమ్మవాదితిచేత్. కారకపదానామపి స్థాయికార్యాన్నితపరత్వేన వేదప్రయోగదర్శనాల్లక్షణయాపి క్రియాకార్యాన్నితబోధనోపపత్తేగిక్రియాకార్యాన్నిత ప్రతిపాదనం లాక్షణికం స్యాత్. నను గోపదస్య సాస్యాది మన్దాత్రముఖ్యత్వేపి ప్రమాణా న్తరేణ బాధాన్విధివల్లిజాదేగి కార్యమాత్రపరత్వే కార్యవిశేషస్య ప్రమాణా న్తరేణానిష్ఠ్యభావా దుభయత్రైకత క్రికల్పనాఽయోగా చ్చక్రివ్యయకల్పనే గౌరవాచ్చ విజాదేరపూర్వకార్యేముఖ్య త్వమితి క్రియాకార్యప్రతిపాదనం లాక్షణికమ్. అన్యథా శబ్దకైగికార్యమాత్రవిషయత్వాత్ప్రకృత్యాద్యవిషయత్వాచ్చ కార్యవిశేషో నన్మృ మాణకస్యాదితిచేన్న - కార్యవిశేషస్య ప్రామాణికత్వే తత్ర త్క్రికల్పనమ్-శక్తికల్పనే తస్య ప్రామాణికత్వ మిత్యన్యాన్యాశ్రయప్రసజ్ఞాత్. కించ - యదికార్యవిశేషస్యాప్రామాణికత్వపరిహారాయ తత్ర త్క్రికల్పనమ్ - తస్మి కారకపదానాం కార్యాన్నితమాత్రపరత్వే కార్యవిశేషమన్వ యస్య ప్రమాణా న్తరాగోపరత్వానుభవయత్ర త్క్రికల్పనే గౌరవాచ్చ కార్యవిశేషమన్వయే. ప్రమాణం సస్యాదితి తత్పరిహారాయ కార్యవిశేషా న్స్వయే కారకపదానాం ముఖ్యత్వమితి క్రియాకార్యాన్నితమాత్రపరత్వం లాక్షణికం స్యాత్. విజాదిసమభివ్యావృత్తలబాత్కరకపదానాం కార్య

ర్థాతి క్రియాకార్యాన్నిప్రతిపాదనం లాక్షణికమేవ. అతో వాక్యతాత్పర్యావిరోధాయ సర్వపదానాం లక్షణాపి నహం  
వః. అత ఇదమేవార్థజాతం ప్రతిపాదయంతో వేదాన్తాగి ప్రమాణమ్. ప్రత్యక్షాదివిరోధేవ శాస్త్రస్య బలీయస్త్యం.  
ముక్తమ్. సతివ విరోధే బలీయస్త్యం వక్తవ్యమ్. విరోధవస నదృశ్యతే - నిర్విశేషసన్తాత్రబ్రహ్మగ్రాహిత్యాత్పర్యవృత్తస్య  
ననుచ ఘటోఽస్తి పటోఽస్తితి నానాకారవస్తువిషయం ప్రత్యక్షం కథమివ సన్తాత్రగ్రాహిత్యవ్యతే. విలక్షణగ్రహణా  
భావే సతి సర్వేషాం జ్ఞానానామేకవిషయత్వేన ధారావాహికవిజ్ఞానవచేకవ్యవహార హేతుత్వేనస్యాత్. సత్యమ్. అదైవా  
త్ర వివిద్యతే. కథం - ఘటోఽస్తిత్యత్రాస్తిత్వం తద్భేదశ్చ వ్యవహియతే. నచ ద్వయోరపి వ్యవహారయోగిప్రత్యక్ష్యమా  
లత్వం సంభవతి - తయోస్మిన్నకాలజ్ఞానఫలత్వాత్. ప్రత్యక్షజ్ఞానస్యచైకత్వణవ ర్తిత్వాత్. తత్ర స్వరూపంవాభేదోవా  
ప్రత్యక్షస్య విషయభితి వివేచనీయమ్. భేదగ్రహణస్య స్వరూపగ్రహణతత్పరియోగిస్తరణసవ్యపేక్షత్వాదేవస్వరూప  
విషయత్వమవశ్యాశ్రయణీయమితి నభేదప్రత్యక్షేణ గృహ్యతే. అతో భాగ్నిమూలవిష భేదవ్యవహారః.

విశేషాన్వయ చుత్వసిద్ధిరిచేత్ - తద్విస్మర్య కామపదసమభివ్యాహరబలాద్విజ్ఞానేన కార్యవిశేషచుత్వసిద్ధిరి లిఖాదిగికార్యమాత్రపరస్య  
త.తచ్ఛాల్లిఖాదేవపూర్వకార్యంవ ముఖ్యవృత్తత్వేన క్రియాకార్యస్యాభివ్యాఖ్యే కారకపదానామపి క్రియాకార్యాన్నితపరత్వం లాక్షణికు-  
త్వేనాభ్యుపగ నవ్యమ్. కారకపదానామన్వయాంతే లక్షణా.నసర్వత్రేతిచేత్ - సమానాధికరణవాక్యేషు పదానాం ప్రాతిపదికాంశవిషయేనా  
నసమానవిభాగావితి తుల్యమ్. సర్వపదలక్షణానుపపత్తిపరిహారముపసంహరతి (అత ఇతి) అతః - సర్వపదలక్షణాయా ఉపపత్తినిధిత్యాత్మ-  
త్వేన పరీక్షితైర్వక్తవ్యతాత్పర్యవృత్తార్థః. యదాప్యచుతిత్యారభ్య కృతాం శాస్త్రేణ స్వాభివ్యాఖ్యానానిధిముపసంహరితి (అత ఇతి మేవేతి) అ-  
నిర్విశేషమస్త్రు తస్యైవ పారమార్థ్యే వ్యతిరిక్తస్య మిథ్యాత్వే తస్య దోషపరికల్పితత్వే దోషస్యచ సదనదనిర్వచనీయత్వే జ్ఞానమాత్రనివ గ్ర-  
త్వేనోక్తైరుపపత్తిసహితైశ్చుతివాక్యైరిత్యర్థః. ఇదమేవార్థజాతమ్ - పూర్వోద్దిష్ట మేవార్థజాతం నతు సగుణవస్తాదికమ్. (ప్రతిపాదయంతో  
వేదాన్తాగిప్రమాణమితి) వాక్యాద్రూపాం కాలపికార్థపరత్వేన తత్త్వావేకతత్వాభావాదు కార్థవిషయమేవ వాక్యజాతం తత్త్వేన ప్రమాణమిత్య-  
ర్థః. పూర్వం ప్రత్యక్షవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యమ్, శాస్త్రేన భేదవలమ్యునాం చాభ్యుత్వం చోక్తమ్. అథ ప్రత్యక్షవిరోధోనాస్తీత్యుపపాద-  
యతుం ప్రక్షమతే (ప్రత్యక్షాదితి) శాస్త్రప్రత్యక్షవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యప్రతిపాదకగ్రాహేన వత్సయమాకార్యసంబంధిరిభావః. చస్యమచ్చయే.  
ఆవిరోధపక్షస్య బుద్ధిస్సత్త్వత్వసృజానానృపూర్వకస్యచ సమచ్చయః - విరోధాభ్యుపగమేఽపీత్యర్థః. (సతిచేతి) అత్ర చశబ్దో విశిష్టార్థః.  
ఆవిరోధంప్రతిజానీతే (విరోధవస నదృశ్యతేతి) హేతుమాహ (నిర్విశేషేతి) విషయవిషయభావరూపభేదవ్యావృత్త్యర్థం సబ్దప్రబ్రుహ్య-  
క్తమ్. ప్రతిభివిరోధేన చోదయతి (ననుచేతి) విరోధముపపాదయతి (ఘటోస్తీత్యాదినా) సహితేవలవస్తీతి ప్రతితిః. ఆపితు ఘటోస్తీ పటో  
స్తీత్వేనపి ప్రతిభిత్వర్థః. ప్రతితేర్పూర్నిమూఽత్వసమ్మనాత్తద్వ్యధాసార్థం వ్యవహారవిరోధమాహ (విలక్షణేతి) పరిహరతి (సత్యమితి)  
ఘటోస్తీ పటోస్తీత్యత్రాస్తిత్వవ్యవహారస్యైవరూపత్వాత్తావస్త్రాతే భేదావభాసమాత్రేచాన్తీకారో భేదవ్యవహారస్య ప్రత్యక్షమూలత్వే భ-  
దావభాసస్య ప్రత్యక్షత్వేచానన్తీకారశ్చ సూచ్యతే సత్యమిత్వగ్రాహీకారణే. (తదైవ) యథా సబ్దప్రబ్రుహ్య ప్రత్యక్షత్వమేకవ్యవహారహేతు-  
త్వవచ స్యాత్తత్రేకేత్యర్థః. అత్ర - ఘటాదివిషయస్వరూపవిషయవ్యవహారసముచాయే. వివిద్యతే - యథేవం రజతమిత్వప్రేక్షవ్యవహ-  
రస్య ప్రత్యక్షమూలత్వం రజతవ్యవహారస్య భ్రాన్తిమూలత్వమ్ - తథా వివిద్యత ఇత్యర్థః. తత్రేదమంశరతాంశవ్యవహారయోరభాగితత్వ-  
బాధితత్వాభ్యాం వివేకః. అత్ర స్వరూపవిషయభేదవిషయవ్యవహారయోరభాగయోరభాగితత్వావిశేషే కథం వివేక ఇభ్యుతప్రామేయాహ  
(కథమితి) యాక్తికాభోఽస్తీత్యావయేనాహ (ఘటోస్తీతి) కిన్తిస్తిత్వం భేదవైకగ్రహణార్థః - ఉత ద్వౌ - ద్విత్వేన కిన్తి తదభయవ్యవహ-  
రయోగిప్రత్యక్షమూలత్వమ్ - ఉతావృతరస్య. ద్వయోరపి ప్రత్యక్షమూలత్వే ప్రత్యక్షం కిన్తియగపదుభయగ్రాహి - ఉత క్రమేణేతిక-  
ల్పాకాన్వది నిధాయాస్తిత్వలక్షణస్వరూపతద్భేదయోరైక్యం ససమ్మవతి - భేదగ్రహణస్య స్వరూపగ్రహణప్రతియోగిస్తరణసాపేక్షత్వాత్.  
సబ్దాత్రగ్రహణస్య తస్మిన్పేక్షత్వాచ్చేత్యభిప్రయన్నాహ (ఆస్తిత్వం తద్భేదశ్చేతి) భిన్నఇతి వ్యవహారభవ ఘటఇత్యసాధారణవ్యవహారేపి,  
సమానవ్యావృత్తతయో ప్రతితే. ప్రతియోగిసాపేక్షత్వాద్భుటవ్యవహారవిష భేదవ్యవహారఇత్యుచ్యతే. ద్విత్వేన ద్వయోరపి ప్రత్య-  
క్షమూలత్వేనాభ్యాం (నచద్వయోరపీతి) ద్వయోరపి వ్యవహారయోః - స్వరూపవిషయభేదవిషయవ్యవహారయోః. ప్రత్యక్షం యగ-  
పద్యాత్రేకాభ్యుతప్రామేయానిధితి వికల్పసభిప్రేత్య యోగపద్యం దూషయతి. (తయోతితి) ప్రతియోగ్యతేక్షసాపేక్షయోరైకవ్యవహారాభి-  
ప్రేక్షత్వమ్. త్రమసమానవ్యావృత్తప్రత్యక్షజ్ఞానస్యేతి) చస్యమచ్చయే - విషయగతత్వగ్రహణే చోభయవ్యవహారస్య ప్రత్యక్షమూలత్వమ-  
నుపపన్నమితి తయోరభ్యుతప్రామేయానిధితి విషయవ్యవహారయోః (తత్రేతి) భేదగ్రహణవిషయస్యైకత్వత్రాహ (భేదేతి) అస్తిత్వభేదయోరైక్యా-  
యోగే తద్వ్యవహారయోః - తద్భేదయోరైక్యేన సమానవ్యావృత్తేన సమానవ్యావృత్తేన కారాభిప్రాయః. ప్రత్యక్షస్య స్వరూపవిషయభేదవిషయ-  
భేదవ్యవహారసమ్మవతిత్వత్వాత్ - తద్భేదయోరైక్యేన సమానవ్యావృత్తేన సమానవ్యావృత్తేన కారాభిప్రాయః. ప్రత్యక్షస్య స్వరూపవిషయభేదవిషయ-  
భేదవ్యవహారసమ్మవతిత్వత్వాత్ - తద్భేదయోరైక్యేన సమానవ్యావృత్తేన సమానవ్యావృత్తేన కారాభిప్రాయః.









నహ్యనుభూతిర్వర్తమానా ఘటాదివదప్రకాశా దృశ్యతే - యేన పరాయత్తప్రకాశాఽభ్యుపగమ్యేత. అదైవం మనుషే-  
ఉత్పన్నాయామప్యనుభూతౌ విషయమాత్రమవభాసతే ఘటోఽనుభూయత ఇతి. నహి కష్టిత్ ఘటోఽయమితి జానౌ త  
దానీమేవావిషయభూతామనిదంభాజామనుభూతిమప్యనుభవతి. తస్మాద్ధ టాదిప్రకాశనిష్పత్తౌ చక్షురూదికరణస్సక్తవ  
దనుభూతేస్సద్భావవ మేతుః. తదనన్తరమర్థగతకాదాచిత్ - ప్రకాశాతిశయ లింగేనానుభూతిరనుమీయతే. ఏవం  
తస్మానుభూతేరజదాయా అర్థవజ్జడత్వమాపద్యత ఇతిచేత్. కిమిదమజడత్వంనామ - నతావత్స్వసత్తాయాగప్రకాశావ్య  
భిచారః - సుఖాదివ్యపి తత్సమ్భవాత్. నహి కదాచిదపి సుఖాదయస్సన్తో నోపలభ్యతే. అతోఽనుభూతిస్స్వయమేవ

నిష్పత్తయే తం వివృణోతి (నహితి) విద్యమానదశాయాం కదాచిదప్రకాశమానత్వం పరాధీనప్రకాశే ప్రయోజకమ్. అతగ్నిప్రత్యనుమానం  
సోపాధికమిత్యర్థః. విద్యమానదశాయాం సర్వదాభావమానత్వాదితి వ్యతిరేక్యమనానాన్తరమితి స్ఫుటతరమ్. యథా సంవిప్సిద్ధౌ \* యద్య  
ప్రకాశమానాగ్ని కదాచిదవత్సతే ఇత్యాదృశ్య \* ఘటాదావపి తత్రాపి కల్పనీయం ప్రకాశనమితి || అనేన గ్రహేనస్యనత్తయేవ ప్రకాశమా  
నత్వాదితి హేతోరసిద్ధిశ్చాపరిహృతా. విద్యమానత్వే సర్వదా ప్రకాశమానత్వం సుఖాదావప్యస్తీత్యనైకాన్త్యమితిచేన్న. సుఖాదివ్య  
తిక్తత్వేనతీతి విశేషణస్యాభిప్రేతత్వాత్. సిద్ధాన్తియతే సుఖాదేరపి జ్ఞానవిశేషత్వేన పక్షేఽన్తర్భావనానైకాన్త్యమ్. ఏవమనుమానాన్తర  
ముక్తమ్. శబ్దేతప్రత్యనుమానస్య సోపాధికత్వంచ దర్శితమ్. అథ ప్రాకట్యానుమేయపక్షం నిరాచిక్షిర్గురనువదతి (అదైవత్వము - ఇత్యా  
దినా) ప్రథమం స్వసత్తయేవ ప్రకాశమానత్వాదితి హేతోరసిద్ధిమపపదయతి (ఉత్పన్నాయామితి) అనేన స్వీకృత్య వత్సత్వాద్భావ  
నూనత్వాదిత్యాదిప్రత్యనుమానస్య సోపాధికత్వప్రదానస్సేత్సతీతి భావః. ఉత్పన్నాయామప్యనుభూతౌ విషయమాత్రమవభాసత ఇత్యత్ర  
ఘటోఽయమితిత్యధ్యాహర్యమ్. ఘటోఽయమితి విషయమాత్రమవభాసత ఇత్యర్థః. ఘటోఽయమితి జానన్నితీహి వక్ష్యతే. యథా సంవి  
ప్సిద్ధౌ \* ఘటోఽయమితి విజ్ఞానే ఘటమాత్రం ప్రకాశతే | నవిత్తిరితి యుక్తాకం గోష్ఠిషు నను ఘటవ్యత ఇతి. ఘటోఽనుభూయత ఇతిత్య  
స్వీకృతత్రాన్వయః. పూర్వత్రాన్వయశ్చేద్విషయమాత్రమవభాసత ఇత్యనేన విరోధస్సాన్యత్. కథం విషయమాత్రస్యావభాసః - ఘటోఽ  
నుభూయత ఇత్యనుభావోపి ప్రకాశత ఇతి శబ్దాయాం విషయమాత్రస్యైవావభాసముపపదయతి (ఘటోఽనుభూయత ఇత్యాదినా)  
యదా ఘటోఽయమితి జానాతి - నహి తదానీమేవ ఘటోఽనుభూయత ఇతి జానాతి - కుత ఇత్యత్రాహ (అవిషయభూతామనిదమన్యూపామితి)  
అవిషయభూతామ్ - ఘటశ్చద్ధారవ్యతిరిక్తామ్. అనిదమన్యూపామ్ - అయంశ్చద్ధారవ్యతిరిక్తామ్. ఘటత్వవిక్షేపం పృథుజుష్నోదరాకారద్రవ్యం  
ఘటశ్చద్ధారః. సన్నిహితదేశవర్తమానకాలవిశిష్టత్వమయంశ్చద్ధారః. ఉభయవ్యతిరిక్తోహ్యనుభవః. సఘ ఘటోఽయమిత్యనుభవవేళాయాం  
నానుభూయత ఇత్యర్థః. అవిషయభూతామితి సాధారణనిర్దేశగ్ని పటాదీనామపి ప్రదర్శనార్థః, అతపివాఘటభూతామిత్యనుక్షిప్తః. యదా  
ఘటోఽనుభూయత ఇతి పూర్వేణాన్వయః. ఇతిచేత్. యతో ఘటపివానుభూతికర్త. సత్యనుభూతిరపి తదానీమనుభూతికర్త భవతి. తస్మా  
ద్విషయమాత్రమవభాసత ఇత్యర్థః. అస్మ్యేవ వివరణం నహితి. శబ్దలిక్షణోకాదీనాం ప్రకాశకానాం జ్ఞాతయేవ ప్రకాశకత్వం దృష్టమ్.  
అతోఽనుభూతిరప్రకాశా చేత్ప్రకాశకత్వమపి సన్యాదిత్యత్రాహ (తస్మాద్ధటాదీతి) సత్తయా ప్రకాశకం జ్ఞాయమానతయా ప్రకాశ  
కంచ ద్విధం ప్రకాశకమ్. తత్ర సత్తయా ప్రకాశకకోటినివిష్టం జ్ఞానమిత్యర్థః. క ఏవం నియామక ఇత్యత్రాహ (తస్మాదీతి) స్వసత్తయేవ ప్ర  
కాశమానత్వహేతోరసిద్ధిః. అన్తదుక్తహేతోస్సోపాధికత్వనిరాసా చేత్త్యర్థః. యద్యను భూతిస్స్వయమేవ సప్రకాశతే - తస్మి కిం తస్యాం  
ప్రమాణమిత్యత్రాహ (తదనన్తరమితి) (అర్థగతకాదాచిత్ - ప్రకాశాతిశయలింగేన) కాదాచిత్ - త్వాత్కార్యమ్ - కార్యత్వాత్సహేతుకమి  
త్యనుమానేన జ్ఞాయత ఇత్యర్థః. విషయగతప్రాకట్యలింగేన కథం స్యగతజ్ఞానమనుమీయత ఇతిచేత్ - స్వస్యై ప్రకాశమానత్వాత్స్వ గతజ్ఞా  
నానుమానముపపద్యతే. యది జ్ఞానపశ్చాద్భావివా ప్రకాశలింగేన జ్ఞానమనుమీయతే - తస్మి ఘటోఽనుభూయత ఇతి వకుమయ్యుక్తమ్. ఘటోఽన్వ  
భూతి వక్తుంయ్యుక్తమితి శబ్దాయాముక్తం తదనన్తరమితి. ప్రత్యానత్వైతిశయాద్వర్తమానవ్యవదేశ ఇత్యర్థః. అగ్రే ని్రియసంయోగసమనన్త  
రమేవ ఘటోఽనుభూయత ఇతిప్రతితే. ప్రాకట్యలింగేన జ్ఞానానుమానానవకాశత్వశ్చాచానేన పరిహృతా. తదనన్తరమితి బహుపత్రవే  
ధవదనుమానశ్చేమ్యుక్తిత్రాప్రతితిరుపపద్యత ఇతిభావః. మృనావాదీ స్వదర్శనప్రసిద్ధానిష్టం ప్రసజ్జయతి (ఏవంతర్హీతి) జడత్వం జ్ఞానవ్యతిర్వి  
రిక్తత్వమ్. అది తత్వమిత్యర్థః. ఇహచాను భూతిరజడేతి వివరణయే వర్తవసానమ్. ప్రసజ్జనీయస్య జడత్వస్యానిష్టత్వం ప్రతిక్షేప్తమజడత్వం క  
ల్పదూషయతి (కిమిదమితి) కిమిదమ్ - నహితి. దుర్నిరూపమిత్యర్థః. ఆనన్తరం శిరోద్వయప్రదర్శనాభావా ద్దుర్నిరూపత్వవివరణముత్తర  
గ్రహం. వికల్పహోవా కింశబ్దః. అజడత్వం నామ కింహేతుత్వేనోక్తం విద్యమానదశాయాం సర్వదాప్రకాశమానత్వమ్ - ఉత సాధ్యతయా  
భివతం స్వయమేవ స్వస్య ప్రకాశకత్వమితి వికల్పోఽభిప్రేతః. తత్ర ప్రథమే కల్పి కేమత్వ త్రికాలేపి ప్రకాశావ్యభిచారోవిషయితః - ఉతో  
త్పత్తిశ్చాదూర్ధ్వం ప్రకాశావ్యభిచార ఇతి వికల్పోఽభిప్రేతః. తత్రాచ్చే విద్యనిర్దేశిపూర్వమేవోక్తే మత్వా ద్వితియేఽనైకా నికత్వ  
మానా (సుఖాదివ్యతి) తద్వివృణోతి (నహితి) శబ్దేనైవ విషయమాత్రం (అతిశయిత) - హేతోరసిద్ధివైకా నికత్వాద్భావం సాధ్యమపి శబ్దార్థః.

నానుభూయతే - అర్థాన్తరం స్పృశతోఽజ్ఞుల్యగ్రస్య సావత్త స్పర్శవదశక్యత్వాదితి. తదిదమనాకలితానుభవవిభవస్య స్వమతివిజృంభితమ్ - అనుభూతివ్యతిరేకీణో విషయధర్మస్య ప్రకాశస్య రూపాదివదనుపలభ్యేః. ఉభయోఽభ్యుపేతానుభూత్యైవాఽశేషవ్యవహారోపపత్తౌ ప్రకాశాఖ్యధర్మకల్పనానుపపత్త్యేచ్ఛ. అతో

అనేన జడత్వం నానిష్ఠమితి దర్శితమ్. అనుమానాన్తరేణ సాధయవ్యత ఇత్యత్రాహ (అర్థాన్తరమితి) వ్యాహతత్వాన్నకిందిదపి ప్రమాణమియ మర్థం సాధయితుమలభిత్వర్థః. యదావహః ః అజ్ఞుల్యగ్రం యథాత్మానం నాత్తనాస్సక్తిష్టుమర్థతి । స్వాంశేన జ్ఞానమక్యేవం నాత్తనా జ్ఞాతుమర్థతి । ఏవం జడత్వప్రసక్తరూపతర్కస్య వివర్యయే పర్యవసానాభావో, వ్యాప్త్యభావ, ఇష్టప్రసక్తత్వమ్, వ్యాఖ్యానరూపః ప్రతితర్కపరాహతత్వంవ దర్శితమ్. ఇత్యుక్తేవం మనుష్యఇతి పూర్వత్రాన్వయః. అథ స్వయంప్రకాశత్వవాద్యాహ (తదివమితి) (నాకలితానుభవవిభవస్య) స్వవర్తితి క్తస్య కృత్స్నస్య ప్రకాశకస్సన్నుభవసాన్నివృత్తస్యనన్యతేక్షణత్వేఽపిభవః. ప్రాకట్యపేతుకో యోవ్యవహరగ్రప్రకాశతఇతి తంచ జనయితుమయమేవ త్తమిత్వపరః. ఏవం ద్వివిధోఽనుభవవిభవోఽనాకలితో యేన సోఽనాకలితానుభవవిభవస్తస్య (స్వమతివిజృంభితమ్) ప్రమాణతర్కనిరపేక్షసోక్త్యేక్రిత్యాహత్రవిజృంభితమిత్వర్థః. స్వమతిమావత్త్వమిత్వగ్రీక్షే పోవా. పారిశేష్యాత్వయం ప్రకాశత్వమభ్యుపగమయితుం ప్రథమం ప్రాకట్యలిప్తం ప్రతిషేవతి (అనుభూతిత్వాదినా) అనుభూతివ్యతిరేకీణ ఇత్యనేనాసాధారణ్యప్రతిక్షేపగ్రహితః. విషయధర్మశబ్దేనాత్మధర్మత్వదానః. తేన రూపాదివత్పాధారణ్యం ఫలితమ్. అనుభూతివ్యతిరేకీ విషయధర్మగ్రప్రకాశగ్రప్రత్యక్షయోగ్యో నవా-నచేత్ లిక్షజ్ఞానాభావాదనుమానానువయః. యోగ్యత్వేత్ - ఆన్వయపలభ్యసాన్నిత, రూపాదివదితిభావః. అపేక్షాబుద్ధిజన్యద్విత్వాదేర్యథాతత్తదేకపురుషవేద్యత్వమ్ - తద్వత్పాత్రికట్యమపి తదేకపురుషవేద్యమితిచేన్న - ద్విత్వాదిసంఖ్యగ్రహణేన సన్నియతైకత్ర సర్వాదికః. తత్తమసాధ్యపేక్షాబుద్ధ్యభివ్యక్త్యాపి తాః - ఏవమపేక్షాబుద్ధ్యభివ్యక్త్యభివ్యక్త్యాది తస్యైవ ప్రకాశతే. యగ్గతమభివ్యక్తమ్. అత్రకు రూపాదివజ్జన్యధర్మత్వాభ్యుపగమాత్సన్నియపలభ్యేత. అభివ్యక్త్యత్యేఽభివ్యక్త్యవత ఏవావధానతే - సిద్ధాజ్ఞానవతో సిద్ధిరివ. నతు జన్యం జనకస్యైవావధానతే - నపి కులాలస్యైవ ఘటగ్రప్రకాశతే. కించ (రూపాదివదితి) ధర్మస్య నిరాశ్రయోత్పత్త్యయోగాదతితానాగతయోర్ధయోర్ధావయమానయోరపి ప్రాకట్యయోగాత్, ప్రాకట్యభావే జ్ఞానం ప్రతియతఇతి తత్ర రూపాదివత్ప్రకాశానుపపత్త్యేగ్రప్రాకట్యేన జ్ఞానానుమానం ససమ్భవతితి భావః. యథాసంవిద్విధౌ ః అతీతేనాగతేచార్థే కథం ప్రాకట్యసమ్భవః । నపి ధర్మిణ్యసత్వేవ ధర్మస్సమ్భవమృచ్ఛతీతి । అతితానాగతయోరపి ద్విత్వాదివత్పాత్రికట్యం జన్యత ఇతిచేన్న - ద్విత్వాదేరివ నిరాశ్రయోత్పత్త్యయోగాత్. తత్ర ద్విత్వాద్యనుత్పత్త్యావపి ఘటాదేరివ ద్విత్వాదేరివ ధీన్యతయా వ్యవహారోపపత్త్యేచ్ఛ. యే పునర్ద్విత్వాదికం నాభ్యుపగచ్ఛన్తిసతాన్పత్రి ద్విత్వాదికం ప్రతిబద్ధికార్యమ్. విషయవియభావసమ్భవస్య విషయానాశ్రయత్వనియమాభావాద్విషయవియభావఏవ ప్రాకట్యమితిచేన్న - సమ్భవస్య సమ్భవిభ్యాం ఏనా ప్రతీత్యనుపపత్త్యా సమ్భవిజ్ఞానంచ ప్రతియత ఇత్యనుమేయమేవ సస్యాదితి ప్రాకట్యలిప్తం సభవతి. ఏవం ప్రాకట్యభ్యం వస్త్యనుపల్బమవ్యవధానుపపత్త్యా కల్పయిత ఇత్యాశక్తికల్పకల్పకస్యాన్యథాసద్ధిం దర్శయతి (ఉభయేతి) అనుభూత్యేత్వగ్రప్రాకట్యస్య నామాన్తరముక్తం స్యాదితి శక్త్యానిరాసార్థముభయాఘృతేతశబ్ధః. యాం ప్రాకట్యజనకత్వేనాభ్యధాః - తయైవేత్వేవకారాభిప్రాయః. అశేషవ్యవహరః - హనోపాదానాదిః. తస్యానుభూత్యైవ సమ్భవాన్నేన ప్రాకట్యం కల్పయిమ్. జ్ఞాతో ఘటః, ప్రకటో ఘటఇతి వ్యవహరత్వేష్టో ఘటో ద్విష్టో ఘట ఇతివదన్యథాసిద్ధ ఇత్యశేషశబ్దాభిప్రాయః. నపిచాచ్ఛత్యేనార్థగత్యేవనేచాచ్ఛమియతే. ఘటఃప్రకాశతఇతి ఘటకర్తృకతయా ప్రకాశగ్రప్రతియతే. ఘటమనుభవతితి ఘటకర్తృకతయాఽన్యకర్తృకతయాచానుభవగ్రప్రతియతే. ఏవమేకస్యైవ కర్తృకర్తృవ్యవహారానుపపత్త్యా కల్పయిత ఇతిచేన్న - కారకభేదస్య ధాతుభేదనిబద్ధసత్వేనార్థభేదనిబద్ధసత్వాభావత్. యథా పరశుముద్యమ్య. వృక్షే నిపాతయతి పరశునా వృక్షం చిసత్తీత్యుక్తౌ పరశోగ్రకర్తృత్వకరణత్వే త్రుతే. అథాపి నార్థభేదః. వృక్షస్యాధికరణత్వకర్తృత్వే త్రుతే - తథాపి నార్థభేదః. తథా వ్యవహరభేదస్య ధాతుభేదనిబద్ధసత్వేనార్థ భేదపేతుకత్వాభావాన్నవ్యవహరగ్రప్రాకట్యకల్పక ఇత్యభిప్రాయేణ చాశేషవ్యవహారోపపత్త్యాబిత్వత్వమ్. ఘటగ్రప్రకాశత ఇతివ్యవహారో ఘటకరణతయేన ఏనా హోపపత్త్యే. అన్యథా పటేపి తస్య వ్యవహరస్య ప్రసక్తౌత్ - సచాతిశయగ్రప్రాకట్యమితిచేన్న - యోఽతిశయోవ్యవసాపకః - సకథం ఘటఏవస్యాన్నపటే - ఇన్ద్రియసంయోగవశాదితిచేత్ - తేన జ్ఞానమేవ వ్యవస్థాప్యతామ్ - కిమతిశయాన్తరాభ్యుపగమేనేత్యయమర్థోవ్యశేషవ్యవహరశబ్దేనాభిప్రేతః. యత్తు ఘటోఽయమిత్యనుభవపేళాయా నానుభూత్యనుభవఇతి. తన్న-అనుభూయతఇతి శబ్దాప్రయోగస్యా విషయానిబద్ధసత్వేసావనుభవప్రయుక్తత్వాభావత్. లోకోహ్యనుభూతకృత్సాన్నిధ్యవిషయాన్నిచేత్-తం సర్వం వదతి. ఏకదేశవిషయాన్నిచేత్-అనుభూతైకదేశం వదతి. ఏకదేశవిషయాన్ని నాన్నిచేత్ - నపిచిదవివదతి. ఆరోఽనుభూయతఇతి శబ్దాప్రయోగో న తదప్రకాశత్వపేతుః-ఇదమవ్యశేషవ్యవహరశబ్దేనాభిప్రేతమ్ - వికల్పస్యావికల్పానికి వ్యవహరస్యాశేషశబ్దేన త్రోడికర్తృం శక్యత్వాత్. ఏవం వ్యవహరస్యావ్యథాసిద్ధత్వాదనన్యథాసిద్ధస్యైవ కల్పకత్వాన్నప్రకాశగ్రకల్పకఇత్యర్థః. ప్రాకట్యసమేయత్వానుపపత్తిం నిగమయతి (అతఇతి) అతః - అను

నానుభూతిరనుమీయతే. నాఃజ్ఞానా నరసిద్ధా. అపితు సర్వం సాధయన్త్యనుభూ

తిస్సయమేవ సిద్ధతి. ప్రయోగశ్చ - అనుభూతిరనన్యాధీనస్వధర్మవ్యవహారా-

పఃభివ్యవహారాన్యథాసిద్ధిభ్యాం ప్రాకట్యాభావాత్. అనుభూతిర్నప్రాకట్యానుపేయేత్వత్వః. మానసప్రత్యక్షవేద్యత్వానుపపత్తిమఖిప్రత్యా  
హ (నాపిజ్ఞానా నరసిద్ధతి) ఇదమత్రహోక్తమనుమానమ్ - జ్ఞానం మానసప్రత్యక్షగ్రాహ్యమ్ - తుణికత్వేనత్యాత్మవిశేషగుణత్వాత్పుటమగ్నిభ  
ద్రయత్వాదివదితి - ఆత్మవిశేషగుణత్వాదిత్యక్తే ధర్మాదివ్యవైకాన్త్యం స్యాదితి తద్వ్యాప్యత్వర్థం తుణికత్వేనతీత్యుక్తమ్. తుణికవిశేషగుణః  
త్వాదిత్యక్తే శబ్దే వ్యభిచారః. తుణికత్వగుణత్వాదిత్యక్తే ఆత్మమనస్సంయోగే వ్యభిచారస్సాన్వదితి తత్పరిహారార్థం ఆత్మవిశేషశబ్దా.  
తదిదమనుపపన్నమ్ - తుణికత్వగుణత్వయోగస్యరాసిద్ధత్వాత్. వృష్టాన్తశ్చ సాధనవికలః. కించ - యన్మానసప్రత్యక్షవేద్యమ్ - తదబుభు  
తిత్ప్రగ్రాహ్యం దృష్టమ్ - యథా సుఖాది. అతశ్చ తద్విషయం జ్ఞానం నియతమితి వక్తవ్యమ్. తస్మాద్భూతిజ్ఞానవిషయం యజ్ఞానమ్ - తస్మా  
న్యబుభుతిత్ప్రగ్రాహ్యత్వాన్మానస ప్రత్యక్షవేద్యత్వం స్యాత్ - తద్విషయజ్ఞానస్యాపి తథేత్యనన్త సంవిదావలీనముదయస్యావర్జనీయత్వాజ్ఞానాన్త  
రానవకాశస్సాన్విత - మానసగ్రాహ్యత్వస్యాబుభుతిత్ప్రగ్రాహ్యత్వవ్యాప్యత్వం నాస్తి - స్వాపాదావచ్ఛాన్సనిశ్చాన్తప్రయత్నేనత్యపి తద్గ్ర  
హణాభావాదితిచేన్న - తదానం జీవాత్తని ద్రయత్వస్యైవాభావాత్. దేహధారణాదయగ్ని పరమాత్మసంకల్పాధీనాస్తదానీమితిహి వేదాన్వితః.  
\* అన్తరా భూతగ్రామవదిత్యధికరణేయమర్థస్సనిర్ణయః. స్వాపే దేహపరివర్తనాది స్వస్థప్రత్యక్షతోదాత్తంకమకాదిజన్యజఃఖాది  
నావాత్వలబ్ధేనభవతి. తదానంచ ద్రయత్వేనవిషయః. అతో హేతోరవ్యభిచారాన్మానసగ్రాహ్యం సర్వమబుభుతిత్ప్రగ్రాహ్యమిత్య  
నవస్థాస్సాన్వితే. యది బుభుతిత్ప్రగ్రాహ్యం తద్వ్యాప్యోన్మాన్త్రయజ్ఞమ్, జ్ఞానే సతీచ్ఛా - ఇచ్ఛాయాం సత్యాం జ్ఞానమితి. కించ - మానస  
ప్రత్యక్షవేద్యస్య బుభుతిత్ప్రగ్రాహ్యత్వేపి సుఖాదిమాపలభినియమదర్శనాద్యభుత్వానియమగ్ని కల్ప్యఇతి తద్వదేవ జ్ఞానేపి బుభుత్వానియమ  
సిద్ధేషలబ్ధిశ్చ నియతాస్సాన్వితే. అతో బుభుత్వాన్తరితజ్ఞానపరమ్యురాయా అవీరితస్సాన్వితే. జ్ఞానం బుభుతిత్ప్రగ్రాహ్యమ్. సుఖాదిత్యనేతి  
చేన్న - మానసప్రత్యక్షవేద్యత్వావిశేష నియామకాభావాత్. సుఖాదిమ ఘటాదివిషయప్రథమజ్ఞానేవ బుభుత్వా - ద్వితీయాదౌతు నేతి  
చేన్న - నియామకాభావాత్. మానసగ్రాహ్యత్వావిశేషత్వాన్ప్రాం బుభుత్వాం కోవారయేత్, మానసగ్రాహ్యత్వేనసతీహి బుభుత్వా - సుఖా  
దికం ఘటాదివిషయప్రథమజ్ఞానంచ మానసగ్రాహ్యమ్, ద్వితీయాదిజ్ఞానం సమానసప్రత్యక్షవేద్యమితిచేన్న - తత్రాపి నియామకాభావాత్.  
కించ తుణికత్వవిశేషగుణత్వేనత్యపి ద్వితీయాదిజ్ఞానం సమానసగ్రాహ్యంచేత్ హేతోరన్తైకాన్త్యమ్. యదా ప్రత్యక్షేణ గృహ్యతే - తదా  
మానసగ్రాహ్యమితిచేత్ - తద్వి. పక్షో హేతుశ్చ ప్రత్యక్షగ్రాహ్యశబ్దేన విశేష్య స్యాతామ్. కించ - అన్త్యైరప్యక్తాని దూరకాన్తరాన్య  
వ్యక్తే - యది ద్వితీయజ్ఞానం సమానసగ్రాహ్యమ్ - తస్య ద్వితీయస్య నిష్క్రిమణికత్వేన శూన్యతావ స్యాత్. తతశ్చ ప్రథమస్య తతస్త  
ద్విషయఘటాదేరపి శూన్యతాస్సాన్విత. ద్వితీయాదిజ్ఞానం స్వతస్సిద్ధంచేత్ప్రథమజ్ఞానమపి తథాస్సాన్వదితి. ఏవమాద్యప్రాయేణ నాపి జ్ఞా  
నా నరసిద్ధేత్యుక్తమ్. అథ పారిశేష్యత్వయమన్యైకాశత్వం సిద్ధమిత్యాహ (అపిత్వది) (గర్భమితి) అన్యథా సంవిదశ్చన్త్యేన తదధీనసిద్ధి  
సర్వం శూన్యం స్యాదితి తత్పరిహారాయ స్వయంప్రకాశత్వమవశ్యాభ్యుపగన్తవ్యమిత్యభిప్రాయేణ సర్వం సాధయన్త్యనుభూతిస్సయ  
మేవ సిద్ధతీత్యుక్తమ్. యథాసంవిత్సిద్ధా \* తదేవావశ్యతాం సర్వశూన్యత్వాన్విభృతాం సతామ్ | గతిస్సయమన్యైకాశత్వాద్యతేనాన్యోపల  
భ్యతఇతి | అథ తర్కాన్తగ్రాహ్యం స్వయమన్యైకాశత్వే ప్రమాణముపస్యస్యతి (ప్రయోగశ్చేతి) సకేవలం పారిశేష్యత్వవత్సిద్ధత్వమ్ - సా  
ధకప్రమాణమప్యస్తీతిచార్థః. అనుభూతిరిత్యాదినాను మానవ్యయం గ్రన్థలాభువార్థమవిభాగేనోక్తమ్. అనుభూతిరనన్యాధీనస్వధర్మా - స్వస  
మృద్ధాదర్థాన్తరే తద్ధర్మపేతుత్వాత్. అనుభూతిరనన్యాధీన స్వవ్యవహారా - స్వసమృద్ధాదర్థాన్తరే తద్వ్యవహారపేతుత్వాదిత్యేనం విభాగః.  
అతఏవహి పరత్రవ్యవహారవిశేషహేతో స్ఫుష్టిన్నపి తద్వ్యవహారపేతుత్వమిత్యుక్తత్రవత్వతే. ప్రాకట్యుపభ్యుపగవ్య తదవశేవనేన  
ప్రథమానుమానముక్తమ్. తదనుపజీవ్యతుద్వితీయమ్. ప్రాకట్యాభ్యుపగవస్య సస్వప్రకాశతావిరోద్ధిత్వమ్ - తస్య జ్ఞానానుమాపకత్వానభ్యు  
పగమాత్. ధర్మవత్త్వేననన్యాధీన ధర్మవత్త్వేన సాధ్యే సిద్ధసాధ్యతాస్సాన్విత - అనుభూతిత్వాదిధర్మాణాం హేత్వేనరైనైరపేక్షాత్. సహ్య  
నుభూతిత్వబాధిత్యేత్యధీనా - నిత్యత్వాత్. జాత్యనభ్యుపగమేష్యను భూతిత్వస్యానుభూతి సామగ్రివ్యతిక్రమేత్వ సపేక్షత్వాన్విధసాధ్యతా.  
అతోఽనన్యాధీనస్వధర్మత్వేత్యుక్తమ్. స్వస్య ధర్మః స్యాత్సాధ్యతయా స్వసమృద్ధి ధర్మస్సంధర్మః. పరత్ర స్వసాధ్య ధర్మాత్వేనసజాతీయ  
ర్వత్వర్థః - అర్థాన్తరే తద్ధర్మపేతుత్వాదితి హేతుశ్చే. స్వధర్మశబ్దవిద్విధ్యధర్మోహి తచ్చబ్ధోక్తః. పరత్రస్వసాధ్యధర్మాత్వేనసజాతీయ  
స్ఫుష్టిన్నవశ్యమన్విభిధర్మస్సంధర్మత్వేన వివక్షితః. అతఏవ స్వస్తికరూపిత్వానాపాదనాద్రూపస్యధృష్టాన్తస్య సాధ్యవికలత్వశబ్దా త్వవ  
స్తా స్యాత్. దజ్ఞాన్తరనిరతేత్యం స్వస్తికదజ్ఞిత్యమనాపాదయతి దజ్ఞే వ్యభిచారశ్చ పరిహృతస్సాన్వితే. అన్యశబ్దశ్చ స్వాత్వేనసజాతీయాన్త  
రపరః. అన్యథా హేతుమాత్రనిరపేక్షత్వే దృష్టాన్తస్య సాధ్యవికలత్వం స్యాత్. చతురాద్యపేక్షంహి రూపస్య చాతుషత్వమ్. తాదృశ  
హేత్వపేక్షనియమరాహిత్యమనన్యాధీనతద్ధర్మవివక్షితమ్ - అన్యాపేక్షమాత్రనిరపేక్ష సాధ్యే పరజ్ఞానస్యానుమేయత్వదర్శనేన బాధితత్వప్ర  
సక్తతే. సహిజ్ఞానాన్తరాగోచరత్వమేతదనుమానసాధ్యమ్. అపితు స్వాత్వత్వేనసజాతీయానపేక్షప్రకారార్థత్వమత్రమ్. తచ్చ పరజ్ఞా

స్వసమ్మన్దాదధా నరే తద్ధర్మవ్యవహారహేతుత్వాత్. యస్వసమ్మన్దాదధా నరే యద్ధర్మవ్యవహారహేతుస్స తయోస్సస్తిన్ననన్యాధీనో దృష్టః. యథా రూపాదిచ్చక్షుషత్వాదౌ. రూపాద్విస్పృథివ్యాదౌ స్వసమ్మన్దాచ్చక్షుషత్వాదిజనయత్ స్వస్తిన్నరూపాది సమ్మన్దాధీనశ్చక్షుషత్వాదౌ. అతోఽనుఘాతిరాత్మసగ్ల ప్రకాశమానత్వే ప్రకాశత ఇతి వ్యవహారేచ స్వయమేవ హేతుః.

నన్యసమ్మవతీతి నబాధితవిషయత్వమ్. అనన్యాధీనస్వవ్యవహారేత్వత్రాపి వ్యవహారవత్వేనాధ్యేసిద్ధసాధ్యతా. అతోఽనన్యాధీనత్వం. అన్యోన్యసాత్మ్యత్వప్రసజాతీయ పరత్వాద్వాద్యాద్యపేక్షయా బాధితత్వశ్చ. పరిహృతా స్యాత్. ఘటాదీనాం హనాదివ్యవహార సాన్విత్యప్రసజాతీయోనపేక్షోహేతురనుఘాతిరితి సిద్ధసాధ్యత్వవ్యవహారాయ స్వశబ్దః. సచ పరత్ర స్వసాధ్య వ్యవహారాత్మ్యప్రసజాతీయం. స్వవహారస్యాత్మ్యప్రసజాతీయత్వం నామాభిన్నప్రవృత్తినిమిత్తకత్వమ్. వ్యవహారానుఘాత్యూత్రంహి ప్రకాశత ఇతి వ్యవహారస్య నిమిత్తమ్. ఐరజ్ఞానస్యనహారే కాలాత్మయాపదేశ పరిహారాయాపేక్షానియమరాపేక్ష్య వివక్షా. హేతుమాహ (స్వసమ్మన్దాదితి) ధర్మ హేతుత్వే వ్యవహార హేతుత్వేన హేతు వివక్షితేనైకైకాన్త్యం స్యాదితి తత్పరిహారాయ తచ్ఛబ్దః. స్వస్య యో భర్తో వ్యవహారశ్చ - తదత్మ్యప్రసజాతీయో భగ్నో వ్యవహారశ్చ తచ్ఛబ్దవివక్షితః. స్వస్యాస్మి సమ్మన్దాత్మ్యస్త్రికా పూర్వరూపసజాతీయరూపా నరతదవ్యవహారహేతుర్లుటోఽగ్నిసాపేక్షుతి తత్రస్య భిదారపరిహారాయా ద్ధా నరతదవ్యవహార - అథా నరశబ్దో నిర్దిష్టజాతీయాద్వి జాతీయవరః. తేన పరస్త్రికప్రవృత్తే సంయుక్తవ్యవహారహేతుర్ధర్మవ్యవహారసాపేక్షతయాఽనైకాన్త్యం పరిహృతం స్యాత్. క్రవ్యంహి క్రవ్యసాత్మ్యత్వప్రసజాతీయమ్. సను ఘటోహి ఐతే సంయుక్తత్వాదికమాపాదయత్ స్వస్య తథాత్వే ఘటా నరసాపేక్ష ఇత్యనైకాన్త్యమ్. నైవమ్ - సజాతీయోపేక్షాయుద్ధిరహుహస్య సాధ్యధర్మస్య తత్ర విద్యమానత్వాత్. నహి ఘటస్వస్య సంయుక్తత్వాదౌ స్యాత్మ్యప్రసజాతీయం ఘటమేవాపేక్షత ఇతి నియమోస్తి. ఇత్ర పుత్రత్వ తదవ్యవహారహేతు వితరి స్వస్య పుత్రత్వవ్యవహారాయ విత్ర నరసాపేక్షే వ్యభిచారపరిహారాయ స్వమ్మన్దాదిత్వత్వమ్. నిద్యమానస్వసమ్మన్దోవివక్షితః. పరత్ర స్వసమ్మన్దతుల్యకాలస్యగతభర్తాత్మ్యప్రసజాతీయధర్మతత్వాపేక్షవ్యవహారహేతుత్వాదిత్యర్థః. నహి పితృపితృవాసనిధనయోగి పుత్రాదౌ పుత్రత్వం తదవ్యవహారశ్చాపచచ్ఛతి. అతఏవ స్వస్తిన్ననన్యాపేక్ష ద్వైధీభావమనాపాదయతి పరద్వైధీభావ హేతు ప్రవృత్తి వ్యభిచారశ్చ దూరోత్పాతితః. సను సిద్ధా నిసోఽవ్యభివతమిదమనుమానమ్. చేతనస్వసమ్మన్దతుల్యకాలం శరీరత్వం శరీరే జనయత్ స్వస్త్రికా శరీరత్వతదవ్యవహార యోర్నానన్యాపేక్షః - అపితు పరమాత్మసాపేక్షః. పరమాత్మాచ చేతనత్వాదవ్యప్రసజాతీయః. అతస్తత్రానైకాన్త్యమితి. నైవం - స్వరూపకధర్మ హేతుత్వస్య వివక్షితత్వాత్. నహి చేతనత్వవ్యాపకం శరీరత్వమ్ - ఈశ్వరస్య చేతనస్యాపి శరీరత్వాభావాత్. అతస్త్విధర్మశబ్దాభివేక్షేన సావశ్యమ్మృణితేన పరిహరః. ఏతదన్తం భవతి - ధర్మశబ్దః ప్రకాశవరోహ - ధర్మరూప్రహరోహ - అన్యశబ్దశ్చాన్యరూప్రహరోహ - సాన్విత్యప్రసజాతీయభూతాన్యవరోహ. తత్ర హేతుమాత్రానపేక్షప్రకాశస్య స్వస్మాస్మిన్ స్వ సాధ్యలికత్వమ్. రూపంహి చక్షురద్యపేక్షప్రకాశమ్. సాన్విత్యప్రసజాతీయం నపేక్షప్రకాశత్వేనాధ్యే వ్యర్థవిశేషణత్వం హేతుః. హేతుత్వమాత్రేణ సాధ్యసిద్ధిః. నహి యస్య కస్య చిద్దేతుస్సుకా ఘటాదిస్వప్రకాశే ఘటా నరాదికమపేక్షతే. హేతునపేక్షుధర్మస్వేనుఘాత్యాపనా నిష్ఠసాధ్యతా. పరశ్చేదాదివ్యవహారాన్త్యం. కావదైవధీభావ హేతుఃపరశ్చేదస్య స్వదైవధీభావ హేతుత్వం సాపేక్షత్వాత్. న్యాత్మ్యప్రసజాతీయం పేక్షధర్మత్వే బానుఘాత్యాపనా నిష్ఠసాధ్యతా. విషయప్రకాశే పరజ్ఞానే లిక్ఖాపేక్షప్రకాశత్వవ్యవహారాద్భి. రూపే రూపా నరసాపేక్షస్సుగతరూపిత్వ హేతుత్వాభాద్వయస్తాన్త్య సాధ్యలికతా. పుత్రగతపుత్రత్వహేతు విత్ర నరసాపేక్షపుత్రవ్యవహారే విత్రనైకాన్త్యం. పరద్రవ్యగతసంయుక్తత్వహేతు ద్రవ్యా నరసాపేక్షసంయోగే ద్రవ్యేచానైకాన్త్యమ్. అతఏవమూదిదోష పరిహారార్థమిత్తం ప్రయోక్తవ్యమ్ - అనుభూతిస్సవిజ్యపరగతభర్తాత్మ్యప్రసజాతీయధర్మభావే స్వాత్మ్యప్రసజాతీయోపేక్షానియమరాపేక్షితి ప్రతిజ్ఞా. స్వసజాతీయే సాన్విత్యమ్మృణితభర్తాత్మ్యప్రసజాతీయస్వసమ్మన్దతుల్యకాలధర్మ హేతుత్వాదిహేతుః. తథానుభూతిస్సవిజ్యపరగతవ్యవహారాత్మ్యప్రసజాతీయవ్యవహారభావే స్వాత్మ్యప్రసజాతీయోపేక్షానియమరాపేక్షితి ప్రతిజ్ఞా. స్వసజాతీయే సాన్విత్యమ్మృణితవ్యవహారాత్మ్యప్రసజాతీయస్వసమ్మన్దతుల్యకాలవ్యవహారహేతుత్వాదిహేతుః. వ్యవహారస్య సాన్విత్యమ్మృణితవ్యవహారభావస్సాధ్యనిర్ధనత్వమ్. వ్యాప్తిప్రదర్శనపూర్వకం దృష్టాన్తమాహ (య ఇతి) సాధ్యసాధనధర్మా సవత్తే దర్శయతి (రూపాదిర్హీతి) పక్షధర్మతాబంధిధర్మమాహ (అతోఽనుఘాతిరితి) (ప్రకాశత ఇతి వ్యవహార ఇతి) అనుభూతిః ప్రకాశత ఇతి వ్యవహారే అనుభూతిరితి వ్యవహారచేత్యర్థః. సను స్వసమ్మన్దాదధా నరతదవ్యవహారహేతుత్వం సోపాధికమ్ - సమ్మన్దవిశేషాదధా నరే తద్ధర్మవ్యవహారహేతుత్వమైవ స్వస్త్రికా నరధర్మవ్యవహారయోరనన్యాధీనత్వే ప్రయోజకత్వాత్. సచ సమ్మన్దవిశేష ఆశ్రయాశ్రయభావరూపః. సతు రూపాదావస్తి - సతు పక్ష ఇతి. నైతత్ - అన్య సాధ్య సహవాప్యభావోపాధిత్యాభావాత్. ఆశ్రయాశ్రయభావవిరహేపి సమ్మన్దమాత్రాదధా నరే ప్రకాశత ఇతి వ్యవహారహేతుర్ధ్వస్వస్య స్తితి తదవ్యవహారేత్వప్రసజాతీయంపేక్షత్వంహి దృష్టమ్. పూర్వం జ్ఞానస్య పరప్రకాశత్వ వాచిన్యస్య పరప్రకాశమానత్వాదితి

సేయం స్వయంప్రకాశానుభూతిర్నిత్యతా - ప్రాగభావాద్యభావాత్. తదభావశ్చ స్వతస్సిద్ధత్వాదేవ. నహ్యనుభూతేస్వతస్సిద్ధాయగిప్రాగభావస్వతోఽన్యతోవాఽవగస్తుం శక్యతే. అనుభూతిస్సాన్విభావ మవగమయన్తి - సతి తావన్నావగమయతి. తస్మాన్సత్త్వే విరోధాదేవ తదభావో నాస్తీతి కథం సా స్యాభావమవగమయతి. ఏవమసత్యపి నావగమయతి. అనుభూతిస్వయమసతి స్యాభావే కథం ప్ర మాణం భవేత్. నాప్యన్యతోఽవగస్తుం శక్యతే - అనుభూతేరనన్యగోచరత్వాత్, అస్యాగిప్రాగభావం సాధయత్ ప్రమాణమనుభూతియమితి విషయాకృత్య తదభావం సాధయేత్ - స్వతస్సిద్ధత్వేన ఇయమితి విషయాకారానర్హత్వాత్. న తత్ప్రాగభావోఽన్యతశ్చక్యావగమః. అతోఽస్యాగిప్రాగభావాభావా దుత్పత్తిర్నశక్యతే వక్తుమిత్యుత్పత్తిప్రతిసమ్బద్ధాశ్చన్యేపి భావవికారాస్తస్యాననన్తి. అనుత్పన్నేయమను

హేతోరసిద్ధిర్వాస్తవశాస్త్రే. తత్ర ఘటోఽయమిత్యనుభవవేదాయామనుభూయత ఇతి శబ్దస్యాప్రయోగాదసిద్ధిర్నా. శాబ్దవ్యవహారశ్చ కల్యపౌష్కల్యయోర్వివక్షాపక్షేపాతుకత్వేనాధానుభవేఽననుభవేవ ప్రయోజకత్వాభావవచనాదసిద్ధిగిపరిహృతా - చ్యావహతిశ్చ నాస్తీ. తథాపి - అబ్ధ్యగ్రస్య స్యాత్తస్మిన్నాదిషు వ్యాపాతిరుపలభినిబద్ధనా. దీపాదిషుచ ప్రకాశ్యత్వప్రకాశకత్వే, దృశ్యే, నిరూప్యమాణే కర్త కర్తృభావవిరోధశ్చనాస్తీ. నిరాసో దీపః. నిరసనీయం తమః. దీప ఉత్పాదకః. జ్ఞానముత్పాదకమ్. జ్ఞానముత్పాదకమ్. వ్యవహార ఉత్పాద్యఇతి. కింఽ - యద్యపి కర్త కర్తృభావస్య స్వతోవిరోధాద్భేదకత్వమపలభినిబద్ధమ్. తథాపి జ్ఞానకేషు విరోధనియమాభావశ్చాపల భినిబద్ధః. జ్ఞాతరి మనసి శబ్దశబ్దే పదమితి పదే తథేవశాస్థానరేవస్యవిరోధో హ్యపలభ్యతే. ఉత్పాదకత్వేనమత విరోధనియమః. తత్ర చాకారాస్తరణి చేన్నవిరోధః. నను ఘటాదిషు వ్యవహారార్హత్వం స్వవ్యతిరిక్తజ్ఞానపాతుకం దృష్టమ్. జ్ఞానే వ్యాప్తిర్భజ్యతేచేద్యగివహ రస్య జ్ఞానపూర్వకత్వవ్యాప్తిభేదేనాజ్ఞాతస్యైవ జ్ఞానస్య వ్యవహారాస్తవత్వం స్యాత్. నైవమ్ - ఘటాదిషు జ్ఞేయవ్యతిరిక్తజ్ఞాతృదృశ్యత్వేపి స్వేనైవ జ్ఞాత్రా జ్ఞాతరి నృశ్యత్వమితి సర్వావిగతమితి తత్ర పరీణాపి కర్త కర్తృవిరోధవ్యాప్తిభేదోఽభ్యుపగమ్యతే. తథా ఘటాదౌ స్వ వ్యతిరిక్తకరణజన్య జ్ఞానవ్యత్యేపి మనసి తస్మిన్నమ్ - స్యానుచూనే మనసవేవ కరణత్వాత్. తథా నర్వచాచ్యుతాం స్వవ్యతిరిక్తకర్తృభావస్య త్వేపి శబ్దశబ్దే పదపదేవ తస్మిన్నమ్. ఘటాదీనాం స్వవ్యతిరిక్తవాగ్వివహార్యత్వేపి వాగిన్దియే తస్మిన్నమ్ - అతగి కర్త కర్తృభావస్య విరోధివ్యాప్తిర్నాస్తీ. వ్యవహారస్య జ్ఞానపూర్వకత్వం తు నత్వేపిపి భగ్నమ్. జ్ఞానవ్యవహారస్య జ్ఞానకర్తృపూర్వకత్వవిహగిప్రసజ్యతే చేన్నానిష్ఠః. అవభాసపూర్వకత్వస్యాభగ్నవ్యాప్తికత్వాన్నతద్విరహప్రసజ్యః. తస్మాదవభాసమానస్యైవ జ్ఞానస్య వ్యవహారాస్తవత్వమ్. అతస్సవిషయపరవిషయ వ్యవహారానుగుణ్యం జ్ఞానస్య యుక్తమ్. అథ జ్ఞాతృజ్ఞేయనిరసనం జ్ఞానస్యయన్మృికాశత్యంచ బౌద్ధపక్షేపి సమా నమితి తద్వ్యానర్తకం జ్ఞానస్య నిత్యత్వం సాధయతి (సేయమితి) సేయమ్ - పరమార్థభూతసత్తాత్రేికా ప్రమాణావిషయభూతాచేత్యర్థః. యద్వా స్వయన్మృికాశత్యపాతుభూతధర్మవత్తయా ప్రసిద్ధత్యర్థః. స్వయన్మృికాశత్యస్య నిత్యతాపాతుత్వవిషయాయ స్వయన్మృికా శేతుక్తమ్. చస్సాధ్యనముచ్చయే. సాగతసామ్యశక్త్యానివృత్తౌ వా. కుతఇత్యత్రాహ (ప్రాగభావాదీతి) సచ కథమితి శక్త్యా యాం గ్రాహకాభావాదిత్యభిప్రాయేణాహ (తదభావశ్చేతి) స్వతస్సిద్ధత్వేన ప్రాగభావాద్యభావం వికల్పముఖేన ప్రతిపిపాయమర్పింకల్ప శిరోఽన్వయేఽనుపపత్తిం ప్రతిపాదితే (సహితి) స్వతగివత్తేఽనుభూతిగి కింపితి స్యాభావమవగమయతి - ఉతాసతీతి వికల్పమభిప్రేత్య సత్త్వ పక్షం దూషయతి (అనుభూతిరితి) కుత ఇత్యత్రాహ (తస్యాఇతి) గ్రాహ్యభావాదిత్యర్థః. అనుభూతిః - కిమనుమిత్యాదిరూపా స్యాభావమ వగమయతి - ఉత ప్రత్యక్షరూపేతి వికల్పే రిక్తాద్య భావాత్ప్రభుమగికల్ప ససమ్మనతీత్యభిప్రేత్య ద్వితీయగికల్పే గ్రాహ్యభావాద్దూషితః. పూర్వాభిప్రేతవికల్పగిరసోరసత్త్వపక్షమ్, గ్రాహకాభావేన దూషయతి (ఏవమితి) పూర్వతరాభిహితయోర్వికల్పగిరసోరసత్వఇతి పక్షం దూషయతి (నాపీతి) అనుభూతిరనన్యగోచరా స్యాత్, తతగికిమభావాగ్రహణస్య. ఆభావో హ్యన్యగోచరత్వమర్హతీత్యత్రాహ (అస్యాఇతి) అస్యాః - నహ్యన్యస్య ప్రాగభావో గ్రాహ్యః. అపిత్వనుభూతేరేవ, తస్మాత్తాం విషయాకృత్యైవ తదభావో గ్రాహ్యః - తస్యా విషయో భావానర్హత్వాన్నతత్ప్రాగభావగ్రహణం శక్యమిత్యర్థః. ఏవం ప్రాగభావాభావాదుత్పత్త్యభావః. తతశ్చ పరిణామాదిసర్వవికారాస్తరా భావమప్యసపాదయతి (అతోఽస్యాఇతి) అతః - స్వతగిపతగిపక్షయోరుభయో రప్యభావస్య దుర్గిరాత్యాదిత్యర్థః. వికారమాత్రవిర హే సాశ్లేఽనుత్పన్నత్వమన్తవతి ప్రాగభావేఽనైకానికం స్యాత్ - అతోభావరూపవికారవిరహస్య సాభ్యత్వజ్ఞాననాయ భావశబ్దః. యద్వా - భావస్య వికారఇతి పక్షీనమాసం. తతశ్చ భావాభావరూపవికారమాత్రవిరహే సాశ్లే ప్రాగభావే వ్యభిచారశక్త్యానివారణార్థం భావత్వేనత్యనుత్పన్నత్వం వికారాస్తరాభావే ప్రయోజకమితి భవితమ్. అనుభూతిర్నాన్తవతి - భావరూపత్వేనత్యనుత్పన్న త్యాత్ - యదన్తవత్తద్భావరూపత్వేనత్యనుత్పన్నం సభవతి - యథా ఘటఇతి. బౌద్ధాభ్యుపగమక్షణివ్యావృత్త్యర్థం నిత్యత్వాయానుత్ప త్తిస్తద్వ్యాప్తివికారాస్తరాభావశ్చ సాధితౌ. అథ తదభ్యుపగతాశేకత్వవ్యావృత్త్యర్థం సజాతీయేకేదం వ్యవస్యతి (అనుత్పన్నేయమితి)



ఘాతరాత్తని నానాత్వమపి ననమాతే - వ్యాపకవిరుద్ధోపలక్ష్యే. నహ్యనుత్పన్నం నానాభూతం దృష్టమ్. భేదాదీనా మనుభావ్యత్వేనచ రూపాదేరివానుభూతిధర్మత్వం ననమ్భవతి. అతోఽనుభూతేరనుభవస్వరూపత్వాదేవాన్యోఽపి కచ్చిదనుభావ్యో నాన్యోధర్మః. యతో నిర్ధూతనిఖిలభేదా సంవిత్. అతఏవ నాన్యో స్వరూపాతిరిక్త ఆశ్రయో జ్ఞాతా నామ కచ్చిదస్తీతి స్వప్రకాశరూపా నైవాత్మా - అజడత్వాచ్చ. అనాత్మత్వవ్యాప్తం జడత్వం సంవిది వ్యా వర్తమానమనాత్మత్వమపిహి సంవిదో వ్యావర్తయతి. ననుచ అహం జానామీతి జ్ఞాతృతా ప్రతీతిసిద్ధా, నైవం - సా భాగ్నిసిద్ధా - రజతతేవ శుక్తికలస్య. అనుభూతేస్సాన్విత్యని కర్తృత్వాయోగాత్. అతో మనుష్యోఽహమిత్యత్వస్త బహిర్భూతమనుభవత్వాదివిప్లవీడ్డాత్తాభిమానవత్ జ్ఞాతృత్వమప్యన్యస్తమ్. జ్ఞాతృత్వంహి జ్ఞానక్రియాకర్తృత్వమ్.

(వ్యాపకవిరుద్ధోపలక్ష్యే) నానాత్వవ్యాపకోత్పత్తివిరుద్ధానుత్పత్తుపలక్షేత్వర్థః. వ్యాప్తిం దర్శయతి (సహితీ) అస్య గ్రీఢస్య యదనుత్పన్నం. తద నానాభూతం దృష్టమిత్యర్థో వత్తం నయంజ్యతే - బ్రహ్మవృత్తిరేకేణానుత్పన్నస్యానానాభూతస్య కస్యచిద్వాయావేదాన్నిభిరసభ్యుపగమాత్. యదనానాభూతమ్ - తదనుత్పన్నమిత్తుక్తే వ్యాపకజన్మనివృత్త్యా వ్యాప్యనానాత్వనివృత్తిరుక్తా సస్మాత్. తస్మాదయమర్థః - యన్నానా భూతం - తదనుత్పన్నం నదృష్టం. అపి తాత్పత్రిమదేవ దృష్టమితి జన్మనోనానాత్వవ్యాపకత్వం దర్శితం. అనేనోత్పత్తి నివృత్త్యా నానాత్వనివృ త్తిరిత్యర్థసిద్ధమ్. యద్వా నహ్యసన్నిధూమపద్మమిత్తుక్తేఽస్మిమదేవ ధూమపదమిత్తుక్తంస్యాత్ - తదవిదహాస్యనుత్పన్నం నానాభూతం నదృష్టమిత్తుక్తే ఉత్పత్తిమదేవ నానాభూతమిత్తుక్తంస్యాత్. తతశ్చోత్పత్తిర్వ్యాప్తికేత్తుక్తంభవతి. అనుభూతిర్నానా సభవతి - అనత్ప న్నత్వాత్. యన్నానాభూతమ్ - తదత్పత్తిమదృష్టమ్ - యథా ఘటవివృత్తిరేకేణమనానమనుభూతిం పక్షీకృత్యోక్తమ్. గగనాదిషు వ్యభిచా రోద్యుతః. తేషామత్పత్తిమత్తేయిన వేదాన్నిభిరభ్యుపగమాదిభావః. ఏవం సజాతీయభేదో సిద్ధః. ఆస్తిన్నర్థే వికారాస్తరభావేచ భేదం వికారాస్తరంచపక్షీకృత్యాన్వయ్యనుమానమాహ (భేదాదీనామితి) అవిశిష్టోత్పత్త్యాదయోవిపక్షితాః. భేదాదయో నానుభూతిధర్మాః. అనుభూ వ్యత్వాత్, రూపాదిపదవి వ్యాప్యత్తిరూపధర్మోపి నాస్తీత్యపవాదయతి (అతోఽనుభూతేరితి) అన్యోపి - వ్యాప్యత్తిరూపోపితిభావః. యద్వా ఏనా రనానాత్వ జడత్వని వేదాన్నిత్యత్వైకత్వస్సయమ్యుక్తికాశత్వరూపధర్మత్వత్వజ్ఞానాన్వయాసార్థం పూర్వోక్తనానాత్వాదివృత్త్యాసార్థంచ వ్యభి చక్త్యనుమానమాహ (అతోఽనుభూతేరితి) అన్యోపి - నిత్యత్వాదిరూపోపితిత్యర్థః. అనుభూతిర్నాన్వయాసార్థం ద్రభావ - అనుభవస్వరూపత్వాత్. యద్వాన్వయ్యత్తిరూపధర్మ భావ - తదననుభూతిధర్మత్వమ్. యథా ఘటాదిరివృత్తిరేకే. యదివ్యాప్యత్తిరూపధర్మం పక్షీకృత్యానుభూతిధర్మత్వాభా వస్సాన్వయ్యస్యాత్, తదానుభావ్యత్వం పేతుః. యథారూపాదిరివపక్షిః. ఇదమన్వయి. ఏవం స్వగతభేదో నిరస్తః. పూర్వమేవ జ్ఞేయభేదోనిర స్తః. \* అత్రాయం పురుషస్స యింత్యోత్తిర్భవతీత్యాదిషు వేదాస్తాన్వేష్యత్వనోనిత్యత్వస్సయమ్యుక్తికాశత్వాదయఃప్రతిపన్నాః. అత్రేత సా విదో నిత్యత్వాదివృత్తేతత్త్వంసంకల్పచ్యతేఇత్యత్రాహ (యతః) నిర్ధూతనిఖిలభేదా - సకలభేదని వేదేన వివాతీయభేదోపి నిరస్తఇతి వివాతీయ భేదస్య జ్ఞాతృత్వార్థస్య ససత్త్వా - అపితు పరమార్థభూతా సంవిదేవాత్తేత్వర్థః. యద్వా - వేదాస్తాన్వయ్యసంగప్రతిపాదితం సజాతీయవివాతీయ స్వగతనానాత్వరాహిత్యం సంవిదవిహోపపద్యతేఇతి నైవాత్మత్వర్థః. (స్వరూపేతి) స్వరూపాతిరిక్త ఆశ్రయోపి జ్ఞాతా - ససాస్తీ. సంవిత్స్వరూ పాతిరిక్తత్వాదేవాపరమార్థఇతి స నాత్మేతి పరమార్థభూతాసంవిదేవాత్మత్వర్థః. (స్వప్రకాశరూపానైవాత్మేతి) వేదాస్తేరాత్మసంగప్రతిపాదితం స్వయమ్యుక్తికాశత్వం సంవిద ఉపపన్నమితి నైవాత్మత్వర్థః. యద్వా - తుచ్ఛత్వజ్ఞానారూపార్థముక్తం స్వప్రకాశరూపేతి - స్వయమ్యుక్తికాశత్వం స్వతఃస్రీసాధకంచేత్వాహ (అజడత్వాత్తేతి) ఇదంవ్యతిరేకే. సంవిత్ ఆత్మా - అజడత్వాత్. యన్నాత్మాతజ్జడత్వమ్ - యథాఘటాదీతి. ఏతద్వివృ త్తీతి (అనాత్మత్వేతి) అనాత్మత్వవ్యాప్తం - వ్యాప్తమితి కర్తరిక్తః. వ్యాపకమిత్యర్థః. ప్రాప్తఇతివత్. తరేణ జ్ఞాతృత్వే ప్రతిషేప్తే ఆత్మనోఽహ మ్యుక్తియగోచరత్వస్య స్యానుభవప్రత్యక్షసిద్ధత్వేన చోదయతి (ననుచేతి) చకోచ్చద్యసమచ్చయే. ప్రతీతసిద్ధా - స్యానుభవరూపప్రతీతిసిద్ధేత్య ర్థః. అత్రాహ (నైవమితి) ప్రతీతేర్భూతి నిత్యమాహ (సాభాగ్నిసిద్ధేతి) అనుభవవిషయత్వేన పూర్వం ప్రతీతా రజతతా యథా శుక్తిజ్ఞానబాధి తత్వా ద్భూగ్నిసిద్ధాభవతి - తథేత్యభిప్రాయేణాహ (రజతతేవ శుక్తికలస్యేతి) భూమాధిష్ఠానతోపపత్తయే శకలశబ్దః. అవికలపదమృ త్తేర్భూమాస్పదత్వాయోగాత్. యద్వా - జ్ఞాతృత్వే ప్రతీయమానే తత్ర జ్ఞానాంశస్య పారమార్థ్యైక కర్తృంశస్యాపారమార్థ్యైవ దృష్టాదైవ యో రజతతేవ శుక్తి శకలస్యేత్తుక్తమ్. తత్ర పీడమంశః పరమార్థః. రజతైవాపరమార్థఇతి. భాగ్నిసిద్ధత్వ ముపపాదయతి (అనుభూతేరితి) తతగ్నిమిత్యత్రాహ (అతోమనుష్యఇతి) కర్తృత్వాయోగముపపాదయతి (జ్ఞాతృత్వంహితి) యద్వా - జ్ఞాతృత్వంనామ కిం బ్రహ్మస్వరూపభూత జ్ఞానాశ్రయత్వమ్ - ఉతాస్తగ్గరణాక్రియా రూపజ్ఞానాశ్రయత్వమితి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమం శిరోదాషయతి (అనుభూతేరితి) పూర్వోక్త యుక్తిభిరనుభూతేరేవ పారమార్థ్య సిద్ధేతస్యా జ్ఞాతృత్వం స్యాత్తని కర్తృత్వం స్యాత్. తత్తు వ్యాపకమిత్యర్థః. కర్తృత్వం ఆశ్రయత్వమ్. జ్ఞాతృత్వం భాగ్నిప్రభుషప్రతీతిసిద్ధత్వాచ్చాభ్యుప్ర మిత్యభిప్రాయేణాహ (అతః) పిజ్జనోత్పత్త్యాదిభిరాత్మవ్యతిరిక్తత్వస్య సమ్మృతిపన్న త్యా దిత్యన్వహిర్భూతేత్తుక్తమ్. అథ సకలం స్యాపేక్షయా కర్తృత్వమనుపపన్నమ్. అపితు స్వపరవిభాగనిర్వికేమం కర్తృమూత్రమేవా



తచ్చ విక్రియాత్మకం జడం వికారిద్రవ్యాహంకారగ్రన్థిస్థమిక్రియే సాక్షిణి చిన్మాత్రాత్మని కథమివ సంభవతి. దృశ్యధీనసిద్ధిత్యాదేవ రూపాదేవ కర్తృత్వాదేర్నాత్మభర్తృత్వం. సుషుప్తి మూర్ఛాదావహం ప్రత్యయాపాయేప్యాత్మానుభవదర్శన సనాత్తనోఽహం ప్రత్యయగోచరత్వమ్. కర్తృత్వేఽహం ప్రత్యయగోచరత్వేచాత్మనోఽభ్యుపగమ్యమానే దేహస్యేవ జడత్వపరాక్వానాత్మత్వాదిప్రసక్తో దుష్పరిహరః. అహం ప్రత్యయగోచరాత్ కర్తృతయా ప్రసిద్ధాదేహోత్పత్తిరాయాఫలస్య గ్రాహేర్భక్తురాత్మనోఽన్యత్వం ప్రామాణికానాం ప్రసిద్ధమేవ. తథాఽహమర్థాత్ జ్ఞాతురపి విలక్షణస్సాక్షీ ప్రత్యగాత్మేతి ప్రతిపత్తవ్యమ్. ఏవమవిక్రియానుభవస్వరూపస్యైవాభివ్యక్తాకో జడోఽన్యహంకారస్సాన్విశ్రయతయా తమభివ్యవస్తి. ఆత్మస్థతయాభివ్యక్త్యాభివ్యక్తమభివ్యక్తకానాం స్వభావః. దర్శనజలఖణ్డాదిర్ని ముఖచంద్రవిమ్బగోత్పాదికమాత్మస్థతయాఽభివ్యవస్తితత్కృత్యోయం జానామ్యహమితి భ్రమః. స్వప్రకాశాయా అనుభూతేన కథమివ తదభివ్యక్త్యజడరూపాహజ్ఞానేనాభివ్యక్త్యత్యమితి మావోచః. రవికరనికరాభివ్యక్త్యకరతలస్య తదభివ్యక్తకత్వదర్శనాత్ - జాలకరస్థస్యోపాగ్రస్తద్యమణికర

నుపపన్న మిత్యభిప్రాయేణ ద్వితీయం శోమాదయతి (జ్ఞాతృత్వంహితి) తతః కిమిత్యత్రాహ (తచ్ఛేతి) విక్రియాత్మకమ్ - ఉత్పత్తివినాశయోగాత్క్రియాయా సదాశ్రయత్వమపి కాదాచిత్కమితి తద్వికారరూపమిత్యర్థః. జడత్వమ్, జ్ఞేయత్వమ్. అతఏవ వికారిద్రవ్యాహజ్ఞానగ్రన్థిస్థమ్ - జడత్వవిక్రియాత్మకత్వసామ్యాదితిభావః - గ్రన్థిర్నామ బద్ధసస్యా శైథిల్యకరో గ్రథనవిశేషః. అహజ్ఞానస్య సర్వభ్రామమూలత్వాదగ్రన్థి రిక్తుక్రమ్. ఏతద్విరోధిరూపమాహ (అవిక్రియ ఇతి) సాక్షిత్వాభ్యుపగమేన జ్ఞాతృత్వమభ్యుపగతం భవతితి శక్త్యానాం సాక్షిత్వమపి జ్ఞానస్వరూపత్వానుగుణమిత్యభిప్రాయేణ సాక్షిణీత్వక్రమ్. అవిద్యానుభవస్వరూపత్వమేవ సాక్షిత్వమితి జ్ఞానత్వావిరోధ ఇతిభావః. చిన్మాత్రాత్మని - స్వయమ్ప్రకాశే. జడం జ్ఞాతృత్వమజడస్య నసంభవతీతిభావః. కర్తృత్వాదిర్నాత్మభర్తృః - దృశ్యధీనసిద్ధిత్యాదే రూపాదినదిత్యన్వయినమభిప్రేత్యాహ (దృశ్యధీనసిద్ధిత్యాదేవేతి) కర్తృత్వాదేరిత్యాదిశబ్దేనాహమ్ప్రత్యయగోచరత్వం గృహ్యతే. య ఏవ ఫలాదీనామనుభూతిభర్తృత్వాభావే హేతుః - తేనైవేత్యేవకారాభిప్రాయః. అహ మథోహ్యేత్వా. తేనసమానాధికరణతయా ప్రత్యో జ్ఞాతాఽత్మాస్యాదిత్యత్రాహ (సుషుప్తిమూర్ఛాదావతి) \* నాహ ఖల్విత్యాది ప్రత్యవజీవనేనాహమ్ప్రత్యయాపాయేఽపీత్వక్రమ్. ఆత్మనఃకర్తృత్వాహ మ్ప్రత్యయగోచరత్వా భావే వ్యతిరేక్యనుమానత్రయం ప్రసక్తయ హేతుః (కర్తృత్వ ఇతి) ఆత్మా నకర్తా నచాహ మ్ప్రత్యయగోచర ఇతి ప్రతిజ్ఞావ్యయమ్. అజడత్వాత్ప్రత్యక్త్యాదాత్మత్వాదితి హేతుత్రయమ్. యత్కర్తృయదహమ్ప్రత్యయగోచరం తజ్జడం పరాక అనాత్మావ దృష్టం యథా శరీరమితి. యద్వా - ఆత్మా నకర్తా నచాహ మ్ప్రత్యయగోచరః - జడత్వాదిప్రసక్తాత్, దేహవదితి. జడత్వమ్ - దృశ్యతైకస్వరూపత్వమ్. పరాత్వమ్ - పరస్తేభావమానత్వమ్. ఆత్మత్వం పురుషార్థప్రతిసంబద్ధిత్వమ్. దేహం ప్రతి నియస్తృతయా వ్యాపిత్యంవా. తదభావోఽనాత్మత్వమ్. అచిత్తేన ఉయిత్యాదికం వివక్షితమ్. అహమ్ప్రత్యయగోచరస్య దేహస్యానాత్మత్వే సిద్ధేహ్యహమ్ప్రత్యయగోచరస్య కర్తృనాత్మత్వ ప్రసక్తిరీత్యత్రాహ (అహమ్ప్రత్యయ గోచరాదితి) క్రియాఫలస్వగ్రాహేర్భక్తురీత్యనేన దేహాదికత్వం సిద్ధమ్. ప్రామాణికానాంచార్యాకవ్యతిరిక్తానాం. అనాత్మనః. అహజ్ఞానస్య. కర్తృత్వే కథమాత్మన స్సంసారభోక్తృత్వమితివ శక్త్యాశరీరప్రతిబింబస్యానిరస్తా. స్వగ్రాహిభోక్తురాత్మత్వే సిద్ధే జ్ఞాతైవాత్మాస్యాదిత్యత్రాహ (తథేతి) శరీరాదిరిక్తాత్మనోఽభ్యుపగమేన. ప్రమాణబలాత్క్రియతే. తథా జ్ఞాతురపి విలక్షణత్వేన ప్రమాణసిద్ధత్వా త్రైభూత్యుపగతవ్య మిత్యర్థః. యద్వా. అప్రామాణికాహమ్ప్రత్యయ గోచరత్వేన పి శరీరస్యానాత్మత్వాది. ప్రామాణికాహమ్ప్రత్యయగోచరస్యతు కథమనాత్మత్వాదీత్యత్రాహ (అహమ్ప్రత్యయగోచరాదితి) దేహస్యాప్రామాణికాహమ్ప్రత్యయగోచరత్వం ప్రమాణవాదాదేవపి జ్ఞాయతే. ఏవం కర్తృఫలభోక్తురాపాధికారవతో జ్ఞాతురప్యాత్మత్వం ప్రమాణవాదితం దేదాత్మ నస్తద్విలక్షణత్వం స్వీకార్యమిత్యర్థః. అతః ప్రామాణికాప్రామాణికవిభాగాభావేనాహం ప్రత్యయగోచరత్వమాత్రమేవానాత్మత్వసాధకమితిభావః. అవిక్రియాత్మనగ్ని కథం జ్ఞాతృత్వ సంభవ ఇత్యత్రాహ (ఏవమితి) యద్వా - జ్ఞాతృత్వమహంకారగ్రన్థిస్థమితి పూర్వముక్తమ్. కథమహజ్ఞానస్య జ్ఞాతృత్వసంభవఇత్యత్రాహ (ఏవమితి) అభివ్యక్తకత్వప్రయోగోఽయమహజ్ఞానస్య సంవిదాశ్రయభావ ఇతిభావః. అభివ్యక్తాకోఽస్వహజ్ఞానః. కథమస్య స్వాశ్రయతయాభివ్యక్తకత్వమిత్యత్రాహ (ఆత్మస్థతయేతి) స్వభావశబ్దేనాత్మగ్నికత్వం వివక్షితమ్. క్వచిత్ప్రమాణవాదశ్చేన్న తథేతి భావః. దృష్టాంతం దర్శయతి (దర్శనేతి) ఆత్మస్థతయాఽభివ్యక్తానం నదర్శనత్వప్రయుక్తమ్. నవ ప్రతిబింబత్వప్రయుక్తమ్. అభివ్యక్తకత్వమాత్రప్రయుక్తమితి దర్శయతుం ఖణ్డాదిగ్రహణమ్. అచిత్తేన ముజ్ఞాది. ఏవం వ్యత్యుప్రవృత్త్యాభావకృతో జ్ఞాతృత్వావభాసస్సంవిద ఇత్యాహ (తత్కృత ఇతి) జడస్యాభివ్యక్తకత్వ మయక్తమ్. స్వప్రకాశస్య వస్తునోఽభివ్యక్త్యత్వం చాయుక్తమ్. సంవిదభివ్యక్త్యస్యచ విశేషేణ తదభివ్యక్తకత్వమయుక్తమితిమామూజ్ఞానం స్వయమేవోత్థాప్య ప్రతిపీపతి (స్వప్రకాశాయా ఇతి) కుత ఇత్యత్రాహ (రవికరేతి) కరతలస్య కిరణాభివ్యక్తకత్వం క్వచిత్ప్రయోగిత్రాహ (జాలకేతి) ఏవం జ్ఞాతృత్వస్యాపారమాధికత్వముక్తమ్.

ణానాం తదభివ్యక్త్యేనాపి కరతలేన స్ఫుటతర ప్రకాశోహి దృష్టవరః. యతోఽహం జానామితి జ్ఞాతాఽ  
యమహమర్థశ్చిన్తాత్రాత్మనో న పారమార్థికో ధర్మః. అతఏవ సుషుప్తిమర్తోర్నాన్వేతి. తత్ర హ్యహమ  
ర్థో ల్లేఖిగమేన స్వాభావికానుభవమాత్రరూపేణాత్మాఽవభాసతే. అతఏవ సుప్తోత్థితగకదాచిన్తామవ్య  
హం నజ్ఞాతవానితి పరామృశతి. తస్మాత్పరమార్థతో నిరస్తనమ స్తభేదవికల్పనిర్విశేషచిన్తాత్రైకరసకూటస్థ  
నిత్యసంవిదేవ భాగ్నాన్యజ్ఞాత్మజ్ఞేయజ్ఞానరూపవివిధ విచిత్ర భేదా వివర్తత ఇతి తన్ములభూతావిద్యానిబర్హ  
ణాయ నిత్యశుద్ధబుద్ధము క్తస్వభావబ్రహ్మత్వేకత్వవిద్యాప్రతిపత్తయే సర్వే వేదాన్తా ఆరభ్యంత ఇతి.

(మహాసిద్ధాంతః) తదిదమాపనిషదపరమపురుషవరణీయతామేతుగుణవిశేషవిరహిణామ్,

ఏతదేవ పరమార్థ వస్తుభాసనవేళాయా మనవభాసనప్రతిపాదనేనోపపాదయతి (యత ఇతి) అనేనాహం ప్రత్యయాపాయేవీతి పూర్వోక్తాన్య  
నివృత్తో భవతి. యత ఇతి సాధ్యస్య హేతుతయా నిర్దేశః. ఆగ్నిమత్సేవ ధూమవత్త్వమితివత్. ముక్తేనమభివ్యాహారేణ సుషుప్తావవ్యహం  
ప్రత్యయాపాయస్యాగమసిద్ధత్వం సూచితమ్. తదా కథం భాసత ఇత్యత్రాహ (తత్రవీతి) \* నాహ బిభ్యయమేవం సంప్రత్యాత్మాం జానా  
త్యయమహమస్మీతి స్వాపవిషయా క్రుతిః. \* అహంకారం బంబం దర్శం కామం క్రోధం మరిగ్రహమ్ | విమచ్య నిర్మమశ్శాన్తో బ్రహ్మహ  
యాయ కల్పత ఇతి ముక్తివిషయా స్మృతిః. \* మహాధూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవచేతి తేత్రా నైర్భావశ్చిచ్ఛతేఽహంకారస్య.  
\* అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యత ఇతి తస్య భ్రాన్తిసిద్ధత్వమచ్యుతే. హిశబ్దశ్శ్చిచ్ఛిన్తాప్రసిద్ధిద్యోతనార్థః. సకేవం క్రుతిస్స  
మమివిషయా. పరామర్శశ్చ తథాస్తీత్యాహ (అతఏవీతి) అతఏవీతి సాధ్యస్య హేతుత్వేన పరామర్శః. కథం సాధ్యసాధనయోర్విషయ  
నిర్దేశః. ఇత్థమ్ - జ్ఞప్తా యత్సాధ్యం తదుత్పత్తీసాధనమ్. యదుత్పత్తీ సాధనం తజ్జప్తా సాధ్యమ్, తస్మాదగ్నిమత్సాన్వేదహి ధూమోగ్ధమ  
ఇతివత్. ఉత్పత్తీ హేతుత్వమపేక్ష్యాకపివేత్సుక్తమ్. తతఃకిం ప్రస్తుతపూర్వవృత్తత్వచిన్తాయా ఇత్యత్రాహ (తస్మాదీతి) తస్మాదిత్యనేన యద  
ప్ర్యాచురశేషవిశేషేత్యాద్యభ్యంతం ప్రమాణతర్కాభ్యాం స్వమతోపపాదనమభిప్రేతమ్. (నిరస్తనమస్తభేదవికల్పేతి) భేదవికల్పజ్ఞేన జ్ఞా  
శ్చజ్ఞేయాదిభేదస్యావా నరవైవిధ్యం వివక్షితమ్. నిర్విశేషశబ్దేన స్వగతనిత్యత్వాదిభేదవ్యాప్తిః. కుత ఇత్యత్రాహ (చిన్తాత్రైకరసేతి)  
చిన్తాత్రైకత్వాదిత్యర్థః. అనేన హన్యత్వవ్యుదాసశ్చ. కూటస్థమ్ - నిర్వికారమ్. సర్వాధిస్థానంవా. (నిత్యసంవిదేవీతి) చిన్తాత్రైకబ్రహ్మస్వయం  
ప్రకాశత్వచః. సంవిచ్ఛబ్దో విశేష్యపర ఇత్యపానరుక్త్యమ్. చిన్తాత్రస్య కథంభేదసమ్భవ ఇత్యత్రాహ (భాగ్నీవేతి) భ్రాన్త్యా వివర్తత ఇతి  
కరికలభవన్నిర్దేశః. కుద్ధమ్ - అవిద్యారహితమ్. బుద్ధమ్ - స్వయంప్రకాశమ్. ముక్తమ్ - పరమార్థతో భేదదర్శనజన్మదిరహితమ్. ఏవం కథ  
బ్రహ్మత్వేకత్వవిద్యాల్పబ్ధయే సర్వే వేదాన్తా ఆరభ్యంత ఇత్యర్థః. వేదాన్తానామారమ్యణీయత్వం నామ తద్విచారస్యారమ్యణీయత్వమ్. సర్వే  
వేదాన్తా ఆరభ్యంత ఇతి యదప్ర్యాచురితి పూర్వేణాన్వయః. బ్రహ్మమీమాంసాశాస్త్రం కిమనారమ్యణీయమ్ ఉతారమ్యణీయమితి విచారే బభస్య  
పరమార్థత్వేన జ్ఞాననివర్త్యత్వాభావాజ్ఞానప్రతిపాదకవేదాన్తవాక్యవిచారరూపం శాస్త్రమనారమ్యణీయమితి పూర్వపక్షం కృత్వా బభస్య మి  
థ్యాత్వేన జ్ఞానమాత్రనివర్త్యత్వాన్జ్ఞానార్థం వేదాన్తవిచారరూపం శాస్త్రమనారమ్యణీయమితి హి బ్రహ్మజ్ఞానపక్షే గ్రహమాధికరణార్థశ్చక్షితత్వః.  
అతో బభస్య మిథ్యాత్వేన జ్ఞానమాత్రనివర్త్యత్వాత్ జ్ఞానప్రధానస్య శాస్త్రస్య కర్తృవిచారో నపూర్వవృత్తఇత్యంతం భవతితి చైవమ్యమ్.  
ఉపాయ ఆత్మైకత్వవిజ్ఞానమ్. ఉపేయం నిర్విశేషచిన్తాత్రం బ్రహ్మ. నివర్త్యంచ మిథ్యాభూతమిత్తేతత్త్రియం కర్తృవిచారస్యానపేక్షితత్వాయ  
పూర్వం విస్తరణోపపాదితం నిగమనేన గ్రహ్యేన సంక్షిప్తం భవతి.

అథ కర్తృవిచారపూర్వవృత్తత్వవిరోధివస్తుసామర్థ్యనిరాసార్థం పరోక్తానామపాయోపేయనివర్త్యానాం ప్రమాణతర్కాభాసమూ  
లత్వం ప్రతిజానీతే (తదిదమితి) స్వాగ్నిమతానామేవ తేమాం ప్రమాణతర్కాసంపన్నతాంచ సంతే కేణ ప్రతిజానాతి. అర్థాన్యహంశాస్త్రజ్ఞా  
నాం బహుగ్రంథకారాణామపి పరోమాం ఫలనానుపపత్తిశ్చక్రాంతం సమ్యక్జ్ఞానోత్పత్తిసామగ్రివైకల్యప్రతిపాదనముఖేన పరిహరతి (తదిద  
మిత్వాదినా) పరమపురుషశబ్దేనోపేయమ్, పరణీయతేత్యాదిసోపాయమ్, అనాది త్యాదినా నివర్త్యమ్, అనగ్నిగతేత్యాదినా పరపక్షవైర్ముఖ్యమ్,  
న్యాయానుగృహీతేత్యాదినా స్వపక్షస్య సమూలతామ్, అర్థతోఽనేకవిధవృత్తిగ్రహంచ ప్రతిజానీతే. తదిదమిత్యనస్తరవాక్యప్రకృతం పరోక్తో  
పాయోపేయనివర్త్యత్రయం వివక్షితమ్. శాపనిషదపరమపురుషశబ్దేన \* తం త్వోపనిషదం పురుషం సిద్ధీతి క్రితం స్థారయతి. ఏతేనాస్త  
దభివతప్రమాణప్రమేయ విశేషసంబద్ధ శ్చుత్రియవృత్త ఇతి సూచయతి. పరమశబ్దేనేవైరాతిరక్తతత్త్వవ్యాప్తిః. పరణీయతాహేతుగుణ  
విశేష విరహిణామిత్యనేన \* యమేవైవ వృణుతే తేన లభ్య ఇత్యభివతోపాయవిశేషకథనం ఫలితమ్. అనేన పదేన బహుశాస్త్రజ్ఞ బహు  
గ్రంథకారాణాం భగ్నిమానుసపత్తిశ్చక్రాంతం పరిహృతా భవతి - సమ్యక్సాప్తార్థజ్ఞానోత్పత్త్యా భగవద్భుక్తేరపి సామగ్రియైర్భావేన కేవలశాస్త్ర  
పరిశ్రమస్య వికలహేతుత్వాత్. యథా \* యస్య దేవే పరాభక్తిరిత్యాదికా క్రుతిః. స్మృతిశ్చ \* విద్యా రాజస్మతే విద్యా మమ విద్యా వశే

అరాదిపాపవాసనాదూషితాశేషశేషముషీకాణామనధిగతపదవాక్యస్వరూపతదర్థయాధాత్మ్యప్రత్యక్షాది  
సకలప్రమాణవృత్తతదిత కర్తవ్యతారూపగుచినన్యాయమార్గాణాం వికల్పసమావిధిగుతరగకలగ-  
భీతమితి. న్యాయానుగృహీతప్రత్యక్షాదిసకలప్రమాణవృత్తయాధాత్మ్యవిధిరనాదరణీయమ్. తథాపి-

యతే | విద్యాహీనస్తమా భ్యస్తా నాభిజానాసి కేశవమ్ | భృతరాష్ట్రః || \* గవన్తజేతేకావిద్యా యాతే విద్యా జనార్దనే | య [తా] యా  
త్వసుభిజానాసి త్రియగం షఢసూదనమ్ | సంజయః || \* మాయాం నసేవే భద్రంతే నవృథా భర్తమాచరే | శుద్ధభావం గతో భక్త్యాశాస్త్రే  
ద్వేద్వి జనార్దనమితి | అత్ర భక్త్యా శుద్ధభావం గతః, శాస్త్రే ద్వేద్వి జనార్దనమిత్యనేన యథావచ్చాస్త్రార్థజ్ఞానోదయస్య భక్తిసాపేక్షత్వం  
నిర్ధమ్. \* జాయమానం హి పురుషం యం వశ్యేన్ద్రధుసూదనః | సాత్త్వికస్సతుః జ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థం ప్రకః | \* పశ్యేత్సేనం జాయమానం  
బ్రహ్మరుద్రోఽధవా పునః | రజసా తమసా చాస్య మానసం ససుభిప్లుతమితి వచనాచ్చ తత్త్వార్థజ్ఞానస్య భక్తిప్రీతభగవత్కటాక్షసాపేక్షత్వం  
జ్ఞాయతే. నను య [తా] యా త్వసుభిజానాసి, భక్త్యా వేదీతి ప్రక్షప్తపదనాభ్యాం విద్యాభక్తిజ్ఞయోరైకార్థ్యం ప్రతీయతే. భక్తి  
రూపావ విద్యా మోక్షాయేతి ప్రాగుపపాదితమ్. తతశ్చ శాస్త్రజ్ఞానమూలా భక్తిః. భక్తిమూలం శాస్త్రజ్ఞానమిత్యేనాన్యత్రయితిచేత్-  
నైవమ్ - క్రవణపేతాయామేవ పదార్థతయాఽవగమ్యమానేషు పరమాత్మగుణాదివ్యసుకూలబుద్ధిగోచరత్వాద్విద్యాభక్తిజ్ఞయోః. తేన స  
వ్యగ్యాక్యాధ్యర్థయలభః. పూర్వపక్షతయోవస్యస్యమానేషి సాగతాపివతవేదాప్రామాణ్యదోషి భవతి ప్రద్యేషో వైదికానమ్. భగ  
వద్గుణాదివ్యసురక్తచిత్రతా భవతి. నచైషా సాక్షాత్కారకల్పనిరస్తరధ్యానరూపా భక్తిః. అతో నాన్యన్యాత్రయః. అథ శాస్త్రార్థ  
యాధాత్మ్యజ్ఞానోత్పత్తిహేతుభూతభక్తివిరోధినమాహ (అనాదీతి) యద్వా - సవ్యగ్జ్ఞానహేతుభూతభక్త్యభావాత్సవ్యగ్జ్ఞానవిరోధిపాపా  
నుబుద్ధమాహ. (అనాదీతి) వాసనాశ్చేదేన పాపస్య వృథమాలత్వేన దుర్నివారత్వము క్తమ్. వాసనయా పాపమ్. పాపేన వాసనా. అజ్ఞానేన  
పాపవాసనా. పాపవాసనయాఽజ్ఞానమిత్యన్యన్యాత్రయపరిహారాయ అనాదిశబ్దః. శేషుషీ-మోక్షోపయోగజ్ఞానమ్. అపేక్షవృద్ధిపాయో  
పేయనివర్తవిషయా విశ్వేశేషుషీ దూషితేతిభావః. అనేనార్థాత్పవక్షే నివర్త్యం చోక్తం భవతి - కర్తృవేద మోక్షప్రబుద్ధకత్వాత్.  
దూషితశేషుషీకత్వఫలం సవ్యగ్జ్ఞానాభావమాహ (అనధిగతేతి) ప్రత్యక్షవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యస్య పరోక్షోక్తత్వాత్. పదశర్గసముదాయే  
నచ సవిశేషపరత్వప్రాధాన్యేన చ ప్రభవం శబ్దప్రమాణమాహ (పదేతి) ప్రకృతిప్రత్యయయోగేన పదత్వం సజ్ఞాతమితి పదశబ్దస్య భావః.  
(వాక్యస్వరూపేతి) వాక్యమనేకపదార్థసంస్కర్షణశేషాభిధాయీతిచ సజ్ఞాతమితి భావః. తదర్థయాధాత్మ్యమ్ - తాత్పర్యవిషయః (ప్రత్యక్షా  
దీతి) ఆదిశబ్దాదనుమానమ్. సకలశబ్దేన స్ఫూర్తనవాక్షుషాదిప్రత్యక్షావాస్తరభిదా వివక్షితా. అన్యయవృత్తిరేకాద్యసమానానాస్తరభిదాచ  
వివక్షితా. యద్వా - తత్త్వద్వాద్యభిమతార్థాపత్త్యాదిప్రమాణాస్తరవిషయస్థకలశబ్దః. వృత్తమ్ - బోధనమ్. (తదితికర్తవ్యతారూపేతి)  
తర్కేణ ప్రమాణబాధవచనాత్ప్రచుచానానుగ్రాహకస్తర్కాది చ సజ్ఞాతమితిభావః. ప్రమాణానుగ్రాహకతయైహి వయం తర్కనుశ్చీతుర్ద  
ఇత్యత్రాహ (సమీచినన్యాయేతి) అనుగ్రాహకబుద్ధ్యా స్వీకృతస్యాపి తర్కస్య ప్రమాణిరుద్ధత్వాతోఽసమీచిన ఇతిభావః. అపచ్ఛేదన్యాయా  
యాదిసమీచినన్యాయా ఏవహి స్వీకృతా ఇత్యత్రాహ (న్యాయమార్గాణామితి) అయమపచ్ఛేదన్యాయవిషయః, అయం సామాన్యవిశేషన్యాయ  
విషయఇతి తత్తన్నాయయ సుచారవిషయవిభాగోపి నావగతవిభావః. తర్హి కిమవలబ్ధ్యై ప్రబుద్ధాగ్రీకృతా ఇత్యత్రాహ (వికల్పసహేతి) కుత  
ర్కాః - ప్రమాణవిరుద్ధాః మూలశ్రేణిమిథివిరోధాదిదోషాస్తరాక్రాంతాశ్చ తర్కాః. తేన త్రివతురపదకథానియో న భవన్తి కింతు వికల్ప  
తాన్యతరగరగి పరిగ్రహవీన భక్తురా ఇత్యాహ (వికల్పసహేతి) తర్కస్య వికల్పగహత్వంనామ తద్విషయసాధనాదివికల్పసహత్వమేవ.  
(వివిధేతి) బ్రహ్మణోఽనుభావ్యత్వేన ననుభూతిత్వం ప్రత్యక్షం సన్తాత్రగ్రాహి. వేదాస్తవేద్యం బ్రహ్మ ప్రమాణాస్తర గోచర ఇత్యాదిరూపం  
కుతర్కాణామన్యన్యన్యాహతివైవిధ్యం వివక్షితమ్. ఈవృతకుతర్కమీవ కల్పమ్ - అసారభూతమ్ - బౌద్ధేరాత్తసారమ్. ఋతేషమిత్యర్థః.  
ఏతేన కల్పితమ్-ఉత్పిర్ణమ్. ఇతిర్హేతా. కేమాంచితసమీచినార్థాస్తరవిషయజ్ఞానేఽసతిహి అస్యాసమీచినత్వనిశ్చయః ఇత్యత్రాహ (న్యాయాను  
గృహీతప్రత్యక్షాదిసకలప్రమాణవృత్తయాధాత్మ్యనిధిరితి) అనేనపూర్వోక్తవిపరీతాకార ఉక్తః. బహువచనేన స్వపక్షస్య భగవదప్రీధా  
యనాద్యనేకేష్టపరిగ్రహానుసృతితః. (అనాదరణీయమితి) ఏవ్యక్తిజ్ఞాన పూర్వపక్షోపన్యాసకాశ్చలార్థవపాదనమయోగ్యమిత్యర్థః. అశేష  
విశేషప్రత్యసీకచిన్తాత్రమిత్యార్థస్య సర్వే వేదాస్తా ఆరభ్య ప్రాప్త్యనేన యదప్యాహుస్తవనాదరణీయమిత్యన్యయః. ఏవం సంక్షేపేణ ప్రతిపాదిత  
మర్థమపపాదయితుమపక్రమతే (తథాపి-తి) నను పూర్వపక్షేణా ప్రభవం వేదాస్తవాక్యాన్యదావృత్త్య తత్ర నిరూపణీయం సర్వం నిరూప్య  
పశ్చాద్వ్యతిరిక్తప్రమాణతర్కాగ్ని ప్రదర్శితాః. అతః సిద్ధాంతేన తేన క్రమేణ తత్ప్రీతిజ్ఞేపో యుక్తః. తత్కథం ప్రభవం సకలప్రమాణా  
విషయత్వనిరూపణం సంగచ్ఛతే. ఉత్తరత్రవ కథం ప్రత్యక్షాదినిర్విశేషవిషయత్వనిరూపపూర్వకం వేదాస్తవాక్యయోజనా క్రియతే. ఉచ్యతే-  
ప్రత్యక్షవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యమ్యుపగమాత్ పరోక్ష వేదాస్తవాక్యాని ప్రభవముదావృత్త్య పశ్చాత్తదన్యద్వక్తవ్యం సర్వముక్తమ్. ప్రబల  
తయాభివృత్తప్రమాణపురస్కారోహ్యుచితః. సిద్ధాంతసాక్షు ప్రత్యక్షవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యసమ్యుపగమాత్ ప్రత్యక్షాదినిర్విశేషవిషయత్వస్య

నిర్విశేషమస్తువాదిభిన్నిర్విశేషే వస్తునీదం ప్రమాణమితి సత్యకృతే వత్తుమ్-సవిశేషమస్తువిషయత్వాత్సర్వప్రమాణానామ్. యస్తు సాన్వనుభవసిద్ధమితి స్వగోష్ఠీనిష్ఠస్సమయః. సోపార్థత్వసాక్షికసవిశేషానుభవాదేవ నిరస్తః. ఇదమహమదర్శమితి కేనచిద్విశేషేగా విశిష్టవిషయత్వాత్సర్వేషామనుభవానామ్. సవిశేషోప్యనుభూయమానోఽనుభవగ కేనచిద్విద్యక్త్యాభాసేన నిర్విశేషఇతి నిష్కర్మప్రమాణస్సత్రాతిరేకిభిస్సాన్వి సాధారణైస్సన్వభావవిశేషైర్నిష్కర్మప్రతి నిష్కర్మహేతుభూతైస్సత్రాతిరేకిభిస్సాన్వి సాధారణైస్సన్వభావ విశేషైస్సవిశేష ఏవాఽవత్కృతే. అతగ్ కైశ్చిద్విశేషైర్విశిష్టవైవ్యవస్థానోఽస్యే విశేషా నిరస్యంత ఇతి.

దశసపూర్వకం తదవరోధేన వేదా ప్రవాక్యాని స్వరసతో వ్యాఖ్యాస్యంతే. తత్ర నిర్విశేషచిత్తావారమర్థస్య పరేణ ప్రథమప్రతిష్ఠానాన గామాన్యేన సకలప్రమాణవిషిష్టత్వత్యరూపం దూషణం ప్రథమం ప్రతిజానీతే (నిర్విశేషఇతి) అర్థాత్ప్రమాణ స్వభావశ్చ స్వవత్సానుభవో నిరూపితో భవతి. ఖచ్చప్పపసి సాన్వనుభవసిద్ధమితి వత్తుం శక్యమితి తద్వ్యవృత్త్యర్థమిదంశబ్దః. పరసంప్రతిభిద్ధి ము ప్రమాణం సతి నిరస పీతిభావః. యద్వా-నకాచిదపి ప్రమాణవృత్తిర్నిర్విశేషగోచరేభ్యేకవచనాభిప్రాయః. కుత ఇత్యత్రాహ (సవిశేషేతి) సమ విశేషాహి నిర్విశేషా-తత్కథం నిర్విశేషమస్తునోఽప్రామాణికత్వమ్. ఉచ్యతే - భర్తేణ భర్తృ సవిశేషః. భర్తృణావ భర్తృస్సవిశేషః. భర్తృవిభక్తర్భూతం భర్తృభూయన్నభవతి - తత్ప్రమాణానుభవమిహి గ్రన్థార్థః. విశేషో వ్యావర్తకః. భర్తృచ స్వగతభర్తృస్య ఆశ్రయా ప్రగతసర్వస్యవచ్ఛేదకఇతి విశేషశబ్దమవ్యయః. కించ - విశేషో నిర్విశేష ఇతిశబ్దా కించ పర్యాయా-నవా. ఆద్యే సహ ప్రయోగానుపపత్తిః. ద్వితీయేషు సనిర్విశేషత్వమ్. బోధ్యభేదమస్తరేణ అచర్యాయల్యయోగాత్. సమ కథం సర్వప్రమాణానాం సవిశేషవిషయత్వమ్. సహి గన్ధాదిగ్రాహప్రమాణం గన్ధాదిన, సాశ్రయమానేదయతి. నైసమ్ - ఆశ్రయ ఏవ విశేష ఇతినియమాభావాత్. సంవిదోపి సర్వవిశేషణతయా సర్వాన్తప్రైష్ట్యైర్నిర్విశేషమప్యప్రతి. అయం గన్ధోఽనుభూయత ఇతి కాలాదివిశేషావచ్ఛిన్నతయేన గన్ధాదిప్రతితేష్ట సవిశేషవిషయతోపపత్తిః. తథా ప్రతితేష్ట వల్యతే. తస్మి. సవయం ప్రమాణాస్తరేణ నిర్విశేషసిద్ధిమభ్యవగచ్ఛామః. సాన్వనుభవసిద్ధంపి తదిత్యత ఆహ (యస్మితి) తుశబ్దేన సమయం విశేషక సమయ ప్రైష్ట్యమూలం సాన్వనుభవలక్షణప్రమాణత్వమభ్యవభిప్రేతి. స్వగోష్ఠీనిష్ఠఇతి పరవాద్యసమతత్వం వర్ణయతి. ఆత్మసాక్షికానుభవస్య సవిశేషత్వం వర్ణయతి (ఇదమహమితి) (విశిష్టవిషయత్వాదితి) విశిష్టో విషయః స్వయమనుభవపివ. కిలాత్మకస్య శరీరమితవత్, అయంస్థితః. అన్యథా సాన్వనుభవనిర్విశేషత్వనిరాసే ఖటావిషవిశేషత్వసాధనసాన్వనుపయోగాత్. అనుభూయమానోప్యనుభవఇత్యపరితసన్ధిస్సాన్వప్యే వమేవార్థః - సాన్వనుభవసిద్ధమిత్యనేకైకార్థ్యాత్. సచానుభవశబ్దోఽనువ్యవసాయపరః - నవ్యనువ్యవసాయరూపం ప్రత్యక్షసిద్ధమ్ - అపి తవిషయతయా ప్రత్యక్షత్వానుపపత్తిః. పరజ్ఞానం ప్రమసితసంసార్గం సృజ్ఞానంచానుమేయమ్. అన్యత్తు స్మృతివిషయః. నవ స్మృతి విషయత్వమిహ వివక్షితమ్ - అనుభవశబ్దసామ్యతద్ధర్మాత్. అతోఽనుభూయమానత్వం అవభాసమానత్వమ్. ఇదమహమిదాభ్యాం సర్వ కర్మకపివానుభవ ఇత్యక్తమ్. అదర్శమిత్యనేన అపరోక్షత్వవిశేషాన్వయోభిక్షేతః. అతీతత్వంత్వవివక్షితమ్ - అన్యథా [తదా] స్వతస్సిద్ధ త్వాద్యోగాత్. (కేనచిద్విశేషేతేతి) ఉక్తేష్యవ్యవృత్తమవిశేషణమస్తతోగత్వావ్యవర్తకమితిభిభావః. యద్వా - ఆదర్శమిత్యత్రతిశబ్దః ప్రకారవచనగ్రప్రకృతసజాతీయరూపం విశేషం యావత్సంభవం గృహ్యతే. తేన పరోక్షత్వవర్తమానత్వాదికం కేనచిదితి వివక్షితం సామ్యతే. పరోక్షత్వం విషయద్వారా. సమ సహివయమహమదర్శమితి ప్రతిపదపలపామః. సాతు తర్కవ్యవస్థాపితవిషయా నిర్విశేష ప్రమాణ మిత్యత్రాహ (సవిశేషేపీతి) స్వవ్యాసూతస్య వర్ణయిష్యమాణత్వాద్యక్త్యాభాసేనేత్యక్తమ్. (నిర్విశేషఇతినిష్కర్మప్రమాణఇతి) యథా నిర్విశేషఇతి నిష్కర్మప్రతే తదానీమేపి నిష్కర్మప్రతిభిత్త్యర్థః. కథం నిష్కర్మప్రతిభిత్త్యత్రాహ (సత్రాతిరేకిభిస్సాన్విసాధారణై రితి) సత్రాతిరేకిచేత్ పక్షావిష్టోపేతుస్సామ్యత్. తదయం క్రమ్-పక్ష వ్యావర్త [వ్యావ] రోపి హేతుః. కించ - అన్యస్య ప్రవ్యావర్తరాద్యవర్తకభర్తవ్యవస్థావృత్తిరూపత్యసంభవః. స్వరూపే ప్రతిపన్నే స్వసాన్వతాదాత్మ్యభ్రమవిరోధినశ్చ స్వరూపమేవ వ్యావృత్తిః - యథా కుశై త్యాదేః. బ్రహ్మణ ప్రప్రవీణరసాన్వసాద్వాన్వవర్తకభర్తవ్యాభావాత్ప్రయోగే భాసమానే భృమసహత్వాచ్చ నస్వరూపమేవ వ్యావృత్తి రితి వత్సమాణశాస్త్రాదిద్వస్తానైవైవమ్యాభిప్రాయేణ సత్రాతిరేకిభిత్త్యక్తమ్. సాధారణశ్చేద్యేతురైకానికో భృమావిరోధిత సామ్యత్-యథా శాస్త్ర్యాదిః. అసాధారణం కుశైత్వమేపి రజతభృమవిరోధి. అతస్సాన్విసాధారణై రిత్త్యక్తం. స్వతత్వేన వ్యధికరణానిధిపరిహరః. స్వ భావవిశేషైః భర్తవిశేషైః-ఏవంసామాన్యేనార్థశరీరముక్తమ్. అశ స్వయాపి నిరాసకహేతుతయాభిమతానాం సత్రాతిరేకిత్వసాన్విసాధారణ త్యే అవర్ణనయే ఇత్థిభిప్రాయేణ సత్రాతిరేకిభిస్సాన్విసాధారణై రితి పునగ్గకధనమ్. యే యే హేతుః, సవిశేషఖటాదివస్తువ్యావృత్తాసాన్వమాన్యేనకలవిశేషాభావసాధకాః-తేఽర్థసామ్యార్థాన్వమాన్యాన్తరతం సాన్వత్వానమపి నివర్తయేయరేవేత్యత్రాహ (అతఃకైశ్చిదితి) అతః-తేషాం సత్రాతిరేకిత్వసాన్విసాధారణత్వయోరవశ్యాభ్యుపగస్తవ్యావృత్తిభ్యర్థః. (కైశ్చిదితి) సాన్విసాధారణగ్రప్రామాణికై రిత్త్యర్థః. (విశిష్టస్యేతి) నిర్విశేషత్వసాధకసమ్యక్ నిర్విశేషత్వానిష్ఠేంద్రదనివృత్తా తైరేవ సవిశేషత్వప్రజ్ఞాచ్ఛేద్యభిప్రాయః. (అన్యఇతి) నిర్విశేషత్వసాధకా హేతువో యేభ్యో ఖటాదిభ్యో వ్యావృత్తాః - తత్కథా ఇహప్రామాణికా రూపాయో విశేషా అస్మిన్నిరసస్త్యే - సతుసర్వవిశేషాః. ఆసన్నికుద్యవ్య

నక్వచిన్నిశేషవస్తుసిద్ధిః, ధియోహి ధీత్వం స్వప్రకాశతావ జ్ఞాతుర్విషయప్రకాశన స్వభావతయోపలభేః. స్వాపమదమూర్త్యుచ సవిశేష ఏవానుభవ ఇతి స్వావగ రేనిపుణతరముపపాదయిష్యామః. స్వామ్యపగతా శ్చ నిత్యత్వాదయో హ్యనేకే విశేషాన్సన్దేయ. తేన సవస్తుమాత్రమితి శక్యోపపాదనాః - వస్తుమాత్రాభ్యు పగమే సత్యమి విధాభేదవివాదదర్శనాత్, స్వాభిరుతతద్విధాభేదైశ్చ స్వమతోపపాదనాత్. ఆతగప్రామాణిక విశేషైర్విశిష్టమేవ వ స్తీతి వ క్తవ్యమ్. శబ్దస్యతు విశేషేణ సవిశేషవ వస్తుస్యోధానసాపర్యమ్ - షడవాక్య రూపేణ ప్రపృత్యే. ప్రకృతిప్రత్యయయోగేన హి పదత్వమ్. ప్రకృతిప్రత్యయయోగభేదేన పదస్త్వం

వృత్తీ భూయః పక్షేహ్యసన్నివృత్త్యేవ నివర్తయతి - నత్యాకారా నరమిశ్యం. (నక్వచిదితి) స్వానుభవే ప్రత్యక్షాప్రమాణా నరేషుపీత్య ర్థః. స్వవ్యాపూర్ణప్రసక్తేన సకలవిశేషనివృత్తేసాధయితుమశక్యత్వాత్, ననిర్విశేషవస్తుసిద్ధిరిత్యుక్తం భవతి. ఏవంకర్తృత్వప్రధానచక్షుః పగమ్య సవిశేషత్వమాపాదితమ్. అథ కర్తృత్వనిరాసవ వశ్యకత్వాహ (ధియోహితి) ధీత్వమ్ - ఓదయప్రకాశకత్వమ్. స్వప్రకాశ తా - ఆనన్యాధీనప్రకాశత్వమ్. ఏతవభూయం స్వప్రకాశవాదే సాధనతయా సాధ్యతయాచపరణోపన్యస్తమ్. (జ్ఞాతుర్విషయప్రకాశనస్వ భావతయోపలభేరితి) నియమేన స్వాశ్రయంఽఽతి విషయప్రకాశకతయా భానమానత్యాధీత్యస్వప్రకాశత్వే సీభ్యత ఇత్యర్థః. ధీత్వం ఓదయసా ధనత్వమ్ - తథావభానమానత్యాదితి ససాధ్యావిశిష్టతా. యద్యుపలబ్ధిసిద్ధం సకర్తృత్వత్వంనాజ్ఞీకురుమే - తతః సకర్తృత్వమేతుకంస్వ ప్రకాశత్వమితి సనిర్భేదితిభావః. యద్వా - ధీత్వమ్ - ధీస్వరూపమాత్రమ్. హిశబ్ద ఉపలభ్యేస్సర్వసంప్రతిపత్తిం దర్శయతి. సను సకర్తృ కర్తృవచ్ఛిన్నం జ్ఞానమాత్మమాత్రమ్ - ఆస్యదేవతు స్వాపాద్యవస్థానుభూతం నిర్విశేషం సాధ్యత ఇత్యత్రాహ (స్వాపేతి) అనుభవః - ఆత్మ స్ఫురణమ్. సహి తదా ధర్మభూతజ్ఞానస్ఫురణమ్. స్వాససరే - ఆమావర్తస్యైవాత్మత్వసమర్థనే. నిపుణతరమ్ - పరప్రయుక్తయ్యక్త్యేవేతి భావః. సుఖమహమస్వాసం మామవ్యహం నజ్ఞాతవానిత్యాదినా పరోక్తపరామర్శేనైవేతియావత్. యద్వా - నిపుణతరం-విశదతరం. ఏత దుక్తంభవతి - కింత్యయాస్వానుభవాధీనం నిర్విశేషత్వం కర్తృకర్తృవచ్ఛిన్నస్య జ్ఞానస్యోద్యతే - ఉతాహమితి భానమానస్యాత్మ స్వరూపభూ తజ్ఞానస్య - ఉత తదుత్తీర్ణస్య. ఆద్యే కర్తృకర్తృవచ్ఛేదనియమాదేవ ననిర్విశేషత్వమ్. ద్వితీయే ప్రత్యక్త్యానుకూలత్వాది భిన్నవిశేష త్వమవర్ణనీయమితి వక్యతే. తృతీయే మాన్యత్వాదేవ ననిర్విశేషత్వం సాధ్యమితి. ముఖా నరణే సవిశేషత్వమాహ (స్వాభ్యుపగతాశ్చే) అది శబ్దేన స్వప్రకాశత్వైకత్వానన్వత్వాదయో వివక్షితాః. తే వస్తుమాత్రమితి హ్యుక్తమిత్యత్రాహ (తేచేతి) ఉపపాదయతి (వ స్తీతి) బోధ్యః ఊహిత్యముక్తమ్. అనేనతు నిత్యత్వమ్. నైశేషికాదిభిశ్చ జడత్వమహత్వే. అనేనతు స్వప్రకాశత్వైకత్వే. స్వరూపంతు తైస్సరైవరఖ్యుపే తమ్. అతో విస్రవితవ్యమయః, సంప్రవితవ్యమయశ్చైక ఏవేతి వక్తవ్యముక్తమిత్యర్థః. విమత్సన నరభానినా తదుపపాదనేనచ స్వరూ పాతిరిక్తతాం ద్రధయతి (స్వాభిమతేతి) ఊహిత్యవానిసంప్రతి వస్తునిత్యత్వం సాధయతా త్వయా స్వరూపమాత్రాతిరేకేణ కించిత్సాధిత మస్తి - నవా - అస్తిచేత్సకర్తృత్వమ్ - నోచేత్ - సిద్ధసాధనత్వమ్ - స్వరూపమాత్రస్యాభిమతత్వాత్. సంవిన్నత్యేతి ప్రతిజ్ఞా వాక్యగతా ధర్మధర్మశబ్దౌ కింపర్యాయా - నవా. ఆద్యే సాధనాయాసో నివృఙ్గః. ద్వితీయే స్వరూపాతిరిక్తధర్మానరస్వీకారఇతిభావః. స్వమోప పాదనాన్వపస్తు మాత్రమితి శక్యోపపాదనా ఇత్యన్వయః. పూర్వం సవిశేషత్వనిరాసకమేతుః సవిశేషత్వముక్తమ్. ఆన నరం సాధ్యధర్మైః. తతగ్గతవయవిశేషసాధకమేతుభిః. ఏతే నిరాసకసాధ్యసాధనధర్మా అపరమాథ్యాఇత్యత్రాహ(అవఇతి)ఆతః-విశేషప్రధానకత్వేన సాధ్యత్వేన సాధనత్వేనచ కేమాంవిధర్మాణాం త్వయోక్తత్వాత్. పరమార్థభూతైస్సైర్విశిష్టమిత్యర్థః. ప్రామాణికైర్విశిష్టేన కైశ్చిదితిపూర్వోక్తస్యాభ్యుపగతి విశేషా దర్శితః. (విష్టమేవేతి) పూర్వోక్తసతాతిరేకిత్యస్వాసాధారణత్వాభావే భ్రామోచ్ఛేకో నస్యాత్. నిరాసకధర్మాపారమార్థ్యేన తత్త్వా పారమార్థ్యేరజతసత్యత్వసత్ నిరసనీయాకారసత్యత్వం ప్రసజేత్, సాధ్యధర్మాపారమార్థ్యేన నిత్యత్వాదివిపరీతాకారసత్యత్వప్రసక్తః, సాధ నాపారమార్థ్యేన సాధ్యనిత్యత్వాదివిపరీతాకారస్య సత్యత్వమావద్యేతేతిభావః. ఇత్థం స్వానుభవప్రసక్తా త్రాపితి సవిశేషత్వముపపాదితమ్. అథ ప్రథమప్రతిజ్ఞాతం సర్వప్రమాణానాం సవిశేషవిషయత్వం వక్తవ్యమర్థతే. తత్ర పరణే ప్రత్యక్షాబ్ధియస్త్వేనోక్తత్వాత్, సవిశేషబోధ కత్వాతిశయస్య స్వాభిమతత్వావచ్చ ప్రథమం శబ్దస్య సవిశేషవిషయత్వమాహ (శబ్దస్యబ్ధితి)తుశబ్దః పరోక్తబియ్యన్వసూచకః. విశేషేణేతి పదేన సవిశేషమప్రబోధకత్వాతిశయ ఉచ్యతే. యద్వా-సర్వప్రమాణానాం సవిశేషగోచరత్వే ప్రతిజ్ఞాతే చివ్యస్త్వస్య నరక్షతయా స్వప్రకాశ వృత్తిం నిరూప్య తదన నరమాత్మని ప్రత్యక్షాదిభ్యోఽనరక్షత్వేన ఉభయవాదినీమతస్య కాత్త్రస్య సవిశేషవిషయత్వమాహ (శబ్దస్యబ్ధితి) సవి శేషగోచరత్వప్రమాణా నరభ్యోఽతిశయో విశేషేణేత్యుచ్యతే. తుశబ్దేన తదోపయం శబ్దస్య సవిశేషగోచరప్రత్యక్షాదిపూర్వకత్వం విశేష ఉచ్యతే. ప్రతిజ్ఞాతస్య మేతుమాహ (పదవాక్యభూతేతేతి). తతఃకీం సవిశేషవిషయత్వస్యోక్తి శబ్దాయాం పదరూపేణ ప్రవృత్తిం వివృణోతి (ప్రకృతితి) తతఃవిమత్సత్రాహ (ప్రకృతిప్రత్యయయోగితి) (నమస్త్వేతేతి) వాత్సర్యా తావదాహ్లామ్. పదమేవ సవిశేషపరమితిభావః. వాక్యరూపేణ



విజ్ఞాపకప్రతిపాదనమవర్జనీయమ్. పదభేదశబ్దభేదనిబంధనః. పదసంఖ్యతరూపస్య వాక్యస్యానేకపదార్థసంగర్గ విశేషాధిధాయిత్వేన నిర్విశేషవస్తుప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్ ననిర్విశేషస్తునిశ్చయప్రసూతమ్. ప్రత్యక్షస్య నిర్వి కల్పకసవికల్పకభేదభిన్నస్య న నిర్విశేషవస్తుని ప్రమాణభావః. సవికల్పకం జాత్యా దృశ్యనేకపదార్థవిశేషవిషయ త్వాదేవ సవిశేషవిషయమ్. నిర్వికల్పకమపి సవిశేషవిషయమేవ - సవికల్పకే స్వస్తిన్ననుభూతపదార్థవిశేష ప్ర తిసంధానమేతుత్వాత్. నిర్వికల్పకంనామ కేనచిద్విశేషేణ వియుక్తస్య గ్రహణమ్. స సర్వవిశేషసహితస్య. తథాభూతస్య కదాచిదపి గ్రహణాదర్పనాదనుపపత్తేశ్చ. కేన చిద్విశేషేణేవమిథమితి హి సర్వా ప్రతీతిరుప జాయతే. త్రికోణసాన్నిధిసంస్థానవిశేషేణ వినా కస్యచిదపి పదార్థస్య గ్రహణాయోగః. అతోన్వికల్ప కమేకజాతీయద్రవ్యేషు ప్రథమపిణ్డగ్రహణమ్. ద్వితీయాదిపిణ్డగ్రహణం సవికల్పకమిష్టగ్రహణే. తత్ర ప్రథమ

ప్రవృత్తిం వివృణోతి (పదభేదశబ్దభేద) పదభేదః - పదానాం పరస్పరభేదః. సకేవలం ప్రకృతిప్రతియభేదః ఏవాన్తః ప్రమాణభావః. పదభేదోపేతి చార్థః, అన్యథాపదా ప్రరచైయధ్యాదిభి భావః. పదభేదస్యార్థభేదనిబంధనప్రేక్షా వాక్యైరత్యాన్నిర్విశేషత్వనిష్ఠితి కష్టాయాం వాక్యస్య స విశేషవిషయత్వం నదకనిర్విశేష ప్రమాణభావముపసంహరతి (పదసంఖ్యతేతి) తత్రత్వదాభిధేయీనాం సంఖ్యనిష్ఠానిన వాక్యప్రతిపా ద్యః - సత్య తత్రత్వదార్థప్రమాణేన ఆధా ప్రరమిత్వర్థః. నమ నిర్విశేషకత్వేన నిర్విశేషం వస్తు కిలప్రతిపన్నమ్. ఉచ్యతే ప్రతిపన్నమ్. ఉత సర్వేషాం వస్తుప్రతిపన్నమ్. అద్యే నిర్విశేషవస్తునః శబ్దేన ప్రతిపాదనాన్నిషేసోఽనుపపన్నః. ద్వితీయేన నిషేషాన్త్యాన్తేర్నిష్ఠితి ప్రమాణభావః. తస్మా ద్యేతు సవిశేషనిరాసగీకృతస్సాన్యతే. చైవం - భృగ్నిరమితిభాగాత్, నిర్విశేషవస్తున శబ్దస్య ప్రమాణభావః సా నిష్ఠా - సాని ప్రమాణభావ మేతుత్వాత్. అతో నిర్విశేషకల్పజనితావిభోఽన్యయానర్హగోచరా భ్రాన్తిగ్ని ప్రమితిబనత్వేనైవైవ్యవస్థాప్రతియం ప్ర. అ. అన్వికల్పకమిష్టగ్రహణం నిషేషప్రతిపక్షధర్మలో విశేషశబ్దస్య సంకోచానభ్యుపగమేహ్యధికరణాలా భాన్నిషేషకశబ్దస్యాన్వయం సహ్యతే. సహ నిర్వికల్పకేతి పదా ప్రరాసస్యోన్వి నిర్విశేషకల్పోఽధాభిధాయీ. అతస్సంకోచాభావే వ్యాఖ్యాతః. యద్యపి కథంబిద్విభక్త్యర్థో ననుపపన్నః. అథాపి నిర్విశేష వస్తుస్య బహుప్రతిపాదనవస్తుప్రమాణభావధాభిధానమవర్జనీయమ్. తత్పరుషప్రయోగేన అధికరణాభిధానముపసంహరయే. అతో యాని నిర్విశేషకల్పజని ప్రమాణభూతవాక్యభ్యః - తదా విషయవిభాగోద్రవ్యవ్యయః - సకలవిశేషశూన్యప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్. సగీలే రోగిణీం ఇత్యుక్తే నశ్చివపివాన్య విషు సవిశేషనిషేషః సంబంధితేవయోద్రవ్యః. తథాకాన్త్రేవపి \* అవిశేషా ప్రతోహి తఇతి గీర్ణాదీగుణాన్వితానామపి స్ఫురిత్యాదీనాం శాస్త్రత్వేనారత్వమాధత్వయావకలిపయవిశేషవిరహవిషయతయా అవిశేషకల్పః ప్రయుజ్యతే. ఏవం జ్ఞానస్వరూప రత్వస్య ప్రరంభితయా స్యానుభవ వశజ్ఞా నిరూపితౌ. అథ వ్యతిక్రప్రమాణేషు మూలభూతస్య ప్రత్యక్షస్యసవిశేషవిషయత్వముపపాదయే (ప్రత్యక్షస్య న్యేత్వాన్వితా) నిర్వికల్పకాను భూతార్థస్య సవికల్పకే ప్రతిసంధానస్యవత్ప్రమాణత్వాత్తమవయోగీత్యేనచ సవికల్పకస్వరూపం ప్రదర్శి. స. అన్వికల్పకస్య సవిశేషవిషయ త్వం ప్రతిజానీతే (నిర్వికల్పకమితి) ఏకజాతీయవిశేషం ద్వితీయాది పిణ్డగ్రహణస్య సవికల్పకత్వం ప్రథమపిణ్డగ్రహణస్య నిర్వికల్పకత్వం హృది నిధాయ మేతుమాహ (సవికల్పకఇతి) విశేషప్రతిసంధానమితి పక్షీనమాసః, కర్తృధారయోవా. స్వస్తికా-నిర్వికల్పకే. అనుభూతజాత్యాదిపదార్థ విశేషవస్తువిషయస్య సవికల్పకే ప్రతిసంధానస్యమేతుత్వాదిత్యర్థః. ప్రథమపిణ్డస్య విశేషతయాఽవగతత్వవర్ధరల్పత్వమ్. ప్రథమపిణ్డే జాతివిశేషత యా ప్రతీతేషా ద్వితీయాదిషుజాత్యనువృత్తిబుద్ధిః. ప్రతిసంధానం ఘటతే. కథం ప్రతిసంధానమ్-సకలవిశేషశూన్యవిషయంహి నిర్వికల్పక మితి మేత్వనిధిమాశక్త్యాహ (నిర్వికల్పకంనామేతి) సకలవిశేష వైభవ్యాభావముపపాదయతి (తథాభూతస్యేతి) సకలవిశేషశూన్యగ్రహణం కిం దర్శనాదభ్యుపగమ్యతే. కింవాఽనుపపత్త్యా కల్పవృత్తిఇతి వికల్పస్య సతావద్దర్శనమిత్యాహ (కదాచిదపితి) కల్పనం వ్యవస్థాప్రతి (అనుపపత్తేరితి) నిర్విశేషజ్ఞానభాగితైవ అనుపపత్తిర్వ్యతే. తత్కల్పమితి మూలతో నిరస్తేతిభావః. అదర్శనం వివృణోతి (కేనచిదితి) ప్రకారవిశేషవిషయమో శేతి భావః. ఉత్తరత్రగ్రహణాయోగాదితి శబ్దమ్యామేతుత్వం స్ఫుటమ్. అత్రవ్యామిస్థానే హిశబ్దః. ఇవమిథమితి ప్రతితమేన విన్యాసస్వగ్రా త్యకలివిశేషశూన్యగ్రహణకల్పనామపి వ్యవస్థాప్రతి (త్రికోణేతి) అనుపపత్తిం వివృణోతి (గ్రహణాయోగాదితి) అధ్యావృత్తశబ్దావాక్యేన గ్రహణాయోగాదితి పశ్యమ్యన్తాన్వయః. త్రికోణమ్. గోముఖమ్. గ్రహణాయోగాత్ - దృష్టవ్యాప్తివిరోధేన సకలవిశేషశూన్యగ్రహణరల్పనస్యాను పపన్నత్వాదిత్యర్థః. అనుపపత్తేరిత్యేన వివక్షే బాధకతరోఽన్యధాప్రేతః. సవిశేషవిషయత్వాభావే ప్రత్యయత్వమేవ కేమితేతి, అస్య తర్క స్యానుగ్రహణ్యం ప్రమాణం ప్రత్యక్షం యోగ్యానుపలబ్ధశ్చ. యదా - అనుపపత్తేరిత్యేన సవిశేషవిషయత్వే సాధగం ప్రమాణం వివక్షి తమ్. ప్రథమాక్షసంసాతతం జ్ఞానం సవిశేషవిషయమ్ - జ్ఞానత్వాత్, సంప్రతిపన్నవదితి. ఏవం సాధకప్రమాణభావబాధకప్రమాణ సద్భూతాభ్యాం వివక్షిత కలిపయవిశేషశూన్యగ్రహణం నిర్వికల్పకమితి సిద్ధమ్. అనేన నిర్వికల్పకశబ్దస్య సంబంధితవృత్తిత్వం ఘటతమ్. సవసంకో చగ్ని కన్ద్రివిషయ ఇత్యత్రాహ (అతఇతి) అతః ఉక్తాదర్శనానుపపత్తిభ్యామిత్యర్థః. ప్రథమద్వితీయపిణ్డయోః సవికల్పకనిర్వికల్పకశబ్దా నసంకో తితౌ. అతస్తయోః పిణ్డయోద్రవ్యవస్తుం వత్తవ్యమితి శక్తాయాం గ్రాహ్యకారణేన దర్శయతి (తత్రేత్యాదినావాక్యద్యయేన) గోత్వాను



పిండగ్రహణే గోత్వాదేరనువృత్తాకారతా నప్రతీయతే. ద్వితీయాదిపిండగ్రహణేష్యేవానువృత్తిప్రతీతిః. ప్రథమప్రతీత్యనుసంహితవస్తుసంస్థానరూపగోత్వాదేరనువృత్తిగర్భవిజ్ఞత్యం ద్వితీయాదిపిండగ్రహణావసేయమితి ద్వితీయాదిగ్రహణస్య సవికల్పకత్వమ్. సాన్నాదివస్తుసంస్థానరూపగోత్వాదేరనువృత్తిర్నప్రథమపిండగ్రహణే గృహ్యతేతి ప్రథమపిండగ్రహణస్య నిర్వికల్పకత్వమ్. నపునసంస్థానరూపజాత్యాదేరగ్రహణాత్. సంస్థానరూపజాత్యాదేరప్రైన్ద్రియికత్వా విశేషాత్, సంస్థానేన వివా సంస్థానినగి ప్రతీత్యనుపపత్తేశ్చ, ప్రథమ పిండగ్రహణేపి సంస్థానమేవ వస్త్విత్తమితి గృహ్యతే.

వృత్తిప్రతిత్వప్రతీత్యోః సవికల్పకత్వకల్పకత్వయోగో ద్రవ్యత్వనిమిత్తతాం దర్శయతి (ప్రథమప్రతిత్వత్వాదినా వాక్యవ్యయేన) పూర్వగ్రహణోక్తం గోత్వం సంస్థానశబ్దేన విశేషితమ్. తేన పరాభివ్యక్తవిలీనాభ్యగతఘృతత్వాదేరేవ ప్రత్యక్షత్వే వృజ్ఞకాపేక్షయా విలక్ష్యేనాస్తీతి దర్శితమ్. తదేన సంస్థానమనంతరగ్రహణే సాన్నాదిశబ్దేన నిర్దిశ్యతే. ఏవమనువృత్తిగ్రహణగ్రహణాభ్యాం సవికల్పకత్వం నిర్వికల్పకత్వంచోక్తమ్. నానువృత్తి మాత్రాగ్రహణాన్నిర్వికల్పకత్వమ్. కింతు జాత్యగ్రహణాచ్చ. అనుచ్యత్వగ్రహణేపి జాతిరేవాగృహీతాస్యాదితి శబ్దాయామాహ (నపున సంస్థానాగ్రహణాదితి) అత్రాగ్రహణానుపపత్తివిశేషకత్వం సంస్థానరూపశబ్దః. గోత్వాదేరసాధారణగర్భ భూతానువృత్తిగ్రహణాత్, గోత్వాదిర్గృహీతశ్చ శబ్దాయామగ్రహణానుపపత్తిమేవ వివృణోతి (సంస్థానరూపజాత్యాదేరపీతి) గ్రహణాకారణభూతేద్రియయోగ్యతాయామపి సమవేషాదితి బోధితనాయ పునఃసంస్థానశబ్దోక్తిః. నిర్వికల్పకత్వం సవిశేషవిషయత్వే ప్రమాణత్వేన సవికల్పకే నిర్వికల్పకానుభూతార్థవిజ్ఞప్రత్యభిజ్ఞానం పూర్వమితి. పరాభివ్యక్తనిర్వికల్పకాభావే యోగ్యానుపలబ్ధిగ్రహణమితి, తయోరనుగ్రాహకతర్కశ్చ అనేనోక్తో భవతి. కింప్రమాణానుపపత్త్యా ప్రమేయానుపపత్త్యానా వస్తుమాత్రగ్రహణాభ్యుపగమణి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రమాణానుపపత్తిం ప్రథమం వ్యవస్థతి (బద్ధియికత్వావిశేషాదితి) అనేన పృథివ్యపృథక్విద్యగద్యవృత్తిః. కథమైద్రియికత్వమ్ - సమవాసాన్నివేద్రియికత్వాత్వయంత్రమితిచేత్, తద్విసవికల్పకే విష్టగ్రహణమనుపపన్నమ్, అతో నభిప్రేద్రియగ్రాహ్యత్వమితి సప్రమాణానుపపత్తిః. ఆసంనిహితత్వం ప్రమేయానుపపత్తిః. అపృథక్విద్యత్వేన తన్నాస్తీతి పరిహరతి (సంస్థానేనేతి) అనేన చాపేక్షాత్వేన పృథక్విద్యదృష్టాదివ్యావృత్తిః. ఏకేద్రియగ్రాహ్యత్వేనత్యపృథక్విద్యత్వాత్, ప్రమాణప్రమేయానుపపత్తిర్నాస్తీతి ససంస్థానమేవ వస్తుగృహీతమిత్యర్థః. ఏవం పూర్వం సంస్థానరూపశబ్దాభిప్రేతోఽర్థో వివృణోభవతి. అనుచ్యత్వగ్రహణానుసంస్థానరూపజాత్యాదేరగ్రహణశబ్దస్థానీయః - ప్రకారప్రకారిభావేన గ్రహణోపపత్తేరితిభావః. ప్రథమపిండగ్రహణే అనుచ్యత్వగ్రహణాత్ గోత్వమగృహీతంచేత్ ద్వితీయపిండగోత్వం దుర్గ్రహమ్ - అనుచ్యత్వగ్రహణాత్. అనేకవ్యక్త్యవ్యయరూపానుభూతవృత్తిః. సాచాన్వయినగి పదార్థస్య పూర్వవ్యక్తినిష్ఠతా పరామర్శేనైవ ద్వితీయాదిషు గృహ్యతే. అతగ్గ్రహమపిండగోత్వాగ్రహణాత్ తదన్వయా పరామర్శేన ద్వితీయవ్యక్త్యవ్యయరూపానుభూతిః వ్యతియేవ దుర్గ్రహేతి తత్రాపిగోత్వమగృహీతమ్. ఏవం ప్రథమద్వితీయవ్యక్త్యవ్యయరూపమర్శే త్యతియేననువృత్తిగృహీతేతి గోత్వమగృహీతమ్. ఏవం వ్యక్త్యర్థరేష్యసి, గోత్వం దుర్గ్రహం స్వాత్. అతగ్గ్రహమపిండగ్రహణమేవ గోత్వగ్రహణమభ్యుపేతవ్యమ్. ఏవం సకలవిశేషకాన్వయస్థగ్రహణం వ్యవస్థమ్. జాత్యాదయో విశేష్యం చ పృథక్విద్యకల్పకే గృహీతమ్. సవికల్పకమేవ విష్టతయాగ్రహణమితి పక్షశ్చైర్ధాన్విరస్తో భవతి. విశేషణం విశేష్యం చ పృథక్పృథక్గృహీతమితి కథమవగతమ్ - చక్షురణ్డలాదిషు విశేషణవిశేష్యయోః పృథక్పృథక్గ్రహణపూర్వకత్వదర్శనాదిచేత్. తత్ర కిమపృథక్విద్యేతేతాయాం పృథక్గ్రహణమ్ - ఉతపృథక్త్వేతిచేతాయామ్ - నప్రథమః - విష్టత్వేనైవగ్రహణాత్. పృథక్త్వేతిచేతాయాంతు విష్టగ్రహణమేవ నాస్తీతి సతత్వగ్రహీతమేతత్వమ్. అతగ్గ్రహణగ్రహణస్య విష్టగ్రహణమేతత్వాభావాత్ నగోత్వాదౌ పృథక్గ్రహణప్రసక్తః. నను విశేషణవిశేష్యభావస్య సప్రతియోగికత్వాత్ప్రజ్ఞానస్య ప్రతియోగిస్వరూపజ్ఞానమపేక్షిమితి విష్టప్రతిపత్తేర్ధాత్యాది పదార్థస్వరూపమాత్రగ్రహణపూర్వకత్వం స్వీకార్యమ్. ఉచ్యతే - ప్రతియోగిజ్ఞానాపేక్షానామ కిం విష్టజ్ఞానే ప్రతియోగిస్వరూపభావనయమితి-ఉతతజ్ఞానస్య విష్టజ్ఞానమేతత్వమ్. ప్రథమమస్యపగచ్ఛామపి-ద్వితీయేవ జాత్యాదయగిపదార్థాగి ప్రథమం మిథో వ్యావృత్తతయా గృహీతా నవా - నచేత్. అవ్యావృత్తతయా గృహీతానాం పూర్వోత్తరజ్వాలానామివ విశేషణవిశేష్య భావప్రతియోగిప్రతితిర్నీయవద్యతే - యది వ్యావృత్తతయా గృహీతాః-తదా వ్యావృత్త్య విశేషణవిశేష్యభావేన పారతన్య్యాగిదిలక్షణేన తదౌపయికాకారాస్త్రే. వాదినస్సాత్ - విశేషణవిశేష్య భావవ్యత్యానప్రతితిగిప్రసక్తతే. వస్తుసామర్థ్యాద్యప్రపంచ విశేషణవిశేష్యభావగి ప్రతియతశ్చిచేత్ - తద్వి వస్తుసామర్థ్యంనామ విశేషణవిశేష్యభావరూపం తదౌపయికాకారాస్త్రరూపం వాస్యాత్. వస్తుస్వభావస్య సత్త్వాపకారకత్వేనైవ వస్తు స్వభావాదేన విష్టప్రతిసంభావాత్, స్వరూపమాత్రగ్రహణకల్పనమయి క్తమ్. జ్ఞాతతయోపకారకత్వే తేన స్వభావేన వ్యావృత్తతయా విశేషణస్య ప్రాగవగతిరస్థితి. ప్రథమతపి విష్టప్రతితిరభ్యుపగతా స్సాత్. అతో వరం ద్రవ్యవైయ ప్రథమం. విష్టతయా ప్రతిత్వభ్యుపగమః, తస్యాపి స్వభావస్య స్వవిశేష్యభూతం విశేషణం ప్రతి విశేషణత్వం సప్రథమమవగతమ్. కింతు స్వరూపమాత్రమితిచేత్తద్వి విశేషణత్వభావయోర్విశేషణవిశేష్య భావవ్యత్యానగి ప్రతియేత. తత్పరిహరాయ తస్య వస్తుస్వభావస్య జ్ఞాతావ్యత్యానభ్యుపగమేనవస్థా. యది వ్యత్యానవిష్టప్రతితిప్రథమ్య

అతో ద్వితీయాదివిద్యగ్రహణేషు గోత్యాదేరనువృత్తి ధర్మవిభజితా సంస్థానివత్సంస్థానవచ్చ సర్వదైవ గృహ్యత ఇతి తేషు సవికల్పకత్వమేవ. అతగప్రత్యక్షస్య కదాచిదపి సన్నిధిశేషవిషయత్వమ్. అతఏవ సర్వత్రభిన్నాభిన్నత్వమితి నిరస్తమ్. ఇదమిత్థమితి ప్రతీతావిదమిత్థంభావయోరైక్యం కథమివ ప్రశ్నోతుం శక్యతే. తత్రేత్యం భావసాన్నిధిసంస్థానవిశేషః, తద్విశేష్యం ద్రవ్యమిదమత ఇత్యయోరైక్యం ప్రతీతిపరాహతమేవ. తథాహి - ప్రథమమేవ వస్తు ప్రతీయమానం సకలేతరవ్యావృత్తమేవ ప్రతీయతే. వ్యావృత్తిశ్చ గోత్యాది సంస్థానవిశేషవిభజితయేత్థమితి ప్రతీతే. సర్వత్ర విశేషణవిశేష్యభావప్రతిపత్తౌ తయారత్యన్తభేదగిప్రతీ

ప్రసక్తాదిహారాయ జాత్యాదీనాం స్వరూపమేవ విశేషణభావో విశేష్యభావశ్చ - సత్వాకారానైవ మిన్ద్రియ్యున్ద్ర్యుభిః. తదా ప్రథమప్రతిపత్తివిశేషణతయా విశేష్యతయాచ స్యాత్. తదప్రతిపత్తౌ స్వరూపస్యాగృహీతత్వప్రసక్తౌ. తత్రైవ ప్రతీతాప్రథమతేవ విశ్వప్రసాద స్యాత్. ఏకస్యామ్ ప్రతీతౌ విశేషణతయా విశేష్యతయాచ జాత్యాదీనాం ప్రతిపత్తిత్వాత్. అతగిప్రథమతేవ పరస్పరప్రతియోగివిశేషణవిశేష్యభావ ప్రతిస్సంభవతేన్ద్రియ్యున్ద్ర్యుభిః ప్రవృత్తమ్. ఏవంసతి విశ్వగ్రహణస్య పృథగ్గ్రహణపూర్వకత్వే భిన్నసామగ్రిశేష్యపక్షగోచరత్వముపాసిన్యాత్. పక్షవ్యతిరిక్తవ్యవచ్చేద్యాభావేన్ద్రియ్యతర్కబలాత్ పక్షవ్యవచ్చేదకత్వసిద్ధిరుపాధిత్వం యుక్తమ్. యథా ప్రథమసాభావసాన్యాదివత్త్వాదస్తవత్వే భావరూపాది మత్వముపాధిర్భవతి భావోన్వక్ష్యప్రసక్తరూపతర్కబలాత్. యథాస్తివత్త్వాన్వయానుసూస ఆచ్రేస్తవముపాసిన్యర్థ్యాస్తిమతి భూమింబలస్య ప్రసక్తతర్కబలాభవతి తవత్. అతగిప్రథమపిష్టగ్రహణ ఏవ గోత్యం గృహ్యతే. ద్వితీయాదివస్తువృత్తిగ్రహణమభ్యుక్తేత్వమ్. అతో యథోక్తస్వరూపే ఏవ నిర్వికల్పకసంకల్పకే. అనువృత్తిగ్రహణమాహి సవికల్పక నిర్వికల్పకయోగి ప్రయోజకా కథితౌ. తత్కథం ద్వితీయాదిగ్రహణస్య సవికల్పకత్వమిత్యత్రాహ (అత ఇతి) అతః - ప్రథమగ్రహణ ఏవ సంస్థానవస్తుగ్రహణాత్. అనువృత్తిగ్రహణవిభరప్రథమేతరగ్రహణే కథం సవికల్పకత్వమిత్యత్రాహ (ద్వితీయాదితి) ద్వితీయాదిపిష్టగ్రహణేషు - ద్వితీయాదిశ్చేన పిష్టగ్రహణేషు. అనేన సంస్కారసచివగ్రహణం సవికల్పకమితరన్నిర్వికల్పకమితిస్థమ్. ఏనేన సకేవలజాన్య సువృత్తయేన సవికల్పకత్వం జాతిగుణాదివస్తుతమానువృత్తివిశ్వగ్రహణమపి సవికల్పకమితిస్థమ్. సర్వసాధానవృత్తివికల గ్రహణమేవ నిర్వికల్పకమ్. యథా ఏకవ్యక్తా ప్రథమక్షస్థిపాతజం జ్ఞానమ్. సర్వేకవ్యక్తావపి సంస్కారజన్యం దేశకాలాభ్యనువృత్తివిశ్వగ్రహణం సవికల్పకం స్యాత్. స్యాదేవ సంస్కారజన్యత్వానువృత్తిగోచరత్వావిశేషాత్. ఏవజాతీయద్రవ్యేషు ప్రథమపిష్టగ్రహణమిత్తుక్తిస్తే జాత్య సనువృత్తిప్రదర్శనార్థా. సంస్థానివత్ సంస్థానవతి దృష్టా న్దవ్యయప్రదర్శనం సృష్టికరణార్థమ్. పిష్టభర్త సంస్థానమ్. తద్భర్తానువృత్తిభిః భర్తృభావరూపసామ్యనిబద్ధసంవ దృష్టా న్దవ్యయోపాదానమ్. ఏవం సవికల్పకనిర్వికల్పకయోః సంస్కారసచివత్వత్వద్విరహా సామగ్రితైవమ్యమ్. గోత్యాభ్యనువృత్తితద్విరహా గ్రాహ్యకారనైవమ్యమిత్తుక్తం భవతి. ద్వివిధస్యాపి ప్రత్యక్షస్య సరిశేషవిషయత్వం నిగమయతి (అత ఇతి) ప్రసక్తాభేదాభేదం నిరాకరోతి (అత ఏవేతి) అత ఏవ - ప్రథమపిష్టగ్రహణస్య విశ్వవిషయత్వసంకల్పకేన. సర్వత్ర - పిష్టవ్యయ జాతివ్యక్తిగుణగణితీయతద్వత్కార్యకారణేవీత్వార్థః. కథమిత్యత్రాహ (ఇదమిత్థమితి) భేదాభేదాదీనా పిష్టానామన్యోన్య భేదాభేదసమర్థనే ఇదమిదం సభవతీతి భేదః, ఇదమిదంభవతీత్వభేద ఇత్యేకత్వైవ యగపద్మావాభావరూపవ్యాపారపరిహారార్థం జాత్యాత్మనా అభదో వ్యక్త్యాత్మనా భేద ఇత్యాకారద్యయేన భేదాభేద ఉపపాదితః. జాతిగతోఽభేదః, వ్యక్తిగతో భేదః, వ్యక్తి నైకస్య ద్వాన్యత్వకతేతి శబ్దాపరిహారాయ జాతివ్యక్తిత్వాన్యోన్యభేదాభేద ఉక్తః. తన్నిరహణాయాకారానైవన్యయాదర్శనాత్ ప్రతీతికేవ శరణమిత్యాశ్రితా. అతస్తన్నిరాసాయ ప్రథమం జాతివ్యక్తిత్వేదేనైవ ప్రతీతరభేదస్య ప్రతీతివిరోధం దర్శయతి (ఇదమిత్థమితి) ఇదంభావో విశేష్యమ్. ఇత్థంభావో విశేష్యమ్. ఇత్థమంశఃకః, ఇదమంశఃకఇత్యత్రాహ (తతేతి) అత్ర జాతివ్యక్తిత్వేదాభేదే చత్వారోపేతవగిసరోక్తాః. ప్రథమపిష్టగ్రహణే అభేదేన గ్రహణమ్, ఏకశబ్దానువిధప్రత్యయః, మత్స్యేయప్రత్యయనిరపేక్షసమానాధికరణపదప్రయోగః, సహూపలమ్యునియమశ్చేతి. అత్ర సహూపలమ్యునియమసమానాధికరణ ప్రత్యయో భేదాభేదసాధకా. అన్యో ద్వావభేదసాధకా. ఇదంపేటచతుష్టయమశబ్దాన్యూ (తథాసీతి) తాకామృది కృత్యా ప్రథమపిష్టగ్రహణే అభేదేన గ్రహణం వ్యవస్థితి (ప్రథమమిత్యాదీనా) సకలేతరవ్యావృత్తమ్ - సకలవిజాతీయవ్యావృత్తమిత్యర్థః. తతగికింభదేన గ్రహణస్యేత్వత్రాహ (వ్యావృత్తిశ్చేతి) గోత్యాదిసంస్థానవిశేషవిభజితయా ఇత్థమితి ప్రతీతేగి వ్యావృత్తిశ్చ నిచ్చియత ఇత్థార్థః. అనేనాఖిలవాక్యార్థభక్త్యాచార్తగిశ్చోత్ భవతి. తాత్పర్యవిదైకదర్శనస్యేహాభిప్రేతత్వాత్తచ్చ పూర్వం దర్శితమ్. గోత్యాదివిభజితయా ప్రతీతిరస్తు - తథాపి అభేదః స్వప్రమాణేన ప్రసక్తతేచేన్ననివార్యత ఇత్యత్రాహ (సర్వతేతి) సర్వత్ర - గోత్యవదాశ్రయాదిమదజ్ఞుకుజ్ఞులాదిమద - దజ్ఞుపక్షివోద జాతితద్వత్వోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఏవ అభేదవిరోధీత్వార్థః. (విశేషణవిశేష్యభావేతి) గోత్యవ్యక్తిగ్రహణవృత్తి వ్యావృత్తిగ్రహణే విశేషణవిశేష్యభావరూపేణాకారానైవేన భేదో గృహీతః. సహ్యోక్తేనాకారేణ భేదగ్రహ ఇత్యస్తి నియమ ఇతిభావః. ఉభయత్రాత్మస్తభేదోఽస్తీచేత్ మత్స్యేయప్రత్యయనిరపేక్షసమానాధికరణ్యమేకశబ్దానువిధప్రత్యయః, సహూపలమ్యునియమశ్చ కథమేకత్ర

త్రైవ సువ్యక్తః. తత్ర దణ్డుకుణ్డలాదయగ పృథక్సంస్థానసంస్థితాస్సవ్యవృత్తాశ్చ కదాచిత్కాచిద్ద్రవ్యాస్తరవి శేషణతయాఽవత్తిష్ఠతే. గోత్వాదయస్తు ద్రవ్యసంస్థానతయైవ పదార్థభూతాస్సన్తో ద్రవ్యవిశేషణతయా అవస్థితాః. ఉభయత్ర విశేషణవిశేష్యభావస్సమానః. తతఏవ తయోర్భేదప్రకాశ్యత్వం. ఇయాన్త్రువిశేషః పృథక్ స్థితిప్రతిపత్తియోగ్యాదణ్డాదయః. గోత్వాదయస్తు నియమేన తదనర్హా ఇతి. అతో వస్తువిరోధగ్రస్థి తిపరాహత ఇతి ప్రతీతిప్రకార నిహనానోపాద్యతే. ప్రతీతిప్రకారోపి ఇదమిత్థమిత్థేవ సర్వసన్తతః. తదేతత్సూత్రకారేణ \* ౧ వైకస్థిత్వసంబంధాదపి సువ్యక్తముపపాదితమ్. అతగప్రత్యక్షగ్య సవిశేషవిషయత్వేన ప్రత్యక్షాదిదృష్టసంబంధవిశేష విషయత్వాదసమానమపి సవిశేషవిషయమేవ. ప్రమాణసత్త్వానివాదేపి సర్వాభ్యుపగత ప్రమాణానామయమేవ విషయ ఇతి నకేనాపి ప్రమాణేన నిర్విశేషవస్తుసిద్ధిః. వస్తుగత

దృశ్యతే నాన్యత్రేత్యతః (తత్రేతి) తత్ర - గోత్వతదాక్రయదణ్డుకణ్డానివగ్నే - పృథక్సంస్థాన విష్టస్వపర్యవసితకాదాచిత్కాచిద్ద్రవ్యవిశేషణభావోఽవత్సర్థీయ ద్రవ్యయసామేషసామానాధికరణ్య ప్రత్యయే ప్రయోజకః. ద్రవ్యసంస్థానతయైవ పదార్థత్వేన తత్పర్యవసత్తాత్ తద్విశేషణతయైవ స్థితిః వత్సర్థీయద్రవ్యయనిరవేషసామానాధికరణ్య ప్రయోజకా. సహౌపల్యనియమతదభావయోరపృథక్విధత్వ పృథక్విధత్వే ఏవ ప్రయోజకే. నతు భేదాభేదావత్సర్థః. సహౌపల్యనియమే ద్వయోరేవ సహభావాత్, సహౌపల్యే ద్విత్వసాధకః. తస్మియమస్తు భిన్నయోరేకస్థిత్వమి సా స్థిత్యసాధారణానైకానికత్వాదనుభయసాధకః. కిం చ - విరుద్ధమివ. ద్విత్వసాధకసహౌపల్యనియమేహి ద్విత్వస్య నియమం దర్శయతి. ఏకశబ్దానువిధద్రవ్యయస్తు ఏకో దణ్డీత్యాదిమ దణ్డ్యస్తరవాన్ రక్తత్వదర్శనేన ధర్మ్యస్తరసమేషపరత్వాత్, సధర్మధర్మిః సోరభేదసాధకఇతిభావః. యద్యేవం జాతికుణ్డలాదేర్వైషమ్యమ్. యది విశేషణవిశేష్యభావసామ్యాయభయత్ర భేదస్సాభ్యుతే - తస్మి సహౌపల్యనియమాదివైషమ్యే ఏకత్వమపి స్యాదిత్యతః ఆహ (ఉభయత్రేతి) విశేషణ విశేష్యభావావిశేషా తత్ప్రాయ క్తభేద ప్రతిపత్తినివాద్యా - విశేషణవిశేష్యభావేనతి భేదస్సాభయసంప్రతిపత్తేః. సహౌపల్యనియమే ఐక్యం హి విమతమ్. అతో నసంప్రతి పన్న భేదవిరుద్ధా భేదగర్భ్యుః. యథా శీతత్వోష్ణత్వాద్యవాస్తరవైషమ్యం సద్రవ్యత్వాదిసాధారణాకారవిరోధ్యద్రవ్యత్వకల్పకమ్. ఏవం సహౌపల్యనియమో నభేదవిరోధ్యాకారకల్పకఇతిభావః. యద్వా - పృథక్విత్వానాం దణ్డాదినాం అవిశేషణానామేవ సతాం కదాచిత్సహభావమూత్రాద్విశేషణత్వమధ్య ప్రమిత్యత్వ ప్రభిన్నేషు విశేషణత్వాభావాద్విశేషణత్వం నాత్య ప్రభేదసాధనసమర్థమిత్యత్రాహ (ఉభయత్రేతి) వ్యావృత్తప్రతితౌ వ్యావృత్తకతయోపయజ్యమానత్వం విశేషణత్వమ్. తచ్చ దణ్డాదివృషి ముఖ్యమితి విశేషణత్వాదత్య ప్రభేదో యుజ్యత ఇతిభావః. గోత్వతదాక్రయాదిష్టేవ సహౌపల్యనియమః నాన్యత్రేతి వ్యవస్థాసిద్ధర్థమైక్యం కల్పనీయమితి చేత్తత్రాహ (ఇయాన్త్రీతి) ఇయానేవ - నత్యగికం కల్పనీయమిత్యర్థః. యది సహౌపల్యనియమవ్యవస్థామైక్యం కల్ప్యతే - తదయ క్తమ్. తత్రైవైక్యం నాన్యత్రేతి వ్యవస్థార్థసద్ధాస్తరకల్పనప్రసక్తతే - యద్యైక్యం తత్ర స్యాభావికం, తస్మి సహౌపల్యనియమస్సాభ్యాభావికఇతి సప్రతిపన్న విరుద్ధాద్వాస్తరకల్పనాగౌరవమాశ్రయణీయమితి భావః. యద్వా - విశేషణవిశేష్యభావప్రసక్తభేదప్రతిపత్తిర్యోభయత్ర తుల్యా - తథా సహౌపల్యనియమో దణ్డభేదదత్తాదావపి స్యాత్. జాతివ్యత్యోర్వా ససాభ్యాదిత్యత్రాహ (ఇయాన్తితి) సహి సాధారణాకారేఽన్యపగతేఽవాస్తరభేదస్యాజ్యత్యర్థః. ఘటే పటస్యాభావో భేదః. తత్ర తస్య సద్భావోఽభేదఇతి భావాభావవిరోధస్య సహిద్భవేఽనుపపన్నం నామేతి న్యాయాత్ ప్రతిపదరాహిత్యమాశక్యాహ (అత ఇతి) అతః - ఇత్థం భేదసామానాధికరణ్యేన అభేదస్య ప్రతిత్యభావాత్. కథం ప్రతితిప్రకారఇత్యత్రాహ (ప్రతీతి ప్రకారోహితి) యది విశేషణవిశేష్యయోరైక్యమస్థి - తర్హస్యతరదేవ ప్రతియేత. అన్యతరప్రతితిర్వాస్తు - తథాపి నైక్యమ్. యథా - పూర్వానుభూతయోగిపురుషయోః ఏకస్థికాదృష్టే సహిపురుషైక్యమ్. జాతివ్యత్యోస్సమ్యుక్తనియమ ఏకత్వమితిచేన్నభేదసాధకసమ్యుద్ధనియమస్య భేదనియమసాధకత్వాత్. ద్వయోర్ని సమ్యుద్ధః. తస్మియమపైక్యం చేత్ - సమ్యుద్ధస్వరూపభక్తప్రసక్తః. ఏవం భేదాభేదరాసగ్య సూత్రకారాభిమతత్వమాహ (తదేతదితి) అథప్రమాణాస్తరాణాం ప్రత్యక్షమూలత్వాత్తేషామపి సవిశేషవిషయత్వమాహ (అత ఇతి) ప్రత్యక్షాదిదృష్టభూమానిసంబంధవిశేషాగ్నివిషయత్వాదిత్యర్థః. స్యాభిమతమక్తం ప్రమాణితయమ్. ప్రమాణాస్తరాభ్యుపగమేపి తేషాం సవిశేషవిషయత్వమాహ (ప్రమాణసంభ్యేత్యాదినా) ప్రమాణాని సవిశేషవిషయాణి స్యుః - తాని తర్కపరాహతానీతి శక్త్యాం అస్థికాసర్వప్రమాణసవిశేషవిషయత్వవిస్తరోక్తిసమయేపి పూర్వం తత్సంగసహాకావిమ బుద్ధిస్సస్పృశిద్ధివాదేపి సనిర్విశేషత్వసిద్ధిరితి జ్ఞాపనాయ సవిశేషత్వబాధకతయా పరోక్తయ్యక్త్యభ్యుపగమేపి యుక్తిరూపవిశేష్యవిశేషత్వమవర్జనీయమితి పూర్వోక్తం స్థూయకవిరోధం దర్శయతి (వస్తుగతేతి) యద్వా - పూర్వం స్యానుభవసిద్ధే విశేషే నిర్విశేషత్వనిష్కర్షో నిష్కర్షకైస్సవిశేషత్వాపాదనేన దూషితః. తత్సర్వం ప్రమాణనిర్వి

స్వభావవిశేషైస్తదేవ వస్తు నిర్విశేషమితి వదన్ జననివద్ధాత్మ్య ప్రతిజ్ఞాయామివ స్వనాగ్నిరోధమపి నజానాతి. యత్తు ప్రత్యక్షం సన్దాత్ర గ్రాహిత్యేన నభేదవిషయమ్. భేదశ్చ వికల్పసహత్వాద్విరుపకత్వక్రమ్. తదపి జాత్యాదివిశిష్టస్యైవ వస్తునగి ప్రత్యక్షవిషయత్వాజ్ఞాత్యాదేరేవ ప్రతియోగ్యపేక్షయా వస్తునస్వస్యైవ భేదవ్యవహారపాతుత్వాచ్చ దూరోత్సారితమ్. సంవేదననద్రూపాదివచ్చ పరత్ర వ్యవహారవిశేషపేతోస్సస్పృశ్యస్పృశ్యతదవ్యవహారపాతుత్వం యుష్మాభిరభ్యుపేతం భేదస్యాపి సమ్భవత్వేవ. అతఏవచ నానవస్థాఽనోన్యస్యాత్ర యుగంచ. ఏకక్షణవర్తిత్యేపి ప్రత్యక్షజ్ఞానస్య తస్మిన్నేవ తుణే వస్తుభేదరూప తత్సంస్థానరూప గోత్వాదేర్గృ

శేవకయత్సనిష్కర్తేవ్యతిదిశతి (వస్తుగతేతి) ఏవం నిర్విశేషవిద్యత్రపారమార్థ్యవ్యతిరక్తపారమార్థ్యప్రతిజ్ఞాబాధనామన్యేన సుస్వప్ర  
నూణసవిశేషగోచరత్వేన దర్శితం. అథవరోక్తం ప్రమాణతర్కజాతం విశేషతో దూషయితుమపరంలే. శాస్త్రబలీయస్త్వమిచ్ఛతా పరేణ  
ప్రథమం శాస్త్రముపస్యత్వమ్. తదనిచ్ఛతా ప్రత్యక్షాదిరుద్ధేఽర్థేశాస్త్రం ప్రమాణయతా సిద్ధాన్తినా ప్రత్యక్షస్య సన్దాత్రవిషయత్వం నిరాక  
యితే. తత్ర ప్రత్యక్షస్య సన్దాత్రవిషయత్వేన భేదస్య దుర్విరూపత్వేన వరోక్తం తుతర్కమసూచ్య నిరస్యతి (యత్సితి) యత్సిత్వాదిసా  
గ్రన్ధస్యయేన ప్రమాణానుపపత్తిప్రమేయానుపపత్త్యనుభావణమ్. (తదపితి) నశేవలం సవిశేషవిషయతోవ్యవహారణమ్. నిర్విశేషవిషయతోవ్య  
వహారానుపపత్తితే, అపిశబ్దస్య భావః. యద్వా - నశేవలం శిన్నవిషయత్వం స్థాపితమ్. సన్దాత్రవిషయత్వమపి దూరోత్సారితమిత్వవి  
శబ్దస్వార్థః. (జాత్యాదేరేవేతి) స్వపరనిర్వాహకత్వాద్వాప్యప్రతిరూపకత్వాన్తరనిరపేక్షస్య, ప్రతియోగినిరపేక్షత్వస్యచేతి భావః. (దూ  
ర్సారికమ్) ప్రతియోగిస్తరణకృతవిలక్ష్యేనత్యపి జ్ఞానస్య యావత్సార్వత్రికీ ప్రత్యక్షం కల్పయి - తథాపి ప్రతియోగినిరపేక్షజాత్యాదేః భేదవ్య  
వహారణేవ్యతిత్యేపి ప్రత్యక్షస్య భేదస్య సుగ్రహత్వాద్దూరోత్సారితమితి భావః. జాత్యాదేరేవేత్యపి ప్రతీతం భేదస్య స్వపరనిర్వాహకత్వం చరో  
క్తయత్వేన దర్శయతి (సంవేదనవదిత్యాదిసా) సంవేదననద్రూపాదివచ్చేవ్యనేన చరోక్తక్షణసత్యో ద్వావపి సవశీకృతా. అనేన పర  
క్రమామణ్య పరిపూతత్వం దర్శయతి (అతపేతే) అత్ర ప్రథమపశ్యన్తస్య స్వపరనిర్వాహకత్వోపపాదనేన దూషణపరిహరశ్చ నిష్పద్యభావః.  
ద్వితీయశ్చోద్ధౌ - చ్యయనమచ్చయే. అనవస్థాపరిహరసిద్ధౌ తదభ్యస్యపరనిర్వాహకత్వసిద్ధిః, తదభ్యస్యపరనిర్వాహకత్వసిద్ధౌ అనవస్థాపరి  
హర ఇత్యభ్యన్యాశయశ్చేతి - స. భృమనివృత్త్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవ స్వపరనిర్వాహకత్వసిద్ధేరనవస్థాపరిహరత్. ప్రవృత్త్యాన  
స్య త్రివతురక్షణమాత్రవృత్తిత్వేర్వేక్షణేవ్యతివృత్త్యన్వయవ్యవహారం (ఏకక్షణవర్తిత్యేపితి) అత్రేదమనుసంభేదయమ్ - కిం ప్రతీతిరనభ్య  
వహతా - ఉతాన్తే కారేపి మూం నాస్తి - కింవా మూలం దుర్విరూపమితి. విషయోవా కింనాస్తి ఉత సన్నపి దుర్విరూపమితి. తత్ర ప్రథమం  
ప్రతీత్యనభ్యవహ మో నోపపద్యతే - వేదాన్తానామనారమ్భణీయత్వప్రసక్త్యాత్, వాదిప్రతివాదిరూపేణ కథానుపపత్తేశ్చ. మూలమప్యన్తి-కా  
ర్యస్య సంప్రతిపన్నత్వేన కారణస్య కల్పనీయత్వాత్. కార్యంపి ప్రతీతం కారణకల్పనాయాం ప్రమాణమ్. సపునస్సహావధారితం కార్యం  
కారణనిరూపణాయావన్నవద్యత్వీతి నిరవివః. దుర్విరూపత్వమపి నాస్తి - కార్యోత్పత్త్యనురూపత్వంపే కారణస్య సునిరూపత్వమ్. కా  
ర్యోత్పత్త్యా కారణస్య తదనురూపత్వం సిద్ధమితి నదుర్విరూపత్వమ్. విషయోవ్యన్తేన. యది నశేవయః - తద్విత్తయేన తదనుయత్వేన స  
త్వమ్. ప్రపశ్యన్త బాధ్యత్వజ్ఞానం కిం సవిషయమ్ - ఉతావిషయమితి. సవిషయత్వే విషయోఽగ్నేకృతపివ. నోచేద్బాధ్యత్వమపి నేతిప్రప  
శ్యపారమార్థ్యం స్యాత్. అతోఽస్మేన విషయః. నచ బాధ్యవిషయత్వమ్. తథాసతి భేదబాధకప్రమాణవన్యప్రతీతిరపి మిథ్యావిషయత్వే  
నభేదపారమార్థ్యప్రసక్త్యాత్. ఏతాన్ప్రత్యాహుః - \*స్వశాస్త్రనిర్ణయేనత్యే సత్యాస్పృశ్యోకనిర్ణయః! స్వశాస్త్రనిర్ణయేనత్యేనత్యా  
స్పృశ్యోకనిర్ణయః! ఇతి. ఉక్తవికల్పేషు పూర్వే చత్వారగ్రపక్షాః అపిచేత్వానినా భాష్యేణ వక్ష్యమాణేనాభిప్రేతా ఇతి తేషాం నిరస్తత్వం  
తత్ర జ్ఞాన్యతే. అత్ర ప్రథమం పశ్యమం బాధ్యవిషయత్వపక్షం ప్రాధాన్యాత్పరిజిహ్నతా భాష్యకారేణ ప్రత్యక్షబాధస్తావన్నవృత్త్యితి  
యాక్తికబాధగ్రహణీయతే. తత్ర ప్రతియోగినిరపేక్షజాత్యాదేరేవ భేదత్వేన తద్విశిష్టవిషయతయా తుణాన్తరగ్రాహ్యభావాత్ గ్రమయా  
గవ్యుపకల్పయోగిరూపా ప్రమాణానుపపత్తిగ్రహణీయతా, ఏవం ప్రమేయానుపపత్తౌ స్వరూపతే ప్రతియోగినిరపేక్షభేదవ్యవహారప్రసక్తి  
శ్చేష్టతయా పరిపూతా. హాసేపాదానాదిరూపస్య, గోత్వాదిశబ్దావలంబ్యనశ్చ వ్యవహారస్య ప్రతీతేశ్చ ప్రతియోగినిరపేక్షత్వాత్. శాబ్దవ్యవ  
హారణేషే ప్రతియోగినిరపేక్షత్వస్య దారాగళిత్రమాప ఇత్యాదిమ శ్రీత్వనపుంసకత్వబహుత్వాదివత్ శబ్దస్యభావాయత్తత్వాత్ నార్థ  
మామూల్యమ్. వ్యావృత్తాదికల్పప్రయోగేష్వేన ప్రతియోగినిరపేక్షత్వవర్తనాత్, గోత్వాదిప్రతిపత్తివ్యవహారేషు తదభావాత్ శాబ్దవ్యవహారవి  
శేషస్య ప్రతియోగినిరపేక్షత్వం శబ్దవిశేషస్యగావాధీనమిత్వన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం నిశ్చయతే - శబ్దస్యభావశ్చ ప్రవృత్తిమిత్రసాధారణ్యత్వ  
వచ్చేదోపాధిపురిస్కారేణాభ్యుపేక్షమ్. ప్రతీతపాతుత్వమ్. గోత్వశబ్దోవ్యాసాధారణో గోత్వం స్వరూపేణ దర్శయతి. భేదశబ్దస్తూ వ్యావృత్తిబ  
ధిపాతుత్వరూపప్రవృత్తినిమిత్రసాధారణ్యత్వవచ్చేదకమపిమాది పదాన్తరరూపాపానిపురస్కారేణ గోత్వం దర్శయతి. పర్యాయత్వప్ర  
సక్తిశ్చ పరిపూతా. వ్యావృత్తివ్యతిరేకప్రవృత్తిప్రవృత్తేన సహ స్వరూపశబ్దవదికాన్తావివక్షాయామపి శిన్నశబ్దస్య ప్రయోగపశ్యమాత్.

హితత్వాత్ ఊహా నైరగ్రహ్యం న కించిదహ తిష్ఠతి. అపిచ సన్తాత్ర గ్రాహిత్యే ఘటోఽస్తి పటోఽస్తితి విశిష్టవిషయా ప్రతీతిర్విరుద్ధతే. యదపి సన్తాత్రా తేజవస్తుసంస్థానరూపజాత్యాదిలక్షణో భేదగ ప్రత్యక్షేణ నగృహీతః - కిమిత్యశ్వాన్తీ మహిషదర్శనే [న] నివర్తతే. సర్వాసు ప్రతిపత్తిషు సన్తాత్రమేవ విషయశ్చేత్-తత్తత్ప్రతిపత్తివిషయసహచారిణస్సర్వే శబ్దా ఏకైక ప్రతిపత్తిషు కిమితి నన్వర్యతే. కించ - అశ్వేహ స్త్రీచ సంవేదనయారేక విషయత్వేన ఉపరితస్య గృహీత గ్రాహిత్యాద్విశేషా భావాచ్చ స్మృతివైలక్షణ్యం న స్యాత్. ప్రతిసంవేదనం విశేషాభ్యుపగమే ప్రత్యక్షస్య విశిష్టార్థవిషయత్వమేవాభ్యుపగతం భవతి. సర్వేషాం సంవేదనానామేకవిషయతాయామేకత్వేన సంవేదనేనాశేషగ్రహణాదన్యధిరాద్యభావశ్చ ప్రసజ్యేత. నచ చక్షుషా సన్తాత్రం గృహ్యతే - తస్య రూపరూపి రూపైకార్థసమవేతపదార్థగ్రాహిత్యాత్. నా పితృచా - స్పర్శవద్యస్తువిషయత్వాత్. శ్రోత్రాదీన్యపి సన్తాత్రవిషయాణి. కింతు శబ్దరసగన్ధలక్షణ విశేష విషయాణ్యేవ. అతస్సన్తాత్రస్య గ్రాహకం న కించిదహ దృశ్యతే. నిర్విశేషసన్తాత్రస్య ప్రత్యక్షేణైవ గ్రహణే తద్విషయగమస్య ప్రాప్తవిషయత్వేనానువాదకత్వమేవ స్యాత్. సన్తాత్రబ్రహ్మణి ప్రమేయభావశ్చ. తతో జడత్వనాశిత్యాదయ స్త్వయేవోక్తాః. అతో వస్తుసంస్థానరూపజాత్యాదిలక్షణభేదవిశిష్టవిషయమేవ

ఉపాధిశబ్దానాం హి వాచ్యానతిరేకే తత్కథోపాధిభేదాదవర్యయత్నముపపద్యతే. తత్త్రైచ్ఛా ప్రయోగాప్రయోగా. భేదస్య వ్యావృత్త్య నవృత్తివికల్పాపి పరిశృతః. వ్యావృత్త ఇత్యుక్త్యుపగమే స్వరూపవాచ్యత్రక్షణయోగివ భేదశబ్దస్యానువృత్తప్రయోగసంభూత. భిన్నాహి భేదయోగిత్యేతచ్చ స్వరూపస్యైవ జాత్యాది భేదవిశిష్టత్వేన భిన్నశబ్దప్రయోగసమ్భవాత్పరిశృతం. ధర్మభూతజాత్యాదిషు భిన్నాభిప్రయోగో భవన్తే వ్యావృత్తిరూపే బ్రహ్మణి వ్యావృత్త త్రక్షణయోగివ భేదాదికః, ధర్మస్తరరాహిత్యే తద్విశేషకార్యవాచ్యత్విబద్ధిమేతత్వాత్. ధర్మపక్షేఽన వస్తానోన్యాశ్రయణేచ పరిహృతే - ప్రతియోగినిరపేక్షజాత్యాదేరేవ భేదత్వాత్తస్యైవ స్వపరనిర్వాహకత్వాభ్యుపగమాచ్చ. అవిద్యాయాః బ్రహ్మణో భేదోఽపివా సహ - నచేచ్ఛ్రియైః జడత్వాదిప్రసక్తః. అస్తిచేత్తభేదః స్వరూపం వా ధర్మోపేక్షవికల్పే దూషణపరిహారసామ్యం ద్రష్టవ్యం. కించ - స్వరూపధర్మవికల్పదూషణపరిహారా ఆభేదపి తుల్యః. అభేదః స్వరూపంచేత్, ప్రతియోగినిరపేక్ష భేదవ్యవహారప్రసక్తః. ఖ పరమాత్మనా భవత్వభేదే ఖ ఖుటద్వందే ఖుటాకాశో నభిన్న సభ సాయధేత్యాదిషు, ఆభేదస్సప్రతియోగికోహ్యసమీయతే. బ్రహ్మాద్వితీయమిత్యాది విచిదానాం పర్యాయత్వం స్యాత్. ధర్మశ్చేత్పరిశేషత్వమ్ - తతశ్చాపసద్ధానైవ. ఇత్థం విషయదుర్నిరూపత్వపక్షే ప్రతిపక్షే భేదప్రతిత్వన భ్యుపగమవిషయ పరిమాం శరణమితి తం నిరాకరోతి (అపిచేత్వాదినా) ప్రథమంప్రతిపత్తినిరీధ ఉచ్యతే (సన్తాత్రతి) యదిచేత్వాదినా వ్యవహారిక రోధః. సర్వాస్త్విత్యాదినా శబ్దనిరీధః. సర్వేకత్ర స్వర్యస్తవీవ సర్వే శబ్దాః-సర్వప్రతిపత్తిసాం సన్తాత్రవిషయత్వాభ్యుపగమాత్. నైవంఘటే ప్రతిపక్షే తత్ర పటవ్యవహారాప్రసక్తస్యాగ్రేతేతత్వాత్. ఆత్ర ప్రతిదూషణం సన్తాత్రశబ్దానువృత్తిరూప్యోఽర్థోఽయమేవేతి స్మరణార్థా. కించే త్యాదినా ప్రతిత్వనా ప్రజాతవిశేషనిరీధ ఉక్తః. ఆత్ర సన్తాత్రశబ్దాప్రయోగినికం చశబ్దే దూష్యర్థప్రతిసంధానాత్. ధారావాహికజ్ఞానేషు కాలభేదోఽస్మీతి తద్వాచ్యవృత్త్యర్థం విశేషాభావాదిత్యుక్తమ్. (స్మృతివైలక్షణ్యం సన్తాత్రదితి) జ్ఞాతతయేవ పరామర్శప్రసక్త ఇత్యర్థః. ధారావాహికబుద్ధివ్యవజ్ఞాతతాపరామర్శభావోపపత్తిరితిన్వత్రాప్రతిసంధానస్య తాదాత్మికబుద్ధుత్వాభావాధీనత్వాత్. ఆత్రకు సత్యామపి బుద్ధుత్వా యాం జ్ఞాతతాపరామర్శభావో విషయభేదమేవ వ్యవస్థాపయతి. (ప్రతిసంవేదనమితి) విశేషాభ్యుపగమశబ్దాపరస్య గత్యస్తరాధానద్యోతనా గ్ధా. సర్వేషామిత్యాదినా కరణవ్యవస్థాభావప్రసక్త ఉక్తః. కరణానాం వ్యవస్థాసద్ధ్యర్థం విషయభేదానాహ (సచేత్వాదినా) అత్ర పూర్వోక్తవిష్టవిషయప్రతిపత్తినిరీధనివరణమకారణకత్వమర్హిరూపకారణకత్వనిరసనశ్చ కృతం భవతి. (రూపైకార్థసమవేతేతి) రూపసమానాశ్రయసమవేతేత్యర్థః. సమవేతశబ్దో విశేషణతైకస్వభావపరః. విశేష్యత ఇతి విశేషః. తేన సన్తాత్రనిలక్షణసరస్వరభిన్నవిషయత్వసిద్ధిః. సనుసర్వం ప్రత్యక్షం సవిశేషవిషయమిత్యుక్తమ్. శబ్దగన్ధరసానాం సాశ్రయతయా ధర్మస్తరవత్తయావా గ్రహణాభావాత్ తద్ద్రాహిణః ప్రత్యక్షస్య కథం సవిశేష విషయత్వమ్. నైతదేవమ్ - గుణకర్మణోరపి తత్తత్సంస్థానవత్తయా కాలవిష్టతయాచ సవిశేషత్వేన గృహ్యమాణత్వాత్. ఏతచ్చ నిర్వికల్ప కమపేక్ష్యోక్తమ్. సవికల్పకేతు దేశాదీనాం ఒహానాం విశేషత్వం సంభవత్వేన. ఇద్రియాణాం లోకసిద్ధపేతుభిన్నప్రతిపత్తియత్వప్రతిపక్షే పముపసంగరితి (అత ఇతి) ప్రత్యక్షస్య సన్తాత్రవిషయత్వం పరాభ్యుపగతార్థా ప్రతిపత్తిచేత్వాహ (నిర్విశేషేతి) తాత్ప్రస్యాప్రా సమయతయా ఆర్థవత్త్వం లోకసిద్ధత్వాద్భేదస్య కాస్త్రావిషయత్వం వదన్తిగిపత్రే రేవాభ్యుపేతమ్. ప్రతిప్రామాణ్యనిరీధ ఉక్తః. పరాభివత్థాస్తరనిరీధ మాహ (సన్తాత్రబ్రహ్మణ ఇతి) తతఃఫలితమనిష్టమాహ (తత ఇతి) ఏవముపపాదితం ప్రత్యక్షస్య సన్తాత్రగ్రాహిత్యప్రతిపక్షం స్యాభివత్థాస్తర వ్యుత్పాదీనాయ ప్రత్యక్షస్య విశిష్టవిషయత్వే హ్యుపసాయయతి. (అత ఇతి) అత ఇత్యాదిభాష్యే ఆర్థవ్యయముక్తమ్. వస్తుసంస్థానరూపా జాతిశబ్దా త్యాదిరేవ భేదఇతి. తత్ర ప్రథమం సంస్థానమేవ హిత్యుక్తమేవ (సంస్థానేత్యాదినా) కించిదన్వ నేన ఉతానుసపత్వావా సంస్థానాతిరీక్త



ప్రత్యక్షమ్ - సంస్థానాతిరేకిణిః నేకేష్యేకాకారబుద్ధిబోధ్యస్యాదర్శనాత్. తావత్తేవ గోత్యాదిజాతివ్యవహారోపపత్తేః. అతిరేకవాదేపి సంస్థానస్య సంప్రతిపన్నత్వాచ్చ సంస్థానమేవ జాతిః. సంస్థానంనామ స్యా

జాత్యుద్భవగమ్యతి వికల్పచుభిప్రేత్య దర్శనం నేత్యాహ (సంస్థానాతిరేకిణిః) ఆయం సాన్నాదిమాః, ఆయమపి సాన్నాదిమాః, ఆయం ష్ఠభుబుద్ధి దరాకారః, ఆయమపి తదాకారాని సాన్నాదిరనువృత్తబుద్ధివ్యవహారవిషయో దృశ్యతే. తదతిరేకైః సువృత్తనీవ్యవహారవిషయో సకల్పిద్యత్యతే తస్మాదిత్యర్థః. యద్వా - జాతితయా స్యాభిమతాత్సంస్థానాత్పరాభిమతజాతేరసాధారణం రూపము క్తం ఏకాకారబుద్ధిబోధ్యస్యేతి. కల్పనమప్యనుపపన్నమిత్యాహ (తావత్తేతి) ప్రత్యక్ష త్విరనుగతప్రయోగశ్చ వ్యక్తిజాతి విశేషాదిశబ్దానామిదం గాదిశబ్దానామపి సుసదృశోపాధిపతాదుపపద్యత ఇతిభావః. నామాస్తరణి పరాభిమతజాతేరభ్యుపగతత్వశ్చాప్రయదాసాయాహ (అతిరేకవాదేపి) పరైరపయోనో సనువాయుకారణత్వేన సంస్థానం స్వీకృతమ్. కిమిదం సంస్థానం నామ - కిమవయవసంయోగవిశేషః - ఉత స్వరూపమాక్రమ - ఉతాస్య త్రిసుపే. ప్రథమే నిరవయవేష్యత్వం సంస్థానాభావాదాత్ప్రత్యజాతిర్నస్యాత్. ద్వితీయే ప్రత్యక్షస్య విష్ణువిషయత్వం సస్యాత్. ఆనుగతస్యవహారశ్చ సస్యాత్. జాతిమాత్రాచ్ఛేదశ్చ స్యాత్. తృతీయేగత్యభావాదస్తత్వశ్చాక్షేకారాని శబ్దాయాం నిరవయవేష్యవిజాతివ్యవహారసిద్ధ్యర్థం జాత్యజాతిసాధారణం సంస్థానమాత్రం దర్శయతి (సంస్థానసామేతి) ఘటస్య ద్రవ్యత్వంసంస్థానం మాఘాదిత్యసాధారణశబ్దః. రూపమ్ - అపృథక్సద్భవిశేషణమ్. తేన గర్భదాసాదివ్యవచ్ఛేదః. సను స్యాసాధారణమిత్యత్ర స్వశబ్దః కిం వ్యక్తిపరః - ఉతసజాతీయపరః - స్వక్తిపరత్వేన కిమేవవ్యక్తిపరః - ఉత స్వస్వక్తిపరః. ప్రథమే - ఏకవ్యక్తితీతి క్తవ్యక్తిమి గోత్యం సస్యాత్. స్వశబ్దస్య సర్వవ్యక్తిపరత్వే నవిషయవ్యక్తావపి గోత్యం సస్యాత్. ఆసాధారణశబ్దస్య నిష్ఫలః - సజాతీయపరత్వే జాతేస్తుంస్థానవిశేషత్వాత్, సమానసంస్థానవిశేషానామసాధారణం రూపం సంస్థానమిత్యుక్తం స్యాత్. తతశ్చిత్తాక్రయః - సంస్థాననిరూపణస్య తత్ప్రతిపత్తిసామేత్యత్వాత్. నైవమ్ - స్వశబ్దస్య ప్రకృతపరత్వాత్. ప్రకృతత్వంవ త తదవ్యవహారగోచరతయా బుద్ధిస్థమ్. ఏవం తస్మి ఖణ్డే బుద్ధిశ్చే గోత్యం తదసాధారణమితి ముద్దే గోత్యం సస్యాత్. ఖణ్డస్య హి గోర్గోత్యం సంస్థానం సస్యాత్ - ముద్దేపి విద్యమానతయా గోత్యస్య ఖణ్డాసాధారణత్వాభావాదిత్యేన - ఖణ్డం ప్రతి గోత్యస్య సంస్థానరూపత్వాభావాత్. ఖణ్డత్వమేవ హి ఖణ్డస్య సంస్థానమ్. కిం తవ ఖణ్డో బుద్ధిః - ఉత గౌః - ఉత ఖణ్డో గౌః - ప్రథమే ఖణ్డత్వమేవ ఖణ్డాసాధారణమితి సముద్దే గోత్యాభావప్రసక్తః. అతఏవ ఖణ్డం ప్రతి గోత్యస్య సంస్థానరూపత్వాభావశ్చ నానిష్ఠః. ద్వితీయే గోర్గోత్యవసాధారణమితి మహిమదౌ గోత్యం నివర్తతే. గోమద వ ద్రవ్యతి నకల్పిద్దోషః. తృతీయే యథా నీలోత్పలస్య నీలత్వనిశేషితముత్పలత్వవసాధారణమ్. ఏవం ఖణ్డస్య గౌః ఖణ్డత్వనిశేషిత గోత్యవసాధారణమితి ముద్దే ఖణ్డత్వనిశేషితగోత్యమేవ నివర్తతే సగోత్యమాత్రమితి సకాచి దనుసవత్తిః. నీలత్వనిశేషితముత్పలత్వవినిధివరశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్తత్వాదేకం సంస్థానమ్. ఖణ్డత్వ గోత్వేన మిథో విశేషణ విశేష్య భావేపి నైః ౧౦ సంస్థానమ్. ఏకశబ్దప్రవృత్తిమిత్తత్వాభావాదితిభిదా. అతః స్యాసాధారణరూపం సంస్థానమ్. కస్తస్మి జాతిరూపసంస్థానానాం శౌక్ల్యాదిభ్యోఽశ్చేదః స్వభావతారతమ్యాభావాదితి బ్రూమః - శౌక్ల్యాదిమ హి శుక్లం శుక్ల తరణితి తారతమ్యం విద్యతే. శబ్దావిష్యప్రసాదితోవా స్వభావా త్రిప్రతరత్యాదితారతమ్యముపభృతే. ఖరత్వమృదుత్వాదిస్వభావతారతమ్యం స్పర్శాదివ్యవృత్తి. సంఖ్యాస్యపి న్యూనాధికభావ ఉపేక్ష్యః. పరిమాణేవ స్ఫుటతరః. ఏవం గోత్యాదిమ గోతరో గోతమితి తారతమ్యం నోపభృతే. ఏవమాదిత్యుక్తం స్వభావం. జాతిరూపసంస్థానం నలక్షణమిమ వివక్షితం చేత్ - ప్రకృతాకారేణ సుసదృశవ్యక్తయస్సనుసాన్యవ్యక్తేన వివక్షితాః. ప్రకృతాకారేణ ల్యాత్పాక్రయస్య పరివృత్తిః. సంస్థాననిరూపణస్య సంస్థానప్రతిపత్తిరైవపేక్ష్యతే. సుసదృశశబ్దేన మహిమదావతిప్రసక్తం పరివృత్తిః. సమస్తశబ్దేన ముద్దాదిష్యభావప్రసక్తం పరివృత్తిః - ఖణ్డాసాధారణత్వాభావాద్గోత్యస్య. సను వ్యాప్యత్తం సంస్థానం ఆనువృత్తవ్యవహారస్య కథం నిష్పాదకమ్. ఉచ్యతే. యథా వ్యక్తిత్వజాతివిరహేపి బిష్యేషు వ్యక్తిమి వ్యక్తిశబ్దప్రయోగః. యథా గోత్యాత్వజాతివిజాతిమి జాత్యస్తరాభావేపి జాతిశబ్దప్రయోగః. భిన్నేషు భిన్నత్వజాత్యభావేపి భిన్నశబ్దప్రయోగః. ఖణ్డాదిమ ఖణ్డత్వాదిజాత్యభావేపి ఖణ్డాదిశబ్దప్రయోగః. యథాచ నిత్యద్రవ్యేషు విశేషమిచ్ఛతాం విశేషేషు విశేషత్వాభావేపి విశేషశబ్దప్రయోగః. తద్యదాదిశబ్దవ్యవహార ఉపపద్యత ఇతి. కిం - కోయమనువృత్తవ్యవహారాని రూప్యం. గతారాకారనిర్జనీయానామానుభూర్వి యావదాకాశభావి నాం చేతతః కాలతశ్చ నోపపద్యత ఇతి తస్మా ఉచ్చారణనిబద్ధసత్వాదుచ్చారణస్యవ వినాశేత్వాదానుభూర్వివ ప్రతిప్రయోగవినాశిత్యానుభూర్వివిశేషవిష్టస్య శబ్దస్య కథమనువృత్తిః, సుసదృశత్వమేవ శబ్దానాం ఆనువృత్తితి చేత్ - అర్థానామపి గోత్యాదీనాం తథాభూతానువృత్తితి అక్షీక్రియతామ్. సను కిమిదం సాసాద్యశ్యమ్. ఉచ్యతే - సదృశవ్యవహారాసాధారణేపేక్ష్యవిషయధర్మ స్యాద్యశ్యం. సవ భృత్యత్వవత్ ప్రతియోగినిరూప్యపదార్థః ప్రతివ్యక్తివాప్యత్తిః. అతో నవృత్తిరికల్పాది దౌర్బల్యమ్. నిర్దిష్టాకారపౌష్కల్యతస్మాద్యశ్యం సాసాద్యశ్యమితి విశేష్యాదిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తపౌష్కల్యం వివక్షితమ్. పౌష్కల్యశబ్దేన గవయనిధిగోసాద్యశ్యం స సాసాద్యశ్యమితి నిధ్యతి. సన్నేవం తస్మి ప్రథమేతరగోవ్యక్తిమి గవా సుసదృశ ఇత్యేవ ప్రయోగస్యాత్, సతు గౌరతి చేత్ - యది వివక్ష - తథా ప్రయజ్యతామ్ - ఆయం గౌః, ఆయం గవా సుసదృశ ఇతి ప్రయోగేర్ధర్మభేదాభావాత్. కిం తస్మి నప్రయజ్యత ఇతిచేత్ - వ్యవహారగోవాదితి బ్రూమః. గౌరితి వ్యవహారేపి లాఘవాత్సకర్యమస్తి. సను తస్మి తత్సప్త తచ్ఛబ్దో మూలమేష్యే శబ్దవ





యత్పునర్ఘటాదీనాం విశేషాణాం వ్యావర్తమానత్వేనాపారమార్థ్యమైవ క్తమ్.

తదనాహోచితబాధ్యబాధకభావవ్యాప్త్యైవవృత్తివిశేషస్య భ్రాన్తిపరికల్పితమ్.

భక్తావర్తభర్తృవరాజేత్యుచిత్యాసూరిధిభేదత్వసంభవః. విష్ణుస్వతు వస్తునస్వరూపమేవ విశిష్టం స్వవిరుద్ధవిశేషణ విష్ణవ స్వస్తరా  
 వ్యాప్తివృత్తిరితచ యు క్తమ్ - ఆధా నరైక్యభిరుచిరోధిత్యాత్. తత్ర విశేషణాపేక్షయా విశేష్యస్య స్వరూపమేవ భేదః. విశేష్యాపేక్షయా  
 విశేషణస్య స్వరూపమేవ భేదః. తదభియాపేక్షయాచ సంబద్ధస్యస్వరూపమేవ భేదః. విష్ణుస్య విష్ణుస్తరాపేక్షయా స్వరూపమేవ భేదః.  
 స్వరూపస్య భేద ఇతినిర్దేశ ప్రపాద్యస్యస్వరూపమివదనతిక్రాంతః. తత్తనసాధారణశబ్దవాచ్యం స్వరూపమ్. సవ శబ్దోపుత్యత్తిసిద్ధః. ప్రతి  
 యోగితయాభివతాధా నరైక్యధీవోధివా స్వరూపమ్. ఆతఃకస్యదిద్ధత్తావధావాద్ధర్మవిష్ణత్వాభావాత్స్వరూపే భాసమానేషి భ్రామనహ  
 త్యాన్య బ్రహ్మణఃస్వరూపమేవ జడత్వాద్యధ్యానవిరోధినీ వ్యాప్తివృత్తిర్భవతుం నార్హతీతిసిద్ధమ్. ప్రమాణప్రమేయానుసవ త్రి పరిహృతే. ఆధ ప  
 రోక్తమనుమానమనుద్యుదాయతి (యత్పునరిత్యాదిగా) పునశ్శబ్దః కేవలతర్కాదనుమానస్య వైషమ్యం దోర్బే తయతి. దృశ్యత్వానుమానస్య  
 సూత్రకారేన దూషయ్యమాణత్వాత్, వక్ష్యమాణమాణస్య మిధ్యాత్వవిషయసర్వానుమానానాం దూష్యప్రదన్యనార్థత్వాన్య వ్యావర్త  
 మానత్వానుమానమివా దూష్యతే సాధారణదూషణనికాలత్యయావదేశసోపాధికత్వవ్యాపారాః. తత్రా క్రయః క్రాంతి నవానచేదా శ్ర  
 యునీధిః. ప్రతీతత్వే ప్రతీతిశ్చ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైస్సత్యత్వేనేతి తస్య మిధ్యాత్వసాధనం భర్తిగ్రాహకప్రమాణబాధితమ్. ప్రతిపన్నాపాధా  
 బాధితత్వస్య మిధ్యాత్వే ప్రయోజకతయా సోపాధికత్వంచ వక్ష్యతే. తత్ర దేశకాలవిషయభ్రామిష్యుషి వ స్వస్వరసోపాధికత్వావసదితబాధ  
 కజ్ఞానేషు భ్రాన్తివృత్తి చోదయితృప్రరుషజ్ఞానేన బాధితత్వాన్య విశేషణవిశేష్యాంశేసిద్ధఃవిష్ణోపాధినిధిరితి వ స్వరూపవక్ష్యమః. సాధ్యభర్తృస్య  
 పారమార్థ్యాపారమార్థ్య వికల్పేకృతే పారమార్థ్యంచేదవైతహానిః, దృశ్యత్వపేతోరనైకా న్యయం-పరమాధ్యే తస్య వృత్తేః, అపారమా  
 ర్థ్యే ప్రవక్ష్యసత్యతా. బాధకబాధే బాధ్యస్వరూపబాధఇతిన్యాయాత్. అతఏవపి ద్వా నశ్చో ప్రకృతమగ్నం సూచయతఇతి శాబ్దప్రసిద్ధిః భ  
 క్తే భర్తృవరాహోపదేశే ప్రత్య వస్తా నాదియం నిత్యసమా బాలితి సమావ్యక్తమ్-అప్రామాణికభర్తృపరంపరాపాదనేన దూషణంపి నిత్యసమా.  
 మిధ్యాత్వమిధ్యాత్వం ప్రామాణికమ్-మాధ్యమికో క్తస్య జ్ఞానబాధ్యత్వస్య భవతా బాధ్యత్వాభ్యుపగమ్యాత్. పరమార్థరజ్ఞా రజ్జుబుద్ధేస్సర్వ  
 ధ్యా బాధ్యత్వస్య బాధ్యత్వసర్వనాచ్చ. తద్వి సత్యత్వేపి సత్యత్వం కిమప్రీతితనాప్రీ-నచేదసత్యం జగత్పాత్రిత-అప్రీతితస్యాపి సత్యత్వమిత్వం  
 వస్తేతిచేత్ - స - స్వపరనిర్వాహకత్వాభ్యుపగమాత్. యది త్వయా మిధ్యాత్వేపి స్వపరనిర్వాహకత్వమగ్నేక్రియతే-తద్వి మిధ్యాత్వస్యైవ  
 స్వమిధ్యాత్వనిర్వాహకత్వానిధ్యాత్వం మిధ్యాత్వా స్వరూపపేక్ష్య స్వయమేవ మిథ్యేతి ప్రవక్ష్యసత్యస్యాత్. సాధనస్య పారమార్థ్యాపా  
 రమార్థ్యవికల్పే కృతే పారమార్థ్యే అదైవతహానిః - అపారమార్థ్యే భూమబుద్ధ్యా గృహీతవాప్యనకాధికత్వమితి వ్యాపారాః. భేదవాదినా  
 పిపి నప్రవక్ష్యసత్యత్వపేతుసత్యత్వసాధనపూర్వకమనుమానాన్యవస్యస్యజ్ఞే - తథాపి తదుపపద్యజ్ఞాన్యమాపీతిచేన్న - సత్యత్వాసాధ  
 నేషి నాప్రాకం స్వాభ్యుపగమవ్యాహతిః. తవతు మిధ్యాత్వాభ్యుపగమసాధకత్వాభ్యుపగమవ్యాహతే. వైషమ్యాత్. నను ససాధనభర్తృ  
 పారమార్థ్యమపేక్షితమ్. నాశకే ముగ్ధలే నష్టేపి పూర్వసప్తో ఘటో నష్టసేవ దృష్టః. నోత్పన్నః. సంభావ్యధర్మజ్ఞానస్య మిధ్యాత్వేపి తద్వా  
 దితస్య మిధ్యాత్వం తివ్యత్వేవేతిచేన్న - కారకజ్ఞానకయోచైవవమ్యాత్. నాశకః కారకః - అతస్తన్నాశ్యస్య తస్మిన్నష్టేపి నాశఏవ-  
 తథాదర్శనాత్. బాధకంచ జ్ఞాపకమ్. తస్మిన్బాధితే తద్వాభ్యుపగమ సత్యమేవ స్యాత్. అపరకర్థసుఖాభావే కేనచిదైత-ప్రీతిచవనేన బా  
 దితే ఘటసత్యత్వదర్శనాత్ - బాధకబాధే పూర్వబాధితస్య సత్యత్వం వత్తుమయ్యు క్తమ్. వృత్తవిషయభ్రామరత్వభ్రామరబాధేపి భ్రామరత్వబుద్ధి  
 బాధితస్య పరాశ్రవ్యమ్యుపయాస్థిభ్రామస్య బాధితత్వదర్శనాదితిచేత్ - తత్ర కిం వస్తునివృత్తిర్బుద్ధినివృత్తివ్యవృత్తే-నప్రథమః, దావత్వస్య  
 పరమార్థభూతవృత్తబాధ్యత్వదర్శనాత్. బుద్ధినివృత్తిశ్చేత్ - సా నబాధకాధీనా. జ్ఞానానాం ఊణికత్వాత్, స్వయం నివృత్తేః. భ్రామరబుద్ధి  
 స్థూత్రకాలినదావబుద్ధ్యత్పత్తి ప్రతిబుద్ధికా. తత్ప్రీతిబుద్ధకత్వంచ భ్రామరపారమార్థ్యబుద్ధేరేవ. అన్యథా పూర్వభ్రామనివృత్త్యభావదర్శ  
 నాత్. తతశ్చ త్వస్త తే క దాచిదిశి ననిశ్శేషభ్రామనివృత్తినిగతిః. బుద్ధినివృత్తేర్బాధకవిజ్ఞానజన్యత్వవక్షేపి నివర్తకజ్ఞానానాం సర్వేనాం భ్రా  
 న్తిరూపేత్తోత్తరనివర్తకజ్ఞానాపేక్షితయా భ్రామనంపరాపతైః. ఉత్తరస్య కస్యదిజ్ఞానస్య స్వయంనాశే కాన్పనికసుఖాదినాశస్యేవ త  
 న్నాశస్య కాన్పనికత్వాత్ నాశకుప్తిరూపభ్రాన్తినిరేతి నిశ్శేషభ్రామనివృత్తిరూపే మోక్షో-నుపపన్నఇతి కృత్యమిధ్యాత్వనిశ్శేషబాధ్యని  
 వృత్తిభూతాః. ఏవమాదివ్యాపారా అనుసంధేయాః. సోపాధికత్వంచాన స్వరూపేవ వక్ష్యతే. దృశ్యత్వవ్యావర్తమానత్వయోః అసాధారణ  
 దూషణం బ్రహ్మణ్యనైకా న్యమ్. ఆధ్యస్తం స్వాధిష్ఠాన సమాసాధికరణతయా వేద్యమి, యథా ఇవంజతమితి. ఏవం ఘటస్సున్నుటస్సున్నిత్యసి  
 స్థానస్య సత్యప్రవక్ష్య సైకధీపేక్ష్యత్వాత్, దృశ్యత్వమనైకా న్రికమ్. యద్యపి సఖోమలిసమశ్చిద్యాసే సభసో-చాక్షుషత్వాదేకధీపేక్ష్య  
 త్వమభ్యస్తానిష్ఠానతార్కనియతమ్. తథాపి సత్తాత్రస్య ప్రత్యక్షగ్రాహ్యత్వం హోగతమితి సిద్ధమనైకా న్యమ్. నను దృశ్యత్వనియమో  
 అత్రహేతుతయా వివక్షితః. దృశ్యత్వనియమృతోనాప్రీ - సతఃస్వయంప్రకాశత్వాత్. తదవికళమ్ - సదనుభూతోభ్యేభాభావాదితేన్న-  
 అన్యన్యాక్రయణాత్-సదనుభూతోభ్యేభాభావే సిద్ధే సతఃస్వయంప్రకాశత్వేన దృశ్యత్వనియమానిర్దేష్ట్యశ్యత్వపేతోరనైకా న్యపరిహృతిః.

౧౧. ద్వయోః జ్ఞానయోర్విరోధోఽహి బాధ్య బాధకభావః. బాధితస్యైవవ్యాప్తిః. అత్రఘటపటాదిభ్యుదేశకాలభేదనవిరోధపవనాన్తి. † యస్మిన్ దేశేయస్మిన్ కాఽయస్య సద్భావగ్రతిపన్నః - తస్మిన్ దేశేతస్మిన్ కాఽతతస్యాభావగ్రతిపన్నశ్చేత్ తత్రవిరోధాత్ బలవతో బాధకత్వం బాధితస్య † చ నివృత్తిః. † యో స్తరకాలా స్తరసంబధితయానుభూతస్యాస్య దేశకాలయోరభావప్రతిపత్తితేతానవిరోధభృతకథమత్ర బాధ్య బాధకభావః. అస్య త్రనివృత్తస్యాస్య త్రనివృత్తిర్వాకథముచ్యతే. † రజ్జుసర్పాదిభ్యుతం తత్ర దేశకాలసంబధితయేవాభావప్రతితేర్విరోధో బాధకత్వం వ్యాప్తుత్తిశ్చేతి దేశకాలా స్తర ద్రుప్తస్య దేశకాలా స్తర వ్యావర్తమానత్వమిద్యత్యవ్యాప్తం నదృష్టమితి సవ్యావర్తమానత్వమాత్రమపారమార్థ్యపేతుః.

అనైకాన్తికత్వే పరిపూర్ణే భేదాభావ ఇతి. యద్యదుపానానరణేదనిషేధః. తస్మాత్స్మిన్ సిద్ధసాధ్యతా - ఏనం పరోపా మేనైకాన్తికమితి. కించ - బ్రహ్మణో దృశ్యత్వం ప్రతినిధిమితి \* దృశ్యతే తస్యగ్రయా బుద్ధ్యా \* అత్రావా అతే ద్రష్టవ్యఇతి. అనుభూతిత్వాదిత్యాద్యనుమానేన దృశ్యత్వాభావ సాధ్య కాలార్థయావశేషః \* యత్ర బుద్ధ్యే దేశ్యమితి వాక్యాద్బుద్ధ్యత్యప్రతినిధిత్వేద్యేద్యేన దృశ్యత్వే సామాన్యనిషేధపరత్వాత్ దృశ్య \* దృశ్యతే తస్యగ్రయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మవిభిత్త్యన్య దృశ్యత్వనిషేధవిధానవిషయత్వాచ్చ \* స చిహ్నమ గృహ్యతే నామి వాచా నాన్యైర్దైవం \* మనసాతు విశుద్ధే నేత్యాదా దృశ్యత్వవిషేషనిషేధదర్శనాత్, అదేశ్యమితి సామాన్యనిషేధస్య తత్పర్యవసాయిత్వాచ్చ. అదేశ్యమితి సామాన్యశ్రుత్యా, దృశ్యత్వ భావసాధకమనుమానేన చ బ్రహ్మణో నదృశ్యత్వమితిచేన్న - తస్మిన్ \* సహింసాత్పర్యావృత్తానీతి సామాన్యనిషేధశ్రుత్యా, హింసాత్వాదిత్యనుమానేన చాగ్రేహిమీయ హింసానివృత్తిప్రపక్షాత్. అతో బ్రహ్మణీ దృశ్యత్వమనైకాన్తికమి. అనైకాన్తిక పరిపక్షేనైతి బ్రహ్మణో మిథ్యాత్వంవాఖ్యుపగత్యం స్యాత్. దృశ్యత్వేనస్యభావత్వంపి హేతుత్వేనాభివతమితి నానైకాన్తికమి. బ్రహ్మహి స్వయంప్రకాశమితి నదృశ్యత్వేనస్యభావమితిచేన్న - తదానీం హేతోర్భాగానిధిసాన్తిత్. చిదచిదాత్మకే ప్రపక్షే జీవాంశస్య స్వయంప్రకాశత్వాత్. అచిదంశమత్రపక్షికార హేతోర్బివగతనిత్యత్వాదిధర్మేష్యనైకాన్తికమి. తేహి తద్దర్శనాత్మజ్ఞానవ్యాప్తం పరమార్థభూతాచ్చ. వ్యావర్తమానత్వమితి బ్రహ్మణైకాన్తికమి. అనుభూతిభ్యో వ్యాప్తుత్తిత్వేనాఖ్యుపగమాత్. తచ్చ స్వరూపమాత్రమితి సకల్యం వత్తుమి. బ్రహ్మణీకస్యవిధర్తత్వాభావా, దధ్యావసవత్వాచ్చ. వ్యావర్తమానత్వస్య స్వరూపత్వేన తత్త్వకార్యకరమి. అనుభూతివత్. హేతోః స్వరూపానతిరేకేన సాధనసకాయాం కార్యకరత్వం నతు దూషణదకాయామితి నియామకాభావాత్. కించ బ్రహ్మణీ స్వరూపం వ్యాప్తుత్తిశ్చేత్ - ఘటాదివృత్తి తథాన్తు. యది బ్రహ్మణీ స్వరూపానిరీకా నా. తస్మిన్ఘటాదివృత్తి తథాన్తిత్. నర్హిథానైకాన్తికమనర్హియమి. జడాదివ్యాప్తి తత్వం బ్రహ్మణోపపరమార్థశ్చేద్యమనో బ్రహ్మ జడమేవ స్యాత్. అపరమార్థశ్చబిష్కలః ఘటాదావపి వ్యావర్తమానత్వస్య మిథ్యాత్వేన వ్యావర్త్యాభావాత్, తతత్త్వానైకాన్తికం సుస్థమి. అపరమార్థస్యైవ హేతుతయా త్యయాక్షిక్యతత్వాత్. తస్యని విపక్షేపి వర్తమాన్త్యాత్. కించ అనువర్తమానస్య వస్తాత్రస్య వ్యావర్తమానేభ్యో ఘటాదిభ్యో వ్యాప్తిత్తిరస్మి నవా - అస్మిచేత్తతవ వ్యావర్తమానత్వే హేతుర్బివ్యాప్తనైకాన్తికః. సూచేద్ధటాదివృత్తి వ్యావర్తమానత్వం బ్రహ్మణీ స్యాత్. నాన్తి వర్తమానేభ్యో వ్యాప్తి వర్తమాన్త్యత్వత్వాభావాత్. యథా రజతవవ్యాప్తు త్తం రజతం. తథా వ్యావర్తమానావవ్యాప్తు త్తమపి వ్యావర్తమానమేవ భవతి. అత ఉదయథాపి బ్రహ్మణైకాన్తికమి. నను బ్రహ్మ జడాదివ్యాప్తు త్తమేన. వ్యావర్తమానత్వంచ సత్యమి. తచ్చ స్వరూపమితి నాన్తికతహిని. తస్యచ సత్యత్వాన్నజడత్వాది బ్రహ్మణః. తతత్త్వ నానైకాన్తికమి. అపరమార్థభూతం ఘటాదితం వ్యావర్తమానత్వంపి హేతునిరీకేత్. యద్యపరమార్థభూతం ఘటాదితం వ్యావర్తమానత్వం హేతుతయా విపక్షితం తస్మాన్నిధిో హేతుః. ఘటాదీనాం మిథో వ్యాప్తుత్తేరసత్యత్వోపగమాత్.

౧౧. (యథుపాత్మ్యానా) సోపాధికత్వంప్రతిపాద్యతే. † పూర్వంపరేణ బాధస్యామి పక్షవ్యాప్తుత్వంపాదనే సోపాధికత్వం ప్రత్యక్షమి. తదవ్యక్త దానాయ పక్షే బాధాభావం దృఢయతం బాధం శిక్షయతి (స్వయోనితి) విరోధసత్యేన బాధ్యబాధకభావః. సత్యస్మి నాస్తితి ప్రత్యయమాత్రయోగ్యత్వ ర్థః (బాధితస్యైవ వ్యాప్తుత్తితి) ప్రతిపన్నాపాదా బాధితస్యైవ మిథ్యాత్వసాధికా వ్యాప్తుత్తిః. నిత్యగృహితత్వమాత్రం మిథ్యాత్వసాధికమిత్యర్థః. అత్ర వ్యాప్తుత్తివిశేషో వ్యాప్తుత్తిశబ్దోక్తః. ఉత్తరత్ర వ్యావర్తమానత్వమాత్రమితి మాత్రవ్యతిత్యయసద్భావాత్. † తతశికింపక్షే బాధాభావమేత్యర్థః (తావా అత్రేతి) † దేశయోగికాలయోగ్య భేదేత్యనిరోధం దృఢయతం తయోరైక్యే విరోధబాధా దర్శయతి (యస్మిన్నితి) భావాభావవిరోధాద్యతరస్య బాధ్యత్వేనతి బలవతో బాధకత్వమితరస్య బాధితత్వాన్నివృత్తిశ్చేత్త్యర్థః. † (చ)పాదే. బాధితస్యైవ త్వదభివతవ్యాప్తుత్తివిశేషిత్యర్థః. సామానాధికరణ్యానర్హత్వం విరోధః. అదుష్టకారణజన్యా నిషేధగర్హాధి. అదుష్టకారణజన్యత్వేనతి నిషేధరూపత్వం బాధకత్వమి. పురోవర్తస్యభావప్రసవ భాసోవా సత్యత్వావభాసాభావనానివృత్తిః † పక్షే ఘటాదా దేశకాలభేదేన విరోధబాధాభావాప్రపాదయతి (దేశాన్తరేతి) † విరోధబాధాభావాత్ తత్ఫలభూతనివృత్తిరపి నేత్యానా (అన్యత్రేతి) అన్యత్రనివృత్తస్య - విరోధబాధావత నివృత్తస్య. † (అన్యత్ర) విరోధబాధసహితస్యే. యద్యా - (అన్యత్ర నివృత్తస్య) స్వదేశకాల వ్యతిరేకదేశకాలయోగినివృత్తస్య. (అన్యత్ర) స్వదేశకాలయోగి. † ఏతద్వైవిధ్యం దృష్టాన్తేన విపుణోతి (రజ్జుసర్పాదిస్మితి) † (కు) శబ్దోఘటాదివైషమ్యపరక. † ఇత్థం సూచ్యతోపయోగిని వ్యాప్తిశిక్షితా. అథానుమానమానానిధిం దర్శయతి (ఇతిదేశకాలాన్తరేతి) ఇతివైత్యా మిథ్యాత్వం వ్యాపకమి. వ్యావర్తమానత్వం వ్యాప్తుత్తిః. వ్యాప్తుత్తమానత్వమాత్రమితి మాత్రత్యేన విరోధబాధహేతుకవ్యాప్తుత్తిర్వాన్తివర్త్యతే.

౧౨. † యత్త్వనువర్తమానత్వాత్సత్వరమార్గఘటి తత్స్థిథిమేవేతి ససాధనమస్మితి. అతోనన్తాత్మమేవ వస్తు.

౧౩. † అనుభూతివద్విశేషయోగ్య విషయవిషయిభావేన భేదస్యప్రత్యక్షసిద్ధత్యాదబాధితత్వాచ్చానుభూతిరేవ స తీత్యే తదపి నిరస్తమ్.

౧౪. † యత్త్వనుభూతేస్వయంప్రకాశత్వముక్తమ్, † తద్విషయప్రకాశనవేశాయాం జ్ఞాతురాత్మసంబంధేన | సతు సర్వేషాం స్వదా తథావేతి నియమోస్తి-† పరానుభవస్య హానౌ పాదానాది లిజ్జకానుమాన్జ్ఞానవిషయత్వాత్, † స్వానుభవస్యాప్యతీతస్యాజ్ఞానిమమితి జ్ఞానవిషయత్వదర్శనా చ్చ. అతోనుభూతిశ్చేత్ స్వతస్సిద్ధితి వస్తు సత్యతే.

౧౧. యద్వా వ్యావర్తమానత్వ హేతోరసిద్ధింప్రతిపాద్యే (యత్ప్రకారత్వాదినా) తదర్థం బాధములం నిరోధితత్వాం (నియోగత్వాది) సత్తే తదభావం దన్వయతి (అతీతి) విరోధాభావముపపాదయతి (యస్మిన్నితి) తత్ఫలనిష్ఠితిమాహ (అన్యతేతి) భుజ్జానే ర్నిర్గుణి ర్గుణం దన్వయతి (విజ్ఞప్తి) ఏవమసిద్ధిం నివృత్తం విభాగో దర్శితః. అథాసిద్ధిమాహ (ఇతిదేశకాలాంతరేతి) సోపాధికత్వమాన్యత్. అయమర్థః - కింబుత్ సీత్యులః ఘటాభావస్యిమాధ యితితః. ఉత ఘటోస్తీత్యులః తదభావః. ప్రథమే సిద్ధసాధ్యతా. ద్వితీయే వ్యావర్తమానత్వశబ్దేన కిం వ్యాప్తితిని నిరోధ్యత్వం సాధ్యత్వం హేతుత యా వివక్షితమ్. ఉతప్రతిపన్నుపాధౌ బాధితస్య వ్యాప్తితి. ప్రథమే సోపాధికత్వమ్. ద్వితీయే హేతుస్థితిని ఘటాదేనసంబంధ్యత్వం.

౧౧. నను బాధార్హతయా ఉపాధిత్యే సాధ్యవిజ్ఞానాస్యైతి బాధిత్యమేతాపాధిసాన్యత్. తస్యన ససాధ్యనమవ్యాప్తిః. అనంతరేన గచ్ఛ తా పని భుజ్జన్య రజ్జనన్యస్య కేనాప్యబాధితత్వాది చేత్ నైవం. తస్మాదన్యజ్ఞానేనాపి బాధితత్వనియమాత్. అనభ్యుపగత్యేరరచీనాం సత్తేప్రయ ముపాధిరేవ. కింత్యయా తస్య పని భుజ్జన్య రజ్జనన్యస్య మిథ్యాత్వం ప్రమాణతోఽవగ్రహమ్ | నవా - నిచేత్సన్యకస్యస్వేవేతి తాత్పర్యే. సత్తేప్రయనమ వ్యాప్త్యభావాదు సాన్యత్ | అనంతరం చేత్తతపివ జ్ఞానాత్వసాధితత్వం సిద్ధమితి సాధ్యనమవ్యాప్తిస్థితిః. నను కింబ్రతిపన్నుపాధౌ బాధో మిథ్యాత్వే ప్రయోజకః, ఉత కేవలబాధః. ప్రథమే దేశకాలయోరుపాధిత్యాత్ దేశకాలభిన్నస్య దేశకాలోపాధికత్వాభావేన సంబంధాననయాయోగ్యేన సాధ్య నమవ్యాప్త్యభావాత్ ప్రతిపన్నుపాధౌ బాధోనాపాధిసాన్యత్ | ద్వితీయే కృత్స్నమిథ్యాత్వమితి. అతోనతే నహి దేశకాలాంతరేనాపాధి నియమః | కింకు నిస్త్య స్తరమపుసాధిః. ఉపాధిపచ్చేదకః. అతపిని దేశకాలాదిప్రతిపన్నుపాధౌ ఆబాధితత్వాత్ప్రత్యేకతానైవ సత్తేప్రయనాస్య పుసాధిత్యం భావ్యకారైర్వ్యక్తతే. తస్మాదేదేశకాలభిన్నే నిస్త్య స్తరముపాధిః. దేశకాలభిన్నస్య వస్తవస్తరోపాధికత్వేన సన్యకస్య దేశకాలోపా ధికత్వే నాన్యోన్యత్రయః | భ్రమస్య క్షిణేనాత్. తస్మాదన్యవచ్చేదకావచ్చిన్నం యత్ప్రతిపన్నం - తవచ్చేదకావచ్చిన్నస్య బాధో మిథ్యాత్వే ప్రయో జకః. యద్వా అతోపితేన సాయంత్యదివా తన్నివర్తకేన దివాత్వదివాన వివా క్రియాన్త రానభిన్నస్య కాలస్య భావ్యసాధితత్వమ్. ఏవం దేశే వీతి సకల్పిదేహి. ఏవం విశిష్టోపాధౌ విశేషా విశేష్యంతయోః పరివృత్తానవపత్తికత్వేన విశిష్టోపాధిస్థితిః. అతో నభ్యుపగత్యేరరచీనాం సత్తేప్రయనాస్య పుసాధిత్యం. కైర్విదేముక్తం ఘటోస్తీత్యులః కింఘటాస్తీత్యులః పర్యాయః | ఉతన | పర్యాయత్వే సమాప్తయోగో నసాన్యత్ | సుచేత్సన్యకస్యబాధో ఘటఘటి. నైవమ్ - అస్తిబ్రహ్మేతి చేద్దేదేత్యులవాన్విబ్రవ్యశబ్దయోః పర్యాయత్వే పానం క్త్యమ్. సుచేత్సన్యకస్యబాధో నభిలక్ష్యత్యనితి. ఉభయ తాయం పరిహారః స్వశబ్దప్రాప్తస్య స్వభావస్యైవ నిషేధారానువాద శక్త్యాపరిహారాయాన్తికత్వేన నియమః | క్రియాశబ్దః.

[ఇతి వ్యావర్తమానత్వనుమానభగ్గి].

౧౨. † అభిపారమార్థ్యసాధిత్యే సాక్షమనువర్తమానత్వం దూషయతి (యత్ప్రకారత్వాదినా) ప్రమాణసమ్మత్యాత్ తత్తద్భూతిస్యరూపస్య సమ్మత్య వాద్యస్య కిం పారమార్థ్యం సాధ్యతే. ఉతాధిష్టానతయానుచ్య తస్మాద్ధాన్తరస్థితి వికల్పే ద్వితీయశిరస్యాశ్రయాసిద్ధిమభిప్రేత్య ప్రథమే శిరసి సిద్ధసాధ నత్వం దూషణముక్తం. నను సదేవ పరమార్థఘటిసా గ్రన్థకారాభిప్రాయః. తత్కృతం సిద్ధసాధనత్వమితి. ఉచ్యతే - ఏతదనుమానం కిం సతః పారమా ర్థ్యసాధకమ్, ఉత వ్యతిక్తపారమార్థ్యస్య, ఉతోభయస్య. ప్రథమే సిద్ధసాధ్యతా. ద్వితీయే వ్యధికరణాసిద్ధతా. తృతీయే అంతే సిద్ధసాధ్యతా. అంతే వ్యధికరణాసిద్ధిశ్చేతి. † నిగమయతి (అతఘటి). [ఇత్యనువర్తమానత్వనుమానభగ్గి].

౧౩. † సహజే ప్రమాణప్రమేయానుపపత్తికృతం భేదమాహా ముపపేద్యానుభూతినతోద్భేదోఽపాన్యః. అతద భేదమాహాహేతుత్వాన నిరాసముపపేద్యానుభూతినతోరభేదశ్చ నిరస్యతే (అనుభూతీత్వాదినా) అనుభూతివద్విశేషయోగిత్వే త విశేషశబ్దేనానువర్తమానత్వ హేతోరశ్రయాసి ధివ్యాన్యతే. సచ్చబ్రహ్మవ్యస్య వస్తుసూ వ్యాప్తిత్వే దనువృత్తార్థాన్తరాభావాచ్చ. సచ్చబ్రహ్మప్రమాణసంబంధయోగ్యేహి వర్తతే. ఘటస్యకాఘటస్యకా ఇత్యనువృత్తవ్యవహారో వ్యాప్తిత్వే దనువృత్తఘటి ప్రమాణసమ్మత్యాత్ పరాధాగిపరస్పరవ్యాప్తిత్వాన్సచ్చబ్రహ్మవాద్యాః. [ఇతిధీన దక్షిణరాసః]

౧౪. † అభిపారోక్ష్యస్వయంప్రకాశత్వేఽభిమతేపి తత్ర శిక్షణీయాంశోస్తీత్యభిప్రాయేణాహ (యత్ప్రమాణత్వేతి) తుపక్షనైవవేత్. † వక్త వ్యాంశమాహ (తద్విషయప్రకాశనవేశాయామితి) ఉత్తరత్ర వర్తమానదశాయామితి వక్ష్యతే. తత్ర జ్ఞానస్య నిత్యద్రస్యతేన నవానర్తమానత్వాద్యర్థ మానదశాయామితి పథం. నిర్లక్ష్యమితి శక్త్యాపన్నత్వే విషయప్రకాశనవేశాయామిత్వముక్తమ్. వర్తమానదశాబ్దేన విషయసమ్మత్ప్రసరస్య వర్తమానతా వివక్ష్యతేత్యవగమ్యతే. † నతు సర్వముత్తేత్యుపపాదయతి (పరానుభవస్థితి) సర్వదేత్యుపపాదయతి (స్వానుభవస్థితి) అనుభూతిశ్చేదిత్యుక్తేన

౧౫. † అనుభూతేరనుభావ్యత్వే అననుభూతిత్వమిత్యపి దురుక్తమ్, † స్వగతాతీతానుభవానాం పరగతానుభవానాంచానుభావ్యత్వేనాననుభూతిత్వప్రసక్తాత్. † పరానుభవానుమానానభ్యుపగమేచ శబ్దాన్తసమ్ముఖగ్రహణాభావేన సమస్త శబ్దవ్యవహారోచ్ఛేదప్రసక్తః. † ఆచార్యస్య జ్ఞానవత్త్వమనుమాయ తదుపసత్తిశ్చ క్రియతే-సాచ సోపపద్యతే. † నచాన్య విషయత్వేననుభూతిత్వమ్. † అనుభూతిత్వం నామ వర్తమానదశాయాం † స్వసత్తయైవ స్వాశ్రయంప్రతి ప్రకాశమానత్వం స్వసత్తయైవ స్వవిషయసాధనత్వంవా. † తే చానుభవాన్తరానుభావ్యత్వేపి స్వానుభవసిద్ధి సామగచ్ఛత ఇతి నానుభూతిత్వమవగచ్ఛతి. † ఘటాదేస్త్యననుభూతిత్వమేతత్ప్రభావవిరహాత్ - నానుభావ్యత్వాత్. † తథానుభూతేననుభావ్యత్వేపి అననుభూతిత్వప్రసక్తోదుర్వాహః గగనకుసుమాదేరననుభావ్యస్యాననుభూతిత్వాత్.

౧౬. † గగనకుసుమాదేరననుభూతిత్వమసత్త్వప్రయుక్తమ్ - నాననుభావ్యత్వప్రయుక్తమితిచేత్ - † ఏవమత్తర్హి ఘటాదేవ్యజ్ఞానావిరోధిత్వమేవాననుభూతిత్వ నిబంధనమ్. నానుభవ్యత్వమిత్యాస్థీయతామ్. † అనుభూతేరనుభావ్యత్వే అజ్ఞానావిరోధిత్వమితి తస్యాః ఘటాదేరివ ప్రసజ్యత ఇతిచేత్ - † అననుభావ్యత్వేపి గగనకుసుమాదేరివాజ్ఞానావిరోధిత్వమితి

స్వాశ్రయంప్రతి విషయప్రకాశనవేశాయామిత్తుక్తవైషమ్యవిరహాగర్హితః. [ఇత్యనుభూతేన్వయంప్రకాశత్వేక్షణమ్]

౧౭. † ఏవమనుభూతేరనుభావ్యత్వసంభవ ముపపాద్యతదనంభవే పరోక్తమనుమానం దూషయతి (అనుభూతేతి) † కుత ఇతిత్వతాహ (స్వగతేతి) † పరానుభవానుమేయత్వా నభ్యుపగమే లాక్షిక్యవహరవిరోధమనిష్ఠమాహ (పరేతి) † అన వైదిక్యవహరవిరోధమాహ (ఆచార్యస్యేతి) పరానుభవానుమానానభ్యుపగమఇత్యాదివా చార్యాకనిరాసశ్చలితః. అనుమానానభ్యుపగమే శబ్దాన్తసమ్ముఖగ్రహణాయోగాత్. † ఏవంబాధకత్తః. అనన్యప్తిం దూషయతి (నచాన్యేతి) † నన్యసాధారణాకారోధర్మిగ్రాహకమానసిద్ధి స్వాధారణాకారే నత్యుపగచ్ఛతీతిప్రతిపాదేనానుభూతిన్వయాసం శిక్షయతి(అనుభూతిత్వమి) అత్రానుభూతిశబ్దోజ్ఞానమాత్రపరః. నతు స్మృతివిలక్షణపరః. ప్రకాశమానత్వమిత్యుక్తే ఘటాదేవ్యనుభూతిత్వం స్వానితి - తద్వాన్యపు త్త్యర్థం స్వాశ్రయం ప్రతిత్తుక్తిమ్. అనుభూతినిత్యత్వాద్యత్వభేదాణాం జ్ఞానాన్తరప్రకాశ్యత్వాత్తద్వాన్యపు త్త్యర్థం స్వసత్తయైవేత్తుక్తిమ్. అతీతానుభవవ్యాప్తు త్త్యర్థం వర్తమానదశాయామిత్యుక్తమ్. యద్యుపసత్తితానుభవస్య జ్ఞానాన్తరమన్తరేణ ప్రకాశో[క్తా]పపత్తేరర్థాదనంభవవ్యవస్థివచ్ఛేదః, తథా ప్యతీతస్య జ్ఞానాంతరేణ సిద్ధిం పరాసభిమతాం పుష్కత్యాదయితుమిదం విశేషణం. విషయసమ్ముఖస్య వర్తమానదశాయామిత్యర్థః. వర్తమానదశాయాం స్వసత్తయైవ ప్రకాశమానత్వ మిత్తుక్తే పరానుభవే తదనంభవాత్ తద్వాన్యపు త్త్యర్థం స్వాశ్రయం ప్రతిత్తుక్తిమ్. † ఏతల్లక్షణం స్వయంప్రకాశత్వవాదినామేవేష్టమితి నన్వనం ప్రతిపన్నం లక్షణమాహ (స్వసత్తయైవేతి) స్వాశ్రయంప్రతి వర్తమానదశాయామితి పదభ్యయనుకర్షసామ్యలక్షణం స్వసత్తయైవేతి పసమ్. సాధనమిత్యుక్తే దణ్డచక్రాదేరివ తథాత్వాత్తద్వాన్యపు త్త్యర్థం విషయసాధనమిత్యుక్తిమ్; చాక్షుషజ్ఞానం శ్రావణవిషయం సంస్పృశ్యతీతి నన్వవిషయసాధనత్వానంభవ [వాత్తద్వాన్య]వ్యాప్తు త్త్యర్థం న్యశబ్దః. ఇన్ద్రియవ్యాప్తు త్త్యర్థం స్వసత్తయైవేతిపదిమ్. ఇన్ద్రియాదికంహి నకేవలం స్వసత్తయా ప్రకాశకమ్. అపితు జ్ఞానోత్పాదనదవ్యారా. వర్తమానదశాయామిత్యతీతానుభవ వ్యాప్తు త్తిః. స్వాశ్రయం ప్రతితి పరానుభవ వ్యాప్తు త్తిః. † తతః కిమిత్యుక్తాహ(తేచేతి) † ఏవమనుభావ్యత్వలక్షణ సాధ్యధర్మప్రతిక్షేపేజ్ఞానభావ్యత్వేనానుభూతిత్వస్య సామానాధికరణ్య దర్శనాదననుభావ్యత్వేన వ్యాప్తిర్నిరాకృతా. తర్హికథమనుభావ్యత్వేననుభూతిత్వదర్శనమితి శక్త్యాం సోపాధికత్వమాహ (ఘటాదేస్త్వేతి) అననుభూతిత్వం అనుభూతిశబ్దేన వ్యుహారవ్యత్యాభావఇతి ససాధ్యవిశిష్టతా. యద్యపి - ఉక్తయోర్లక్షణయోః అన్యతరదనుభూతిత్వమ్. నతు నముచ్చితముభయమ్. అస్మాన్యస్యసంశేషత్వాత్. వాశబ్దప్రయోగాద్భి. సహి దశబ్దఃప్రయుక్తః. తత్రాన్యతర లక్షణరాహిత్యరూపమననుభూతిత్వ మన్యతిరాకారవిరహప్రయుక్తమితిసోపాధికత్వమిత్యర్థః. † అన ప్రతితర్కపరామతిమాహ (తథానుభూతేతి) † యద్యపి - అభాననమానయోః శ్లేషమిత్యమాహ (తిథానుభూతేతి.)

౧౮. † గగనకుసుమాదేరననుభూతిత్వస్య ఉపాధ్యస్తరమసత్త్వంశబ్దాత్ (గగనేతి) † ఘటాదేరననుభూతిత్వస్యాప్రతిపాద్యస్తర మజ్ఞానావిరోధిత్వమాహ (ఏవం తర్హీతి) ప్రకాశనియమాభానావిరోధిత్వం అజ్ఞానావిరోధిత్వమ్. సచ మఖాదావభావాత్ సాధ్యసమవ్యాప్త్యభావశ్చబ్ధనీయః. మఖాదేజ్ఞానవిశేషత్వేనాననుభూతిత్వాభావాత్. † అజ్ఞానావిరోధిత్వసాధ్యత్వనిరాసాయ పక్షే తత్ప్రసజ్జయతి (అనుభూతేతి) † తద్భవత్వేషే తుల్యమిత్యాహ (అననుభావ్యత్వేతి) అనుభూతేరనుభావ్యత్వేననుభూతిత్వసాధ్యత్వేనా క్రమజ్ఞానావిరోధిత్వమనుభావ్యత్వేపి ప్రసజ్యత ఇత్యర్థః. అనుభావ్యత్వేననుభూతిత్వమజ్ఞానావిరోధిత్వంచ యదుక్తమ్. తదననుభావ్యత్వేపి గగనకుసుమాదేరివ ప్రసజ్యత ఇత్యుక్తమ్. గగనకుసుమాదావననుభూతిత్వం అజ్ఞానావిరోధిత్వంచాసత్త్వప్రయుక్తమ్. నాననుభావ్యత్వప్రయుక్తమితిచేత్ - అననుభావ్యత్వే తద్భవదనత్వమితి ప్రసజ్యతే. † గగనకుసుమాదేరనత్వం నాననుభావ్యత్వమాత్రప్రయుక్తమ్. అపితు స్వయంప్రకాశత్వేనత్యననుభావ్యత్వ [విరహ] ప్రయుక్తమిత్యనుభూతేరనుభావ్యత్వమాత్రాన్నానత్వప్రసక్తిరితిచేత్ - అననుభావ్యత్వే తద్భవదన్వయంప్రకాశత్వమితి ప్రసజ్యతి. అతః అన్వయంప్రకాశత్వేనతి అననుభావ్యత్వప్రయుక్తమసత్త్వమననుభూతేర్దుర్వాహమ్. అసత్త్వంతు ధర్మిగ్రాహకప్రమాణవిరుద్ధమితిచేత్ - అనుభావ్యత్వేననుభూతిత్వమితి తథేత్యనుమానసంధేయమితి భాష్యభిప్రాయః.



సజ్యతవ - అతోనుభావ్యత్వేననుభూతిత్వమిత్యవహాస్యమ్.

౧౭. † యత్తు సంవిదస్సవిస్సిద్ధాయాగిప్రాగభావాద్యభావాదుత్పత్తిర్నిరస్యతే. తదస్థస్య జాత్యధేన యప్యేగిప్రదీయతే. ప్రాగభావస్య గ్రాహకాభావాదభావూ నశక్యతే వత్తుమ్ - అనుభూత్యైవ గ్రహణాత్. కథమనుభూతిస్సతి తదా నీమేషసావ్యభావం విరుద్ధమవగమయతీతిచేత్ - † నమ్యానుభూతిస్సవసమకాలనర్తినమేవ విషయోఽగోతీత్యస్తి నియమః - అతి తానాగతయోరవిషయత్వప్రసక్తాత్.

౧౮. † అథమన్యసే - అనుభూతిప్రాగభావాదేసిద్ధ్యతస్తత్సమకాలభావనియమోస్తీతి. † కింత్వయా క్వచిదేవం దృష్టమ్ - యేన నియమం బ్రవీమి - † హస్తత్వై తతవనదర్శనాత్ ప్రాగభావాదేసిద్ధ్యతి సత[గభావని]దప[హ]మ్. † తత్త్వాగ్రభావంచ తత్సమకాలవర్తనమన్యత్వకోబ్రవీతి. † ఇద్వియజన్యనగిప్రత్యక్షస్య పేయవస్వభావనియమః - యత్సవసమకాలవర్తనసంపదార్థస్య గ్రాహకత్వం † ననర్హేషాం జ్ఞానానాం ప్రమాణానాంచ. † స్మరణానుమానాగమయోగిప్రత్యక్షాదిషు కాలాస్తరవర్తనోపి గ్రహణదర్శనాత్. † అతవనచ ప్రమాణస్య ప్రమేయావినాభావః. † నహి ప్రమాణస్య సవసమకాలవర్తనానామినాభావార్థసంబద్ధః - † అపితు యద్దైకకాలాదిసంబద్ధితయా యోగోఽవభావతే - తస్య తథావిధాకార

ఖపుష్పదాహరణేతు నాశ్రయజైకల్యణోపశ్చజ్ఞునీయః. ఖ్యాతేర్నానది వృతిరేకదృష్టానన్యస్య పరైః స్వీకృతత్వాత్. \* శబ్దజ్ఞానానుపాతీ వస్తుశాస్త్రాదవభాసోవికల్పః సస్యభావ [వ] స్తవభావః ప్రతీతిరిహి తైరుచ్యతే. తత్రాభాసప్రతీతస్యాపి విషయాధికారత్యం యుక్తిమితి భాక్త్యా క్లిక్వతంచ. అతికిరవమతప్రక్రియయా ఖపుష్పమనావృతమ్. ఉపహాస్యమ్ - సమావృత్తరసీ హాస్యమిత్యర్థః. [ఇత్యనుభూతే రనుభూత్యైవసమర్థః.]

౧౯. † అథ పరోక్షం నిత్యత్వం వృద్ధసృతి (యత్త్విత్యాదినా) నను జ్ఞాననిత్యత్వమధ్యవయస్విః కిథం తన్నిరవసం యుక్తిమ్. ఉచ్యతే - జ్ఞానాశ్రయభూత అత్తై తదాశ్రయం సంకోచవికాసార్థం నిత్యం జ్ఞానద్రవ్యం పరస్యానభిమతమ్. యత్తు ప్రస్తుతమిద్వియనయోగాద్యన్యయవృత్తిరేకానువిధాయ ప్రత్యక్షత్వపరోక్షత్వప్రమాణత్వాప్రమాణత్వాద్వ్యవధం లోకసిద్ధం జ్ఞానమ్. తస్య యది నిత్యత్వముపపాద్యతే - తద్వ్యవధ్యతే - విషయమన్యన్తి జ్ఞానస్యహి స్వయంప్రకాశత్వం పరేణ సమర్థితమ్. స్వయంప్రకాశత్వం సమానాధికరణంచ నిత్యత్వం పరస్మేష్టమ్. స్వతస్సిద్ధితయా నిత్యోన్యసంబద్ధనాత్. అతస్త్వనిరాసాయుక్తః. తత్రచ మృద్ధివ్యస్య [సిద్ధ] శీర్షిత్వేపి ఘటత్వాద్వ్యవధం మృద్ధివ్యానిత్యత్వవత్ జ్ఞానాఖ్యాద్రవ్యస్య నిత్యోన్యేపి స్ఫుటిత్యానుభూతిత్వాద్వ్యవధంజ్ఞాననిత్యత్వం యుక్తిమితి సన్యసత్వవిరోధః. స్వయంప్రకాశత్వే కించిదుపాదేయత్వమస్తీతి తదన్వయస్య తస్యస్థితిశబ్దః. † అన్యస్య సాత్త్వికేన యప్యే[ప్రదీయతే] అసిద్ధమత్వన్తానీధేన మేతునా సాధ్యత ఇత్యర్థః. † తత్రహి గ్రాహకాభావాత్, † గ్రాహ్యభావా, పు ప్రాగభావాభావః ఉక్తః. తమాశబ్ద్య గ్రాహకోస్తీత్యాహ (ప్రాగభావస్వేతి) † తత్రవికల్పే పూర్వోక్తేన తేజేవావగమయతీతి మత్తగ్గానయనం తత్రోక్తిర్ని విరోధం శబ్ద తే (కిథమితి) తదానిమిత్యభావమేకేషాం సక్రియాపి కేషామ్. † పరిహరత(నహితి) † స్వసమకాలవర్తననియమః కిం గ్రాహ్యసామాన్యవయుక్తః. ఉత్తేతగ్గానాని కేవలప్రయుక్త ఇతి వికల్పవిప్రాయే ప్రథమం గ్రాహ్యసామాన్యవయుక్తత్వమేవ ప్రతిపది (సహ్యానుభూతిరితి) † యదాపి వర్తమానగ్రహా నియమః కిం గ్రాహకానుభూతిస్సభావాత్. ఉత గ్రాహ్యనుభూత్యభావస్సభావాదితి వికల్పమభిశేత్య ప్రథమం దూషయతి (నహితి) హిశబ్దో హేతౌ శబ్దిప్రతిజ్ఞానాధ్యవర్తవ్యా.

౨౦. † గ్రాహ్యవిశేషమేవ దూషయతుం శబ్దతే (అథమన్యసృతి) † గ్రాహ్యవిశేషస్య సమకాలవర్తననియమోక్తిః దర్శనపూర్వకైవ స్యాదిత్యభియేకానా (కింత్యయేతి) క్వచిత్ - అనుభూతౌ. † వ్యాప్తిగ్రహణభూమిత్యేనా భావన్య దృష్టత్వాత్ ప్రాగభావూ దురభిన్నవైభత్వాహ (హస్తదీప్తి) ప్రాగభావస్యసమకాలసిద్ధ్యా వ్యాప్తిరనుభూతిప్రాగభావరూపే దర్శితీ గృహితేహి సిద్ధ్యతీత్యర్థః. అదిశబ్దః ప్రధ్వంసవసం. † సమకాలవర్తననియమమధ్యసగమ్య దూషయత్వమ్. సమకాలవర్తనైవంచానుపసన్నమిత్యాహ (తత్త్వాగ్రభావంచేతి) † యది స్వసమకాలవర్తిగ్రహణనియమోఽనుభూతేర్నాస్తి తత్ప్రస్థనిద్ధమానేపి ఘటే చాక్షుషం తజ్జ్ఞానమత్వే ద్యోతేత్రాహ (ఇద్వియజన్యసృతి) ప్రత్యక్షశబ్దేన ప్రత్యక్షజ్ఞానముచ్యతే. అయమభిప్రాయః - స్వసమకాలవర్తిగ్రాహకత్వనియమో నజ్ఞానమాత్రస్య - సవతదవా స్మరణేదప్రమాణజ్ఞానస్య సవ తదవా స్మరణేదప్రత్యక్షస్య. అపిను ప్రత్యక్షమిశేషరూపస్య విద్వియికజ్ఞానస్వేతి. † (ననర్హేషాం జ్ఞానానాం ప్రమాణానాంచేతి) చశబ్దేన ప్రత్యక్షస్యచేత్కుక్తం భవతి. ఉపపాదకగ్రహానుగత్యాత్. † కుత ఇత్యత్రాహ (స్వసమానుగతీతి) స్మరణశబ్దేన సర్వజ్ఞానానాం సమకాలవర్తివిషయత్వనియమప్రవచనం. అనుమానాగమశబ్దేన ప్రమాణమాత్రస్య తన్నియమప్రవచనం. యోగిప్రత్యక్షాదిశబ్దేన ప్రత్యక్షమాత్రస్య తన్నియమప్రవచనం. అదిశబ్దేనేవప్రకృత్యుత్తం గృహ్యతే. † ప్రమేయసంపద్యవ్రా సచేత్ ప్రమాణాప్రమాణజ్ఞానయోగకథం వైషమ్యమిత్యత్రాహ (అతవేచేతి) అత ఏవజ్ఞానమాత్రస్య సమకాలవర్తిగ్రాహకత్వ నియమాభావేన. ప్రమేయావినాభావస్య సిద్ధత్యర్థం. అన్యథా వర్తమాన విషయాభావం సమకాలవర్తిగ్రాహణం తత్తత్ప్రమాణానాం ప్రమేయావినాభావోపనిధ్యేదిభావః. † తత్త్వదిగిశబ్దమిత్యతేమయాం తమేవావినాభావ నివృత్తీతి (అతేవావినాభావోపనిధ్యేదిభావ) ప్రమాణసాధ్యత్వం వ్యవధిత్యన్వయః. † తద్విప్రమేయావినాభావనిక ఇత్యత్రాహ (అపిత్వేతి) యదేక



† మిథ్యాత్వప్రత్యసీకతా. అత ఇదమపి నిరస్తమ్ - స్మృతిర్న బాహ్యవిషయా నష్టేవ్యక్తే స్మృతిదర్శనాదితి.

౧౯. † అహోచ్యేత - సతావత్సంవిత్సాగభావగిప్రత్యక్షావసేయః - అన ర్తమానతాన్వితః. నచ ప్రమాణాన్తరావ సేయః-లిక్లాద్యభావాత్. † సహి సంవిత్సాగభావవ్యాప్తమహ లిక్లాముపలభ్యతే. [నానుపపత్తిరిక స్యచిద్వృత్తే].  
గమస్తద్విషయో దృష్టచరః. † అతస్తత్సాగభావగిప్రమాణాభావాదేవ నసేత్సృతీతి † యద్యేవం స్వతస్సిద్ధత్వవిభవం పఠ త్యజ్య ప్రమాణాభావేఽవరూఢః † ఛేత్ - † యోగ్యానుపలభ్యైవాభావస్సమర్థిత ఇత్యుపశామ్యతు భవాన్.

౨౦. † కించ - † ప్రత్యక్షజ్ఞానం స్వవిషయం ఘటాదికం స్వసత్తాకాలే సత్తం సాధయత్తస్య నసర్వదా సత్తామవ గమయద్వృత్తత ఇతి ఘటాదేగిపూర్వోత్తరకాలసత్తా నప్రతీయతే. † తదప్రతీతిశ్చ సంవేదనస్య కాలపరిచ్ఛిన్నతయా ప్రతీ తే. † ఘటాదివిషయమేవ సంవేదనం స్వయం కాలానవచ్ఛిన్నం ప్రతీతంచేత్సంవేదనవిషయో ఘటాదిరపి కాలానవచ్ఛిన్నగి ప్రతీయేత ఇతి నిత్యస్సాన్వితః. † నిత్యంచేత్సంవేదనం స్వతస్సిద్ధం నిత్యమిత్యేవ ప్రతీయేత. నచ తథా ప్రతీయతే.

కాలాచిత్యాదిశబ్దేన సంస్థానమువ్యతే. † (మిథ్యాత్వప్రత్యసీకతా) మిథ్యాత్వస్య ప్రమాణం ప్రత్యసీకం భవతి తస్య భావ ఇత్యర్థః. యదాన్ - మిథ్యాత్వ ప్రత్యసీకోఽర్థభవతి తస్య భావో మిథ్యాత్వప్రత్యసీకతా. సా ప్రమాణసార్థక సంబంధిత్వస్యయః. అతఏవేత్యాది భావ్యస్త్యేనంవాఙ్ఘ్రి అతివీచ - ప్ర మాణజ్ఞేన సంప్రతిపన్నానాం కాలాన్తరవర్తిగ్రాహకత్వదర్శనాత్తత్రాపి ప్రమేయావిసాభావగి కల్పితఇత్యర్థః. † కథం తత్రావిసాభావప్రకార ఇత్య త్రాహ (సహిత్యాది). † అనేనైవ ప్రమాణప్రమేయావిసాభావరూపవిషయ విషయభావశీత్యేన తా దైకదేశభిరుక్తం స్మృతేర్నిర్విషయత్వం నిరస్యత ఇత్య స్యాత్సత్య పేతవ్యమిదమిత్యభిప్రాయేణాహ (అత ఇదమపితి).

౧౯. † ఏవమనుభూతిరేవ ప్రాగభావగ్రహణక్షమేత్యుపపాదితమ్. అథ తద్దౌహితానుభవేన ప్రత్యక్షాద్యన్యతమేన భవితవ్యమితి తదనంభవేన ప్రమాణాభావాత్ ప్రాగభావాభావఇతి శబ్దతే (అహోచ్యేతేతి) లిక్లాద్యభావాచిత్యాదిశబ్దేన అనుప్రపద్యమాన శబ్దా వివక్షితా. † తద్విప్రచోతి (సహి త్యాదినా). † నిగమయతి (అత ఇతి) ఉపమానస్య ప్రతిపన్న వస్తుసాప్యత్వసంజ్ఞానంజ్ఞానంబంధయోః అన్యతరమాత్రగోచరత్వేన ఆప్రతిపన్నపదార్థప్రతిపాద నాసానుభూత్యదనుపన్యాసః. † పరిహరతి (యదీతి) యదిశబ్దగికిమర్థః. చేచ్ఛబ్దోఽయద్యర్థః. స్వపరిపాటీం విషయ కాస్త్రమర్యాదాయాం కిమవతిష్ఠోసి తథా చేదిత్యర్థః. † ప్రమాణమహ (యోగ్యానుపలభ్యైవేతి) పరేణాభావప్రమాణసాన్వితకృతత్వాత్ యోగ్యానుపలభ్యైవేత్వక్తమ్. స్వపక్షపర్యాలోచనాయా మపి జ్ఞానస్య యోగ్యానుపలభ్యైర్నాను భావరూపానస్తాన్తరోపలభ్యః. † సిద్ధతాన్వీద్యుపలభ్యైరేవపి ఘటస్య యోగ్యానుపలభ్యః. అతోతీతకాలావచ్ఛిన్నజ్ఞానా భావోనాను జ్ఞానస్య సహోన్వీఽన్తర్ధాన్తర్జ్ఞానంవా. పూర్వకాలీనజ్ఞానే బుభుత్తితే తత్కాలీనసాన్వీపాదప్రతిపన్నానం ఘటాదిజ్ఞానప్రతిపన్నానం వా గజజ్ఞానస్య యోగ్యానుపలభ్యః. సాచ నిత్యతయా పూర్వకాలీనజ్ఞానాభావనిర్వాయికా. యదుక్తం నంది ఇయమితి విషయాకారానర్హత్వేన అభావో దుర్బిహఇతి. తదయుక్తమ్. తథానతి ప్రాగభావనిరాసానుపపత్తే. సహ్యస్యస్య ఘటాదేగి ప్రాగభావనిరస్యతే. అపిత్వేనభూతే. తస్మాదనుభూతిం ఇయమితి విషయాకృత్య తస్మాగిప్రాగభావో నిరాకరణీయః. ఇయమితి విషయాకారాభావే తత్సాగభావో నిరాకరం శక్యతేచేత్. తదభావేపి ప్రాగభావసాన్వయతుం శక్యతే. యది త్వయా విషయాకృత తద్విదస్తాభిరపి విషయాకృతే తదభావస్ససాధ ఇత్యనుసంధేయమ్. ఉత్తరత్ర నిత్యం చేదితి గ్రాన్థేహ్యయమర్హోఽన్యభిప్రేతే.

౨౦. † ఏవం ప్రాగభావస్య యోగ్యానుపలభ్యసిద్ధత్వమభిధాయ అర్థావత్తిమపాన్యాహ (కించేత్యాదినా). † జ్ఞానస్య సాన్వీపాన్వీరత్వలక్షణయోగ్యా నుపలభ్యా అనిత్యత్వముక్తమ్. అథ విషయప్రకాశనిరూపణముఖేనావ్యనిత్యత్వముపపాద్యతే. అవిశేషేణ జ్ఞానాభావస్యగ్రహణముపపన్నమిత్యుక్తమ్. అథ కిం భవతానిత్యత్వం నవిషయజ్ఞానస్య సిసాధయపితమ్. ఉత నిర్విషయస్యేతి వికల్పనభిప్రేత్య నవిషయపక్షం దూషయతి (ప్రత్యక్షేత్యాదినా) నర్వదా- ఘటలక్షణాకాలే నన్య స్తన్నప్రతీయతఇత్యర్థః. † ఘటాదేగిపూర్వోత్తరకాలసత్తా నప్రతీయతామ్. తతగికిమిత్యత్రాహ (తదప్రతీతిశ్చేతి) అప్రతీతిః - జ్ఞానస్య ఘటవ్యవహారానుగూఢ్యాభావః. అతో ససాధ్యవిశిష్టతా. నియమేన స్వసమకాలవర్తిగ్రాహిణి ప్రత్యక్షజ్ఞానస్య పూర్వోత్తరకాలయోర్విద్యమానేపి ఘటే తదప్రకాశకత్వం తదానీం సాన్వీభావాదేవేత్వర్థః. † ఏవం విషయవ్యవహారానుగూఢ్యాకాదాచిత్యత్వాన్వీఽన్యథానుపపత్త్యా జ్ఞానానిత్యత్వముక్తమ్. అర్థావత్త్వస్తరమపాన్యాహ (ఘటాదివిషయమేవేతి) విషయసమకాలవర్తిసా ప్రత్యక్షసంవేదనస్య నిత్యత్వే ఘటాదిరపి నిత్యస్సాన్వితః. అతో ఘటాద్యనిత్య తాన్వీన్యథానుపపత్త్యా జ్ఞానానిత్యత్వమిత్యర్థః. † అథార్థావత్త్వస్తరమాహ (నిత్యంచేదితి) నంది నిత్యత్వసాధనం నందియమితి విషయాకృత్యైవ కర్త వ్యమ్. స్వతస్సిద్ధత్వేనవిషయ విషయాకారానర్హత్వాన్వీయమేవ నిత్యమితి ప్రతీయేత. నచ తథాప్రతీయతే తస్మాదనిత్యత్వమేవేత్వర్థః. ఏవం నిత్యతయా అనవభావస్యథానుపపత్త్యా జ్ఞానానిత్యత్వముక్తమ్. అనిత్యతయానవభావాన్నిత్యత్వమితిచేన్న. పూర్వానరావధిప్రయసాపేక్షస్య నిత్యత్వస్య నవాభావేవ్య వధిప్రయస్యయంప్రకాశతాన్వీదేవానిత్యత్వాన్వీప్రకాశతాన్వీపపత్తే. యదాన్ - ఘటాదినిత్యత్వప్రసక్తో నిత్యత్వేనావభావప్రసక్త్యై విషయవ్యవహారావ గూఢ్యా కాదాచిత్యత్వాన్వీన్యథానుపపత్తేరనుగ్రాహకత్వతయోక్త భవతే.

౨౧. † ఏవమనుమానాదిసంవిదోపి కాలానవచ్చిన్నాగిప్రతీతాశ్చైత్ స్వవిషయానసి కాలానవచ్చిన్నాప్రకాశయంతి తేచ సర్వే కాలానవచ్చిన్నా నిత్యా న్యుః. † సంవిదనుహపత్వాద్విషయాణామ్. † సచ నిర్విషయా కాచిత్సంవిద స్తి. † అనుపలభ్యే. † విషయప్రకాశనతయైవౌపలభ్యేరేవహి సంవిదస్వయంప్రకాశతా సమర్థితా. † సంవిదో విషయప్రకాశనతాస్వభావవిరహేనతి స్వయంప్రకాశత్వానిధేః. † అనుభూతేరనుభవస్తరాననుభావ్యత్వాచ్చ సంవిదస్తుచ్చతైన స్యాత్. † సచ స్వాపమదమూర్ఛాదిషు సర్వవిషయశూన్యా కేవలైవ సంవిత్సరిస్ఫురతీలివాచ్యమ్. † యోగ్యానుపలభ్యపరావతత్వాత్. † తాస్వపి ఓశాస్వనుభూతిరనుభూతా చేత్ తస్యాగిప్రబోధసమయేననుసంధానం స్యాత్ - † సచ తద స్తి.

౨౨. † నన్వనుభూతస్య పద్యాస్య స్మరణనియమో నదృష్టచరః. అతస్త్వరణభానగికిధమునుభవాభానం సాధయేత్. † ఉచ్యతే - నిఖిలసంస్కారతరస్కృతికరదేహవిగమాదిప్రబలపేతువిరహేన్యస్త్వరణనియమోననుభవాభానమేవ సాధయతి. † నకేవలమ స్మరణనియమాదనుభవాభానః. సుప్రోథితస్య ఇయంతం కాలం నకించినమామజ్ఞాసిమితి

౨౩. † అధానుమానాదివిషయాణామసి నిత్యత్వమనిష్ఠం ప్రసజ్జాయతి (ఏవమితి) ఏవం ప్రతిత్వజ్ఞాననిత్యత్వే విషయనిత్యత్వే ప్రసక్తా సత్యానిత్యధః. † కుతోనిత్యతేత్వత్రాహ (సంవిదనుమానేతి) యథా నంవిత్స్వవిషయం సర్వయతి తథాభావాదితి తదర్థః. నను ప్రత్యక్షస్య ననుకాలనిర్విషయత్వే నియమాత్తస్మిత్వత్వే విషయనిత్యత్వప్రసక్త ఉపపన్నః. అనుమానాదిసంవిదామతీతానాగతివిషయత్వేనభవాత్కర్మ తస్మిత్వత్వే విషయనిత్యత్వప్రసక్తః. ఉచ్యతే - అతీతత్వానాగతత్వేహ్యపేక్షితే వల్లేతే. తతస్సంవిదపేక్షయాహి విషయస్యాతీతత్వానాగతత్వే. సంవిదోనిత్యత్వే తదపేక్షానా విషయస్యాతీతత్వానాగతత్వే సంవిదదృఢయతీతి కాలానవచ్చిన్నతయా ప్రతీతా విషయా నిత్యాన్యైతి. కాలానవచ్చిన్నత్వమేవానుగతం నిత్యత్వలక్షణనిత్యత్వేవా యేణ కాలానవచ్చిన్నా నిత్యాఇత్తుక్తమ్. నను ననంవిదపేక్షయా విషయస్యాతీతత్వాగామిత్యే - కింతు లిక్ష్ణాద్యర్థాంతంపేక్షయా. తతో విషయస్య లిక్ష్ణాద్యపేక్షయాతీతత్వమాగామిత్యం చ సంభవతీతి న నిత్యత్వప్రసక్తః. ఉచ్యతే - లిక్ష్ణాదేగి ప్రత్యక్షజ్ఞానవిషయత్వాత్తస్మిత్వత్వేన తద్విషయ భూతలిక్ష్ణాదేసి నిత్యత్వానాగతత్వే తదపేక్షయానుమానవిషయస్యాతీతత్వమాగామిత్యం చ సంవిదదృఢయతీతి కాలానవచ్చిన్నానిత్యత్వేన విషయస్యానితి. ఏహి పూర్వోక్తదోషముపశ్యన్నానుమానవిషయనిత్యత్వప్రసక్తనిత్యత్వేపాయేనైవమిత్తుక్తమ్. † ఏవా పూర్వోక్తవికల్పే నవిషయానుభవస్య నిత్యత్వే నిరాశ్రయత్వమ్. అథ నిర్విషయానుభవస్య నిత్యత్వత్వం నిరాశ్రయే (నచేతి). † కుత ఇత్వత్రాహ (అనుపలభ్యేతి). † నకేవలం నిర్విషయమనుపలభ్యం [గ్రహణం విషయపలభ్యే ౨౧] సచ నవిషయసంవిదపేవ పరేణ స్వయంప్రకాశత్వేనమర్ధనాత్. † తదభ్యుపగమప్రకారణాపి నిర్విషయా నువిన్నాస్తీత్యాని (విషయేతి). † తతగిక్తిత్వత్రాహ (సంవిదోవిషయేతి) నవిషయజ్ఞానాత్త్రిగ్ధాయాస్సంవిదః కదాచిదివిషయసంబద్ధాభానేన స్వయంప్రకాశత్వానిధేః జ్ఞానాస్తరానేన్యత్వాచ్చ తుస్యతేత్వధః. నను యదివిషయప్రకాశకతయా స్వయంప్రకాశత్వే ముపపాద్యతే - తదా2. సంవిదోమన్యత్. విషయసంబద్ధాభానేన్యత్వాచ్చ తాన్విత్వేన సాధ్యస్యప్రకాశత్వే సిద్ధిరీతిచేత్ - కిమిదమనుభూతిత్వం కింస్వతస్సిద్ధత్వం - తదా సాధ్యవిజ్ఞేతాన్యత్. అది విషయప్రకాశత్వే మనుభూతిత్వం తదానిమి క్తదోషస్సాన్వితేవ. విద్యమానదశాయాం సర్వయా భానమానత్వమసి నత్వయా హేతుత్వేన వాద్యమ్. సుగురుభేచ్ఛాదౌ బాహ్యేన త్వదభిమతే వ్యభిచారాత్. అతో విషయప్రకాశత్వే మనుపశ్యే స్వయంప్రకాశత్వం దుస్సాధ్యమిత్తుక్తిదోషానతిష్ఠతి. † కథంస్యప్రకాశత్వే రూపసాధ్యగర్హమైతద్ధర్మిభూతసంవిదసిద్ధిరీతిత్వత్రాహ (అనుభూతేరనుభవస్తరాననుభావ్యత్వాచ్చేతి). † నచ్యేకస్యాపేన న. విషయస్వగికరణాన్నిత్యానరా విషయసంబద్ధః కాదాచిత్కే - తద్విగమేపి సావేదాదిదశాసు స్వప్రకాశా నంవిచ్చకాస్తీతి సత్తుచ్చతాప్రసక్తీరీతిత్వత్రాహ (నచేతి) కేవలజ్ఞేన నిరాశ్రయత్వముచ్యతే. † కుత ఇత్వత్రాహ (యోగ్యేతి). † తదేవౌపపాదయతి (తాస్వతీతి). † విషయే పర్యవసానం సర్వయతి (నచతదస్మితి).

౨౪. † వ్యావకాభానాహి వ్యావ్యాభానసాధకః. స్మరణం చ నానుభవవ్యాకమ్. అత స్తదభానా నానుభవాభానసాధక ఇత్యోహ (నస్మితి) పథి గచ్ఛతా న్యుప్రకృతాదీనాం ప్రాజ్ఞ న్నానుభూతా ధాదీనాంచా స్మరణాదిత్యావః. † పరిహరతి (ఉచ్యతే ఇత్యాదినా) విషయా స్తరాన్యానంగాదిరస్మరణానుక్రమేతుః. విషయవైచిత్రీవిరహః, నిష్ప్రయోజనతయా తాత్పర్యాభావః, తాదాత్మికతీవనంవేదనాస్తరమ్, అనుభవానభ్యానస్సరణమాత్రహేతుతయాహిప్రసిద్ధాః. అతో నియమశబ్దః అ స్మరణనియమ ఇత్తుక్తేః. జ్ఞానస్తరాననుభూతసావ్యవర్థనానుభవాభావప్రసక్తా త్వాన్యస్మత్కర్మం నిఖిలసంస్కారేత్తుక్తమ్. దేహవిగమాదీత్యాదిత్యేన నారకదుగ్ధిభి ప్రమాతివ్యసనకాలవిప్రకర్షా విపక్షితాః. యథా సంవిత్సిద్ధాః ప్రాయణాన్తరకక్షేతాత్సీమాతివ్యసనాదపి చిరాతివృత్తాగిప్రాజ్ఞస్తథేవా న స్మృతిగోచరాః. ఇతి. దేహవిగమాదీనాం నిఖిలసంస్కారతరస్కృతికరత్వం స్వభావః. పూర్ణవిశేషాదపవాదాత్కన్యవిదేకస్య జాతిస్మృతిః. ప్రబలశబ్దో వ్యావక్తాద్యపేక్షయా ప్రాబల్యపరః. ఉక్తతరస్కారకాభావే కదాచిదపి స్మరణమనుభవవ్యాపకమ్. అత స్తదభానానుభవాభానసాధక ఏవేత్కర్థః. † నకేవలమనుభవసాధకాభావః - బాధకప్రమా [తా] జానస్తర ముచ్యతేత్వాహ (నకేవమితి).

ప్రత్యవముచ్చేనైవ † సిద్ధః. † సచ సత్యవ్యనుభవే తద స్వరణనియమో విషయావచ్ఛేదవిరహాదహంకారవిగమా ద్వేతి శక్యతే వత్తుమ్. † అర్థాస్తరాననుభవస్యాస్థాస్తరాభావస్యచానుభూతాస్థాస్తరా స్వరణహేతుత్వాభావాత్. † తాస్యపి దశాస్వహమగ్నో † ౭నువర్తత్యతిచ వత్తుతే.

౨౩. † సను సావపాదిదశాస్యపి సవిశేషానుభవైస్తీతి పూర్వము క్తమ్. † సత్యము క్తమ్ - సత్యాత్మానుభవః - † సచ సవిశేషవేతి స్థాపయిష్యతే. † ఇహతు సకలవిషయవిరహిణీ నిరాశ్రయాచ సంవిన్నిపిధ్యతే. † కేవలైవ సంవిదాత్మానుభవఇతిచేత్ [స] † సాచ సాశ్రయేతి హ్యుపపాదయిష్యతే. † అతో ౭నుభూతిస్సతి స్వయం స్వప్రాగభావం ససాధయతీతి ప్రాగభావాసిద్ధిర్న శక్యతే వత్తుమ్. † అనుభూతేరనుభూత్యవస్థాపాదనేనాన్యతోప్యసిద్ధిర్నిరస్తా. † తస్మాన్న ప్రాగభావాద్యసిద్ధ్యా సంవిదోనుత్పత్తిరుపపత్తిమతీ.

౨౪. † యదప్యస్యా అనుత్పత్త్యా వికారాస్తరనిరసనమ్. తదప్యనుపపన్నమ్ - † ప్రాగభావే వ్యభిచారాత్. † తస్యహి జన్మాభావేపి వివాశో దృశ్యతే - † భావేష్యితి విశేషణే తర్కకుశలతా ౭౭ విమృతా భవతి. † తథాచ భవదభిమతా ౭విద్యానుత్పన్నైవ వివిధవికారాస్తదం తత్త్విజ్ఞానోదయాదస్తవతీచేతి తస్యమనైకాస్త్యమ్. † తద్వికారా

† (సిద్ధేతి) అనుభావాభావస్యేత్యనుషంగః. † అథా స్వరణనియమస్యాస్థాసిద్ధిమాశ్చ జ్ఞతే (నచేతి) అహంకారవిగమః-అహంప్రత్యయవిగమః. † పరిహారతి (అర్థాస్తరేతి) ఘటానుభవః పరివివాశశ్చ అనుభూతమద్యాద్యస్వరణకారణం నబుష్టవిత్కర్త. నను తుద్యాదే స్వరణంప్రతి ఘటాదేరకారణత్వాత్తద భావూ నాస్యాః స్వరణహేతుః. ఇహతు స్వరణకారణస్యాభావై స్వరణహేతురేవ. నైవమ్ - తుద్యాది స్వరణంప్రతి ఘటాదేరపి జ్ఞాతృజ్ఞేయయోరపి స్వరణంప్రత్యకారణత్వముకామేనాపి స్వీకార్యమిత్యభిప్రాయేణ హ్యర్థాస్తరశబ్దగ్ని ప్రయుక్తః. అయమర్థః - జ్ఞాతృజ్ఞేయయోః స్వరణంప్రతి కారణత్వం దృష్టత్వాదగ్నేక్రియతేచేత్ - దృష్టత్వాదేవానుభవేపి జ్ఞాతృజ్ఞేయయోః కారణత్వమగ్నేకార్యమ్. యది జ్ఞాతృజ్ఞేయయోః దృష్టత్వేవేననుభవకారణత్వం నాగ్నేక్రియతే - స్వతఃపి కారణత్వం నస్యాత్. అతస్తదభావాన్న స్వరణాభావఇతి. † ఏతద్దూషణమహమర్థాభావమభ్యుపగమ్యాక్తమ్. అహమర్థాభావూపి నాస్తీత్యుపపాదయిష్యత ఇత్యాహ (తాస్యపీతి). † (అనువర్తతే) ప్రకాశతే. తతోహేతురసిద్ధశ్చేత్కర్త.

౨౫. † పూర్వం సవిశేషానుభవస్యాపాదిదశాస్యస్తీత్యుక్తమితి తదాలిప్యన్తి వ్యాఖ్యాతాభిప్రాయేన చోదయతి (సన్వితి). † ఆత్రాహ (సత్యముక్తమితి) సత్యాత్మానుభవః - నానుభూత్యనుభవఇత్యర్థః. † అనుభూతివిరహేన ఆత్మా నిర్విశేషస్యాస్థితిత్యత్రాహ (నచేతి) ప్రత్యక్షానుభూత్య విశిష్టఇత్యర్థః. † ఇహ కిం నిషిగ్ధత ఇత్యత్రాహ (ఇహత్వితి). † శబ్దాస్తరేణాస్తవత్మకీకృతమితి శబ్దతే (కేవలైవ సంవిదాత్మానుభవఇతిచేతి) ఆత్మానుభవే కేవలాత్మానుభవకాయామ్. స్యాపాదిదశాయాం యా సచిత్త్వయా నిత్యతయాఘృతేతా - సా ప్రపరణాభావేన విషయావచ్ఛేదవిరహాత్తదానీ - కేవలా నిర్విశేష అస్తమైవ స్యాదితిభావః. † పరిహారతి (పాచేతి) సాచ - ధర్మభూతానంవిత్ విషయవిరహేతాపి సాశ్రయేత్కర్త. కేవలవత్సాదేరేవనార్థః. ఆత్మానుభవయాపా-ఆత్మస్ఫురణయాపా యానంవిత్ - నాకేవలైవేతిచేత్ - అస్తదుక్తకలవిషయాదివిశేషశూన్యైవేతి చేదిత్యర్థః. † పరిహారతి (పాచేతి) సా - ధర్మస్ఫురణయాపా యానంవిత్ సా సాశ్రయేతివత్తుతే. స్ఫురణంపి స్ఫురతోగర్త. యథా ప్రాశయస్య దీపస్య ధర్మణః ఔజ్జ్వల్యం దీపాఘృతగర్తో గర్భవృద్ధితిత్యర్థః. ధర్మస్ఫురణాపసూతజ్ఞానస్య స్ఫురణం నిత్యమ్. తచ్చ భావమానతావ్యవహారానుగూఢమ్. ధర్మభూతజ్ఞానస్యస్ఫురణం విషయచంబద్ధసత్యం తదానీమేవ-నత్యన్యథా. తతఏవమి విషయప్రకాశవశాయామితి పూర్వముక్తమ్. \* పుంస్తాదిదత్త్వస్యేత్యత్రచ వత్తుతే. స్యాపాదాహు తస్య స్యావిషయసంబద్ధార్థతా ప్రతిబద్ధా, వహ్నిగ్దాహాత్యశక్తివత్. అతో సత్యాస్ఫురణమ్. † అగ్ర ప్రాసగ్గికమాత్మానుభవం పరిసమాప్య ప్రస్తుతప్రాగభావాసిద్ధిం నిగమయతి (అతఇతి) అతః నిర్విషయజ్ఞానస్యాప్రామాణికత్వాత్, త్వవచ్చిన్నజ్ఞాననిత్యత్వప్రత్యక్షానుభవస్త్రితరాహ తత్వాత్, ప్రాగభావగ్రహణకమర్థవాచ్ఛేత్కర్త. కథమనుభూతిస్సతి స్వప్రాగభావం సాఙ్గయేత్ - ఇతమ్ - స్తరవ్యాప్త్యణిజ్ఞేన ఇయన్తం కాలం నకించినహమజ్ఞానిమిమితి సుఖప్రస్థాపరామర్శేన జ్ఞాన సామాన్యాభావోదహే తద స్తగ్రతస్యాభావూపి స్వేనైవ విషయాత్మకఇతి న్యతగివత్తే. ప్రాగభావాసిద్ధిర్నా. † పరతగివత్తేపి సిగ్ధతీత్యాహ (అనుభూతేరితి). † అగ్ర ప్రాగభావాభావహేతుకానుత్పత్తియామా ముపసంహరతి (తస్మాదితి).

[ఇత్యనుభూతేష్యిత్యత్యనుమానభగ్నః].

౨౬. † అథానుత్పత్త్యా వికారాస్తరనిరసనం దూషయతి (యదపీత్యాదినా) అనుత్పత్తిరూపహేత్వేసిద్ధ్యా వికారాస్తరనిరసానుపపన్నః. † తదభ్యుపగమేపి హేతోర్యభిచారమాహ (ప్రాగభావఇతి). † తద్వివృణోతి (తస్మానీతి). † భావశబ్దోపాదానే తద్విరహేపి వ్యభిచారసామ్యభిప్రాయో భావశబ్దోపాదాన ముపాలభితే (భావేష్యితి) నాత్రప్రతిజ్ఞాస్తరం దూషణమప్యతే. తద్ధి ఉక్తిదూషణమ్ - సత్యధర్మదూషణమ్. † భావయావచ్ఛేదవ్యభిచారం దద్యయతి (తథాచేతి) తథాశబ్దేన భావయావచ్ఛేదం విశిష్టమ్ - తైర్భావయాపాజ్ఞానస్య సమగ్ధితత్వాత్. † తత్ర పరిహారం శబ్దతే (తద్వి



† స్వరూపభేదాత్. † స్వసత్తయైవ స్వాశ్రయం ప్రతి కస్యచిద్విషయస్య ప్రకాశనం హి సంవేదనమ్. స్వయం ప్రకాశతాతః స్వసత్తయైవ స్వాశ్రయాయ ప్రకాశమానతా. † ప్రకాశశ్చ † చిదచిదశేషపదార్థసాధారణం వ్యవహారానుగూఢ్యమ్.

౨౭. † సర్వకాలవర్తమానత్వం హి నిత్యత్వమ్. ఏకత్వమేకసంఖ్యావచ్ఛేద ఇతి. † తేషాం జడత్వాద్యభావరూపతా యామపి తథాభూతై రపి చైతన్యధర్మభూతై సై రనై కాన్త్యవపరిహార్యమ్. † సంవిది తు స్వరూపాలికేణ జడత్వాది ప్రత్యసీకత్వమిత్యభావరూపా భావరూపావా ధర్మా నాభ్యుపేతశ్చే త్తత్తన్నిషేధోక్త్యా కిమపి నౌ క్తం భవేత్.

౨౮. † అపిచ † సంవిత్సిద్ధితివా నవా. † సిద్ధ్యతిచేత్సద్ధర్మతాస్యాత్. నచేత్తుచ్ఛతా గగనకుసుమాదినత్. † సిద్ధిరేవ

† హేతుమాహ (స్వరూపభేదాదితి) స్వరూపాచ్ఛేదస్తేషాం పరిస్వరంభేదశ్చ వివక్షితం. అనేన పూర్వం విధాభేదవివాదదర్శనాదిత్యుక్తం వివృతం భవతి. † సంవేదనత్వస్వయం ప్రకాశత్వయోః స్వరూపభేదమాహ (స్వసత్తయైవ స్వాశ్రయయేన). ప్రకాశశ్చ తేనేతి ప్రకాశనమ్ - వ్యవహారానుగూఢ్యాపాద కమిత్యర్థః. † ఉభయత్రానుగతప్రకాశశబ్దార్థమాహ (ప్రకాశశ్చేతి) చిదచిదశేషపదార్థాః తదాహి వ్యవహారానుగూఢ్యాః - యదా తద్వ్యవహార హేతుః ఖానం సంన్విగతే - తత్రాచిదశస్య స్వవ్యవహారసామగ్ర్యవర్తమానత్వం వ్యవహారానుగూఢ్యమ్. వేద్యత్వే చిదశస్యావ్యేవమ్. స్వప్రకాశత్వేతు స్వవ్యవహారసామగ్ర్యాం జ్ఞానాన్తరానపేక్షయా స్వస్యాన్తర్యామి. యదైవంచాహుః - వ్యవహారానుగూఢ్యం వ్యవహారప్రతిసంబద్ధిత్వమ్ - ప్రకాశ ఇత్యర్థః. తచ్చ జ్ఞాపిజ్ఞాత్రోన్మితం. జ్ఞేయస్యతు జ్ఞానాపాద్యమ్. అత్యంతే పురోహితి నౌ ఖుటాదేరితి తదేవ ప్రకాశః, సతాంత్యమ్. తదతిత్రాభ్యుపగమేపి నజ్ఞానస్య స్వయం ప్రకాశత్వవిరోధః. తస్య తన్నిరపేక్షసిద్ధిరీయా ప్రాకట్యస్య జ్ఞానానుమానకత్వాన్తర్యగమాత్. † యద్యా జ్ఞానగతప్రకాశసాధారణం లక్షణమాహ (చిదచిదితి) చిదచిదశేషపదార్థాపేక్షయా సాధారణం జ్ఞానగతం చిద్వ్యవహారానుగూఢ్యమ్, అచిద్వ్యవహారానుగూఢ్యం ప్రకాశః - స్వపర వ్యవహారానుగూఢ్యం ప్రకాశఇత్యర్థః. నన్వచిత్ విషయత్వమవీతమ్. తచ్చ భావమానత్వమ్. అచిత్ వ్యవహారానుగూఢ్యం హి జ్ఞానగతంచేత్ - ఖుటాగిప్ర కాశత ఇతి వ్యవహారానుగూఢ్యత్వం స్యాత్. జ్ఞానగతప్రకాశస్య తత్సమ్మన్దిత్యుపచరితత్వాత్. నచ జ్ఞానసంబద్ధమేవ ఖుటాదేః వ్యవహారానుగూఢ్యమ్ - వ్యవహారానుగూఢ్యాపాదనస్యభావ ఇతి జ్ఞానలక్షణకథనాయోగాత్. సంబద్ధస్య ద్వినిత్యతయా పురోహితి నౌ ఖుటాదేరితి తద్వేత్వేన సంబద్ధరూపవ్యవహారాను గూఢ్యాపాదకత్వం హి జ్ఞానజ్ఞేయసాధారణం స్యాత్. ఉచ్యతే - వ్యవహారకర్తృత్వరూపం వ్యవహారానుగూఢ్యం సాధారణమ్. తద్ది వ్యవహారప్రతిసంబద్ధిత్వం త దేవ భావమానత్వమ్. [అతః ఖుటాగిప్రకాశత ఇతి వ్యవహారశ్చ తన్ని బద్ధనతయా ముఖ్యః. వ్యవహారప్రతిసంబద్ధిత్వం ప్రతి హేతుత్వరూపం వ్యవహారానుగూఢ్యం జ్ఞానస్యైవ తత్ర ప్రత్యక్షానుకూలత్వేన కత్వే లక్షణస్య స్వస్య వ్యవహారప్రతిసంబద్ధిత్వం ప్రతి హేతుత్వరూపం వ్యవహారానుగూఢ్యం జ్ఞాతృస్వరూప భూతజ్ఞానస్యైవ. స్వస్వరూపస్య గతైకత్వపరాక్వాన్తర్యానుకూలత్వాన్తర్యాకారసాన్తర్యానుకూలత్వం బద్ధస్య విషయత్వం బద్ధానాం వ్యవహారప్రతిసంబద్ధిత్వే హేతుత్వ రూపం వ్యవహారానుగూఢ్యం తు ధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ. అతస్త్వపరవ్యవహారానుగూఢ్యం జ్ఞానసాధారణప్రకాశలక్షణమితి యుక్తమ్.

౨౭. † అగ నిత్యత్వమాహ (నర్వేతి) యద్యపి కాలానవచ్ఛిన్నత్వం అనుగతం నిత్యత్వం లక్షణం ప్రాగుక్తమ్. సదకారణ [క] త్వంచ నిత్యత్వం ప్రసిద్ధమ్. తథాపి సంవిదికాలవ్యతిరేకత్వత్కాలవ్యతిరేకార్థనిత్యత్వం కృత్స్నకాలసంబద్ధవ్యాప్తిమితి తేనాపి సవిశేషతాపాదనాయ కాలవ్యతిరేకార్థ నిత్యత్వలక్షణమితోక్తమ్. † ధర్మాణామభావరూపత్వేనైకైకాన్త్యమాహ (తేనామితి). † అభావరూపాణామపి స్వరూపానతిరేకత్వే దూషణమాహ (సంవిదిత్వేతి) తుశ్చేన ప్రాగుక్తశాక్త్యాన్విష్టాన్తర్యవ్యవహారాభిప్రేతమ్. తస్య కస్యచిద్ధర్మత్వేన స్వపరనిర్వాహకత్వాత్స్వరూపే ప్రతిపన్నే భ్రమవి రోధిత్వాచ్చ స్వరూపమేవ వ్యాప్యతి. బ్రహ్మస్తు కస్యచిద్ధర్మత్వేనానుభవ్యపగమాత్ స్వరూపే ప్రతిపన్నేపి భ్రమసహత్వాచ్చ పురోహితి తకుక్లభాన్వర శకలస్యైవ న స్వరూపమేవ వ్యాప్యతి. సంవిదస్తీతిశబ్దా నిత్యస్వయం ప్రకాశాదిశబ్దాశ్చ కిమధికార్థాః - ఉతానధికార్థాః. అధికార్థత్వే సవిశేషత్వమ్. అన్యథా పరాన్తర్యైర్ధ్యమ్ - స్వరూపమాత్రస్వామిగీతత్వాత్. నిత్యత్వాదిసాధకైర్దేతుభిగి కిం సవిదాత్రం సాధ్యతే - ఉత తదతిరేకం కించిత్ - ప్రథమే సిద్ధసాధ్యత్వమ్. ద్వితియే సవిశేషత్వ మిత్యేవం సమానాధికరణప్రయోగానుపపత్తిః. నిత్యత్వాదిసాధక హేతునాం సిద్ధసాధనత్వం చాభిప్రే తమ్. యథా సంవిదిద్ధా \* నవేద్యం చిత్తద్ధర్మాన్విదితి యత్సాగిదితి తమ్. † తేనాపి సాధితం కించిత్సంవిదో స్తి నవా త్యయా. † అస్తిచేత్తక్షణపాతస్సాన్తర్యం చేత్తే విఫలశ్రమ ఇతి || నిత్యత్వాదిధర్మాణాం పరిస్వరంభేదానభ్యుపగమే ఏకేనైవ ధర్మే సాధితేనాలమ్ - సతు ధర్మాన్తరం సాధ్యమ్ - తస్య పూర్వప్ర సాధిత ధర్మానతిరేకత్వాత్ - సవి నిత్యత్వే ప్రసాధితే కాలాపరిచ్ఛేదగి పునసే సాధ్యో ౭వత్థితే ఏవం నిత్యత్వాదినాం స్వరూపాచ్ఛేదగి పరిస్వరంభేదశ్చ సిద్ధిః. [ఇత్యనుభావే దృశ్యధర్మవత్సవం].

౨౮. † పరోహి సంవిది నిచ్ఛేదతాపాదనముఖేన తస్యా ఆత్మత్వం సాధితమ్. అత్ర నిచ్ఛేదత్వనిరాకరణముఖేన సంవిదా త్వత్వం నిరాకరణమరంభితే (అపిచేత్వాదినా). † తత్ర సవిశేషత్వమాపదయితుం వికల్పయతి (సంవిత్సిద్ధితివా నవేతి) కింప్రతితా - ఉతాప్రతితేత్వర్థః. † ప్రథమం శిరోదూష యతి (సిద్ధ్యతిచేదితి) నర్వప్రమాణానాం సవిశేషవిషయత్వస్య పూర్వముపపాదితత్వాదిభావం. యద్యా - సిద్ధ్యస్తు సిద్ధిరేరాశ్రయతయా సవిశేషం స్యాత్. సిద్ధిః - ప్రకాశః. వ్యవహారానుగూఢ్యరూప ధర్మయోగీన్యాదిత్యర్థః. † శిరోదూషాపాదితదోషపరిహారాయ హోక్తం శబ్దతే (సిద్ధిరేవేతి) సిద్ధిస్సిద్ధి

సంవిదితిచేత్. † కస్య కంప్రతితి వక్తవ్యమ్ - † యది నకస్య చిత్కంచిత్యీతి సా తర్హినసిద్ధిః. † సిద్ధిర్ని ప్రత్యక్షమివ కస్యచిత్కంచిత్యీతిభవతి. † ఆత్మనభిచేత్తోయమాత్మా - † నను సంవిదేవేత్తుక్తమ్. † సత్యముక్తమ్. దురుక్తంతుతత్. † తథాహి - కస్యచిత్కంచిత్యీతి కించి † దర్శనాతంప్రతి సిద్ధిరూపతయా తత్సంబంధినీ సా సంవిత్సవ్యయం † కథమివాత్మభావమనుభవేత్.

౨౯. † ఏతదుక్తంభవతి అనుభూతిరితి స్వాశ్రయంప్రతి స్వసద్భావేనైవ కస్యచిద్విస్తునో వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనస్వభావో జ్ఞానానగతిసంవిదాద్యపరనామా సకర్మకోనుభవితరాత్మనో ధర్మవిశేషో ఘటమహం జానామినుస్థిమవగచ్ఛామి పటమహం సంవేద్ధీతి సర్వేషామాత్మసాక్షికరిప్రసిద్ధిః. † ఏతత్సత్యభావతయాహి తస్యాస్వయంప్రకాశతాభవతా పుష్పపాదితా. అస్య సకర్మకస్య కర్తృధర్మవిశేషస్య కర్తృత్వవత్కర్తృత్వమపి దుర్ఘటమితి.

౩౦. † తథాహి - అస్య కర్తృస్థిరత్వం - కర్తృధర్మస్య సంవేదనాఖ్యస్య సుఖదుఃఖాదెరిపూర్వస్థితినిరోధాత్మప్రత్యక్షమిత్వత్. † కర్తృస్థిరత్వం తావత్ స ఏవానుమర్థగి పూర్వం మయానుభూత ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షసిద్ధిః. † అహం జానామి అహమజ్ఞానీయం జ్ఞాతురేవ మమేదానీం జ్ఞానం సప్తమితిచ సంవిదుత్పత్త్యాదయగి ప్రత్యక్షసిద్ధాభి కుతస్తదైక్యమ్. † ఏవం తదభిజ్ఞానానందవిద ఆత్మత్వాభ్యుపగమే పూర్వేదుర్భవప్రమవరేద్యురదమహమదర్శమితి ప్రత్యభి

స్తరానపేక్షత్వాత్ప్రమితివిషయత్వప్రయుక్తం సిద్ధిసంబంధిత్యరూపం సవిశేషత్వం నస్యాత్. ఆథాపి తుచ్ఛత్వంచ నభవేత్. సహి శతశృంగం సిద్ధిరూపమితిభావాః. † తత్రాపి సవిశేషత్వమాహ (కస్యేతి) ప్రతితిశ్చేత్ కస్యచిదాశ్రయస్య కంచిద్విషయంప్రతి భవతి తదుభయం వక్తవ్యమిత్యర్థః. † విపక్షే బాధకమాహ (యదీతి). † తద్విషయోతి (సిద్ధిర్నితి) పితృస్థానే విషయః. పుత్రస్థానే ఆశ్రయః. పుత్రత్వస్థానే సిద్ధిః. పుత్రత్వస్థానాహి ప్రతి ఆశ్రయః. † కస్య చిద్విత్కర్తృత్వం జ్ఞాతృపేక్షాపరిత్యేషం శబ్దాత్ (ఆత్మనభిచేదీతి) ఆత్మానంప్రతీత్యర్థః. ఆత్మజ్ఞః స్వవాచీ అనేన ప్రత్యక్ష్యం ఫలితమ్. సిద్ధిః సంత్యజేత్ సావత్కరే - స్వస్థై భావమానత్వం ప్రత్యక్ష్యమితిహి వక్తవ్యే. † తచ్చ సంవిదోఽనువపన్నమిత్యభిప్రాయేణాహి (కోయమాత్మేతి) ఆయం శబ్దః సిద్ధిః ప్రతిసంబంధిత్యనర్థః. సిద్ధిః ప్రతిసంబంధాత్మాకః. కింజబ్దేక్షే. సంవిన్నసిద్ధిః ప్రతిసంబంధాత్మా సంవిదః ప్రత్యక్ష్యమనుసంపన్నమిత్యర్థః. † కంఠాంత్యత్వస్యాపవాదితత్వాన్నానువపన్నమితి వోదయతి (నన్వీతి). † సరిహరతి (సత్యముక్తమితి). † సంవిదాత్మత్వస్య దురుక్తత్వం సంవిదాత్మత్వస్య నిరాకరణముక్తేన ఉపపాదయతు మార్భతే (తథాహితి) కర్తృనిర్దేశో దృష్టాన్తత్వేన. † (అర్థజాతమితి) ధర్మధర్మియాపపుష్టవీన ప్రమితి విషయఇతిభావాః, సిద్ధిరూపానానాపరాశయాహి. అతేవ తదుభయం సంబంధినీ. † (కథమితి) ఆత్మధర్మభూతా సంవిత్సవ్యయం కథమాత్మేత్వర్థః.

౩౧. † సిద్ధిశబ్ద ఉత్పత్తిజ్ఞాపిసాధారణం ఇహ కిమర్థః. ప్రకాశశ్చేదిహవిషయీతః - సకం - తస్య కర్తృకర్తృసంబంధిత్యే కింప్రమాణమ్. స్థుత్తిజ్ఞానంహి సకర్తృకర్తృకమ్. సంవిత్కేవలా. ఇహ కర్తృనిర్దేశే కింఫలమితి శబ్దాయమాహ (ఏతదుక్తంభవతీతి) అనుభూతిరిత్యనేన జ్ఞాపివరత్వముక్తమ్. సాన్విశ్రయం ప్రతి వ్యవహారేనైవ కస్యచిద్విస్తునో వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనస్వభావ ఇత్యనేన తత్ప్రయోగముక్తమ్. ఏవం సిద్ధిశబ్దార్థఉక్తః. జ్ఞానానగతిసంవిదాద్యపరనామేత్యనేన జ్ఞానసంబంధిబద్ధయోః పర్యాయతయా వృత్తిజ్ఞానసంవిదోభిభాగస్య నిష్ప్రమాణకత్వం ఫలితమ్. ఘటమహం జానామిత్యాదినా ఆత్మసాక్షికరిప్రసిద్ధిభిర్యనేన కర్తృకర్తృసంబంధస్య సాన్విసంబంధిత్యముక్తమ్. జ్ఞానసంబంధిబద్ధయోగి పర్యాయత్వముపపాదితంచ. † తత్రత్రకర్తృకర్తృసంబంధస్తే పరాభ్యుపగతిమాహ (ఏతత్ప్రయోగవతయేతి) ఆత్మప్రస్థానంప్రకాశత్వం సాధయతా కర్తృకర్తృసంబంధిజ్ఞానస్య స్వయంప్రకాశత్వం సాధితమితి సకర్తృకర్తృకంజ్ఞానం జడరూపమాత్మభూతజ్ఞానాదన్యద్యుత్తిరూపమిత్యభ్యుపగమోఽనువపన్న ఇతి భావాః. అస్యేత్యాదినా కర్తృనిర్దేశస్య ఫలం దర్శితమ్. నను నవయం సవిదగి కర్తృత్వమిభ్యుపగతి కథమయం ప్రవక్ష్యే. ఉచ్యతే - సంవిద ఆత్మత్వం వదతా ప్రత్యక్ష్యమభ్యుపేతవ్యమ్. ప్రత్యక్ష్యంన జ్ఞానాశ్రయస్థైవేతి సంవిదోజ్ఞాతృత్వమనర్హనీయమ్. తచ్చ దుర్ఘటమిత్యర్థః. కర్తృత్వమాశ్రయత్వమ్. ధాత్వర్థాశ్రయేహి కర్తృ.

౩౦. † ఏవంధర్మధర్మభావేన ప్రతీత్యా సంవిదాత్మత్వం నిరాకృతమ్. అగ స్థిరత్వాస్థిరత్వ వైధర్మ్యే తదవ్యయస్యతే (తథాహి) హిష్కృతా, తథాశబ్దేన చార్థేన పేత్వేనరంజనాముచ్యతే. † కర్తృస్థిరత్వముపపాదయతి (కర్తృస్థిరత్వం తావదితి) ప్రత్యభిజ్ఞాయమానత్వాన్సిద్ధిః ఘటాదో స్థిరస్థితిః. తద్వత్తత్ర ఘటప్రత్యభిజ్ఞాకాలే పూర్వం మయానుభూత ఇతి కర్తృరప్రత్యభిజ్ఞావిషయత్వాత్ స్థైర్యసిద్ధిరీత్యర్థః. † అగ జ్ఞానసోత్పత్తిస్థితి నిరోధాదాద్యయతి (అహమిత్యాదినా) జానామిత్యనేమోత్పత్తిస్థితి సిద్ధే, అజ్ఞానవిమర్శితతత్ప్రతీతిః. ఏతదైకశబ్దాయానంతర పూర్వకాలసంజాత జ్ఞానవిప్రతిష్ఠిత్య పరామర్శద్యోతనార్థం జ్ఞాతురేవ మమేత్యుక్తం క్రి. ఉత్పత్త్యాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన స్థితినిరోధగ్రహణమ్. సంవిద ఉత్పత్తిర్నామ త్రివతు రక్షణస్థాయీన్యాస్తాన్యైః ప్రపంచక్షణయోగః. త్వాన్తరసంబంధః స్థితిః. సంవిదః స్వప్రకాశత్వాత్ ప్రత్యక్షే. ఘటసంవిదో నిరోధోనామ పటసంవిత్. సాచ ప్రత్యక్షా - ఇతిర్హేతా. స్థిరత్వాస్థిరత్వవైధర్మ్యేన తదైక్యమిత్యర్థః. † ఏవం ప్రత్యభిజ్ఞావిషయత్వేనాత్మనః స్థైర్యముక్తమ్. అగ ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయత్వేన స్థైర్యముచ్యతే (ఏవమితి) పూర్వత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షసిద్ధిమిత్యుక్తమ్ - అత్ర ప్రత్యభిజ్ఞా సఘటతేత్యుక్తమ్. అయమభిప్రాయః -



జ్ఞాన సమృద్ధి తే † అన్యేనానుభూతస్య సహ్యస్యేన ప్రత్యభిజ్ఞానసంభవః.

౩౧. † కిచ్చ - † అనుభూతేరాత్మత్వాభ్యుపగమే తస్యాః నిత్యత్వేపి ప్రతిసన్ధానాభావస్తదవస్థః. † ప్రతిసంధానం హి పూర్వాపరకాలస్థాయిన మనుభవితార ముపస్థాపయతి. నానుభూతిమాత్రమ్. † అహమేవేదం పూర్వమప్యన్వభూవమితి. † భవతోప్యనుభూతేర్నవ్యానుభవితృత్వమిష్టమ్. అనుభూతి † రనుభూతిమాత్రమేవ. † సంవిన్నామ కాచిన్నిరాశ్రయా నిర్విషయావాత్యన్తానుపలభ్యే ర్న సంభవతీత్యుక్తమ్. † ఉభయాభ్యుపేతా సంవిదేవాత్తేత్యుపలభిపరాహతమ్. † అను భూతిమాత్రమేవ పరమార్థభి నిష్కర్షే (క్ష) హేత్వాభాసాశ్చ నిరాకృతాః.

౩౨. † ననుచాహం జానామిత్వ స్మత్ప్రత్యయే యో † ౨ నిదమంశరి † ప్రకాశైకరసచ్చిత్వదాధస్య ఆత్మా. త స్మిక్ † తద్భువినిర్భాసితతయా యుష్మదర్థలక్షణో ౨ హంజానామితి సిద్ధ్యన్మహమ్భశ్చిన్తాత్రికే యుష్మదర్థపవ.

ప్రత్యభిజ్ఞావిషయే హిలావా యత్రకచ్చిచివస్యథాసిద్ధిస్తుంభవేత్ - తత్రన స్థితిస్థితి. అత్ర ప్రత్యభిజ్ఞావిషయత్వాన్యథాసిద్ధావపి ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయత్వస్యా న్యథాసిద్ధత్వాచిచ్ఛిద్వినిర్భాసప్రత్యభిజ్ఞాయామపి తదాశ్రయస్య స్థైర్యమనన్యథాసిద్ధిమితి ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయత్వప్రయుక్తం స్థైర్యం దుష్ప్రకమమతి. ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయతయా స్థైర్యవిమృశోతి (అన్యేనేతి).

౩౧. † ఏవం స్థిరస్య జ్ఞాతుర్ధర్మ త్వేన అస్థిరత్వేనచ ప్రతితత్వాదస్థిరత్వనిబంధనాత్ప్రతి సన్ధానాసంభవాన్ని సంవిదాత్మత్వం నిరస్తమ్. అన్ స్థిరత్వా భ్యుపగమే ప్రతిసన్ధానాసంభవాత్తత్వం వ్యవస్థతి (కించేతి). † (అనుభూతేరాత్మత్వాభ్యుపగమేతస్యాః నిత్యత్వేపితి) ఆత్మత్వాభ్యుపగమానయ కతయా సంవిదోనిత్యత్వాభ్యుపగమేతస్థితి, సకేవలమనిత్యత్వ పక్షమవ సంవిద ఆత్మత్వానుసరితి. నిత్యత్వేపి త్యసికబాగ్. ఆత్మాపి ప్రతిసంధతే - ప్రతిసన్ధానమత్ర సంభవతీత్యర్థః. † తదసంభవముపపాదయతి. (ప్రతిసన్ధానమితి). † (తదుపావృతి) (అహమితి). † తతః కిమితిశక్త్యానాం తస్య పరానిష్టత్వమాహ (భవత్యితి). † నకేవలం భవదనభ్యుపగమః - అనుభూతేరనుభవితృత్వం గమనక్రియాయా గ స్త్యత్వపదమవపన్నంచేత్యభిప్రాయేణాహ (అనుభూతిరితి) మాత్రచానుభవితృత్వవ్యాప్తిః. † నను ధర్మత్వస్థిరత్వా ప్రతిసన్ధానత్వత్వేనసంవిదో ౨ హత్వత్వం యదుక్తం తన్నవక్తవ్యమ్. అనుభవితృ త్వస్యాత్మాకారత్వేన అనభ్యుపగమాత్. విషయాశ్రయశూన్యాయాన్సంవిదో గుణభావాభావాత్, తదుభయసంబంధప్రయుక్తానిత్యత్వప్రసక్త్యాభావా చ్ఛేత్సత్రాహ (సంవిన్నామేతి) నను కన్ సంవిదాశ్రయశూన్యజ్ఞానాభావః - స్వరూపభూతం జ్ఞానం విషయాశ్రయశూన్యం తస్యైతే - ఉచ్యతే - స్థితిమిగం - నోద్యమ్ - కింత్యయా జ్ఞాతురేవ జ్ఞానశబ్దవాచ్యస్యాజడత్వనిత్యత్వాదికం విషయాశ్రయశూన్యత్వమాత్రత్వంచ సాధ్యతే - తత్ప్రసాదసమమ్. యది జ్ఞాతృవృత్తిరిక్తస్య జ్ఞానస్య - తస్మిన్ జ్ఞాతృవృత్తిరిక్తం విషయాశ్రయవిరహితం జ్ఞానం శూన్యమితి బ్రూమః. జ్ఞాతృత్వేయతదవచ్చిన్న జ్ఞానస్వరూప్రి కాతిక్రం జ్ఞానమునుపలభ్యునిరస్తమిత్వార్థః. † జాడైకదేశిభిః ధర్మైకత్వాతో మం ధర్మకల్పనేతి లాఘవన్యాయాత్ జ్ఞాత్రాత్తదానినా జ్ఞానాత్తదానినాచ సంప్రతిపన్నా సంవిదేవాత్తేత్యుక్తమ్. తదాశ్చ జ్ఞాపరిపాలిత (ఉభయేతి) కల్పనాయామేవ లాఘవన్యాయః. సతూపల్లదా అన్యథాత్వస్తలాభుపార్థం మా ధ్యమికమతానుసారేణ జ్ఞానం చ త్యజేత. కల్పనేతు లాఘవన్యాయః. సంవేత్తూపలభ్యత్యిచేత్. జ్ఞాతాపి తథోపలభ్యతే. అత ఉపలభిపరాహతత్వాత్ సంవిదా త్తత్వమునుపన్నమిత్వార్థః. † సాశ్రయేన సంవిదుపలభ్యతే, తథాపి యుక్తిభిర్నిర్యేషత్వం సాధితమిత్వత్రాహ (అనుభూతిమాత్రమితి). † య ద్వా - సంవిదగిపరమార్థత్వేన ఉభయవాదినంసంభవత్వాత్ సైవాత్మత్వక్రమిత్యాశబ్ద్యా దూషయతి (ఉభయేతి) ఉపలభిపరాహతం - ప్రత్యక్షవలక్షణ స్వాత్మత్వస్య అహంజానామితి జ్ఞాతృత్వ సామాన్యాధికరణ్యేనానలభ్యా పరాహతమిత్వార్థః. † జ్ఞాతురేవ ప్రత్యగా తత్వముపలభిసిద్ధమిత్వక్రమ్. తస్యా ఉపలభ్యేర్నిర్యేష సంవిదాత్తసాధకయుక్తిభిర్వాదితత్వమాశక్త్యాహ (అనుభూతిమాత్రమితి). [ఇతి సంవిదాత్తత్వనిరాసః].

౩౨. † ప్రత్యగర్థోహ్యత్వా. ప్రత్యక్షత్వం చాహమర్థా త్తత్వేతు ససిద్ధతి - సంవిదాత్తత్వపక్షమవ సేత్స్యతీతి నోదయతి (ననుచేతి) అహం జానా మిత్వస్మత్ప్రత్యయే - అస్మత్ప్రత్యయత్వేన పరాభ్యుపగతే - యచ్చిత్వదాధస్య ఆత్మా. † కుత్యత్యత్రాహ (అనిదమంశరితి) ఇదమంశమర్థిరీక్షః - పరా గర్థవృత్తిరీక్షః ప్రత్యగర్థః. హేతుగర్హమిదమ్. ప్రత్యగర్థత్వాదిత్యర్థః. † ప్రత్యక్షత్వంచ కుత్యత్యత్రాహ (ప్రకాశైకరసభితి) స్వయంప్రకాశత్వాది త్యర్థః. హేతుభిప్రాయశ్చిచ్ఛిద్వినిర్భాసప్రత్యభిజ్ఞాయామపి తదాశ్రయస్య స్థైర్యమనన్యథాసిద్ధిమితి ప్రత్యభిజ్ఞాశ్రయత్వప్రయుక్తం స్థైర్యం దుష్ప్రకమమతి. ప్రత్యక్షత్వం - స్వస్యై ప్రకాశమానత్వమ్. స్వయంప్రకాశత్వం - అనన్యాధినప్ర కాశత్వమ్. అహమర్థస్య యుష్మదర్థలక్షణః. యుష్మదర్థలక్షణత్వాత్పరాగర్థవేషో ౨ హమర్థ ఇత్యర్థః. † యుష్మదర్థలక్షణత్వం కుత్యత్యత్రాహ (తద్భుతేతి) తద్భువినిర్భాసితత్వాత్ - జ్ఞానాధీనప్రకాశత్వాత్. తస్య చిచ్ఛిత్తాతికేత్యాదిత్యర్థః. అప్రిశోచ్యద్యగ్ధే సంవిదాత్తత్వే వృత్తిరీక్రయమ్, అహమ ర్థానాత్తత్వే ౨ న్యయిత్రయచాభిప్రేతమ్. తత్ర వృత్తిరీక్రయాం వృత్తిరీక్రమస్థానైరన్వయినాం సపక్ష్య యుష్మదర్థేన సూచితః. అనుభూతిరాత్మా - ప్రత్యక్షత్వాత్. యదనాత్మా తన్నప్రత్యక్, యథాఘటః. అనుభూతిరి ప్రత్యగర్థా - స్వయంప్రకాశత్వాత్. యన్ప్రత్యక్ తన్నస్వయంప్రకాశం యథాఘటః, అనుభూతిస్వయంప్రకాశా - అనుభూతిత్వాత్. యన్ప్రత్యక్ తస్మిన్ స్వయంప్రకాశం సతదనుభూతిర్యథాఘట ఇతివృత్తిరీక్రయమ్.

† నైత దేవమ్ - † అహంజానామితి ధృఢ్యతయా ప్రత్యక్షప్రతీతివిరోధాదేవ.

33. † కిచ్చ - అహమర్థో నచేదాత్మా ప్రత్యక్ష్యం నాత్మమో భవేత్ | అహంబుద్ధ్యా పరాగర్థాత్ ప్రత్యగర్థోహి భిద్యతే || † నిరస్తాఖిలదుఃఖోహమనన్తానన్తభాక్ స్వరాట్ | భవేయమితి మోక్షార్థీ శ్రవణాదా ప్రవర్తతే || † అహమర్థ వినాశశ్చేన్నాత్మ ఇత్యధ్యవస్యతి | అపసర్వేదసా మోక్షకథాప్రస్తావగధతః || మయి నప్తేషి మత్తోన్యా కాచిజ్ఞప్తిరవస్థితా | ఇతి తత్త్వాప్రయే యత్నగికస్యాపి నభవిష్యతి || † స్వసమ్మన్ధితయాహ్యన్యాస్సత్తాప్రివిజ్ఞప్తితాదిచ | † స్వసమ్మన్ధవియోగేతు జ్ఞప్తిరేవ నసిద్ధ్యతి || † ఛేత్తు శ్చేద్యస్య చాభావే ఛేదనాదే రసిద్ధివత్ || † అతోహమర్థో జ్ఞాతైవ ప్రత్యగా త్తేతి నిశ్చింతమ్ || † విజ్ఞాతారమరేకేన † జానాత్యేవేతిచ శ్రుతిః | ఏతద్యోవేత్తి తం ప్రాహుగిత్తేత్రజ్ఞఇతిచ స్మృతిః || నాత్మాశ్రుతేరిత్యాదిభ్య సూత్రకారాపి వక్ష్యతి | జ్ఞోతవేత్యతో నాత్మా జ్ఞప్తిమాత్రమితి స్థితమ్ ||

అహమర్థః జ్ఞానాధీనప్రకాశబిద్వ్యతిరక్తత్వాత్. ఘటవత్. అహమర్థగిరకా - జ్ఞానాధీనప్రకాశత్వాత్. ఘటవత్. అహమర్థోనాత్మా - పరాత్వాత్. ఘటవత్త్వస్యయిత్రయమ్. † స్వయంప్రకాశత్వమేవ సంవిదాత్త్వే సాక్షాద్భేదతయా పూర్వముక్తం పూర్వపక్షోపన్యాసే. అత్రేతత్వేన ప్రత్యక్ష్యం సాధయత్వా తేనాత్మత్వం సాధితమ్. ఏతత్పరిహరతి (నైత దేవమితి). † సంవిత్స్వయంప్రకాశత్వమిష్టమ్. శిక్షణీయంశక్తిఃకీర్త్యశ్చిన్త్యంఅతో సుభూతేస్సవిస్మయస్థిపాదకపేతోన్సిద్ధిపాదకౌతా. జ్ఞాతురస్యతస్సిద్ధత్వసాధకపేతోన్సిద్ధసృష్ట్యాసాసిద్ధ్యవత్త్వతే. ఇరరామమానతత్త్వయస్స. హ నిరవ్యతే. సంవిదాత్త్వేది కింప్రత్యక్షభ్యుపగతమ్, ఉతప్రత్యక్షస్సిద్ధ్యనుపపత్త్యా, ఉత శ్రుత్యధానత్వా, ఉత శ్రుతిస్తృతిసూత్రాన్విరన్యాది వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమపక్షే ప్రత్యక్షప్రతీతివిరోధమాహ (అహంజానామితి) ఏతేన పరోక్తానాం జ్ఞానప్రత్యక్షాన్తత్త్వజ్ఞాతృపరాత్వానాత్మత్వే సాధకానా మన్వయన్వృతిరేక్యనుమానానాం కాలాత్మయాపదేశఉక్తః. అహంజానామిత్వత్రాహమర్థస్సాన్వివభాసేషి ఘటాజ్ఞానవిషయ ప్రతిసంబంధితయాహమితి ప్రతియతే. ధర్మియావభాసాదేవ సజ్ఞానకేవతావభాసః. అతస్సప్రత్యక్ ఆత్మచ. జ్ఞానంవ ధర్మతయా ప్రతీయమానం సుభావినదన్యస్థై భానతఇతి సప్రత్యక్ నాపాస్తౌత్తా. అపితు పరాగనాత్మచ. అతశ్చక్షుర్ధాం హేతూనాం ప్రత్యక్షబాధ ఉక్తో భవతి.

33. † అప్రత్యక్ష్యం విసరితసాధకం చేత్యాహ (కించేతి) స్వస్థై ప్రకాశమానత్వరూపం ప్రత్యక్ష్యమ్, పరస్థై ప్రకాశమానత్వంపరాత్వంచ అహమిదం, బుద్ధిభ్యాంహివిభజ్యతే. తస్మాదహంబుద్ధివిగమే ప్రత్యక్ష్యమేవ నసేత్స్వతీతి ప్రత్యక్ష్యమహర్థస్తేయివాత్త్వేనసాధకమిత్యర్థః. సంవిది ప్రత్యక్ష్యాన్విభానాత్త్వేనసాధకపేతోన్సిద్ధిశ్చ ఫలితా. అహమర్థస్యపరాత్వాభావచనాత్త్వేనసాధకపేతోన్సిద్ధిశ్చసిద్ధా. అహంబుద్ధేయత్వేనః యుగ్మధస్తత్త్వేనః చరయోరితి సాన్విక్తివిరోధశ్చ ః కోహమిత్యేవనిపుణః ః శబ్దోహమితి దోషయ ః నాత్మస్యేవ ఇత్యాన్యాగమవిరోధశ్చ గర్హితః. హిశబ్దస్యప్రసిద్ధిపతత్వాత్. హేతూహ. అనుభూతిగిరహనీ - అహమర్థస్యతిరక్తత్వాన్వభటవిది. ప్రత్యక్ష్యమేతోన్సిద్ధిపార్థ్యం, తత్త్వేత్త్వేనసాధకస్యస్వయంప్రకాశత్వమేతోన్స్ఫుర్తితివక్ష్యతే. అనుభూతిరనాత్మా అహమర్థస్యతిరక్తత్వాన్వభటవిది సంవిదాత్త్వేనసాధకస్య ప్రత్యక్ష్యమేతోన్స్ఫు సత్త్వేతి వక్ష్యతేచాభిప్రేతమిత్యనవ్యతే - అహంబుద్ధ్యా పరాగర్థాత్ప్రత్యగర్థస్య భేదనమర్థనాత్. హిశబ్దాచాన్త్రసంవిత్ప్రత్యక్ష్యమేతోన్సిద్ధిశ్చ సాధితా. సిద్ధా. † శ్రుత్యధానత్వం వత్తం ముముక్షోరభిసద్ధిమాహ (నిరస్తేతి) † తతఃకిమిత్యత్రాహ (అహమర్థవినాశఇతి) యత్సంబంధితేన దుఃఖజ్ఞానం, యత్సంబంధిర దుఃఖవినిష్ఠత్వః, యత్సంబంధిరీ సుఖప్రాప్తిశ్చేన్న్యతే - తస్మిన్సాో మోక్షశ్చేదకారివిరహేదప్రామాన్యం భవేత్ | ప్రమితిజనకత్వంహి శాస్త్రస్యప్రామాన్యమ్. బుద్ధున్నిత్రాచన్యస్య శాస్త్రస్య పురుషార్థపర్యవసాయత్వాభావే శ్రవణ మననాద్యధికారి నసిద్ధ్యేత్. సహిశాస్త్రం శ్రవణాదినిరకేత్వ్యం కన్యచిత్స్మితిం జనయతి అతోధికారివిరహత్వాన్మాన్యం నభవేదితి శాస్త్రప్రామాన్యాన్విధానుపపత్తిరూప్రత్యగర్థాపత్తిరక్తా. † అహమర్థే నప్తేషి జ్ఞప్తిః నిత్యా తిష్ఠతీత్యత్రాహ (మయి నప్తేషి) సహి మయి నప్తేషి స్వప్న స్థితితిస్వశిరశ్చేదగి పురుషార్థస్యాదితిభావః. సహి కేవలసంబంధః శ్రవణాదాప్రస్ఫుటి - అపిత్వహమర్థస్తేన. అతగిప్రవర్తమామాయం స్వనాశాయం సప్రవర్తతే. † అహమర్థవిగమే జ్ఞప్తిస్యస్థానమధ్యపగమ్య దూషాముక్తిమ్. అగ తదవస్థానమేవ నాస్తీత్యాహ (స్వసంబంధితేతి) సామాన్యాకారస్సత్తా. (వి) జ్ఞప్తితా - విషయప్రకాశత్వరూపవిశేషకారణ. అదిశబ్దేన స్వయంప్రకాశత్వం వివక్షితమ్. సత్తాయా ఆశ్రయసంబంధాధీనత్వాత్. స్వరూపలాభేనతి జ్ఞప్తిత్యాది సంభవాచ్చ సర్వం తదధీనమిత్యర్థః. † అతోయత్సంబంధాయత్తా సత్తా - తత్సంబంధవియోగే జ్ఞప్తిసత్తేవ నేత్యాహ (స్వసంబంధితేతి). † ఘటకరకాకాశదృష్టాన్తన్యాన్వత్త్వగ్ధం విషయాశ్రయసంబంధస్య సత్తా హేతుత్వే దృష్టాన్తమాహ (ఛేత్త్యరితి) ఛేదనాదేరిత్యాదిహ సత్తా, తత్ఫలం, ద్వైదిభావ, ఇత్యాది వివక్షితమ్. † ఏవం ప్రత్యక్షవిరోధా, దసిద్ధత్వా, ద్విపరితసాధకత్వా, తత్త్వేతివక్ష్యత్యాచ్చ సంవిదాత్త్వేనపపత్తేశ్చుత్త్యధానత్వాచాహమర్థాత్త్వేనసాధక (అతఇతి) పూర్వోత్తరహేతూనామియం ప్రతిజ్ఞా. † శ్రుతిస్తృతిసూత్రాన్వి దర్శయతి (విజ్ఞాతారమితి) జ్ఞాతృస్యస్మాత్ సూక్ష్మాత్వేనముక్తమ్ ః విజ్ఞాతారమరేకేన విజానీయాదితి † జ్ఞాతృత్వస్యస్యాభావికతయా ముక్తాపరి విజ్ఞాతృత్వమస్తీతి దర్శయతి (జానాత్యేవేతి) జ్ఞోతవేత్యత్ర జ్ఞశబ్దనిర్దిష్ట ఆత్మేతి భావనార్థమ్. నాత్మాశ్రుతేరితి సూత్ర

౩౪. † అహం ప్రత్యయసిద్ధో హ్యస్తదధిః | యుష్మత్ప్రత్యయవిషయో యుష్మదధిః. తత్రాహం జానామీతి సిద్ధో జ్ఞాతా యుష్మదధిః ఇతి వచనం జననిమే వధేయతావ్యవహితాన్తం. † నచాసా జ్ఞాతామన్యోన్యాసేన ప్రకాశః † స్వయం ప్రకాశత్వాత్. † చైతన్యస్వభావతాహి స్వయం ప్రకాశతా. † యగి ప్రకాశస్వభావః సోనన్యాసేన ప్రకాశః | దీపవత్. † నహి దీపాదెస్వప్రభాబనిర్భాసితత్వేనా † ప్రకాశత్వ మన్యాసేన ప్రకాశత్వంచ. † కింతర్హి - † దీపస్వయం ప్రకాశస్వభావ స్వయమేవ ప్రకాశతే. † అన్యాసే ప్రకాశయతి స్వప్రభయా.

ముపాత్తమ్. త్వయాఽనిత్యతయాభ్యుపేతస్యాహమర్థస్య నిత్యత్వకః సమపి తస్యైవాత్మత్వ సాధకమితి జ్ఞాపనార్థమ్. అతో నాత్మేతి సంవిదాత్మత్వ ప్రతిక్షేపనిగమనాత్మన్యోన్యాసామర్థాత్మత్వ ప్రతిజ్ఞాయాం సంవిదాత్మత్వ ప్రతిక్షేపేన యథాయత్నముక్తపేతప్రాఽనునధేయా.

౩౪. † [నూపకా నరం] న్యాసానిర్వహ్యస్తీత్యాహ (అహం ప్రత్యయేత్వానినా) (అహం ప్రత్యయసిద్ధ ఇతి) సిద్ధశబ్దే న్యతికిసిద్ధిహనానితా. అతఏవ హ్యస్యత్ర యుష్మత్ప్రత్యయః సమ ఇత్యుక్తమ్. అహం ప్రత్యయ సిద్ధోహితి హిబ్దేనా, స్వప్రయముష్మదధిః బలత్వం జ్ఞ యుష్మదధిః స్వప్రత్యయగోచరయోరితి తద్దృష్టప్రసిద్ధిం దర్శయతి. † జ్ఞానమేవ స్వయం ప్రకాశమ్. తద్వ్యతిరిక్తత్వదహమర్థోన్యాసేన ప్రకాశః. అతో నాత్మేతి శబ్దాన్యాసం పేతోరసిద్ధిమి భిష్యన్నహమర్థస్య ప్రకాశాన్తరైరపేక్ష్యం ప్రతిజ్ఞానీతే (చచాసామితి). † కుతభిత్వతాహ (స్వయం ప్రకాశత్వానితి) ప్రకాశః-వ్యవహారానుసంఖ్యం స్వతఏవ వ్యవహారానుసంఖ్య క్రియంత్రత్వానహమర్థగి ప్రకాశాన్తరైరపేక్ష్యభిత్వం. † తచ్చుకః మిత్వతాహ (చైతన్యస్వభావతాహి స్వయం ప్రకాశ తేతి) చేతనా-జ్ఞానం | తద్భావత్వైతన్యం - జ్ఞానత్వమ్. తత్ప్రభావస్య జ్ఞానత్వగుణతేత్వద్వం. జ్ఞానత్వమేవహి జ్ఞానస్య స్వయం ప్రకాశత్వమ్ తద్వద త్రాపి జ్ఞానత్వం ప్రామాణికంచేత్తదేవ స్వయం ప్రకాశత్వం భవతీత్యుక్తం భవతి. † అహమర్థస్య చైతన్య స్వభావత్వే శ్రుతిం ప్రమాణం ఇత్యం న్నదమ గ్రాహక తర్కముపన్యసతి (యగి ప్రకాశస్వభావఇత్వానినా) అత్తే, దీప, ధర్మభూతజ్ఞాన ప్రభయోన్యాసాత్వాన్యా ప్రణాద్యానా యాదృశం వ్యవహారానుసంఖ్యం తాదృశం వ్యవహారానుసంఖ్య మిహ ప్రకాశశబ్దేన వివక్షితమ్. దీపస్య తమోవిరోధరూప మాజ్ఞవల్క్యం ప్రకాశః. జ్ఞానస్యత్ర మ్ముదామ్. యస్తస్వభావః - తద్ధర్మకః - స్వవ్యవహారానుసంఖ్యపాదవక్త్రీయం - సోనన్యాసేన ప్రకాశః - స్వగర్భనిరపేక్ష ప్రకాశభిత్వం. [స్వ] ప్రకాశస్య భావతాన్విధిర్నృశ్చనీయా | యథా ప్రభాశ్రయస్య దీపస్యాజ్ఞవల్క్యం ప్రత్యక్షసిద్ధమ్. తథా జ్ఞాతురపి స్వతఏవ వ్యవహారానుసంఖ్యస్య వక్ష్యమాణ శ్రుతి సాన్వరస్యావగతత్వాత్. ప్రకాశస్వభావస్య వ్యధర్మభూతప్రకాశానపేక్ష ప్రకాశత్వముపపన్నమిత్వేతావదేవ హ్యుచ్యతేఽనేన గ్రంథేన. † అథ చక్షుర్గ్రాహ్యత్వేనతి ప్రభావ్యతానిక్తత్వాత్ దీపః ఖంటాదివత్ప్రభాబనిర్భావస్య ఇతి వృష్టాన్తస్య సాధ్యవైకల్యమాశంక్యాహ (సహితి) నచ చక్షుర్గ్రాహ్యత్వేనతి ప్రభావ్యతానిక్తత్వాత్ ఖంటాదిరపి దీపగి ప్రభావభావ్యం. అన్యకారే వ్యభిచారాత్. అతో న దీపస్య ప్రభావేత్వేత్వభిప్రాయః. † (అప్రకాశత్వ మన్యాసేన ప్రకాశత్వంచేతి) స్వయమాజ్ఞవల్క్యం రక్షతాన్వభావస్తత్త్వైతప్రకాశకా[కా]న్తరైరపేక్ష్యంచ నాస్తీత్యర్థః. † అర్థశీతిం వక్షమాకాక్షాం దర్శయతి (కింతర్హితి). † ఉత్తరమాహ (దీపఇతి). † దీపో నకేవలం సాన్వితానమేవ ప్రకాశయతి [కిన్తు] అపేక్షు) వ్యవహారకాన్యాసే ప్రకాశయతీత్యతిశయమాహ (అన్యాసహితి). † ఏవం వాధ్యం. దీపగి ప్రభానిరపేక్ష ప్రకాశత్వేత్వభావద్వయమానపి ప్రకాశయేత్వత్రాహ (అన్యాసహితి) విషయప్రకాశనక్ష మేపి స్వరూపస్య కాచిత్తత్వయా విషయసమ్మన్వభావాత్సాన్వరూపేన సప్రకాశయతి. కింతు విషయసమ్మన్విన్యా స్వవరకరభూతయా ప్రభయేత్వం. \* యథా ప్రకాశయత్యేకం కృత్స్నం లోకమిమం రవిరత్యనిరద్యోభిప్రేతం. † యద్వాఽనుమానవిషయాయాఽఽహ (చైతన్యస్వభావతాహి) చైతన్య స్వభావతా - జ్ఞానధర్మకత్వమ్. ఏతదేవహి స్వయం ప్రకాశత్వమ్. జ్ఞానధర్మకత్వత్వత్వైత్యం ప్రకాశత్వమిత్వం భవతి. యథా ధూమవత్త్వం హ్యగ్ని మత్త్వమిత్వం ధూమవత్త్వదగ్నిమత్త్వ మిత్వం స్యాత్తద్వత్. అయంచాస్యయా హేతుః. † వ్యాప్తిం దర్శయతి (యఇతి) ప్రకాశస్వభావం - ప్రకాశధర్మకః. యో [ఽయం] ధర్మస్తరూపరోజ్ఞావభాసే సాత్వాద్యా పరంపరయావా భాసమానతయైవ హేతుః [నఇహ] [సోనన్యాసేన] [సప్రకాశశబ్దవివక్షితం. రూపితత్వమవేతార్థచాక్షుపత్వనిమిత్వత్వ రూపస్య సాన్వితేయతరద్రవ్యానుమానకహూమాదేశ్చ] ప్రకాశత్వే వ్యవహారాయ ధర్మస్తరూపరోజ్ఞావభా. ఇద్రియవ్యవచ్ఛేదార్థో భాసమానశబ్దః. వక్షనవక్షయోఽనుగతత్వాన్యా సాత్వాద్యా పరంపరయావేత్వం క్తమ్. జ్ఞాతా స్వధర్మభూత ప్రకాశనిరపేక్షసిద్ధిః. ప్రకాశధర్మకత్వత్. దీపవత్త్వమమానశరీరమ్. భాసమానతయా సాత్వాద్యా పరంపరయావా ధర్మస్తరూపరోజ్ఞావభాసహేతు ధర్మకత్వాదితి హేతువాచితత్వాధ్యం. దీపస్య స్వధర్మభూతప్రభావపేక్ష ప్రకాశత్వవత్ జ్ఞాతురపి స్వధర్మభూతజ్ఞాన నిరపేక్ష ప్రకాశత్వం సిద్ధమితి వక్ష ధర్మతాబలాత్స్వయం ప్రకాశత్వసిద్ధిః. † వృష్టాన్తే సాధ్యత్వస్యంచ దర్శయతి (సహితి) † సాధనాస్యంచ దర్శయతి (అన్యాసహితి) అనుమానరత్వా దపి గ్రంథస్య శ్రుత్యనుగ్రాహకతర్కపరత్వం యుక్తమ్. ఉత్తరత్ర తథాహి శ్రుతయఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్. పూర్వమనుమానం వివక్షితంచేత్తథాచేతి హివక్తవ్యమ్. ఉపక్రమే చైతన్యస్వభావతాహి స్వయం ప్రకాశతేతి సమానాధికరణనిర్దేశసాన్వరస్యాచ్చ. పశ్యమ్యర్థత్వేహి సాన్వరస్యం భజ్యతే. నిగ మనేన చిద్రూపతాహి స్వయం ప్రకాశతేత్వం క్తమ్. తత్ర చిద్రూపశబ్దో జ్ఞానస్వరూపత్వపరః | నతు జ్ఞానధర్మకత్వపరః | అనన్తరపూర్వగ్రంథే చిద్రూ పవన చైతన్యగుణఇతి జ్ఞానధర్మకత్వస్య పుష్కలకత్వాత్. ఏవం నిగమనగ్రంథే స్వయం ప్రకాశతావదనుమానాధికరణస్య చిద్రూపతాశబ్దస్య జ్ఞాన



32. దీవేష్యవయవిప్రతివత్తిరికదాదిదపి సన్యాత్ - † సహి విశరణస్వభావావయవా దీపాశ్చతురజ్జుళమాత్రం నియమేన పిణ్డీభాతా ఊర్ధ్వముగ్రమ్య తతఃపశ్చాద్ద్యుగవదేవ తిర్యగూర్ధ్వమధశ్చైకరూపా విశిష్టాగ్రచర స్తీతి శక్త్యంవక్తుమ్.

3౩. † అతస్సప్రభాకావన దీపాగిప్రతిక్షణముత్పన్నా వినశ్య స్తీతి † పుష్కలకారణక్రమోప నిసాతా తద్విదినాశే నివ రవికిరణోపాత్తముక్తానామగ్నవయవానాం సంక్రమణాదుష్ణోపలబ్ధాపవత్తే. సచాశ్రకిల్పక మన్వేష్టప్రమమ్. నాపి కల్పనా గౌరవం ప్రసజతి । అగమసిద్ధతావస్యాన్యతః తథాహి మాత్యేకపురాణే కధ్యతే \* వనన్తే గ్రీష్మతే ర్భిశ్చతైస్సంభవతి త్రిభిః । శరద్యపివ వర్షాసు చతుర్భిస్సంప్రవృత్తిః । హేమన్తే శిశిరేనైవ హేమముత్పన్నతః త్రిభిరతి । యథావర్షాను హేమన్తేచ రవికిరణముక్తానులలికాన్మహిరకాశ్చ సవిశిష్టకిరణావయవాః కింతు కిరణోపాత్తవిముక్తా అప్యావయవాపి. ఏవం గ్రీష్మేన రవికిరణవన్యం సంతాపనం సతద్విశిష్టావయవాకార్యమ్. కింతు తదుపాత్తముక్తాగ్నవయవకార్యమితి ప్రతీయతే. తథా \* అగ్నివావానిత్యస్సాయం ప్రవిశతి \* ఉద్వృతం వావానిత్యముగ్నిః సునమాకోహతీశ్చూయతే । అత్రచాదిత్యతిరోధానదర్శనావచ్ఛిన్నకాలవిశేషమర సాయంప్రాతశ్చక్షా కాలస్య సాయంభానుప్రాతర్భావో వివిక్రప్రప్రసంనికృప్తత్రదేశే [విశేష] ఎద్విరుపాపేక్షయా నవ్యదోష చక్షేత ఇత్యయమగ్నో భవనకోశే న్ముటతః. తతశ్చ ప్రవిశతీత్య నేనాగ్నవానిత్యస్య వ్యాప్తిచక్షమానా మారస్థితస్య స్వయాహే సూర్యునైతి కిరణావారా భవతి. అగ్నిరసనూరోహతీత్య నేన అగ్నవయవానామాదిత్యే సూర్యాదీయవత్ప్రముచ్యతే. సచాగ్నవిధిస్తాత్పదేవతారోహం పరిమిదం వా క్యమ్. \* ఉత్సాధూమవగ్నేర్దివాదద్యుశ ఇత్యసన్తరవాక్యేనాగ్నే రాదిత్యోపసర్వణనిమి త్రతేజోమాన్ద్యుకధనాత్ అన్యథా సాయంప్రాతశ్చమయయోగ్య ద్వపాఽనంభవేనాగ్నే రాదిత్యే సప్రవారోహముగ్నావానిత్యస్య సప్రవారోహరణంచ ప్రసజేత్. తతశ్చాగ్నాదిత్యదియోగ్నా సాన వినిమయేన సప్రవా సీతి రిక్తాస్యాత్. సాచ ప్రమాణాంతరవిరుద్ధా. అత ఆదిత్యస్యాగ్నా కిరణావారా వ్యాప్తికిరణేరగ్నవియమైపాదానంద వాక్యద్వయోక్తమ్. అతశ్చి సాత్తాగ్నవయవస్థితౌ తాపనం మాత్రోన్యైక్తం ఉత్సర్జనప్రకరణసాన్విత్యాత్. అతస్తుహింకణానామిద రవికిరణముక్తానామగ్నేయవయవానాం విశిష్ట కిరణావయవత్యాభావా ద్రవికిరణేషు తస్మాదై ప్రతిక్షణవిసాశోత్పత్తిక్ర ప్తిరసంభవన్నా. అతో సవిశిష్టావయవాః ప్రభా.

32. † మామణా సైరమాప (దీపేపితి). † అనయవిప్రతివత్తియవసత్ప్రమపాదయతి (సహితి) దీపకిం విశరణస్వభావః । ఉత్తిస్థిరస్వభావః । విశరణస్వభావత్యే పిణ్డీభాతా మూర్తద్రవ్యప్రతిబద్ధనిబద్ధసన్యాత్. స్థిరస్వభావత్యే విశరణం మూర్తద్రవ్యప్రతిపాతి హేతుకం సన్యాత్. అత్రోభయమును బలవన్మరరాపతమ్. విశరణస్వభావత్యే పిణ్డీభాతా వాయుసూర్యద్యుతీ ఇతి చేత్వస్తి నివారే పిణ్డీభాతా సన్యాత్. నిమితుమాత్మవాయునా పిణ్డీభావ త్యేద్విశరణంసన్యాత్. తచ్చ నూత్నవాయునాచేదకస్య విరుద్ధస్వభావద్వయాయోగాత్ పిణ్డీభావవిశరణహేతుభూతవాయుద్వయమభ్యుపేక్ష్యమ్. తయోర్ద్విషం ప్రతిపాతుకతావచ్యతరవిగమే పిణ్డీభావసనవా విశరణమేనవా సన్యాత్. తత్పరిహారాయ పరస్పరాన్వితే విరుద్ధస్వభావవాయుద్వయం పరంపరయా సంధినిగమపరికల్పనే గౌరవం సన్యాత్. తత్పరికల్పనేపి తిర్యగ్గత్యిరాణాం వాయవ్యవయవానాం సూదనమాత్ర హేతునాం పరిత్యక్తప్రతిబద్ధకతావయోగాన్నిపిణ్డీభాతా సన్యాత్. † నను ప్లామణాద్రవిభూతపాధివావయవసంబంధాన్నిపిణ్డీభావః. తత స్థవయవగతస్త్రిగత్యాపగమే(న)సందంశకతావభావాగ్నగ్నవయవవిశరణమిత్యత్రాహ (నిహివిశరణేతి) యద్యగ్నవయవా ఉద్వృతమస్వభావాః, తస్మి విశరణే తిర్యగ్గతిర్నన్యాత్. యది తేతిర్యగ్గతిస్వభావాః తస్మి ప్రభవమూర్ధ్వగతిర్నన్యాత్. ఏకజాతీయ ద్రవ్యస్థాపిధానినా విరుద్ధస్వభావత్యేయోగాత్. ఉపాధిశ్చ ఎద్వ్యత్యే । దీప ప్రభవార్థిన్నావయవత్యే తు విరుద్ధస్వభావత్యేయవచద్యతే. కించ చతురంగకాదిపరిమాణమితి తారతమ్యనియామకోపి నాస్తి. విశరణేన పార్శ్వేపి విశరణం సంభవతి సమస్తతో యుగపద్విశరణే నియామకాభావాదిత్యభిప్రాయః.

3౩. † కించ విశిష్టానాంచావయవానాం పాంసూనామివ ఋజుప్రసరణవియమనేచ సహేతుః । ప్రసరణస్సార్జనవియమశ్చ తిరోధాయకం పరా ర్థంప్రతి ఋజుదేశవచ చ్చాయాయోగాదవగమ్యతే । చ్చాయావైపుల్యంతు నివార్యమారోక్షీనాం పృథ్వీగ్రత్యేకృతం । నానార్జనకృతమ్. ఛాయాకాటి ల్యంతు తిరోధాయక కాటిల్యకృతం. సతు ప్రసరణాసారా) నార్జనకృతమ్. తచ్చ ఋజుప్రసారప్రసాధకమ్ । విశిష్టావయవత్యే రేఖానామివ భవనా నుత్సార్జనమాత్వంద సఖ్యతే. ప్రాచీనజాలకనిష్కాన్తాహి ప్రభాదక్షిణానిలేన సూత్యాన్వితే. అన్యథా రజనామపి తత్రా సూదనం ప్రసజేత్. జాలక నిష్కాన్తప్రభాయాశ్చ పవనానుత్సారితత్వం, తతః పర ద్వికా భిత్వాగ్నా ప్రభాసంస్కరదవగమ్యతే. అలోధమస్యతతాయ మార్యాన్వితవ ప్రభాయా స విశిష్టావయవమితి. † తతః కిమిత్యత్రాహ (అతస్సప్రభాకావన దీపాః ప్రతిక్షణముత్పన్నా ఇతి) రేజస్తేనైవ మణ్యాదినినాశాభ్యుపగమేతి ప్రసజ్ఞాత్. విశరణస్వీకారే పిణ్డీభావయుగపద్విష్యగ్విశరణఋజు ప్రసరణాద్యనేక నియమవ్యవస్థాపకాభావాద్యథాబుష్టాభ్యుపగమే విరోధాభావాచ్చసప్రభాకావన దీపాః ప్రతిక్షణముత్పన్నా ఇత్యర్థః. † తస్మి కథం ప్రతిక్షణోత్పత్తినినాశావిత్య పేక్షాయాం యథా మణ్యాదీనాం ప్రతిక్షణవిసాశో సప్రసజతి తథా దీపక్ష ణికత్యే హేతుద్వయమాహ (పుష్కలకారణక్రమోపనిసాతా తద్విదినాశే వినాశాశ్చేతి) పృథక్ స్థితదణ్డచక్రాదివాపుత్త్యర్థం పుష్కలశబ్దః. ఎద్వ్యవయ వాగ్నిసంయోగస్య దీపసామగ్రిత్వం ప్రభవమర్జవయవాగ్ని సంయోగే దృప్తమ్. సచ ప్రభవమయవాగ్ని సంయోగవైస్థివ కారణత్వం శబ్దనీయమ్ । చ రమమధ్యావయవయోగవ్యగ్ని సంయోగేసతి దీపోత్పత్తిదర్శనాత్ । అతః ప్రత్యవయవమగ్ని సంయోగాత్పుష్కలకారణం పరంపరాబృన్దేతి ప్రత్యవయవమగ్ని

వివాశాచ్ఛావగమ్యతే. † ప్రభాయాస్సాస్వత్రయసమీపే ప్రకాశాధిక్యమాప్యైదిక్యమిత్యాద్యుపలభ్యవ్యాప్య † మగ్నాన్తి దీనామాప్యైదినత్. † ఏవమాత్మా † చిద్రూపవన చైతన్యగుణకథితి. † చిద్రూపతాపి స్వయం ప్రకాశతా.

౩౯. † తథాహి శ్రుతయః \* ౧ సయథా సైధవఘనోఽన నర్మోఽబాహ్యగిక్పత్నోఽరసఘనవవ ఏవంవా అరేఽయమాత్మాఽన నర్మోఽబాహ్యగిక్పత్నోఽరసఘనవవ. \* ౨ విజ్ఞానఘనవవ. \* ౩ అత్రాయం పురుషస్వయంజ్యోతిర్భవతి. \* ౪ నహివిజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యతే. \* ౫ అథయో వేదేదం జిఘాంసీతి స ఆత్మా. \* ౬ కతమ ఆత్మాయోయం విజ్ఞానమయగిప్రాణేషు పౌద్యన్తన్తాతిగిపురుషః. \* ౭ ఏవహి ద్రష్టాస్త్రిష్టాశ్రోతా రసయితా ఘాతా మన్తా బోధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః. \* ౮ విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాత్. \* ౯ జానాత్యేవాయంపురుషః. \* ౧౦ సప శ్యో మృత్యుం పశ్యతి నోగం నౌత దుగితామ్. \* ౧౧ సఉత్తమగిపురుషః. \* ౧౨ నౌపజనో స్ఫురన్తీదం శరీరమ్. \* ౧౩ ఏవమేవాస్య పరిద్రష్టురిమాజ్జేడశకలగిపురుషాయణాగి పురుషం ప్రాప్యన్తంగచ్ఛన్తి. \* ౧౪ తస్మాద్వా ఏతన్తాన్తనౌమయాదన్యౌన్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయ ఇత్యాద్యాః. † వక్ష్యతిచ \* ౧౫ జ్ఞోతపవేతి.

సంయోగాద్విఘ్నత్వద్యత ఏవ - తత్ర ప్రతిక్షణముత్పత్తౌ సత్యాం యుగళదశేదీపానులమృద్వివాశోప నిర్భృ. ప్రతిక్షణవివాశస్య పుష్కలమహాకముద్యతే. తస్యినాశే వివాశాచ్ఛేతి. ఐర్త్యవయవవివాశస్య దీపవివాశసామగ్రిత్వం చరమవర్త్యవయవవివాశే భృష్టమ్. ఏవం వివాశకారణమన్యత్విద్యుత్సాత్ ప్రత్యవయవవివాశం దీపో విశ్యత్యేవ. ఏవమన్తత్వివివాశసామగ్రిత్యవృత్తిభ్యాంప్రతిక్షణం తానమయేతే ఇత్యర్థః. † ప్రభా విజ్ఞానాయా నచేద్విమమాపే తస్యా బౌద్ధ్యాధిక్యాదికంకథం విశరణపక్షేహ్యవయవవాహుశ్యవైరశ్యాభ్యామాప్యైదిక్య మాన్వాదికముపద్యతఇత్యత్రోహ (ప్రభాయాశతి) ప్రకాశాధిక్య మాప్యైదిక్యమిత్యాదీత్యాది శబ్దేనాశ్రయవిప్రకృప్తదేశే ప్రకాశమాన్యమాప్యైమాన్వయం వివక్షితమ్. † ఉపలభ్యవ్యాప్యాన్త్యోగ్యైర్భూతానాం (అగ్నాన్తిదీనామితి). † ఉక్తం దాహ్యన్తికేఽతివిశతి (ఏవమితి). † (చిద్రూపవేతి) రూపశబ్దో ధృన్వయాపవరం. † తతఃకంస్వయాగ్రపత తస్యస్యకే త్తాయాం చిద్రూపత్వం వివక్షోతి (చిద్రూపతాపితి) అనేన వక్ష్యమాశ్రుతివాక్యే జ్ఞానాదిశబ్దో వివృతో భవతి.

౩౯. † ఏవమనుగ్రాహకతర్కముపన్యస్య ప్రమాణమాహ (తథాహి శ్రుతయఇతి) \* నయథాసైధవఘనఇతి. అనన్తరం - అన్తర్యమృతీర్థం. అబాహ్యః - బహిర్లవ్యత్వీర్థః. ఏవం వ్యతిరేకనిర్దేశేన నిశ్చేషగ్రహణకృతిమ్. తదేవాహ కృత్స్నఇతి. దాహ్యన్తివిమయో బాహ్యశబ్దో గుర్భుగ్. అన్తరగ శబ్దోధర్మవరం. కృత్స్నశబ్దస్తయోరకదేశజత్యశక్త్యావృద్ధాసార్థం. అత్ర నన్వితోకరూప్యమేవ భృష్టాన్తాపవేత్యం సత్వీన్యత్. భృష్టాన్తాన్త్యాధిక్యవిషయవాక్యద్యయోఽన్తర్యోఽబాహ్యఇతి హ్యుక్తిమ్. శరీరత్వేపథాయామపి జ్ఞానాత్మకత్వబరం వాక్యమపాద్యై విజ్ఞానభవసేవేతి. ఘనశబ్దోక్తి స్తే రన్తర్యస్య జడంశమిశ్రేణ్యం వ్యావ ర్తయత్యేవకారః. జ్ఞానత్వం నామ స్వయం ప్రకాశత్వమితి జ్ఞానసార్థమత్రాయమితివాక్యోపాసం. గుర్భుగ్భివాచం జ్ఞాపయతి స విజ్ఞాతరితి. జ్ఞాతృసంబంధిజ్ఞానస్య నిత్యత్వే కథితే జ్ఞానమాత్రస్య నిత్యత్వశక్త్యావృద్ధాసార్థం జ్ఞాతృచేవా తత్వత్వం దర్శయతి అగ్రయఇతి. ఏకవాక్యేన జ్ఞానగుణకత్వస్వయంప్రకాశత్వయోస్సహప్రతిపాదకం వాక్యమాహ కతమితి. జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞాన స్వరూపత్వప్రతిపాదకవాక్యమాహ ఏవ హీతి. జ్ఞాతవ్యస్య నిష్క్రొష్టాత్వస్వరూపస్య జ్ఞాతృత్వమాహ విజ్ఞాతారమితి. అనేన జ్ఞాతృత్వంసాధికారికమితి ఫలితమ్. నకేవలంసంస్పృతిచకాయాం ముక్తావపి జ్ఞాతృత్వం జ్ఞాపయతి జానాత్యేవాయమితి. అవధారణాసంకోచాన్త్రావపి జ్ఞాతృత్వం సిద్ధమ్. ముక్తా జ్ఞాననిషేధశ్రుతీనాం విషయవిభాగం దర్శయతి సపశ్యఇతి. సఉత్తమఇతిచ. పురుషం ప్రాప్తస్య ముక్తస్య జ్ఞాతృత్వేఽనునర్తమానవ దేహేంద్రియవిగ్రమంలయం దర్శయతి ఏవమితి. అన్తరీకరణోత్తీర్ణస్య జ్ఞాతృత్వమాహ తస్మాద్యఇతి. † అస్మాదస్య సూత్రకారాభిప్రేతత్వమాహ (వక్ష్యతిచేతి) పూర్వం సూత్రోపాదానముహుధ్యత్వత్వం సూత్రకారాభిమతమితి జ్ఞాపనార్థమ్. అత్రోపాదానం జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూపత్వపాదనీనాం శ్రుతీనామవిరోధసన్న్యత్రకాంభిమరణిజ్ఞానసార్థమ్. జ్ఞానత్వోత్ జ్ఞానం సజ్జ్ఞానాన్తరాశ్రయఇతిచేత్. యదివ్యాప్యసరోధేనైవ ముచ్యతే. తస్మి ధర్మత్వేన స్వీకర్యమ్. యది ప్రతిబలాత్సావితస్త్యైవ స్వీక్రియతే. తస్మి శ్రుతిబలాదేవ జ్ఞానాశ్రయత్వమన్యక్షీక్రియతామ్. సచ వ్యాప్తివిరోధః. ధర్మరూపజ్ఞానత్వ ప్రయుక్తత్వోత్ జ్ఞానానాశ్రయత్వస్య.

౧॥ బృ - ౬ అ - ౫ బ్రా - ౧౩. ౨॥ బృ - ౪ అ - ౪ బ్రా - ౧౨. ౩॥ బృ - ౬ అ - ౩ బ్రా - ౯. ౪॥ బృ - ౬ అ - ౩ బ్రా - ౩౦. ౫॥ ఛా - ౮ ప్ర - ౧౨ ఖ - ౪. ౬॥ బృ - ౬ అ - ౩ బ్రా - ౨. ౭॥ ప్రశ్న - ౪ ప్రశ్న - ౯. ౮॥ బృ - ౪ అ - ౪ బ్రా - ౧౪. ౯॥ ౧౦॥ ఛా - ౨ ప్ర - ౨౬ ఖ - ౨. ౧౧॥ ఛా - ౮ ప్ర - ౧౨ ఖ - ౩. ౧౨॥ ప్రశ్న - ౬ ప్రశ్న - ౫. ౧౩॥ తై - ఆనం - ౫ అను - ౨. ౧౪॥ శాకీ - ౨ అ - ౩ పా - ౧౯.



౪౦. † అతస్స్వయంప్రకాశోయమాత్మాజ్ఞాతైవ । న ప్రకాశమాత్రమ్.

౪౧. † ప్రకాశత్వాదేవ కస్య చిదేవ భవేత్ప్రకాశః । దీపాది ప్రకాశవత్ । తస్మాన్నాత్మా భవతు యస్మాతి సంవిత్ ।

† సంవిదనుభూతిజ్ఞానాది శబ్దా సుమృద్ధిశబ్దా ఇతిచ శబ్దార్థవిదః. † సహి లోక వేదయోజ్ఞానాత్మా దెరక్తకస్యకర్తృకస్యచ ప్రయోగో దృష్టచరః.

౪౨. † యచ్ఛక్త మజడత్వాత్సంవిదేనాత్మేతి । తత్రేదం ప్రప్యవ్యమ్ । † అజడత్వమితి † కిమభిప్రేతమ్ । † స్వసత్తా

౪౦. † శ్రుత్యా జ్ఞా(తుః)త్వత్వస్వయంప్రకాశత్వసిద్ధిం నిగమయతి (అత ఇతి) సను—ఘటమహంజానామిత్యుత్త జ్ఞానస్య జ్ఞాతృసంబంధః ప్రతి యత ఇత్యభ్యుపేత్యమ్ । అన్యథా సృష్ట్యానరంజ్ఞానవిభాగస్య దుర్బోహత్వేపసంక్షాత్. స్వసంబంధితియా ప్రతీతం జ్ఞానం సంబంధాప్రతీతా కథం సృష్టానమితి వ్యవహీయతే. అతస్స్వసంబంధగోచరతీయతవన. తత్ప్రతీతిర్నైవాపహమర్థాబ్ధవతి. అహమర్థః ప్రత్యక్షేనానుకూలత్వేనైకత్వేనచ స్వతో భాతి. సహ్య థాస్తరమహమగో విషయాకర్తృమమితి భవతాం ప్రక్రియా. అతో ధర్మభూతజ్ఞానేనైవ సంబంధప్రతీతిః. సంబంధశ్చ సంబంధిభ్యాం వివా నప్రతీయత ఇతి జ్ఞాతృజ్ఞానయోరపి సంబంధప్రకాశకజ్ఞానాస్తరవేద్యత్వం స్యాత్. తతః స్వతోవభాసో జ్ఞానాస్తరేణావభాసశ్చేత్యవభాసద్వయాభావాత్ జ్ఞానాస్తరే జైవ ప్రకాశ్యతయా స్వప్రకాశ్యత్వాసిద్ధిః జ్ఞాతృశ్చ జ్ఞానస్యచ జడత్వంస్యాత్. కించ - జ్ఞానాస్తరేణ సంబంధప్రతీతిరవశ్యం భావీ చేత్ ! సంబంధ విషయజ్ఞానేన సహ జ్ఞాతృసంబంధస్యాపి జ్ఞానాస్తరేణ ప్రతీత్యవశ్యంభావాత్సంబంధజ్ఞానవరంపరాప్రసక్తః. అవశ్యంభావాభావే సర్వజ్ఞానేష్యహం జానా మితి జ్ఞానజ్ఞాతృసంబంధప్రతీతిర్నస్యాత్.

౪౧. నైవమ్—స్వయంప్రకాశత్వత్వేజైవ సంబంధః ప్రతీతే. నియతవిశేషా విశేష్యభావైహి సంబంధః. అహమగో విశేష్యతైకస్వభావం స్యాత్తానం ప్రకాశయతి. ధర్మభూతజ్ఞానం విశేష్యతైకస్వభావం స్యాత్తానం ప్రకాశయతి. విశేష్యతైకస్వభావస్య సరస్వరప్రతియోగిత్యేన జ్ఞాతృ జ్ఞానయోగ్యుపావభాసాదేవ ప్రతీయతే. సను—సంబంధప్రతీతా సంబంధిసాన్యహంభాసశ్చ ఏకజ్ఞానగమ్యతయా వివా సోపావద్యత ఇతి జ్ఞాతృజ్ఞానయోః జ్ఞానాస్తర వేద్యత్వం స్యాత్. సురభిపుష్పమిత్యాదౌ భిన్నసామగ్రీవేద్యయోరపి గంధపుష్పయోగ్యంబంధప్రతీతివేళాయా మేకజ్ఞానగమ్యత్వంపి దృశ్యత ఇతిచేన్న । తత్ర సంబంధిసాన్యంబంధేనమేకజ్ఞానగమ్యత్వస్య సహావభాసప్రయం కర్తావభావాత్. సంబంధిసాన్యవత్ప్రయం క్తంపి తత్రైకజ్ఞానగమ్య త్వమ్. అత్ర స్వప్రకాశత్వాత్స్వయమేవ సహావభాసమానయోః జ్ఞాతృజ్ఞానయోగ్యతేషావిశేష్యతైకస్వభావత్వరూప సంబంధగ్రహణా జ్ఞానాస్తరానమేక ఉపావద్యతే. అతస్సంబంధగ్రహణస్వపరజ్ఞానవిభాగాభావసంబంధజ్ఞాన వరంపరాప్రసక్తః దూరోత్సారితాః. ఏవం జ్ఞాతృత్వ స్వయంప్రకాశతోపపా దనేన చిన్మాత్రవృత్తిరిక్తత్వాదితి జడత్వసాధకచేతుర్నిరస్తో భవతి. జ్ఞానవృత్తిరిక్తత్వాజ్ఞడత్వం వ దతా కిం స్వయంప్రకాశ్యతీరిక్తత్వం చేతురుక్తః । ఉత విషయప్రకాశకాన్యత్వమ్. ప్రథమే సాధ్యావిశిష్టత్వమ్. ద్వితీయే బ్రహ్మ్యానైకాన్తికమ్. శ్రుత్యాదిచాదశ్చ.

౪౨. † అథ సాశ్రయత్వేర్దర్శనమహ (ప్రకాశత్వాదేవేతి) ప్రకాశత్వాత్ - విషయేణ సాక్షాత్సంబంధస్సాక్షాత్సరంపరయావా జ్ఞాయమాన త్వేనావరోక్ష వ్యవహారానుగుణ్య చేతుత్వాదిత్యర్థః. అనేన స్వరూపభూతజ్ఞానేంద్రియ లిక్తాదివ్యావృత్తిః. † చేత్వైవమప్యాహ (సంవిదనుభూ తీతి). † సంబంధిశబ్దత్వం శబ్దస్వభావాయత్వమిత్యాశక్త్యాహ (సహిలోకవేదయోరితి) యత్రార్థస్వరూపస్య అన్యథాత్వం దృశ్యతే. తత్ర శబ్దస్య భావాయత్వత్వమాశ్రయణీయమ్ । యథా దారాఇత్యాదిషు బహుత్వేదేః. యత్ర నాన్యథాత్వం । తత్రార్థస్వభావాయత్వత్వమేవ । యథా భార్య త్యాదిష్యేకత్వేదేః. తథా లోకవేదయోః [స] కర్తృకర్తృత్వద్భూతాదర్శనభావాయత్వమేవ సంబంధిశబ్దత్వమిత్యభిప్రాయః. యద్వా - † కర్తృకర్తృ సంబంధత్వం పుష్పత్తినిమిత్తమస్తు నప్రప్యత్తినిమిత్తం తత్తత్త జ్ఞాతృమిత్యుత్తరాహ (సహిలోకేతి) ప్రయోగాధీనంపి ప్రప్యత్తినిమిత్తాస్తరకల్పనమ్ । ప్రయోగశ్చ సంబంధిశ్యేవార్థితి నార్థాస్తరకల్పనా స్యాత్. స్వరూపభూతజ్ఞాన వాచిశబ్దానాం సమృద్ధిశబ్దత్వం త్వస్వతేనుపపన్నమితిచేన్న । స్వరూ పగోచరాణాం స్వయంప్రకాశత్వే రూపానాం జ్ఞానాదిశబ్దానామనుభూత్యాదిశబ్దశ్చబ్దాస్తరత్వాత్. అతస్సమృద్ధిశబ్దత్వోపచేతను ధర్మభూత జ్ఞానే నావకాశోస్త్యతే । విషయాశ్రయసమృద్ధిజ్ఞానస్యైవ విషయాశ్రయ సమృద్ధభావేన నిరాశ్రయత్వనిర్విషయత్వాన్ముఖగమాత్వస్వతే సమృద్ధిశబ్ద త్వోపచేతో నిరర్థక ఇతిభావః. [ఇతి ధర్మధర్మజ్ఞానసమర్థనమ్].

౪౩. † అథాజడత్వా త్సంవిదాత్తత్వ సమర్థం మామయతు మనువదతి (యచ్ఛక్తమితి). † [అథా] అజడత్వంనామ కిం స్వసత్తాప్రయం క్త ప్రకాశత్వమ్ । ఉత అన్యభివచితప్రకాశసత్తాకత్వమ్ । ఉత స్వస్యై ప్రకాశమానత్వమ్ । ఉత స్వస్యై స్వయంప్రకాశమానత్వమ్ । ఉత స్వయంప్రకా శత్వమితి పంచథా వికల్పమభిప్రేత్యాహ † (అజడత్వమితి). † (కిమభిప్రేతమితి) అహంజానామితి ప్రత్యక్షబాధస్సర్వసాధారణం దూషణమ్. † ప్రథమం స్వసత్తాప్రయం క్తప్రకాశత్వపక్షం దూషయితుమాహ (స్వసత్తేతి) స్వసత్తాప్రయం క్తగో ప్రకాశోయస్మేతి బహువీహిః. వత్తమాణాసిద్ధి

ప్రయుక్త ప్రకాశత్వమితిచేత్ | తథానతి దీపాదిప్వనైకాన్త్యమ్ | సంచిదతిరిక్త ప్రకాశధర్మానభ్యుపగమేనా సిద్ధిర్విరోధశ్చ. | అవ్యభిచరిత ప్రకాశసత్తాకత్వమపి సుఖాదిషు వ్యభిచారాన్నిరస్తమ్.

ర3. † యద్యచ్ఛేత | సుఖాదిరవ్యభిచరిత ప్రకాశోవ్యన్యస్యై ప్రకాశమానతయా ఘటాదివజ్జడత్వేనానాత్మేతి. † జ్ఞానంవాకిం స్వస్యై ప్రకాశతే | † తదపి హ్యన్యస్యైవా † హమర్థస్య జ్ఞాతురవభాసతే అహంసుఖతివజ్జానామ్యహమితి. † అతస్త్వస్యై ప్రకాశమానత్వరూపమజడత్వం సంచిద్యసిద్ధమ్. † తస్మాత్సాన్విత్తానం ప్రతి స్వసత్తయైవ సిద్ధ్యన్నజడోఽహమర్థ ఏవాత్మా. † జ్ఞానస్యాపి ప్రకాశతా తత్సంబధాయత్తా. † తత్కృతమేవహి జ్ఞానస్య సుఖాదేవ స్యాశ్రయచేతనంప్రతి ప్రకటత్వమితరం ప్రత్యప్రకటత్వం. † అతో నజ్జప్తిమాత్రమాత్మా | అపితు జ్ఞాతైవాహమర్థః.

ర౪. † అథ యదుక్తమనుభూతిగిరపరమార్థతో నిర్విషయా నిరాశ్రయాచ సతీ భ్రాన్త్యా జ్ఞాతృతయాఽనభాసతే రజతతయేవ శుక్తి † ర్నిరధిష్టానభ్రమానుపపత్తేరితి. † తదయుక్తమ్ | తథానత్యనుభవసామానాధికరణ్యేనానుభవితా హమర్థగిప్రతీయేత అనుభూతిరహమితి † పురోవస్థితభాన్వరద్రవ్యాకారతయా రజతాదిరివ. † అత్రతు పృథగవభాసమానైవే యమనుభూతిరథాన్వరమహమర్థం విశిష్యే దణ్డభవ దేవదత్తమ్. † తథాహ్యనుభవామ్యహమితి ప్రతీతిః. † తదేవమన్తదర్థ

మామశోచయోగిభేదజ్ఞాపనార్థం స్వసత్తాప్రయుక్తశబ్దః. † అనైకాన్త్యమాహ (తథానతీతి) స్వపక్షే జ్ఞాతురాత్మత్వేత్వపక్షభూతే తస్మాత్ విపక్షేఽనాత్మని దీపేన పుత్త్యాఽనైకాన్త్యం పక్షత్రయపుత్తిత్వలక్షణముక్తమ్. పరపక్షేత్య నియతత్వమేవానైకాన్త్యమ్ | సపక్షభావాత్. † సూక్ష్మా స్వరవ్వయమాహ (సంచిద్యక్తేతి) సంచిత్సీయాజికా | ప్రకాశః ప్రయోజ్యఇతి తదతిరేకజానభ్యుపగమజన్యే. అభ్యుపగమే నిర్వికేపత్వ విరోధా ఇమావసిద్ధివిరోధా వికల్పితసర్వశిరస్సాధారణావసనంధేయా. యదాన్ - విరోధః - పక్షవిపక్షయోచన వర్తమానత్వం పక్షభూతసంబంధ విపక్ష దీపాదాచ పుత్తే. పరపక్షమాత్రపర్యాలోచనయాయం విరోధ ఉక్తిః. అత్ర స్వసత్తాప్రయుక్తప్రకాశత్వమిత్యుక్తి ప్రకాశత్వే కిం నాన్యోన్య విరోధ పరయావా వ్యవహారానుసూత్యం వివక్షితమ్ | ఉత్పరంపరయేవ | ఉత్పాత్తాదేవేతి వికల్పాభిప్రేతః | ప్రథమం శిరః స్వపరదర్శనర్యాలోచనానుభూతిహితయోరనైకాన్త్యవిరోధయోరవ్యతీతే నిరస్తం భవతి. ద్వితీయేత్పిన్ధిః | పరంపరయేవ వ్యవహారానుసూత్యస్య జ్ఞప్తా సాధియనాన్యోభిమిత్యానత్. తృతీయం న (వ్రాత్యా)త్తా తిక్తప్రకాశానభ్యుపగమనిబద్ధనాసిద్ధిర్నిర్వికేపత్వవిరోధశ్చ స్యాత్సామిత్వభిప్రాయః. † నిర్వీర్యం పక్షం ప్రతీక్షితం (అవ్యభిచరితేతి) సవ్యభిచరిత ప్రకాశో యస్య సత్తాయాం సోఽవ్యభిచరితప్రకాశసత్తాకః - ప్రయోజ్యప్రయోజకత్వభావేనీ విద్యనాన్విర్యాదాం సర్వవిధ ప్రకాశమానత్వమిత్యర్థః.

ర5. † తస్మానాత్మత్వేన సంప్రతిపన్నేషు సుఖదుఃఖాదిషు వ్యభిచార ఉక్తః. అథ తత్పరిహరముఖేన స్వస్యై ప్రకాశమానత్వసత్త్వముఖ్యేనాత్మే (యద్యచ్ఛేతేతి). † అవిచరిత (జ్ఞానంచేతి). † కన్యేత్యత్రాహ (తదపితి). † పరస్వైభాసమానత్వమపపాదయతి (అహమితి) † తస్మాదేవ దీపాదాచ త్వమసిద్ధమిత్యాహ (అత ఇతి). † అథ చతుర్థం శిరోదూషయన్నసిద్ధిమాహ (తస్మాదితి) స్వయంప్రకాశత్వపక్షేనీ స్వయం ప్రకాశత్వంనామ కిం జ్ఞానకర్తృతామస్తరేణ వ్యవహారానుసూత్యం | ఉత్ జ్ఞానాన్వర నిరపేక్షప్రకాశత్వమిత్యభిప్రేతే వికల్పే ప్రథమం శిరః తస్మాదితిగ్రంథేన దూషితమ్. ఇతరాత్మవ్యాపుత్వర్థం స్యాత్తానమిత్యుక్తమ్ | స్వసత్తయేవ సిద్ధ్యన్నిత్యనేన స్వయంప్రకాశత్వముక్తమ్. స్వస్యై స్వయంభాసమానత్వమహమర్థస్యాధికమ్. స్వస్యై స్వయంభాసమానస్య స్వయంభాసమానత్వ మస్తీత్యభిప్రాయేన స్యాత్తానంప్రతిస్వసత్తయేవేత్వోక్తమ్. తేన జ్ఞానకర్తృతా మన్తరేణ వ్యవహారానుసూత్యం జ్ఞాతర్యప్రకీర్తితదవ్యభిచరితం స్వపక్షే అనాత్మని జ్ఞాతర్యపి విపక్షభూతే పుత్తేరితి దర్శితమ్. జ్ఞానాన్వరనిరపేక్షప్రకాశత్వం సంచిద్యసిద్ధమ్. తస్మాన్వన్విరూపభూతజ్ఞానాధీనత్యాత్. అహమర్థస్యైవ తదిత్యభిప్రాయస్సత్తయేవేత్వనేన మాచితి. † లమేవ విప్రుణోతి (జ్ఞానస్యాపితి). † అత్రంబద్ధానంత్యత్వమపపాదయతి (తత్కృతమేవహి) జ్ఞానస్ఫురణస్యాశ్రయస్మద్ధాపి సామగ్ర్యన్తర్యాత ఇతిభావః. † అసంతోషత్వంవినిత్యత్వస్య సిద్ధిం నిగమయతి (అత ఇతి). (ఇతి సంచిదాత్మనిరవసనిగమనమ్).

ర౬. † అథాహమర్థస్య భ్రాన్తిసిద్ధత్వం మామయతుమశుభవతి (అథయదుక్తమిత్యాదినా). † సంచిదపి మిథ్యా కింస్యాదిత్యుత్తాహ (నిరధిష్టానేతి) అనుభూతిస్ఫురికాపారమార్థ్యసిద్ధవత్కారణాయం హేతురుక్తః. † మామయతి (తదయుక్తమిత్యాదినా). † అధిష్ఠానసామానాధికరణ్యేనాభ్యస్తప్రతీతిం దృష్టాన్తేనూపపాదయతి (పురోవస్థితేతి). † పక్షే తస్యివర్తయం దర్శయతి (అత్రత్వీతి) పృథగవభాసమానా - వ్యధికరణతయావభాసమానా. † తథాప్రతీతిం దర్శయతి (తథాపీతి). † తతఃకిమిత్యత్రాహ (తదేవమితి) తదేవం - ఉక్తప్రకారేణ ధర్మర్తిభావప్రతీతా విశేషణతయా సంప్రతిపన్నే తస్యి శేషవిశిష్టసాధ్యసోఽనుపపన్న ఇత్యర్థః. తత్ర నసమ్మన్దమాత్రాధ్యానశిథిభావతీ సమ్మన్దిసా జ్ఞాతుఃపారమార్థ్యప్రపక్షాత్. నన తథాభ్యుపేతమ్.

మనుభూతివిభిన్నం ప్రకాశయన్ననుభవామ్యహమితి ప్రత్యయో దృఢమాత్రే దష్టే దేవదత్తత్యతి ప్రత్యయవద్విశేషణభూతానుభూతిమాత్రావలంబనగికథమివ ప్రతిజ్ఞాయేత.

౪౫. † యదపుక్తం స్థూలోహమిత్వాది దేహోత్పాదభిమానవతఏవ జ్ఞాతుత్వ ప్రతిభాసనాత్ జ్ఞాతుత్వమపి మిథ్యేతి. తదయుక్తమ్ | ఆత్మతయా అభిమతాయా అనుభూతేరపి మిథ్యాత్వం న్యూత్ | తద్వదసవ ప్రతీతేః సకలేతరోపమద్వి తత్వజ్ఞానాబాధితత్వే నానుభూతేర్మిథ్యాత్వమితిచేత్ | హ నైవంసతి † తదబాధాదేవ జ్ఞాతుత్వమపి నమిథ్యా.

౪౬. † యదపుక్తమవిక్రియస్యాత్మనో జ్ఞానక్రియాకర్తృత్వరూపం జ్ఞాతుత్వం నసంభవతి. అతో జ్ఞాతుత్వం విక్రియాత్మకం జడం వికారాస్పదావృత్తపరిణామాహజ్ఞాగ్రన్థిస్థమితి సజ్జాతుత్వమాత్మనః | అపిత్వన్తగికరణరూపస్యాహజ్ఞాగ్రస్య † కర్తృత్వాదిద్వి రూపాదివద్వృత్త్యధః † కర్తృత్వేహం ప్రత్యయగోచరత్వేచాత్మనోభ్యుపగమ్యమానే దేహాస్యేవానాత్మత్వ పరాత్వజడత్వాది ప్రసజ్జేయేతి. † నైతవపవద్యతే - దేహస్యేవాచేతనత్వప్రకృతిపరిణామత్వద్వృత్త్యత్వ పరాత్వ పరాధత్వాదియోగాదన్తగికరణరూపస్యాహజ్ఞాగ్రస్య. చేతనాసాధారణస్వభావత్వాచ్చ జ్ఞాతుత్వస్య.

సను-విశేషణే విశిష్టాధ్యాసో దృశ్యతే యథా ప్రభాయాం ముఖ్యధ్యానవిధి. ఇదం చోద్యం పృథగవభాసమానేత్యనేన పరిహృతమ్. సహితథా వైయధికరణ్యేన విశేషణీభూతా ప్రభా. కింత్వయం మణిరితి ముఖ్యధ్యాసాధిష్టానభూతా ప్రభా మణి సామానాధికరణ్యేనైవహి భూతి. ఉన్యనుభవసామానాధికరణ్యేన ప్రతీతి ప్రసజ్జానమయుక్తమ్ | దిక్కు మాలిన్యం సభసి రాగఇతి వైయధికరణ్యేనాప్యధ్యానదర్శనాత్. నైవమ్—పదద్యయప్రవృత్తిని మిత్రయారేకాశ్రయవృత్తిత్వేహి సామానాధికరణ్యమ్. ఇహ విక్రియమాలిన్యయోచ్చ భవన్త్యయ్యయోచ్చైకాశ్రయవృత్తిత్వాదర్శనామానాధికరణ్యమస్తి | వైయధికరణ్యం శబ్దగతమ్. దిశోమలినాః దిక్కు మాలిన్య మిత్యత్ర తోర్థభేదః. అధ్యాసేషు ధర్మైకప్రతీతిరవర్జనీయా. అతస్మైవాతాపాద్యతే అనుభూతిరహమితి ప్రతీయేతేతి. సను—అనుభూతి రహమితి ప్రతీతిప్రసజ్జో దుర్వచః. అనుభూతిత్వం హ్యధిష్టానాసాధారణాకారః. తదన్మరణం భవమాగుణమేవ. సహి కుక్తి రజతమితి ప్రతీయతేతి. ఏవం తర్హ్యనుభూతే త్విర్విశేషతయా హావాన్తరేణ స్ఫురణాభావాదనుభూతితయా స్ఫురణే విరోధాచ్చ తదధికరణాధ్యాసానుదయః. అవిరోధేన కృతస్మిన్ధ్యాసే గ్రహైకసామానాధికరణ్య ప్రతీతిప్రసంగో దుర్వచః. ఏతదభిప్రాయేహి పురోవస్థితభాస్వరద్రవ్యాధ్యాకారతయా రజతాదిరివేత్కుక్తిమ్. నన్యధ్యాసానుదయో దుర్వచః | విషయోపశిష్టాననుభూతిరహంజానామిత్యత్ర జ్ఞాతృధ్యాసే ప్రతీయతే | సానునాధిష్టానమ్. నిర్విషయా నిరాశ్రయానుభూతిరేవాధిష్టానమ్. తదప్రకాశాదధ్యాసోదయవిధి. ఉచ్యతే—అప్రతిపన్నస్యాధిష్టానత్వాయోగాత్, విషయాశ్రయకూన్యనందిరో యోగ్యానుపలబ్ధినిరస్తత్వాత్, విషయప్రకాశక సంవిదేవ ఆత్మత్వాభ్యుపగమేన త్వయా న్యయప్రకాశత్వనమర్థనాచ్చ నైవాధిష్టానమితి తదవభాసే తస్యాశ్చ కుక్తిత్వవత్ భవవిరోధిత్వేహ్యధ్యాసానుదయవిధి.

౪౭. † దేహోత్పాదభిమానవతో జ్ఞాతుత్వప్రతిభాసాత్మ నిర్దేశ్యత్వక్తిమనూద్య దూషయతి (యదపుక్తమిత్వాదినా). † (తదబాధాదేవేతి) జ్ఞాతుత్వస్యాబాధితత్వం ముక్తావపి జ్ఞాతుత్వపరకృతివాక్యాత్. [ఇతి జ్ఞాతుత్వాధ్యాసవభిజ్ఞః].

౪౮. † జ్ఞాతుత్వస్య విక్రియాత్మకత్వం నిరాకర్తం తదనువదతి (యదపుక్తమవిక్రియస్యేతి) జ్ఞానస్య ధాత్వర్థతయా క్రియాత్వమ్. తత్కర్తృత్వం చ వికారరూపమ్ | అతఏవ జడంచ. అవిక్రియస్వాజడస్యాత్మనో నసంభవతి. విక్రియాత్మకత్వాజ్ఞాతత్వాచ్చ తాదృశాహంకారగ్రన్థిస్థమిత్యర్థః. సర్వాధ్యానములత్వాత్ గ్రన్థిత్వమ్. † అథ హేత్వస్తరేణవ జ్ఞాతుత్వస్యాన్తఃకరణధర్మత్వముపపాదయతి (కర్తృత్వాదిరితి) దృశ్యత్వాదిత్యర్థః. † ఆత్మసూ జ్ఞాతుత్వేహిన్యం ప్రసజ్జయతి (కర్తృత్వవిధి) అత్ర వ్యతిరేక్యమనూనాన్యభిప్రేతానీతి పూర్వమేవాత్మమ్. † పరివారతి (నైవదితి) దేహస్యేవేత్యాదినా అన్తగికరణస్య జ్ఞాతుత్వాభిప్రాయపాదనమ్. ఆదిశబ్దాదన్తవత్త్విగ్రహణమ్ | చేతనాసాధారణత్వాదినా ఆత్మసూ జ్ఞాతుత్వావపాదనమ్. జ్ఞాతుత్వాభిప్రాయస్యాభిప్రేతః. అన్తగికరణం ధర్మి. అచేతనత్వాదయో హేతవః | దేహస్యేవేతి సవదో దర్శితః. జ్ఞాతుత్వస్య చేతనాసాధారణత్వ కథనాద్యవ్యతిరేకవాప్తిశ్చకథితా. ఏవం పరోక్షవ్యతిరేకాం ప్రత్యమనూనాన్యకాని భవన్తి. అన్తగికరణం సజ్జాతుత్వ | అచేతనత్వాత్, ప్రకృతిపరిణామత్వాత్, దృశ్యత్వాత్, పరాత్వాత్, పరాధత్వాత్. దేహవదితి. సన్వచేతనత్వాత్ అజ్ఞాతుత్వే సాధ్యే సాధ్యావిశిష్టతా | నైవమ్—అచేతనశబ్దే నానాత్వత్వస్య విషయీతత్వాత్. పురుషార్థప్రతిసంబద్ధిత్వం దేహంప్రతి నియన్తృతయా అన్తఃప్రవిష్టత్వంవా ఆత్మత్వమ్ | తదభిప్రాయానాత్మత్వమ్. ప్రకృతిపరిణామత్వమ్ - ప్రకృతికార్యత్వమ్. దృశ్యత్వమ్ - నియమేన జ్ఞానాన్తరాధీనస్థిత్వమ్. పరాత్వమ్ - పరస్మై భావనూపత్వమ్. పరాధత్వమ్ - పరప్రయోజనైకఫలత్వమ్ - జీవ్రాపకరణత్వమిత్యర్థః. ఆత్మసూ జ్ఞాతుత్వే సాధ్యే అమీహేతవ్రా. యథాసంభవం తర్హయోజనీయాః | ఆత్మసూ జ్ఞాతుత్వభావే దేహస్యేవానాత్మత్వప్రసజ్జః పరాధత్వప్రసజ్జవిధి.

౪౭. † ఏతదు క్తంభవతి | యథాదేహాద్విద్యోత్యత్వ పరాక్వాది హేతుభిస్తత్పితృసేక ద్రష్టుత్వప్రత్యక్షాద్వివిచ్యతే | ఏవమస్తగికరణరూపాహజ్ఞానోపి తద్దేవ్యత్వాదేవ † తైరేవ హేతుభిస్తస్మా † ద్వివిచ్యత ఇతి.

౪౮. † అతో విరోధాదేవ సజ్ఞాత్వత్వమహజ్ఞార్హస్య † దృశిత్యవత్ † † యథా దృశిత్యం తత్కర్తృణోఽహజ్ఞార్హస్య నాభ్యుపగమ్యతే | తథా జ్ఞాత్వత్వమపి సతత్కర్తృణోఽభ్యుపగస్తవ్యమ్.

౪౯. † నచ జ్ఞాత్వత్వం విక్రియాత్మకమ్ | † జ్ఞాత్వత్వంహి జ్ఞానగుణాశ్రయత్వమ్. † జ్ఞానం చాస్య నిత్యస్య స్వాభా

౪౭. † సను—యథా ఘటదేహయోరచేతనత్వాదికే తుత్వేపి ఇన్ద్రియాశ్రయత్వాదికం దేహసాధారణం భవతి. తథా దేహస్థితిరణయోరచేతనత్వాదికే తుత్వేపి జ్ఞాత్వత్వమస్తంకణాసాధారణదృశ్యస్యోత్. అత ఇన్ద్రియాశ్రయత్వభావస్యేవ జ్ఞాత్వత్వభావస్య ప్యచేతనత్వాదిక మప్రయోజకమ్. అవిద్యిశేపత్యమేవ ప్రయోజకమ్. తథా త్రసూక్ష్మాత్వత్వభావేపి ప్రత్యక్షత్వాదియపపద్యతామిత్యభ్యుత్పాది విపక్షే బాధకాభావమాశిష్యత్యవహతి (ఏతదు క్తమితి) యేన దృశ్యత్వాదివివర్ధదృశ్యదేహస్య ద్రష్టుత్వాద్యనుపపత్తిః. తేనాస్తగికరణస్యాపి తద్దేవ్యత్వాద్ద్రష్టుత్వాద్యనుపపత్తి రిత్యర్థః. జ్ఞాత్వత్వభావం ప్రత్యచేతనత్వాదికమప్రయోజకంచేదేహస్య జ్ఞాత్వత్వ ప్రసక్తః | తితత్వ చారావకం ప్రతి దేహాత్మభేదస్వరూప దురుపపాదః | నచ దేహస్య దేహత్వాదజ్ఞాత్వత్వమ్. ఘటాదా దేహత్వాభావేపి జ్ఞాత్వత్వభావాత్. అత స్త్రతావిత్వాదికస్య జ్ఞాత్వత్వభావప్రయోజకత్వమభ్యుపగస్తవ్యమితి క్వచిత్ జ్ఞాత్వత్వభావ ప్రయోజకస్య తస్యా చిత్తాదేః క్వచిదప్రయోజకత్వమయ్యుక్తమ్. అతోచిత్తాన్దిభిర్దేహస్యేనాస్తగికరణస్య ద్రష్టుత్వాద్యనుపపత్తి రిత్యర్థః. ప్రత్యక్షత్వాదితత్వాదికబాదజడత్వగ్రహణమ్. † (వివిచ్యతే) ప్రత్యక్షత్వాదిధర్మస్వరూపహేతుఽమృతతత్వేనైర్ధి. † (తైరేవ హేతుభిస్తస్మాద్వివిచ్యత ఇతి) పరాక్వాదిభిర్దేహస్య జ్ఞాత్వత్వభావ ఉక్తే పరాక్వాది వ్యాప్త్యం జ్ఞాత్వత్వభావో వ్యాప్తక ఇతి సిగ్ధ్యతి. తతత్వ స్వాభావవ్యాప్తేషు పరాక్వాది నిరవకాశం జ్ఞాత్వత్వం యది ప్రత్యగ్యస్తున్నసి నస్యాత్. తేనా నిరాశ్రయం ప్రసజేదితి పూర్వోక్తవాన్దిస్థాపనాయ విపక్షే బాధకస్తర్కోత్తాప్యభిప్రేతః. తస్మాద్వివిచ్యత ఇత్యేతదు క్తమిత్యన్వయః.

౪౮. † అతో చేతనత్వజడత్వాదిస్వభావవిరోధాన్నాహంకారస్య జ్ఞాత్వత్వమిత్యాహ (అత ఇతి) సహి మయః ద్రష్టుత్వాద్యనుపపత్త్యా దేహాన్ది రివేకం బ్రూమః. † సతు పరమతానుసారాత్కర్మితి | వయంతు దృశిత్యానుపపత్త్యేతి శక్త్యాం (ద్రష్టుత్వాభావస్య చేతనత్వాదిప్రయోజ్యత్వే మృషావాచ్యసాధారణప్రతిబద్ధిమాహ (దృశిత్యవదితి). † తదేవవిప్రసోతి (యథేతి) దృశ్యత్వాద్యనిశేపే దేహస్య ఘటానివిలక్షణస్యేన్ద్రియాశ్రయత్వప ద్దగికరణస్య దృశిత్యముపపత్త్యతామ్. అస్తగికరణస్యాపి దృశ్యత్వాదినా దేహస్యేన దృశిత్యం సూపపద్యత ఇతిచేత్. తథా దృశ్యస్యాస్తగికరణస్య దృశ్యత్వాదిదేవ దేహస్యేన ద్రష్టుత్వమపి సూపపద్యతే. అతో దృశిత్యాభావఇవ ద్రష్టుత్వాభావేప్యచేతనత్వాదికం ప్రయోజకమ్ | అన్వయవృత్తి రేకయోస్తుత్వాదినాపాధ్యస్తరూపిణాచ్యేతి భావః. అహంప్రత్యయగోచరత్వమనా తత్త్వసాధకం దేహస్యేవేతి యదుక్తం తదయ్యుక్తమ్. బాధకాహం ప్రత్యయగోచరత్వస్య పక్షేన్దుత్వభావాదబాధితాహం ప్రత్యయగోచరత్వస్య సపక్షే దేహావాభావాచ్చ, యద్యహంప్రత్యయగోచరత్వ మాత్రేణాత్మ స్యానాత్మత్వాదిప్రసక్తః. తస్మి రజతప్రత్యయగోచరత్వమాత్రేణాబ్రాహ్మబ్రాహ్మవత్) నమ్యగ్రజతేన్దురజతత్వాన్దిశ్చీయకనిర్వాణానర్హత్వప్రసక్తస్యాన్ది త్యనంగతిమ్. శ్రుతిభిగిప్రత్యక్షేణచ కాలాత్యయాపదేశశ్చ. అనాత్మత్వాది ప్రసజ్ఞకం కర్తృత్వంకిం ప్రయత్నాధారత్వమ్ | ఉత స్వస్థరూపక్రియాశ్ర యత్వమ్ | ఉతధాత్వర్థమాత్రాశ్రయత్వమ్. ప్రథమే వ్యాప్త్యభావః | ప్రయత్నాధారత్వానా తత్త్వయోగ్యవిత్సహ దర్శనాభావాత్. పరమాత్మస్యనా త్త్వాన్దిప్రసక్తశ్చేత్ \* కర్తారమిశం పురుషమిత్యాదినా కాలాత్యయాపదేశశ్చ. జీవేచేత్ \* సాధుకారీ సాధుభవతి \* కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్ \* య తః స్వకృతభవత్సమానిత్యాదిభిః ప్రత్యక్షేణచ కాలాత్యయాపదేశశ్చ. ద్వితీయే పరమాత్మస్యసిద్ధిః | జీవేతాత్మాన్ద్రియాదిశ్రుతిభిగికాలాత్యయాపదేశశ్చ. తృతీయే భ్రమాశ్రయతయాస్యాభిమతాత్మస్యనాత్మత్వప్రసక్తః | భేదదర్శనం తదాశ్రయత్వంచాపారమార్థికమితి చేత్ కింపరమాధ్యతథాత్మర్థా శ్రయత్వ మనాత్మత్వ సాధకమ్. ఉతాపరమాధ్యతథాత్మర్థాశ్రయత్వమ్. ప్రథమేఘటాదాపి పరమాధ్యతథాత్మర్థాన్ద్రియాసభ్యుపగమతో వ్యాప్త్యభావః. ద్వితీయే త్వదభిమతస్య భ్రమాశ్రయస్యాత్మసామ్యేనాత్మత్వప్రసక్తః.

౪౯. † అపివిక్రియాత్మకత్వంనేత్యాహ (నచేతి). † తదుపపాదయతి (జ్ఞాత్వత్వంహేతి). † నూన్ద్రియాశ్రయత్వేపి తత్కర్తృదాచిత్కంచేత్ క్రియా శ్రయత్వవత్ విక్రియాత్మకం స్వాదిత్యత్రాహ (జ్ఞానంచాస్యేతి) ధర్మస్వాభావికత్వేపి ధర్మీ అనిత్యశ్చేత్ [౧] ధర్మోపన్యసిత్యస్యాన్దిత్. ధర్మీనిత్యత్వే ధర్మ స్సీసాధికశ్చేదపాధిగమే ధర్మో సత్యతీత్యనిత్యస్యాన్దిత్. తదుభయవాన్యపుత్త్యర్థానిత్యస్వాభావికశ్చైదా | అపసావిశేషేణ కాదాచిత్కత్వంతు ప్రా మాణికత్వాదిప్రమ. అసేన పదద్యయేన \* సవిజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేవ్యపరిపాహవిద్యతే \* అవినాశిత్యాదాత్మనైతి శ్రుత్యర్థ ఉక్తోభవతి. అస్యాశ్చ్యుతేరయ్యుధ్ధ - జ్ఞాత్వంబద్ధి విజ్ఞానంనిత్యమ్. కుతః అవినాశిత్యాదాత్మనః. విశిష్టస్య నిత్యత్వేన విశేషణభూతజ్ఞానస్యాపి నిత్యత్వాత్. † యద్యా - ధర్మీనిత్యత్వేన తత్స్వాభావిక ధర్మాన్ది నిత్యత్వాదితి, అత్తసూనిత్యత్వే జ్ఞానస్య తత్స్వాభావికధర్మత్వేన ప్రమాణం స్పృహయక పూర్వమేవ శ్రుతివాక్యేపాదానా

వికధర్మత్వేన నిత్యమ్. † నిత్యత్వంచాత్మనా ‡ ౧ నాత్మాశ్రుతేరిత్యాదిషు వత్సతి ‡ ౨ జ్ఞోతవేత్త్యత్ర జ్ఞాతి వ్యవదేశేన జ్ఞానాశ్రయత్వంచ స్వాభావికమితి వత్సతి. † అస్య జ్ఞానస్వరూపస్యైవ మణిప్రభృతినాం ప్రభాశ్రయత్వమివ జ్ఞానాశ్రయత్వమప్యవిరుద్ధ మిత్యక్తమ్. † స్వయమపరిచ్ఛిన్న మేవ జ్ఞానం సంకోచవికాసాన్మమిత్వపపాదయిష్యామః.

౫౦. † అతః తే త్రజ్ఞానస్థాయాం కర్మణా సంకుచితస్వరూపం తత్తత్కర్మానుగుణతరతమభావేన వర్తతే. † తచ్చేద్ద్యియద్వా రేణ వ్యవస్థితమ్. † తమమమిద్ద్యియద్వారా జ్ఞానప్రసరమపేక్ష్యేదయాస్తమయవ్యవదేశగిప్రవర్తతే. † జ్ఞానప్రసరేతుక ర్మత్వ మస్త్యేవ. † తచ్చ నస్వాభావికమ్. † అపితు కర్మకృతమి † త్యవిక్రియస్వరూపవత్. † ననంరూపవిక్రియాత్మకం జ్ఞాతృత్వం జ్ఞానస్వరూపస్యాత్మన ఏవేతి నకదాచిదపి జడస్యాహజ్జ్కారస్య జ్ఞాతృత్వసమ్భవః.

౫౧. † జడస్వరూపస్యావ్యహజ్జ్కారస్య చిత్సంనిధానేన తచ్ఛాయావత్త్య తత్సమ్భవః ఇతిచేత్ † కేయం చిచ్ఛాయావత్తిః. † కిమహజ్జ్కారచ్ఛాయావత్తిస్సంవిదః. † ఉత † సంవిచ్ఛాయావత్తిరహజ్జ్కారస్య.

తస్మాత్తముదాహరతి (నిత్యత్వంచేతి) నూత్రోదాహరణేన తద్విషయభూతా శ్రుతిరసి హ్యర్థతో దత్తితా స్మాత్. నూత్రంచ పూర్వం జ్ఞానసూత్రప్రదర్శనాయోపాత్తమ్. ఇదానీం నిత్యత్వజ్ఞాననాయోపాత్తమ్ ‡ జ్ఞోతవేత్త్యత్ర జ్ఞాతి వ్యవదేశస్య వివరణమ్ ‡ యావదాత్మభావిత్యాచ్చ నదోషఇతి నూత్రమ్. అతస్సాన్విభావికత్వసిద్ధితిభావః. † జ్ఞానస్వరూపస్య జ్ఞానాశ్రయత్వం కథమిత్యత్రాహ (అస్యేతి). † జ్ఞానం స్వాభావికనిత్యధర్మత్వేత్వేనాసర్వజ్ఞత్వ ప్రసక్త ఇత్యత్రాహ (స్వయమితి) స్వయమ్-స్వతః - ‡ సంపద్యావిర్భావ ఇత్యాదినూత్రే ఉపపాదయిష్యామ ఇత్యర్థః. అనస్తమేవేతివార్థః.

౫౦. † తద్ద్వినామివి కదాచిత్సర్వజ్ఞత్వం ముక్తావకదాచిత్ జ్ఞానసంకోచగి కిం నస్యాత్. యదితేత్రజ్ఞానస్థాయాం సంకోచః. † తద్ద్వి సత్వేవ్యజ్ఞాన్యున్వరిత్యత్రాహ (అతఃతేత్రజ్ఞేతి) అతస్సంకోచవికాసార్హత్వాత్సర్వజ్ఞేతి సంకోచకోపాధిః. † (తేత్రజ్ఞానస్థాయామితి) తదానీమేవ సంకోచ ఇత్యర్థః. సర్వేషామజ్ఞత్వప్రసక్తిశ్చ కర్తారతమ్యత్వేహ్యతా. తారతమ్యశబ్దేన ‡ తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిఃతేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా. సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన వర్తతే. ఇతి వచనం స్థావరం భవతి. కర్తృజ్ఞేతి వచన తయేతి పదం శ్లోకస్థం వ్యాఖ్యాతం భవతి. † తయా - కర్తరూపావిద్యయే త్యర్థః. ‡ అవిద్యా కర్తసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరివ్యతే. యయా తేత్రజ్ఞశక్తిస్సా వేష్టితా స్థుప నర్వగా ‥ సంసారతాపానఖిలాసహాన్విత్వేతి సం తతా నితిహి ప్రకృతమ్. † జ్ఞానస్య నిత్యత్వేనానుత్పత్తికత్వాదిద్వియైరైరపేక్ష్యం స్వాదిత్యత్రాహ (తచ్చేతి) † యద్వాస్తావచేష్యసి జ్ఞానవికాసస్యాదిత్యత్రాహ (తచ్చేతి) ఇద్వియైరైరకత్వం సంకోచవికాసార్థమిత్యర్థః. † తద్ధ్యుత్పత్తివినాశవ్యవదేశో నస్యాదిత్యత్రాహ (తమమితి) ప్రసరాన్యయవ్యతిరేకావపేక్ష్యేదయాస్తమయవ్యవదేశ ఇత్యర్థః. యద్వా—ప్రస్తుతాంశః ప్రసరః తస్య ప్రసరణసంకోచాచ్యుదయాస్తమయా విత్యర్థః. † సంకోచవికాసాభ్యుపగమే విక్రియాత్మకత్వం స్వాదిత్యత్రాహ (జ్ఞానప్రసరేతితి) తాదృశవిక్రియాత్మకత్వం ప్రామాణికత్వాదిష్టమిత్యర్థః. అతేనవత్సరిణామోహ్యనభ్యుపగతత్వేన కారాభిప్రాయః. † అనేన అవికారశ్రుతినాం విషయోదర్శితః. † ముఖాంతరేణావ్యవికారశ్రుతినాం నిర్విహం దర్శయతి (తచ్చేతి) స్వాభావికవికారనిషేధపరా అవికారశ్రుతయ ఇత్యర్థః. † స్వాభావికం రూపం కథమిత్యత్రాహ (అవిక్రియేతి) స్వరూపమ్ - స్వాభావికరూపమ్ - అవికారత్వ వాక్యాన్యపాధివిముక్తస్వాభావికరూపపరాణీత్యర్థః. † ప్రసరణకర్మత్వమపి వికారరూపత్వాదన్తరీకరణస్యైత్యత్రాహ (ఏవం రూపవిక్రియాత్మకమితి) స్వధర్మభూతజ్ఞానప్రసరణకర్మత్వలక్షణవికారత్వమేవరూపశబ్దేన వివక్షితమ్. జ్ఞానస్వరూపస్య - జ్ఞానమేవ స్వాభావికోధర్మః యస్య న జ్ఞానస్వరూపః. స్వధర్మభూతజ్ఞానప్రసరకర్మత్వలక్షణవికారస్తద్ధర్మకస్యాత్మనఏవ సంభవతి - నతు జడ [స్వరూప] త్వేదత్తద్ధర్మకస్యాహజ్జ్కారస్యేత్యర్థః. యద్వా—స్వరూపశబ్దో ధర్మపరః. † జ్ఞానస్వరూపస్యైవ జ్ఞానధర్మకత్వం సంభవతి. నతు జడ [స్వరూప] వ్య. యథాభూతాదేతి. జ్ఞానస్వరూపత్వాత్. జ్ఞానధర్మకత్వేన స్వధర్మభూతజ్ఞానప్రసరకర్మత్వరూపవికారసంభవః. † నతు జడస్వరూపత్వాదత్తద్ధర్మకస్యాహంకారస్యేత్యర్థః. [ఇత్యహంకారజ్ఞాతృత్వభజ్ఞః.]

౫౧. † ఏవం విక్రియాత్మకత్వాత్ జ్ఞాతృత్వస్యాత్మధర్మత్వానుపపత్తిరస్మాత్. అథ పరోక్షాత్ జ్ఞాతృత్వనిర్వాహప్రకారాన్ నిరస్యతి. † జ్ఞాతృత్వంచిచ్ఛాయావత్తికృతమ్, చిత్సంపర్కకృతమ్, చిదభివ్యజ్ఞకత్వకృతమితి త్రయగిపక్షాః. తత్ర ప్రథమం చిచ్ఛాయావత్తిపక్షమాశబ్దుతే (జడేతి). † దూషయతి (కేయమితి) కేయం దుర్నిరూపేత్యర్థః. † వికల్పయతి (కిమితి) చిచ్ఛాయాశబ్దయోగ్యమానా వర్తతా విభక్తిః పక్షీవా నప్రమావేతిభావః. అహంకారచ్ఛాయావత్తిస్సంవిదః - అహంకారే సంవిదత్తజ్ఞాతృత్వచ్ఛాయావత్తిత్యర్థః. † (సంవిచ్ఛాయావత్తిరహజ్జ్కారస్యేతి) సంవిద్యహంకారగతజ్ఞా

† నతావత్సంవిదః । [సంవిది]సంవిదోజ్ఞాతృత్వానభ్యుపగమాత్. † నాప్యహజ్కారస్య † ఉక్తరీత్యా తస్య జడస్య జ్ఞాతృత్వాయోగాత్, † ద్వయోరప్యచాక్షుషత్వాచ్చ । † నహ్యచాక్షుషాణాం ఛాయా దృష్టా.

౫౨. † అథాగ్ని సంపర్కాదయః పిణ్డోఽప్యవచ్చిత్సంపర్కా జ్ఞాతృత్వోపలభిరితి[చేత్] † నైతత్ † సంవిది[వస్తుతో] వాస్తవజ్ఞాతృత్వానభ్యుపగమాదేవ సతత్సంపర్కాదహజ్కారే జ్ఞాతృత్వం తదుపలభిర్వా. † అహంకారస్య త్వచేతనస్య జ్ఞాతృత్వానభ్యుపగమాదేవ † సుతరాం సతత్సంపర్కాత్సంవిది జ్ఞాతృత్వం తదుపలభిర్వా.

౫౩. యదప్యక్త † ముఖయత్ర న † వస్తుతో జ్ఞాతృత్వమస్తి. † అహజ్కారస్వస్యభూతేరభివ్యజ్ఞకస్యాన్యత్తస్థామే వానుభూతి మభివ్యనక్తి ఆదర్శాదివదితి. † తదయుక్తమ్. † ఆ త్తనస్వయంజ్యోతిషో జడస్వరూపాహజ్కారాభివ్యజ్ఞత్వా యోగాత్. † తదుక్తమ్ \* ౧ శాస్త్రాక్షరణవాదిత్యమహజ్కారో జడాత్మకః । † స్వయంజ్యోతిషమాత్మానం వ్యనక్తితి నయుక్తిమదితి ॥ స్వయంప్రకాశానుభవాధీనసిద్ధియోహి సర్వే పదార్థాః. తత్ర తదాయత్తప్రకాశోచిదహజ్కారోనుదితానస్తమితస్వరూపప్రకాశమశేషార్థసిద్ధి హేతుభూతమనుభవమభివ్యనక్తిత్వాత్తదవిదగి † పరిహసన్తి.

తృప్త్యాపాద్యపత్తిరత్యర్థః. † ప్రథమం దూషయతి (నతావదితి). † శిరోస్తరం వ్యవస్థతి (నాపీతి). † పూర్వమచేతనత్వప్రకృతిపరిణామత్వాదిభిరహంకారస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యవహసమభిప్రేత్యాహ (ఉక్తరీత్యేతి). † దూషణాంతరమాహ † (ద్వయోరపీతి). † తద్విషయోతి (నహీతి). [ఇతి చిచ్ఛాయాపత్తినిరాసః].

౫౪. † చిత్సంపర్క(పక్షం)ం దూషయతుం శక్యతే (అథేతి). † పూర్వవిద్యకల్పస్య దూషయతి (నైతేతి) ఇయం సాధానజీ (పత్తిర్హ). † అహంకారే సంవిత్సంపర్కాత్ జ్ఞాతృత్వం వ్యవస్థతి (సంవిదీతి). † అహంకారనంపర్కాత్సంవిది జ్ఞాతృత్వం దూషయతి (అహంకారస్యత్వీతి). † (సుతరాం మితి) జ్ఞానస్యాజడత్వాత్ జ్ఞానాశ్రయత్వం న్యమతే సంభవతి. అహంకారస్య జడత్వేన వస్తుతోజ్ఞానాశ్రయత్వస్య న్యపరపక్షయోరంగియోరంగివ్యసంగి వాస్తవత్వంపర్కాత్సంవిది జ్ఞాతృత్వమితి భావః. దుమాగతకాష్టానీనాం లహానంబద్ధాల్లవణత్వోత్పత్తిర్దృశ్యతే. అయగిపిణ్డేఽగ్ని సంపర్క దుష్టత్వే ముపలభ్యతే. అతో జ్ఞాతృత్వం తదుపలభిర్వేతి పునగుక్తమ్. నను—పూర్వోక్తే సత్తద్వయేపి జ్ఞాతృత్వస్య ఛాయాపత్తిసంపర్కా నిరసో. జ్ఞానాచ్ఛాయాపత్తిసంపర్కా కస్యాన్విరస్తే - వత్సమకాభివ్యక్తి పక్షాన్తర్భావాదితి బ్రూమః. జ్ఞానస్యాహంకారే ఛాయాపత్తిర్నామ దర్శనో ముఖ్యస్యే. తదంగియతయాభివ్యక్తతా. సంపర్కపక్షేవ్యధిష్టానతయా సంపర్కజ్ఞాతృత్వప్రతిత్వమయ్యుక్తః. అత ఆధేయతయా సంపర్కపక్షేవ్యధి. సంపర్కస్థాయాభివ్యక్తావస్తరతః. అత స్తత్సామసన్యాసః. కిం—ఛాయాపత్తిస్సంవిదోచాక్షుషత్వేనైవ నిరస్తా. సంపర్కశోచిపలమభివ్యక్త్యేన వక్తవ్యత్వా ద్భుభ క్సిద్ధధర్మధర్మభావేన వక్తవ్యః. నచ మోషపన్నః । అచేతనస్య చైతన్యస్యవ తథావిదధర్మధర్మభావాయోగాత్. దృష్టదేవబత్తయోరివి జ్ఞానజ్ఞాత్రోగిష్టభాగిని సానాదధ్నాదాచ్యుతగవత్థితయోస్సంపర్కానుపపన్న ఇత్యనుసంధేయమ్. [ఇతి చిత్సంపర్కపక్షనిరాసః].

౫౫. † అథాభివ్యక్తి పక్షమనుభాషితుం ఛాయాపత్తిసంపర్కపక్షయోరభివ్యక్తి పక్షస్యచామ్యాన్యవైషమ్యం దర్శయతి (ఉభయత్రేతి). † (వస్తుని ఇతి) ఛాయాపత్త్యాదినాఽఽసాద్యమానాదధ్యాసాత్పూర్వమేవ సిద్ధత్వం వివక్షితమ్. నకు సారమార్థికత్వమ్. అలాతచక్రాదేనిపి ప్రతిబిమ్బదర్శనాత్ ఉష్ణజలసంపర్కాదనుక్లేప్యాన్యోన్యోపలబ్ధ్యచ్చ. ఏకత్ర పూర్వసిద్ధజ్ఞాతృత్వాధ్యాసాదవ్యత్ర జ్ఞాతృత్వనిర్వాహగి పూర్వస్థికాపక్షద్వయే. అభివ్యక్తిపక్షే తు జ్ఞాతృత్వస్య పూర్వసిద్ధిమనఃపక్షజ్ఞానాధ్యాసాత్ జ్ఞాతృత్వనిర్వాహితి వైషమ్యమ్. † అభివ్యక్తిపక్షమాహ (అహంకారస్త్వీతి). † దూషయతి (తదయుక్తమితి). † మతే ఇత్యోపేక్షాయా మాత్రమేభివ్యక్తకాపేక్షాన నాస్తి. అహంకారస్యాభివ్యక్తకత్వశక్తిరపి నాస్తిత్యాహ (ఆత్మనైవత్వాదినా). † సస్త్వీకారస్య సాంప్రదాయకత్వే ప్రదర్శనార్థం దృష్టాన్తేన తద్విశదీకరణార్థం చాత్మసిద్ధిగ్రహమాహ (తదుక్తమితి) † శాస్త్రాక్షరణత్వాదికం పి వ్యజోతి (స్వయమితి) స్వయంప్రకాశశబ్దేనాభివ్యక్తకాపేక్షాయా అభావ ఉక్తః. అనుభవాధీనసిద్ధయిత్యనేన అహంకారస్యాభివ్యక్తకత్వాభావ ఉక్తః. అవిదహజ్కార ఇత్యనేన చిచ్ఛాత్రాతిరేకిత్వా తదాయత్తప్రకాశఇతి పరోక్త హేతుస్సూచితః । [అనుదితానస్తమితస్వరూపప్రకాశం] కదాచిదప్రకాశం చేత్తదాభివ్యక్తకాపేక్షాస్యా తదభావాత్తదాచిదవ్యభివ్యక్తకాపేక్షానాస్తిత్వర్థః. అశేషార్థసిద్ధి హేతుభూతం—త్వయాపి విషయప్రకాశత్వేనహి స్వయంప్రకాశత్వం నమగ్ధితమితిభావః. † (పరిహసన్తితి) ఈమృశమనుభవమిదృశాహజ్కారోఽభివ్యనక్తితి త్వదీయాపివ త్వత్ప్రమిపక్షాపివ హసన్తితి భావః.





౫౭. † కించ-అనుభూతేరనుభావ్యత్వాభ్యుపగమేవ్యవహరేణ న తదనుభవసాధనానుగ్రహస్సుపచః. † సహ్యనుభావ్యానుభవౌత్పత్తి ప్రతిబద్ధక[నిరసనేనభవేత్. † యథాయాపాదిగ్రహణోత్పత్తినిరోధిసంతమననిరసనేన చక్షుషోదీపాదినా.

౫౮. † నచేహ తథావిధం నిరసనీయం సహ్యవ్యతే. † సతావత్సంవిదాత్తగతం తజ్ఞానౌత్పత్తినిరోధి కించిదవ్యవహారాపనేయమస్తి. † అస్తిహ్యజ్ఞానమితిచేత్. † అజ్ఞానస్యాహంకారాపనోద్యత్వానభ్యుపగమాత్. † జ్ఞానమేవ హ్యజ్ఞానస్య నివర్తకమ్.

౫౯. † నచ సంవిదాశ్రయత్వమజ్ఞానస్య సమ్భవతి † జ్ఞానసమానాశ్రయత్వాత్తత్సమాసవిషయత్వాచ్చ. † జ్ఞాతృభావవిషయభావవిరహితే జ్ఞానమాత్రే సాక్షిణీ నాజ్ఞానం భవితుమర్హతి. † యథాజ్ఞానాశ్రయత్వప్రసక్తిశూన్యతేనఘటాదెర్నాజ్ఞానాశ్రయత్వమ్. తథా జ్ఞానమాత్రేపి జ్ఞానాశ్రయత్వాభావేన నాజ్ఞానాశ్రయత్వంస్యాత్. † సంవిదోఽజ్ఞానాశ్రయత్వాభ్యుపగమేపి † ఆత్మతయాభ్యుపగతాయాస్తస్యాజ్ఞానవిషయత్వాభావేన జ్ఞానేన సతద్గతాజ్ఞాననివృత్తిః. † జ్ఞానంహి

మితి స్ఫుటత్వాన్నగ్రంథేకకోక్త్యా నిరసనాతి. పూర్వార్థోహహంకారేన శ్లోకసాన్యత్రారథే బోధ్యగతకల్పమపనయనలక్షణానుగ్రహమపవత్తిర్విప్రవ్యేత్యాచార్యాః. తదిదముత్తరార్థమ్ † అహమర్థస్య బోధ్యత్వాన్ననతేనైవ శోధ్యత ఇతి † ఏకస్యైవ స్వప్రతియోగితయా శోధ్యత్వం శోధకత్వంనానుపపన్నమిత్యర్థః. అయంతు భాష్యాగ్నిప్రాయః—అహమర్థస్యబోధ్యగతకల్పమపనయనే కర్తృత్వం కిం స్వరూపేణ. ఉతాదృష్టికించిత్కారముఖేన. ప్రభుమేకర్తృత్వవిరోధః. ఏకస్యైవ స్వాపేక్షయా శోధ్యత్వ శోధకత్వానుపపత్తేః. ద్వితియే నిష్ప్రమాణకత్వమ్. సహ్యైకరూప్యాదృష్ట్యుపసాదన సంకరణ[స్య]కుద్ధితిత్ర ప్రమాణమస్తితి.

౬౦. † పూర్వమిన్ద్రియగోచరత్వానభ్యుపగమేన దూషణముక్తిమ్. అథానుభావ్యత్వాభ్యుపగమేన దూషణమాహ (కించేతి). † ఆనుగ్రహస్వరూపం శిక్షయతి (సహీతి) వ్యక్తిదర్శణావహనుగ్రహప్రకారానైరే ధృష్టేషి కథం ప్రతిబద్ధనిరసనరూపానుగ్రహవీచ సరిశేషితః. ఉన్యతే—అనిన్యత్వోర్నిర్మయత్వద్వర్షద్విభావేన వ్యక్తిర్భూత్యేగిజ్ఞేకా. సతథాహక్తార్థానుభవయోర్నియతద్ద్విధద్విభావౌస్తి. నతు పరేణైవ నిర్వచ్య. నూర్బద్ధస్యసూత్రాక్షుపరద్విప్రతిపత్తి హేతుర్దర్శణా మూర్బద్ధస్యసూత్రచాతుర్యం ముఖేన సంబధయతి. † నచ తథాహక్తార్థోమూర్బద్ధస్యం కన్యచిత్స్పృతిహంకారంతివక్ష్యమాణామిహనుగ్రహప్రకారాన్తరానుపపత్తిమభిప్రేత్య ప్రతిబద్ధనిరసనరూపానుగ్రహవీచి సరిశేషితః. ఈభృశానుగ్రహే ధృష్టాన్తరూపా (యథారూపాదీతి).

౬౧. † తతః కిమిత్యత్రాహ (నచేహీతి). † తదవపాదయతి (సతావతి) కింప్రాగభావరూపమజ్ఞానం కింవా భావరూపమ్. ఉతాన్యనిరసనీయముచ్యత ఇతి శిరస్త్రయమభిప్రేత్య తావచ్చట్టప్రయంక్తః. సతావతిగ్రంథేనాన్యనిరసనీయం నిర్వచ్య. యద్యత్—అహంకారస్యాజ్ఞాననిరసకత్వ మజ్ఞానస్య సంవిత్సంబద్ధిత్వోభయమనుపపన్నమిత్యభిప్రేత్య ప్రధమమహంకారాపనేయత్వ మజ్ఞానస్య ప్రతిషేపితి (సతావతి). † అహంకారాపనేయమజ్ఞానమస్తితి శబ్దాతే (అస్తిహీతి). † దూషయతి (నేతి) అజ్ఞానశబ్దో భావరూపస్య చాభావరూపస్యన సాధారణః. దూషణమపి సాధారణమ్. ద్వివిధస్యాభ్యుజ్ఞానస్యాహంకారాపనోద్యత్వాభావత్. † కిం నివర్తకమిత్యత్రాహ (జ్ఞానమేవహీతి) ప్రాగభావస్యాపి జ్ఞానౌత్పత్తిర్నివర్తకః. భావరూపస్యాపి జ్ఞాననివర్తకత్వం పరాభ్యుపేతమ్.

౬౨. † ఏవమజ్ఞానస్య సంవిదాశ్రయత్వే సత్యస్యహంకారాపనోద్యత్వయోగాత్తన్నిరసనరూపానుగ్రహా నసంభవిత్యుక్తమ్. అథాజ్ఞానస్య సంవిదాశ్రయత్వంచానుపపన్న మిత్యాహ (నచేతి) సంవిదాశ్రయత్వమ్ - సంవిత్సంబద్ధిత్వమిత్యర్థః. ఆశ్రయణంసంబద్ధః. సంబద్ధశ్చ కర్తృత్వేనాశ్రయత్వే సచేత్యభయవిధసంబద్ధ పరః ఆశ్రయశబ్దః † ఆశ్రయశ్చేతసోబ్రహ్మేత్యాదిప్రయోగాచ్చాశ్రయశబ్దేన విషయస్యాప్రసక్తాపనం యుక్తమ్. సంవిదోఽజ్ఞానసంబద్ధకీమాశ్రయతీయా. ఉతవిషయతీయా. ఉభయభావీ సంబద్ధానుపపన్న ఇత్యర్థః. † తత ఇత్యత్రాహ (జ్ఞానేతి). † తతఃకిమిత్యత్రాహ (జ్ఞాతృభావేతి) సాక్షిణీ - ప్రప్రత్యేక్ష్యురేవ సాక్షిత్వమ్. జ్ఞప్తేషు సాక్షిత్వమపి వ్యావృతం భవతిత్వభిప్రాయః. భవితుమర్హతి నిర్దేశేన ఆశ్రయతీయా విషయతీయావా సంబద్ధమాత్రం వివక్షితమ్. అనేన వ్యతిరేకవ్యాప్తిర్దర్శితాభవతి. † సంవిదాశ్రయత్వభావే అన్వయవ్యాప్తిం దర్శయతి (యథేతి) అజ్ఞానాశ్రయత్వోప్రాజ్ఞానప్రాగభావాశ్రయత్వమనిర్వచనీయాజ్ఞానాశ్రయత్వంవాతద్ధటాదా నాస్తిత్వర్థః. † (జ్ఞానాశ్రయత్వప్రసక్తి) జ్ఞాతురభ్యుజ్ఞానాశ్రయత్వం జ్ఞానాశ్రయత్వంన కాలభేదాదవిరుద్ధమితిభావః. జ్ఞానాత్మత్వాభావాశ్రయత్వంహి ఘటాదేక. జ్ఞానం నాజ్ఞానాశ్రయః. సచాజ్ఞానవిషయః. అజ్ఞానాశ్రయత్వే తద్విషయత్వేనోపగమ్యమానే జ్ఞాతృత్వే జ్ఞేయత్వే ప్రసజ్గతి ప్రతికూలతర్క ఉక్తో భవతి. † ఏవ మజ్ఞానాశ్రయత్వానభ్యుపగమేన దూషణముక్తమ్. తదభ్యుపగమేన దూషణమాహ (సంవిదఇతి) † అవచ్చిన్నజ్ఞానస్యానుభావ్యత్వేగ్గీకృతేవ్యసవచ్చిన్నస్యాత్తేమాతస్య జ్ఞానస్యానుభావ్యత్వానభ్యుపగమాదిత్యభిప్రాయేణాహ (ఆత్మతయాభ్యుపగతాయాఇతి). † జ్ఞానవిషయత్వేనాజ్ఞాననివృత్తిం పద్మస్తాన్తరూపా (జ్ఞానంహీతి) యద్యవిషయేవ్యజ్ఞాననివృత్తిః.

స్వవిషయసంవాదానం నివర్తయతి । యథా రజ్జ్వదా. † అతో న కేనాపి కదాచిత్సంవిదాశ్రయమజ్ఞానముచ్చిద్యేత. † అస్య చ సరసదనిర్వచనీయస్యాజ్ఞానస్య స్వరూపమేవ దుర్నిరూపమిత్యపరిష్టాదవ్యత్యేత. † జ్ఞానప్రాగభావరూపస్య చాజ్ఞానస్య జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిత్యాభావేన సతన్నిరసనేన తజ్ఞానసాధనానుగ్రహః. † అతో న కేనాపి ప్రకారేణాహజ్కారేణానుభూతే రభివృత్తిః.

౬౦. † సచ స్వాశ్రయతయాభివృద్ధ్యాభివృద్ధాన మభివృద్ధికానాం స్వభావః । † ప్రదీపాదివ్యదర్శనాత్, † యథావస్థితపదార్థప్రతీత్యనుగుణస్వాభావాచ్చ జ్ఞానతత్సాధనయోగరనుగ్రహకస్యచ. † తచ్చ స్వతరీప్రామాణ్యన్యాయసిద్ధమ్.

౬౧. † సచ దర్శనాదిర్భూదేరభివృద్ధికః । † అపితు చాత్ముషతేజసి ప్రతిఫలనరూపదోష హేతుః. † తద్దోషకృతశ్చ తత్రాన్యథావభాసః. † అభివృద్ధికస్తాలోకాదిరేవ.

౬౨. † సచేహ తథాపాజ్కారేణ సంవిది స్వప్రకాశాయాం తాదృశ దోషాపాదనం సంభవతి. † వ్యక్తేను జాతిరాకారభి తదాశ్రయతయా ప్రతీతిః. సతు వ్యక్తివృద్ధ్యత్యాత్. † అతో న కరణభూతాహజ్కారస్థతయా సంవిదుపలభ్యేత్వస్తుతో దోషతోవా నకించిదిహ కారణమితి † నాహజ్కారస్య జ్ఞాతృత్వం తథోపలభ్యిరన్య. † తస్మాత్స్వతపవ జ్ఞాతృతయా సిద్ధస్సహమర్థపవ ప్రత్యగాత్మా । నష్టప్తిమాత్రమ్. † అహంభావవిగమేతు జ్ఞప్తేరపి న ప్రత్యక్షవసిద్ధిరిత్యుక్తమ్.

తద్వి శుక్తిగ్ధానేన సప్రస) భ్రమనివృత్తిస్సాన్వదిత్యభిప్రాయం ఏవం జ్ఞాననివర్తనానాశ్రయత్యే జ్ఞానవిషయత్యే ప్రవృత్తి ఇత్యుక్తం భవతి. † ఆశ్రయత్యాభ్యుపగమేనూక్త్యూహం నిగమయతి (అత ఇతి). † త్వయాహంకారాపాద్యత్యేమోక్తమన్వయం కిం నవసదనిర్వచనీయమితి తజ్ఞానప్రాగభావరూపమితి వికల్పాన్వహ (అన్యతేతి). † ఇతితీయం శ్రుతివక్తి (హానప్రాగభావేతి) విరోధితేన శ్రుతిబద్ధకత్వం వివక్షితమ్ స సహసంపాదనమాత్రమ్. † అభివృద్ధిర్దుర్నిరూపత్వం నిగమయతి (అత ఇతి) కేనాపి ప్రకారేణ - ఉత్పాదకత్వేనవా, ప్రకాశకత్వేనవా, తపనభవసాధనానుగ్రహకత్వేనవేత్యర్థః.

౬౦. † అప్ర స్యాత్ప్రత్యయాభివృద్ధిం దూషయతి (నచేతి). † వ్యభిచారమాహ (ప్రదీపాదివ్యతి). † హేత్వేనరంవాహ (యథాశిశితేతి) శ్రుతిః - వ్యవహారానుగుణ్యమ్ - తపనమణాత్ - జ్ఞానాదీనాం స్వభావాదిత్యర్థః. † తదేవైవాపపాదయతి (తచ్ఛేతి) ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యవిషయాశ్చత్వాయం షట్కాః. ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యే ద్వేద పతః; ద్వేద స్వతః; ప్రామాణ్యం పరతోఽన్యత్వేన; ప్రామాణ్యం స్వతోఽన్యత్వరత ఇతి. ప్రమమనుపవన్నం నిస్సంభావిత్యాదీనగ్ధాత్. ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యే అన్యత్ర విద్యేతేచేత్. తత్సంబధాత్ జ్ఞానే తథాత్వం తత్సంబధాభావేఽనుభయత్వంచ యుక్తం అనుష్ఠాతీతవత్. అన్యత్ర తయోరవిద్యమానత్యత్వరత స్తస్యమనవపన్నమ్ । ప్రామాణ్యబుద్ధ్యానరమృతరూపవస్థాప్రవృత్త్యాచ్చ. ద్వయోరపి స్వతస్త్వ మనుపవన్నమ్ । విరుద్ధధర్మత్వేన వ్యాపారాత్. సచ వ్యక్తిశేషావవిరోధః । ఇయం ప్రామాణ్యాశ్రయవృత్తిః । ఇయం నేతి నియామకాభావాత్. అప్రామాణ్యైర్వివ స్వతస్త్వమనుపన్నమ్ । ప్రామాణ్యైర్వివ భూయస్తాత్. అన్యస్యాభూయస్తాచ్చ భూయసాం స్వతస్త్వమ్, అస్మిన్ప్రామాణ్యబౌపాధికత్వంచ సాయుక్తమ్. ఘటపటాదిజ్ఞానేషు శుక్తిరతాదిజ్ఞానానానిదమంశేషిని ప్రామాణ్యదర్శనాత్తస్యభూయస్తస్యమ్. అతస్త్వేన ప్రామాణ్యం సరతోఽప్రామాణ్యమితి.

౬౧. † క్షయియాత్ప్రత్యయాభివృద్ధానమభ్యుపేత్య వ్యభిచార ఉక్తిః. అప్ర క్షయిదపి తస్మాదీత్యాహ (నచేతి). † తద్వి ముఖదర్శనాయ దర్శనాదికం సాపాదీయతేత్వత్రాహ (అపిత్తితి). † ప్రతిఫలనస్య దోషత్వే మన్యథాజ్ఞానహేతుత్వాదిత్యాహ (తద్దోషేతి). † కస్త్రాభివృద్ధిక ఇత్యత్రాహ (అభివృద్ధికస్తీతి).

౬౨. † అహంకారస్య మూర్త్యుచ్చగూలద్రవ్యత్వాభావా త్సంవిదో జ్ఞేయత్వాభాదచాత్ముషత్వాచ్చహంకారేణ సంవిద్యేకమనుభూతాయాం తద్ద్యోహాపస్తుప్రతిఫలనదోషో నసంభవతీత్యాహ (నచేతీతి). † వ్యక్తా జాతిశ్రుతిర్నియతధర్మధర్మభావాన్నతువ్యక్త్యత్వాదిత్యాహ (వ్యక్తేతి) ఏతద్దర్శనస్య క్షయిరన్వహాప్రయం హృది నిధాయ పూర్వం శ్రుతిబద్ధనిరసరూపానుగ్రహేనా దూషితః. ధర్మధర్మభావేన వస్తురస్తాత్మ్యేనాపలభ్యిరన్యక్తా. దర్శనేతు ప్రతిఫలనరూపదోషాత్. † ఏవం పరపక్షే నసంభవతీత్యాహ (అత ఇతి) వస్తుతః కారణం ధర్మధర్మభావః. దోషస్తు తాత్మ్యేనాపలభి కారణం మూర్త్యుచ్చగూలద్రవ్యత్వముభయమన్యహంకారే నాస్తీత్యర్థః. † వస్తుతఃకారణభావాన్నజ్ఞాతృత్వం విద్యతే । దోషరూపకారణభావాన్నాపలభ్యతే చేత్యభిప్రాయేణాహ (నాహంకారస్య జ్ఞాతృత్వం తథోపలభ్యిరన్య). † జ్ఞాతురాత్వత్వం నిగమయతి (తస్మాదితి). † జ్ఞైరైతత్త్వమయ్యుక్తమహంత్వాభావే ప్రత్యక్షత్వాగోచరత్వాహ (అహంభావవిగమితి) అహమితి వ్యవహారానుగుణభావన విరహే న్యస్తే భావమానత్వం సస్యాత్. అతః ప్రత్యక్షవ్యవహారముద్ధస్యైవ తత్త్వసాధకమిత్యర్థః. ఇతి చిదభివృద్ధినిరసః.

౬౩. † తమోగుణాభిధవాత్పరాగర్థానుభవాభాచ్ఛాహమగ్రస్థవివి క్తస్థుటప్రతిభాసాభావేవ్యప్రబోధాదహమి  
త్యేకాకారేణ త్వనస్సురణాత్పుమస్తావపి నాహంభావవిగమః†భవదభిమతాయా అనుభూతేరపి తద్దైవప్రభేతి వ క్తవ్యమ్.

౬౪. † సహి సుప్తాస్థితకశ్చిదహంభావవియుక్తాధ్వానప్రత్యసీకాకారాజ్ఞ ప్తిరహమజ్ఞానసాక్షితయావత్పితృత్యే  
మవిధాం స్వాపసమకాలానుసభూతిం పరామృతతి † ఏవంహి సుప్తాస్థితస్య పరామర్శస్సుఖమహమస్వాప్నమితి.

౬౫. † అనే [నై వస] ప్రత్యవమచ్చేన తదానీమప్రహమగ్రస్థైవా త్వనస్సుఖత్వం జ్ఞాతృత్వంచ జ్ఞాయతే.

౬౩. † అ. సుమస్తాహమగ్రస్థస్య గమస్తీతి సాధయితుం నేదానావలంబిభిస్సర్వైస్సన్వయంతోఽన్యత్ప్రతిశ్రుత్యనుసారాత్పుమస్తావాత్సస్సురణమ  
భ్యుపేత్సత్వమ్. తత్తతః నావాఖ్యయమేమం సప్రత్యక్షత్వేన జానాత్వయమహమస్తీతి శ్రుత్వా మామవ్యహం నజ్ఞాతహానితి సమర్థాచ్చ నాహమ  
ర్థానుభవః. అతోనుభూతిస్సురణమేవ తదానీమితి శక్త్యా మహమగ్రస్థావిభవస్సురణమస్తీతి సోపపత్తికం ప్రతినానీతే (తమభిప్రాయేనా) చ ప్రవర్త  
శ్చజ్ఞానివృత్తౌ తమోగుణాభిధవపేతుకాత్పరాగర్థానుభవాభావో స్ఫుటావభాసాభావః. వివిక్తప్రతిభాసః - వ్యావృత్తప్రతిభాసః. అనేకవిశేషా  
విశిష్టావభాసః స్ఫుటావభాసః. వ్యావృత్తకావ్యావృత్తావభాసానామగ్రస్థస్థితివైచిత్ర్యేన బుద్ధిసుఖావ్యావృత్తగ్రస్థస్థితివైచిత్ర్యేనచ ప్రతిభాసాభావాగ్నీకతేలిరవ్యవృత్త  
తయా స్ఫుటతయాచ ప్రతిభాసాభావః. † కేనాకారేణ స్ఫురతీత్యత్రాహ (అహమిత్యేకాకారేణస్ఫురణాదితి) అహమితి నశబ్దానుకారం. అపిత్యేవ్యా  
చాగ్రహంకారః. ప్రత్యక్షత్వకారేణ స్ఫురణాదిత్యర్థః. ఏకశబ్దేనాహంభావావిగమో విపక్షితః. యస్మా—ఏకాకారేణ - సర్వాత్ప్రసాధారణాకారేణేత్య  
ర్థః. ప్రత్యక్షత్వవిశేషా సర్వాత్ప్రసాధారణః. సుఖదుఃఖాదుయో దేవత్వాదయశ్చ సహి సర్వాత్ప్రసాధారణాః. సుఖస్తా భావమాన ఆస్థిత్వహంభావ  
స్సాధ్యః. తథా స్ఫురణంపేతుః. † విభవావభాసాభావావహమగ్రస్థస్సురణం నాస్తీత్యత్రాహ (భవభిమతాయాఅనుభూతేరపితి) సత్సమహమగ్ర  
స్సురణ ఏవ అన్వేషద్యోమః. అనుభూతిస్ఫురణేపి సప్రత్యక్షత్వయా వాచ్యః. అతో విభవావభాసాభావావాస్తీతిచేత్ జ్ఞాతృత్వసాపి తదానీం  
స్ఫురణం న స్మాత్. జ్ఞాతృత్వేయోవత్సేవవిరహాత్ స్ఫుటావభాసవిశేషా తదభ్యుపగమ ఇత్యభిప్రాయః. మృషావాచిర్యావృత్తప్రపంచ సంగతావస్థా  
యామేవ అవిభవావభాసో నిర్వికల్పకేంద్రీకృతః. తే యది విభవావభాసాభావావహమగ్రస్థస్సురణం బ్రూయం. తత్రాపి నిర్వికల్పకే ప్రవృత్తిస్సమత్రా  
వభాసాస్యగమా నౌపపద్యతే. అవిభవస్తుత్రావభాసః. సర్వప్రసామాణికా నిర్వికల్పకే స్వీకృతః. అత్రతతః ఆత్రాయంపురుషస్సన్వయంతోఽన్య  
తిర్భవత్యేతి శ్రుత్యనుసారాదవిభవావభాసః ప్రామాణికస్వీకృతఇతి భిదా.

౬౪. † అతస్సుమస్తావాత్సస్సురణాభ్యుపగమే అవిభవావభాసాభ్యుపగమేవ తుల్నేప్రిమృసావాచిమతావపి స్వపక్షే ప్రమాణానుగుణ్యం వివ  
క్షుః పరపక్షే ప్రమాణాననుగుణ్యం దర్శయతి (సహితి) అహంభావవియుక్తాధ్వానప్రత్యసీకాకారా - జ్ఞాతృత్వేయాదినిమగ్రస్థిత్వేపిసాక్షిత్యర్థః. ప్రత్య  
క్షస్థితిధర్మం జ్ఞాప్తిరహమిత్యత్రాహం శబ్దోపాదానమ్. † స్వపక్షే పరామర్శనుగుణ్యమాహ (ఏవంహితి) అయంపరామర్శస్సుమస్తీకతే సుఖదుః  
తయానుభూతాత్తగోచరః. అతీతకాలసంబంధస్సాపేతు పూర్వకాలానుభూతార్థప్రత్యభిజ్ఞానయోగ్యానువలంబిభిభ్యామనుమేయా. స్వతోనుభూతయావ  
భావమానస్య అహమగ్రస్థానుమహికాలాన్వయవైకల్యేగోచరప్రత్యభిజ్ఞానవిశేషాయం పరామర్శస్సుఖమహమస్వాప్నమితి. ఏవం స్వపరమతయోపరా  
మర్శానుగుణ్యతదభావూపవైషమ్యముక్తమ్. శ్రుతిసావరన్యచాస్త్యతే తతః ఆత్రాయంపురుషస్సన్వయంతోఽన్యత్పరితి పురుషశబ్దశ్రవణాత్. పురుషశబ్దో  
ససంవిన్యాత్రపరః తతః ఏవహి ద్రష్టా శ్రోతా స్మాతా రసయితా మన్తా బోధా కర్తా విజ్ఞానాత్తా పురుషఇతి జ్ఞాతురేవ పురుషస్య శ్రవణాత్. లోకే  
జ్ఞాతరి పురుషశబ్దప్రసిద్ధేశ్చ. ప్రత్యక్షస్థితిధర్మస్త్యత ఏవేతి వక్ష్యతే.

౬౫. † ఉక్తపరామర్శ ఫలితమగ్రహం (అనేనీతి) సుఖమహమస్వాప్నమితిపరామర్శే సుఖమిత్యనేన తదానీమనుకూలతయా భావమానత్వ  
సమనుసంహితం భవతి. అహమిత్యనేన స్వస్థై భావమానత్వ రూప్రత్యక్షత్వంచానుసంహితం భవతి. యథా మద్దమగచ్ఛం మనసమగాయమితి పరామ  
ర్శేన పూర్వం గమనగానాభ్యాం సహ తదానీమనమాద్వయమానుభవం చానుసంహితం భవతి తద్వదిత్యర్థః. స్వస్థై స్వయమనుకూలమిత్యనుకూల్యప్రతియో  
గిత్యాభిప్రాయో సుఖిత్వమిత్యుక్తమ్. స్వస్థై భావతఇతి భావనప్రతిసంబంధిత్యరూప్రత్యక్షత్వాభిప్రాయో జ్ఞాతృత్వమిత్యుక్తమ్. సతు ధర్మభూతజ్ఞాన  
స్ఫురణాత్. తత్తు విమలప్రకాశనవేళాయాం జ్ఞాతురాత్మనస్తత్తవ ననోన్యహం నన్యదా తత్తైవేతి భావ్యస్సావరన్యవిరుద్ధమ్ తతః పుంస్తాపిచ త్వస్య న  
తోఽభివ్యక్తియోగాదితీ నూత్రస్వావరన్య విరుద్ధంచ. అస్త్యనియామాద్యుపపత్తివిరుద్ధంచ. సంసారదశాయాం మసావాగ్రపారవిరపేపి జ్ఞానస్యా త్పి  
షయత్వం తచ్చేంద్రియావ్యాచారే వ్యవస్థితమితి భావ్యస్సావరన్యవిరుద్ధంచ. అన్యత్తైవం నూత్రభావ్యవచసాం సంకోచస్సాగ్నీత్. సచ సంకోచకాభావాదను  
వచన్యః. తస్మాత్తదానీమాత్తప్రత్యక్షేనానుమాలత్వేనానుసంహితఇతి పరామర్శఫలితార్థః. సుఖమహమస్వాప్నమితి సుఖస్య స్వాప్నియా విశేషాత్వే  
ప్రతియమానే కమతాత్పి శేషాత్వముచ్యతఇతిచేత్. వైషమ్యక్రియానాస్సుఖాశ్రయత్వాదయోగేన పురుషస్య రాక్రియావిశేషాత్వస్య యుక్తత్వాదితి.  
అత్తనస్తదానీం సకంధివవేషమిత్యజ్ఞానసాక్షిత్యేన స్థితిం చదతా అజ్ఞానాశ్రయభూతాహమగ్రహంభూతాభ్యుపగ్రహ్యత్యర్థః. యథా ప్రాతశ్చత్యరే గజోనా  
స్తీతి పరామర్శే పూర్వం గమనగానాభ్యాం సత్యరమనుసంహితం భవతి తద్వత్. అస్వాప్నమితి పరామర్శేన మద్దమగచ్ఛమిత్యత్ర గమనపత్నానీ

౬౧. † నచ వాచ్యం యథేదానీం సుఖం భవతి తథా తదానీమస్వాస్మిత్వేషా ప్రతిపత్తిరితి | † అతద్రూపత్వా త్ప్రతిపత్తేః. † నచాహమర్థస్య త్తచూఽఙ్గితేన తదానీమహమర్థస్య సుఖత్వానసంధానానవపత్తిః † యతస్సుషుప్తిద శాయాః ప్రాగనుభూతం వస్తు సుప్త్యాతో మయేదం కృతం మయేదమనుభూతమహమే తదప్రాచమితి పరామృశతి | † ఏతావంతం కాలం నకించిదహమజ్ఞానిమమితిచ పరామృశతిచిత్. † తతఃకిం † నకిందిదితి కృత్స్నప్రతిషేధ ఇతిచేత్. † న | నాహమవేదిషమితి వేదితురహమర్థస్యైవానువృత్తేః | వేద్యవిషయోహి స ప్రతిషేధః. † నకిందిదితి నిషేధస్య కృత్స్నవిషయత్వే భవదభిమతానుభూతిరపి ప్రతిషిద్ధా స్వాత్. † నుషుప్తిసమయేత్వనసంధీయమానమహమర్థమాత్మానం జ్ఞాతారమహమితి పరామృశ్య నకించిదవేదిషమితి వేదనేతస్య ప్రతిషిద్ధమానే తస్మింకాలే నిషిద్ధమానాయా విత్తేస్సిద్ధి మనునర్తమానస్యజ్ఞాతురహమర్థస్యచాసిద్ధిమనేనైవ నకించిదహమవేదిషమితి పరామర్శేన సాధయం స్తమిమమర్థం † దేవా నామేవ సాధయతు.

౬౨. † మామప్యహం నజ్ఞాతవానితి అహమర్థస్యాపి తదానీమననుసంధానం ప్రతిషిద్ధ్యతీయత ఇతిచేత్ † స్వాను భవస్యవచనయోర్విరోధమపి నజానన్తి భవంతః. † అహం మాం నజ్ఞాతవానితి వ్యనుభవవచనే | † మామితికిం నిషిద్ధ్య

హితి తనానుసంహితస్యాదితిచేన్న | యథాప్రాతశ్చత్వరే గజోనాశ్చీత్యత్ర పూర్వంగజాభావాననుసంధానేష్యవంపరామర్శ్య పపత్తిః. తద్వత్కలజ్ఞా ననిష్ఠత్వీరూపస్వావస్థ తదానీమననుసంహితత్వేష్యవం పరామర్శ్యపపత్తేః. తత్రహి ప్రాతశ్చత్వరమేవానుభూతమ్ | నగజాభావం | ప్రతియోగిభూత గజాస్తరణాత్. పశ్చాత్తు గజః కింశితఇతి పుష్టేన యోగ్యాధ్యానమస్తరణ లిక్లేవ అభావీనుమీయతే. తద్వత్కలజ్ఞాననిష్ఠత్వీరూపస్వావస్థి యోగ్యా ననుస్తరణ లిక్లేవానుమీయతే. నను—సుఖమహమస్వాస్మితి పరామర్శ్య స్వరూపేనతి స్వాపాదేస్తదానీ మనుభవస్సుఖిత్యాదేరనుభవశ్చ కథముచ్యతే సర్వమస్యనుభూతంస్యాత్ నవాస్యాత్. నైతత్—సుఖమహమస్వాస్మిత్వత్ర యస్మిన్నంశే ప్రతిహితావరస్యాచాదకమస్తి | తద్విషయప్రతిపత్తిస్వా రన్యభిక్లేష్యనపాదితాంశవిషయప్రతిపత్తిస్వావస్థాధ్యాయోగాత్. తత్ర స్వాపదకాయాం యోగ్యోనానుభవతుం శక్యః | తద్విషయప్రతిపత్తిస్వావస్థం భజ్యతే. యస్తు తదానీమనుభవయోగ్యః - తద్విషయక్రతిపత్తిస్వావస్థంతిష్ఠ్యేవ. బాహ్యస్యైకరణజన్యనమస్తజ్ఞానాభావూపత్వాత్స్వావస్థదామ నంధాతుం నశక్యతే. అనుసంధానమస్తిచేత్స్వావస్థవచనం నస్యాత్ | ఐన్ద్రియిక నమస్తజ్ఞాన నిష్ఠత్వభావాత్. నైవమ్—సుఖాదేః ప్రతిపత్త్యనుపపత్తిరితి యథోక్తవివరణః.

౬౩. † అథాన్య పరామర్శస్య పరోక్షాన్యథాసిద్ధిమనూద్యపరిహరతి (నచేత్వాదినా). † (అతద్రూపత్వాదితి) ఏవమర్థః-కిం ప్రతిపత్తిస్వావర స్యాత్ | ఉతానుపపత్త్యాన్యథాగమ్యత ఇతివికల్పస్య అతద్రూపత్వాత్ప్రతిపత్తేరితి ప్రతిపత్తిస్వావరస్యం పరిహృతమ్. యథానుష్ఠమగచ్ఛం మధురమగాయ మితిపరామర్శ్యవచనస్య. నహి తత్ర యథేదానీం మాన్ద్యం మాధుర్యంచ భవతి తథాఽగ్నిమగాయమిత్యర్థ ఉపపద్యతే. అపితు గతిగాన నమకాల్యమేవ మాన్ద్యమానుభవయోరవపన్నమ్. తద్వత్ప్రతిపత్తిక్రవసుభిత్వేఅపి స్వావనమకాలీనే ఇత్యర్థః. † అథానుపపత్తింపరిహరతి (నచేత్వాదినా) † అనుపపత్తి శ్చాత్తనః అస్థిత్యనుభవభావూవా. † తత్ర పరామర్శేన స్థిత్యమానా (యత ఇతి) మయేదం కృతమిత్యాదయో మానవ వాచిక కాయిక త్రివిధవ్యా పారవిషయ పరామర్శ్యపరా. † అథాహమర్థాననుభవ సాధకనిషేధసామాన్యవిషయం పరామర్శ్యవిశేషం శబ్దైః (ఏతావంతమితి) † అహమర్థస్య ని షేధవిషయత్వావాభిప్రాయేణాహ (తతరీకిమితి) † పరివివక్షితంశబ్దైః (నకించితి) † పరిహరతి (నేతి) వేద్యవిషయః - వేద్యప్రతిభానవిషయః. † కృత్స్నవిషయత్వేఽనిష్ఠమానా (నకిందిదితి) † నానుభూతినిషేధస్తస్యాఅనుపుత్తేస్త్యాశక్త్యానా (నుషుప్తిసమయేత్వీతి) భవత్ప్రత్యస్య విపరీతోయం పరామర్శ్యఇత్యర్థః. యథా ప్రాతశ్చత్వరే గజానుభవం పుష్టేన పశ్చాత్పూర్వగ్యానమస్తరణలిక్లేవ చత్వరే గజాభావం వదతా పురఃక్షేణ పూర్వకాలీన చత్వరానుభవేనవివా గజాభావో నవస్తుం శక్యతే | తథా అజ్ఞానాశ్రయమహమర్థం వదతా స్వావవేళాయామహమర్థానుభూతాభ్యవగస్తవ్యః. అథాన్య హమర్థనిష్ఠత్వానానుపుత్తికంశం చత్వరవిష్టత్తి గజానానావచనతుల్యమితిభావః. † (దేవానామేవ సాధయతు) అర్థాయాపాహి దేవాః. క్రతివచన ముత్యతామిత్యర్థః. త్తమావతామితివా ప్రతివాన్యవన్నిధావినివా ఉల్లోకముక్తమితివార్థః.

౬౪. † అగ్నినిషేధవిశేషవిషయం పరామర్శ్యమానా (మామితి). † పరిహరతి (స్వానుభవవేతి) స్వానుభవవచనయోర్నాన్యాయం విరోధః | కింతూ భయోరభ్యసమర్థానపుత్తినిషేధశబ్దేన విరోధఇత్యర్థః | అనుగచ్ఛేదేశయోన్యచనైకదేశయోన్యవిరోధఇతివార్థః. † విరోధమేవ ద్యుయతి (అహ మితి) అహం నజ్ఞాతవానిత్యత్ర అజ్ఞానసాక్షిత్వేన అహమర్థానుపుత్తిస్వావనభవసిద్ధా | వచనమపి తదనుగూఢమితి అనుభవవచనాభ్యానుమానమర్థానుపుత్తి నిషేధవాక్యవిరోధఇత్యర్థః. నిషేధశబ్దదర్శానుభవయోర్విరోధఇతివార్థః. † తత్ర మామితిపదస్యార్థం వస్తుం పరశ్చమనుభావతే (మామితి),

తథాచిచ్ఛేత్ + సాధుపుష్టంభవతా + తదుచ్యతే - అహమర్థస్య జ్ఞాతురనువృత్తేః నస్వరూపం నిషిధ్యతే | అపితు ప్రబోధ సమయేననుసంక్లియమానస్య హమర్థస్య వర్ణాశ్రమాదివిశిష్టతా | + అహం మాం నజ్ఞాతవానిత్వక్తేఽపియో వివేచ నీయః | + జాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాది విశిష్టోన్మదగ్ధ మామిత్యంశస్య విషయః. స్వాప్యయావస్థాప్రసిద్ధా విశదస్వా నుభవైకతానశ్చాహమర్థోహమిత్యంశస్య విషయః | + అత్రనుప్తాహమిదృశోహమితచ మామపి నజ్ఞాతవానహమిత్యేన ఖల్వనుభవప్రకారః.

౬౦. + కించ - సుషుప్తావాత్తాన్జ్ఞానసాక్షిత్వేనా స్తథానిహి భవదీయా ప్రక్రయా. + సాక్షిత్వంచ సాక్షాత్జ్ఞాతృత్వ మేవ + నహ్యజానతస్సాక్షిత్వమ్. + జ్ఞాతైవహి లోకవేదయోస్సాక్షితి వ్యవదిశ్యతేః నజ్ఞానమాత్రమ్. + స్మరతిచ భగవాన్ పాణినిః \* ౧ సాక్షాద్విప్రురి సంజ్ఞాయామితి సాక్షాత్జ్ఞాతర్యేవ సాక్షిశబ్దమ్. + సచాయంసాక్షి జానామితి ప్రతీయమానోన్మదగ్ధవేలి కుత స్తదానీమహమర్థానప్రతీయేత. + ఆత్మనే స్వయమనభాసమానోన్మదహమిత్యేవావభాసతథాచి + స్వాపాద్యవ స్థాస్వప్నాత్తా ప్రకాశమానోహమిత్యేవావభాసతథాచిసిద్ధమ్.

౬౧. + యత్తు మోక్షదశాయా మహమర్థోనానువర్తతథాచి | తదవేతలమ్. + తథాసత్యాత్మనాశవవాపవగః ప్రకారాన్తరేణ ప్రతిజ్ఞాతస్సాన్యత్. + సచాహమర్థాధర్మమాత్రమ్ | యేన తద్విగమేవ్యవిద్యానివృత్తావివ స్వరూపమవతి ష్ఠేత | ప్రత్యుత స్వరూపమేవాహమర్థ ఆత్మనః జ్ఞానంతు తస్యధర్మః | + అహంజానామి జ్ఞానం మేజాతమితి చాహమర్థ ధర్మతయా జ్ఞానప్రతీతేరేవ.

+ పూర్వం విరుద్ధార్థకననుసాను. అర్థతత్త్వప్రశ్నస్సాధురిత్యభిప్రాయేణాహ (సాధ్యుతి). + నిషేధానువృత్తిర్వ్యవధియవిభాగం దగ్ధయతి (తదుచ్యత ఇ త్యాదివా). + అహం మామిత్యుభయోరపి ఏవయోర్విశిష్టవిషయతైవైచితా[స్మి]నీతిభేదప్రకాశాదిత్యత్రాహ (అహంమామితి) విధినిషేధోరేకవిషయోన్మద హ్యపూతస్సాన్యవితి తస్మిన్పుత్యర్థం విషయవిభాగః కార్యఇత్యర్థః. + విషయవిభాగ విసర్వావశక్త్యాదయం విషయవిభాగముచితం దగ్ధయతి (జాగరితేతి) యత్ సానుగ్రహభావత్తవానం నప్రకాశతే తదేవ నిషేధవిషయం యదనన్యత్వేన స్వయంప్రకాశతే తదేవానువర్తతథాచి అప్రకాశమానస్సాన్యత్వత్వైః ప్రకాశమానస్య నిషేధానువపన్నావిత్వర్థః. + ఏవంవిషయవిభాగానుగమనభవం దగ్ధయతి (అచేతి) శబ్దగ్రయోగో వివక్షానాత్. గ్ధ్యం స్వయం వదతివా | తదేకదేశం వదతివా | నకించిదపి వదతివా. అతశ్చబ్దగ్రయోగో వైవిక్షిణీ అనుభవ ఏకరూపః. న పునరేవం విషయవిభాగానుగమ ఏనేత్యర్థః. అనేన \* నావాఖ్యయమేవం సంప్రత్యాత్మనం జానాత్యయమహమస్తీతి శ్రుతివాక్యస్థోన్మదయం శబ్దోన్మద్యాఖ్యాతః.

౬౨. + పరమతేనేమమర్థముపపాదయతి (కించేత్యాదివా). + సాక్షిత్వేనాత్తాన్మద్యుగమ్యేతా తతః కిమిత్యత్రాహ (సాక్షిత్వంచేతి) సాక్షాత్ జ్ఞాతృత్వమ్-సాక్షాత్కారరూపజ్ఞానాశ్రయత్వమ్. అసాక్షాత్కారరి సాక్షిశబ్దఃప్రయక్తశ్చేదానచారికః. + ఉపపాదయతి (నహితి) అజానతః - అజ్ఞాతు రిత్యర్థః. + కుతఇత్యత్రాహ (జ్ఞాతైవహితి) + శబ్దగ్రయోగనియామకం లక్షణమాహ (స్మరతీతి) సాక్షిశబ్దం స్మరతీత్వస్వయః. + తతఃకిమహమర్థస్యాత్మత్వే ఇత్యత్రాహ (నచేతి). + అన్వినృతే అనుమానముత్తగ్రతవిస్తరేణ వివక్షితమ్. అత్రసంగప్రేమాహ (ఆత్మనేస్వయమితి) ఆత్మనే స్వయమనభాసమానోన్మదహమిత్యేవావభాసత ఇతి వ్యాప్తివసనమ్. జాగ్రదాత్మనసత్వః. స్వప్నై ప్రకాశమానత్వాదిహేతుః. + నిగమయతి (స్వాపాదీతి) అవిశదానభాసస్య సంస్పృహ్యవతత్యాత్, శ్రుతిస్వాప్నస్యా, త్వరామర్థస్వాప్నస్యా త్యాక్షిణీహేతువత్తే, ప్రత్యక్షత్వసిద్ధే శ్చ సుషుప్తావాత్తా అహమితి స్ఫుగగీత్యర్థం భవతి. ఇతి సుషుప్తావస్థాహమర్థానువృత్తిః.

౬౩. + అన్యముక్తావహమర్థాననువృత్తిమనుష్యదూషయతి (యత్త్విత్యాదివా) తురగ్ధగారవివశేషే. అపేతలమ్ - అసాధ్యిత్యర్థః. + కుత ఇత్య త్రాహ (తథాసతీతి) సాగతాజ్ఞానసమత్వత్వచేదం మోక్షం వదతః స్వరూపనాశస్య అపురుషార్థత్వేన దూషయతా త్వయా శబ్దాన్తరేణ స్వరూపనాశ ఉక్తస్సాన్యదిత్యర్థః. వైయాయుకాద్యక్తే మోక్షేపి అపురుషార్థత్వం తుల్యమ్. దుఃఖనివృత్తిస్సఖ్యప్రాప్తిశోభయం పురుషార్థః. అత్రాపురుషార్థదూత దుఃఖిభావాహమర్థదూష్టయః సుఖభావాదపురుషార్థాన్యయశ్చేతిముక్తేః పురుషార్థాపురుషార్థమిత్యర్థంసా స్యాత్. + అహమర్థోన్మద్యోపితిః అత ప్రత్యగమే స్వరూపనాశో నప్రవక్షేదిత్యత్రాహ (నచేతి). కుతఇత్యత్రాహ (అహమితి) అహమర్థధర్మతయా జ్ఞానప్రతీతేరేవ. పూర్వోక్తపీతోరేకేత్యర్థః.



20. † అపిచ యగివరమార్థతో భాగ్యావాఽఽధ్యాత్మికాదిదుగి ఖైర్దిగితయా [స్వా]త్మాన మనుసస్థ తేఽహం దుగిభిః. † సర్వమేతద్దుగిభిజాతమపున్బనమహాహ్య కథమహా † మనాకులస్వస్థో భవేయ మిత్యుత్పన్న మోక్షరాగస్సపస తత్సాధనే ప్రవ ర్తతే. స సాధనానుష్ఠానేన యద్యహ మేవ నభవిష్యామిత్యవగచ్ఛేత్. † అపసర్వేదేవాసా మోక్షకథాప్ర స్తావాత్. † తతశ్చాధికారివిరహోదేవ సర్వం మోక్షశాస్త్ర మప్రమాణం స్యాత్. † అహముపలక్ష్మితం ప్రకాశమాత్రమప వర్గేఽవత్స్థితభిచేత్. † కిమనేన! మయినష్టే. పి కిమపి ప్రకాశమాత్రమపవర్గేవత్స్థితభిచేత్ మిత్వా సహికశ్చిత్ బుద్ధిపూర్వకా రీప్రయతతే. † అతోహమర్థస్యైవ జ్ఞాతృతయా సిద్ధ్యతగి ప్రత్యగాత్మత్వమ్. † సచ ప్రత్యగాత్మా ముక్తావప్యహమిత్యేవ ప్రకాశతే! స్వస్యై ప్రకాశమానత్వాత్. † యో యస్యస్వై ప్రకాశతే స సర్వోహమిత్యేవ ప్రకాశతే! యథాతథావభాస మానత్వేనోభయవాదినమృతస్సంసార్యాత్మా. † యగిపునరహమితి సచకా స్తి. † నాసా † స్వస్యై ప్రకాశతే! యథా ఘటాదిః స్వస్యై ప్రకాశతే చాయం ముక్తాత్మా. † స † తస్మాదహమిత్యేవ ప్రకాశతే.

2౧. † సచాహమితి ప్రకాశమానత్వేన తస్మాజ్జత్వ సందారిత్యాదిప్రసజ్ఞః † మోక్షవిరోధాత్, † అజ్ఞత్వాద్యహే తుత్వాచ్చాహం ప్రత్యయస్య. † అజ్ఞానం నామ స్వరూపాజ్ఞానమన్యథాజ్ఞానం విపరీతజ్ఞానం వా. † అహమిత్యేవాత్మనస్య

2౦. † అహమర్థాత్మకమర్థమోజేవనేన స్వరూపనాశప్రసజ్ఞ ఉక్తః. ఏవం ధర్మధర్మభావేన శ్రుతిత్వా అనువుత్తిపపాదితా. అథ శ్రుతిర్థా వత్తిమాహ (అపిచేత్వాదివా) పూర్వమహమర్థస్యాత్మత్వనమర్థనాయ శ్రుత్యర్థాపత్తిరక్తా. ఇహానీమహమర్థస్య ముక్తావనువుత్తి పపాదనాయ తామేవ శ్రుత్యర్థాపత్తిం విప్రరేణాహ. యస్మాన్విత్తానం దుగిభిసమనుసంధతే, నపిచ తన్నివుత్తిసాధనే ప్రవర్తతే. సచాహమర్థం. దుఃఖిత్యం బ్రా నిసిద్ధమితి చేత్. యస్మాన్విత్తానం బ్రహ్మవస్తమనుసంధతే. నపిచ భమనిష్ఠత్తిసాధనే ప్రవర్తతే. సచాహమర్థం. ద్విచ్ఛిజ్ఞానాదిబ్రా నిమతోపి స్వప్రా నినివుత్తి రేవాపేక్షితా. నతు న్యవిహారః. అతోహమర్థవిహారో పురుషార్థభిప్రాయోః పరమార్థో బ్రాహ్మ్యవేత్త్యుక్తమ్. అనుసంధత్తిత్వస్యైవ నిరస్తాఖిల దుగిభోహమిత్యుత్తాపేక్షితం [వ్యక్తి]వక్తవ్యముక్తమ్. † నిరస్తేత్వాదిష్టోకం వివృణోతి (సర్వమేతదిత్వాదివా) † (అనాకులస్వస్థోభనేయమితి) అపునర్భవమ పోహ్యేత్వేతత్ఫలముక్తమనాకులభిః. ఆగామిదుగిభిజ్జన్మయా మనోజ్ఞోభ ఆకులత్వం తదభావ్రాఽనాకులత్వమ్. స్వస్థః-స్వస్థికస్థితః స్వభావేనీతః; య థావస్థి[త్రా]తస్యాత్మాభవః. అనన్తానన్తభాగిభలమ్. నపిచ - పూర్వదుగిభిరపిచ య ఉత్పన్నానిష్ఠినిష్ఠ త్త్వప్రాప్త్యభిలాషః - సపవేత్త్యర్థః. శ్రవణా దావీతి పూర్వముక్తిత్యాదిహ తత్సాగ్రస ఇత్యేతావదుక్తమ్. † అపసర్వేదేవావీతి గ్రన్థేన ఫలితమర్థమాహ (తత్కాధికారీతి) శ్రవణాద్యాయాన సాధ్యస్య కా ప్రస్థాపురుషార్థసర్వసామ్యే శ్రవణాద్యధికారినిరహత్ శ్రవణాదిసాపేక్షస్య శాస్త్రస్య ప్రమితిజనకత్వలక్షణం ప్రామాణ్యం సన్మాదిత్యర్థః. † మ యి నష్టేమేతత్ఫలపుణోతి (అహముపలక్ష్మితమిత్వాదివా) బుద్ధిపూర్వకారీత్యనేన కన్యాపీతీపవం వివృతమ్. † శ్రుత్యర్థాపత్తిం నిగమయతి (అతభి) అహమర్థవిగమే జ్ఞప్త్యసిద్ధిరప్యనుసంధేయా. † అనుమానమాహ (నచేతి) కించ - అనుమానమన్యస్థితిచార్థః. † అస్యయవాప్తిమహ (యోయభి) త థాఽనభావమానత్వేన. - స్వస్యై ప్రకాశమానత్వేన. † వ్యతిరేకవాప్తిం దర్శయతి (యగిపునరితి). † ఉపసయమాహ (స్వప్రాభి). † నిగమనమాహ (తస్మా దితి) స్వస్యై ప్రకాశమానత్వం హేతుః. అహమితి వ్యవహారార్హత్వం సాధ్యమితి నసాధ్యావిశిష్టతా. అహమిత్యేవ ప్రకాశతే. అహమితి వ్యవహారార్హం ప్రకాశతే ఇత్యర్థః.

2౧. † సాధ్యవిపరీతవిశేషసాధకతయా విశేషవిరుద్ధత్వం శబ్దతే (నచేతి) అదిశబ్దాద్రాగజ్యేపదుఃఖాదివిపక్షితమ్. నను—వ్యాపకంహి ప్రసజ్ఞ నియమ్. సచకార్యం కారణస్య వ్యాపకం నత్యమ్. కారణజాతీయస్యకు కదాచిత్కార్యప్రసక్తిరన్యసికా. అతోహంప్రత్యయేనాత్మసాజ్ఞత్వాదిప్ర సజ్ఞనమ్. † అజ్ఞత్వాదిప్రసక్తిశ్చుతివిరుద్ధేత్వాహ (మోక్షేతి) † సచశో మృత్యుం వశ్యతి. సరోగం సౌత దుగిభితామితిహిమిత్యి. అతో యథా సహదర్శనమాత్రేణ పర్యతే భాజ్ఞాదిప్రసక్తిః ప్రత్యక్షభాదావ్యర్థతే. తద్వత్కలాత్వయాపదేశఇత్యర్థః. † సోపాధికత్వమాహ (అజ్ఞత్వాదితి) సంసారిత్వాహమర్థత్వయోన్యసహదర్శనమాత్రేణ ముక్తామి సంసారిత్వాదిప్రసజ్ఞత్వేదనుభవస్యాపి తత్సహభావదర్శనాత్మవత్త్వేమి ముక్తా సంసారిత్వే ప్రసజ్ఞః. తత్ మోక్షగ్రాహీప్రమాణవిరోధాత్కలాత్వయాపదిష్టమ్. సంసారిత్వాదేవనుభవప్రయుక్తత్వాభివాలోసోపాధికత్వంచేతిచేత్తద స్తత్త్వేమి నమానమిత్య భిప్రాయః. అనేనాహమితి భావనం స స్వస్యై భావమానత్వేప్రయుక్తమ్. అపిత్వజ్ఞత్వేప్రయుక్తమితి హేతోస్సోపాధికత్వంచేతిచేత్తద స్తత్త్వేమి నమానమిత్య యా సహదర్శనమాత్రమేవేతి పరివృత్తం భవతి. † ఏవం కలాత్వయాపదేశసోపాధికత్వే ఉక్తే. తత్ర సోపాధికత్వముపపాదయితుమజ్ఞానత్వేన సంభా వితశిరాంసి వికల్పయతి (అజ్ఞానం నామేతి) ధర్మత్వేనతి ప్రకారాన్తరాలోపణేన జ్ఞానమన్యథాజ్ఞానమ్. యథాపీతీశ్చిష్టభి. ఇదం రజగికార్యమ్. ధర్మ స్తరస్య ధర్మనిరత్యేన జ్ఞానం విపరీతజ్ఞానమ్. యథా కుక్తువిదం రజతమితి. ఇదంతమగికార్యమ్. † అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజనీ! అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమనా పుతా|| సర్వాన్ధాకావిపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామనీ ఇతి స్పృతే. † అహంప్రత్యయస్య స్వస్వరూపజ్ఞానరూ పత్వాత్తత్వాగ్రాహ్యభాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాని విరోధాదేవాపగతానీత్యహ (అహమిత్యేవేతి) అహమిత్యేవాత్మనస్యైరూపమ్ - అహమితి వ్యవహరము

రూపమితి స్వరూపజ్ఞానరూపోహం ప్రత్యయో నాజ్ఞత్వమాపాదయతి | † కుతస్సంసారిత్యమ్. అపితు తద్విరోధిత్యాన్నాశయత్యేవ.

22. † బ్రహ్మత్వభావాపరోక్ష్యనిర్ణయనిరవశేషావిద్యానామపివామదేవాదీనామహమిత్యేవాత్మానుభవదర్శనాచ్చ. శ్రూయతేహి \* ౧ తద్ధైత్యత్వస్యన్నప్సిర్వామదేవః ప్రతివేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చేతి \* ౨ అహమేవచ వర్తామి భవిష్యామిత్యాది. † సకలేతరాజ్ఞానవిరోధినస్సచ్చుద్ధ ప్రత్యయమాత్రభాజగి పరస్య బ్రహ్మణో న్యవహారోస్యేవమేవ \* 3 † హంతాహమమాస్తిస్తో దేవతాః. \* ౪ బహుస్యాం ప్రజాయేయ. \* ౫ † సకుక్షత లోకాన్ను సృజాతి. తథా \* ౬ † యస్తాత్తరమతీతోహమక్షరాదపివోత్తమః | అతో స్మి లోకే వేదేచ ప్రధితగిపురుషోత్తమః || \* ౭ † అహమాత్మాగుడాకేత. \* ౮ † సత్యేవాహం జాతు నానమ్. \* ౯ అహం కృష్ణస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా. \* ౧౦ అహం సర్వస్య ప్రభృతౌ మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే. \* ౧౧ † తేహమహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్. \* ౧౨ అహం బీజప్రదగి పితా. \* ౧౩ వేదాహం సమతీతాని ఇత్యాదిషు.

23. యద్యహమిత్యేవాత్మనస్సర్వరూపం † కథం తర్హ్యహంకారస్యక్షేత్రాస్తర్భాప్తాభగవతోపదిశ్యతే. \* ౧౪ మహాభూతాన్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవచేతి. † ఉచ్యతే - † స్వరూపోపదేశేషు సర్వేష్వహమిత్యేప్రాపదేశాత్తథైవాత్మస్వరూపప్రతిపత్తేశ్చాహమిత్యేవ ప్రత్యగాత్మనస్సర్వరూపమ్. † అవ్యక్తపరిణామభేదస్యహంకారస్య క్షేత్రాస్త

ధ్యర్హమేవాత్మనస్సర్వరూపమిత్యర్థః. అహంప్రత్యయస్యాజ్ఞత్వాది ప్రయోజకత్వదూషణేనాజ్ఞత్వాదేరవిద్యాన్యాయప్రాసాధిత్యర్థం. రు. ౩౧ భిమతి. † అథవా కార్యకారణభావేన వ్యాప్తి మక్షీకృత్య పరేణాజ్ఞత్వాదిప్రబంధ ఉక్తి ఇతి వ్యాప్తిపతిక్షేపాయ కార్యకారణభావం ప్రతిక్షేపతి (అజ్ఞానాన్యధాహేతుత్వాచ్చేత్యాదినా). † అజ్ఞత్వఫలమపి నాస్తిత్యాహ (కుతస్సంసారిత్యమితి).

24. † నివృత్తావ్యానామపి అహమిత్యత్ప్రతిపత్తిదర్శనేన అహంప్రత్యయస్య ముక్తావనుష్ఠాప్తిమాహ (బ్రహ్మత్వభావేన) తద్ధైత్యత్వస్యనితి బ్రహ్మత్వకత్వసాక్షాత్కారకథనేన నిర్ధారణిరవశేషానిద్యత్వంగమ్యతే. † బ్రహ్మోహి తథా ప్రతిపత్తిమాహ (సకలేతరేతి) సకలేతరాజ్ఞానవిరోధినః సహి సకలేతరవివహరణనిపుణస్య వైసలేయస్య వివహరణత్వ సంభవ ఇతిభావః. సచ్చబ్రహ్మప్రత్యయమాత్రభాజగి - సచ్చబ్రహ్మ నిదిశీప్రత్యయస్యనః విమలభూతస్య. మాత్రచా పాశ్చాత్యనామరూప భాక్త్యవ్యాప్యతీతి. అనేనాహంకారస్యచేదే పూర్వమవ్యహంప్రత్యయం జ్ఞాపయతి. † అహంప్రత్యయస్సఖటికారణాయ \* అహమిమితివాక్యం పూర్వముపాదత్తే \* (హంతేతి) \* బహుస్యామితివాక్యే \* అన్నద్వర్తమానత్యుత్తమపురుషగులాదహమితి ప్రత్యయస్సిద్ధిః. అహమిమాస్మిన్ ఇత్యుత్ర అహంశబ్దకణ్ఠోక్తిః | సవ్యహంకారస్య నామరూపకార్యకర్తృత్వమితిభావః. † జనబావనివర్తనహమితి నిర్దేశజ్ఞానసాయోపాదత్తే (సకుక్షతేతి) స్వూ ఇత్యుత్తమపురుషేణాహంకార్యాకర్షణినిధిరితి భావః. † స్వృతిం దిర్భయతి (యస్తాదితి) యస్తాదితి వసనంక్షరాక్షరాతీత స్వాభావికరూపేణాహంప్రత్యయజ్ఞానసార్థముపాత్తమ్. సవ్యహంకారః క్షరాక్షరాతీతః. అతోస్తీర్మ్యత్తమపురుషేణావ్యహంగునిధిః. † అత్తమోహం ప్రత్యయం జ్ఞాపయతి (అహమాత్మేతి) సవ్యహంకారబృదదిదస్తరాత్తా. † స్వాభావికనిత్యరూపేహంప్రత్యయం దిర్భయతి (సత్యేవాహమితి). † సవ్యహంకారోనిత్యః. † మృత్యువిరోధముక్తి ప్రదోష్యహంప్రత్యయవిషయ ఇత్యాహ (తేహమితి) సవ్యహంకారోముక్తిప్రదః. ఏవమనేకశ్రుతి స్వృతిపదమోపాదానం పరవివక్షితవిస్తృతతాదృశవసనాపసూదనార్థమ్. ఏభిరహంకారైర్బ్రహ్మత్రముపపత్త్యతేచేదనేకవాక్యస్థాహంశబ్దలక్షణేన దోషః. \* మహాభూతాన్యహంకారఇతి క్షేత్రాస్తర్భావవసనమేకమ్ \* అహంకారం బయి దర్శం కామం క్రోధం మర్షిగహమ్ | విమన్య నిర్మమశ్చామో బ్రహ్మభూతాయ కల్పత ఇతి త్యాగ్యత్వవరం వచనం ద్వితియమ \* అహంకారవిమూఢాత్ ఇత్యపరిచ్ఛేదమ్ | ఏతత్ప్రయమనుసాగ్రుతిమన్వభిప్రేతం ఉత్తరత్రపరిహారో. [ఇతి మోక్షేభ్యవమధానవృత్తిః].

25. † పూర్వమేతద్వ్యవసానిప్రాచారే సుఖ ప్రియక్ర్యోర్నాశ్యేతిత్వ్యక్తమ్. ఇమమర్థమవలంబ్య చోదయతి (కథం తర్హ్యేతి). † పరిహరతి (ఉచ్యతే ఇతి). † అహమర్థాహంకారయోబధేదబుద్ధ్యా పరేణ పరిచోదితే ప్రకృతి ప్రత్యయయోరర్థవిభాగవ్యత్యాసదనాయ ప్రకృత్యర్థభూత ఆత్మస్వహంబుద్ధేః ప్రామాణికత్వస్థైర్యం దిర్భయతి (స్వరూపోపదేశేవీతి). † అన్యథానిధిం దిర్భయత తత్రాహంకారశబ్దవివక్షితమాహ (అన్యత్వేతి) (అన్యత్వపరిణామ

౧|| బృ - 3 అ - ౪ బ్రా - ౧౦. ౨|| 3|| ఛా - ౬ ప్ర - 3 ఖ - ౨. ౪|| క్ష - ఆనం - ౬ అను - ౨. ౫|| వితరేయ - ౧. అను - ౧ ఖ - ౧. ౬|| గీ - ౧౪ అ - ౧౫. ౭|| గీ - ౧౦ అ - ౨౦. ౮|| గీ - ౨ అ - ౧౨. ౯|| గీ - ౭ అ ౬. ౧౦|| గీ - ౧౦ అ - ౮. ౧౧|| గీ - ౧౨ అ - ౭. ౧౨|| గీ - ౧౪ అ - ౪. ౧౩|| గీ - ౭ అ - ౨౬. ౧౪|| గీ - ౧౩ అ - ౫.

ర్భావౌ భగవత్ప్రాపదిశ్యతే. † సత్వనాత్మని దేహేఽహంభావకరణహేతుత్వేన అహంకార ఇత్యుచ్యతే. † అస్యత్వ హంకారశబ్దస్యాభూత తద్భావేఽర్థే చ్చిప్రత్యయముత్పాద్య వ్యుత్పత్తిర్బ్రహ్మ. † అయమేవ త్వహంకార ఉత్పత్తజనా వమాన హేతుర్గర్వాపరనామా శాస్త్రీషు బహుశో హేయతయా ప్రతిపాద్యతే. † తస్మాద్భాగవతా హంబుద్ధిస్సా డాదాత్మగోచరైవ. శరీరగోచరాత్వహంబుద్ధిరవిద్యైవ. † యథోక్తం భగవతా పరాశరేణ ‡ ౧ శ్రూయతాంచాప్యవి ద్యాయాస్వరూపం కులనన్దన | అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్వేత్ || † యది జ్ఞప్తిమాత్రమేవాత్మా | తదా † ౭నాత్మన్యాత్మాభి మానే శరీరే జ్ఞప్తిమాత్రప్రతిభాసస్సాన్యత్ | నజ్ఞాత్మ(త్వ)ప్రతిభాసః. † తస్మాజ్ఞాతాహమర్థవత్త్వా. † తదుక్తమ్ ‡ ౨ అతగిప్రత్యక్షసిద్ధత్వాదు క్తన్యాయాగమాన్వయాత్ | అవిద్యాయోగతశ్చాత్మా జ్ఞాతాహమితి భాసత ఇతి || † తథాచ ‡ ౩ దేహేద్వియమనఃప్రాణభిన్యోనౌ † ౭నస్యసాధనః | నిత్యో వ్యాపీ ప్రతిక్షేత్రమాత్మాభిన్నస్వతస్సుఖతి || అనస్యసా ధనః - స్వప్రకాశః. వ్యాపీ - † అతిసూక్ష్మతయా సర్వాచేతనాంతరి ప్రవేశనస్వభావః.

౭౪. † యదుక్తం † దోషములత్వే నాస్యధాసిద్ధిసంభావనయా † సకలభేదావలబ్ధిప్రత్యక్షస్య శాస్త్రబాధ్యత్వమితి.

భేదస్యేతి | సత్వసమర్థస్యేత్యర్థః. ‡ అథాతోఽహంకారాదేశ ఇత్యుచ్యమి శుద్ధస్వరూపస్యాహంకారశబ్దేనాభిధానాభ్యుపగమేన నివారణః. సత్వహం కారశబ్దోఽహమర్థవిషయబుద్ధిసం. యద్య హంకారశబ్దవాచ్యత్వమాత్రాత్పర్యగాత్వాపి[జడ]క్షేత్రభేదస్సాన్వితస్తి హరిశబ్దవాచ్యత్వ సామ్యత్వస్త్వా నుండుకస్సాన్వితః. అతోఽనేకార్థాభిధాయిశ్చైకత్వమర్థభేదావిరోధీభావః. యథా అగమప్రామాణ్యే ‡ తథాచ హరిశబ్దస్య దృష్టా మజ్ఞానవా నితః | ఇతి తద్బుద్ధవాచ్యత్వే త్విష్టా మజ్ఞానకవన కిమ్ | తథా గోశబ్దవాచ్యత్వేద్బుద్ధత్వాని విషాఃవానితి || † అథాహంకారశబ్దస్యాన్వక్తపరిణామవి శేషవాచకత్వప్రకారం దర్శయతి (సత్వీతి) అహంభావః - అహమితి బుద్ధిః. భావశబ్దస్య బుద్ధివాచకత్వమభిప్రాయపరతయా ప్రయోగాదవగమ్యతే. † సర్వత్రాహంకారబాధకమేకరూపమగ్నేకృత్యాహంకారశబ్దస్యాన్వక్తపరిణామవాచిత్యం శబ్దానుశాసనప్రక్రియోపపాదయతి (అస్యత్వీతి) చ్చిప్రత్యయ స్వసర్వలోపః. కృషికరణేభుర్థే. † క్షేత్రాస్తర్భావప్రాపదేశస్య నిర్వాహాకృతః. అహంకారం బలందర్శయతి త్యాజ్యతయాపదేశస్య నిర్వాహః క్రి యతే (అయమేవత్వీతి) అయంశబ్దేన ప్రస్తుతాహంభావౌ వివక్షితః సత్వహంభావకరణహేతుః | గర్వాపరనామేతి ఉపనాత్ | సహి మహదహంకార యోగస్యతరోహంకారో గర్వాపరపర్యాయః. అతోఽత్రాహంభావ ఏవాయంశబ్దవివక్షితః. ప్రశస్తదేహేఽహంబుద్ధిరత్కృప్తజనావమానహేతుః. అ హంకారః-అహంబుద్ధిః. మానసవ్యాపారవాచినః కరోతేః బుద్ధిపరత్వం యుజ్యతే | యథా ‡ తదేకావయవం దేవం చేతసాహి పునర్బుధః, కుర్వాదితి. మనసాకరణహి వేదనమ్. అతోహంబుద్ధిపహంకారః - చ్చిప్రత్యయార్థగర్భత్వేనహమ్యహంబుద్ధిగర్భావిమావహంభావాహంకారశబ్దా. అత్రభావే వ్యు త్పత్తిః. పూర్వప్రకరణేవ్యుత్పత్తిః. ‡ గరోభిమా సాహంకార ఇతి నైఘంటికాః. సమ-కర్షం భావేవ్యుత్పన్నస్యాహంకారశబ్దస్యాహదేయగోచరతయా ప్రయోగః-అథాతోహంకారాదేశ ఇతి. ఉచ్యతే-సత్వహంకారశబ్దస్సాత్కదహమర్థబుద్ధివాచీ | సత్వనాత్మన్యాత్మబుద్ధిపరచ్ఛిప్రత్యయార్థగర్భః. † హే యోపాదేయరూపేణ శబ్దప్రతిపన్నయో రహంబుద్ధ్యోర్విషయవిభాగం నిగమయతి (తస్మాదితి). † అస్మిన్మర్థే ప్రమాణమాహ (యథోక్తమితి) అత్రైవ పురాణే అనాత్మవిషయాహం బుద్ధివచనయోర్భాన్వత్వమాత్మవిషయేత్వేనాస్తత్వం నన్వప్తమ్ | యథా ‡ ఆకాశ వాయుగ్నిజలపృథివీభ్యః పృథక్స్థితే | ఆత్మన్యాత్మమయం భావం కరీకరోతి కశేబరే || పచ్చిభూతాత్మకే దేహే దేహి సాహతమోపుతః | అహం మమైతదిత్యుచ్యైః కురుతే కమతిర్భుతి మితి || ఆదిభరతపరితే ‡ ఆత్మన్వేష సవోషాయ శబ్దోహమితి యోద్విజ | అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం శబ్దోవా భ్రాన్తిలక్షణ ఇతి || † ఏతద్వచనార్థమన్యహ మర్థాత్తత్వహేతుత్వేనాహ (యదీతి) † (అనాత్మనీతి) అనాత్మస్యహం ప్రతీతిః కథమాత్మాభిమాన ఇత్యర్థః. † అహమర్థాత్తత్వం నిగమయతి (తస్మాదితి) † అస్మిన్మర్థే ఆత్మసిద్ధిగ్రంథముహూహరితి (తదుక్తమితి) ధర్మధర్మిభావేన ప్రతీతిః ప్రత్యక్షసిద్ధిః స్థిరత్వాన్విరత్వాదివైషమ్యం శ్రుత్యధాపత్తిభి న్వాన్యః. అగమ ఉపాన్యతోపనిషద్వాక్యాని. అవిద్యాయోగోఽనన్వర్తోక్త భ్రాన్తియోగః. అహమర్థస్యానాత్మత్వే ఘోరహమితి భ్రాన్తేరయోగ ఇతిసార్థః. † జ్ఞాతురాత్మత్వే నంవాదిగ్రహాదర్శితః. జ్ఞక్షేరనాత్మత్వేచాత్మసిద్ధిగ్రంథమాహ (తథాచేతి) ధీభ్యస్య ఇత్యేతదప్రోచయదుక్తమ్. † సాధనశబ్దస్యోత్పా దకజ్ఞాపకసాధారణత్వాత్తదవ్యవస్థే (అనన్యేతి). † జీవస్వరూపవిభుత్వే శబ్దావ్యుదాసార్థం వ్యాపీతి శబ్దంవ్యావస్థే (అనిమాత్మేతి) పురాణాదిషు వ్యాపిశబ్దప్రయోగాత్సవమాత్రోక్తే ప్రయుక్తః, యత్ర యత్ర జీవస్య వ్యాప్తివాచిశబ్దాః | తత్ర తత్రాయమేవాగ్లోద్రష్టవ్య ఇతిభావః. జీవస్యధర్మ భూతజ్ఞానేన వ్యాప్తిరాత్మసిద్ధానేనాన్యతే ‡ వ్యాప్తిరపి చైతన్యమాత్రేణేవ స స్వరూపేణేతి. అతో యథోక్తవార్ధః. [ఇత్యవమర్థాత్తత్వనిగమనమ్].

౭౪ † అథ శాస్త్రప్రత్యక్షవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యమూద్య నిరన్యతి (యదుక్తమిత్వానినా) † సచేదే పూర్వం మూలమూలిభావసరోక్షావరోక్ష రూపత్వాదిర్న బాధ్య బాధకభావే కారణం జన్మలాభేదానుమానే వ్యభిచారాత్ ‡ ఆదిత్యోయాప ఇత్యాదావపి యూపాదిత్యైక్యాద్యప్రతిపాద

౨౫. † కోయం దోష ఇతివక్తవ్యమ్! † యన్మూలతయా ప్రత్యక్షస్యాన్యధాసిద్ధిః. † అనాదిభేదవాసనైవహి దోష ఇతిచేత్! † భేదవాసనాయా స్థిమిరాదివద్యధావస్థితవస్తువిపరీతజ్ఞానహేతుత్వం కిమ (ప్ర)స్యత్ర జ్ఞాతృభూర్యమ్! † అ నేనైవ శాస్త్రవిరోధేన జ్ఞాన్యత ఇతిచేత్ † స! అన్యోన్యాశ్రయణాత్. శాస్త్రస్య నిరస్తనిఖలవిశేషవస్తుబోధిత్వనిశ్చయే సతి భేదవాసనాయా దోషత్వనిశ్చయః! దోషత్వనిశ్చయేసతి శాస్త్రస్య నిరస్తనిఖలవిశేషవస్తుబోధిత్వనిశ్చయ ఇతి! † కిం చ - యది భేదవాసనామూలత్వేన ప్రత్యక్షస్య విపరీతార్థత్వమ్! శాస్త్రముపి తన్మూలత్వేన తదైవ స్వాత్.

౨౬. † అథోచ్యేత-దోషమూలత్వేపి శాస్త్రస్య ప్రత్యక్షావగతసకలభేదనిరసనజ్ఞానహేతుత్వేన పరత్యాత్తప్రతిత్వ యస్య బాధకమితి. † తన్నదోషమూలత్వే జ్ఞానేసతి పరత్వముకించిత్కరమ్. † రజ్జుసర్పజ్ఞాననిమిత్తభయేసతి భ్రాన్తాయ మితి పరిజ్ఞానేన కేనచిన్నాయంసర్పమాభై పీరిత్యుక్తేపి భయానివృత్తిదర్శనాత్. † శాస్త్రస్యచ దోషమూలత్వం శ్రవణ

సం సహర్షల్యత్! అపితు యాపాజ్ఞానవిధిశేషత్వేనైక్యే తాత్పర్యాభావాదిత్యుక్తమ్. తల్లి జ్వాలాభేదానుమానాచ్చాస్త్రస్య త్రిగార్వీపమ్యున్నస్థి. ప్రమాణాన్తరేణ దోషమూలత్వానిశ్చయదన్యోన్యాశ్రయః, బాన్ధ్యబాధకయోస్తుల్యదోషత్వమ్, మూలార్చేదిత్వంచత్వేరత్రియం జ్వాలాభేదాను మానే నాస్తి. తథాపి - ఏకపరికాల్పవైదిత్య నిబంధన సాధుశాఖ్యదోషస్యానత్యంత్యైక్యేఽవక్యప్రతీతి హేతుత్వమచిరనిరాసితాహోపేత ప్రదీపే దృష్ట మితి చక్షుషా జ్వాలైక్య ప్రతిపత్తేః క్వచిద్దోషమూలత్వ నిశ్చయాదన్యతైక్యప్రతిపత్తావపి దోషమూలత్వసంభవాజ్వాలైక్యప్రత్యక్షం శక్తి. శబ సనిశ్చయ జననక్షమం పరీక్షకస్య భవేత్. జ్వాలాయాం సాధుశ్యరూపదోషస్యానత్యంత్యైక్యే ఐక్యప్రతీతి హేతుత్వం ప్రమాణాన్తరేణ సద్విష్టచేదన్యోన్యాశ్రయస్వాస్యత్. అనుమానస్య ప్రాబల్యత్వప్రత్యక్షస్యాన్యధాసిద్ధిః, తదన్యధాసిద్ధ్యానుమానస్య ప్రాబల్యమితి, ఐక్య ప్రసారన్యధాసిద్ధిసంభవః ప్రమాణాన్తరభృష్ట ఇతి నాన్యోన్యాశ్రయం. అత్ర సతథా ప్రమాణాన్తరేణ భేదవాసనాయా దోషత్వం దృష్టమ్. కించ—ఏవే బాధ్యస్య జ్వాలైక్యజ్ఞానస్య సాధు శాఖ్యదోషమూలత్వేప్రిబాధకస్య జ్వాలాభేదానుమానస్య సాధుశ్యదోషమూలత్వం దృష్టమ్. అత్రతు బాధ్యస్య ప్రత్యక్షస్య, బాధకస్య శాస్త్రస్య చోభయోఃపర్యాఖ్యేతదోషమూలత్వ మవిశిష్టం విద్యత ఇతి తుల్యదోషత్వమ్. కించ—తత్ర జ్వాలాఖ్యధర్మిగ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్యప్రతిప్రమన ర్ద్యనయ వాగ్నిసంయోగే చరమప ర్ద్యనయవస్య వివాశేచ ఉత్పత్తివివాశయో వాగ్నిప్రిగ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్య ప్రత్యయసమగ్నిసంయోగప ర్ద్యనయవినాశాఖ్య లిజ్గ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్యచ నభేదానుమానబాధ్యవిషయత్వమ్! ఐక్యప్రతిపత్తేచ సతత్. అత్రతు శబ్దాఖ్యధర్మిగ్రాహిణః, తస్య నిర్దోషత్వ సాధకలిజ్గ్రాహిణః, తల్లిజ్గ్రాహిణః, వడ్డివిధాత్పర్యలిజ్గ్రాహిణశ్చ ప్రత్యక్షస్య తేషాం తాత్పర్యలిజ్గానాంచ శాస్త్రేజ్ఞాన బాధోపగమాన్ముఖార్చేదిత్యమితి త్రిధావైషమ్యమ్. ఏతద్వైషమ్యశ్రయముపపాదయిష్యేత్ పూర్వపక్షమునువదతి (దోషమూలత్వేనేతి). † (సకలభేదాలవిప్రత్యక్షస్యేతి). అత్రాయా భాషాత్తత్వగుణికారాదిభిః తైత్తిత్వాచరిమిరాదిరేవ ప్రత్యక్షస్య దోషఉక్తః! సమోపపద్యతే! కాచతిమిరాదేశ్యాచిత్రత్వాత్. ఏతేన ప్రత్యక్షాన్తరాణాం దోషమూలత్వమనుమీయతేచేత్! శబ్దత్వాచ్చాస్త్రస్వాపి దోషమూలత్వమనుమీయతామ్. శాస్త్రే దోషవస్య యోగ్యానంబలమన్వినిరాసశ్చే త్ప్రత్యక్షేపి తస్యేనాస్యత్. కించ—అయంచేదోషేషాణాం స్వరూపం తస్యివృత్త్యుపాయాదికంచ నిరూపితమ్. సర్వప్రత్యక్షస్య దోషమూలత్వనుమా నం తస్యిరవృద్ధం. కించ—సర్వప్రత్యక్షస్య దోషమూలత్వే సన్యాత్రగ్రాహిణః ప్రత్యక్షస్యచ దోషమూలత్వాత్పర్యంతమపి మిథ్యాస్యాదితి.

౨౭. † దూషయతి (కోయమిత్యాదిభా) † (కోయందోషఇతివక్తవ్యమితి) కోయందోషఇత్యనయా వచనవ్యక్త్యా దోషరూపం మూలం యదుక్తం తత్ప్రమితిపుష్టేఽయందోషఇతి వక్తవ్యమిత్యర్థః. యదాపి యచ్చబుసామర్థ్యాత్తత్తేత్యాత్మేవసిద్ధమ్. దోషమూలత్వేనేత్యాదినా యదర్థభావముక్తం తత్ర కోయందోషఇతి పుష్టే వక్తవ్యమిత్యర్థః. † కుతోపక్తవ్యమిత్యత్రాహ (యన్మూలతయేతి) సహి దోషమమక్త్యాన్యధాసిద్ధిస్తువచేత్వర్థః! † దోషమాపా (అనాదితి) స్వరూపసంప్రతిపత్తిపర ఏవకారః. హిశజ్ఞేన దోషాన్తరానంభవసిద్ధపత్కారః. స్వమతే దోషత్వసంప్రతిపత్తిభిమానాదన్య హిశబ్దం. † దో షత్వంసహి విపరీతజ్ఞానహేతుత్వమ్. అతో విపరీతజ్ఞానహేతుత్వేన వ్యాప్తైరదృష్టతయా భేదవాసనాస్వరూపసంప్రతిపత్తావపి దోషత్వాసంప్రతిపత్తేః పృ ఛతి (భేదవాసనాయాఇతి) తిమిరాదివదిత్యాదిశబ్దేన సాధుశ్యాదివివక్షితమ్. తద్విజ్వాలాయామైక్యభ్రమహేతుః! † అన్యత్ర జ్ఞాతృభూర్యత్వస్య దుర్వచ త్యాచ్ఛబ్దతే (అనేనైవేతి). † దూషయతి (నేతి). † ఏవం ప్రమాణాన్తరేణ దోషత్వానిశ్చయేనాన్యోన్యాశ్రయణాపత్తిరూపవైషమ్యముక్తమ్. అథ తుల్యదోషత్వం బాన్ధ్యబాధకయోరాహ (కించేతి).

౨౮. † అథ దోషమూలత్వే తుత్వేపి పరత్యాద్బాధకత్వం శక్యతే (అశేతి) అపచ్ఛేదాదిషు ఇదంరజతం నేదం రజతమిత్యాదిషుచ పరం బాధ కం దృష్టమ్. అతోనిశేధోన్యపస్థాపకమానాపేక్షయా నిశేధకస్య పరత్యాద్భులియస్త్యమిత్యర్థః. † ఏవం బ్రహ్మప్రతిపాదక శాస్త్రస్యాపి త్యుత్పత్త్యా దేః ప్రత్యక్షాదిక్షమూలతయా తత్కూర్వకస్య తస్య ప్రత్యక్షాన్యపేక్షతయా పరత్యా తత్ప్రతిపాద్యనిర్విశేషవస్తువత్వత్వమపి తుల్యన్యాయతయా సిద్ధం తద్దూషయతి (తస్మేతి) † పరత్వస్యాకించిత్కరత్వముపపాదయతి (రజ్జుసర్పేతి) ఉత్తరజ్ఞానస్య దోషమూలత్వేన ప్రామాణ్యానిశ్చయాద్భయనివృ త్తిః. † సను—భ్రాన్తత్యై జ్ఞాతే పరత్వముకించిత్కరమస్తు! అత్రతు భ్రాన్తత్యజ్ఞానం నాస్తిత్వత్రాహ (శాస్త్రస్యచేతి) † జ్ఞాతత్వముపపాదయతి



౭౯. † ఏతదుక్తం భవతి - యథా సకలేతరకాచాదిదోషరహితపురుషాస్తరాగోచరగిరిగుహాసునసతస్సేమిరికజన  
 వ్యాజ్ఞాతస్సేమిరిస్య సర్వస్య సేమిరిదోషావిశేషేషా ద్విచంద్రిజ్ఞాననవిశిష్టం జాయతే. సతత్ర బాధకప్రత్యయోస్తీతిసతస్మి  
 త్వా నభవతీతి తద్విషయభూతం ద్విచంద్రిత్వసమి మ్దైత్యన. † దోషో వ్యయథ్యాజ్ఞాన హేతుః | † తథా బ్రహ్మజ్ఞానమువి  
 ద్యామూలత్వేన బాధకజ్ఞానరహితమసి న్విషయేణ బ్రహ్మజ్ఞానహ మ్దైత్య వేతి. † భవన్తి చాత్రప్రయోగాః | నివాహ  
 క్యాసితం బ్రహ్మ మిధ్యా | అవిద్యానత ఉత్పన్న జ్ఞానవిషయత్వాత్ | ప్రపశ్చనత్. బ్రహ్మ మిధ్యా | జ్ఞానవిషయత్వాత్ |  
 ప్రపశ్చనత్. బ్రహ్మ మిధ్యా | అసత్య హేతుజన్యజ్ఞానవిషయత్వాత్ | ప్రపశ్చనదేన.

౮౦. † సచవాచ్యం స్వాప్నస్య హస్త్యదివిజ్ఞానస్యాసత్యస్య పరమాస్థశుభాశుభప్రతిపత్తిపేతుభాననిదివిద్యా  
 మూలత్వేనాసత్యస్యాపి శాస్త్రస్య పరమాస్థభూత బ్రహ్మవిషయప్రతిపత్తిపేతుభావో నవిరుద్ధఇతి । † స్వాప్నః శ్లాసన్యాస  
 త్యత్యభావాత్ । † తత్రహి విషయాణామేవ మిథ్యాత్వమ్ । † తేషామేవహి బాధో దృశ్యతే । న జ్ఞానస్య † సహి మయా  
 స్వాప్నవేశాయామనుభూతం జ్ఞానమపి నవిద్యతఇతి కన్యచిదపి ప్రత్యయో జాయతే । † దర్శనంతు విద్యతే అగ్గానసన్తిహి  
 బాధకప్రత్యయః । † మాయావినో మంత్రోపధాదిప్రభవం నూయామయం జ్ఞానం సత్యమేన ప్రీత్యైభ్యయన్యచ పేతుః ।  
 తత్రాపి జ్ఞానస్యాబాధితత్వాత్ । † విషయేన్ద్రియాదిదోషజన్యం రజ్జ్వదౌ సర్వాది విజ్ఞానం సత్యమేవ భయాదిపేతుః ।  
 సత్యైవాదకృష్టి స్వాత్మని సర్వసన్నిధానా ద్దబ్బమధ్విః † సత్యైవ శక్కావిషమద్ధిర్నరణోపేతుభూతా । † సమభూత సవ జలా

[illegible]

౧౦. † అనత్యదమి సత్యవ్రతిన త్త్విర్వశ్యత ఇతి శక్ష్మా మనూద్య పరిహరతి (నచేత్యాది నా) † కిమనత్యస్య సత్యోత్పత్తి హేతుత్వానుసంగతిః  
ఉత త్త్వప్తి హేతుత్వానుసంగతిరితి వికల్పమభిప్రేత్య ఉత్పత్తి హేతుత్వే జ్ఞప్తి హేతుత్వేనోదావరణాని దర్శితాని । తత్ర నాన్వయమిదయాః ౩౦౦ సత్యత్వే  
అభిమతేని విషయానత్యత్వమభ్యుపగమ్య పరిహరతి (స్వాప్నేతి) † జ్ఞానస్య సత్యత్విముపపాదయతి (తత్రహేతి) † అవిధానం ౩ గమిత్య త్రాహ (తేషా  
మేవేతి) † జ్ఞానస్యాభాగం దర్శయతి (సహేతి) † కథం నాయత ఇత్యత్రాహ (దర్శనంత్వీతి) అన్యవిషయో బాధో నాన్విత్ర సంచారయితం యుక్తవత్  
ధ్యః । అత్రానేకోదావరణ ప్రదన్యం తత్త్వజ్ఞానసామగ్రి విశేషణం సత్యత్వే జ్ఞానసార్థమ్ । తచ్చ జ్ఞానసత్యత్వ నిర్విపక్షార్థం న్యప్నునారణం పూర్వాను  
భవసంస్కారవశ్యత్వగ్ని ప్రసిద్ధతాన్తైదమక్షే । (మాయావివచితి) అత్ర మన్త్రోపధాదిప్రభవమిత్యనేన కారణసత్యత్వముక్తమ్ । మాయామయమ్ - వి  
శ్వావిషయవిత్కథ్యః విచిత్రవిషయంవా । (విషయేత్యాది) విషయదోషస్సాధృశ్యాని । ఇన్ద్రియదోషః కాచాదిః । ఆదిశబ్దేన దేశకాలసూత్యాదిదోష  
ః ఉచ్యతే । దోషభృత్యే । (నత్యేవేతి) నన్యసన్నిధానం కారణం సత్యమ్ । ద్విబుద్ధిశ్చ సత్యాః శక్ష్మావిషయభావమి సామగ్రి సత్యాః నిర్విషో రగ  
దశశంవా, అన్యకార అశ్శాన్తేదనిషేదంవా సత్యంహి భవతి । (నస్త్యీతి) జలచి సత్యం । తత్త్వైతచాత్మమతేషః ప్రతిపాత్తిశ్చ సత్యాః । సంవేదనా



దా ముఖాది ప్రతిభాసో నస్తుభూతముఖతవిశేషవిశ్చయపేతుః. † ఏమాం సంవేదనా త్వచ్చ సత్యత్వమనీయతే. † హస్త్యాదీనామభావేవి కథం తద్భుద్ధయస్సత్యాభవస్థితచేత † సైతత్ ! బుద్ధీనాం సాలమ్మన త్వమాత్రనియమాత్.

౮౧. † అస్మత్ ప్రతిభాసమానత్వమేవ హ్యలమ్మనత్వేఽపేక్షితమ్. † ప్రతిభాసమానతాచాత్మ్యేన † దోషన శాత్. † సతు బాధితోఽసత్య ఇత్యవనీయతే. † అబాధితాహి బుద్ధిస్సత్యైవేతుక్తమ్.

౮౨. † రేఖయా వక్ష్యప్రతిపత్తావపి నాసత్యాత్మత్వబుద్ధిః. రేఖాయాస్సత్యత్వాత్. † నను—వక్షాత్ప్రతిపత్తా

నాం సత్యత్వే నిర్భిలే బాధ్యో గూఢదేహ తత్త్వార్థ్యవతః త్రిత్య తాహ (సూచితి) ఉత్పత్తిమప్రమర్శకీయాకాల్యేన ద్వయమువి ప్రక్షేపం భర్తృత్వసాధుః. నహిసత్తా గోమయస్సత్తిమత్ ఉచకార్యకమ్. † అస్మద్భూతసత్యత్వం విషయత్యతాన్యత్వస్థితి తస్మిన్ప్రత్యే జ్ఞానసత్యత్వవిశేష త్రితి శబ్దే (హస్త్యాదీనామతి) ఆభావ - ప్రతిపత్త్యాపాదా తథాత్వాభావః. † జ్ఞానసత్యత్వం నాంవ్యవర్తమాతమహాన ఆభాదతత్వాదితి సరిహరితి (సైతదితి) సాలమ్మనత్వమాత్రశబ్దేన సర్వాల్లమ్మనత్వవ్యాప్యత్వే.

౮౧. † మిథ్యాభూతసత్యలమ్మనత్వం కఃసత్యతాహ (అర్థస్యతి) ఆలమ్మనం విషయః † (ప్రతిభాసమానత్వమేవ హ్యలమ్మనత్వేఽపేక్షితవితి) ప్రతిభాసమానత్వమేవ విషయత్వమిత్యర్థః. అవిద్యమానస్యావ్యతితానాగతాదేః ప్రతిభాసమానస్యలమ్మనత్వదర్శనాద్విద్యమానస్యావ్యతితానాగతాదేః ప్రతిభాసమానస్య తదభావాచ్చేతి భావః. † ఏవే ప్రతిభాసమానత్వ మవ్యక్తీత్యాహ (ప్రతిభాసేతి) ప్రతిభాసమానతా సందేహేత్యయా ప్రతిసంబద్ధత్వేన, అవిద్యమానస్య విద్యమానతయా భావనాత్వేన యాపేక్షాసత్యతా. తథా సాక్షాదనుభావమామో విషయోఽపి జ్ఞానపేయస్సాత్. సంప్రతిపత్త్యవిద్యమానవిషయతే. విద్య మానతయా భావమానత్వానిశేనాత్. † తథా సత్యసత్యాత్మత్వోత్పత్తిత్రిత్యతాహ (దోషకాదితి) అవిద్యమానస్య విద్యమానతయా భావనాపేక్షాద్దోషవ పత్వవిద్యమానో విషయః. అవిద్యమానో విషయో నజ్ఞానస్య పేయతమఽపేక్షితః. కేవలం విషయతయా. విద్యమానస్తు తథాత్వేన భావమానో విషయతయా పేయతయచాపేక్షితః. అతోపస్తుతో విద్యమానత్వమేవ విషయస్య జ్ఞానపేయత్వే ఉపాధిః. నియతపూర్వకాలం ద్రిమాహి పేయత్వం ద్భుప్తమ్. తస్మాదవిద్యమానస్య పేయత్వయోగాద్దోషవ పేయతీ నాసత్యాత్మత్వోత్పత్తిత్రిత్యర్థః. † ప్రతిభాసమానత్వే ద్వయారవ్యవిశేషే కః మన్య తరస్యసత్యత్వవిశ్చయ ఇత్యతాహ (సత్యితి) † బుద్ధిరవ్యవత్వ కింసన్యాదిత్యతాహ (అబాధితేతి) విషయానదృశ్యేన జ్ఞానస్యాత్మత్వా కథనం కాలా త్యయాపద్వినిర్భర్తం. నను—సాన్వేషాదివిషయజ్ఞానే కింజ్ఞానమాత్రం శుభాశుభప్రతిపత్తిపేయతాప్రమాణిశేషః. జ్ఞానమాత్రంక్షేతిప్రసక్తం. జ్ఞానవిశేష త్వేత్సన్వేషావచ్ఛేదకః. విషయత్వేత్రిత్వం విషయ ఉపలక్షణతయావచ్ఛేదకః. ఉతవిశేషణతయా! యదివిశేషణతయా విశేష్యణసహ కార్యాన్వయిపీవిశేష ణమ్. అతోహస్త్యాదేవ శుభాశుభప్రతిపత్తిపేయత్వాదనత్యాత్మత్వోత్పత్త్యవతీనత్వం. యద్యుపలక్షణతయా. ఉపలక్ష్యబోధార్థత ఉపలక్ష్య ప్రతిత్వపాయాపహ్యుపలక్షణమ్. అతోవిషయస్య జ్ఞానప్రతిపత్తిపేయత్వాదనత్యాత్మత్వోత్పత్త్యవతీనత్వం. జ్ఞానానాం తత్త్వస్యనరూపానసూత్ర తత్త్వభావవిశేషే. రాన్వేష్యత్రత్వాన్నితిప్రసక్త ఇతి నచవాద్యం. వ్యవహారామసూత్రమాత్రస్య వ్యావ ర్తకత్వేఽతిప్రసక్తాత్. వ్యవహారికేషామసూత్రస్య వ్యావ ర్తకత్వే ద్విశేషవత్తత్వం గూఢాశవిషయాధీనఇతి వ్యవహారావచ్ఛేదకతయా అన్యతస్య సత్యపేయత్వమితి. ఉచ్యతే—వ్యాప్యత్రమేవ జ్ఞానం శుభాశు భాద్యమానకః. వ్యాప్యత్రిత్వ (సాన్వేషా) లమ్మనేన. అవిద్యమానస్యాప్యాల్లమ్మనత్వం దోషనకాదిత్యక్తమ్. అన్యభాఖ్యాతిపక్షేప్యాల్లమ్మనత్యతా సర్వజ్ఞానానామివ్యవ పవ. విశేషణిశేష్య తత్వంసర్గాణాం కన్వచిత్సత్యత్వాత్. విశేషణిశేషయోస్తథాత్వనిర్వాహకస్సంసర్గః స్యన్త తదీయత్వే సంస ర్గాస్తరనిరపేక్షః. నతా సంసర్గఃపురోవర్తిని భ్రమాధిష్టానే ప్రతీయమానః పురోవర్త్యపేక్షయా వ్యయం స్యన్త సంసర్గరూపత్వనిర్వహణాసామర్థ్యాత్ పురోవర్తిని నాస్తీతి పురోవర్త్యపేక్షయా సంసర్గోఽపరమార్గః. నతా స్వరూపేణ ఆలమ్మనత్వేన సన్నిహితత్వరూపమపేక్షితమ్. అసన్నిహి తస్యాప్యాల్లంబనత్వదర్శనాత్. అతస్సత్వేన యాపేక్షాల్లమ్మనత్వమితి హస్త్యాదోపాదాదిజ్ఞానాన్వయి సత్యభూతహస్త్యాల్లమ్మనావచ్ఛిన్నాని పర మార్థరూపతయా స్యచ్ఛావస్థాపనవచ్ఛిన్నత్వాన్జ్ఞాగ్రదవస్థాజ్ఞానవిలక్షణాని శుభాశుభప్రతిపత్తినిమిత్తాని. అతోనాతిప్రసక్తః. నాసత్యాత్మత్వప్రతిప త్తిత్వం. నన ప్రతివిమృద్భిమ్మనుసితావనత్యాత్మత్వప్రతిపత్తిః, ప్రతివిమృప్రతిభాసస్య సత్త్వస్యేవానుమానకత్యాత్. పరమార్థత్వత్రత నానుమాన కానుమేయభావః. దర్శనాదిరతిహతైకాత్మకమతేజాభిచ్ఛిన్నత్వేన దర్శనస్థితయా గృహ్యమాణత్వాత్. అపకల్పదర్శాత్ప్రతిపత్తిః. కన్వచిత్ప్రతిపత్తి భావాత్తత్వదర్శనప్రతిపత్తిని నానల్యస్య లింగత్వమ్. కించ - అనత్యాత్మత్వప్రతిపత్తిః కిం భవత్పక్షేణోచ్యతే. ఉతాత్పక్షేణ. సతావచ్ఛవత్పక్షే సా సిద్ధితి. శుభాశుభయోరపి మిథ్యాత్వేన అనత్యాదనత్యప్రతిపత్తివహి స్యాత్. నచాత్పక్షే. యథార్థభ్యాత్మత్వభ్యుపగమాన్వత్వాదేవ సత్యప్రతిప త్తే. ఏలేషాం సాన్వేష్యసాన్వేష్యజ్ఞానాదీనాం శుభాశుభప్రతిపత్త్యాదీపేయభూతానాం వక్ష్యాముదాహరణజ్ఞానానాం సంస్కారాదనత్యసామగ్రికత్వం స్పష్టమ్. జ్ఞానానాం సత్యత్వముపపాదితమ్. అత ఉత్పత్తే జ్ఞానాపేయత్యత్వం సిద్ధమ్.

౮౨. † అస్మద్భూతసత్యితికానత్య పేయతా సత్యప్రతిపత్తి పేయత్యత్వముపపాద్యతే (రేఖయేత్యాదినా) † పేయోరసత్యత్వం దర్శయంతి.



† అతోఽనత్యాచ్చస్తాత్సత్యబ్రహ్మవిషయప్రతిపత్తిర్దురుపవాదా.

౮౪. † నను నశాస్త్రస్య † గగన కనుమవదనత్యత్వమ్ । ప్రాగదైవితజ్ఞానా † తున్నభిబోధ్యతావత్ । † ఉత్పన్నే తత్త్వజ్ఞానేవ్యసత్యత్వం శాస్త్రస్య । † సతదా శాస్త్రం నిరస్తనిఘటభేదచిన్తాత్ర బ్రహ్మజ్ఞానోపాయః । యదోపాయస్తదా అస్యేవ శాస్త్రమ్ । అస్తీతిబుద్ధేః † నై నమ్ । అనతి శాస్త్రే అస్తి శాస్త్రమితి బుద్ధేర్నిధ్యాత్వాత్ । తతఃకిమ్ । ఇదం తతః । మిథ్యాభూతశాస్త్రజన్యజ్ఞానస్య మిథ్యాత్వేన తద్విషయస్యాపి బ్రహ్మణో మిథ్యాత్వమ్ । † యథా ధూమబుధ్యా గృహీత

స్వగ్ధానం యాగపద్యాభాసే నృత్యదేనామిక సముదాయ భావానుపపత్తేః । సుఖార్చ్యపూర్వవర్ణిత్రహ్మణితనంస్కారసచిత్రాఽస్త్యవర్ణో వాచక ఇతి యుక్తమ్ । స్వగ్ధానుభవస్యసంస్కారాణామనుభూతవర్ణవిషయ స్వరణ హేతుతయాఽనుభూతాత్కారప్రసృతీతి హేతుత్వాభాసేనాకిందిత్యుచిత్యా త్రత్యా వివ్వవింహితాస్త్యవర్ణస్య చాగ్ధానత్యాయకత్వాయోగాత్ । తథా వర్ణానాం భిన్నత్వాదేకం పదమితి । ప్రత్యయస్య తదంతికార్య విషయో భవతుమర్హతి. ఇదం వినసేనాదిప్రత్యయసప్రముదాయవిషయత్వమేకే తస్య । ప్రత్యయస్య యుక్తమ్ । ఏకప్రదేశసంబంధితాదివిదేశికారనిమిత్తోపాన్యభావాత్ । ఏకస్యై త్యారూఢిత్విముపాధితిచ్ఛేదాత్ । ద్వేషదే, త్రిణి పదాని, బహుని వాక్యానీత్యనేకేషామేకప్రత్యయార్ూఢిపద్యుక్తాత్ । సైకకార్థా వచ్చిన్నివర్ణముదాయ ఏకం పదమ్ । స్వగ్ధానాం వాచకత్వేనపపత్తేరేకైకార్థా ప్రతిపాదనాభావాత్ । కింప బహువర్ణేష్యయంభిద్యోఽయం శబ్దభివ్యక్తస్య త్రత్యబ్రహ్మోపగ్ధాతిరక్తార్థవిషయో యుక్తిః । ఘటాదికావపరకాదిభేదేష్యేకార్థవిషయస్యాకాశబ్దస్యహి ఘటకరకాద్యుత్పత్తిరర్థవిషయస్య చ్యుత్తమ్ । ఇద శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వాన్వే పాధినా శబ్దాభ్యానున్యత్రితి యుక్తమ్ । శ్రోత్రస్య శ్రోత్ర గ్రాహ్యత్వాయోగేన శ్రోత్ర గ్రాహ్యతాయా అపి శ్రోత్రేణ గృహీతుమశక్యత్వాత్ । నా నాస్తరేణ శ్రోత్రగ్రాహ్యతాప్రతిపాదవిలంబితశబ్దసాక్షాత్కారానుపపత్తిః । అతః కల్పకాన్యభాసిద్ధ్యభావాన్వర్ణాదిరక్తశబ్దసాన్సిటఇతి.

౦౩. అత్రోఽస్యతే — ఇతాన్వర్ణానాం వాచకత్వేనపపత్త్యై సాన్సిటసిద్ధిః । తేనాం సాన్సిటాభివ్యంజకత్వేన చోద్యపరిహరయోన్యత్వాత్ । లాఘుసన్యాయేన వర్ణానామేవ వాచకత్వాన్వయస్య న్యాయత్వాత్ । తథాహి సతానదైకేకవర్ణః సాన్సిటవర్ణంజః । ద్వితీయవర్ణవైవర్త్యార్థాత్, గతాం మాత్రేణ గవయాదిపదసాన్సిటాభివ్యక్తిప్రసక్త్యాచ్చు. నాపి వర్ణసముదాయోన్యంజకః క్రమోన్మితిత్రుతానాం వర్ణానాం యాగపద్యాభాసేన సముదాయ భావానుపపత్తేః । సుఖార్చ్యపూర్వవర్ణజనితసంస్కారసచిత్రాఽస్త్యవర్ణో వ్యంజకః । వర్ణానుభవజన్యసంస్కారాణామనుభూతవర్ణస్యైతిమాత్ర హేతుత యాఽనుభూతసాన్సిటప్రతితి హేతుత్వాయోగేన తత్సంస్కారానుపకృతిస్యాస్త్యవర్ణస్యగత తదభివ్యక్తకత్వాయోగాత్ । యద్యుచ్ఛేత—పదంతావత్ప్రసృతీ యతే । అత స్తత్ప్రసృతీత్యనురూపం కారణం కల్పయిమ్ । క్రమభావినామపి సంస్కారాణాం యుగపత్కార్యకరత్వం యుక్తమ్ । క్రమవృష్టియోరపి ఘటయోస్తాఘటావితీ స్థరణదిర్భూత్ । అతో యుగపద్యాభివ్యవర్ణస్థరణసచిత్రాఽస్త్యవర్ణోవా యుగపత్ప్రత్యమాణసర్వసర్వసముదాయోవా సాన్సిటా భివ్యంజకఇతి. ఏనంతర్ని సాన్సిటాభివ్యంజకతయాధ్యుపేతాయాస్యామగ్ర్యా అర్థాభివ్యక్తకత్వేనాన్వీయతాం చోద్యపరిహరయోన్యత్వాత్, అన్యథా సిద్ధస్యార్థాన్తరకల్పకత్వాయోగాత్ । వర్ణానామేవ వాచకత్వసంభవే తదంతికైకల్పనానుపపత్తేః, లాఘుసన్యాయస్య బలీయస్తాచ్చు. వర్ణానాం భిన్నత్వేపి యుగపద్యుద్ధిష్ఠికేకవిభక్తిక్రమనేకవర్ణసముదాయవిషయతయా పదైకత్వబుద్ధిరపి నార్థాన్తరకల్పికా. సచార్థకత్వాత్పదైకకత్వం పదైకత్వాదర్థకత్వమిత్య స్యాన్యాశ్రయః । ఏకవిభక్తిక్రమవర్ణసముదాయస్య ఏకపదత్వేనిశ్చయాత్ ✽ నుప్తివన్తం పదమితిహి పదనిష్కర్షః తస్యచోక్తాభిప్రాయత్వేన తస్య వ్యాప్తిర్నస్యాత్ । ఏకవ్యుత్పత్తిసిద్ధికార్యప్రతితిత్యపయుక్తవర్ణసముదాయస్యవా పదత్వమ్. బహువర్ణేష్యయంశబ్దోఽయంశబ్దఇతి ప్రత్యయోపి శ్రోత్ర గ్రాహ్యత్వాన్వేపాధినిబద్ధనత్వాదన్యథాసిద్ధిఇతి నార్థాన్తరసిద్ధిః. సచ శ్రోత్రగ్రాహ్యతాయాఅపి శ్రోత్రేణ గ్రహణాపేక్షా. యథా చాతుషణాం ధనని మే నీలిమ పీతిమన్నం చాతుషత్వజ్ఞానే నచతురపేక్షా. ఇదం చాతుష మిదమపి చాతుషమితి వ్యవహరశ్చ చాతుషత్వజ్ఞాననిబద్ధన ఏవ. ప్రమాణాన్తరా వగతచతుషోత్తరాద్యన్వయ వ్యతిరేకానువిధాయిజ్ఞానగోచరత్వేన చాతుషప్రమాణత్వాదిజ్ఞానమ్. ఇహి సహసేవ శబ్దోయమితి జానన్తి. ప్రథమం గ కా రాదియాపేక్షేన శబ్దేఽవనితే వ్యుత్పన్నశబ్ద స్థరణపూర్వకమేవ శబ్దభివ్యక్తవన్యతే । అతశ్చబ్దేన స్థరణకృతవిభక్త్యుపసాధిత్తీత్రగ్రాహ్యతా త్రానుమా నవిశేషాచ్చ స్యభ్యాన పాటవకృతాచ్చైప్రూన్యవినివ్యతే. అతో వర్ణసముదాయఏవ పదమ్, పదసముదాయఏవ వాక్యమితిశ్చిత్తమ్. † అనత్యాత్సత్యప్రతి పత్తినిరాకరణముపసంహరతి (అతఇతి). [ఇతి సాన్సిటవాచనిరాసః].

౦౪. † సత్యప్రతిపత్తి హేతుః సత్యతయాభిమతేషు యాదృశం సత్యత్వం తాదృశం సత్యత్వం శాస్త్రస్యావ్యస్తీత్యభిప్రాయో చోదయతి (స న్యితి). † (గగనకనుమవదితి) యుక్తిభాదోహ్యుక్తః సత్యిదానీమేవ లోకకృతుషైర్నాస్తీతి ప్రతిపన్నత్వమ్. అతస్తాదృశమసత్యత్వం సేత్యర్థః. † హే తుమాహ (సద్భుద్ధిబోధ్యత్వాదితి) నదితి బోధ్యత్వమేవ కార్యకరత్వమగణం ససత్యత్వమిత్యర్థః. † తస్మి నదదైవితభజ్జ్ఞాన్యదిత్యతాహ (ఉత్పన్నఇతి) † తస్మి నబోధకత్వమిత్యతాహ (సతదేతి) † పరిహరతి. (నైవమితి) నైవమ్ - ఉపాయకాలేపి సత్యత్వం నాస్తీత్యర్థః. జ్ఞానస్య మిథ్యాత్వం మిథ్యాత్వభి షయత్వాత్. † జ్ఞానస్య దోషములత్వాద్విషయమిథ్యాత్వే నిదర్శనమాహ (యథేతి) † పూర్వం పశ్యత్వం బాధాదర్శనమధ్యుపేత్య చూడముక్తమ్.

బాష్పజన్యగ్నిజ్ఞానస్య మిథ్యాత్వేన తద్విషయస్యాగ్నే రపి మిథ్యాత్వమ్ । † పశ్చాత్తనబాధాదర్శనశ్చాస్పిధమ్ । † శూన్యమేవ తత్త్వమితి వాక్యేన తస్యాపి బాధదర్శనాత్ । † తత్తు భ్రాన్తిమూలమితిచేత్ । † ఏతదపి భ్రాన్తిమూలమితి త్వయేపూక్తమ్ । † పాశ్చాత్త్యబాధాదర్శనంతు తస్యైవేత్యలమప్రతిఫలితకుతర్కపరిహాసనేన.

౧౫. † యదుక్తం వేదాంతవాక్యాని నిర్విశేషజ్ఞానై కరనవస్తుమాత్రప్రతిపాదనపరాణిః \* సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యేవమాదీనీతి. † తదయుక్తమ్ । † ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపాదనముఖేన సచ్చబ్రహ్మస్య పరిస్పృబ్యహో ఇవానిం తదేన నాస్తీత్యాహ (పశ్చాత్తితి). † తదుపపాదయతి (శూన్యమితి). † తాన్వన్యం తత్సాన్విత్యాహమపి భ్రాన్తిసిద్ధమితి శబ్దాత్ (తత్ప్రతితి). † తుల్యత్వమాహ (ఏతదపీతి). † పాశ్చాత్త్యబాధాదర్శనస్య ప్రామాణ్య సౌతుల్యచననం సర్వశూన్యవాదినివేషసాధకమ్. తత్సాన్వితం నిష్కాన్వితానీననిషేధానుదమాదిత్యాహ (పాశ్చాత్తీతి) ప్రామాణ్యాదీనాం దోషమూలత్వం చ్యయోరపి తుల్యమ్ । పాశ్చాత్త్యబాధాదర్శనంతు శూన్యవాదినిషేధానిత్యధః. సర్వశూన్యవాదినిషేధో నిషేధోఽస్తి. సర్వమస్తీతి నచనంపి తన్ని షేషఇతిచేత్తర్హి ప్రపశ్చుభిగ్నత్వవనసాన్వయి ప్రపశ్చునత్యతానచనం నిషేధస్యాత్. నాస్తీతివచనమేన నిషేధ ఇతిచేత్తత్తు శూన్యవాదినివేషీ భావః. ఇదం నేనాప్రామాణ్యం మృషావానినాం సోగితానాం ఐమానమ్.

౧౬. † యదాహ—సదోన్మలో బుద్ధకృతాగమోన్మతః ప్రామాణ్యమేవస్యం తస్యచాస్పృతమ్ । బోధాన్మలో బుద్ధభవే తస్మాత్తే యాయం బాధాశ్చ సమానంనదఇతి ॥ నను—విషయసర్వత్వరూపం శాస్త్రప్రామాణ్యం విద్యతఇతి మహిని (దం)హా వైపర్యమస్తాకమితిచేన్న । కింశి పయ విషయసర్వత్వం వివక్షితమ్ । ఉత కృత్స్నవిషయసర్వత్వమ్. కలిపయవిషయసర్వత్వం బుద్ధాగమస్యాప్యస్తి । సంవిత్స్వయంప్రకాశత్వాదేన్యం ప్రతిపన్నత్వాత్. కృత్స్నవిషయసర్వత్వస్య శ్రుతేరపి త్వయా నస్వీకృతమితి. కించ । విషయసర్వత్వం దుర్బలమ్ । సర్వతయాభ్యుక్తేతస్య బ్రహ్మణః ప్రమాణవిషయత్వోపసర్గ్యకగమాత్. యత్తు—\* ఆదిత్యో యూప ఇత్యత్ర యూపాదిత్యైక్యావతిపాదనం తాత్పర్యలిక్తాభావాన్నితం ప్రత్యక్ష ప్రాబల్యాదిత్యుక్తతే. తత్ర తాత్పర్యలిక్తాభావైకభ్యుపేతవిన. తేన ప్రత్యక్షవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనాక్షమత్వే మనర్హనియమానతేతి । సహి నేనాప్రతిరర్థావాదేనస్య పరత్వాన్నివర్థే ప్రామాణ్యం త్యజ్యతే । మన్తార్థవాదానామపి స్వాధే ప్రామాణ్యస్య భవ్యుక్తేతావతితత్వాత్. అతఃస్తుతిసర్వత్యావాదాదిత్యైక్యావతిపాదనమిత్యుపసద్ధాన్యం. అర్థవాదానాం స్వాధే ప్రామాణ్యమస్తీతి కథం తయావాదిత్యైక్యావతిపాదనమితి చేత్ । ఉచ్యతే—ప్రమాణావిరోధశ్చ తాత్పర్యలిజ్జమ్. ఉపకమోపసంహారాదిష్యపూర్వత్వమపి తాత్పర్యలిజ్జతయాహ్యుక్తమ్ \* ఆభ్యాసోపాస్తతాఫలమితి. \* ఆపూర్వత్వం సాధక బాధక ప్రమాణాగోచరత్వమ్. యదాహ—\* అనన్ని కృష్టవాచాద ద్వియమత్ర జిహ్విశితం । తాద్రూక్యేణాదిచ్చి శ్చిన్నవిసర్గయతోపసేతి । అతగిప్రమాణాన్తరాగోచరత్వపక్షం తాత్పర్యలిజ్జమత్ర నాస్తీతి యూపాదిత్యైక్యావతిపాదనమ్ । సర్వర్థవాదేన్యేన స్వాధే ప్రామాణ్యభావాదితి. అతస్తాత్పర్యలిక్తాభావనామ ప్రత్యక్షాదివిరోధే పర్యవసీతఇతి శాస్త్రం సతద్విరుద్ధార్థావతిపాదనత్వమమ్. † శాస్త్రప్రాబల్యనిగమనం. సరసమావయతి (అలమితి) † యదన్వ—యత్తు ప్రత్యక్షమిత్యాదినా న్యాయముఖేన కృతం పరసత్ప్రతిక్షేపముననంవతేతి (అలమితి) ప్రమాణవిరుద్ధత్వం తతర్కః । తతపిప్రాతిఫలితత్వం - న్యవిరుద్ధత్వాద్యమతోపయక్తయ క్షిప్రనాత్పరిహాసనీయత్వమ్. పరేణ ప్రత్యక్షాదపి శాస్త్రస్య ప్రాబల్యం గుణతా ప్రబలతయాభిమతం శాస్త్రం పురస్కర్యత్య పశ్చాత్తర్కః ప్రతిపాదితః. సిద్ధాంతే—ప్రబలతయాభిమతేరాకప్రమాణగతిం ప్రగమం నిరూప్య శోక్తిస్తు ప్రర్కం నిరస్య తాకికప్రమాణవిరోధే శాస్త్రప్రాబల్యం ప్రతిక్షిప్తమ్. ఇతి ప్రాగ్దైతజ్ఞానాత్ శాస్త్రసర్వత్వరూపణమ్.

౧౭. † శాస్త్రస్య తాకిక ప్రమాణవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనాసామర్థ్యోపపాదనేన శాస్త్రస్య సవిశేషపరత్వం సామాన్యతస్మాన్సాధ్యస్సిద్ధమ్. విశేషేణ శబ్దస్య పదవాక్యరూపేణ ప్రవృత్త్యా సవిశేష పరత్వోపపాదనాచ్చ శాస్త్రస్య సవిశేషపరత్వం సామాన్యేన సిద్ధమ్. అథాపి యే వాక్యవిశేషానరేణ నిర్వేశేషపరత్వేనోపపాద్యతాః । తేనాం సవిశేషపరత్వం వాక్యతాత్పర్యపర్యాలోచనయా ప్రతిపాదయితుమారభతే (యదుక్తమిత్యాదినా) † తత్రనిర్విశేషపరత్వం సంగ్రహేణానువదతి (యదుక్తమితి) జ్ఞానైకరసత్వేన శోధకవాక్యేషు ప్రతిపన్నత్వాన్నిర్విశేష [వగ్ర] త్వమ్. తచ్చ కారణవాక్యేషు ప్రతిపన్నమ్. సస్తుమాత్రతద్దేనాన్యత్ర సగుణబ్రహ్మణి తాత్పర్యాభావమూచ్యతే. ఇత్యాదీనీతుక్తే తస్మాత్ప్రేమాసనిది పర్యవస్థుతీతి తస్మాన్నిర్వృత్త్యర్థమిత్యేవమాదీనీతుక్తమ్. † తద్దావయతి. (తదయుక్తమితి). † కుతఇత్యత్రాహ (ఏకవిజ్ఞానేనేతి) \* యేనాశ్రుతిత్యాదివాక్యేన ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయతే । అన్యాయమర్థః - యేన శ్రుతేన మతేన విజ్ఞానేన అశ్రుత మమత మవిజ్ఞాతం శ్రుతం మతం విజ్ఞాతం భవతీతి । నతు బ్రహ్మణ్యస్త్రయో సర్వం జ్ఞాతం భవతీతి. వార్ధానికసామర్థ్యాత్, మృద్ధస్థానసామర్థ్యాచ్చ. సహి బ్రహ్మన త్రయా మృత్విజ్ఞన త్రయావ తత్తత్కార్యం జ్ఞాయతే \* కన్యీన్నభిగ్నా విజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతం భవతీతి ముద్భుకోపనిషది. \* అత్తనిఖల్యేరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విదితమితి బృహదారణ్యకేన శ్రవణాచ్చ. అతోయథోక్తవప్రతిజ్ఞావాక్యార్థః. సహి ఘటజ్ఞానేన ఘటజ్ఞానసంభవ ఇత్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం నసంభవతీతి శక్యా యాం కార్యకారణయోస్తద్దృష్టమిత్యాహ యథా సోమ్యేతి. తత్రాన్యసత్కార్యవాదముఖేన ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానానుభవత్రిశక్యాం పరిహరతి వాచారమ్యమితి. వాచా - వాక్యేర్దైకజనల్లక్షణయా వాక్వాన్వయి వ్యవహరపరః. వాచేతి తృతీయయా ప్రయోజనతయా హేతుత్వం వివక్షితమ్. ఆనమ్మమితి కర్తవ్యేణ్యో. ఆదభ్యతే ఆదభ్యత ఇత్యారమ్మమమ్ \* ఆలమ్మస్సన్మహింసయాః. మృత్విజ్ఞేనేత్యర్థసిద్ధమ్. వికారః - ఘటత్వాద్యవ్యవహారాః.

వాక్సార్థకహనాచివ్యవహారాఁ మృత్విజ్ఞేన నామరూపే స్ఫుర్త్యేతే. మృత్విజ్ఞో నామరూపభాగ్యవశేత్వం. కార్యకారణయోచకః ప్రవృత్తే ప్ర  
మాణమాహ మృత్తికేత్యేవవత్సమితి. మృత్యుం ఘటాదితః ప్రత్యభిజ్ఞయా మృత్యుం ఘటాదికమసి మృద్ధ్యవ్యవస్థితేన పామాణికమిత్యర్థః. బుద్ధి  
శబ్దాదిభేదాః ఘటపటాదిభు ద్రవ్యభేదేషు పృష్టాః. ఆస్తే శేతే సుఖ్యహం దుఃఖ్యహమిత్యాదిభు ద్రవ్యైక్యేషి పృష్టాః. ఆతస్తే సాధారణాః. తత్ర ఆస్తే  
శేతే సుఖ్యహం దుఃఖ్యహమిత్యాదిభు ద్రవ్యైక్యనియామికా యా ప్రత్యభిజ్ఞా । నైవాత్రాపి ద్రవ్యైక్యనియామికేతిభావః. అత్ర మృత్తికామా  
త్రస్య పారమార్థ్యం వికారాసత్యత్వంచ వివక్షితంచేదిత్యబ్ధివ్యయధ్యం స్యాదితి తా మృత్తికేవ సత్యేతిహి వాచ్యమ్. వికారాసత్యత్వే దృష్టానా  
గ్యవికలః । సత్యత్వప్రతిపత్తేః ఘటపటాదినత్యత్వం వ్యాపహరికమితిచేత్ । మృత్విజ్ఞస్వాసి సత్యత్వం వ్యాపహరికమితి చకారణసత్యత్వనిధిః. కారణస్య  
వ్యాపహరికమేన సత్యత్వమభిమతంచేత్తత్ప్రటాదేషి తుల్యం స్యాత్ । కార్యకారణద్రవ్యైక్యాత్కారణవిజ్ఞానేన కార్యవిజ్ఞానముపపన్నమస్తు. తథా  
సి లోకే వివిధకార్యచక్రస్య నివిధిపాదానత్య చక్రవాచకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానముపపన్న మితి శబ్దార్థాం సగతో బ్రహ్మేకకారణతామాహ సదే  
వ సోమ్యైదమగ్రాపీనితి. స్రుతిగతసచ్చద్రాక్షమభిక్రేత్యాత్ర సచ్చద్రవాచ్యత్యక్తుక్తమ్. సగణాబ్రహ్మపరమసమత్వస్య భాసిద్ధిస్తుచేత్యభిప్రాయో పరస్య  
బ్రహ్మ ఇత్యుక్తమ్ అగ్రే - సృష్టేరీత్యుచిత్యర్థః. అనంతరం సృష్టేర్యత్యమాణత్వాత్. విశాతీయసూతీయస్యగతనానాత్వవ్యాప్తిత్రైవివక్షితా  
చేదగ్రాపి నత్తమయ్యుక్తమ్. సహి బ్రహ్మణ కాలవిశేషే నిర్విశేషత్వమ్. వైవమ్యైర్భూత్య పరిహారాయ జీవహుత్వే తత్ప్రార్థనాహ తదనాని  
తానామభ్యుగ్రస్తవ్యత్వాచ్చ. తత్పహుత్వ మపారమార్థికమితిచేన్న । పారమార్థిక బహుత్వస్య ఇవాసిమ్యభావాదగ్రత్యవైయధ్యాత్ । సహాగ్ర  
శబ్దస్యా వివక్షితార్థతా । అనన్తరం సృష్ట్యక్తే. అతఃకాలరూపవిశాతీయభేద ఆత్మన్త్ర శ్రేయసరూపసజాతీయభేదసార్వజ్ఞాదివిప్రస్థనసగణా  
రూపస్యగతభేదశ్చ తదాసిమస్తీతి విశాతీయాదివిప్రభేదనిరాసకరత్వం విరధ్యమ్ - కారణవాక్యత్వాత్. సచేదిదం కారణవాక్యమ్ । తద్భూతానాం  
కారణవాక్యనాం సర్వకాఖ్యాప్రత్యయసయాచిహితీయాదిభేదనిరాసకరత్వేన కారణపరత్వభావాద్భిప్రకారావశ్యముపమాం స్యాత్. అపధారణవా  
చిన ఏవకారస్య స్వయంచానవర్త్యవిశేషపసాపనానమగ్రస్య సమభివ్యాప్యతపహస్తారథవిరోధివ్యాసరక్తస్యనియమదవ్యనాత్ । సదేవేత్యపధారణం  
సత్కార్యవాప్యగ్రాసగమమ్. సహాయం వివాసేనేత్యపధారణం బ్రాహ్మణత్వం వ్యావర్తయతి । అపిత్వవిద్య త్వమేన. అతశ్చబ్రహ్మసర్వసత్యదేవతే నిర  
సనీయమనత్వమేన సతు విశాతీయభేదః. యద్యసి సద్విశాతీయమనత్ । తథాపి తస్య వ్యావర్త్యత్వం సవిశాతీయత్వాకారణం. అపితు సద్విరోధిత్వ  
రూపేణ. సదేవ - సతుకదాచిదసదిత్యర్థః. సచ్చబ్దోహి మానసంబద్ధయోగ్యతాచక్షణం సత్త్వం ప్రవృత్తినిమిత్తికృత్వ పరమాత్మని వర్తతే. అయంచ సచ్చ  
బ్దో విశేష్యభూతపరమాత్మవాచకేషి కారణవిమయత్వసామర్థ్యాత్కారణత్వేపయికగుణశిష్టం ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకం పరమాత్మసముపసాపయతి।  
ఏకమేవేత్యవిభక్తనామరూపం కారణావస్థం బ్రహ్మచ్యుతే । కారణత్వవిస్థాయామేకత్వేపధారణస్య బహుస్యామితి స్రుత్యమాణకార్య బహుత్వప్ర  
తియోగ్యకత్వపరత్వాత్. \* ఏకేన మృత్విజ్ఞేన సర్వం మృత్యుమిత్తుగదృష్టాస్తనామర్థ్యాత్ \* తద్దేదం తద్వర్త్యవాక్యకృతమాసిత్తన్నామరూపాభ్యాం  
వ్యాక్రియతేతి ప్రత్యస్తరై కాఖ్యాచ్యాయమేవార్థః. వైశేషికాదిభిర్నిత్యతయోక్తానామాకాశాదీనామసి సంహారాభిప్రాయ ఏవకారః. ఏనమవిభక్త  
నామరూపత్వస్ఫుర్త్యూః ఉపాదానత్వం నిధిమ్ । భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగోహ్యుపాదానత్వమ్. అద్వితీయమితి నిమిత్తాస్తరనిషేధః । ఉ  
పాదానస్య ప్రస్తుతత్వేన నిమిత్తస్య బుద్ధిస్థాత్వాత్. చరతప్రయాసవిశేషణాం వివేకత్వాత్. నిషేధస్యచ విహితస్యతిరక్తవిమయత్వాత్. ఉపరితపనా  
క్యనంగతరక్షేపితత్వాచ్చ. ఏకమేవేతి శబ్దస్యావిభక్తనామరూపతాపరత్వం బహుస్యామిత్వనేనావగమ్యతే \* తదైత్యత తత్తేజోనృజితేత్వేనేన అద్వితీ  
యపదస్య నిమిత్తాస్తరాభావ పరత్వమవగమ్యతే. పరస్య బ్రహ్మణః సర్వనానత్వేన సదేవేత్యపధారణమసత్కార్యవాదప్రయదానపరమిత్వసరితేన \* కథ  
మసత్సజ్జాయేతేత్యాదివాక్యేనావగమ్యతే. కథమసత్యత్వాదివాక్యం వైశేషికమతనిరాసకరమ్ । సతు ఊణికవాదినిరాసకరమ్ । సహస్యవాదినిరాస  
కరంచ. ఊణికశూన్యవాదినిరాసే కృతేష్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానస్య వైశేషికమతనిరాససాపేక్షత్వాత్. \* తద్దైకఅహం అనదేవేదమగ్రాపీనితిత్యార  
భిత్వాచ్చ. సహి ఊణికత్వం శూన్యత్వంచ కాలవిశేషే భవతి. అతోఽసత్కార్యవాదనిరాసకరం తద్దైకఅహంత్యాదివాక్యమ్. కుతస్తు ఖలుసోమ్యైవం  
స్యాదితి మృద ఉత్పన్నస్య మృదా త్తకత్వవదనత ఉత్పన్నస్యానదా త్తకత్వ ప్రసక్త్యభిభావః. ఉత్పత్తిర్నామ ద్రవ్యస్యావస్థాస్తరాపతిత్వయమగ్రోవాచా  
రమృణమిత్యనేన శీఢితః. తదుపజీత్వాచ్యతే కథమసత్యసజ్జాయేతేతి. కథం నిరాశ్రయావస్థాసంభవత్వర్థః. తదైత్యతేనసజ్జత్వమ్, అన్యజతేతి నిమి  
త్తత్వమ్, బహుస్యామిత్వపాదానత్వం తదుభయానుగూం సర్వశక్తిత్వమ్, సత్యసంకల్పత్వంచ, అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేతి సర్వాస్తరత్వం । ఏ  
త్తం భవతి । జీవేనాత్మనా - జీవశరీరేణ మయేత్వర్థః. \* సి హేన భూత్వా బహుత్రా మయాత్తా వ్యాప్యేణ భూత్వా బహుత్రా మయాత్తా ఇతిసత్.   
సర్వజ్ఞత్వాదిగుణకస్య తద్విపరీతాకారజీవైక్యానంభవాత్ \* యస్యాత్వశరీరమిత్యాదివచనాత్ \* తదనుప్రవిశ్యేత్వంచేతన ఇవ జీవేవ్యనుప్రవేశశ్రవ  
ణాచ్చ, శరీరవాచిబద్ధస్య శరీరసర్వతత్వముఖ్యతాయాక్రస్యముఖ్యతయోపపన్నత్వాచ్యాయమేవార్థః. సదాయతనా ఇత్యనేన సర్వాధారతా. తతఏవ  
సర్వనియమనంచనిధిమ్. \* ఏతస్యనా అక్షరస్య ప్రకాసనే గార్హి ద్యాచ్యాభివ్యా విద్యతే తివృతతి ప్రకాసనేన ధారకత్వ శ్రవణాత్. † ఏవం సర్వా  
ధారత్వ సర్వనియమనసర్వాస్తరత్వైశ్చరీరిలక్షణైర్గచ్ఛరీరకత్వం బ్రహ్మణ ఉక్తమ్. ఆచిత్యేన సృష్ట్యయోగిసాశ్రుత్వస్తగ్రహణాగృహ్యస్తే. ఏతదా  
త్వమిత్యనేన కృత్వన్నస్య జగతః తదాత్మకతాచావగమ్యతే. తత్సత్యమితి తదాత్మకత్వేనైవ జగతఃప్రామాణికత్వమ్. జగతస్స నిష్కత్వేన ప్రతితిః భ్రా  
వితిత్వర్థః. అతఃకృత్వన్నస్య జగతస్స అత్తా । ఏతదాత్వమిదం సర్వం సలత్తేతి నిర్దేశః. \* రామానుజం లక్షణపూర్వజంచేతి వదన్యాన్యసంబద్ధిత్వ



జగదుపాదానత్వమ్, జగన్నిమిత్తత్వమ్, సర్వజ్ఞతా, సర్వశక్తియోగః, సత్యసజ్జల్భత్వమ్, సర్వాస్వరత్వమ్, సర్వాభారత్వమ్, సర్వనియమమత్యాద్య నేకకల్యాణగుణవిశిష్టతామ్, కృత్స్నస్య జగతస్తదాత్మకతాంచ ప్రతిపాద్యః । ఏవంభూతబ్రహ్మత్వ కస్యమసీతి శ్వేతకేతుం ప్రత్యుపదేశాయ ప్రవృత్తత్యాప్తికరణస్య. † ప్రపంచితశ్చాయమర్థో నేదాగ్నిసగ్రహే. † అ త్రాస్వరమ్భాధికరణే నిపుణతరముపపాదయిష్యతే.

తాత్పర్యాతిశయకృత్.. యద్యః \* సత ఆత్మాస్వర్యావ్యవృత్తత్యైవజగదస్త్యనిత్యతనాత్మాసత్యత్వం. తస్మాత్సత్యం సత్య తదభ్యుద్భయస్త త్వర్యావృత్తి తత్త్వమసీత్యస్యాన్యధాత్వాహ (ఏవంభూతేతి) ఏవంభూతశ్చైవ తత్త్వదిన్య ప్రకృతసరామత్యత్వం సూచితమ్. అస్మాద్భుద్భవభూత్యానువికే షమన్తస్యేవ పక్షిగతాత్పర్యలింగం నిన్యతే. ఉగ్రకమేతానత్ \* ఉత తమాదేశమప్రాక్ష్య ఇత్యుక్త ఆదేశశబ్దేన ప్రకాశితౌగ్నిధియతే. గ్నిశ్లోకవాచా చ్యపాదయత్ \* ఛాన్దోగ్యేకేవివాహంధిశతిరతమాదేశమప్రాక్ష్యఇత్యుక్తాన్యన్యమూపదేశం సకటయతి సతత్ ప్రకాశేన సత్యం. సూక్త ర్వర్వస్తి కర్వగ్నిగః ఘోషా సత్త్వర్వకాస్తా నకర్వస్యాన్యత్త్వగ్నో పదేశే తదిదమితమాదేశవాచ్యోపదేశ్యమ్. ఇతి బ్రాహ్మణ్యేనాస్తి నిమిదితి రసానాన్యథో సూపదేశం కాస్తా సోతి ప్రసిద్ధోనసాపరభవాచామేతీతార్థప్రసజ్ఞః. యన్తోసాధారణోక్త్యా సుఖానికికమేర్వగ్ని పక్షిశిక్షిన్యో శబ్దోక్తిం కారకాణాం సుకరూపయాకర్తరిస్యాద్భివక్ష్యామి ॥ ఆదేశశబ్దేసూపదేశ్యమన్యతే । ప్రకృత్యర్థం ఉపదేశః । ప్రకృత్యర్థం ఉత్పత్తియః \* అతినిదితి రకారకే సంజ్ఞాయానుతి కర్తృవ్యతిరిక్తకారకే ఘోషోవిహితత్వదుపదేశే బ్రహ్మణికర్తృత్వోపపత్త్యు. ప్రకాశనోగ్ని బ్రహ్మ సకర్వగ్ని సకర్వగ్ని సకర్వగ్ని వ్యతిరిక్తకారకేషా ఘోషోప్రత్యయవిధిః । నాత్ర కర్తరి కప్రత్యయ ఉపపత్తియే \* క్షితిసేతినిరూపితేషాం సాదేశ్యసూపదేశ్యం. సత్య సత్యత్వం ఉపపత్తియే ॥ విశిధాత్రింగపక్ష్యేన \* ఇనపదాత్మ ఇత్యవవాచమూత్రా కప్రత్యయప్రాప్తేనాధారణాత్. అగ్నిసూక్తే బ్రహ్మణ్యోపపాదయ మాదేశశబ్దం. సన ప్రత్యయః కర్తరివిహితత్వం కర్తృత్వస్త్వేన యుక్తత్వదుపదేశ్యమేవాదేశ్యబ్రహ్మణ్యం. ఇత్యోక్త్యే ప్రసిద్ధిర్వ్యవహరప్రసిద్ధి సామర్యాత్. అన్యథాస్వరసభక్తాత్. ఆహ్వానోపవిశతిర్మయోక్తిప్రయోగవిధిః. ఉగ్రాన్యన్య నియోక్త్యు మోహం సమగ్రాహి స్యానకా రః. నియోక్తరి ప్రయోజనం యన్య తస్మాద్భవ్య వాచకఇత్యర్థం । ఏవమన్యత్రాపి. కిం ఉపదేశ్యస్యై తాదేశకాలాదిక నిర్వహ్యం గాగ్నిసాధారణమ్. కాశితృత్వం బ్రహ్మోపాధారణమ్ \* అన్తరిప్రవిష్ట్యాస్తాపనానామ్ \* ఏతస్యనా ఆక్షగన్య ప్రకాశనే గాగ్నితృప్తిప్రసక్తిర్మమిభ్యకప్రకాశన స్యబ్రహ్మసాధారణ్యే క్రవణాత్. నిరుపాగికోపదేశ్యత్వం బ్రహ్మోపాధారణమిచ్ఛేన్ । ఇన్ద్రప్రాప్త్యనిష్ఠస్యైత్వత్వస్యైవ సేవ సాధారణ్యే. యన్య ప్యసమితమఖప్రాప్తిరసిఖివృత్తాది సాక్షాదుపదేశ్యం స్యాత్. తథాపి సంసారసమృత్తిబ్రహ్మతదుపాపనామూపదేశ్యస్య సాధారణమ. ప్రప్రత్య స్యావదేశ్యత్వ మర్థసిద్ధమ్. అత ఉపదేశ్యత్వకథనవైయర్థ్యం. సమ—\* యేనాశ్రుతం ప్రతిపత్త్యనేదేశకాక్యత్వాత్సత్వస్థితీనాన్య స్థితీన హేతుతా వికేషితముపదేశ్యత్వసూపాధారణమిచ్ఛే. తథాపి తాదృశముపదేశ్యత్వం ప్రతిజ్ఞావాక్యేన ప్రప్రత్యత్వోక్త్యాచార్థసిద్ధివిత్వం జేషోపదేశ్యప్రకథనా దన్యవేషితం ప్రకాశితృత్వమేవ వాచ్యమితి యుక్తమ్. యేనాశ్రుతమిత్యుపాదానత్వే సిద్ధే ప్రకాశితృత్వేనసా నిమిత్తత్వంనిర్ణయతే. నిమిత్తాననే నత్యేకవిజ్ఞానాశ్చిచ్ఛిన్దానం సూపపత్తియే. అతిగోప్రతిపాదయిషిత్వన్తమో వివక్షితాసాధారణా కారివిష్టత్వేన ప్రతిపాదయిషిత్వం. ఘోష ప్రత్యయన్యతు కరణే ప్యత్వస్త్వత్వోక్త \* వివక్షితం కారకాణాం ప్రవృత్తిరితి కాబ్దోక్త్యాయే కర్తరిన్య(కాక్)రిణా మ్భుతం సేష్యేనా సాధిక తమత్వవివక్షయా తథాప్రయోగ ఉపపత్తియే. అకర్తరితీ నూత్రన్య ప్రయోజనం కరణత్వవివక్షయావివా కర్తరిస్యావధుత్వేన ప్రయోగనిష్ఠితి. ఉప దేశవత్ ప్రకృత్యర్థాస్వరన్యం ప్రత్యయస్వరన్యం. ప్రకాశనపక్షేతు ప్రత్యయాస్వరన్యం ప్రధానభూత ప్రకృత్యర్థాస్వరన్యమర్థో చత్వంనేతి వై షమన్య - అతః ప్రకాశితేవాదేశశబ్దాభిధేయఇతి స్వీకరం యుక్తమ్. ఏవముపక్రమేనిరుపాధికప్రకాశనగుణయోగఉక్తః. తథా జగదుపాదానత్వం నిమిత్తత్వం తదనుగు సార్వజ్ఞ్యనిర్వృత్తిత్వాదికంచావగతమ్. ఉపసంహారే తత్త్వమసీతి సామానాధికరణ్యేన జీవాన్తర్యామిత్వంసామ గుణాశేష ఉక్తః - అన్తేర్వాదన్య బహుళ ఆవర్తితత్వాదభ్యాసావృన్తి. ఏవం బ్రహ్మోజగత్కారాత్ప్ర జగదస్తరాత్తత్వాదిగుణానాం ప్రమాణాన్తరాప్రతిపన్న త్యాదపూర్వతాసిద్ధా. ఏవముపాసకస్య \* తస్య తావదేవదిరం యాన్మవిమాత్యే అభనంపత్యై ఇతి శరీరపాతానన్తరం మోక్షప్రమాణాత్పలమసి విద్యతే. వితుః పుత్రప్రతి ప్రతివనపరూపత్యాదధావదభ్యుభ్యః. మృత్విజ్ఞాదిదృష్టాస్తాపపాదనాదుపపత్తిశ్చేతి. అన్తేర్వాస్తానత్రయేపి విపర్వపక్షిగుణః గోవిన్ద స్తో నన్యత్యతే । ఆపితి పరిణామపక్షానుగుణవిన దృశ్యతే. దార్జ్వాదికవిషయవాక్యేపిత త్రేక్షాన్యజతేత్వంక్రమ్ । సతు త(కృద)భవదితి అతోస్యాం శ్రుతా విపర్వపక్షప్రసక్తోపి నాస్తి. శ్రుత్వన్తరేషుప \* తదాత్మానం న్యయముపతేత్యాదికం త్రాయతే । సతు న్యవర్తతేతి. నూత్రంచ \* పరిణామా దితి । సతు వివర్తాదితి. స్తుతిషుప \* కటకమకుటకర్ణికాదిభేదేః కనకమభేదమపిన్యతే యథైకమ్ । క్షితిత్ర[పరిణామత్] సరమా(ప్రా) ౨నిలాన్తే ఇత్యాదిషు పరిణామపక్షావిన దృశ్యతే. అతస్మితి స్తుతిమాత్రస్వరస్యాత్పరిణామపాభ్యుపగస్తవ్యః. సన పరిణామస్వదావగతేవి భవతుమర్హతి । నిర్వికారత్వనిర్దోషత్యానప్రవేశశరీరశరీరావానివిషయా నేక ప్రతిస్వరస్యాదన్యథా తద్విరోధప్రసక్త్యాచ్చేతి. † ఏకవిజ్ఞానేన వర్తవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞావాక్యం కిమ్ । కథం తదుపపాదనమిత్వాకాన్యాయామేతద్విస్తరో వేదార్థసంగ్రహఇత్యాహ (ప్రపంచితఇతి) † అత్రావేషితార్థః కథం జ్ఞాన్యత ఇత్యత్రాహ (అత్రాపీతి) నిపుణతర - తస్యాధికరణస్తేతదర్థకవిషయత్వాదిభావః. ఇతి వర్తవిజ్ఞాయా స్పవిశేషవిషయత్వసమర్థనమ్.



౮౬. † \* ౧ అథ పరా యయా తదక్షర మిత్యత్రాపి † ప్రాకృతాః హేయగుణాః స్రవీష్య నిత్యత్వ విభుత్వ సూక్ష్మత్వ సర్వగతత్వా వ్యయత్వ భూతయో నిత్య సార్వజ్ఞ్యాది కల్యాణగుణయోగవిపరస్య బ్రహ్మణి ప్రతిపాదితః.

౮౭. † \* ౨ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మత్వత్రాపి సామానాధికరణ్యానైకవిశేషణవిశిష్టే కాథాభిధానవ్యవస్థా

౮౬. † అనంతో చామృతాయాః పరవిద్యాయాః స్వవిశేషపరత్వమాహ (అవపరత్వాదినా). † అపాణిపాదుమిత్యనానాం పూనాం విషయ మాహ (పాక్షితానితి). పాక్షితాః - ప్రకృతినంబధిం. అనేన పదేన క్వచిత్స్థితిస్యహి క్వచిన్ని పేదభితి నిషేధానాం కావపి సిద్ధిర్భూతాభవతి. ప్ర కృతిగతాః - ప్రకృతినందర్శనముకా. జీవంతా దోషాశ్చ. పాక్షితాః. అదేత్యం గాత్యమ్ - త్ర్యక్ష్యాగోచరమనమానాద్యగోచరమ్. యదాపి - గతుంగోచరవిద్వియాపరాగోచరమ్. అగోత్రమన్యథమ్ - ప్రాకృతిసామరూపహితమ్. అవక్ష్యశ్యోత్రమ్. ఇన్ద్రియాధీనజ్ఞానం సభవతి. అపాణి పాదం - ఇన్ద్రియాధీనచేష్టం సభవతి \* అపాణిపాదోజవసాగ్రహితా \* పశ్యత్వచక్షుస్సృజోత్సకర్ణభి శ్రుతే. అనేన పదవ్యయేన జీవగత హేయ నిషేధః. ఇన్ద్రియాధీనజ్ఞానత్వం తదధీనపవృత్తిత్వమపి జీవగతసర్వం. సర్వగతం సుసూక్ష్మమితి పాక్షికము - తథావస్థాత్తక్ మేవావ్యాఖ్యాతం సూక్ష్మత్వ సర్వ గతత్వేతి. సూక్ష్మతయాహి వ్యాప్తిః. నిత్యత్వేన కాలాపరచేదః. విభుః - ప్రభుః. ప్రభుత్వం నియంతృత్వం - జగచ్చోరీకత్వం ఫలితమ్. అనేన వస్తవపర చేదసిద్ధిః. సర్వగతత్వేన దోషపరచేదః. అవ్యయత్వం వ్యయశబ్దోపలక్షిత దోషవిరోధత్వం నామ గుణ ఇత్యభిప్రాయేణ కల్యాణగుణైస్సహ తన్మి ర్దేశః. యదాపి - అవ్యయత్వం - ఏకరూపత్వం పూర్వత్వంవా. భూతయోనిత్వం జగత్కారణత్వమ్. ఏతత్ప్రకరణార్థేన యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్వనేన వాక్యేన సా ర్వజ్ఞస్యముక్తమ్. సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ - సర్వం స్వరూపతో నేత్తి వస్యం ప్రకారతచ్చ నేత్తిత్వర్థః. పరస్య బ్రహ్మణ్యత్యస్య పూర్వనదర్శః. [ఇతిపరవిద్యాయాః సవిశేషవిషయస్య సమర్థనమ్].

౮౭. † అప శోధకవాక్యేషు సత్యజ్ఞానాదివాక్యసౌఖ్యజ్ఞానార్థత్వం నిరస్యతి (సత్యం జ్ఞానమిత్యాదినా) చక్షుర్దేవముపకర్తం ప్రతిపత్తిసాకర్యాయా చాపరాధైః. తథాహి - సత్యాదివాక్యం సత్యాదిగుణవిశిష్టమేవ బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతి । నీలముత్తలమిత్యాదిషు సమానాధికరణవాక్యేషు విశిష్టేకార్థపర త్యవృత్తతే. సత్యాదివాక్యస్యచ సమానాధికరణత్వాన్ని. తథాచ సామానాధికరణ్యలక్షణం \* భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానామిత్యాదిమోక్షం శాస్త్రైః. తత్ర య దుక్తం సామానాధికరణ్యైస్సైకార్థ్యసరత్వే వ్యవస్థితైస్సైకార్థ్యస్యచ పదానాం విశేషణమాత్రపరత్వే విశిష్టపరత్వేచాసిద్ధేస్సర్వరూపమాత్రోక్యపరత్వం స త్యాదిసమానాధికరణపదానామాన్యేయమితి తదయుక్తమ్. వికల్పానహత్యాత్. కింసత్యాదిపదాని తత్తత్పదార్థవిరోధివాన్యత్రిమాత్రపరాణి. ఉత స్వరూప మాత్రపరాణి. ఉత విరోధివాన్యత్త్వవచ్చిన్నస్వరూపరాణితి వివేచనీయమ్. సతావ్యవహారికవాన్యత్రిమాత్రపరాణి - వ్యాప్తిత్రీనామనేకత్వేనైకార్థ త్యాన్విదే. వ్యాపర్యాన్వేకేత్యాన్విద్యవృత్తయోహ్యనేకాన్యుః. నాపి స్వరూపపరాణి తథానతి పదానాం పర్యాయత్వప్రసక్త్యాత్ ప్రవృత్తినిమిత్తభేదా భావేన సామానాధికరణ్యలక్షణానాం సప్రకారాత్, ఏ క్రేక తదవస్తయైర్ధ్యప్రసక్త్యాచ్చ. నాపి తదవచ్చిన్నస్వరూపపరాణి. వికల్పానహత్యాత్. కింవిరోధి వ్యాన్యత్రినాం స్వరూపపరచేదకత్వే ముపలక్షణతయా విశేషణతయావా. సతావద్యుగికల్పః, ఏకేనాపలక్షణేన స్వరూపం ప్రతిపన్నమిత్యుపలక్షణాన్త రనైయర్థ్యాత్. ఉపలక్ష్యద్భవిరూపుత ఉపలక్ష్యప్రతీత్యపాయో దర్శకపలక్షణమితి హ్యుపలక్షణవిదః. తథాచ కాఖ్యాదిషు దృశ్యతే. తథాచనచ్యే క్రే కితరనైయర్థ్యం ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాభావేన సామానాధికరణ్యలక్షణానిశ్చి. కథంతర్నిభవత్వే జన్మాదిబహూపలక్షణత్వమేకస్త్వేన బ్రహ్మశోభ్యుపగ మ్యతఇతిచేత్. ఉచ్యతే - తత్ర హ్యుపలక్ష్యస్య ధర్మిణో బ్రహ్మణ ఏకత్వేపి ప్రత్యుపలక్షణముపలక్ష్యధర్మభేదో జన్మస్థిత్యాద్యనగుణజ్ఞాన శక్త్యాదిరూపా స్తాభిరభ్యుపగమ్యతే । అన్యథా తత్రాప్య నేకోపలక్షణవైయర్థ్యం ప్రసజ్యతేవ. త్వత్వత్వేత్వనేకోపలక్షణోపలక్ష్యధర్మభేదానభ్యుపగమాదుక్తదోషో దుర్వారః. తదభ్యుపగమేహి బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వప్రసజ్యః. నాపిద్వితీయః - విశేషభూతానాం వ్యాన్యత్రినామనేకత్వేనైకార్థత్వానిధే. విశేష్యాన్తర్యుతో విశేష్యప్రతీత్యపాయోధర్మిణీ విశేషణమ్. విశేష్యాన్తర్యానామ జ్ఞాప్యాన్తర్యానః. విశేషణభూతార్థభేదేపి విశేష్యభూతప్రధానార్థై క్యాదేకార్థసిద్ధిరితిచేత్ - తత్సఖ్యజ్ఞానార్థ్యపరానినాపి సమానమ్. కస్తర్ని విశేష ఆవయోరితిచేదయమేవ విశేషో యదేకస్య మతే పదానాం లాక్షణి కత్వమితరస్య పక్షే తేషాం ముఖ్యత్వమితి । యచ్ఛక్తం విశేషణాన్తరవిశిష్టే వస్తుని విశేషణాన్తరాస్వయాద్విశేషణానామ స్యాన్యసమవాయప్రసజ్యఇతి. తదనత్ । వికల్పానహత్యాత్ । \* పదభాతం శ్రుతం సర్వం స్మారితానన్విసార్థకమ్ । న్యాయసంపాదితవ్యక్తివ్యాప్త్యాన్యార్థభేదకమిత్యుక్తప్రక్రియ యాహి వాక్యమర్థమహోధయతి. తత్ర కిం పదానాం పూర్థ [స్తా] స్థ రూపకాయామ స్యాన్యసమవాయప్రసజ్యః । ఉతపరామర్శదశాయామ్ । ఆహూ సిద్ధివాన్యార్థభిధానదశాయామ్. సతావత్ప్రసమగికల్పః । స్మరణదశాయాం పృథక్పృథక్పదార్థ స్మరణేన మిథోఽన్యయప్రసజ్యభావాత్. నాపి ద్వి తీయః । ఏక స్తస్యస్యవిరుద్ధానేకవిశేషణమవాయస్య ప్రత్యక్షాద్యపగతస్య యథావస్థితవస్తుపరామర్శదశాయాం పరామృశ్యమానత్వాత్. నాపి తృతీ యః । వాక్యార్థభిధానదశాయాం సర్వైఃపదైః యుగపదనేకవిశేషణవిశిష్టేకవస్తువిషయైకజ్ఞానజనకత్వేన క్రమాభిధానప్రయుక్తాన్యాన్యసమవాయ ప్రసజ్యభావాత్. యథైవహి ద్వే చక్షుషీ జాతిగుణాద్యనేకవిశేషణవిశిష్టేకవస్తువిషయామేకాం ధియం యుగపజ్జనయతః । తద్దేవానేకపదాని

[illegible]

స నిర్విశేషమస్తుస్థితిః. † ప్రవృత్తినిమిత్తభేదేనైకార్థవృత్తిత్వంహి సామానాధికరణ్యమ్. † తత్ర సత్యజ్ఞానాదిపదముఖ్యా  
ర్థేనైకై స్తతః స్థుణివిరోధ్యాకారప్రత్యసీకాకారైర్వైకస్మిన్నేవాధేపదానాం ప్రవృత్తౌ నిమిత్తభేదోఽవశ్యాశ్రయఃసయః.  
† ఇయాంస్తు విశేషః. ఏకస్మిన్వాక్యే పదానాం ముఖ్యార్థతా. అపరస్మింశ్చతేమాం లక్షణా. † సచాజ్ఞానాదీనాం ప్రత్య  
సీకతావస్తుస్వరూపమేవ. ఏకేనైవ పదేన స్వరూపం ప్రతిపన్నమితి పదాంతరప్రయోగవైయధ్యాత్. తథాసతి సామా  
నాధికరణ్యాసిద్ధిశ్చ. † ఏకస్మిన్వాక్యేనైవ ర్తమానానాం పదానాం నిమిత్తభేదానాశ్రయణాత్. † సచ ఏకస్యైవార్థస్య విశేషణ  
భేదేన విశిష్టతాభేదాదనేకార్థత్వం పదానాం సామానాధికరణ్యవిరోధి. ఏకస్యైవపస్తునోఽనేకవిశేషణవిశిష్టతా ప్రతిపాద  
నపరత్యాత్యానానాధికరణ్యస్య \* ౧ † భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామేక స్మిన్నర్థే వృత్తిసామానాధికరణ్యమితిహి  
శాబ్దికాః.

౨౮. † యదుక్తం ఏకమేవాద్వితీయమిత్యత్రాద్వితీయపదం గుణతోపి సద్వితీయతాం నసహతే. † అతస్సర్వశా  
ఖాప్రత్యయన్తాయేన కారణవాక్యానామద్వితీయవస్తుప్రతిపాదనపరత్వ మభ్యుపగమనీయమ్. † కారణతయోపలక్షిత  
స్యాద్వితీయస్య బ్రహ్మణో లక్షణమిదముచ్యతే సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి. అతో లిలక్షయిషీతం బ్రహ్మ నిర్గుణమేవ.  
† అన్యథా \* ౨ నిర్గుణం \* ౩ నిరంజనమిత్యాదిభిర్విరోధశ్చేతి. † తదనుపపన్నం † జగదుపాదానస్య బ్రహ్మణస్సవ్యతిక్రాధి  
ష్టాత్రస్తరనివారణేన విచిత్రశక్తియోగప్రతిపాదనపరత్వాదద్వితీయపదస్య † తథైవ విచిత్రశక్తియోగమేవావగమయతి

వాక్యత్యాత్మ్యంప్రతిపన్నవదిత్యభ్యుపగమనోక్తిరనుపపన్నా. † వాక్యమఖడ్గార్థమితి పదయోగార్థభేదోఽస్తివా నవా. అస్తిచేత్ప్రతిజ్ఞానాక్యపన హేతో  
రనైకాస్త్యమ్. నచేదఖడ్గార్థత్వం ప్రతిజ్ఞాతమేన సన్యాత్. † దృష్టానస్యది సాధ్యవైకల్యమవర్జనీయమ్. † ప్రకృతిప్రత్యయాత్మకసదభుంజనూపత్వా  
త్సర్వవాక్యానామ్. † యది భావరూపఖడ్గార్థప్రతిపాదనానవర్థమితి ప్రతిజ్ఞా. † తస్మిన్సాధ్యధిర్వననా స్తర్గతయోగ్యమానాధికరణయోగ్యానయాపఖడ్గా  
శబ్దయోగనైకాస్త్యమ్. † తస్మాత్ప్రత్యాదివాక్యం సత్యత్వాదివిశిష్టమేవ బ్రహ్మప్రతిపాదయతీతిసిద్ధమ్. † తదిదముచ్యతే (సత్యంజ్ఞానమిత్యాదినా) † తత్ర  
నిర్విశేషపరత్వా భావం సావచత్రికం ప్రతీసానీతే (సత్యంజ్ఞానమితి) † సామానాధికరణ్యలక్షణప్రత్యభిజ్ఞాపకేశ్వద్యై హేత్వంశం వివృణోతి † (ప్రవృ  
త్తితి) † తతఃకిమిత్త్యపేక్షయాం అన్యాయముభేన వ్యావృత్తిముభేనవా ప్రవృత్తినిమిత్తభేదస్యావశ్యా శ్రయణీయత్వమాహ (తతేతి). † తస్మిన్ శోవిశేష  
ఇత్యత్రాహ (ఇయానితి) † అవశ్యాశ్రయణీయ ఇత్యత్రాభిప్రేతం వ్యావృత్తీనాం స్వరూపమాత్రేణై దూషణమాహ (నచేతి). † సామానాధికరణ్యా  
సిద్ధిమపపాదయతి (ఏకస్మిన్వీతి) పర్యాయత్వమాహం న్నష్టమితి తస్యకణ్ఠోక్తం † విశేషణభేదేనానేకార్థత్వాత్సామానాధికరణ్యలక్షణంహినిం నిరస్యతి  
(నచైకస్యేతి) విశిష్టతాభేదాత్ - తత్ప్రతివేషణాన్వయభేదాత్. తథావిధుపనేకార్థత్వం నవిరోధి - ప్రత్యుత్తానమూలమేవేత్యర్థః. † కుతఇత్యత్రాహ  
(భిన్నప్రవృత్తితి) విశేషణతోభిన్నార్థత్వే విశేష్యత్యైకార్థత్వేనతి హి సామానాధికరణ్యలక్షణ సాధ్యమితివ్యర్థః. సమానాధికరణం వాక్యం కిం కశ్చ  
సూచిశేష్యసంబంధపరమ్. ఉతవిశేష్యకృతపరమ్. ఉత ఉభయపరమ్. ప్రథమేవిశేష్యకృతప్రమాణం సన్యాత్. ద్వితీయే విశేషణాన్వయో నిష్ప్రమాణ  
కస్యాత్. తృతీయే సంబంధద్వయవైకవాక్యేన బోధయితుమశక్యత్వాత్. † వాక్యభేదప్రసక్తఇతి శేచిన్చీదయన్తి. తన్ను - ప్రాతిపదికేనైవవిశేషణా  
న్వయస్య బోధ్యతయా సమానవిధినిర్దేశన విశేష్యకృత ప్రతిపాదనే వాక్యభేదప్రసక్తాభావాత్.

౨౯. † ఏవం సామానాధికరణ్యస్యాన్యత్రైత్యాపవత్త్యా సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య నిర్విశేషపరత్వం నిరస్తమ్. అధికారణవాక్యైకార్థ్యాన్నిర్విశేష  
పరత్వం నిరాకర్తం తదనుపపదతి (యదుక్తమిత్యాదినా) నదేనైకమేవేతి విజాతీయసజాతీయభేదవ్యావర్తకావధారణ్యయ సమభివ్యాఖ్యానప్రమద్వితీయప  
దంపాదేశేవ్యాత్మ్యన్యత్రభేదాభావగరమితి గుణతోపి సద్వితీయతాం నసహతీత్యర్థః. † \* యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః. తస్మాదేతద్భూత్వా  
నామరూపమన్నంచ జాయత ఇత్యాదినసగుణవిషయకారణవాక్యైకార్థ్యమస్తీత్యత్రాహ (అతేతి) సర్వశాఖాప్రత్యయన్తాయాన్నిర్గుణకారణవాక్యేషు  
సగుణత్వం సగుణకారణవాక్యేషు నిర్గుణత్వంవోక్తంసన్యాత్. తత్రాపచ్ఛేదన్తాయేన నిర్గుణవాక్యైపాలబ్ధ్యాత్సర్వకారణవాక్యాని నిర్గుణపరాణీత్యర్థః.  
† కారణవాక్యైకార్థ్యం కుతోపేక్షితమిత్యత్రాహ (కారణతయోపలక్షితస్యేతి) జగత్కారణత్వం తటస్థలక్షణం-నతు స్వరూపలక్షణమిత్యభిప్రాయో ఉప  
లక్షితశ్చేత్యర్థః. కారణత్వశ్చైతదోపవ్యావర్తకత్వాదైకార్థ్యమవర్జనీయ మిత్యర్థః. † అధ శోధకవాక్యానంతైకార్థ్యాన్నిర్విశేష పరతోపపాదనం  
నిరాచిక్షిర్గుణపదతి (అన్యథేతి) † అనూదితమర్థం దూషయతి (తదనుపపన్నమిత్యాదినా). † తత్ర ప్రథమం కారణవాక్యైకార్థ్యం సవిశేషవిషయత్వే  
నతీత్యాహ (జగదితి). † (తతైవేతి) అద్వితీయపదం యథా దిష్టాత్రస్తరనివారణగరమేవ భవతి. తథైవేత్యర్థః. † (విచిత్రశక్తియోగమేవేతి) ఉత్తరవాక్య

\* ౧ తదైతత్ బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి \* ౧ తత్తేజో సృజతేత్యాది. † అవిశేషేణాద్వితీయమిత్యక్తే నిమిత్తాన్తరమా త్రనిషేధః | కథం | జ్ఞాయత ఇతిచేత్ | † సిన్ధుతోర్భివృణ్ణ ఉపాదానకారణత్వమ్ \* ౨ సదేవ సోమ్యదమగ్రసీ దేన మేవేతి ప్రతిపాదితమ్. కార్యోత్పత్తిస్వాభావ్యేన బుద్ధిస్థం నిమిత్తాన్తరమితి తదేవాద్వితీయపదేన నిషిద్ధ్యత ఇత్యసగమ్యతే. † స్వనిషేధేహి స్వాభ్యుపగతాస్సిపాదయిషితా నిత్యత్వాదయశ్చ నిషిద్ధాస్సుః. సర్వకాఖాప్రత్యయన్యాయశ్చాత్రభ వతో వివరీతఫలః | † సర్వకాఖాను కారణాన్వయినాం సర్వజ్ఞత్వాదీనాం గుణానామిత్రోపసంహారపేతుత్వాత్. † అతరి కారణవాక్యస్వభావాదసి సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యనేన సవిశేషమేవ ప్రతిపాద్యత ఇతి విజ్ఞాయతే.

౮౯. † నచ నిర్గుణవాక్యవిరోధః † ప్రాకృత హేయగుణవిషయత్వాత్తేషాం \* ౩ నిర్గుణం \* ౪ నిరంజనం, నిమ్నశిం, నిష్క్రియం, శాస్త్రమిత్వాదీనామ్. † జ్ఞానమాత్రస్వరూపవాదిన్యోపి శ్రుతయః బ్రహ్మణో జ్ఞానస్వరూపతా మభిదధతి. † నతానతానిర్విశేషజ్ఞానమాత్రమేవ తత్త్వమ్ † జ్ఞాతురేవ జ్ఞానస్వరూపత్వాత్ | † జ్ఞానస్వరూపస్యైవ తస్య జ్ఞానాశ్రయ

ముపాదానభూతిస్తేవ బ్రహ్మణోఽధిష్టాత్మకప్రకృతియోగ మేవావగమయతి - నతు నిర్గుణత్వివిత్వర్థం. † శబ్దతే (అవిశేషేణతి) స్వనిషేధస్య నిమిత్తాన్తరనిషేధస్యచ సాధారణమద్వితీయపదమ్ | నిరుపపదత్వాత్. కింఁ ఉపక్రమే సదేవకమేవేతి సజాతీయవిజాతీయభేదయోర్నిషిద్ధత్వా దేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయాస్పజాతీయవిజాతీయభేదమాత్రమిథ్యాత్వేననుపపన్నత్వాచ్చ. † అద్వితీయపదముపక్రమేనుగుణ్యేన స్వగతభేదనిషేధసంగత్యాత్ | నతూత్తరవాక్యానుగుణం స్యాత్ | ఉపక్రమప్రాబల్యాదితి సాక్షాత్పూర్వపక్షిచోద్యమ్. నిమిత్తత్వోపాదానత్వేఉభేత్యుత్తరత్ర గ్రహయేత్. తత్రో పాదానాన్తరమద్వితీయపదేన నిషిద్ధ్యత | నతు నిమిత్తాన్తరమితి పార్శ్వస్థచోద్యమ్. తత్రాహ (సిన్ధుతోరితి) అనేన శబ్దాద్వియం పరిహృత భవతి \* తదైతత్తేత్యన్తరోక్తత్వాదన్యవాక్యస్య కారణపరత్వం నాపలపనీయమిత్యభిప్రాయేః సిన్ధుతోరిత్యుక్తమ్. కారణపరత్వేనచతి అగ్రశబ్దేన విజాతీయకాలసద్భూతసిద్ధేర్నివానాదిత్యక్రతే, రకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాకాదిశ్రుత్యర్థాపత్త్యా. వైషమ్యనైర్వర్ణ్యసంహారాయ జీవానాం [కర్త] నూత్నభేదస్య ప్రశయదకాయా మధ్యుపగమా, దేకత్వావధారణస్య జీవమాత్మభేదసహత్వస్య పరైరభ్యుపగమస్తత్త్వాత్ | సార్వజ్ఞస్యసర్వకృతత్వాదీనాం సర్గోపయికత్వాచ్చ | విజాతీయసజాతీయస్యగతభేదాభావస్య దుర్బుతత్వాత్ ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయాశ్చిక్తార్థావిరోధేన నిర్వాప్యత్వాత్ పరతస్త్రిభేదస్య విహితత్వాత్ | నిషేధస్యచ విహితవ్యుతిరిక్తవిషయత్వాత్, స్వతస్త్వరూపభేదవిశేషస్య \* నతత్ప్రమశ్చాభ్యుదికశ్చ దృశ్యత ఇత్యాది భిన్నపిద్ధత్వాత్ | సామాన్యనిషేధస్యచ తత్పర్యవసానస్య న్యాయత్వాచ్చ, అద్వితీయపదస్య స్వతస్త్రిభేద నిషేధపరత్వే ప్రాప్తేనచి అవిభక్తనామరూ పతాప్రతిపాదకే వైకమితిపదేనాపాదానత్వస్య సిద్ధత్వాన్నిమిత్తాన్తరస్య బుద్ధిస్థత్వాచ్చ, నిమిత్తాన్తరరూపస్వతస్త్వస్వనిషేధపరమద్వితీయపదమిత్యర్థం. † సర్వనిషేధోఽనిష్టమాహ (నచేతి) సర్వకాఖాప్రత్యయన్యాయస్య † నిర్విశేషత్వమాదే వివరీతత్వమాహ (సర్వకాఖేతి) అత్ర - నిర్గుణవాచే. అత్ర ధన త ఇత్యుపాలమ్నాహ | సర్వకాఖాప్రత్యయన్యాయోఽనుక్రమణీయకారణః | నతూక్రగుణత్వాగఫలఇతి త్వత్వత్వవివరీతఫలప్రతిఫల్యార్థః. † కలిశేషచోద్యే కారణవాక్యైకార్థ్యం నిగమయతి (అత ఇతి) సకేవలం సామానాధికరణ్యాన్యథానుపపత్త్యా కారణవాక్యైకార్థ్యాచ్చ సవిశేషపరిత్యగ్నిత్యుప శబ్దస్య భావః. [ఇత్యుపజ్ఞానసామానాధికరణ్యనిరాసేన సత్త్వాదివాక్యస్య సవిశేషవిషయత్వేననురంజమ్].

౯౦. † అథ శోధకవాక్యాన్తరైకార్థ్యం నిర్విశేషపరత్వేహేతుం నిరన్యతి (నచేతి). † పరేణావచ్ఛేదన్యాయేనహి నిర్గుణసగుణవాక్యవిరోధః పరిహృతః. అత్ర భిన్నవిషయత్వాద్విరోధవేన నాస్తీత్యాహ (ప్రాకృతేతి). † నిర్గుణమితి గుణసామాన్యనిషేధః. నిమ్నశమితి శరీరసామాన్యనిషేధః. నిష్క్రియమితి క్రియసామాన్యనిషేధః. సగుణనిషేధస్సంకోచయితవ్యః | ఆర్థగుణనిషేధబలేన సర్వగుణవిరహావగమాత్ | జ్ఞానస్య జ్ఞానాదిగుణాశ్రయ త్యాదర్శనాత్ | బ్రహ్మణో జ్ఞానమాత్రత్వప్రతిపాదనేన నిర్గుణత్వంహి ఫలితమితి శబ్దాయా మార్గగుణనిషేధం పరిహర్తుం శ్రుతిప్రతిపన్నమగుమనుభా వతే (జ్ఞానమాత్రేతి) † తతోకిమిత్యత్రాహ (సతావతేతి) † కుతభిత్వకేషాయాం కిం జ్ఞానత్వాత్ జ్ఞానానాశ్రయత్వముచ్యతే. ఏమేకజాతీయప్రస్య యోన్నియతధర్మర్పిభావానుపపత్తేరితి వికల్పేప్రథమం ప్రతిపత్తి (జ్ఞాతురేవ జ్ఞానస్వరూపత్వాదితి) అయమర్థః - జ్ఞానస్య జ్ఞానాదిగుణాశ్రయత్వా భావః కిం వ్యాప్త్య కర్తృతే | ఉత్ శ్రుతిబలాత్. వ్యాప్త్యచేత్ జ్ఞానానాశ్రయభూతం విషయప్రకాశకం జ్ఞానం కస్యచిద్ధర్మభూతమేన దృష్టమితి ధృ త్వేనాక్షేపియతామ్ | యది శ్రుతిబలాత్ స్వతస్త్వత్వేనాక్షేపియతే | తస్మిన్శ్రుతిబలాదేవ జ్ఞానాశ్రయత్వమన్యక్షేపియతానితి. జ్ఞానానాశ్రయత్వం ధర్మభూతజ్ఞానత్వప్రయుక్తమ్ | నతు జ్ఞానత్వమాత్రప్రయుక్తమితి సోపాధికత్వమ్ | అతోన్యాప్తివిరోధశ్చ నాస్తి యదా - జడస్య ఘటాదేరివ జ్ఞా త్వత్వాయాగాత్ జ్ఞాత్వత్వేనైవ జ్ఞానస్వరూపత్వమర్థసిద్ధమ్. ద్వితీయం ప్రతిపత్తి (జ్ఞానస్వరూపస్యేతి) ఏకజాతీయద్రవ్యయోర్నియతధర్మధర్మభావ

త్వం మణిమ్యమణిదీపాదినమ్యక్తమేవేత్వక్తమ్. † జ్ఞాత్వత్వమేవహి సర్వాత్మతయో నదన్తి ‡ \* ౧ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్. † \* ౨ తద్దేక్షత. \* ౩ సేయం దేవతైక్షత. \* ౪ స ఈక్షత లోకాన్న సృజాత్తి. \* ౫ నిర్వో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనా నామో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్. \* ౬ జ్ఞాత్వాద్వావజావీశనీశో. \* ౭ తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవతానాం పరిమంచ దైవతమ్ | పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాద్విదామ దేవం భువనేశమాద్యమ్. \* ౮ నతస్య కార్యం కరణంచ విద్యతే సతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే | పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ స్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ. \* ౯ ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్తా విదో విమృత్సుర్విశోకో విజఘ్నిత్యోనైషి పానస్సత్యకామస్సత్య సద్గుల్ఫ ఇత్యాద్యాత్మశ్చిత యోజ్ఞాత్వత్వప్రముఖా కల్యాణగుణాః జ్ఞానస్వరూపస్త్వేవ బ్రహ్మణాన్విభావికాన్వదన్తి. సమస్తహేయహితతాంచ.

శాఖుద్వైతత్వార్థః. † శ్రుత్యా జ్ఞానాశ్రయస్యే సిద్ధిమి తథాభ్యుపగమ ఇత్యతాప (జ్ఞాత్వత్వమేవహిత) † యావ - (జ్ఞాతుచేవ జ్ఞానస్వరూపత్వా దితి) ‡ జ్ఞాతుర్జ్ఞానస్వరూపత్వావిరోధాదిత్యర్థః. † ఏకజాతీయద్రవ్యయోర్నియతగ్ధర్మర్మభావానుపగత్వా విరోధం పరిహరితి (జ్ఞానస్వరూపత్వైవేతి)

† జ్ఞానతాన్విజ్ఞానానాశ్రయత్వంపరిహరితి (జ్ఞాత్వత్వమేవహిత) పూర్వపదభిప్రాయః. జ్ఞాత్వత్వం యథా ఫలితం భవతి | తాదృశగుణా రాజ్య జ్ఞాత్వ త్వకర్ణోక్తిమిత్యర్థం శ్రుతయస్సర్వశబ్దవివక్షితాః. [బహువచనే] బహువచనవిద్యాకాన్వివా వివక్షితాని. ఏవకారేణ జ్ఞాత్వత్వస్వానన్యధాసిద్ధిరభిప్రేతా | హిశబ్దో హేతా | జ్ఞాత్వత్వస్య శ్రుతిసిద్ధత్వాన్వక్తావిద్యమపవ త్తిత్వార్థః † కాశిపునశ్చుితయ ఇత్యేషమయాం ఆర్థగుణనిషేధపరిహారార్థం నిర్ణయశ్రుతి సంకోచసిద్ధ్యర్థం నగుణశ్రుతిసామావిదికగుణవిషయత్వశక్త్యా సమాకార్యంచ శ్రుతిర్ద్రవ్యయంస్థాభిరేతత్ప్రయోజనత్రయసిద్ధిం చ దృశ్యతి (యద్యద్యజ్ఞ ఇ త్యాదినా) యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ - నన్యం స్వరూపతః ప్రకారతశ్చ జానాతిత్వార్థః. † జ్ఞానస్య నన్యవిషయత్వం తస్య సమస్తేవస్థితేషుప్రకారయోగిత్యే ఆత్మ సంబంధిత్వంచ దర్శయతి (తద్దేక్షతేత్యాదిత్రయేణ) నిర్వోనిత్యానామిత్యుత్ర చేతనబహుత్వముక్తిమ్ | కామప్రదత్తంచ. జ్ఞాత్వాద్వావిత్వత్వ జ్ఞాత్వత్వ మిశ్వరత్వంచ. తమీశ్వరాణామిత్యుత్ర ఈశ్వరత్వదేవతాత్వపరిత్యాని. ఈశ్వరత్వం - నియస్తృప్తమ్. నియామ్యవిషయజ్ఞానవతపి నియస్తృత్వాత్. నియమనస్య జ్ఞానవిశేషరూపత్వాచ్చ. నియస్తృప్తేన జ్ఞాత్వత్వసిద్ధిః. దేవతాత్వం - కర్తారాధ్యత్వమ్. పతిత్వం - శేషిత్వమ్. నతస్యేతి కార్యం శరీరమ్. కరణమింద్రియాది \* కార్యకారణ దృష్ట్యితిప్రయోగాత్, సమాభ్యధికనిషేధశ్చాత్మ క్రూయతే. తేనాన్వీతియమితి సామాన్యనిషేధస్య \* ఛాగోవా ను స్త్రీవర్ణాదితి న్యాయాదీర్వరరూప ద్వితియవిశేషపర్యవసాయిత్వం సూచితమ్. పరాస్యేతి జ్ఞానశక్త్యాదీనాం స్వాభావికత్వముక్తిమ్. క్రియా - ని యమనమ్. ఏషఆత్మేతి విశేషవిధానమ్. విశేషనిషేధశ్చ. ఆర్థగుణనిషేధస్య పరిహారవ్యతామభిప్రేత్య జ్ఞానస్వరూపత్వైకత్వముక్తిమ్. ఆవిదిగత్య ని రాకరణాయ స్వాభావికానిత్యముక్తిమ్. సమస్తహేయరహితతాంచేత్యనేనాపాద్యవిదిగత్యశక్త్యా అర్థాత్పరహ్యతా. కించ—జ్ఞాత్వత్వప్రముఖా కల్యాణగుణాః సమస్తహేయరహితతాంచేత్యనేన నిర్ణయవాన్యస్య సంబంధిత్యుత్తిత్వంచోపపాదితం భవతి. తథాహి - కల్యాణగుణానిత్యస్వాయ మభిప్రాయః—గుణవిశేషవిధానం గుణసామాన్యనిషేధో నబాధితుం ప్రభవతి | అమిత తద్వ్యతిరిక్తవిషయఏవ భవతి. అన్యథా \* నహింస్యాత్సర్వా భూతానీతి సామాన్యనిషేధేన \* అగ్నిహోమీయం పశుమాలభేతేతి హింసావిశేషవిధానబాధప్రసక్తాదితి. సమస్తహేయరహితతాంచేత్యస్వాయవర్థః | యథా \* పశునాయజేత \* ఛాగస్య వపాయాఇత్యాదిభిః \* ఛాగోవా మస్త్రీవర్ణాదితి సూత్రోక్తస్వాయాత్సామాన్యశబ్దో విశేషదృశ్యనేన తత్ర పర్యవస్యతి. తథా గుణసామాన్యనిషేధో విశేషగుణనిషేధే పర్యవస్యతీతి. కించ—సామాన్యశబ్దానాం విశేషపర్యవసాయిత్వం వ్యుత్పత్తిసిద్ధిమ్. యథా గామానయ | గాం బధానేత్యాదిభిః సామాన్యశబ్దో విశేషకటాక్షేణ ప్రయోజకవృద్ధేన ప్రయుజ్యతే. తతఏవహి తత్ర ప్రయోజ్యవృద్ధశ్చ సర్వా గోవ్యక్తిరానయతి | కింతు వివక్షితవ్యక్తి విశేషమేవానయతి | తిద్దైవహి తత్ర వ్యుత్పత్తిః. ఏవం జ్ఞాత్వత్వప్రముఖా కల్యాణగుణానిత్యనేన | సమస్త హేయరహితతాంచేత్యనేనచ | ఉత్పర్గాపవాదన్యాయస్సామాన్యవిశేషన్యాయశ్చాభిప్రేతః. ఉపాత్తివిశేషవ్యతిరిక్తవిషయే సామాన్యశబ్దస్య విరోధపరి హారాయ సంకోచ ఉత్పర్గాపవాదన్యాయః | అవిరోధేషి వైయర్థ్యపరిహారాయ సంకోచశ్చేద్గోబలీపర్వన్యాయః. ఉపాత్తివిశేషవిషయే తస్య సంకోచ స్సామాన్యవిశేషన్యాయఇతిభిదా. కించ—అధ్యాత్మశాస్త్రేణ గుణశబ్దస్యత్వైరజస్తమస్సు ప్రసిద్ధః \* సహి తస్య గుణాన్యచ్చే నర్వైర్ద్రుగ్నితైరపి | వత్సం శక్త్యా వియుక్తస్య సత్త్వైర్దైర్వరభిర్దైర్దైః || \* సత్త్వం రజస్తమఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః | నిర్ణయస్వాప్రమేయస్య \* గుణాగుణేషు వర్తంతే \* కారణం గుణసంగోన్య \* నిర్గుణం గుణభోక్తృచ \* నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం \* దైవీ హేయేషా గుణమయీ మమ మయా దురత్యయా \* వినా హేయైర్గుణాదిభిః \* గుణాదిదోషాంశ్చ మనీ వ్యతీతః \* గుణకలుషస్య ననాతనేన తేనేత్యాదిభిః. ఏవం శేవలగుణశబ్దస్య సత్త్వైదిపరత్వేన ప్రసిద్ధి ప్రాయస్యాన్నిర్గుణశబ్దాన్వత్త్వైదినిషేధపరాః. † అయం విషయ విభాగో నశేవలమస్తాభిర్నిష్నాపనిషద్వాన్యేషు గుణవిశేషవిధాన గుణవిశేషనిషేధ

౧॥ ముద్గా - ౧ ము - ౧ - ఖ - ౯. ౨॥ ఛా - ౬ ప్ర - ౨ ఖ - ౩. ౩॥ ఛా - ౬ ప్ర - ౩ ఖ - ౨. ౪॥ ఐతరే - ౧ ఖ - ౧. ౫॥ కథ - ౨ అ - ౫ వల్లీ ౧౩. ౬॥ శ్వే - ౧ అ - ౯. ౭॥ శ్వే - ౬ అ - ౭. ౮॥ శ్వే - ౬ అ - ౮. ౯॥ ఛా - ౮ ప్ర - ౧ ఖ - ౫.

† నిర్గుణవాక్యానాం సగుణవాక్యానాంచ విషయమపమాతపా ష్టేత్యాద్యపిపాస ఇత్యస్తేన హేయగుణాకా ప్రతిషేధ్య సత్య కామ సుత్యసద్బుద్ధి ఇతి బ్రహ్మణికల్యాణగుణాన్విదధతీయం శ్రుతిరేనవివినక్తి † తిసగుణనిర్గుణవాక్యయోర్విరోధాభావా † దస్యతరస్య మిధ్యావిషయతాశ్చియణమపి నాశజ్ఞనీయమ్.

దర్శనాన్నిశ్చయతే. ఏకస్మిన్నేవ వాక్యే విషయవిభాగో ఘట్టభేదాత్ (విద్యుదేతి) గుణసామాన్యనిషేధవద్గుణసామాన్యవిగ్రహణాత్ సాధ్యతాని మేన నిర్గుణవాక్యానాం సగుణవాక్యానాంచేత్త్వక్తిమ్. సహిశ్రుతిమ గుణసామాన్యవిధానం క్వచిద్భృత్యతే. గుణవిశేషానిహితా గుణానస్తే తావత్సహజితా హ్యతగుణకబ్జస్తా పాదేయపమగుణానః \* వ్యాయాంత్యైర్యస్య సోకా సతీ క్వాః \* సతేనజానామయంతైకదేశత్వమ్ \* నా సాం గుణానాం సత్త్వస్థిత్యాన స్తృతివననాభిప్రాయేనా సగుణవాక్యానామిత్యుక్తిమ్. తత్ర గుణకబ్జం కోషప్రతినిక్షనం. అంతరభాగవిద్యే. † ప్రకటనా, కర్మాగణా న్నాయేన కల్యాణగుణాని విశేషవర్తపాసస్య న్యాయత్యాన్ని. ఉక్తన్యాయద్యయేన విరోధాభావాపచేదన్యాయాన్వయవిచారాత్ (ఇతిసగుణ నిర్గుణవాక్యయోతి) ఇతి శబ్దేన పూర్వోక్తసర్వ హేతుతా వివక్షితా ఉత్సాహపవాదన్యాయాత్, సామన్య విశేషాన్యాయా, సత్త్వస్థితా స్థితృ గుణ కబ్జస్య సత్త్వవిషయ ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యా, ష్టేత్వస్థిః. † (సగుణనిర్గుణవాక్యయోతి) అప్రతిని విషయవిభాగాన్యవిరోధాత్ ఇతి నాచ్యవేదనాత్ సత్యత్వ ఇతిభావః † (అన్యతరస్య మిధ్యావిషయతాశ్చియణమపి నాశజ్ఞనీయమితి) సగుణవాక్యస్యేతి సహజ్యక్తిం, కౌంటి అన్యతరస్యేత్వక్తిమ్. విద్యుదేన నిర్గుణ వాక్యస్యనా నిర్గుణేన సగుణవాక్యస్యనా బాధాశ్చయణమనపన్నమిత్యర్థం. అప్రాయమభిప్రాయమ్ — పూర్వం విరోధో నాస్తితి సంబంధిత్వమ్. ఇతా నీం విరోధాభ్యుపగమే నాయమపచేదన్యాయవిషయః. అపిచ విరోధాధికరణ న్యాయవిషయవినోతి. లభాహి - అపచేదన్యాయావాన్వయినతి విరోధపార్యాపర్యవిషయః. ఉద్ఘాత్యపతిహారోరుభయోరపచేదనియమా నాస్తి. తత్రాపి క్రమేణాపచేదోన్యాయానాం. నిర్గుణమపిచ సత్త్వస్థి దక్షిణాకర్తాదక్షిణాకర్తవిరోధనియమః. ఉభయోరవర్తపచేదే తస్య క్రిమభావిత్యే ఉద్ఘాత్యపచేదం పూర్వభావే. ఇతిసగుణ నిర్గుణవాక్యయోతి నా వివక్షి యేతేతివా నియమాపి నాస్తి. అతోపచేదన్యాయవిషయః ప్రయోగావధికవిరోధం. సగుణనిర్గుణవాక్యవిరోధస్య నిర్గుణానియమ స్థితి మేనగుణా తయా నియతపార్యాపర్యస్థి. అతో విరోధాభ్యుపగమేపన్యాయవిరోధపార్యాపర్యవిషయోపచేదనియమా నాత్ర సత్త్వస్థిః. అపిచ విరోధాధికరణన్యాయవిషయ ప్రవర్తతే. తద్విషయేనా పార్యాపర్యనియమా విరోధనియమశ్చ వివక్షితే తథాహి \* కౌంటిసత్త్వం నిర్గుణానియమ స్థితి మేనగుణానాం నిర్గుణానియమ స్థితిః. తత్ర శ్రుతిః ప్రథమతవప్రమితిం జనయతి - నిరపేక్షప్రమాణత్వేత్. స్థితిస్థితి నిర్గుణానియమ స్థితిః ప్రవర్తన మానసాపేక్షతయా విలమితప్రవృత్తిః. అతస్తుత్ర పార్యాపర్యం నియతమ్. కౌంటిసత్త్వం తద్వివక్షయోర్విరోధస్థితి విషయః. తత్ర పూర్వమేవ ప్రమిత్యాం జాతాయాం తద్విరుద్ధార్థ కాలాత్వయావదిష్టస్థాన్యత్. అతో విలంబితధీహేతోశ్చిధుధీహేతుర్భూతీయానితి న్యాయాన్మాన్వయస్థాన్యత్ ప్రవర్తతీ యిన్వయిత్వ త్తరకాస్తానినదయమ. నన్వితాధీతమేవ హ్యుత్తరకాస్త్రమితిచేత్. తతంకిమ్. ప్రవర్తనమదయోపాన్యాయమ. సత్త్వస్థితినియమః. అవిద్యో యూపితినిత్. నను—తత్ర శ్రుతిత్వ స్థితిత్వే బాధ్యబాధకభావప్రయోజకే. నైవమ్ - శ్రుతిత్వ స్థితిత్వయా. పార్యాపర్యం సాంబంధ్య త్వేనసేదం పార్యాపర్యమేవ బాధ్యబాధకభావహేతురితి న్యాయసామ్యత్వగుణవాక్యబలీయస్థితి. యదన్వ—నూర్భూత్విరోధాధికరణ నియమః. సక్రమాధికరణన్యాయవిషయ ప్రవర్తతే-విరోధపార్యాపర్యనియమాత్. అతస్సగుణవాక్య పతిబద్ధత్వానిర్గుణానియమస్థితి. నను (ప్ర) మాప్రవర్తతీ విలమితస్థితిత్వ త్త్రవతిబద్ధకం చేత్—సేదం రజతమితి జ్ఞానాదయమిదం రజతమితి ధీః ప్రతిబద్ధా (శీ)త్వ తిచేత్. స. నిర్గుణానియమస్థితినియమాత్ జ్ఞాపకయాంత్యవైషమ్యాత్. సత్తయా జ్ఞాపకంహి ప్రమాణం పూర్వాపరపరామర్శనిరపేక్షం జ్ఞానం జనయతి. త్పత్తిత్వమ్. జ్ఞానమ్ \* పూర్వం బాధేన సాత్త్వ త్త్రవతిబద్ధసహి సిద్ధతీతిన్యాయాత్సార్వం బాధిత్యేవ్రాదేతి. జ్ఞాయమానతయా జ్ఞాపకంతు యోగ్యతాపరామర్శసాపేక్ష ప్రమితి. జనయతి. తత్ర పరామర్శదళాయాం పూర్వప్రమాణేన విరుద్ధార్థప్రమితిశ్చేతాప్రమితిరుత్తరోత్పత్తిం ప్రతిబద్ధాతీతి వైషమ్యమితి. ఏనా తద్వ సేదం రజతమితి జ్ఞానస్య ఇదం రజతమితి పరామర్శసాపేక్షత్వాత్సార్వజ్ఞానేన ప్రతిబద్ధస్య సేదం రజతమితి జ్ఞానస్థానదయప్రవర్తక ఇతిచన్. ఇతియస్య ప్రవర్తకీత్వేతరజ్ఞానజననే పూర్వపరామర్శనిరపేక్షత్వాత్. ఇదాని శుక్తిరియమితి శుక్తిత్వవిషయాహ్యుత్తరప్రమితిః. శుక్తిత్వప్రతికేళ్ళ సగజత ప్రతి పత్తిసాపేక్షత్వమ్. శుక్తిత్వే గృహీతేన తద్వివక్షయోగభూతో సేదం రజతమితి వ్యవహారో నభూత్తిభిరత్యాన్వృతియోగిసాపేక్ష. ప్రసిద్ధిః. తత్సాపేక్షత్వం చ శబ్దస్యభావాధీనమ్. అతస్సుక్తిజ్ఞానం రజతజ్ఞాననిరపేక్షముదయమానం పూర్వం బాధిత్యేవ్రాదేతి అతో నిరపితిరోధపార్యాపర్యవిషయః. ఉపాక్రమాధికరణ న్యాయవివక్షప్రవర్తతేచేత్ విరోధాధికరణన్యాయవివక్షా ప్రవర్తతే. సత్యపచేదనియమ. సచేద్యశ్చ తే యది ప్రవర్తతే ప శాన్వయ్యధుకప్రవర్తం స్థాన్యత్. చరమభావిమో సహింస్థానితినిషేధస్య ప్రబలత్వాత్. తతశ్చానుస్థానవిరోధః. సగుణనిర్గుణవాక్యయోర్విరోధపార్యా పర్యనియమపచేదన్యాయాత్. అతో (ప్ర) విరోధాధికరణన్యాయవిషయత్వేనాత్ర అపచేదన్యాయానపకాశాత్సగుణవాక్యానాం బలీయత్వం సిద్ధమితి. ఏతదభిప్రాయేనాన్వయస్థితిత్వక్తిమ్. ఉపాధ్యయ క్రిపూర్వకశ్రుత్యుక్తానాం గుణానాం నిరపాధికత్వస్య సర్వత్రప్రాప్తత్వాత్, స్వాభావాత్ప్రకటణః \* నాన్వయి హేతుగ్యతాచేదన్యాయోతి క్రాశ్వరత్వన్యాహేతుకరాశనస్య హే) త్వశ్రవణేన తదాపయికగుణానామపి నిరపాధికత్వసిద్ధే జ్ఞానకర్తృ విభావతమ్యాపాధినిత్యాత్ తత్త్వప్రవర్తకత్వం సత్త్వకామత్వద్యుక్తేః \* త ఇమే సత్యాః కామాఇతి న్యాయమన్వయత్వత్వక్రతేః \* పరాస్య



౯౦. \* ౧ † భీమాస్వాద్వాతగిపపత్యత్వాదినా బ్రహ్మగుణానా † రభ్య \* ౨ తే యేశతమత్వనుక్రమేణ † తే త్రజ్ఞానద్వాతిశయముక్త్యా \* ౩ యతో వాచో నివ ర్తనే అప్రాప్య మనసానహ ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వానితి బ్రహ్మణః ।

శక్తిః \* తే యే శతమత్వాదిభిరుణానామపరిమిత్యై ప్రతిపాదనేన కర్తవ్యసంబంధవ్యాపకపరిచ్ఛేదనివృత్త్యా వ్యాపకత్వేనంబంధనివృత్తేనంబంధిత్వాత్, స్వాభావికత్వేనోక్తిరహితగుణవరనాశ్యేషస్య సర్వకాఖ్యాప్రత్యయన్యాయేన గుణానాం స్వాభావికత్వసిద్ధేః \* ఆనందం బ్రహ్మణః తాత్పర్యవిజ్ఞప్రాపూర్యత్. ఉత్పన్నాపవాదన్యాయసామాన్యవిశేషన్యాయాభ్యాం విషయవిభాగాదేకస్యాం శ్రుతానేన విషయవిభాగస్య దృష్టతయాపి విరోధాభావాదపచ్ఛేదన్యాయావిషయత్వాత్ । విరోధేనత్యపి విరోధాదేకరణన్యాయేన సగుణవాక్యప్రాబల్యాత్. \* యస్యస్వస్థ్యై ఇత్యదిషు ఉపాసవిధిరహితేషు వాక్యేషు స్వరూపవత్సృతిస్సత్వాత్ । మానూర్ధాగోచరతయామహావిషయత్వానంభనేన నిష్కేదమశక్యత్వాత్ \* అత్తావా అతే ద్రుష్టవ్యః \* సత్యం జ్ఞానమనందంబ్రహ్మ యోదేద \* అత్తానమనవిద్య ప్రజన్తేతాంశ్చ సత్యైకకామానితి కన్యవిరుపాస్యత్వేనావ్యస్వరూపేతి తుల్యత్వాత్ । అధ్యాత్మశాస్త్రేషు సత్యైదిషు గుణశబ్దస్యప్రసిద్ధిప్రాపూర్యత్వాత్ నిర్గుణవాక్యవిషయత్వాభావాద్బ్రహ్మతత్త్వాణాం కాలాత్యయాపదిష్టత్వాత్, దపదానందస్య యసహితాద్వితీయత్వేనతిజ్ఞానానంద స్వరూపత్వవాఙ్మన నిష్కృతిజ్ఞేయత్వనిష్కేదరూపార్థగుణవిశేధానాం పరిమితత్వస్య నిరుపాధికా బ్రహ్మగుణా ఇత్యుక్తవత్త్వమాకాంక్షిం గ్రహం ప్రప్యత్తిసౌకర్యాయ దర్శితం. [ఇతినిర్వృత్తీశ్రుతీనాం సాయగుణనిష్కేదపరత్వసమర్థనమ్].

౯౦. † సత్యం జ్ఞానమితి జ్ఞానపదేన సిద్ధస్వాధ్యక్షగుణవిశేషః పూర్వం పరిమితః. అదైతదనువాచోపసంహారేద \* యతో వాచో నివ ర్తనే అప్రాప్య మనసా సహేతి వాఙ్మనసనివృత్త్యభిధానా నిర్గుణత్వం ఫలితమ్. అతస్తదేకాన్త్యాత్వ సత్యజ్ఞానాదివాక్యస్య నిర్విశేషపరత్వమితి శక్త్యా యామార్గగుణవిశేధపరితయా పరోక్తస్యాన్య వాక్యసోక్త్యాధానగుణ్యముపపాదయతి (భీమాస్వాదిత్యాదినా) భీమాస్వాదిత్యనేన ఆజ్ఞానయత్వత్వమున్నతే. † (తే త్రజ్ఞానద్వాతిశయముక్త్యేతి) అత్ర నిర్విశేషత్వం ప్రతిపిపాదయిషితంచేద్గుణానాం క్రమేణ న్యూనతాం ప్రతిపాద్య సర్వాభావే పర్యవసితం యుక్తమ్. అత్రతమ క్రమేణ గుణానామాధిక్యముక్త్యా వాఙ్మనసనివృత్త్యభిధానమానందాదేవత్వేభిప్రాయః. యథా \* సంఖ్యాతుం నైవ శక్యస్తే గుణాదోమాశ్చ శాస్త్రేణః । ఆనన్త్యాత్వేనమారాగిరభావాదేవ పశ్యమితి. ప్రథమం మనుష్యానందమరభ్య క్రమేణాతిశయో దర్శితః. సాధుయవాధ్యా యకః - సాను - యథావిధి. సమ్యక్సంప్రదాయసిద్ధతయా స్వరవల్లాది భంశరహితంవా. యువకజ్జేన ప్రత్యగత్వం వివక్షితమ్ । అవిస్తరజ్ఞానిత్వ త్వ ననం యథా భవతి తథాఽధ్యయనవానిశ్చిర్ధః. యదా - స్వసమయస్కానాం సర్వేషామధ్యా [య]వ) కః. తదధికజ్ఞానఇత్యర్థః. ఆశిష్ఠః - ఆశు తరక్రియః, యదా - అశనత్తమః - అశోగఇత్యర్థః. యదా - అశీర్వాదవిషయభూతః - సర్వానురంజకఇత్యర్థః. \* సర్వాదేవాన్మమస్య నీతిత్. బలిష్ఠః - మమోబలవాక్. ద్రష్టివైదితి శాశీరబలస్యోక్తత్వాత్. యదా - ద్రష్టిష్ఠః - దృఢతరః - సత్యవ్యవస్థితస్వభావఇత్యర్థః. బలిష్ఠః - శాశీర మానస సర్వవిధబలవాక్. వి త్రస్య పూర్ణా - వి త్రే పూర్ణా \* పూర్ణగుణసహితార్థసదస్యయత్యవ్యవసానాధికరణేనేతి షష్ట్యనుజ్ఞానాత్. స ఏకో మానుష ఆనందః. ఏవం గుణసముదాయం విభూతిహృత్సంహార్యా సమికో మానుష ఆనందఇతి శ్రుత్యాన్వరసత్యస్తస్తేవానందత్వముక్తమ్. అనుకూలత్వం హ్యనందత్వం నివర్త్యానిష్కర్మస్థానాధనత్వానపేక్షవిష్టత్వ మనుకూలత్వమ్. ఉక్తలక్షణయోగాద్గుణవిభూత్యోరానందత్వముపపద్యతే. తద్విషయజ్ఞానస్యా ప్యనుకూలత్వం విషయానుకూలత్వ కృతమిత్వస్యయవ్యతిరేకసిద్ధమ్. ఏవంవసతి శ్రుతిస్సాన్వరన్యంచ సిద్ధతి. గుణవిభూతిప్రకర్షముక్త్యా స ఆనందఇతి హ్యుక్తమ్. సతు తద్విషయజ్ఞానమితి. యువత్యాన్వద్యనేకగుణాక విభూతిమప్యన్త్యా తత్వముదాయమానందజ్జేన నిర్విశ్య తస్యానందస్య నిరతిశయత్వ ప్రతి పాదనాత్పర్యగుణానాం విభూతేశ్చానందవిధికాతిశయత్వం ప్రతిపాదితం భవతి. అనుకూలజ్ఞానస్యేవేవానందత్వమితి గుణవిభూతి విషయజ్ఞానస్యానందజ్జేపి తస్యానందస్య నిరవధికాతిశయత్వోక్త్యా గుణవిభూత్యోరప్యనందవిధికాతిశయత్వమర్థాదుక్తం భవతి. తదానందస్య గుణవిభూత్యానందస్యనిబంధత్వాదితి. † (ఆరభ్యేతి) ఉపక్రమానుగుణముప [రితన]నంహర) వాక్యం నేయమితి భావః. శ్రోత్రియస్యచాకామహతశ్చేతి వాక్యైరుక్తానందస్య భగవదానంద సామ్యముక్తంభవతి । బద్ధదశాయాం నిరతిశయానందానమ్భవాత్. శ్రోత్రియః - బ్రహ్మనిష్ఠః. అకామహతః - నివృత్తావిష్యత్వాత్సమస్తసాంసారికభో గానుసహతః \* స ఏకఃప్రజాపతీరానంద ఇత్యుక్తేన తే త్రజ్ఞానద్వాతిశయఉక్తః \* సమికోబ్రహ్మణ ఆనందఇతి భగవదానంద ఉక్త్యతే. చతుర్భూతానందపరత్వే బ్రహ్మణే [బ్రహ్మసర్వస్యహేతి]బ్రహ్మసర్వత్ ( \* పరంజైమినిర్భూత్యాత్ \* స్వావైకస్య బ్రహ్మబ్రహ్మవితి బ్రహ్మశబ్దస్య తత్రోప ముఖ్యస్యత్రేత్యన్య నూతితత్వాత్ । భాష్యే ప్రథమమాత్రస్యబ్రహ్మశబ్దవ్యాఖ్యానావసరే ప్రవర్ణితత్వాత్. \* బ్రహ్మవిదానోన్మితివర్తమ్ \* బ్రహ్మణా విపశ్చితా \* [ఆన న్దం బ్రహ్మ] \* ఆనందం బ్రహ్మణః \* అనన్ద్యి హేతి వేదచేత్ \* అస్మి బ్రహ్మచేద్యేదేతి ప్రకరణంబ్రహ్మశబ్దానాం బ్రహ్మపరత్వాత్ప్రకరణ విరోధశ్చ. ఆనందం బ్రహ్మణో విద్వానితి పూర్వోక్తౌత్తరత్రప ఆనందప్రతియోగిష్యుక్తస్తబ్రహ్మశబ్దసాన్వరస్యవిరోధశ్చ \* సైవానందశ్చేతి ప్రక్రాస్తబ్రహ్మసర్వస్య చ తుర్భూతానందేమోపసంహారానుపపత్తిశ్చ \* తదప్యేవజ్ఞోకోభవతితి బ్రహ్మనందం ప్రకృత్య వత్త్వమాణస్య శ్లోకస్య ఉక్తవిషయత్వవిరోధశ్చ \* స ఏకః ప్రజాపతీరితి నిరుపపదైక వచనాస్తప్రజాపతిశబ్దసాన్వరస్యభిన్నశ్చ. సచ తజ్జాత్యేకవచనమ్ । బహుత్వైకత్వవిషయాయాం బహువచన వైకవచననిర్దేశ ప్రకరణత్వాత్. దేవానాం దేవగర్భస్యాణాం మనుష్యగర్భస్యాణామిన్ద్రస్య బ్రహ్మస్యతేః ప్రజాపతీరితిపి నిర్దేశ్యతే. అత్రప్రజాపతిశబ్దశ్చతుర్భూతపరః. సమికో



౯౨. † \* ౧ యస్యామతం తస్య మతమ్ \* ౧ అవిజ్ఞాతం విజానతామితి బ్రహ్మణో జ్ఞానావిషయత్వము క్తంచేత్  
† \* ౨ బ్రహ్మవిదాబ్దోతి వరమ్ \* ౩ బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతీతి జ్ఞానాన్యోన్యోపదేశో నస్యాత్ † \* ౪ అసన్నేవ సభవతి అస  
ద్భూత్యేతివేదచేత్ । అస్తి బ్రహ్మేతిచేద్యేద । న ప్రమేనం తతోవిమరితి । బ్రహ్మవిషయజ్ఞానాసద్భావసద్భావాభ్యామాత్మ  
నాశమాత్మసత్తాంచ వదతి. † అతో బ్రహ్మవిషయవేదన మేవాపవగ్రహయంగ్రాయసర్వాత్మ్యుతయో విదధతి. † జ్ఞానంచో  
పాసనాత్మకమ్ । † ఉపాస్యంచ బ్రహ్మ సగుణమిత్యుక్తమ్ † \* ౫ యతోవాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసాసహేతి బ్రహ్మ  
ణోఽనస్తస్యాపరిచ్ఛిన్నగుణస్య వాజ్ఞసనయోరేతావదితి పరిచ్ఛేదాద్యోగ్యత్వప్రసేన బ్రహ్మసతావదితి బ్రహ్మపరిచ్ఛేద  
జ్ఞానవతాం బ్రహ్మవిజ్ఞాతమమతమిత్యుక్తమ్ । † అపరిచ్ఛిన్న త్వద్భూత్యణః. † అస్యథా \* ౧ యస్యామతం తస్యమతమ్ \*  
౧ విజ్ఞాతమవిజానతామితి మతత్వ విజ్ఞాతత్వ వచనం తత్రైవ విరుధ్యతే.

౯౩. † యత్తు \* ౬ నదృష్టేర్దోష్టారం నమతేర్ననారమితి శ్రుతిర్దృష్టేర్నత్యేతిరిక్తం ద్రష్టారం మనారంచ ప్ర  
తిషేధతీతి. † తదాగన్తుకచైతన్యగుణయోగితయా జ్ఞాతురజ్ఞానస్వరూపతాం కుతర్కసిద్ధాం మత్యా నతథాత్మానం పశ్యే-

౯౨. † అస సగుణానామేవ జ్ఞేయత్వం దృష్టమితి జ్ఞేయత్వనిషేధేన నిర్గుణత్వం ఫలితమితి జ్ఞేయత్వ నిషేధపరత్వేన పరోక్తం వాక్యముపా  
దత్తే (యస్మితి) † కిం జ్ఞానమాత్రావిషయత్వమ్ । ఉతోపాసనాత్మకజ్ఞానావిషయత్వమ్ । ఉత సగుణోపాసనా [త్మకజ్ఞానా] విషయత్వం వివక్షిత  
మితి వికల్పితముభిప్రేత్య ప్రథమం జ్ఞానమాత్రావిషయత్వం దూషయతి (బ్రహ్మవిదితి) † బ్రహ్మోపేద్యత్వే శ్రుతేరాదరాతిశయం దర్శయతి (అస  
న్నేవేతి). † న బ్రహ్మవేదనమహంగోపాయః । అపితు ప్రసక్తమిథ్యాత్వజ్ఞానమేవ తదుపాయఇతి పరైరుచ్యతే \* విషయాయమృతమశ్నుతే \* తదా  
వివాన్మానుమరూపాద్విముక్తః \* తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే \* జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణీత్యాదిప్రసిద్ధివిశేషవిషయేషు వాక్యేషు పవర్గోపాయతయా  
శ్రూయమాణస్య జ్ఞానస్య బ్రహ్మవిషయత్వే ప్రసంగమిథ్యాత్వే విషయతాసాధారణ్యాత్పరాశక్త్యాహ (అత ఇతి) అతః కేషు చిదాన్వేష్యేషుపవర్గో  
పాయజ్ఞానస్య బ్రహ్మవిషయత్వే దర్శనాత్. సర్వాత్మ్యుతయః - అనిర్దిష్టవిషయవిశేషా విద్యయామృతమశ్నుత ఇత్యాదికాః శ్రుతయోపి సర్వాభావప్ర  
త్యయన్యాదేన బ్రహ్మవిషయమేవ వేదనమపవర్గోపాయతయా విదధతిత్వర్థః. యదాన్వ-కేషుచిదాన్వేష్యవిషయత్వే శ్రుతే జ్ఞానమాత్రోపాయపరాత్మ్యుత  
యశ్చ సామాన్యవిశేషన్యాదౌ తత్రైవ పర్యవస్య స్థిత్యితిపాయః. † అథోపాసనాత్మకజ్ఞానావిషయత్వవత్తం దూషయతి (జ్ఞానంచేతి) \* తదేవ  
బ్రహ్మత్వం విద్ధి నేదం యదిదమపాసత ఇతి శ్రుతిరపాసనాత్మకజ్ఞానావిషయత్వకర్మాబీజమ్ । వాక్యార్థజ్ఞానసోపాయత్వానివపత్త్యుపపాదనాత్ప  
రిహృతమిత్యర్థః, నేదం యదిదమపాసత ఇత్యుచ్యాయమర్థః—యదిదం ప్రతికముపాసతే తన్న. తదేవ పరం బ్రహ్మత్వముపాస్మ్యేతి. † అస సగుణోపాసనా  
విషయత్వవత్తం ప్రతిక్షిపతి (ఉపాస్యంచేతి) నిర్గుణపరత్వేన పరోక్తాయాస్సవిద్యాయావన సగుణవిషయ త్వోపపాదనాదిభావః. యదాన్వ- † (జ్ఞా  
నంచోపాసనాత్మకమితి) జ్ఞానవిశేషవిషయత్వకర్మాత్వా జ్ఞేయత్వమాత్రనిషేధో దూరనిరస్త ఇతిభావః. † (ఉపాస్యంచేతి) జ్ఞేయత్వనిస్సత్త్వా నిషేధ  
యిషేత గుణానిస్సత్త్వవిధానబాధితా. తతశ్చజ్ఞేయత్వం బాధిత్యా జ్ఞేయత్వమాత్రనిషేధిభావః. † తర్హస్విజ్ఞాతత్వామతత్వశ్రుత్యోః కోర్థ ఇత్యత్రా  
హ (యతోవాదవతి) అసస్తశ్చేన సత్యం జ్ఞానమిత్యాదివాక్యం న్నారితమ్. అసస్త్యేతి స్వరూపానస్త్యముక్తమ్. అపరిచ్ఛిన్నగుణస్మితి గుణానస్త్యమ్.  
అస్తిన్నశ్చే \* సహి తస్య గుణాస్సత్యే వర్తేనైర్గుణైరపివత్సంశక్యాదియుక్తస్య వత్సానైర్గుణభిలేర్ధృణః ॥ \* నాస్తం గుణానాం గచ్ఛన్తి తేనానన్యాయ  
ముచ్యతే \* తవానస్తగుణస్యాపి వదేవ ప్రథమేగుణాః \* వన్యాయతైర్వస్య గుణా సకర్త్యా వత్సం సమేతైరపి సర్వలోకైః \* మహాత్మనశ్శుభ్రవక్రా  
నిపాశేర్విష్ణోర్జిష్ణోర్భువనదేవా త్తజస్య \* సకురుభాయుర్గుది కోటివహ్నిభవన్నరకావపి విశుద్ధచేతాః । వతే గుణానామయంతైకదేశం వదేన్నవా దేవవర  
ప్రసీద \* యథా రత్నాని జలధీరసంఖ్యేయూని పుత్రక । తథా గుణావాన్వనస్తస్య అసంఖ్యేయూ మహాత్మనః \* ఇషత్తయాన్నివర్తన్తే నాస్తరిక్షతీతి  
త్వయాత్ । మతిత్తయాన్నివర్తన్తే సగోవిదగుణక్షయా దిత్యాదిద్రష్టవ్యమ్. † పరిచ్ఛిన్నత్వజ్ఞానేకధంధర్మిణో బ్రహ్మోఽజ్ఞాతత్వమిత్యత్రాహ (అపరిచ్ఛిన్న  
త్వాద్భూత్యోగితి) బ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్య స్వరూపతో గుణతత్వాపరిచ్ఛిన్నత్వాదిత్యర్థః. † నకేవలం శ్రుత్యస్తరావిరోధార్థమేవ మరణక్తః - ఇతరథా  
స్వభావ్యాపాతప్రసక్త్యాచ్యేత్యాహ (అస్యథేతి) తత్రైవ - నివాకర్యవ. [ఇతి పరోక్త జ్ఞేయత్వనిషేధనిరాసః].

౯౩. † జ్ఞేయత్వనిషేధే పరిహృతే జ్ఞాతృత్వనిషేధం పరిహరితి (యత్త్విత్యాదినా) † దృష్టేర్నతీతి పశ్యమృతత్వాభిప్రాయో వ్యతిరిక్త  
పదాధ్యాహారేణ కింయోజనా । ఉత పశ్య సతయా వ్యతిరిక్తపదాసద్భావహరణ యోజనా త్వయాక్రియత ఇతి వికల్పముభిప్రేత్య ప్రథమ మధ్యాహర  
పక్షముననదితి (నదృష్టేతి) † పరిహరతి. (తదితి) † ప్రసక్తస్యహి ప్రతిషేధితి శక్త్యాం ప్రసంగం దర్శయతి (కుతర్కసిద్ధామితి) † కుతర్కః  
కథమవస్త్యస్త ఇత్యుపేక్షయాం స్వరూపజ్ఞప్తే పరోక్తం హేతువ్యయం వర్ధిగోపాణోపమాభయతి (అగన్తుకచైతన్యగుణయోగితయేతి) అగన్తుకత్వా

౧॥ కేస-౨ భ-౩. ౨॥ తై-అ-౧ అను-౧. ౩॥ ముద్గ-౧ ము-౨ భ-౩. ౪॥ తై-అ-౨ అను-౧. ౫॥ తై-అ-౩ అను-౧. ౬॥ బృ - ౫ అపరాధాత్.



తత్పద్యస్య పరిపూర్ణతమిత్యుక్తాన్వయః. నమస్తే హేయప్రత్యసీకత్వేన నమస్తకల్యాణగుణాభ్యక్తవేదసః శ్రుత్యైరప్రసిద్ధస్య బ్రహ్మణః వికారాన్వదేశకర్తృహేయః సర్వకర్మకర్తృత్వం వ్యాపారత్వమితిర్వైప్రతిపాదయతి । నవ్యాహతిః । హేయనామపారమార్థికత్వాదిచేదపారమార్థికత్వే తస్మిన్ సమీయం నవా । నచే త్త్విన్నత్యర్థం కాస్త్రమనర్థకం స్యాత్ । నిరసనీయంచేన్నిరసనీయసంబంధవ హేయసంబంధాది తత్ప్రత్యసీకస్య తత్సంబంధత్వం వ్యాపారమే । కించ—బహుస్యామితి సంకల్పపూర్వకం బహుభవనం శ్రూయతే । సర్వస్యస్య స్వేచ్ఛయా స్వస్తికాహేయ (యాపాద)యోపాహా) నమస్వతిమితి తత్ప్రతిపాదసమశక్యమే । \* అనవస్థిత్యే \* పశ్యత్సంక్షున్నశృంగోత్సకర్ణః \* సాన్విభావీజ్ఞానబలక్రియాయ \* యస్సర్వస్య ఇత్యాది ప్రతివిరోధః, హేయస్యాపారమార్థ్యేమి స్వసంకల్పేన స్వస్యావస్తాపురుషార్థభ్రమాపాదనం సర్వస్యస్య సూచకద్యుతే । సార్వస్యస్యాస్యాదివ్యావర్తికత్విత త్యాభ్యుపగమాత్ । అవిద్యాపూర్వకమేవ బహుభవనభేదరూపం సార్వస్యస్యమితి శాసన్యమే । సాన్విభావీతి శ్రుతేః \* త ఇమే నత్యాః కామా ఇ నత్యుత్పిశ్రుత్యే । స్వసార్వస్యస్యమావిదిశ్యత్యేన ఎత్తేతి జనానాతీతత్సార్వస్యస్యం సస్యాత్ । జనానాతీతత్వేనైవ జ్ఞానేన బాధితత్సార్వస్యస్యం స స్యాత్ । తతశ్చ పూర్వజగదాకారపర్యాలోచనేన స్వసంకల్పపూర్వకం జీవకర్తృమగుణా నృసిద్ధిర్న సంద్యుతే । అతస్సార్వస్యస్యాస్యాదివిదిశ్యత్యమనుపపన్న మితి సర్వస్యస్య స్వగతహేయ (యాపాద)యోపాహా) నం నిఘటతే । కించ హేయం స్వగతత్వేన జాతస్సర్వకత్తేనస్య నత్యసంకల్పస్య సహజేన స్వగ తహేయనిరాసకత్వమమి సూచపద్యుతే । ఆశక్త్యే \* పరాస్య శక్తివివిధైః శ్రూయతే సాన్విభావీకత్వాది ప్రతివిరోధః, ఈదృశవిరోధో నాస్తి । శ్రుతిబలాదవిరుద్ధత్వస్యాభ్యుపగస్తవ్యత్యాదిచేత్ । తస్మి \* విజ్ఞానఘనమైతేభ్యో భూతేభ్యస్సమత్థాయ తాన్యేవానవినశ్యతి \* శూయతే మ్రి యతేవా విపత్తిత్ \* వాయుశ్చాస్త్రవీక్షంతేతదమృతమభయమ్ \* ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః । \* ననభో సభూమిత్వేమే ద్యావాఃపుణిమి \* అస్తవ దేవాన్య తద్భవతి \* నాన్యేస్తాపూరేక్షీయతే ఇత్యాదిప్రత్యుక్తసార్వత్వాదీనాం నిత్యత్వానిత్యత్వాదేరపి శ్రుతిప్రతిపన్నతయా విరోధాభావాదుభయ ము (భుల్లప్రస్థ) సగస్తవ్యమే । తతశ్చ నన్యత్ర యథాప్రతిపన్నస్వీకారహేయ మిమాంసారవస్థువైయర్థ్యం స్యాత్ । ప్రస్తుతభేదాభేదశ్రుత్యోరపి పార మార్థికాపారమార్థికవిషయత్వేన సోపాధికనిరపాధికవిషయత్వేననా విభాగకల్పనమునుపపన్నమ్ । తస్య విరోధపరిహారార్థత్వాద్విరోధస్యచాభావాత్ । తతశ్చ భేదపారమార్థ్యస్థితిః, అతో విరోధోఽభ్యుపగస్తవ్యః । ఇహాచ విరోధోఽవగమ్యతే \* మృత్యోస్సమృత్యుత్పాపాత్మీయ ఇవా నానేవ పశ్య తీతి భేదప్రతిపత్తేనసంసారహేతుత్వం శ్రూయతే \* పృథగాత్తానం ప్రేరేతారంచ మత్యా జష్టస్తత స్తేనామృతత్వమేతి \* జష్టం యదాపశ్యత్యన్యమి శమస్య మహిమానమితి వితర్కికఇతి భేదజ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వం శ్రూయతే \* ద్వైతిసూతర్థదర్శన ఇత్యాదిప్రతిపద్యుతమ్ । \* దాన్వివిమా పురుషా \* ఆవిశ్య విభర్త్యవ్యయం ఈశ్వరః \* యస్తాత్మైరనుతీతోహమిత్యార్థస్య \* యోమామేమనుమన్మాధో జానాతిపురుషోత్తమమితి భేదజ్ఞానవ తోఽనుమన్దాత్యం స్తవ్యతే, ఏవమాదివచనప్రతిపన్నస్య భేదస్య లోకసిద్ధిత్యాభివాన్విషేధార్థం భేదోఽనుచ్యతేఇతి వాదోఽనుపపన్నః । కించ యది భేద మాత్రస్య లోకసిద్ధిత్యాదప్రాప్తేహి కాస్త్రమర్థవదిత్యాద్యాదభేదవ కాస్త్రవేద్య ఇత్యుచ్యతే, తస్మి సోయం దేవదత్తఇత్యాదానభేదమాత్రస్యన లో కసిద్ధిత్యాదప్రాప్తే కాస్త్రస్యార్థవత్వాచ్చ కాస్త్రేణాభేదప్రతిపాదనమయ్యుక్తమ్ । దేవదత్తాద్యక్యంహి లోకసిద్ధమ్ । శబివపరయోః । అత స్తయారభేద శ్చాస్త్ర ప్రతిపా)వేద్యఇతిచేత్ । తస్మి ఘటపటాదిభేదవ లోకసిద్ధః । నతుజీవపరయోః । నియామ్యత్వే నియస్తోత్పత్తి ధారకత్వే కేవత్వే కేషి త్యే వ్యావృత్త్యే వ్యావకత్యాది అక్షణభేదో నలోకసిద్ధిఇతి నభేదశ్చాస్త్ర ప్రతిపాద్యవ. యథోక్తమాచార్యవాదైః— \* నద్వైతం ప్రతిపాదయన్యస్యని వహనః ప్రసిద్ధంహి తత్, కింత్విద్వైతమనన్యగోచరతయా తద్వేద్యమాస్థీయతామ్ । అప్రాప్తేభిః కాస్త్రమర్థవదితీ వ్యర్థః । ప్రయాసో యతః ప్రఖ్యాతా దపరస్య కాస్త్రవిషయో భేదస్తద్విద్వైతవదితి । అయంచాశోఽనస్తరమేవ భాష్యే వత్స్యతే । అతోనవాచఇతినిర్వాహాసూచపద్యుతే । భేదశ్రుతిరుపాన నార్థా నతుతత్వపరా \* పృథగాత్తానం ప్రేరేతారంచ మత్యా \* జష్టం యదా పశ్యత్యన్యమిశమిత్యుపానన వాచిపదశ్రవణాదిచేత్ । తథాపి తా త్త్వికవిన భేద తజ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వోక్తేః, తత్త్విజ్ఞానేన హి మోక్షః, నచ ఫలవికేషయోపాననార్థత్వాద్భేదశ్రుతీనాం భేదస్యాతాత్త్వికత్వం వాచ్యమ్-వికన్యన్యోపాననార్థత్వాదనత్యుత్పిప్రసక్తాత్ । శ్రూయతేహ్యభేదస్యాపాననార్థత్వమ్ \* అథయోన్యాం దేవతాముపాస్తే అస్మాప్రాపనస్యా పానుశ్రీతి సనవేద \* ఆత్మేత్యేవాపానీతేతి, వికన్యన్యోపాననార్థత్వం భేదస్యన తాత్త్వికత్వం యుక్తమ్, వైసత్వేయధ్యానేస్త్యాక్యమావోషితం దృష్టమ్, భేదవపిహి నారస్త్రవైసత్వేయయాస్తాత్త్వికః, విధిశేషభూతస్యతిర్క్తేషవిహిక్యేష్యభేదః ప్రతీయతేఇతితస్య తాత్త్వికత్వమితిచేత్ తస్మి \* త్తరం ప్రధాన మమృతాత్తరం హరః \* ప్రధానత్వేత్తజ్జతర్థిర్జేశః \* జ్ఞాత్వో దాన్య \* ఋతం పిబంత \* దాన్యమవర్ణా \* నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యవిధిశేషభూత వాక్యావగతత్వాద్భేదస్యాపి తాత్త్వికత్వమవర్ణనీయమ్(ఉపాన్తిఫలభూతమ్ క్షిదకాయామభేదా ద్భేదా)దభేద) పారమార్థ్యంచేత్ । ముక్షిదకాయాం భేద శ్రవణాద్భేదతాత్త్వికత్వస్థితిః, అత ఉపాననార్థత్వాదపరమార్థవిషయత్వేన భేదశ్రుతినిర్వాహా సూచపద్యుతే, భేదాభేదయోర్యయతపర్యాపరస్య విరోధవత్వాదవచ్చేదన్యాయవిషయత్వం ననుశ్రుతినిర్వాహత్వయోగివ సనంభవతీతి విరోధనయాదుపక్రమనయాదాన్య చరభూతభేదనిషేధోత్పత్తిప్రతిబంధవ స్యాత్, ఇదంచ పూర్వమేవ ప్రవక్ష్యితమ్ । 1 ఏవన్యాయామగృహీతశ్రుత్యన్తరవిరోధస్యావర్ణనీయత్వమేవాం నిర్వాహకామనుపపన్నత్వంచ ప్రదేశాస్త రోకమిహాభిప్రత్యేక మహిమనిర్వాహం దర్శయతి (తదితి) ఇగతఇతివం, బ్రహ్మపర్యవం, తస్య బ్రహ్మకార్యతయేతి పదేనైకాదితి స్థానాన్వయః ।







† నపునన్యహుస్యాం ప్రజాయేయేతి బహుభవనసంకల్ప పూర్వకం బ్రహ్మణో నానాత్వం శ్రుతిసిద్ధం సైతపిద్యత ఇతి పరిహృతమ్. † నానాత్వనిషేధాదియమపరమార్థవిషయేతిచేత్ † న. ప్రత్యక్షాదిసకల ప్రమాణానవగతం నానాత్వం దురాసాహం బ్రహ్మణః ప్రతిపాద్య త దేవ బాధ్యత ఇత్యుపహాస్యమిదమ్.

తైక్కవిరోధభేదవిషయత్వేనతి తత్త్వికరణాత్వం సిక్యేత్. నత్వవిరోధ్యధాన్తరనిషేధస్తదుపయుక్తః. సహి మృదేవ ఘటఇత్యుక్తే ఘటవిత్తవనిషేధో మృష్ణత్వైకత్వోపకారకః ఘటవిత్తస్య చుద్ధతైకత్వావిరోధిత్యైత్. నాప్యేకో ఘటఇత్యుక్తే ఘటః తరూపః సహితాదిభేదనిషేధోఘటాన్యస్యైక్యవిధేయసకారకః. రూప సహితాదిభేదస్య ఘటస్యైక్యైక్యవిరోధిత్యైత్. విభేదవిరోధ్యధాన్తరనిషేధమహి విస్యూకారకః. కించ—చేతనలయసకారా భావః. పక్వవిధేయస్థం కృత్స్న శేదనిషేధసాత్వమ్. సమానాధికరణాక్యైక్యైక్యవిగానాత్. భిన్నతేషణాభిధాయిశ్చనానాతేషణేష్యుత్తిత్వం హి సామానాధికరణ్యమ్. నచ ప్రకారభేదే తిమితి కృత్స్న భేద నిషేధ ఉపపద్యతే. అతో భేదనిషేధస్యైక్యవిధిశేషత్వాత్కార్యకారణభేదః. న్యనిష్ఠ భేదశ్చ నిషేధ్యత ఇత్యభిప్రాయః. కించ—ః సహస్య కృత్స్ననితా సహాధికః ః స తత్సమకృత్త్వైక్యవిధిశ్చ దృశ్యతే ః తేనాన్తరితి బ్రహ్మణా స్థితిః కః ః తత్త్వమోద్యైక్యవిధిశ్చ కతోఽస్మాత్ లోక తయేష్యుత్తిమప్రభావేత్వాదిభిన్నత స్త్రీయాపవస్తువిశేషవిషయనిషేధ దర్శనాత్సామాన్యేనావగతో భేదనిషేధస్త్రీ భాగవతున్యాయేన పరివస్యతీత్వనిధిమి. తత్త్వైత్వనికనానాత్వవిత్వైక్యత్వైత్వేష్యుచియైక్యేష్యు తస్య కణోక్తత్వాచ్చ. † అథోత్పర్రా పవాదనయమభిప్రాయమనా (సప్రకారతి) బ్రహ్మణోకాన్తరూపేణ నానాత్వవిషయ ప్రతివాక్యోపాహరణం ప్రకారనానాత్వవిషయవాక్యానామపి ప్ర దర్శనార్థమ్ ః ఏకస్యైకరూపా విచారః ః ఏకో దేవ్రా బహుధా నిష్ఠః ః త్వమేకోసి బహుననుప్రవిష్టః ః యోఽవస్థిక్తిమస్తతే సంచరకాయ స్వాస్యత్వం శరీరమ్ ః యోఽతక్షరమస్తతే సంచరకాయస్వాత్వం శరీరమ్ ః యోమృత్యుమస్తతే సంచరకాయస్య మృత్యుత్వశరీరం ఏవ సర్వభూతాన్తరా త్తాఽపహతపాప్తాదిప్రాయో దేవ ఏకో నారాయణ ఇతి ప్రకారనానాత్వం ప్రకార్యైక్యత్వంచహి స్థితిః క్రూయతే. యదా—చాన్తాన్తరై తైత్తిరీయేచ ః బహుస్యామితి ప్రకరణే ః అ నేన జీనేనాత్మీనుప్రవిశ్య ః తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచాచ్ఛవత్. నిరుక్తం చానిరుక్తంచ నిలయనంచ నిలయంచ వి జ్ఞానాచావిజ్ఞానంచేతి చిదవిదమప్రవేశపూర్వకనామరూపభాక్తిశ్రవణాత్. ఉభయలింగస్యా [వల్ల] వ్యవధానేన జగదుపాహనత్వానుపపత్త్యైః ః బ హుస్యామితిప్రతాపి బ్రహ్మణో బహునామరూపభాక్తిస్య సవాన్తరత్వసిద్ధిశ్చేదంతయా ప్రకారభూతచిదచిన్నానాత్వమర్థసిద్ధిమితిభిప్రాయో బహు స్యామితి వాక్యముదాహృతమ్. ఏవం కార్యనానాత్వస్య ప్రకారనానాత్వస్యచ విహితత్వాత్. సామాన్యనిషేధస్యచ విహితత్వతిర్క్తివిషయత్వాచ్చ. తు తర్కసిద్ధికార్యకారణభేదవిషయః. లోకప్రతీతిసిద్ధస్యనిష్ఠభేద విషయాశ్చ భేదనిషేధశ్రుతయితిత్యర్థః. † నానాత్వనిషేధాదపరమార్థవిషయత్వం శక్తతే (నానాత్వేతి) ఇయః—శ్రుతిః. భేదస్తునిషేధార్థమనుద్యత ఇతిభావః. † పరిహరతి (నేతి) అప్రాప్తస్యానువాదాయోగాద్రతోవిధివిషయవిభాగాదవిరోధ ఏవ న్యాయ్యః. ఏతద్విక్రూచారూపాదేః ః యద్భిప్రాయో నుశశరీర వికారభేదకర్తాదిగోచరవిధిప్రతిషేధావః. అస్మాన్యస్యభిన్నవిషయావిరోధగన్ధ మర్హతి తన్నవిషయః ప్రతిషేధబాధ్యః. ఇతి. నమస్త హేయ రహితస్య హేయాకారవస్తైక్యసంభవాత్. హేయస్యాపారమార్థ్యేష తస్య నిరసనీయ తయా హేయత్వస్యాన్తరీయత్వాత్. తత్ప్రతిఘటతయోక్తస్య తత్సంబధ్వాన్వస్తైక్యవ్యాపూతాత్. సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణ్యసంకల్పేన స్వగతహేయ తద్విషయబ్రహ్మచాచిదాయోగాత్, అపర్యక్ష్యేష్యే సార్వజ్ఞ్యైక్యప్రతివిరోధాత్, సర్వశక్తేస్యగతహేయానివారకత్వాదయోగా దశక్త్యైక్యే సర్వశక్తియోగ ప్రతివిరోధాత్. శ్రుతిబలాదీదృశవిరోధాభావే ః తాన్యేవాన విశ్యతి ః సహాయతే మ్రియతేవా ఇత్యదివాక్యప్రతిస్పన్ననిర్వృత్తానీర్వృత్త్య నిర్దోష్యై సగుణత్వాదేర్గుణిబలాద్విరోధాభావేన కన్యదిషి న్యాయసంచారానిషేధతయా మిమాంసానైరర్థకాన్త. భిన్నత్వాభిన్నత్వయోశ్చ విరోధాభావేన పారమార్థికాపారమార్థికత్వేర విభాగస్యానభ్యుపగన్తవ్యత్వాత్ ః పునగాత్రానం ప్రేరితారంబ మత్వాజ్జప్తస్తతేనామృతత్వమేతి ః జాప్తం యదా పశ్యత్యన్యమితి పునక్తస్థానస్య మోక్షోపాయత్వశ్రవణాత్ ః యస్తాత్తరమతీతోపమిత్యాదినా భేదజ్ఞానవతోఽనమ్నాభ్యుత్పన్నతాత్. జీవ పరయోగియ స్త్రుతి నిరూమ్యత్వాదిజ్ఞానభేదస్య ఘటపటభేదవత్ప్రమాణాన్తరాగోచరత్వేనానువాదాసంభవా, విహితస్య నిషేధాయోగా, దుపా సనార్థత్వాశ్రయస్య ః అగ యోఽన్యాయ దేవతామిత్యాదివాక్యైక్యప్రతివస్తైక్యేషి ప్రవక్ష్యతైక్యస్యాదిశేషవాక్యైక్యేష్యై భేదస్యతత్వత్వాన్ నియంతృపార్యసర్వవిరోధతయాఽపచేదన్యాయవిషయత్వాద్విరోధాధికరణన్యాయేనభేదశ్రుతేః పరభూతనిషేధోత్పత్తిప్రతిపక్షకత్వా, దైక్యవిధిశేష స్య భేదనిషేధస్య విహితైక్యవిరోధిభేదనిషేధకత్వోపపత్తే, రస్యథా సమానాధికరణ వాక్యప్రతిపన్నస్యకేషిధాతైక్యవిరోధిత్వప్రవక్ష్యాత్. ఉత్పర్రాప వాదన్యాయేన నిషేధస్య విహితభేదవ్యతిర్క్తివిషయత్వాచ్చాగవతున్యాయేన సామాన్యేన భేదనిషేధస్య స్వత స్త్రీభేదవిశేషనిషేధపర్యవసాయిత్వాచ్చ. భేద నిషేధశ్రుతయోఽబ్రహ్మణోనానాత్వనిషేధసరాః. సతు భేదమాత్రనిషేధపరాఇతి సంగ్రహః. యైతహిత్యాదివాక్యానామయవర్గః—యత్ర—యదా. దైవైరతిమన భవతి—స్యనిష్ఠ భేదఇవ భవతి. ఇవశబ్దః స్యనిష్ఠ భేదస్యాతాత్త్వికత్వవిశ్యతకః. కథమివేతివదాన్తకన్యభక్తిరీత్యాఽవిషయీత్యాధోవా. తత్—తదా. ఇతర ఇతరమితీతేః పశ్యతి. కేనేతివత్త్వమానత్వాదితరేణ్యధ్యయః. ఇతరః—స్యనిష్ఠాద్రస్తా. ఇతరమ్—స్యనిష్ఠం ద్రవ్యవ్యం. స్యనిష్ఠదర్శనసాధనేన పశ్యతి. యత్ర [త్ర] యదా. అస్య—ఉపాసకస్య. సర్వస్య త్వేవాన్తాత్—పరమాత్మస్యసామాధికరణ్యేన సర్వం సాక్షాత్కృతం సహి పూర్వమనాత్మ

గ్రహపక్షాదినిశ్చేదశివేషావివర్జితః। అపక్షయవివాదాభ్యాం పరిణామర్థజన్యభిఃపర్జితశ్శక్యతేవక్తుం యస్సదాస్తీతికేవలమ్॥  
 స్వతాసానుమంతచ వసత్సత్తేతిన్యతః। తతస్సవాసుదేవేతి విద్యద్భిఃపరివత్యతే। తద్భిష్కా పరమం నిత్యమజముత్[౧]  
 యమన్యయః। ఏకస్వరూపంచ సదా హేయాభావాచ్చనిర్మలమ్॥ తదేవసర్వమేవై తద్వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్। తథాపున  
 మరూపేణ కాలరూపేణచ స్థితమ్॥ \* ౧౮ కృత్తిర్యా మయాభ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిః। పురుషశ్చాపుభావే తే లీయేతే

కృతకాలభ్యం దృష్టుమ్. కావ్యభివ్యక్తకాలభ్యే నర్వదేశసతకాల్యకాలభ్యేన దేశతః కాలతో. ఏవమేవ హేషీతా। గుహానర్వసిద్ధ్య  
 వ్యవస్థపర్యేదోహేషీతం. సహి వస్తతః పరిభిన్నం కలాల ఉపాసానం భవతి। మృత్సిద్ధమలయోస్సామానాధికరణ్యానంభవాత్. అతఃకృత్సిక్తకార  
 ణభ్యసిద్ధ్యం. త్రివిధం. యేరూపాభ్యం విస్తరణ వివక్షం. పరణావిత్వధేన తత్త్వగ్రహణ ప్రతిపాదితే. (పరపరాణాంపరమితి) అనేన కా  
 లావధేహిస్థితిః. ఆధికకాలవైత్యత్య పరశబ్దవాచ్యత్యాత్. పరమాత్మేతిదేశాపరిచ్ఛేదకః - అహోతీతి హ్యత్వబ్రహ్మవృత్తిః. ఆత్మసంస్థితిః - స  
 చ్చేదమాత్మత్వేన న్యవస్తుభివ్యక్తిః. యన్వా - ఆత్మత్వేన సంస్థితయా న్యవసరికత్యాత్ న్యస్థిత్వపర్యవస్థితః - న్యసిద్ధః. అన్యత్వేనసంస్థితిః। శ  
 రీరీతయావిశేషత్యాత్. అతస్సన్యవస్తువసానభూమిః న్యసిద్ధితి వ్యవస్థపర్యవస్థితః. న్యవస్తుసామానాధికరణ్యావృత్త్యంహి వస్తవపరిచ్ఛేదః। ఇద  
 మిదః సభావీతిహి వస్తుపరిచ్ఛేదః. యన్వా - నిత్యత్వవిభవత్వవృత్తిరక్తనైస్సమాభ్యధికరహితత్వం వస్తవపరిచ్ఛేదః। న్యసిద్ధం పరమాత్మేనమహేత్వత  
 నిర్వహణానున్యేషాం సమత్వాభ్యధికత్యానంభవాత్తనంస్థితభిత్వనేన వస్తవపరిచ్ఛేదసిద్ధిః. ఏవం సంక్షిప్తమర్థసహపాదయతి (రూపేత్యాదిసా) తత  
 కాలాపరిచ్ఛేదః ప్రథమం వివక్షం కాలపరిచ్ఛేదస్మేషు వర్తమానం పంచకల్పనానిత్యత్వం బ్రహ్మణి నాస్తీత్యా (రూపేతి) రూపశబ్దేన జాతిరుచ్యతే.  
 జాతిశబ్దోదరూపిణాం రూపేతిహి నీతివిదః. వర్ణశబ్దో రూపాభ్యసంబంధిశేవపరః. అదిశబ్దేన గర్భరూపిణః. అనంతయనాదిక్రీయా విషాణాద్యవయవ  
 వత్త్వేన వివక్షితమ్. రూపవర్గాదితి పాతే రూపశబ్దో నీతితత్వాదిగుణపరః వర్ణశబ్దో దేవముహ్యుదివర్ణపరః। జాతిపరిచ్ఛేదార్థం. తన్ని బద్ధసన్దిష్ట  
 యో నిర్దేశశబ్దం. శబ్దవాచ్యప్రవీణ విశేషణాని తైస్త్వవిధిః. యన్వా - రూపవర్గాదితవాచ్యచిత్తరూపైర్విశేషణైర్వచిత్తః. ఏవమనిత్యత్వవ్యాపకం క  
 ర్తృత్వం రూపాదిమత్త్వం బ్రహ్మణి నాస్తీతి కర్తృత్వరూపాదినిపుత్రై తవాన్యవ్యకాలపరిచ్ఛేదనిపుత్రిత్యర్థం. యన్వా - అనిత్యత్వవ్యాపక కర్తృ  
 తరూపాచ్యభావాన్నానిత్యత్వం బ్రహ్మణ్యనుమాతం శక్యమిత్త్యర్థం. అనేన \* ప్రత్యస్తమితభేదమత్యన్యవదన్య విషయోదర్శితః. అథానిత్యత్వవ్యాపక  
 త్యాన్యకారాణామనిత్యత్వనిపుత్తయే తవాన్యవ్యకాలపరిచ్ఛేదమాహ (అపక్షయేతి). జాయతే ఆస్తీత్వవిచ్ఛేదయం జన్యతేన వివక్షితమ్. ఉత్పత్తి  
 శీతినాశానామేకైకత్ర విధాన్యయేన వికారపట్నసిద్ధిః. తద్వర్జితత్వాత్ సదాస్తీతి వక్తుం శక్యతే. సదాశబ్దేన కాదాచిత్ప్రతిత్వనిపుత్తిః। సమాత్వద్య  
 తభిత్వాదిశబ్దైరితేవలక్షణాభిప్రాయః. అనేన సత్తామాత్ర మిత్యన్య విషయో దర్శితః. అగోచరం వచనామిత్యన్యవ విషయోదర్శితో భవతి. రూపవి  
 భావి ప్రవృత్తినిమత్తభావాదత్వత్వాదిప్రవృత్తినిమత్తభావాచ్చ కల్పనానికారవాచిశబ్దైర్వచిత్తం శక్యతేతి తస్య పదస్యాన్వయభిప్రాయః. అగోచరం  
 వచనామితి సర్వశబ్దాగోచరత్వముచ్యతే చేత్ - వచనామగోచరం సత్తామాత్రమిత్యేవ వక్తుం శక్యతే. అస దేశాపరిచ్ఛేదం నామనిర్వచనముఖేనాహ  
 (న్యతేతి) బ్రహ్మణో హ్యైత్యితిత్వనిశ్చేదార్థం దేవతాప్రభవ్యదాసార్థంచ నామనిర్వచనముఖేన తదుక్తిః ధౌణాదిక ప్రత్యయస్యా నేకార్థత్వాదధికర  
 ణేకత్వం వస్తవత్త్వైర్వాసుదేవశబ్దపర్యవస్థితే (న్యతేతి). వేదావేష మరబ్రహ్మణోహి నిర్వికారత్వాదికముక్తమ్. తత్త్వగ్రహణం వాసుదేవస్థివ్యతభిత్వతా  
 హ (తద్భిష్కా) \* వైత్యంహి యత్సాప్రకృతిర్జలస్థితి వత్తదినిర్దేశః. నిర్దేశమానప్రతినిర్దేశ్యమానయోరేకత్వమాపాదయన్తి సర్వనామానిపర్యా  
 యో తల్లింగముపాదయత్యితిహి శాబ్దాః. నిత్యమితి కార్యమాత్రవాచ్యత్వైః. అజముత్[౧౮]మన్యయం ఏకస్వరూపమితి సవికారనిత్యప్రధానవాచ్య  
 త్త్వైః. ఏకస్వరూపశబ్దేన పృథ్విపరిణామరూపాత్వం వివక్షితమ్. హేయాభావాచ్చ నిర్మలమితి బద్ధవాచ్యత్వైః. సదేతి ముక్తవాచ్యత్వైః. పరమమితి నిత్య  
 విధ్దవాచ్యత్వైః. యన్వా - ఏకస్వరూపమితి బద్ధవాచ్యత్వైః। సదేత్యాదిసాముక్తవాచ్యత్వైః ఏవం న్యవృత్తిరక్తనమస్తవస్తువివక్షణత్వేనోపనివత్యాన్వక్తిం  
 బ్రహ్మవాసుదేవవేత్త్యర్థం. త్రివిధాపరిచ్ఛేదవాచిని ప్రతిరపి దేవతావిశేషం నిరచియోదవస్తమితి। అనంతశబ్దో యోగరూపిణః. అతోనారాయణాదిశబ్ద  
 ర్థాయప్రివిధాన్యయోగిని భగవతి ముఖ్యో వర్తతే \* సత్తజ్ఞానాదివాక్యేనసంబంధితి పదం పుల్లిగ్గం ద్వితియాన్తం - యో వేదీతి సదశబ్దేనాన్య  
 యాత్ ప్రథమాన్తస్థే తవాన్యవేదేతి తస్మాదాన్యవాచస్సన్యత్. వాక్యభేదశ్చనాన్యత్. అతిస్పత్ర యథోక్త ఏవార్థః. తస్మాత్పదసహజేన అత్రాప్య పరి  
 చ్ఛేదకథనసమయే దేవతావిశేష నిర్ణీతం. వస్తవపరిచ్ఛేదమాహ (తదేవేతి) సర్వమేవైతదితి వ్యక్తావ్యక్తపురుషకాలసముదాయ ఉచ్యతే. వ్యక్తావ్యక్త  
 న్యరూపవేత్త్యర్థం తద్భిష్కాత్వైః. అనేన వస్తవపరిచ్ఛేదశక్తిః. సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యావృత్త్యంహి వస్తవపరిచ్ఛేదః. సర్వవస్తుసామానాధికర  
 ణ్యావృత్త్యేవైవ చిదచచ్ఛరీరకత్వ హేతుభూతవ్యాపనభరణాదిగుణతః సమాభ్యధికరూపాత్వసిద్ధేశ్చ వస్తవపరిచ్ఛేదసిద్ధిః. సహి బ్రహ్మవృత్తిరక్తన కన్యని  
 త్నమస్తవిదచచ్ఛరీరకత్వసంభవం. ఏవం శాస్త్రోపక్రమే వాసుదేవ్యాభ్యుదయలింగకం వస్తుప్రతిపాద్యముక్తం శాస్త్రోపసంహారేద తథోక్తమితి దర్శయ  
 (ప్రకృతిత్వైతి) పరమాత్వబ్రహ్మవ్యచిచ్ఛేదేప్రయోగద్యువాత్తద్వాన్యవృత్తిర్థం హేతుత్వరూపత్వక్షణం జగత్కరణత్వముక్తం. (లీయేతేవపమాత్తనీతి)

1 విష్ణు - ౧ అం - ౨ అ - ౧౦; ౧౧; ౧౨; ౧౩; ౧౪. ౧॥ విష్ణు - ౨ అం - ౪ అ - ౩౯.

† విష్ణు - ౭ అం - ౪ ఆ - ౪౦. గ || విష్ణు - గ అం - ౭ ఆ ఆ - ౫౫, ౫౬, ౫౭. ఆ విష్ణు - ౭ అం - ౭ ఆ - ౭౧.

నావేష్టితా న్యు సన్వితా సానానా తాపానఖలానవాహ్నీ త్యజినస్తతాకా తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తితే త్రజ్జనాజ్ఞతా సన్వ  
భూతేషు భూపాల తాతతమ్నన చ తే. \* ౧౦౮ భావంచ పునూం త్వైచ నన్వభూతా త్తభూతయా విష్ణుశక్త్యా మహాబుద్ధే  
పుతౌ సుశ్రయధర్మితౌ తయోన్మై న సృజగ్భూతకారణం సంక్రయస్యచ యథా సక్తం జలే వాలో బిభర్తి కణికాశతమ్ ।  
శక్తిస్సాపి తథా విష్ణుగీన భావపురమాత్మనః । \* ౧౦౯ తదేతగతయం నిత్యం జగన్మునివరాళమ్ । అవిర్భావతిరోభావ జ  
గన్నాశవికల్పవత్ । † ఇత్యాదితాపానా ప్రస్తాప్తిభావతపన నిస్తస్థిభావదోషగర్భం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకం జగదుత్పత్తి  
స్థితిసంహారాదరిత్రేకనియమనాది లిలం ప్రతిపాద్య కృత్స్నస్య చిదచిద్విస్తనస్సంస్వవస్థావస్థితస్య, పాపమార్గికస్యైవ, ప  
శస్య ప్రక్షణశ్శరీరయో రూపత్వమ్. † శరీరరూపతస్యంశక శక్తివిభూత్యాదిశబ్దైః తచ్చజ్ఞానామానాధికరణ్యేనచాభిధాయ  
తద్విభూతిభూతస్య స్వస్థు సన్వయూపేతావస్థితమచిన్మిత్రయా తే త్రజ్జయాపేదస్థిని వోక్త్యా తే త్రజ్జావస్థాయాం పుణ్య  
పాపాత్రికకర్తృరూపాదిద్యావేష్టితత్వేన నావిభావికల్పనూపత్వాననుసంధానమచిద్రాత్రతద్రాధాకారతయానుసంధానం  
చ † ప్రతిపాదితమతి చంద్రప్రకాశమేవేవ, తద్విభూతిభూతం జగదపి పాపమార్గికమేవేతి జ్ఞాయతే.

౧౦౦. † త్రయస్తమితభేదమిత్యత్ర, దేవసంసారమ్యాది ప్రకృతీపరిణానువిశేష సంస్పృష్టస్యాస్యాత్మనస్వరూపం తద్గత

సన్వితా - చతుర్విభావిషీకారనన్వతేరీకా. జాతావేకవచనమ్. యన్వా - భర్తృభూతజ్ఞానేన స్వతస్సర్వః వ్యాప్తం త్మనా. కర్తృజ్ఞావేష్టితా -  
కర్తృజ్ఞా సంకుచితజ్ఞానేత్యర్థః. తస్మి సర్వే అజ్ఞాన్స్యంత్యత్రాహ (తయేతి). కర్తృభూతమ్యమనః జ్ఞానతారతమ్యమతి తే త్రజ్జత క్షీరత్కర్థః. సర్వేషాం  
జ్ఞాననిత్యత్వస్య ముక్తా సర్వవిషయకత్వస్యన ప్రామాణికత్వాన్వృద్ధావస్థాయః సుశోన వికాసా పిదృః । తతారతమ్యంచ \* పునశ్చక్త్యంత్యతీతః \*  
తచ్ఛక్త్యా పరతాదీకాంతి స్వప్రకృతమ్. జాతీనామప్యుత్పన్నధర్మత్వేన రూపశబ్దనామ్యత్యాచృతవ్యవృత్త్యర్థం ప్రస్తుతం రూపత్వం నియామ్యత్వ  
లక్షణమిత్యాహ ( ప్రధానంచేతి). చిదచితో పరమాత్మ నియామ్యత్వే భార్యత్వే వ్యావృత్త్యే నిత్యత్వదేగీ ప్రమాణాంతరాగోచరతయా విహితత్వాన్నిషే  
స్యత్వమయ్యుక్తమితి నియామ్యత్వాదిర్భావః పారమార్థ్యేన సదాశ్రయభూతయోచితవీర్య పారమార్థ్యాన్నిత్యతోక్త్యాన తయోర్భూతవిషయ  
త్వానసంభవ్య దృష్టో భవతి. సహా భర్తృసత్వత్వేన వినా భర్తృసత్వత్వం యుక్తమ్. నాపి భాగ్యవ్య నిత్యత్వం యుక్తం । సర్వభూతాత్మభూతయానన్వ  
భూతవ్యాపకయేత్యర్థః. విష్ణుశక్త్యా విష్ణోర్విషయమవశ్యాన్వ, అన్వితా \* శక్తిస్సాన తథావిష్ణోరత్యంతరోక్తివిరోధాత్. తయవృత్తా-వ్యాప్తా. నియ  
మనేనచ భావః ప్రతిపిద్యమ్ \* ఏతస్యైవ అక్షరస్య ప్రమానే గార్హ నానాభృథివ్యై నిభృతే తిన్మితభిహి క్రూరయతే । అతో బిభర్తి క్త్యత్రజ్ఞోక  
సామంజస్యమ్. సంశయం ద్విశో - భగవః పునఃకృతిః ద్విశో - పునః గర్భావ - ఉపసంహారోపకరణిత్వలక్షణసంబంధమేవ రాహిత్యం సంహారః. త్మతహి  
కరణకేబరం నాస్తి । సంక్రయః - కరణకరణిత్వేన సంబంధః. సృష్టిరత్యర్థః. యదన్వ-రూపతయః తయోస్సంబంధస్సంసారః. పునఃగర్భానా మోక్షః.  
నిత్యత్వం భగవన్నయమనానీయత్యర్థః. అత్ర పుష్టానమహా (యశేతి) కారణాత్కర్తవ్య విభాగే దృష్టాన్వః । జలస్య కణికాస్తసాద్భేదేన బిభర్తి  
చాయః । సంయోజత్యేవయోగత్వయోరన్వ దృష్టాన్వః । సర్వసంసారకరణ అసంకలితాచ్చ బిభర్తి చాయః । యదన్వ-ప్రకృతిపురుషగతదోషతే  
శరాహిత్యే దృష్టాన్వః. వాయుర్ని కణికాశతం తత్ప్రకృత్యావస్థిత్వోన్వ బిభర్తి. ప్రధానపురుషాత్మనః - ప్రధానపురుషయోరాత్మనః. సమస్తచిదవిద్యస్తు  
జాతమితి కర్తృభూతార్యమ్యమ్. యదన్వ-ప్రధానశబ్దాంతపురుషకర్తృబద్ధనః । ఆత్మశబ్దః ప్రకృతిసంసర్గరహితమక్తాత్మవరం. తాకా బిభర్తితి. † ఏవం  
విధస్య జాతః పరమార్థత్వమాహ (తదేతదితి). మిథ్యాహి భాగ్యత్వేనా నిత్యమ్. పారమార్థ్యవతి హి నిత్యత్వసంభవః. † ఉదాహృతవచనార్థాకా  
సంక్షేపేణాహ (ఇత్యాదినేతి) నిస్తస్థిభావోపద్యం కల్యాణగుణా త్రకత్వం. \* సమస్తభూతప్రకృతిం \* సమస్తకల్యాణేత్యాదిశ్లోకార్థః. జగదు  
త్పత్త్యాది లీలత్వం భగవచ్చునిర్యవచపిద్యమ్. అన్వప్రవేశనియమనాదిత్యాదిశబ్దేన అన్వత్యత్వానుమన్వత్వే ఉచ్యతే. ఇత్యాది నేత్యాదిశబ్దేన క్రిడతో  
బాలకస్య నేత్యాదివచన. విశేషిత్వమ్. తదగ్లో లీలాశబ్దేన వివేషిత్వమ్. సర్వావస్థావస్థితస్య - కార్మికారణావస్థితస్య । బద్ధముక్తావస్థితస్య చేత్యర్థః. ప్రమా  
ణా ప్రగోచరసాన్వయస్థిహి నిషేగార్థం బ్రాహ్మినిధిత్వేనానువాచసంభవః । పరమాత్మనియామ్యత్వానదికలతా ప్రమాణాన్తరాగోచరత్వాన్నిదితిమేవేతి విహి  
తత్వోపేక్షానువచనవ్యవర్థ్యభిప్రాయో పారమార్థికస్త్వేనైత్యుక్తమ్. నియస్తవ్యనియామ్యత్వాన్నిపతిసాదవిద్యోర్థః శరీరతయా రూపత్వం. † \* తదేవ  
సన్వితావస్థాత్మతచ్చజ్ఞానామానాధికరణ్యమ్ । \* ద్వేయాపే బ్రహ్మ ప్రవేశ్యాన్వయోక్తమరహా (శరీరరూపతస్యంశేతి) † (ప్రతిపాదితమితి) ఏ  
మి కాన్వితోక్తిమాయానువాచేన్వన్వరప్రకరణోపక్రమోపసంహారేషున ప్రతిపాదితమిత్యర్థః. జ్ఞాయతఇత్యంతరేనోక్తవచనార్థసంగ్రహగోళ్యతః.  
[ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణమునానాం సమైకవిషయతానిరూపణమ్].

౧౦౦. † ఉదాహృతవచనార్థమనుసంధానమేవేత్యంతం జగతస్సత్వత్వంచ స్థితమ్ । అగ్గ - అహోదాహృతవచనాని పూర్వాదావృత్తవచనార్థానుసంధ్యేన

† విష్ణు - ౨. అం - ౩. అ. ప్ర. - ౧౦౮. ౧౦౯. ౧౧౦. విష్ణు - ౨. అం - ౩. అ. ప్ర. - ౧౦౮. ౧౦౯. ౧౧౦. విష్ణు - ౧. అం - ౨. అ. ప్ర. - ౧౦౮. ౧౦౯. ౧౧౦.

[illegible][illegible]





హుపస్య త్వనా దేవ మనుష్యద్వ్యాకాశేకావభాసో భ్రాన్తిత్యేతావన్నాత్ర వచనాత్. + సహిశ్చ కాయా జతతయా  
అవభాసో భ్రాన్తిత్యుక్తే జగతి కృత్స్నం నిజతబాతమ్యన్యథానం. + జగద్భ్రష్టోన్మానానాధిః కష్టేనై క్ష్యంతేః బ్రహ్మ  
తోజ్ఞానస్వరూపస్యాకాశతా భ్రాన్తిత్యుక్తేన త్యక్తగాతస్య కృత్స్నస్య విభాసత్వము క్లంభ్యదితిచేత్ + తదనన్ + అస్తికా  
తాస్తే వచస్య బ్రహ్మతో విజ్ఞోర్నిరస్తానాది నిశలవోషగర్భస్య సమస్త కల్యాణగుణాత్మకస్య మహావిభాసేః క్లంభ్య  
తయా తస్య భ్రాన్తిదృశనాసమ్భవాత్ + సామాన్యాకంక్ష్యేజ్యేష్ఠ్యప్రతిపదనం చ బాధాపహోమవిద్యుచ్ఛేద్యచ మేత్రాణ  
పాదయిష్యతే. + అశోఽయమసి శ్లోకో నాన్యరూపస్య బాధకః.

౧౦౨. † తథాహి ‡ † యతో నా క్షమా ని భూతాని జాయంతే యేన జాతాని జేన యత్ప్రయః స్ఫులిసంవిశ్యతి  
తద్విజ్ఞానస్య తద్భ్రష్టః జగద్భ్రూనికానాం బ్రహ్మత్వవసితేనకః

[illegible]

౧౦౭. † ఏవం జ్ఞానస్వరూపమితి స్తోత్రస్య ప్రపశ్చువిఃకార్యత్వేన తత్త్వమనుపపత్తుర్ద్వారసేన నిరస్తమ్. అథ స్తోత్రం స్వపక్షే వ్యాఖ్యాతమయక్రమతే (తథాహీతి) అత్ర కిమర్థం ప్రశ్నస్తోత్రవ్యాఖ్యానమ్. ఉచ్యతే—జ్ఞానస్వరూపమితి స్తోత్రే ద్వితియాస్తవదానాం విశేషస్య విష్ణుమితి సప్రతియతే. తేషాం ప్రణమ్యేతి పదేనాన్వయస్య నష్టాయతే. స్తోత్రస్య [విశిష్టపరత్వం] [విశిష్టాకరత్వం] చ ప్రకరణస్య విశిష్టపరత్వేన వినా నావగమ్యతే. అతోననుస్కారస్తోత్రాః వ్యాఖ్యాతవ్యాః, తేషు వ్యాఖ్యాతేశ్వమే ద్వితియాధ్యాయారమ్భే ననుస్కారకరణం కింనిబద్ధనమ్! ప్రథమతపసో తత్త్వార్థస్యమితి శక్త్యా బాంధవే. కాస్తస్య ప్రశ్నప్రతిపదనరూపేణావతీర్ణత్వాత్ప్రసంగం ప్రశ్నానాం సంక్షేపేణ ప్రతిపదనం కృత్వా విస్తారవిషయాయాం ద్వితియాధ్యాయారమ్భే ననుస్కారకృతః. అన్యథా ప్రశ్నానస్తరమేవ ననుస్కాయాం క్రియమాణాయాం అస్తత్ప్రీత్యన్య క్రియస్యత ఇతి శిష్యబుద్ధేః. వ్యాఖలతాస్యాదితి పూర్వోక్తశక్త్యా నిరసనముఖేన ననుస్కారస్తోత్రసంగతి ప్రదర్శనార్థం ప్రశ్న స్తోత్రా వ్యాఖ్యాతాః. జ్ఞానస్వరూపమిత్యన్విన్నుప్రకమగ్నగ్ధే నిర్విశేషస్తుప్రతిత్వస్య భ్రాన్తిసిద్ధప్రదర్శనాత్తదవగుణవిహిత ఉత్తరత్ర వ్యర్థనీయ ఇతిశక్త్యా పరిహరయోప్రకమోపక్రమభూతైః ప్రశ్నోత్తరపరలాభస్తోత్రైః కాస్తప్రతిపాదస్యవిభూతికరేపతావిశేషమనతం జ్ఞప్తిమాత్రమితి కాస్తప్రతాత్పర్యజ్ఞానసార్థంచ ప్రశ్నస్తోత్రవ్యాఖ్యానమ్. వ్యావిఖ్యానితస్తోత్రా కాస్తస్య స్వయస్య సదాచరకత్వ సిద్ధయే సామానాధికరణ్యం శరీరశరీరభావనిబద్ధనమితియస్తయమితి మయప్రసక్తయేషజ్ఞానసార్థంచ ప్రశ్నస్తోత్రాః వ్యాఖ్యాతయన్తే. † తత్ర కిమయం శ్రుతవేదాస్తప్రశ్న ఉతాశ్రుతవేదాస్తప్రశ్న ఇతి వికల్పే ఆశ్రుతవేదాస్తస్య విశేషప్రశ్నానుపపత్తిః, శ్రుతవేదాస్తస్య [శ్రోతవ్యాభావాత్ప్ర]శ్నానుపపత్తిరితి శక్త్యాయాం శ్రుతవేదాస్తప్రశ్న ఇత్యాహ (యతోవా ఇహసీత్యాదివా) అవిశేష సత్యత్వేన బ్రహ్మమిమానాసాగ్రహం కృతమిత్యక్తమ్.

†ఈ గ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్ | బిభేత్సల్పప్రతాద్వేదో మామయం ప్రతిమృతీతి శాస్త్రీణాంకన్య  
ఇతిహాసపురాణాభ్యాముపబృంహణం కార్యమితి విజ్ఞాయతే. † ఉపబృంహణంనామ విదిత † సకలవేదతదర్థానాం స్వయోగ  
మహిమ సాక్షాత్ప్రతవేదతత్త్వార్థానాం వాక్త్రస్సాన్వితవగతవేదవాక్యార్థవ్యక్తీకరణమ్. సకలశాఖా[ను]గతస్య వాక్యార్థ  
స్యాల్లభాగ. శ్రవణార్థులవగమత్సేవ తేన వినా నిశ్చయాయోగాదుపబృంహణంహే కార్యమేవ.

శ్రుతకావ్యకాండ ప్రశ్నోపనిషత్తీతి శక్త్యా యాః శ్రుతవేదాంబర్యేతివాసపురావశహవిధిం దర్శయతి (ఇతివాసేతి) ఇతివాసేత్యాదిశ్లోకే వేదశ్రోతానామైవ సేవోబ్బంహురూపేషు ధర్మతాప్రేమానపురాణేషు ధర్మతాప్రాణిభ్యుపాదాని । ఇతి . నపురాణాన్యవేదకథాగోపబ్బంహుపరాణీతి విభాగం । చ స్యుత్తర్విధిరవ్యక్తివివృతిః । తత్ ధర్మతాప్రేమ బ్రహ్మపతిపాదవం కర్మణాం తిగ్రారాధనరూపప్రజ్ఞానాన్యమ్ । ఇతివాసపురాణేషు కర్మప్రతిపాదవం కర్మణాం బ్రహ్మపానాంకత్వప్రతిపాదనాన్యమ్ । ఇతివాసస్య పురాణేభ్యోఽభ్యర్చితత్వం విశేషః ।

\* ఆల్పైన్లమితి పురాజన్మవ్య భూర్వనిపాతే ప్రాప్త \* అభ్యుత్థితం భూర్వం ప్రయోక్తవ్యమితి భూర్వనిపాతితస్మేతిహాసనాభ్యుత్థితత్వప్రవీణే.

† అన్య స్తోత్రస్య ప్రభుత్వం వ్యాపిత్వే (సంబంధించినామేతి) పట్నం విశేషం ద్వయేనాగమోత్థం విశేషం చ జ్ఞానమస్తీతి స్మృతమ్. తత్తద్విధానా  
వితి బహువిధం చ పవిత్రమతాదేవతాసాచీనాం ప్రాచుర్యద్యోతనార్థమ్. పృక్తికరణమ్ - అజ్ఞాతవిశేషైశ్చ సాహచర్యతాదేవతాసాచీనాం చాచార్యైశ్చ. యథా బోధన కర్త

[illegible]

ధర్మస్వాధీయతే ఇత్యేవం సతతం వేదా గాయస్తే నాత్రనశయ ఇతి లైక్షాగామసి వేదానాం భగవత్పరత్వ ప్రతిపాదకత్వాభ్యుపగమాచ్చ. అతో నారాయణస్యైవ పరమకారణత్వపరాభిగి ప్రత్యక్షశ్రుతిభిః బాధకప్రత్యయవద్భ్యుః పురాణాంతరేభ్యో వైలక్షణ్యం స్ఫుటమ్. తథా నారాయణమేవ పరమకారణం ప్రతిపాదయద్విద్యుత్కావచాది ధర్మాస్తైరవైస్యకార్థం సప్తమ్ \* అపో నారా ఇతి ప్రోక్తాః \* తస్యిస్తుప్తస్యపురుషో హోకే బ్రహ్మేతి కిర్త్యతే \* విద్యాత్తు పురుషం పరమ్ \* నారాయణగోహోవ్యక్తాదిత్యాదిభిర్నారాయణస్యైవహీ కారణత్వం తేషామ్యతే. పురాణాంతరాణితు గర్తృకాస్తవిరుద్ధాని. తథా వక్తృవైలక్షణ్యం ప్రత్యక్షశ్రుతినిర్ధమ్ \* సహవాచ వ్యాసగి పారాశర్యిణి. అత్ర పరాశరాత్మజత్వేహీ వ్యా సోత్పన్న ఉచ్యతే. తథా లైక్షేః పరాశరవైలక్షణ్యం ప్రతీయతే. యథా తత్ర ద్వితీయేఽధ్యాయే \* పరాశరస్యావతారో వ్యాసస్య సుకస్యచ. వి రాశం రాక్షసానాంకు కృతం వై శక్తిమానసేతి || అత్ర పరాశరస్యవతార ఇత్యుక్తిర్ని ప్రకర్షాతిశయాత్. అన్యథా పరాశరస్యగోత్పత్తిరవ్యవ సన్యస కుకన్యజేత్యుక్తిహీ కన్తం శక్యతే. పులస్త్యునిభవరసానంబుదేవతాపారమార్థ్యస్థానవత్త్వంచ మహద్వైలక్షణ్యం పర [అభే]గానే నత్యేతత్పు రాణప్రామాణ్యం తత్సామాన్యసతి తత్సృతివన్నవరలాభసత్యత్వమిత్యమోన్యాన్యాశ్రయ ఇతి సమాచ్యుమ్. నరలాభవచనస్య పరాశరో నలబ్ధనరఇతి బాధ కప్రత్యయాభావే నిర్వినిర్ధప్రామాణ్యస్య అనపోదితత్వాత్. లైంగేన దేవతాపారమార్థ్యస్థానలాభి పరాశరస్యావగమ్యతే. యథా తత్ర ద్వితీ యేఽధ్యాయే \* దేవతాపారమార్థ్యంన విజ్ఞానం ప్రసాదతః | పురాణకరణంవైవ పులస్త్యస్యాజ్ఞయాగురోతి | తత్రైస్వ త్రివప్తీతమే \* అథ తస్య పులస్త్యస్య వసిష్ఠస్యచ ధీమతః | ప్రసాగాద్వైస్త్వం చక్రే పురాణం వైపరాశరఇతి, చ. తదనంతరం \* వట్పికారం సమస్తార్థసాధకజ్ఞాన సంశ్ర యమ్ | దశసాహస్రముతం సర్వవేదార్థసంయుతమిత్యుక్తేనాన్య పురాణరత్నస్య సర్వవేదార్థసంయుతత్వం ఆతపివ సమస్తపురుషార్థసాధకజ్ఞానప్రసాధక త్వంహోచ్యతే. అతో వక్తృవైలక్షణ్యం ప్రబంధవైలక్షణ్యంచ పురాణాంతరనిర్ధమితి తద్దురహమ్మవమ్. ఇదంచాచరం సుమహద్వైలక్షణ్యమ్ | యత్సా మాన్యప్రత్య పూర్వకవిశేషవల్లప్రతివచనరూపత్వమ్ \* సోహమిచ్ఛామి ధర్మజ్ఞ శ్రోతుం త్వత్తో యథా జగత్ | బహువి భూయశ్చ యథా మహా భాగ భవిష్యతి | యస్తయంచ జగద్భివృత్తౌ యత్రైవత్రపురావరమిత్యాదిసా సామాన్యేన పృష్టే \* విష్ణోస్తుకాశాదుద్భూతమితి విశేషనిష్ఠం ప్రతి వచనం హ్యవగమ్యతే. విశేషే పృష్టేనతి ప్రతివచనస్య పృష్టవిశేషవత్సహితేన తదుత్పన్నకథనం ప్రశంసామాత్రం సతత్త్వపరమితి శక్యనీయంస్యాత్. సామాన్యేన పృష్టేనతి ప్రతివచనమర్థవాన్విశేషస్యవసితమితి తత్త్వపరత్వమేవ స్యాత్. అతశ్చ \* తస్మాద్భువంతం పృచ్ఛామః సూతపారాణికాద్యతు | పురాణసహితాం పుణ్యాం లిజ్ఞమాహోత్త్యసంయుతామితి విశేషనిష్ఠప్రశ్నోవికమతత్ప్రతివచనరూపపురాణాంతరేభ్యః ప్రకర్షాతిశయస్సప్తతమః. ఏతత్పురాణార్థశ్చ లైక్షాదిషు క్వచిత్ప్రవిదన్తీ కీయతే | యథా లైక్షే ద్వితీయే పురాణార్థానుక్రమణే \* సర్వానరేషు విష్ణోశ్చ జననం లీలయేవతు | విష్ణోః ప్రసాదాజ్జిష్టోశ్చ విష్ణోత్తైవతు సంభవః | తత్ర \* లీలయాచైవ కృష్ణేన స్యులస్యచ సంహృతిః | జరకాస్తృచ్ఛలైవైవ గమనం స్వేచ్ఛయైవ త్సితి భగవదవతారస్య భూలోకసరిత్యాగస్యచ లీలామూత్రనిబంధనత్వంహీ తత్తోచ్యతే. ఆతపివైతత్పురాణార్థస్యాన్యతాభ్యుపగతత్వాదప్రకమ్ప్యత్వమవగ మ్యతే. తత్త్వైతరైకార్థ్యాలైస్త్వసి పురాణాని ప్రమాణాని స్యుతిచేన్న | కారేన్నిగ్ధనావిరుద్ధత్వాభావో. భగవదుత్పన్నప్రతిపాదకాంశస్య తస్మిన్నంశే అగ్రహంసంభవాదాదరణీయమితి పూర్వమేవోక్తమ్ | అన్యథ పురాణరత్నస్య కారేన్నిగ్ధనాచాగ్రహమూలత్వంహోప్రకమగతప్రత్యస్యాభా వ్యావహికమితి హోక్తమ్. అతోన్యత్ర బద్ధాగ్రహారప్యాదరణీయస్యాత్కార్థస్య ముక్తమ్మ్యతాపేతుః. కించ—పురాణాంతరేపివాన్య పురాణస్య నన్యవ్యావతార్థప్రతిపాదకత్వం దృశ్యతే | కారేన్నిగ్ధన భగవత్సృకర్షన్వైవావగమాత్ | పురాణాంతరేషు వ్యాపారః ప్రతీయతే. యథాలైక్షే \* యువాం ప్రమాతో గాత్రేభ్యో మమ పూర్వం సనాతనా | అయం మే దక్షిణే పార్శ్వే బ్రహ్మ లోకపితామహః | వామపార్శ్వేచమే విష్ణు ర్విశ్వా త్కా హృదయోద్భవఇతి || తత్ర \* తతగిప్రబంధస్యమహాః ప్రణీత్య మహేశ్వరమ్ | ప్రాహ నారాయణో దేవస్సలింగం లింగవర్తితమ్ | యది ప్రీతి స్సమహ్నన్నా యది దేయో వరశ్చ నా | భక్తిర్భువతు నా నిత్యం త్యయచావ్యభిచారిణీతి హరివిరంచయోభివాదుత్పత్తిస్తవారాధన వరవరజాదికముక్తమ్. తత్రత్వచిత్ \* త్వత్క్రీపనంభవౌ రుద్రస్తమసాచ సమావృతః | త్వత్ప్రసాదాజ్జగద్ధాతా రజసాచ పితామహఇతి చతుర్భు శివయోద్భగవత్ప్రసాద తోపసంభవత్వముక్తమితి వ్యవ్యాహారః. నచ మమదేవాదేరత్వత్వితే శ్రీలామూత్రాదివచ్చ రుద్రాదుత్పత్తి తరారాధనరూపలీలోక్రిత్యుదిరోధఃపురా ణరత్నభారతాదా \* మనసైవ జగత్సృష్టిం సంహారంచ కరోతి యః | తస్యారివత్కత్తవణే కియానుద్యమవిస్తరః || తథాపి యో మమస్యజాంధరస్తద సువర్తవమ్ | కుర్వోక బలవతో సంధిం హీనైర్బుధ్ధం కరోత్సనా || సామచాపి ప్రధానంచ తథా భేదప్రదర్శయమ్ | కరోతి దక్షిణపాతంచ క్వచిదేవ పలా జనమ్ || మమస్యదేహీనాం చేష్టామిత్యేవమనువర్తతే | లీలాజగత్తేస్తస్య చ్ఛందతస్యప్రవర్తతే | తశస్త్వపి మహాయోగీ సర్వస్య జగతఃప్రభుః | తత్త్వత్వంబుధే కర్తం కీనాశఇవ దుర్బలః | తేన వంచయతే లోకాకా మాయాయోగేన కేశవః | యే తమేవ ప్రవద్వస్తే సతే మువ్యన్తి మానవా ఇత్యే తిత్తేన తత్ర తత్ర ప్రవక్తావక్తృపరివారపరగ్రహాదర్శనా, బాధారతాదిషు దశరథమనుదేహనీనాం రామకృష్ణద్వైపేక్షయా పరత్యప్య జగత్పూర్వకత్వాది మహాప్రతిపాదకత్వాదుః సహా భగమహేశ్వరయ రుద్రవరత్వస్య ప్రతిపాదనాచ్చ, అతిశయవ్యాపారో దుష్కరితహః. నచ తథాత్ర న్యవ్యాహారిః ప్ర తీయతేతేదియం సహజే ప్రామాణ్యమ్. ఉత్కలకావర్తవతో వైష్ణవపురాణస్య కాళిదోవబాధకప్రత్యయస్యవ్యాసశ్రుతిమత్ప్రబంధాంతరస్యచవిరోధీతి పురాణరత్నస్య ప్రామాణ్యత్వేన రుద్రబుద్ధులంచ సుస్పష్టమ్. ఏవం ప్రసిద్ధ్యతిశయలబ్ధసహితీయ ప్రబంధప్రకర్షవత్వా, తత్రేవన స్పష్టోశతాన్యతావాదేతి విస్తృతతయా ప్రక్షేపకత్వం సహజే దుష్కరితక్రిస్తిద్ధపరిగ్రహాతిశయవత్త్వానామన్యప్రత్య పూర్వప్రతివచనరూపత్వేన అనాగ్రహమూలత్వాత్.





† బ్రహ్మచర్యాపవిత్రేషు యతశ్చైతద్బ్రహ్మచరమితి నిమిత్తోపాదానయోగి పుష్టత్వాద్యస్వయమత్యసేన సృష్టిస్థితి  
లయకర్తృభూతం జగత్కిమాత్మకమితి పుష్టమ్. † తస్యచోత్తరం జగచ్ఛ సత్తి. † ఇదంతథాదాత్మ్యః † మస్త్ర్యామియాపే  
శాత్తతయావ్యాప్తికృతమ్ ! నతు † వ్యాప్యవ్యాపకయోర్వస్త్యేక్యకృతమ్ ! † యస్వయమితి ప్రశ్నస్యోత్తరతావ్యజ్ఞగచ్ఛసత్తి  
సామానాధికరణ్యస్య. † యస్వయమితి మయడత్ర నవికారార్థః. † పృథక్ ప్రశ్ననైయథ్యాత్. † నాపి ప్రాణమయాదిస  
త్సృష్టికః. † జగచ్ఛ స ఇత్యుత్తరానుషంఠే. † తదాహి విష్ణురేవేత్యుత్తరమభివ్యుత్. † అతగిస్తాచర్యాధ్యస. \* ౧ త  
త్సృక్తతనవచే మయశ్చితి మయః. † కృత్స్నంచ జగత్తచ్చరీరతయా తత్సృచరమేవ. † తస్మాద్యస్వయమత్యస్య ప్రతివచనం  
జగచ్ఛసత్తి సామానాధికరణ్యం జగద్భూతానాశ్చరీరాత్మభావనిబద్ధసమితి నిశ్చయతే. † అన్యథా నిర్విశేషవస్తుప్రతిపాదన

యన్తయపాతకసన్తానం సోపపత్తికమాహ (బ్రహ్మసమృద్ధిః) సృష్టిస్థితిలయకర్తృభూతమితిఃకరం సృష్టిప్రళయయోరక్షత్యేన స్థితికథనస్యా పేక్షితత్వ  
జ్ఞానానాం. స్థితిలయకర్తృత్వానం రక్షానంహాకా వివక్షితే. స్థితిలయయోరప్రయోజ్యవ్యాపారత్వేన తథాశ్రయత్వేన తత్కర్తృత్వభావాజ్జగతం. సృష్టిస్థి  
తిలయకర్తృభూతం జగత్సత్త్వంః కిమాత్మకం భవతి ప్రశ్నార్థం. † తపఃకిమిత్త్వతాహ (తస్యచేతి) † జగచ్చనభి సామానాధికరణ్య ప్రతిపన్నం తాదా  
త్త్వంః స్యహానైక్య లక్షణమాశబ్ద్య పరిహరతి (ఇదంచేతి) ఇదం సామానాధికరణ్య ప్రతిపన్నమిత్త్వంః. † గగనాదా వ్యాప్తిమాత్రేణ తాదాత్త్వ  
సమృద్ధిమితి భావ్యేనృప్యత్వస్థాన తత్త్వం విమృశతి (అన్తర్యామిరూపేణేతి) అన్తఃప్రవిశ్య నియంతృత్వం హ్యత్వత్వమ్. † (వాగ్మ్యవ్యాపకయోరితి)  
సగచ్ఛిప్తాన్తర్యామిన్యత్వత్వేన వ్యాపకత్వేనన శ్రుతిసిద్ధత్వాదిభావః. † నతు వన్తైక్యకృతమితి ప్రతిజ్ఞాముపపాదయతి (యన్తయమితి) † వికారార్థ  
త్వమాశబ్ద్య పరిహరతి (యన్తయమితిముదీతి) † కుతభిత్వతాహ (పుంగితి) వికారార్థత్వే ఉపాదానం పృష్టం స్యాత్. నచ తత్ప్రేక్ష్యవ్యమ్.  
యతభితి పచ్చన్యన్తపదేమోపాగానసామి పృష్టత్వాత్. అతఃపుంగ్ ప్రశ్నవైయర్థ్యమ్. † నచ గోబలివద్దనయః. అర్థానందసంభవాదితి. అపేక్షితవిధ  
నపేక్షితవిధానం దుష్టలమితిన్యాదౌశ్చభిక్రేతః. † బ్రహ్మజ్ఞానవాదిసౌఽభిమతం సాన్ధిక్ త్వప్రపక్షం దూషయతి (నాసీతి) నతు భేదాభేదమన్యథ్య  
నగతమ్. తత్తు మామయవ్యతే. సన్యతే సంభవతి నిరర్థకత్వాశ్రయణముపపన్నమితి భావః. శ్రుతార్థస్వీకారేణాశ్రుతకల్పనంహ్యచిత్. † నతు శ్రుతప  
త్వా. † బ్రహ్మజ్ఞానవాదిన్యాపకతస్య సాన్ధిక్తత్వన్యాపాధారణం దూషణమాహ (జగదితి) సాన్ధిక్తత్వపక్షే యదిదంజగత్ తత్త్వమిత్త్వకర్తృస్యాత్. యది  
దంజగత్తత్త్వమిత్త్వకర్తృ జ్ఞాతస్య జగద్రూపమాప్రస్య ప్రప్రప్యత్వానయోగాత్ ప్రశ్నావైయర్థ్యయ తత్త్వం సత్యం ఉతమిత్త్వేతి పృష్టం భవతిత్వేన్యతే  
తస్యమ్. తత్ మిత్త్వేన్యత్వత్వం వక్తవ్యమ్. తత్తాన్తరతాకారోపస్థాపకే అకారాన్తరనిషేధకేన శక్తే వక్తవ్యే అకారద్వయోపస్థాపకం సామానాధి  
కరణ్య ముపపన్నమిత్త్వంః. బాధా (యాంధ్రం) సామానాధికరణ్యమితిచేత్తన్నాస్తి. మాతా మే వన్తేస్థితవ త్సామానాధికరణ్యం బాధార్థమితి వ్యా  
పకత్వాదిభావః. † తస్మి కథముత్తరం స్యాదిత్త్వతాహ (తదాసీతి) విష్ణురత్వ్యతరాకారోపస్థాపకశృబ్ధిః. అకారాన్తరనిషేధకశబ్ద ఏవకారః.  
† సాన్తాదర్థమాహ (అతభితి) అతః - సాన్ధిక్తత్వవికారార్థత్వయోరనుపపన్నత్వాదిత్వంః. † శబ్దానుశాననానుమతిం దద్యుతి (తదితి) ప్రకృతమ్ -  
ప్రకర్షేనా కృతమ్. ప్రగరూతమ్ - ప్రపరమిత్త్వంః. \* అన్తయయో యజ్ఞః \* శకటయూ యాత్రేణీతి తస్యోదాహరణమ్. † కిమత్రప్రాచుర్య  
మస్తీప్రతాహ (కృత్వంచేతి) \* అన్త్యహిన్య వ్యాపేత్వాదిశ్రుతేన్తయపపన్నమితిభావః. † సామానాధికరణ్యస్య శరీరాత్తభావనిబద్ధసత్వం ప్రతి  
పిపాదయపితుమపసంహతి (తన్తాదితి) యన్తయమిత్త్వస్య ప్రాచుర్యార్థత్వేన తస్యోత్తరత్వాన్త్యజ్ఞచ్చనభితి సామానాధికరణ్యస్య శరీరాత్తభావనిబద్ధ  
త్వం. తేన సాన్ధిక్తత్వ నిష్పత్త్యా యన్తయమితి ముయట్పుత్వయస్య ప్రాచుర్యార్థత్వమిత్త్వ స్వాన్యాశ్రయభిచేత్ వైవమ్ - ముయట్పుత్వయస్య సాన్ధి  
కత్వనిష్పత్తేః. † ప్రాచుర్యార్థత్వనిర్ణయవ్యవ సామానాధికరణ్యస్య శరీరాత్తభావనిబద్ధసత్వాన సపేక్షత్వాత్. సాన్ధిక్తత్వంతావత్ - అర్థపత్వేన సంభవతి నిర  
ర్థకత్వ స్వీకారాయోగాదపాస్తమ్. జగచ్చనభితి సామానాధికరణ్యేనచాపాస్తమ్. సాన్ధిక్తత్వేనతి అకారద్వయోపస్థాపకసామానాధికరణ్యస్యోత్తర  
త్వానయోగాత్. నతు తస్య శరీరాత్తభావనిబద్ధసత్వానయోగాత్. నచ సామానాధికరణ్యస్య ప్రపుత్తినిమిత్తభూతాకారద్వయోపస్థాపకత్వం ముయట్పు  
త్వయస్య సాన్ధిక్తత్వ నిష్పత్తిసాపేక్షమ్. సామానాధికరణ్య లక్షణస్యభావాదేవ తస్యాకారద్వయోపస్థాపకత్వసిద్ధే. అథో ముయట్పుత్వయస్య సాన్  
ధిక్తత్వనిష్పత్తిసామానాధికరణ్యస్య కారద్వయోపస్థాపకత్వాదిత్వత్ర నాస్యాన్యాశ్రయః. ఏవం సాన్ధిక్తత్వే వ్యవస్థే పుంగవ్యోశ్చవైయర్థ్యేన వికా  
రార్థత్వేనానుపపన్నే పరిశేషాచ్చస్థితేః ప్రప్రప్యత్వేనతి స్థితిసాన్ధిభావ్యాదనుశాననానుమోదాచ్చ ముయట్పుత్వయస్య ప్రాచుర్యరూపార్థవిశేషవరత్వ  
సిద్ధిః. తథో జగచ్చనభితి సామానాధికరణ్యస్య శరీరాత్తభావనూపప్రపుత్తినిమిత్తవిశేషసిద్ధిరితి నాస్యాన్యాశ్రయః. ఏవం సామానాధికరణ్యస్య మృ  
షావాన్త్యనిమిత్తకర్తృత్వేన ముయడానర్థక్యం సామానాధికరణ్యనుపప్రతిష్ఠేతి దూషణద్యయమ్. స్వరూపైక్యపరత్వేనార్థవిధిః. యన్తయమిత్త్వక  
ర్తృహిన్యత్వత్రాన్తయపపన్నత్వేతి దూషణద్యయం దద్యుతం భవతి. † సాన్తార్థపరత్వానన్యథామే దూషణమాహ (అన్యతేతి). † అన్యథా కథం ప్రక



పకే శాస్త్రే ఓభ్యుదయమృమాకే చవాన్యేతాని ప్రశ్న ప్రతిపదాని చనుగచ్ఛతే. తస్మిన్మహానాం కృత్స్నం చ శాస్త్రం చ సంగచ్ఛతే. తథాహి సతి ప్రశ్నాభ్యుదయస్య కిమధిష్ఠానమిత్యేవ చాచన్యైకస్య ప్రశ్నస్య నిర్వికేష్యానమాప్రమిత్యేవయా వమేకమేవైతత్తరం పాత్యత్. + జగద్భూమ్యాహోకేకప్రభుత్వవశేన సామానాధికరణ్యే + సత్యవజ్జల్పత్వాదికల్పాననైకతా చతా నిఖలహేయ ప్రత్యసీకతాచ బాధ్యేతా సవాసకభావనం చ ప్రప్త ఇతేత్. + ఆ త్తరీకభావనశేన సామానాధికరణ్యం ముఖ్యస్య త్రమితి ధ్యాప్యతే.

౧౦౪. + అతో \* ౧ విష్ణోస్సకాతామమూలం జగత్తత్తైవనశ్శితమ్ | శ్శితసంయవకద్రాసా జగతోఽప్య జగచ్ఛస ఇతి

ప్రతిపదనే న్యూతామిత్యుతాన (రక్షాహితీతి) + సామానాధికరణ్య కేనాశేనాన్యభ్యుదయైః ప్రకృత్యాహింసయాచయతి (చాదితి) అప్రీక్ష్యం పతే జగచ్ఛసంయం జగచ్ఛద్భ్యుదయి పృష్ఠిన్యాత్. తానం మయైవైవ్యుదయైః ప్రీతి ప్రభవ్యమ్ | యత ఇత్యుపాసాన్య పృష్ఠితానత్. + అధిక- గూఢానానా (నశ్యే త్యాదిని) చత్వర్కత్వేత్యాదిని చనుగచ్ఛేత్ సురావసాన్యాని | ప్రకృతిగర్భవోఽపి బ్రహ్మణి ప్రసభ్యత ఇత్యుక్తిమ్. య ద్వా—చిదయతిజ్ఞకప్యహానిష్ఠపరీతాకాద్రాప్తిశ్చేత్వం. + కశింవానివచ్య శశింసత్యే సుభవ్యైః చన్యాదిత్యుతానా (చ ప్రకరేతీ) స్థాప్యతే - ధ్యాన- యవ్యతఇత్యర్థః. అచ నైరభావిత్యాత్ స్థాప్యతఇత్యుక్తిమ్.

౧౦౪. + ఏనం ప్రకృత్యైకవ్యాఖ్యానాపయికాన్ధగిభవభ్యుదయం. అచ శాస్త్రానసంగ్రహానైః విష్ణోఃక్రమే గచ్ఛిజ్జోకేం సమస్కానదేవయా మవతార్య వ్యాఖ్యేయశ్లోకస్య సమస్కానశ్లోకానైరైవ్యుదయిం ద్భ్యుదయరుచువికారాయేత్యాదీనాం వజ్ఞాం వాక్యాన్వయచా (అతఇతి) అతరీకశ్చ సతి వచనాదిభిశ్చాస్త్రస్య సవిభూతిక సమవస్తువత్వావమాత్యాసానాధికరణ్యస్య విస్తృతత్వం ముఖ్యపు త్రత్యాచ్యేతిభావః. అత ఇత్యుదయ వ్యష్టిరూపేతా వశితం నమస్కరంతీత్యునేనాన్యయ. యద్వా—శాస్త్రవాక్యాన్వయైవరూపత్యాత్ \* విష్ణోఃస్సకాతామిత్యుదయ సంగ్రహానానైః \* పరీకరా తామిత్యాదీనాం విస్తారరూపత్వం సిద్ధమిత్యర్థః. విష్ణోఃస్సకాతామిత్యుత్ర కకానాది పదం పట్టాగరి పశ్యమ్యుద్యత్యే సంపాదనాన్ధమ్. యథా అన్య కృతే ఇత్యుక్తే కృతే ఇతిశబ్దస్య సమర్థస్థిరత్వంపాదనరూపత్వం తస్యత్. యద్వా—చకాకాత్ - చనన్వల్పాన్. కాళనమ్ - ప్రకాశం - సన్వల్పరూపజ్ఞా- నమ్ - తస్యత ఇత్యుక్తిః | అనేన నిమిత్తప్రసిద్ధిః. యద్వా—సకాశబ్దపాన్వయనం | తేన శరీరముపలక్షితమ్ \* సోభిశ్చాయ శరీరాత్సాన్వితి వచ్చరీరాదిత్యర్థం. తత్రైవన శ్శితమితి లయస్థానప్రశోత్తరమ్. తత్ర శ్శితమితి - శ్శితమ్ - నిష్ఠాంగతమ్. అనేన జగతో నిత్యత్వమవస్థానామాగమా పాయత్వం నూచితమ్. + లయస్థానప్రశ్నసాన్విత్రముక్తిమ్. అచ లయకర్తృప్రశ్నస్య బాహ్యనితిప్రశ్నస్యనోత్తరమాప (స్థితీతి) జగచ్ఛసఇతి యన్వయమితి ఫలితస్య కృత్సాన్విత్రరాయరూపకృతసత్తానవపు త్రిలక్షణశ్శితప్రశ్నసాన్విత్రమ్. యద్వా—యన్వయమితి ఫలితశ్శితీ ప్రశ్నసాన్వితీ శ్శితసంయ మకర్తేత్యేత్యాత్త్రమ్. జగచ్ఛస ఇతియన్వయమితి కశోక్తసాన్విత్రసాన్విత్రమ్. ఇదం సామానాధికరణ్యమాత్మయా వ్యాప్తినిబంధనమితి పూర్వమేవై పాదితమ్. సను—నిష్కర్షకశబ్దానాం శౌక్ష్మాదీనాం ధర్మివర్తనత్వం నన్వత్తమ్. యన్వయం జగదిత్యనేన జగచ్ఛసన్వయస్య నిష్కర్షకశబ్దత్వం పృష్ఠమితి ధర్మివర్తన ప్రాధిదాయత్యాభావాజ్జగచ్ఛసఇతి సామానాధికరణ్యమనుపపన్నమితిచేత్. ఉచ్యతే—నిష్కర్షకశబ్దాహి ద్వివిధాః | నియతనిష్కర్షకా వైసమీ కనిష్కర్షకాశ్చ. తత్ర శౌక్ష్మాదికశబ్దానియతనిష్కర్షకాః. మనుష్యశుక్లాదికా వైసమీకనిష్కర్షకాః. ప్రయోగస్య నియామకత్యాత్. అన్యథా నిష్కర్షకానిష్కర్షక విభాగోపి సూపచ్యతే. తథా జగచ్ఛబ్దోపి వైసమీకనిష్కర్షకఇతి. అతఏవ యన్వయమితి వైయధికరణ్యేన ప్రశ్నస్య జగచ్ఛ సఇతి సామానాధికరణ్యేనాత్మరమ్యుదేనా భావామపవన్నమ్ | సక్తగుణ్యాశ్రయరీ కఇతి ప్రశ్నస్య శుక్లగి పటఇత్యుత్తరణత్. ఏవం నుక్షేహో- క్తస్య వక్ష్యమాణమహవిస్తరసార్థసేవ్యస్యస్తరరూపేణ శ్లోకైర్నమస్కారగి క్రియతఇతి సమస్కారశ్లోకసంగతిః. స్వేనైవ రూపేణావశితమ్ - సతు ప్రకృత్యాదివిజ్ఞమిత్యర్థః. పరబ్రహ్మణోహి హేయ సంబధాభావః | సతు విష్ణోరితిశ్చాన్యాయమ్ \* విష్ణునామా నవేదేభు \* సమస్తహేయద హితం విష్ణోభ్యుం పరమం పదమిత్యాది వచనాత్ బ్రహ్మణేన విష్ణుశబ్దవాచ్యత్యా ద్విష్ణోదేవ భగవచ్ఛబ్దవాచ్యత్యాచ్చ విష్ణోర్దేయసంబధానైవపవన్న ఇత్యుభిప్రాయేన పరబ్రహ్మణాతమిత్యాదివిశేషాముక్తిమ్. అవికారాయ - వికారశబ్దోధర్మివో ధర్మపశ్య \* మాదేశకశ్చ వికారఇత్యాది ప్రయో- గాత్ వ్యయం కన్యవిద్వికారరూపగి కార్యభూతో నభవతీత్యవికారః. అనేన కార్యాదివాన్వియప్యతి. యద్వా—వికారః - అపథా - మహత్త్వేనాం కారత్యాదిః. నిత్యం తత్పుంబద్ధవిపదవికారః. అతో వికారపథి ప్రకృతివికారపదేన వ్యావర్త్యతే. ఏవం తత్పుంబద్ధపాదవిభావ్యామవికా రాయేతి పదేన కార్యకారణ రూపాభిమానసాధివాన్వియప్యతి. శుద్ధాయేతి బద్ధవ్యాప్యతి. నిత్యాయ - శుద్ధత్వేన నిత్యాయ | అన్యథా అవికా రాయేత్యనేన పునరుక్తిస్సాన్వితే. నిత్యపదం నిత్యశుద్ధిం విశిష్టపదేన శుద్ధిమధ్యస్థవిశేషామ్ | యథా మహాచార ఇత్యక్ర మహచ్ఛబ్ద ఔదార్యం విశిష్టస్వేన దాతుర్యేమామ్ | తద్వత్. అతో ముక్తవ్యాప్యతి. పరమాత్మసఇతి నిత్యముక్తవ్యాప్యతి. లేహి పరవస్తా | సతు పరమాః \* ప్రధా- నపురషన్యక్తకాలానాం పరమమితి వక్ష్యమాణత్వాత్ | అవికారాయేత్యాదిని పదపత్యయేన ప్రధానపురషన్యక్తకాల వ్యాప్య తిరికితేత్. నిమే

సంగ్రహేణోక్తమృతమ్ ౧౦ పరగిపరాణామిత్యారభ్య విస్తరేణ వత్తుం పరబ్రహ్మభూతం భగవంతం విష్ణుం స్వేనై వస్వరూపేణా  
 ఘటితమవికారాయేతి శ్లోకేన ప్రథమం ప్రణమ్య తమేవ హిరణ్యగర్భస్వావతారశేజ్జరరూప త్రిమూర్తి ప్రధానకాలతేత్రజ్ఞ  
 సమస్తవృష్టిరూపేణావస్థితంచ నమస్కరోతి. † తత్ర జ్ఞానస్వరూప మిత్యయం శ్లోకః తేత్రజ్ఞవృష్ట్యాత్మనావస్థితస్య పరమా  
 త్మన స్స్వభావమాహ. † తస్మాన్నత నిర్విశేష వస్తు ప్రతీతిః.

సామ్యవిధికాలస్య వ్యక్తస్వాత్మవికారరూపవాస్తవత్వత్వాత్. పురుషత్వేవిధ్యున్మేష ప్రామాణికత్వాత్. విశేషణానాం తద్వ్యావృత్తనమర్థత్వాచ్చ  
 యథోక్తానామేవాన్యేనాం వ్యావృత్తితత్వముచితమ్. విలక్షణవిగ్రహవత్త్వయాపి నమస్తవైలక్షణ్యమాహ నదైకరూపరూపాయేతి. ప్రపంచ రూపశబ్దః  
 స్వభావాని - ఏకస్వభావతత్వం. పురుషాపవిత్రవాది సర్వావస్థాను సకల హేతుప్రత్యసేకత్వ మంగోన్వదత్వదేయత్వాదిస్వభావై ప్రచ్యుత  
 ఇత్యర్థః. యద్వా-ఏకరూపమ్ - దివ్యాత్మస్వరూపేణ సమానస్వభావమ్. తేనాపి హేయప్రత్యసేకత్వాదిసిద్ధిః. ఏభిఃపదైక్షత్వానందమ యాధికరణా  
 ద్వాదిత్యవిద్యానా విలక్షితాః. పూర్వోక్తమాత్మత్వం సమృద్ధాత్మకో ఘటఇతివచ్చవతీతి తద్వైశద్యమవయవకత్వాత్ క్రియతే. విష్ణుశబ్దేన సర్వజ  
 ఘటఇతివచనం. మున్యయేన సృష్ట ర్భోవాన్యత్వేతి - అన్తరీప్రవిశ్య నియంత్ర్యంహి శరీరత్వమ్. అతఏవ మాత్మత్వం విస్మృతం భవతి. విష్ణుశబ్దస్య  
 రూపత్వాదైతా విశేషనిష్ఠయశ్చ సిద్ధిః. యద్వా-విష్ణుశబ్దేనైవ నియమసంకల్పంతవ్యాప్తిరూప్తా. వ్యాప్తికృతతత్వదోషస్సర్వశక్త్యాం వ్యవస్థాతి  
 కన్యజ్ఞత్యవతి. కన్యం విద్యోగికారిణ్యత్వమ్, హిరణ్యగర్భాదీనాంహి సృష్ట్యాదికారణత్వమవగమ్యత ఇత్యత్రాహ సమఇతి. తత్తత్పూరితకో విష్ణుశేవ సృ  
 స్ట్యాదికం కరోతీత్యర్థః \* పక్షార్థం సవ్యభూతానాం విష్ణుత్వముపజ్ఞివా నిత్యక్రవిష్ణవ్యాఖ్యానతారవిగ్రహవాన్విరా భగవత్పర్యవ్రాజకశబ్దః. హిరణ్య  
 గర్భశక్త్యాదైతా జీవాన్విరా భగవత్పర్యవ్రాజకీతి \* బ్రహ్మోక్తాన్వేనాదేవా మనుష్యాః పశవస్తథా. విష్ణుమాయా మహాఽపర మోహాఽలమసా వృతాఇతి  
 \* హిరణ్యగర్భాదీనాం ప్రప్రకృత్యాత్మాత్వాదీతి \* హిరణ్యగర్భో భగవానిత్యారభ్య \* మూర్తమేతద్ధర్మ రూపం భావనాత్రితయాత్మకమ్. అపద్ధా  
 నై సమస్తాస్త దేవాద్యాఃకర్తవ్యానయ ఇత్యాద్యేతత్సృజంత [వచనశతా] స్ఫోకతాత్పర్యా సురోధాత్. \* ఏతా ద్యా విబుధశ్రేష్ఠా ప్రసాదక్రోధకా  
 న్నృతా. తవా పృథితస్థానా సృష్టివంశాఽకారకా \* తవాస్తూర్వా మువ యేచాన్యే దేవా సంజ్ఞితాః. సర్వేషాం సాక్షిభూతోసా సగ్రాహ్యః  
 కేవలత్వవిదితి భూతాదివచనైకాన్వయాన్ని సీప్రియతే. హిరణ్యగర్భాది సామానాధికరణ్యం వాపికృతమితి నూదయతి వాసుదేవాయేతి. బ్రహ్మశివము  
 స్ఫోకాన్వయవిధిస్వభావతత్వానా తారాయేతి. యద్వా-తేషు త్రివిధ్యయమేవ మోక్షప్రదఇత్యర్థః \* అగ కస్తాదుచ్చితే తారం యస్తాదుచ్చా  
 న్యమావన గర్భజ స్వరూపసంసారమహాభయతారయతి తస్మాద్యుక్తే తారమితి శ్రుతేః \* బ్రహ్మవిష్ణుశివా బ్రహ్మకప్రధానా బ్రహ్మశక్తయ ఇత్యా  
 ఇభిః, విష్ణోః పరం తత్త్వమ్, విష్ణోశ్చతుర్ముఖాదినామ్యంఽ, నశ్చన్మనీయమ్. శక్తిరసృజకీర్ధవిశేషణమ్. తత్ర ధర్మిణ్యనమానవిభక్తినిర్దిష్టే ధర్మవర్తన్త  
 స్యాపి శక్తస్య ధర్మమాత్రపరత్వం దృష్టం పటస్య శుక్లఇత్యాదిభి. తథా విష్ణుశబ్దో విశేషణభూతవిగ్రహమాత్రఽఽః. అసమానవిభక్తినా బ్రహ్మశబ్దేన  
 ధర్మిణోపుగర్హిర్నిష్టత్వాత్. బ్రహ్మశక్తయోహి బ్రహ్మశక్తయః. అతోఽసమానవిభక్తినిర్దిష్టత్వమితి. యద్వా-భిగవతో దేవమనుష్యాదిశబ్దవ్యవ  
 థేషతో శక్తివిభాగాన్వయశబ్దవ్యవధేశోపి విభాతినానాత్వాత్. యథాహుశ్చీనత్వాన్మిక్రాః \* సహితీయస్తేమమితితు విభవాఖ్యామపి భవన్తితి.  
 అతో యశోక్తమిదాన్త. అగ శేవప్రకృతికారణవాన్యత్వత్వర్థం ప్రకృతివిజ్ఞం పరమాత్మానం నమస్కరోతి ఏకానేకీతి. కారణావస్థాయామేకః. కా  
 ర్యావస్థాయామనేకః. అగ దీప్తాం కారణావస్థాయామస్థానీతి. తథా బుద్ధిస్థాం కారణావస్థాయామస్థానీతి. తత్రాప్యప్రచ్యుత స్వస్వభావత్వమాహ  
 ముక్తిచోచఇతి. అగ కాలవిజ్ఞమహా నర్తతి. కాలస్య వక్ష్యమానిశేషోపపత్తేః. ప్రకరణస్య విజ్ఞప్తపరత్వాత్. విశేషణాస్తరవిజ్ఞప్తతాయాః ప్రతి  
 పాదిత్యేన కాలవిజ్ఞతా కథనం పారిశేష్యత్. తప్రతిపాదనే ఆపేక్షితవిధ్యభావప్రసక్త్యాత్, కేవలం బ్రహ్మస్వరూప కారణపరత్వే అండాస్తర్గత  
 సర్వాదేవత్వత్వాదవహిర్యుతత్వత్వ సర్వాదేవత్వమాత్యచ్చ పానరుక్త్య ప్రసంగాత్, విస్తరచ \* ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలానామ్ \*  
 వ్యక్తం విష్ణుస్తథావ్యక్తం పురుషః కాలవీచన \* తథా పురుషరూపేణ కాలరూపేణాప స్థితమ్ \* బ్రహ్మ దక్షాదయగికాలఇత్యాదిభిర్వ్యక్తావ్యక్తాది  
 భిన్నహ వక్ష్యమాత్యదయం శ్లోకశకాలపరమ. అదివిజ్ఞప్తవాదిశ్లోకాన స్తర్వాదస్య శ్లోకస్య కాలపరత్వముచితమ్. ఉత్తరశ్లోకస్సమస్తజీవపరః. వృష్టి  
 జీవపరశ్లోకసాహచర్యాత్. కాలస్య వర్ధింతివాశమాలభాతత్వం \* బ్రహ్మ దక్షాదయగికాలః \* విష్ణుర్వాదయగికాలః \* రుద్రగికాలోస్తక  
 శ్చేత్యాదీని సిద్ధిమ్. జగన్ప్రయః-అవచ్ఛేదకతయాఽవచ్ఛేద్యతయాచ జగత్సృచురః. అథ తేత్రజ్ఞ సమస్తాత్మనావస్థితం నమస్కరితి ఆధారభూతమితి.  
 జ్ఞాతృతన్య. చేతనః స్వరూపేణాధారభూతః \* ఏవమేవైతాభూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాన్వృతాః \* జీవభూతాం మహాభూతాం యదేవం ధార్య  
 శ్చేత్యుచితమిదాన్త. అదీయస్తవి- ప్రకృతేతి వ్యాపనయోగ్యమాత్మత్వమ్. యద్వా- \* వికాసాఽనుస్వరూపైశ్చేత్యుక్తప్రకారేణ సర్వదశాయా  
 మిన జ్ఞానతత్వాభావాదీయ స్తమేవేత్యర్థః. సర్వభూతస్థమ్-భవతీతిభూతమ్-పుణ్యవ్యవస్థా సర్వకర్తృత్వవ్యవస్థితమ్. అనస్తరం తేత్రజ్ఞవృష్టి వి  
 ష్ణు సమస్తాత్మోక్తావతీతి. † హిరణ్యగర్భాత్మాది భావ్యే నిర్వేష్యతేవ్యయం శ్లోకగోకిం విజ్ఞప్తపరమాత్మ పరఇతి శక్త్యాం సమాసాస్తర్గతం ప్రస్తుత  
 త్వాత్కార్యం నిర్వ్యత్యయతి (తత్తేతి) పరమా త్మనస్సద్వారశివ ప్రమాన్యయఇత్యర్థః. † తతఃకిమిత్యత్రాహ (తస్మాదితి).

39

తయా తద్వ్యతిరేకేణావస్థితస్యాపారమార్థ్యమ్. † తదేవౌపపాదయతి | † తవైష మహిమాయేవ వ్యాప్తమేతచ్ఛరాచర మితి. † యేన త్వయేదంవరాచరం వ్యాప్తమ్ | అత స్త్వదాత్మకమేవేదం సర్వమితి † త్వదన్యగోపినాన్తి. లతస్సర్వా త్వతయా త్వమేవై కరిషరమార్థః. † అత ఇదముచ్యతే తవైష మహిమాయా సర్వవ్యాప్తిరితి. † అన్యథా తవైషా భ్రాన్తిరితి వ క్తవ్యమ్. † జగతగివతే త్వమిత్యాదీనాం పదానాం లక్షణాచ న్యాయత్. చీలయా మహిముద్ధరతో భగవతో నుసావరాహస్య స్తుతిప్ర కరణవిరోధశ్చ.

౧౦౭. † యతగి కృత్స్నం, జగత్ జ్ఞానాత్మనాత్వయా ౭౭ త్వతయా వ్యాప్తత్వేన తపమూర్తమితస్సాత్వదాత్మక త్వనుభవసాధనయోగవిరహిణా ఏతత్ తేవలదేవమనుష్యాదిరూపమితి భ్రాన్తిజ్ఞానేనపశ్యన్తి త్యాహ † యదేతద్దృశ్యత ఇతి.

౧౦౮. † నకేవలం వస్తుత స్త్వదాత్మకం జగద్దేవమనుష్యాద్యాత్మకమితి దర్శనమేవ భ్రమః | జ్ఞానాకారాణామాత్మ నాం దేవమనుష్యాద్యర్థాకారత్వే దర్శనమపి భ్రమ ఇత్యాహ † జ్ఞానస్వరూపమఖిలమితి.

౧౦౯. † యేషున † యుద్ధిమస్తా జ్ఞానస్వరూపాత్మ విదస్సర్వస్య భగవదాత్మకత్వానుభవసాధన † యోగయోగ్య పరిశుద్ధమనశ్చ. † తే దేవమనుష్యాదిప్రకృతి పరిణామనిశేష శరీరరూపమిదమఖిలం జగచ్ఛరీరాతిరి క్తజ్ఞానస్వరూపాత్మకం త్వచ్ఛరీరంచ పశ్యన్తి త్యాహ † యేతు జ్ఞానవిద ఇతి. † అన్యథా శ్లోకానాం పానరుక్తమ్ | పదానాం లక్షణా | అర్థవిరోధః |

† ఉక్తాభ్యోపపాదకం వ్యాప్త్యర్థప్రతిపాదకము త్రరాధమిత్యాహ (తదేవేతి) † తత్ర ఫలితమర్థమాహ (యేనేతి) యేన-యస్మాదిత్యర్థః. † త్వదన్యః-అత్య దాత్మకః. త్వయా ఆత్మతయా వ్యాప్తత్యాత్. సర్వం త్వదాత్మకం త్వచ్ఛరీరమితి త్వదన్యః అత్యదాత్మకో నాన్తి. తస్మాత్సర్వకరీ స్త్వమేవ పరమార్థఇత్యర్థః. † తవైష మహిమేతి శ్లోకాన్తాదేవత్యాశ్లోపపాదకఇత్యాహ (అత ఇతి) మహిమౌవ్యాప్తిరూపత్యాత్. యా సర్వవ్యాప్తిరీతుక్తం - సతు వ్యాప్తా తార్పర్యాత్. వ్యాప్తేర్హమత్వేన తార్పర్యమ్. † యదన్య-వ్యాప్తేరుక్తాశ్లోపపాదకత్వం మహిమసమభివ్యాహారా దిత్యాహ (అత ఇదముచ్యత ఇతి) † తస్య పరప్రాతిపత్తిం చర్యయతి (ఆన్యతేతి) వ్యాప్తవాప్త్యాదేర్ధాత్వే సర్వవ్యాప్తిప్రప మహిమేతి సవాన్యత్. అపిచ భ్రాన్తిరితి వ క్తవ్యమిత్య ర్థః. † కృత్స్నం పారమార్థ్యమత్యే నామజా చరద్రవ్యయమాహ (జగతఃపత ఇతి) లక్షణా - అధిష్ఠానలక్షణా.

౧౦౭. † అబ్రహ్మత్యేన న్యత స్త్రోతాయాః ప్రత్యక్షసిద్ధత్యే తద్విరుద్ధం బ్రహ్మసర్వ స్తత్వం నశాస్త్రం ప్రతిపాదయతి † ఆదిత్యో యూప ఇతి విదితి శబ్దాయాం ఆన్యథాసిద్ధాయా అపరోక్షరూపాయాఅపి స్వాత స్త్రోతప్రతిపత్తిః పరోక్షరూపాన్యనన్యథాసిద్ధా పారత స్త్రోతప్రతిపత్తిర్భవీ యనీ త్విభిప్రాయేనా ద్వితియశ్లోకమతారయతి (యత ఇతి) పారత స్త్రోతప్రతిపత్తిః పఃమాన్యప్రతిపత్తిసామేషా. † తదభావాత్ప్రత్యేతివ త్వభావ ఇత్యన్యథాసిద్ధా స్వాత స్త్రోతప్రతిపత్తిరిత్యర్థః. † (కేవలదేవమనుష్యాదిరూపమితి) పరమాత్మ శరీరత్వరహితజగదుపాప్రతిపత్తిర్థః. అయమర్థః- యథా దేవో త్వభిమానపరోక్షోపి పరోక్షాస్తజ్ఞానేన బాధ్యతే. † తథా స్వాత స్త్రోతప్రతిపత్తిః, దేవోతిరక్తం స్వాత్మానమన్యరూపతః పరమాత్మ పారతస్త్రోతప్రతిపత్తిః కిం పునర్నాయనీదేవద దర్శయితుం త్వితియశ్లోకారమ్భః.

౧౦౮. † తం వ్యాప్తవై (నకేవలమితి) చిదచిదాత్మకే జగతి చేతసరూపం జగద్వివక్షితం జ్ఞానస్వరూపమఖిలం జగదితి జగచ్ఛ్రేణ. యథా † త్రిభిర్జగమయోర్నైవైకభిన్నవ్యవధంజగత్ | మోహేన నాభివానాతి మామేభ్యగి రుమవ్యయమితి అత్ర జ్ఞానస్వరూపస్య జడరూపార్థస్యరూపత్వే బుద్ధిభ్యుమ ఇత్యుక్తే అర్థస్వరూపసార్థస్వరూపత్వే బుద్ధిర్న భ్రమస్సాన్విదితవ సిద్ధమ్. దేవోత్తభ్రమస్సంసర్గకృతః | బలముష్టమితివత్. ఆత్మాసాధారణ ధర్మజ్ఞానమర్థరణేతి తస్మాత్సాధారణత్వాజ్ఞానాద్భ్రమోపపత్తిః.

౧౦౯. సతుర్థం వ్యాప్తవై (యేషునరితి) విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచేతి విజ్ఞానశబ్దస్యాత్మవాచిత్యాత్ జ్ఞానస్వరూపాత్మవిదఇత్యుక్తమ్. అబుద్ధయ ఇతి పూర్వశ్లోకాత్పారతయోగిత్యేన జ్ఞానవిదఇత్యుక్తమితి స్పృహయతి (బుద్ధిమన్త ఇతి) † ఆయోగినఇత్యన్య ప్రతియోగిత్యేన కుద్ధచేతనఇత్యుక్తమితి నూచ యతి (యోగయోగ్యంసంకుద్ధమనఇతి) యోగయోగ్యత్యే పేతుగిపరికుద్ధత్వమ్ | మనసాతు వికుద్ధసహి భగవత్సత్త్వాగ్రూపాపానననిష్పత్తి ప్రక్రయతే. మనోవికుద్ధిభ్య కర్తయోగేన. యోగేన యోగ్యతాపరికుద్ధితివార్థః. పూర్వశ్లోకే అఖిలజగచ్ఛ్రేణ చేతసరూపం జగద్వివక్షితమ్. అన్యథా శ్లోకే అఖిలజగచ్ఛ్రేణాచిద్రూపం జగద్వివక్షితమ్. † కృత్స్నం పారమార్థ్యం వివక్షితమితి పక్షే ప్రథమశ్లోకసంక్షిప్తరూపమున క్తరూపణేనననా విస్త రేణ విజ్ఞానాభివ్యాఖ్యానమాహ (అన్యతేతి) స్వాతంత్ర్యిభ్రమో దేవోత్తభ్రమశ్చేతి విభాగాభావే పానరుక్తమిత్యర్థః. లక్షణా - పరమేశ్వర, జగతఃపతే, తపనోపాస, త్యక్త, ఇత్యాదిశబ్దానాం లక్షణా. త్వంకబ్దోపి స్వాభిమానాపామర్థాస్తరవాచీ. అత స్తస్య లాక్షణికత్వమ్. అర్థవిరోధః - ప్రత్యక్షా దిభిర్బాధ్యత్యేన సిద్ధిశోపపత్త్యే ప్రమాణవిరోధః. తిరోధానామపపత్త్యాది స్తర్కవిరోధః | ఉభయదిష్టకత్వవిరోధశ్చ.

ప్రకరణవిరోధః । శాస్త్రతాత్పర్యవిరోధశ్చ ।

౧౧౦. \* ౧ తన్మత్తాత్మకమేషా సత్త్వోత్పత్తిమయమిత్యుచ్యతే. ఏవేషాత్మనః క్షాంత్యాం సర్వభూతమూలేషా సత్త్వదేవగుణమ్యాది ద్రవ్యప్రసంగాన విశేష హావవిత్తాదునాన్యతమాత్మనః సేవాత్మానాం తే. ఏతత్సత్త్వగుణభవ్యమిత్యుచ్యతే. విత్తాదునాన్యతమాత్మనః తమనః క్షాంత్యంతరభవ్యతే. దేవగుణమ్యాది విభవ విచిత్ర విత్తాదునాన్యతమాత్మనః సేవాత్మానాం తే. ఏతత్సత్త్వగుణభవ్యమిత్యుచ్యతే.

[illegible][illegible]



మిత్యర్థః. † యస్మిన్ క్తం భగవతా \* ౧ శుని చైవ త్వపాకేవ వడ్డతాస్సమదర్శినః | \* ౨ నిర్దోషంహి సమం బ్రహ్మేత్యాది షుః | \* ౩ † లసన్యత్వపరదేహీషు సతోపీతి దేహాతిరిక్తే వస్తుని స్వపరవిభాగస్యా † క్తత్వాత్.

౧౧౧. † \* ర యద్యన్యోస్యై పరగికోపీత్యత్రాపి నాత్మైక్యం ప్రతీయతే | యది మత్తరిపరగికోప్యన్య ఇత్యేక స్మిన్నర్థే పరశబ్దాన్యకజ్ఞయోగి ప్రయోగాయోగాత్ | † తత్ర పరశబ్దస్యైవ్యతిరిక్తాత్వవచనః. అన్యకబ్దస్సస్యాపిజ్ఞానైకాకారత్వపద న్యాకారత్వప్రసిషేధార్థః. † ఏతదుక్తం భవతి - యది మద్యైవ్యతిరిక్తః కోవ్యాత్తా మదాకారభూతజ్ఞానాకారా దన్యాకారో స్తి. తదాఽహ మేనమాకారః | అయంచా † న్యాదృశాకారణి శక్యతే వ్యవదేయమ్ | నచైవమ్ | నర్వేషాం † జ్ఞానైకా కారత్వేన సమాసత్వాదేవేతి.

౧౧౨. † \* ౫ వేణురభృనిభదేనేత్యత్రాప్యకారవైషమ్యమాత్మనాం సస్వరూపకృతమ్. అపితు దేవాదిబిడ్జప్రవేశ కృతమిత్యుపదిశ్యతే | నాత్మైక్యమ్. దృష్టాన్తేచానేక రంధ్రవర్తినాం వాయుంశానాం సస్వరూపైక్యమ్ | అపిత్యాకారసా మ్యమేవ. తేషాం వాయుత్వేనైకాకారాణాం రభృభేదనిష్క్రమణకృతోహి షడ్జాదిసంజ్ఞాభేదః | † ఏవమాత్మనాం దేవాది సంజ్ఞాభేదః. యథా † తైజసాప్యపార్థివద్రవ్యాంశభూతానాం పదార్థానాం తత్తద్వివ్యత్యేనైక్యమేవ సస్వరూపైక్యమ్. తథా వాయవీయానామంశానామపి స్వరూపభేదోఽవర్జనీయః.

† సామ్యే ప్రమాణమాహ (యస్మిన్ క్తమితి) బహుత్వస్య విహితత్వాత్సామ్య ప్రతిపాదనాచ్చాత్మన్యక్తిభేదనిష్కేఢోఽనుపన్యసిత్యర్థః. † హేత్వంతరంగాహ (రస్యేతి) ఆన్యథార్థశ్చేదేతద్దోషకస్థపమానాం వ్యాపారస్సానిదిత్యర్థః. † (శుక్తత్వాదితి) సమమిత్యర్థభివ్యక్తియః.

౧౧౩. † ఏకవచనాత్కాహితావేకవచనమితి నిర్వాహః | అన్యనిష్కేదపరస్య వచనస్యాన్యథానిర్వాహయోగాదాత్మైకత్వ సిద్ధిరితి రక్షా యాం యన్యమోక్తిత్యాదేని స్లోకస్యార్థమాహ (యదీతి) ఏకస్మిన్నర్థే దాన్య దాన్య శబ్దా ప్రయుక్తా స్థానత్రయే | తేనాన్యతరబద్ధస్యాకారపరత్వా న్నాత్మభేదనిష్కేద ఇతిపరిపీయతే. † తత్ర ద్వియోశ్యబ్దయోగికోర్థ ఇత్యత్రాహ (త్రతీతి) పరశబ్దేన ధర్మణమునాన్య తస్య శబ్దాన్తరోపహానితాకారా న్నరాన్యయో నిష్పితభివ్యక్తిర్థః | ఏవేహమయంచాన్యఇతి వత్తమశక్యత్వం కథమ్ | ప్రత్యక్షస్వరూప్తేన భేదకర్తృహి విద్యేతే ఇతిచేన్నైవమ్ - ప్రత్య క్తస్వరూప్తయోః స్వపరావేక్షయా సర్వాన్త్రసా సాధారణయా వ్యావర్తకత్వాభావాత్. పూర్వం దేవాదివ్యన్యతమాఽయమిత్యభిప్రాయో తద్వి శేషబుద్ధియాహి సావరరాజేనాదిభరణిపుష్టః. అతో దేవాన్యాకారనిష్కేదపరా ఇమేష్లోకాన్త్రబ్దా) ఇతిభావః. † ఏవం పదార్థసతి స్లోకేన కిము క్తం భవతి తక్ష్మాయాం వాక్యార్థం యోజయతి (ఏతదుక్తమితి). † ఏవఇతి శబ్దస్యార్థమాహ (ఏవమాకారఇతి). † అన్యకబ్దార్థమాహ (అన్యాదృ శాకారఇతి) అకారైక్యం నామాఽకారాణాం సాసాదృశ్యమిత్యభిప్రాయో ఏవమాకారోఽన్యాదృశాఽకారఇత్యుక్తమ్. అన్యథా స్వరూప మాత్ర ప్రతిపత్తికేనైవ పదేన సిద్ధేతి పదాన్తరైవైర్ధ్యప్రపక్షాత్పదాన్తరమాకారపరమిత్యర్థః. అస్యాన్యస్య విపర్యయే పర్యవసానముత్తరస్లోకోక్తమ్. సోఽనుచాన్యరః. † తద్భేదమాహ (నచైవమితి) అయంహి సలోకః \* యదా సమస్తభూతేషు పుమానేకో వ్యవస్థితః | తదాహి కోభవాత్ సోహమి త్యేతద్విఫలం వచఇతి. అత్రైకశబ్ద ఆకారైక్యపరః. స్వయంప్రకాశత్వ నిత్యత్వాన్వియత్వాదిన్యరాన్యత్వసాధారణః | వ్యావర్తకదేహాన్యాకారస్తు నాత్మస్య స్తి. వ్యావర్తకాభావాత్పదాన్విదిత్యేన నిర్దేశోఽనుపపన్నః. ప్రత్యక్షస్వరూప్తస్వరూప్తవరోక్షత్వాపరోక్షత్వాదీని సవ్యావర్తకానీతి కోభవానితి ప్రశ్నస్తద తిక్తాకారాభిప్రాయః. సహి భవానితి ప్రశ్నః. భవచ్చబ్దో ధర్మమాత్రపరః. కింశబ్దో వ్యావర్తకదేహాన్యాకారపరః. తస్మాత్తదతిరిక్తాకారాభావేన తదాన్విదిత్యేన నిర్దేశ ఉపపన్నత ఇత్యర్థః. † (జ్ఞానైకాకారత్వేన సమాసత్వాదేవేతి) పూర్వోక్తాదేవేతిభావః.

౧౧౪. † ఉక్తనిర్వాహగోచరం దృష్టాన్తముఖేనాన్వైతపరత్వేన హోక్తస్య స్లోకస్యార్థమాహ (వేణురభృని) న్యత ఏకాకారాణామసాధివ కాదవాన్తరభేదవ్యాపకమాత్రే దృష్టాన్తావస్థానః. అన్యథా పర్యథా సాధర్యాభివ్యక్తిపరమేహి ఆత్మమోచితత్వైకాకార్యత్వాదేకమసి సాన్యత్. తద్ద ప్ర ఘాతోన్తరమోధాత్వబ్ధితే | తథా దృష్టాన్తపరమాకారాన్తర మసీతి భావః. † తథాసా పరమాత్మన ఇత్యుక్తే షడ్జాదిసంజ్ఞాభేదో మాధూచిత్యభిప్రాయో భావః (ఏవమాత్మనాం దేవాదిసంజ్ఞాభేదఇతి) భేదషడ్జాదిసంజ్ఞభిరేతి పాతే సత్యసి షడ్జాదిసంజ్ఞాభేదఇతి వ్యాఖ్యాతృత్వమ్. దురవగమ షడ్జాదిరూపభేద ప్రతికేత్రావేత్యన్య సంజ్ఞాభేదసాధివసాధివభావః. దాన్తానికేమి తద్రేవ. † దృష్టాన్తే న్యక్తి బహుత్వం కిమస్తీతి తక్ష్మాయాం వాయుంశానామనేక త్వం తద్దేహ సోభయతి (తైజసేతి) స్వర్గపద్మీవ్యత్వాదితి భావః. యత్రైకాకారదృష్టాన్త ఉక్తః | తత్రాన్యైకస్యాత్మసా దృష్టాన్తేనైకాకారముక్తస్య అత్తాన్తర తథాత్వమితి మన్వత్వమ్. \* నితసిలాచిభేదేన యత్రైకం దృశ్యతే సభః | బ్రాహ్మణ్యభిరాత్మపితక్షేకస్యకాన్యభిక్ష్పకృత్సభః నితసిలాది



౧౧౩. † \* ౧ సోహం సచత్వమితి సర్వాత్మనాం పూర్వోక్తం జ్ఞానాకారత్వం తద్భవేన పరామృత్య తత్సామానా  
ధికరణ్యేనాహం త్వమిత్యాదీనామధూనాం † జ్ఞానమేవాకారభిత్వం సంహరిత † దేవాద్యాకారభేదేనా తస్య భేదమాహం  
పరిత్యజేత్యాహం. † అన్యథా దేహాతిరిక్తాత్వోఽదేశ్యస్వరూపే ఆహం త్వం సర్వమేతదాత్మస్వరూపమితి భేదనిశ్చేతో న ఘట  
తే. † అహం త్వమాదిశబ్దానా ముపలక్ష్యేణ † సర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్వనేన నామానాధికరణ్యమనలక్షణత్వమపి న  
సంగచ్ఛతే. † సోపి యథోఽదేశ మకరోదిత్యాహం \* ౨ తత్త్వజ భేదం పరమాన్యపుష్టిరీతి. † కులైస్త్వేష సన్ధ్య ఇతిచేత్ -  
† దేహాత్మవివేకవిషయత్వామనదేశస్య. † తద్భు \* ౩ పిణ్డరిపుఃకన్యతరిపుఃసత్కేరిసాక్ష్యాది లక్షణఇతి ప్రమాత్.

భేదశబ్దాన్నిపుట్టాన్యాయమేషు మేఘావస్థ్యైర్న తస్య యథాక్రమః. తద్దేహస్వప్రసాదే దేహాదిభేదం కమభావేతి యస్య - తత్త్వ ప్రదేశ  
భేదాంగికారణం సర్వవత్ప్రభుత్వస్సాన్యత్. ఆకాశస్య ప్రదేశ భేదానభ్యుపగమే ఘటాదేవభుత్వేన చాకాశాన్యపుష్టివా దనదేశే. కిం ఘటాదే  
కృత్వాన్యకాశే సంబంధం. ఉత ప్రదేశభేదే. పూర్వోక్తే పక్షే ఘటాదేవభుత్వేన చాకాశాన్యపుష్టి పరిమాన్యవా. నితీయే ప్రదేశభేదాంగికా  
రణితి నేనాన్నిభిష్టభేదో నివయనత్వేవాదోఽపనిధాన్యః. నేనాన్యేన తత్త్వంకభేదే పఞ్చీకరణోఽదేశా. దేహాశేన వాయుత్వేన పరిణామనానా  
దుత్పత్తిలక్షణదర్శనాచ్చేతి. అతఏవ \* ఘటభ్యుపగమే ఘటాకాశోఽభిన్నాన్య పరమా యథా. బ్రహ్మణా సేయవిధ్యంసే విష్ణుశ్చేన తథావ్రమా నితి  
శాంకవచనమపి సభన్యంకభేదాభిప్రాయేణ తేషాన్య పరస్పరాత్తన జౌపాధిక దైవమన్య విరహే దృష్టానమన్యాయం నేదిత్యుక్తమ్ \* యథాన్యైర్నగ్న  
సంక్షిప్తస్వరూపత్వమనువ్రజేతి తత్ప్రేవ సామ్యదృష్టాన్యభిధానాత్.

౧౧౩. † అకాశధర్మనిగమనోక్తమాహ (సోహమితి) పూర్వోక్తమ్ - అధ్యాయనిర్మలయోక్తమ్. ఇతి పరస్య జ్ఞానాకార విశేషమనవా  
విశేషేతి విశేషణాంకే తాత్పర్యం దర్శయితుం సర్వాత్మనాం జ్ఞానాకారమితి విశేషణాంకస్య నిష్పృహ్య నిర్దేశః. అన్యథా తత్సామానాధికరణ్యేనేత్యన  
న్యోక్తివిరోధాత్. † (జ్ఞానమేవాకారభిత్వం సంహరిత) సోహమిత్యాదిశ్లోకాన్ ప్రపూర్వోక్తే \* పక్షస్యం)మన్తః యదిహస్తీ కించిత్  
తదన్యతో నాస్తివరం తతోన్యోత్ ఇత్యర్థేన సర్వాత్మనాం భగవద్భవేత్వస్యాత్మత్వాత్సోహమిత్యాదిశ్లోకస్య భగవత్తత్వస్య నిగమనత్వే శక్త్యా  
స్యాత్. తచ్ఛాయుక్తమ్ : ప్రకరణస్య శరీరాన్తరీకేకపరత్వాత్, తస్మిన్మునఃస్వరూపేషీతత్వా, తస్మిన్మునఃపల్లోకాన్తరాభావా, పక్షేషీతరీకస్య  
పేషీత విధానాయోగాన్త ఆత్మనాం దేహవాన్య పక్షజ్ఞానైక్త)కాకారత్వ నిగమనవరోయం స్తోక ఇత్యభిప్రాయః. † త్వజ భేదమాహ మిత్వం  
శస్యాన్యమాహ (దేవాద్యాకారభేదేనాత్మ సు భేదమాహం పరిత్యజేతి) దేవాదికల్లో భేదశబ్దవిషయమా. దేహాతదేవత్వాద్యాకారభేద ఆత్మని భేద  
మాహసేతుః. తం భేదమాహం పరిత్యజేత్వర్థః. † కృత్వా భేదనిషేధపరత్వేన నిష్టమాహ (అన్యథేతి) సచాహం త్వమాదిశబ్దా దేహపరాః. సహి  
తద్భవేనాత్మానం పరామృత్య, తేనాత్మా దేహసామైక్యముపదిశ్యతే. నాన్య దైకరూపరా - సన్య దైకరణానాం పరమాత్మనైక్యం పరస్పరైక్యం  
త్రాపదిశ్యతే. నాపి దేహవిశిష్టైకరూపరా. సహి దేహవిశిష్టానామైకరణానామైక్యముపదిశ్యతే. అతోఽహం త్వమాదిశబ్దా దేహాతిరిక్తాత్మపరా  
ఇత్యభిప్రాయే దేహాతిరిక్తత్వ క్తమ్. † అహం త్వమిత్యాదిపదానామపలక్షణత్వాదుపలక్ష్యే వస్తుని నభేదభిత్వశక్త్యా పరపరతి (అహమితి) అహం  
త్వమాదిత్యాదిశబ్దేన సన్యశబ్దో వివక్షితః. ఉపలక్ష్యణేత్యేచ్ఛాచారికనిర్దేశః. ఉపలక్ష్యవాచినదేనేత్యర్థః. † (సర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్వనేనేతి)  
అహం త్వం సర్వమితి త్రయజ్ఞానమపి పరానాం ఆత్మస్వరూపభేదేన సామానాధికరణ్యం ఫలితమ్. తేషాన్యతమేనాహం త్వమన్యసహితీయార్థవాచినా  
సర్వమేతదితి పదేనాత్మ స్వరూప శబ్దస్య సామానాధికరణ్య నిర్దేశాదితి జ్ఞాపనార్థం చ సర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్యపాదానంకృతం ఛాష్యే. శ్లోకే సర్వమే  
తదాత్మస్వరూపమితి ప్రవర్తనార్థమ క్తమ్. అతోఽహంత్వమాదిశబ్దానామపలక్ష్యవాచకాభిమతా తస్యరూపభేదే సామానాధికరణ్యాదసాంత్వమాది  
శబ్దనాన్యాయామధూనామపలక్షణత్వమనంగతమ్. సహి దన్వత్కాభా, సారసరికేవార, ఇత్యపలక్షణోపలక్ష్యవాచిశబ్దానాం సామానాధికరణ్యం ముఖ్య  
తయా దృష్టమిత్వర్థః. లక్షణయా స్త్రితిచేత్. లక్షణైవ దోష ఇతిభావా. యవాన్ - అనేనేతి పరముపలక్ష్యవిశేషణమ్. సర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్యా  
త్త శబ్దనిర్దేశేనానేమోపలక్ష్యేణాహం త్వమాదిశబ్దానాం సామానాధికరణ్యాదుపలక్షణత్వమనంగతమిత్యర్థః. అస్యాం యోజనాయామహంత్వమాది  
సహితీయార్థవాచినస్వరూపసామానాధికరణ్యానిర్దేశస్య హేతుత్వమన్విదితమ్. యన్యహం త్వమాదిశబ్దా ఉపలక్ష్యచర్యదన్యత్వయ ప్రవాసీమేమన్యర్థయోప  
లక్ష్యవాచినా త్వస్వరూపమితిపదేన సఇతి పృథక్సామానాధికరణ్యవర్తనాదుపలక్షణ వాచికాహంత్వమాదిసామానాధికరణ్యవైయర్థ్యమితి. అహం శబ్ద  
స్యాపేక్షితచత్వక్రయం ప్రస్తుతినిమిత్తమ్. త్వంశబ్దస్యచ చేతనేత్యే సత్వభిముఖత్వమ్. అత్తశబ్దస్యచ వ్యాపకత్వమిత్వమ్. సఇతిపదస్య ప్రకృతజ్ఞానా  
కారః. నను - నచసర్వమేతదాత్మస్వరూపమిత్యుత కథమాత్మస్వరూపవిశేషణస్య తద్భుత్వస్య పుల్లింగత్వమ్. ఉచ్యతే - \* అతా మన్తోత్కరణ్యాన్ ఇత్యా  
దిషు పరజ్ఞానమయత్వేన ప్రకృత ఆత్మసే తద్భుత్వేన పరామృత్యతే. అతోఽనిరోధఇతి. అనిత్యంపుష్టం దేహాదిరూపేణ ప్రతియమానం సర్వమేతదాత్మ  
స్వరూపం జ్ఞానైకాకారస్థలత్వేత్యర్థః. † పరస్థపాదం వ్యాచక్షే (సోహితి) † నతేవబ్రహ్మైకపరమిదం ప్రకరణమ్. సచా త్వస్వరూపమహంత్వ నిషేధ  
భరమ్. [అ]ప్ర) కారైక్యపరమితి కథం జ్ఞాయత ఇత్యభిప్రాయేణాహం (మతశ్చేతి) † పరిపరతి (దేహాత్మేతి) † తదపి మతఇత్యుతాహం (తచ్ఛేతి)

౧౧. నిష్ఠ - ౨ అం - ౧౭ అ - ౨౩. ౨౨. నిష్ఠ - ౨ అం - ౧౭ అ - ౨౪. ౩౧. నిష్ఠ - ౨ అం - ౧౩ అ - ౨౪.



† విబంతౌ సుకృతస్య లోకే గుహం ప్రవిష్టౌ పరమే పరాశక్తే । ఛాయాతపో బ్రహ్మవిదో నవస్తి పశ్యన్తు యో యేష త్రి  
 శాచికేతాః॥ † \* ౧ అస్తే ప్రవిష్టశ్చాస్తా జనానాం సర్వాత్మేత్యాద్యః । † అస్తిన్నపితాస్తే \* ౨ సమ్యభూతప్రస్థైః  
 వికారాః గుణాదీదోషాశ్చ మునే నృతీతః । అతీతసర్వాజుర్యోభలాత్తా తేనాస్త్రుతం యమృతనాస్త్రాశ్చ ౨ సమస్తకీల్యా  
 ణగుణాత్మకోసా । ౨ పరిపరాశాం సకలా నయత్ర క్షేత్రజయస్సని పరావలేశే । \* ౩ అవిద్యా కర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా  
 శక్తిరివ్యతే । ౩ యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిసావేష్టితా నృప సర్వగతీ భేదవ్యవదేశాత్ । \* ౪ ఆధయేపిహ భేదేన సమసేయతే \*  
 ౫ భేదవ్యవదేశాచ్చాస్యః । \* ౬ అధికంతు భేదనిర్దేశాత్ ఇత్యాదిసూత్రేషుచ \* ౭ య అత్తని త్విహ్నాత్తనాస్త్రో  
 యమాత్తా నవేద యస్యాత్తాశ్చరీం య అత్తానమస్త్రోయయతి । \* † ౮ ప్రాక్షేనాత్తానా సంచరిష్యతే । \* ౯ ప్రాక్షే  
 నాత్తనాన్వాసూభిత్వాదిభిరుభయోరన్యోస్య ప్రత్యసీకాకారేణ స్వరూపనిర్ణయాత్ । † నాపి సాధనానుష్ఠానేన  
 నిర్దుక్తావిద్యస్య పరేణ స్వరూపైక్యసంభవః † అవిద్యాశ్రయత్వయోగ్యస్య తదస్త్వత్వాసంభవాత్ । † యథోక్తమ్  
 \* ౧౦ పరమాత్మాత్మసామ్యోగి పరమార్థ ఇతీవ్యతే । మిథ్యైవ తస్యద్భివ్యంహి నైతి తద్భివ్యతాం యత ఇతి.

యవాన్ - శ్రీ. కిగచ్చతీతి విదజహల్లక్షణా. సుకృతస్య ఋతం ఫలమ్. యవాన్ - సుకృతస్య లోకే ఇత్యవ్యయః. తనా ఋతం సుకృతం పశ్యజమున్యతే  
 అక్షరయా \* ఏవం పుణ్యస్య కర్తవ్యో దూరా ద్దగ్ధావాతీత్యత్ర \* ఏవమప్రతాపాత్తనం జనుషేదితి ప్రాశస్త్యేనాచుతకర్మప్రయోగాత్.  
 గుహమ్ - హృదయగుహమ్. పరమే పరాధ్యుతి లోకవిశేషగుహ. జీవరవిశేషంవా ఛాయానాన్వేష్యవ్యవ్యయః. ఛాయాతపో - అక్షరస్వభావే \*  
 బ్రాహ్మణ్యో వ్యాపకావీశనీకౌ ఇత్యవేదేకాక్షాత్. బ్రహ్మవిదః - అధ్యాత్మవిదః. పశ్యన్తు యన్విజాచికేతాశ్చ కర్మకేమనిష్ఠా. నేషన్తి - యథా \* యే  
 చ నేషవిదో విప్రా యేవాధ్యాత్మవిదో చనాః । తేషన్తి మహత్కారం కృత్తుం నిర్ణయం ననాశనమితి. † ఋతం విద్యైవ తేనాన్వేష్యవ్యవ్యయః (అ  
 స్తిరివ్యతి) ఇత్యాద్యన్యూతిరిత్యవ్యయః. † సకేలం శ్రుతిసాన్వితస్యాత్ - అస్తిన్నపి ప్రబుధే పృథగత ఇత్యాహ (అస్తిన్నపి) † సమ్యభూతత్వాదినా  
 హేయప్రత్యసీకత్వ కల్యాణగుణాకరత్వే క ఇతే. జీవస్య హేయాన్వయేమవిద్యేత్వాదిసూక్తమ్. సర్వగతీ భేదవ్యవదేశాదితా ప్రాప్తేణ సంబంధః కతు  
 నూత్రోపాదానమ్ । ఇవర్తస్య సూత్రస్య విషయవాక్యానుపాదానాత్. ఉపాధృతపురాణవచనానాం హేతుత్వకథనసాక్షేత్యాన్వ ఛృ శ్రుతివాక్య  
 స్య హేతుత్వంహి చక్షుషేనాక్తమ్ । ఇధయేపిత్యద్యుపాస్తమాత్త్రయస్య విషయవాక్యమ్. (యఅత్తనీతి) † అధికంతిత్వాదినూత్రస్య విషయవాక్యం  
 (ప్రాక్షే నేతి) సూత్రేష్యభిగి శ్రుతిభిరేవమర్థనిర్ణయాదిత్యర్థః. † ఏవమపనితమృరాణవచనసూత్రైర్జీవపరయోగ్యుద్ధృతర్థస్యముపాదితమ్. అథ \* బ్ర  
 హ్మ నేష బ్రహ్మేన భవతీత్యాదివాక్యాని హృది నిధాయాసాన్వయసానిధిం కచ్చతే (నాపీతి) † తద్దూషయతి (అవిద్యాశ్రయత్వేతి) అవిద్యాశ్రయత్వయో  
 గ్యత్వమ్ - అవిద్యాశ్రయస్య సుహేయ ప్రదర్శనార్థః. ఆశ్రయత్వశ్రయస్యంబద్ధమితి । హేయసంబధాత్వంతాభావానధికరణత్వం తదోగ్యత్వమ్. హేయ  
 సంబధాత్వయాభావాధికరణత్వం తదనర్హత్వమ్ \* అనర్హస్యస్యభిశ్రుత్యా పరమాత్మనప్రదనర్హత్వం సిద్ధమ్. దేశకాలసన్నికషే నత్యసీ తదస్పర్శహీ  
 న్యభావసన్నికర్షాభావాత్ స్వభావసన్నికర్షాభావవ హ్యయోగ్యత్వమ్ \* యథా విభవః క్షేదన దుహనాద్యలక్ష్యత్వమ్ । అతో హేయార్హ తదనర్హ  
 యోత్తేయాపహేయీ నచ్చరూపైక్యం సంభవతి । నిగ్రహాన్య పశ్యచనుగృహీతస్యహి నిగ్రహ్యాత్వాపహేయీ నిగ్రహం గ్రహకర్తృ పురుషేన నైకత్వ  
 సంభవఇత్యర్థః. కార్యాపహినిర్దుక్తస్య నియన్త్రా నరపతినా న్యరూపైక్యం సంభవతీత్యర్థః. † అస్తిన్నపి పురాణవచనమాహ (యథోక్తమితి) యోగ  
 శబ్ద వికల్పః । అన్యథా అన్యద్భివ్యంహి తద్భివ్యతాం నైతీతి ప్రతిజ్ఞేపానుపసృతే । నను - మిథ్యైవ తత్త్వైర్భవత్రాప్తయః । పరమాత్మాత్మసామ్యోగః  
 పరమార్థః । అన్యద్భివ్యంహి తద్భివ్యతాం నైతీత్యేతన్నిశ్చేత్యర్థః ఇతే. నైషమ్ - అన్యస్యాన్యద్రవ్యతానావత్తేనృత్యత్వాత్. ఇతరథా జడాజవయో  
 స్తదాత్మ్యప్రసంగః \* ఋగ్యజుస్సామనిష్మన్యం యజ్ఞకర్తృ మతం తనేతిత్ ఇత్యతేన పూర్వాన్వోక్తార్థస్య పరమతత్వదోశతనాత్ । అన్య  
 థా ఇవ్యత ఇతి పదవైయర్థాత్ । కించ \* పరమార్థస్తు భూపాల సంక్షేపామృచియతామితి వక్ష్యమాణవక్ష్యతీతి కృతకాణాం నిరకరణ వరత్వా  
 చ్చ ప్రకరణస్య । ఏతన్వోక్తపూర్వాన్వోక్తార్థస్య సమర్థవరత్వ ముత్పరార్థస్య సాపవద్యతే \* ధర్మాను త్యజత ఇత్యాదిగ్రంథైస్తత్తద్ధానాం పరమార్థ  
 త్వంహి నిరన్యతే - నృతః ప్రకృతార్థే న్యరసన్యతచ్ఛబ్దస్య ప్రకృతార్థే నత్యసీ వక్ష్యమాణ వరత్వాశ్రయణ మవ్యయక్తమ్. కించ - అన్యద్భివ్యం  
 తద్భివ్యతాం నైతీతియత్ । ఏతన్నిశ్చేతిహి తదానీమర్థః । తథానతి యతశ్చబ్దసాన్వరన్యధంగః । యతశ్చబ్దస్యహి హేతువత్త్వం న్యరసనిధిమ్ । నతు  
 యచ్ఛబ్దవత్ ప్రకృతార్థకరమాశ్రయరామృత్యమ్. అన్యద్భివ్యం తద్భివ్యతాం నైతీత్యేతన్నిశ్చేతి యతః । తత వికల్పం పరమార్థఇత్యన్వయే - ఇతిశబ్ద

† కళ-౩ వర్ణి-౧. ౧౧ యజ-ఆరణ్య-౩ ప్రశ్న-చిత్తి-౧౧ అను-౨౦ పం. ౨. విష్ణు-౬ అ-౧౫ అ-౩; ౧౪; ౧౫. ౩. విష్ణు-౬ అ-౧. ౨౪-౬౧; ౬౨.  
 ౪. శాన్తి-౧ అ-౨ పా-౫౩ మా. ౫. శాన్తి-౧ అ-౧ పా-౨౨. ౬. శాన్తి-౧ అ-౧ పా-౨౨. ౭. బృ-౫ అ-౨ బ్రా. ౮. బృ-౬ అ-౩ బ్రా-౨౧.  
 ౯. బృ - ౬ అ - ౩ బ్రా - ౩౫. ౧౦. విష్ణు - ౨ అ - ౧౫ అ - ౨౨.

† ముక్తిస్య తత్త్వతాపత్తిరేవేతి భగవద్గీతాసూక్తమ్ † \* ౧ ఇదంజ్ఞానమపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః । సగ్గేహి నోహయత్ ప్రత్యే నవ్యధ నిచేతి. † ఇహాపి \* ౨ ఆ త్తభావం నయత్యేనం తద్భిష్టాధ్యాయినం మునే! వికార్యమాత్మన శక్త్యా లోహమాకర్షో యథేతి. ఆ త్తభావమ్ - ఆ త్తనస్పృభావమ్. † నహ్యకర్షకస్వరూపాపత్తిరాకృప్యమాణస్య. వత్సతి. \* ౩ జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణానన్నిహితత్వాచ్చ \* ౩ భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చ \* ౪ ముక్తోపస్థుప్యవపదేశా చేతి । నృత్తిపి \* ౫ జగద్వ్యాపారవర్జం † సమానా జ్యోతిషేతి. † ద్రుమిడభావ్యకారశ్చ \* ౬ దేవతాసాయజ్య దశరీచ్యాపి దేవతావత్సర్వాస్థిస్థిస్సాన్విదిత్యాహ. † శ్రుతయశ్చ \* ౭ య ఇహాత్మానమనువిద్య ప్రజంత్యేతాంశ్చ సత్యాకామాం సేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారోభవతి. \* ౮ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్ । \* ౯ † సోశ్చ తే సర్వాకామానాః సహ । బ్రహ్మణా వివశ్చితా । \* ౯ ఏతమానన్ద మయమాత్మానముపసంక్రమ్య ఇమాకా లోకాకామాన్సీ కామ రూప్యమనంచరన్ । \* ౧౦ సతత్ర పర్యేతి \* ౧౧ రసోవై సః । రసం హ్యేవాయం లభ్యవన్దీభవతి \* ౧౨ † యథా నద్యః ద్వియాభ్యాహుః పుంసః సదాభ్యాహుః నిర్వాహేవతి సాపవద్యతే । యద్యుచ్ఛేత పూర్వం పుగ్గుతయోగి పరమాత్మాత్మసాచక్యం పర మా ఇతివ్యత్యయితే మిదైర్నితే అన్యద్వ్యయం హి తద్వైవ్యతాం నైతి యతః తస్మాత్సర్వమసి పరమాత్మాత్మసాచ్ఛేదోనా న్నీతి. వైవమ్ - పూర్వం బ్రహ్మ పుగ్గుతయోగివ్యవస్థానైర్బ్రహ్మేన అధ్యాహుః ప్రవక్తా త్ సమాభ్యాహుః నిర్వాహే సంభవతి సాపవద్యతే । కించ - తస్మాత్సర్వమసి శ్చేదోనానీతి బ్రహ్మచార్యానరాధ్యాహుః వాక్యస్య పూరణీయత్వంస్యాత్ తస్మై తస్మిన్ హేమనిర్వాహే సంభవతి సాపవద్యతే తస్మాత్సర్వాపి శ్చేదో నానీతి వాక్యం వాధ్యాహుర్వ్యవస్థాం పూర్వం భిన్నయోగి పరమాత్మాత్మసాగి పశ్చాదభేదాది వత్సనిరాకరణమాత్రసతత్వద్వైవ్యతీచేతి - కింలేన ప్రయో గం బ్రహ్మచార్యవ్యవస్థానిధిచేత్ సాపూర్వం పుగ్గుతయోగి పశ్చాదైకాయోగే బ్రహ్మేవేతి పశ్చాదసి భేదసిద్ధేః. అతస్మిన్ రససిద్ధపవార్థస్సీవికార్యః. † ఆహ \* బ్రహ్మచర బ్రహ్మచర భవతిత్యాదివాక్యనిర్వాహం బహుశ్రుత్యంతరవిరోధేన వత్సన్య కన్య సామ్యాపత్తిమాహ (ముక్తస్యేతి). † తత్వైక్యశ్రు తేః ప్రతిహాసానామ్యశ్రుతిర్ద్యయవ్యత్యయితత్వం వ్యాఖ్యేయతయా ప్రకృతసోఽపి పబ్బంహావదనస్య సహితీయం పరాభిమతార్థపరిహారాత్ స్య తివనం ద్యయతి (ఇదిమితి) ముక్తపరత్వైకవ్యాపారపాదానం (సగ్గేతి) † సకేలం కాస్తాన్తరే ఆత్మాపి ముక్తస్య భేదప్రతిపత్తిరస్తీత్యాహ (ఇహా పీతి) ఇహ యోగిపరకణే సంతేవకనానవ్యవస్థానిధిః \* సంతేవవిస్తరాభ్యాసం కిమన్యత్క్రియతాం తతేతివ్యక్తమ్. ఆ త్తనశక్త్యా వికార్యమ్ - ఆత్మాత్మరూపేయమ్. ధ్యయినమేవ తస్మిన్ ఆత్మభావం నయతి । ఆ త్తనః శక్త్యా వికార్యం లోహమాకర్షకోయధేత్వస్యయః. ఆకర్షకో విన్నీయః. రోహమాకర్షణీ వ్యవస్థాస్య \* యథాగ్నిరద్వితీయః కక్షం దహతి నానిలః । తథా చిత్తస్థితో విష్ణుర్లోనినాం సర్వకల్పివమితి హ్యుత్తరత్ర వత్సయే శ్రీవిష్ణుశ్చేద \* యథాగ్నిసంగాత్సంహతోషం ప్రచాయతేఇతి. సోగ్నిః ఆత్మభావం - ఆ త్తనఃస్పృభావమ్ - నిర్దోషత్వం, లోహం నయతి తథేత్యర్థః. అయం సమ్యగర్థః. యదా - ఆ త్తనః స్వవాచీనస్వయోగవ్యతిరేకపరః । యథాగ్నిర్దోహమా త్మభావమ్ - స్పృభావమ్, స్వతస్సిద్ధరూపం నయతి తద్వ దిత్వర్థః. యదా - ఆకర్షకో అయస్కాన్తః - లోహమా త్మభావం నయతి - స్వవ్యాపారం లోహం కారయతి - స్వమనుకారయతి \* స్థితస్థిరాముచ్చ తిగి పయతామితివదయస్కాన్త స్థితిచేత్సోహాపీతి । ధావతిచేత్తమనుధావతి । ఏవం \* కామాన్సీ కామరూప్యమనంచరన్ \* సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతిత్యాదిశ్రుత్యనుగూం పరమాత్మా ఉపాసకం స్వచ్ఛేషమనుకారయతి । సమానచేష్టితం కరోతిత్వర్థః. యదా - ఆ త్తనస్పృభావమ్ - నిష్కల్పస్వరూపవరః. ఉపాసకం పరమాత్మా ఆత్మభావం నయతి - ప్రకృతిసంబద్ధరాహిత్యేన శుద్ధితాం నయతి. కేవలతాం నయతి - యథా అయ స్కాన్తో దాహనిష్కం లోహం తస్మాద్దాహం ఉద్భుత్య కేవలతాం నయతి - తద్వదిత్వర్థః. యదా - \* ధూః ప్రాప్తావాత్సనేవదీతి వచనాత్ భావ శబ్దప్రాప్తివరః. ఆత్మప్రాప్తిం నయతి । యథా లోహమయస్కాన్తః స్వప్రాప్తిం నయతిత్వర్థః. ప్రాప్తిం నయతీతి నిర్దేశ ఓదనపాకం పంచతీతవత్. జీవస్య పరమా త్తనశక్త్యా వికార్యత్వం యుక్తిమ్ । జీవస్య బద్ధమేత్యయాజ్ఞానసంకోచవికాసరూపవికారా వ్యవస్థాత్. † ఆత్ర శ్లోకే తాదాత్మ్యప్రతిప త్యభావం దర్శయతి (ఏవేతి) ఆకర్షకస్వరూపాపత్తిరాకృప్యమాణస్యేతి నిర్దేశః ఉత్తనస్పృభాసాధారణః । అగ్నిమనస్సద్భూతానవివక్షాయామాకృప్యమాణ శబ్దోవికార్యవరః. † (సమానాజ్యోతిషేతి) జ్యోతిః - పరం బ్రహ్మ \* పరం జ్యోతిరుపసంపద్య \* అగ్నిమనఃసోఽపి విప్రా జ్యోతిర్దివ్యత్యయిత్రు తేః † (ద్రుమిడేతి) ఆశరణం - ముక్తిః - కర్తృకృతకేరథావాత్. సిద్ధిః - అనుభవః. † ముక్తా జీవపరయోచ్ఛేదశ్రుతిర్దర్శయతి (శ్రుతయశ్చేతి) ఆహ్వాని - పరమాభివ్యక్త్యర్థః. † ఏతద్వివరణరూపం వాక్యం దర్శయతి (సోశ్చ తేతి) అనుసంపరన్నిత్యనేన భేదోద్యుతః । రసోవైసత్వత్వనేన సామ్యమానన్ది త్యాకారణేత్వత్వంభవతి. † పరమసామ్యావయోగిని వైధర్మ్యనిష్ఠుత్తిం దర్శయతి (యథానద్యయతి) సదీనాం విద్యత్కాప్రహరణేన సముద్రనంద్యోత్

౧॥ ౧ - ౧౪ అ - ౨. ౨॥ విష్ణు - ౬ అ - ౩౦. ౩॥ శానీ - ౪ అ - ౪ పా - ౧౭; ౨౧ - సూ. ౪॥ శా - ౧ అ - ౩ పా - ౨. ౫॥ బాధాయవ్యత్తి. ౬॥ ద్రుమిడభావ్యకారవాక్యం. ౭॥ ఛా - ౧ ప్ర - ౧ ఖ - ౬. ౮॥ తై - ఆనన్ద - ౧ ఆను - ౧, ౨. ౯॥ తై - భుగ - ౧౦ అను - ౫. ౧౦॥ ఛా - ౧ ప్ర - ౧౨ ఖ - ౩. ౧౧॥ తై - ఆన - ౨ అను - ౧. ౧౨॥ ముద్ద - ౩ ము - ౨ ఖ - ౮.





౧౧౫. † పరవిద్యాను సర్వాను సగుణమేవ బ్రహ్మోపాస్యమ్. | ఫలంచైకరూపమేవ | అతో విద్యావికల్పభి  
చూత్రకాచేదైవః \* ౧ ఆనందాయోగిప్రధానస్య \* ౧ వికల్పో విశిష్టఫలత్వాదిత్యాదిమాత్తమ్. † వాక్యకారేణచ సగుణ  
స్వేప్రమాపాప్యత్వం విద్యావికల్పశ్చోక్తః \* ౨ † యుక్తం తద్గుణోపాసనాదితి. భాష్యకృతా వ్యాఖ్యాతంచ \* ౩ యద్యపి  
సచ్చిత్తభిత్వాదిదా \* † ర బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతీత్యతాపి \* ర నామరూపాద్విముక్తిరి పరాత్పరం పురుషముపైతి

విద్యావికల్పాత్. కించ—\* అస్మిన్ వీధిని నామకేయాని అస్మిన్ సాయుజ్యం సలోకతామాహ్నీతి వాయోరేవద్వైప్రేవ బృహస్పతేరేవ  
ప్రమాతేరేవ ప్రమానేన సాయుజ్యం సలోకతామాహ్నీతి భూయసాం వాక్యనాం బలియస్తావత్త్వేదు క్తక్రమవేవ భాగః | కించ—\* ఏతేషామేవ  
సలోకతాం సాయుజ్యమున్నతే \* అస్మిన్ సాయుజ్యం సలోకతామాహ్నీతి త్యాది వాక్యని కర్తృవిధిమేధావరూపాణి. కర్తృఫలత్వాద్వాగ్మాన్  
విత్వాదిదేహాసాయుజ్యమనన్యమ్. ఆరేకకర్తృఫలవాసానేనాగ్మాన్విధిస్తత్యాయుజ్యం ప్రాప్తానాం పుంగవస్యా ఇదన్వీయత్వా దామాతృజ్ఞేవభే  
ద్యతే. సాయుజ్యత్వాన, వాగ్మాన్విధిసాయుజ్యదశాయామపి భేదస్థితిరవస్థనీయా, అగ్మాన్విధిసాయుజ్యతానాం తతః పుంగవస్య పునరప్యపాధిత  
భవేత్. ఏదమిదమి. సహాగ్మాన్విధిసాయుజ్యోక్తిరర్థవాదత్వాదనాదనీయేతి వాచ్యమ్. వేదాన్నిభిరర్థవాదానాం ప్రతియమానార్థే ప్రామా  
న్యస్యభూమత్. అతో సాయుజ్యమైక్యమ్ | అపితు సమాసగుణయోగవేవ. లయోపి సస్వరూపైక్యమ్ | లయశబ్దస్య తదర్థత్వాభావాత్. ప్రయో  
గానుకం శబ్దాన్యైకకథానం కార్యమితి. నిత్యమైక్యైకమహాప్రళయేష్యపి లయశబ్దః ప్రయజ్యతే | న తత్ర స్వరూపైక్యన్యత్విః | సతావన్విత్యప్ర  
ళయే శబ్దస్వరూపైకాదిగుణానుకూలత్వాత్, నాపి నైమిత్తికే పూర్వకప్రవీణానాం నారదాదీనాం ప్రాగ్జన్మప్రత్యభిజ్ఞానవతామేవ పునరుత్పత్త్యన  
గమాత్, నారదే పూర్వకత్వే శబ్దజన్మప్రత్యాదికవిషయకత్వేభిహితమితి పురాణేష్యవగమ్యతే. నాపి మహాప్రళయే వైవమ్యనైర్ధ్యైకపరిహారాయ  
జీవనిత్యత్వే బహుత్వే కర్తృవాసనానాం తదానీం విద్యమానతాయా అభ్యుపగన్తవ్యత్వాత్. తథా \* ప్రకృతిర్యా మయా ఖ్యాతా వృక్షావృక్ష  
స్వయాణీ | పురుషాప్రత్యభావేతా తీయేతే పరమాత్మనీతి మతా భగవతా పరాశరణేవ \* హింసాహింసే మృదుకూరే ధర్మధర్మవృతా  
న్యతే | తద్భావితాః ప్రపద్యన్తే తస్మాత్తస్య రోచతే \* ప్రధానకారణీభూతా యతో వై సృజ్యశక్తయః \* తేషాం యే యాని కర్మాణి ప్రా  
శ్శిష్ట్యాః ప్రతిదేవితే ఇత్యాదిభిస్తదానీం సమానకర్తృత్వేనావసరమిదమి. అతవేవ భేదప్రహేయంప్రయజ్యత్వాత్. నచ ప్రాకృతప్ర  
తివేదా మోక్షవిషయప్రయజ్యయోగార్థవైరూప్యం వత్తుముచితమ్ | శక్తిభేదకల్పనాముఖ్యత్వయోగస్యతరప్రసక్తాత్. నచ తత్రాపి మహాప్రళయా  
దిషు లయశబ్దస్య అముఖ్యత్వం వాచ్యమ్. బహుష్కర్తృత్వముఖ్యత్వాన్వయజ్ఞాదపి ముక్తిమాత్ర విషయప్రయజ్యత్వైకవాముఖ్యత్వాన్వయశోపపత్తేః.  
అతస్పద్యప్రయోగానుకూలకర్తృత్వం. అతో వినద్యకావస్తాప్రహేనే కారణ్యే ధర్మిణా ద్రవ్యేణ విభాగస్యాపాదానధూతేన సంక్షేపే లయః.  
తస్మాదైక్యం సలయశబ్దాత్. ఘటాకాదవిష్టానోపన్యాసశ్చోపాధికవైవమ్యభావనిబద్ధనః | ఆకాశాదిత్యైకవామపి సాంశత్వాత్తేషాం పక్షేభికరణ  
వచనేన ప్రదేశభేదవత్తాపి వేదాన్నిభిరన్యతేత్యా. అతో మోక్షవిషయానాం ప్రతిషు స్వరూపైక్యం క్యవిదపిహి నావగమ్యతే | నిర్గుణప్రాప్తి  
విషయాశ్రుతి కాదపి నాస్తీత్యయమర్థః ఆనంతరమేపాపాద్యతే | అతస్సాధర్మస్వరూపస్య సగుణప్రాప్తివిషయత్వాన్నపరమమోక్షవిషయత్వమ్.  
ఆయథా నిర్గుణప్రాప్తివిషయశ్రుతివిరోధే స్మృతేర్ధర్మల్యప్రసక్తాదిత్యపి దురుక్తమ్. తస్మాత్ \* యదా పశ్యతివివాక్యే సామ్యశబ్దస్సాదృశ్యపరః.  
యేనాకారేణ సామ్యం తస్మాకారస్యనిరపధికత్వం పరమశబ్దాభిప్రేతమ్ | అత ఇదం వాక్యం పరబ్రహ్మప్రాప్తిరూపం పరమమోక్షం తత్సామ్య  
వత్త్రివిక్షణమేవ ప్రతిపాదయతి.

౧౧౬. † అప సగుణోపాసకస్య సగుణబ్రహ్మప్రాప్తిం పరస్త్యేతాశ్చుత్రయః | నచ పరబ్రహ్మవిదః పరబ్రహ్మప్రాప్తిమితి శక్త్యాయామాహ (పర  
విద్యావిస్థితి) బ్రహ్మవిద్యావిస్థిత్వం. పర్యాను - పరేణ సగుణవిషయత్వేన నిర్గుణవిషయత్వేనచోక్తాను దహరవిద్యా సద్విద్యా ఉత్తరవిద్యాదివిస్థిత్వం  
\* అపశ్యత్యానీగుణాకృతి పరవిద్యావాక్యవిషయమాత్రసాన్వరస్యా త్తస్యాస్సగుణవిషయత్వం ప్రతీయతే. \* ఆనందాయోగిప్రధానస్థితి సూత్రము  
పాన్యస్య సగుణత్వయోదాహృతమ్. \* వికల్పోపవిశిష్టఫలత్వాదితి సూత్రం ప్రాప్యస్య సగుణత్వయోపాత్తమ్. అయమర్థః—పరేణ నిర్గుణవిషయ  
త్వేనాభిమతానాం \* సర్వం జ్ఞానమ్ \* ఆనందో బ్రహ్మత్వాదివాక్యనాం ఆనందానిగుణవిశిష్టవిషయత్వం తేషాంచ గుణానాం సర్వవిద్యానుయా  
నంతోక్త్యా తాస్యేవేవ విద్యాఫలాయా లమితి విద్యావికల్పశ్చోక్తః. అతఃపరేణ నిర్గుణసగుణవిషయత్వేనాభిమతానాం సద్విద్యా దహరవిద్యాది  
విద్యానుకూలం సగుణమితి సగుణప్రాప్త్యతిరేకేణ నిర్గుణప్రాప్తిః ప్రమాణమన్యా. అతో ముక్తా భేదవరాణాం శ్రుతీనామన్యథావిధిర్నీప  
త్యానంతరమన్యథావాదితి. † సూత్రకారాభిప్రాయవిదామక్తిం దర్శయతి (వాక్యేతి) (యుక్తం తద్గుణోపాసనాదితి) యుక్తం - గుణ  
యానంతరమన్యథా - తద్గుణోపాసనాదిత్యర్థః. విద్యావికల్పశ్చ తత్రైవ ద్రవ్యవ్యవస్థా. వచ్చితః - సద్విద్యానిష్ఠః. † తర్హి ముక్తాభేదశ్రుతేః  
కారణ్యేనానంతరమన్యథా వయోనా వై తత్పరం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీతి ప్రకృతస్య వేదికుః బ్రహ్మపర్యవస్థయాపారిర్యావరమిదం



దివ్యమ్! \* ౧ నిరజ్వలం పరిమం సామ్యముపైతి \* ౨ పరింజ్వలం పరిమం సామ్య స్వేచరూ సేవాభిషిక్తుత ఇత్యాదిభిరై  
కార్థ్యాత్ ప్రాకృతనామరూపభావం వినిర్ముక్తస్య నిరస్తతత్త్వతత్వేనస్య జ్ఞానైకాకారతయా ప్రస్తుతకారితోఽప్యతే.  
† ప్రకారైశ్చైతత్త్వస్య సహాకో ముఖ్యపదః యథా సేయంగారితి.

౧౧౬. † అత్రాపి \* ౩ విజ్ఞానం ప్రాపకం ప్రాప్యే పతే బ్రహ్మణో పాఢేనః ప్రాపకేయ స్వరూపాత్ ప్రక్షిణాశేష  
భావన ఇతి । పరబ్రహ్మధ్యానాదాత్మా పరబ్రహ్మత్ ప్రక్షిణాశేషభావనః । † కర్తృభావనా బ్రహ్మభావనోభయభావనేతి భావ  
నాత్రయరహితః । ప్రాపకేయ ఇత్యభిధాయ \* † ౪ తే త్రజ్ఞానికర్మజ్ఞానం కరిణం తస్యై ద్విజః । నిష్పాద్య ముక్తికార్యం హి  
కృతకృత్యం నిన్దయేదితి । కరణస్య పరబ్రహ్మధ్యానరూపస్య ప్రక్షిణాశేషభావనా త్వస్వరూపప్రాప్త్య కృతకృత్యత్వేన  
నిష్పత్తివచనాద్యావత్సన్ధ్యనుష్ఠేయమిత్యుక్తాః \* ౫ తద్భావభావమాపన్నస్తదాసామమాత్మనా । భవత్వభేదీ భేదశ్చ  
తస్మాజ్ఞానకృతోభవేదితి । ముక్తస్య స్వరూపమాహః । తద్భావః - బ్రహ్మణోభావః । స్వభావః - సతత స్వరూపైక్యమ్!  
† తద్భావభావమాపన్న ఇతి ద్వితియభావశబ్దానన్వయాత్ † పూర్వోక్తార్థ విరోధాచ్చ. † యచ్ఛ్రవణాది ప్రక్షిణా

వాక్యమితి యథా సేత్స్యతి తథా నిక్ష్యతే, ఇహత్వైర్హరముచ్యతే. ప్రాకృతనామరూప ప్రహరణభావనామః \* నామరూపాద్విముక్త ఇతి ప్రతి  
యమాప్యతా. సామ్యప్రతిపత్తిస్థమ్ \* నిరంజన ఇతి వాక్యముపార్తమ్. రస్యైవ సామ్యస్య సాన్విభావకత్వజ్ఞానకమ్ \* పరిం జ్వలించితి వాక్యమ్.  
† తస్యైవముఖ్యత్వం స్యాదిత్యత్రాహ (ప్రకారైశ్చైతేతి) సోయం ప్రహరణత్వైర్హరముచ్యతా మిద ముపాహరణమ్. \* యచ్ఛ్రవణమితి శ్లోని నానా  
రూపాణి పర్యయే । పృశ్యంతే తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిస్వీకృత్యవిప్రయోగో భావతాదిభిః ద్రష్టవ్యం. పునాన్తే ప్రకారైశ్చైవ తత్త్వస్య  
పరకో ముఖ్యోగ్యస్యనః । పూర్వపుష్టే గవి వ్యక్త్యం ప్రవృత్తిః ప్రహరణాదసాన్విరస్యమ్, జాత్యంభస్య సౌసామ్యకృత్యైకత్వాన్వభ్యుత్పత్తిమ్. దాహ్యై  
కేతు గజ్ఞాయాం ఘోష ఇతి గజ్ఞాపవనత్ కాన్తైస్త్విన్ద ప్రపుత్తినిమిత్తప్రహరణాభావా, త్వరమాత్మనీవ ప్రపుత్తినిమిత్తసామ్యభావాచ్చ, ప్రపుత్తి  
నిమిత్తకదేశాన్వయిని ముక్తాత్మని ముఖ్యశోభితత్వభిప్రాయేనా ముఖ్యపదేకత్వ కమ్. లాక్షణికగజ్ఞాపవనన్వాత్మన్వముఖ్యైకత్వైర్ః. సహి ముక్తసామ్యపరి  
చ్ఛిన్నజ్ఞానానంద మయః త్వేపి జగత్కారణత్వాననుగుణాబుహత్వం స్వరూపబుహత్వేనాస్తి । ఆకారైశ్చైవ తత్త్వస్యవహరసామ్యత్వముఖ్య  
త్వాభావే సేయంగారితి దృష్టాంశః.

౧౧౭. † సకేవలం యోగనంగ్రహరమ్మే విస్తరేప్యవ్యవహితేషు పూర్వశ్లోకేషు భేదప్రతిపత్తిరస్తీత్యాహ (అత్రాపితి) సకేవలం ముక్తివిషయప్ర  
కరణాస్తరేషు అస్మిక్ ప్రకరణేపీతి వార్థః. అస్మిక్ శ్లోకే తగ్రావేతి బ్రహ్మసాధర్మ్యోపదేశ ఉపయుజ్యతే. తగ్రావేత్యేతదన్వయిఖ్యానం పరబ్రహ్మవిత్వాది.  
† ప్రక్షిణాశేషభావనజలం వ్యాచక్షే (కర్తృభావనేతి) పరబ్రహ్మపత్ప్రక్షిణాశేష కర్తృభావన ఇతి వాకే కర్తృశబ్దో యాగాదిక్రియోపాసన సాధారణా  
నమ్మేయమాత్రపరః. తదా కర్తృశబ్దేన \* త్రివిధా భావభావనేత్యత్ర భావశబ్దో వ్యాఖ్యాతో ధనతి. అత్రాయమర్థః - ప్రాప్యచరప్రప్రవిషయజ్ఞా  
నస్య ప్రాపకత్వాత్ శుద్ధస్వస్వరూప మపి ప్రాప్యమితి తదనునభేయమితి. అయంఽ \* వ్యతిరేక స్తద్భావభావవిత్వాదిత్యధికరణార్థః । తత్ర బద్ధస్వరూ  
పం చిన్ద్రమితి పూర్వప్రక్షిక్తత్వముక్తస్వరూపం చిన్ద్రమితిహి సిద్ధాంతిత్వమ్. † అస్య శ్లోకన్యైకప్రకరణత్వజ్ఞాననాయన సరశ్లోకోపి వ్యాఖ్యానయతే  
(తేత్రజ్ఞ ఇతి) యావత్తేత్రజ్ఞావనస్తావత్కరణీ ఉపాసనకః. తస్య కరణం జ్ఞానమ్ । కరణభూతం జ్ఞానం - ముక్తికార్యం నిష్పాద్య నివర్తయేత్ -  
సతుముక్తేః పూర్వమేవ నివర్తయేదిత్యర్థః । సహి ముక్తసామ్యపాసన నిష్పత్తిస్థిధేయా । అతో యావన్నాత్మనుష్ఠేయత్వముక్తమితి భావః. తద్భావ  
భావశబ్దేన బ్రహ్మసామ్యుపత్తిజ్ఞాపనార్థమ్ । \* విభేదజనకే జ్ఞాన ఇత్యత్రజ్ఞానే ఇతి పదచ్ఛేదశక్త్యావ్యవసార్థం పరబ్రహ్మభావమితి శ్లోకో వ్యాఖ్యా  
నయతే. తద్భావేతి శ్లోకే తద్భావ ఇత్యుపమాన బహువ్రీహిః † తద్భావ ఇతి పదాస్తగ్రత తద్భావ భావశబ్దా వ్యాఖ్యానుమానా (తద్భావ ఇతి) భావ్యుత్ప  
తద్భావ శబ్దో నబహువ్రీహిః । కింతు తత్పురుషః. సమాసీ వ్యాచిఖ్యానీతేనసహి బహువ్రీహి వికల్పరూపేన పదోపాదానమ్ । తద్భావభావశబ్ద  
మాత్రస్య వ్యాచిఖ్యానీతత్వాత్ బహువ్రీహి వికల్పరూపేన పదస్యానుపాదానమ్. తద్భావేన బ్రహ్మేనాన్వయతే. ప్రపద భావశబ్దేన స్వభావ ఉచ్యత  
ఇత్యర్థః \* భావూ లీలా క్రియా చేష్టే భూత్యభిప్రాయజన్యభు । పదార్థమాత్రే సతాయామాత్మయోనిస్వభావయోనితి శైవంబుకాః. యదన్త -  
భావ్యుత్పన్నతద్భావశబ్దోపి బహువ్రీహివిశిష్టః. † (తద్భావ) బ్రహ్మణో భావః స్వభావ ఇతి) తద్భావ ఇతిపదే తద్భావవాప్యబ్రహ్మనంబునితయా (పరిప  
న్నా) భావః స్వభావ ఇత్యర్థః. అథవా శ్లోకేపి తద్భావశబ్దస్తత్పురుషః. ద్వితియభావశబ్దస్తత్ప్రవాచి. † వ్యావర్త్యమానా (సత్త్వీతి) † కృతకృత్యత్రాహ  
(తద్భావేతి) † పాత్యస్తరమాహ (పూర్వోక్తార్థవిరోధాచ్చేతి) పాత్యప్రత్యసీక పాత్య స్తత్త్వవిరోధోద్ధానోధాః. † ఏవంశబ్దపర్యాయోపచయ  
అర్థపర్యాయోపచయన భావశబ్దస్య స్వభావానిత్యమనపాదకత్వమ్. స్వభావశబ్దవాచ్యం పరబ్రహ్మశ్లోకం ప్రక్షిణాశేషభావనత్వసామ్యత్వా (యదితి)

శేషభావనత్వం తదాపత్తిస్తద్భావభావాపత్తిః. † యదేవమాపన్నస్తదాసా పరమాత్మనా అభేది భవతి † భేదరహితో భవతి. † జ్ఞానైకాకాంతయా పరమాత్మనే క[స్వభావ]ప్రకారస్యాస్య తస్మాద్భేదో దేవాదిరూపః. తదస్యయోగ్య కర్తృరూపా జ్ఞానమూలః సస్వరూపకృతః. † సతు దేవాదిభేదరిపర బ్రహ్మధ్యానేన మూలభూతాజ్ఞానరూపే కర్తృణి వినష్టే హేత్వభావా నివృత్త ఇత్యుభేది భవతి † యథోక్తమ్ \* ౧ ఏకస్వరూపభేదస్తు బాహ్యకర్తృవృత్తిప్రజః. † దేవాదిభేదేపద్యస్తే నాస్త్యే వాచరణోహిసత్తి. ఏతదేవ వివృణోతి \* ౨. విభేదజనకేజ్ఞానే నాశమాత్మ్యనికం గతే ఆత్మనా బ్రహ్మణో భేదమనస్తం కళికవివృత్తితి. † విభేదః - వివిధో భేదః - దేవతిర్యజ్జనుష్యస్థావరాత్మకః. † యథోక్తం శౌనకేనాపి \* ౩ చతుర్విధోపి భేదోయం మిథ్యాజ్ఞాననిబద్ధసత్తి. † ఆత్మనిజ్ఞానరూపే దేవాదిరూపవివిధభేద హేతుభూతకర్తృభ్యాజ్ఞానే పరబ్రహ్మధ్యానేనా త్యనికనాశం గతేనతి హేత్వభావాదనస్తం పరస్మాత్ బ్రహ్మణ ఆత్మనా దేవాదిరూపభేదం కళికరివ్యతీత్యర్థః. † \* ౪ అవి ద్యాకర్తృసంజ్ఞాశ్చేతి హ్యత్రైప్రాక్రమ్.

† తస్మాద్భావస్యాత్ యస్యైవప్రమాణీయ్య న్యాచక్ష్మే (యదైవమితి) † అభేదిత్యత్ర భేదశబ్దవ్యాఖ్యానార్థం భేదశబ్దం నతో ప్రత్యయాభ్యాం విభజ్య నిర్దిశతి (భేదరహితోభవతి) యద్యచ్ఛేదరహితో భవతి - స తాదాత్మ్యవానితిభావః. అన్యథా \* భేదశ్చ తస్మాజ్ఞానకృతః ఇత్యనస్తర నిర్దేశో నభువతే. † దేవాదిభేదభావః కథమితి శక్త్యాం భేదశ్చ తస్యేత్యాదివ్యాచక్ష్మే (జ్ఞానైకాకారతయేతి) \* పరమాత్మనా భవత్వభేదితి పర మాత్మనః ప్రవృత్త్యాదాత్మనా బ్రహ్మణ ఇత్యత్రాపి పఞ్చమివిషయా చ తస్మాద్భేదఇత్యుక్తమ్. బ్రహ్మణో ముక్తాత్మనశ్చాకారాంతరేణ భేదస్య ప్రమాణిద్విత్యాన్నిరసనీయభేద విశేషస్య వచనా న్తరసిద్ధత్యాచ్చ భేదో దేవాదిరూపఇత్యుక్తమ్. కర్తృరూపశబ్దేనాజ్ఞానశబ్దో వ్యాఖ్యాతః. జ్ఞానవిరో ధీతి చ్యుత్పత్తిర్నిర్దేశః. \* అవిద్యయా మృత్యుం తీర్తేతిహి శ్రుతిః అత్రాపి \* అవిద్యా కర్తృసంజ్ఞాన్యేతిహి పశ్యతే. † శతఃకింభేదరాహిత్య స్వేతిశక్త్యాం భేదశ్చ తస్మాజ్ఞానకృతో భవేదిత్యుక్తేనాన్తరసిద్ధమభిప్రేతం కారణాభావం విశదయన్ కార్యాభావ ముపపాదయతి (సత్త్వితి). † భేదస్యదేవాదిరూపత్వే అజ్ఞానశబ్దస్య చ కర్తృపరత్వే ప్రమాణమాహ (యథోక్తమితి) అదిభరతచరితేయంశ్లోకః. తత్ర పూర్వం దేహేంద్రియాది భేదరహితత్వమాత్మనః ఉక్తమ్. \* నితీనిలాదిత్యాదినా అన్తికశ్లోకే బుద్ధిమఖదురీభేదాన్చాన్తరభేదోపి నాస్తీత్యుచ్యతే. ఏకస్వరూపేతి. కర్తృన వృత్తిః కర్తృవృత్తిః. బాహ్యమాత్మరంజ కర్తృ ద్వివిధం. ఆ న్తరమాత్మపాహ్యహేతుకర్తృ. బాహ్యం బహిర్విషయప్రాపత్య హేతుకర్తృ. యద్యచ్ఛా బాహ్యమస్యభావికకర్తృ. తదేవ వృత్తిః తయా ప్రకర్షణా జాతః. ఏకస్వరూపభేదః బాహ్యకర్తృకరీరదావరకం. ఏకస్వరూపస్యాత్మనః ఆ న్తరం భేదం కరోతీత్యర్థః. దాన్తరభూతదేవాది శరీరభేదే నన్వేనతి ఆ న్తరో భేదో నాస్తి. కథం వా దేవాదిభేదే నస్త్వే కర్తృవృత్తిహేతుకా న్తరభేదనాశ ఇత్యత్రాహ ఆనాదరణోహి సత్తి. య - నివృత్తదేవాదిభేద ఆత్మ - కర్తృపరంబహితోహేత్వర్థః. యద్యచ్ఛా - కర్తృవృత్తిః - కర్తృజన్యావృత్తిః దేవాదికరీరం తత్సం బద్ధః ఆ న్తరభేదః. దేవాదిభేదేపద్యస్తే ననాస్తి. కథం కర్తృజన్యావృత్తిహేతుకా న్తరభేదో దేవాదిభేదాపద్యస్తే నాస్తీత్యత్రాహ [అ]అనా పర ణోహి సత్తి. కర్తృజన్యావృత్తిదేవాదికరీరభేదరూపేత్వర్థః. ఏతదేవ \* భేదశ్చ తస్మాజ్ఞానకృతో భవేదిత్యుక్తమేవార్థం వివృణోతీత్యర్థః \* విభేదజ నక ఇత్యాదిశ్లోకేన \* అనావృత్తిశ్చబ్దాదిత్యధికరణార్థ ఉచ్యతే. పరస్మాద్భూత్యా ఆత్మనా దేవాదిభేదస్య ప్రణాప్తస్య పునరావృత్తిం కళికరివ్యతీ త్యుచ్యతే. † విభేదశబ్దం వ్యాచక్ష్మే (విభేదో వివిధో భేదఇతి) † భేదస్య దేవాదిరూపత్వే ప్రమాణా న్తరమాహ (యథోక్తమితి) మిథ్యాజ్ఞాననిబంధనః మిథ్యాజ్ఞానమ్ - ఆత్మవిషయభావిజ్ఞానమ్ - తత్కర్తృత్వాదా ఉత్తరోత్తరదేవాదిభేద హేతురిత్యర్థః. అస్మాత్తరార్థం \* దేవతిర్యజ్జనుష్యస్థానిస్తదేవ న్నుపనాకఇతి. † వ్యాఖ్యేయశ్లోకస్య వాక్యార్థమాహ (ఆత్మనీతి) బ్రహ్మణివిదస్య పఞ్చమ్యస్తత్వసూచనాయ పరస్మాదిత్యుక్తమ్. ఉభయోరపి పదయోరైయధికరణ్యేన వ్యవస్థస్తత్వసూచయ్యుక్తమ్. చ శబ్దాభావాత్ అనన్తరపూర్వశ్లోకే \* పరమాత్మనా భవత్వభేదితి పరమాత్మనః ప్రతియోగిత యానిదైకాచ్చ. అతఏవ సమానాధికరణవ్యవస్థస్తత్వసూచయ్యుక్తమ్. పూర్వప్రపంచైతాదర్థవిరోధాచ్చ. పఞ్చమ్యస్తత్వం వ్యవస్థస్తత్వంప వివర్ణయోగ స్యాదితిచేన్. త్రతాప్ర బ్రహ్మణోపి హేయార్థత్వాదత్వేనస్వభావికత్వప్రసక్తాత్. అతరిపరస్మాద్భూత్యా ఇత్యుక్తమ్. అనస్తం సచ్చబ్దః పరమార్థ మాత్రయః. \* అనాశీ పరమార్థశ్రేయోప్రసక్తమ్. అనిత్యమిత్త్యర్థః. తేన స్వాభావికనిత్యభేదవ్యావృత్తిః. అనిత్యత్వం [కాన్య]కాదాచిత్క త్యాది అనావృత్త్యేదేవ హేదేవాదిభేదః. తం కళికరివ్యతి. నశ్యదపి హేత్వభావాత్. కర్తృరూపహేత్వభావాదిత్యర్థః. † సకలమేకార్థ భావః \* విభావకర్తృవృత్తిప్రజః \* అజ్ఞానకృతో భవేదిత్యజ్ఞానకర్తృకరణయోగప్రయోగాదజ్ఞానశబ్దస్య కర్తృకర్తృత్వమ్. అన్తికప్రకరణేచ కణోక్త విత్యాహి (అవిద్యానా జ్ఞానాన్యేతి హ్యత్రైప్రాక్రమ్) ఆత్మన బౌపాధికభేద ఉపాఖ్యవగమే నశ్యతీతిశ్లోకార్థః. ఉపాఖ్యభావాదవిద్యనానంభేదం కణోక్తాదేవవివర్ణయోగో మృషావాదనామత్యనాన్తరసః. తథాపి విభేదజనకఇత్యత్ర జనకశబ్ద ఉత్పాదకే స్వరణః - సత్త్విధ్యాన హేతుః.



† సాతు నసతి - భాన్తిబాధయోరయోగాత్. నాప్యసతి - భాన్తిబాధయోశ్చయోగాత్ । అతగ్గోటిద్వయవినిర్ముక్తే యమవిద్యేతి తత్త్వవిదగతిః. † తదయుక్తమ్.

౧౭౦. † సాహి కిమాశ్రిత్య భ్రమం జనయతి. † న తావజ్జీవమాశ్రిత్య । అవిద్యాపరికల్పితావజ్జీవభావస్య. † నాపి బ్రహ్మాశ్రిత్య । తస్య స్వ [యం] ప్రకాశజ్ఞానస్వరూపత్వేనావిద్యావిరోధిత్యాత్. † సాహి జ్ఞానబాధ్యాభిమతా † \* ౧ జ్ఞాన రూపం పరం బ్రహ్మ తన్నివ ర్త్యం † మృషా త్తకమ్ । అజ్ఞానంచేత్తిరన్ముర్యాత్మకప్రభుస్తన్నివ ర్త[నే]కః॥ † జ్ఞానం బ్రహ్మే తిచేత్ జ్ఞానమజ్ఞానస్య నివ ర్తకమ్ । బ్రహ్మతత్త్వేకాశత్యాత్తదపి హ్యనివ ర్తకమ్॥ † జ్ఞానం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానమస్తిచే త్తాన్యత్ప్రమేయతా । † బ్రహ్మణోఽనుభూతిత్వం తద్దుక్త్యేవ ప్రసజ్యతే ॥ † జ్ఞానస్వరూపం బ్రహ్మేతి జ్ఞానం తస్య అవి ద్యాయా బాధకమ్ । నస్వరూపభూతం జ్ఞానమితిచేత్, న - ఉభయోరపి బ్రహ్మస్వరూపప్రకాశత్వేనత్యన్యతరస్యావిద్యా విరోధిత్యమన్యతరస్యనేతి విశేషానవగమాత్. † ఏతదుక్తంభవతి - జ్ఞానస్వరూపం బ్రహ్మేత్యనేన జ్ఞానేన బ్రహ్మణి యస్య భాప్తాఽవగమ్యతే । న బ్రహ్మణస్స్వయం ప్రకాశత్వేన స్వయమేవ ప్రకాశత్యత్యవిద్యావిరోధిత్వే నకల్పిద్వితేషస్వరూప తద్విషయజ్ఞానయోగితి. † కించ—అనుభవస్వరూపస్య బ్రహ్మణోఽనుభవాన్తరాననుభావ్యత్వేన భవతో న తద్విషయం

లక్ష్యాత్వముపపాదయతి (సాత్వితి) భ్రాన్తిబాధయోరయోగాత్ - భ్రాన్తివిషయత్వబాధవిషయత్వయోరయోగాత్. ప్రమితిభ్రాన్తిబాధాన్యభావన పత్త్యా నదనదనిర్వచనీయత్వమిత్యర్థః. \* సదాభవ ఏవం భవతో మయోక్త ఇతి వస్తుపరమతమితి దర్శయితుం తత్త్వవిద ఇత్యుక్తమ్. † దూషయతి (తదయుక్తమితి). [ఇత్యవిద్యావిషయే పరోక్తస్య దూషణమ్].

౧౭౦. † ఆశ్రయానుపపత్తి, తిరోధానానుపపత్తి, స్వరూపానుపపత్తి, నిర్వచనీయత్వానుపపత్తి, ప్రమాణానుపపత్తి, నివర్తకానుపపత్తి, నిష్క్రమ్యనుపపత్తిభిర్దూషయన్యక్ ప్రభుమహాశ్రయానుపపత్తిమానా (సాహితి) కిమాశ్రిత్య - నకించిదపీత్యర్థః. † కింజీవమాశ్రిత్య । ఉత్తరబ్రహ్మేతి వికల్పాభిప్రాయానా (సతాపదితి) జీవే నీధే అవిద్యాసిద్ధిః । అవిద్యాసిద్ధౌ జీవసిద్ధిరిత్యన్యాయాశ్రయఇత్యర్థః. జీవాజ్ఞానవాదనిరాసః ఉత్తరత్ర విస్తరేణ వక్ష్యతఇత్యుక్త సంతేషః. † అథ బ్రహ్మశ్రయపక్షం దూషయతి (నాహితి) † విరోధిత్యం కథమిత్యత్రాహ (సాహితి) బ్రహ్మవిషయాజ్ఞానస్య తత్త్వేకాశబాధ్యత్వాద్విరోధః. † ఆత్ర నాథమునిభిరుక్తాః శ్లోకానానా (జ్ఞానరూపమితి) స్వప్రకాశత్వం వివక్షితమ్. † జ్ఞాననివ ర్త్యత్వే హేతు మానా (మృషాత్తకమితి) † సహి స్వరూపజ్ఞానమజ్ఞానవిరోధి. అపితు ప్రమాణజ్ఞానమేవేతి సత్తమసూద్య దూషయతి (జ్ఞానమితి) బ్రహ్మణో తత్త్వేకాశత్యాత్ - స్వరూపానతిరక్తప్రకాశత్వాదిత్యర్థః. సహి శుక్లభాస్వరద్రవ్యే గృహీతే ఆప్తవాక్యాదిభిః శుక్లభాస్వరం ద్రవ్యమిత్యేతావతి శబ్దాః ప్రతపన్నేపి భ్రమ నిన్ముతిః. † దూషణాంతరంచాహ (జ్ఞానమితి) † తతగికిమిత్యత్రాహ (బ్రహ్మణితి) † ఏష శ్లోకేషు ప్రథమశ్లోకస్యార్థః త్వాన్యం జ్ఞానబాధ్యాభిమతేత్వేన భాష్యేతోక్తః. † ద్వితీయశ్లోకంవాచ్యవస్తే (జ్ఞానస్వరూపమితి) బ్రహ్మస్వరూపప్రకాశత్వేనతి - స్వరూపవిషయ జ్ఞానత్వేనతిత్యర్థః. విశేషానవగమాత్ - విషయవైషమ్యాభావాదిత్యర్థః. కథం విశేషానవగమః । ప్రమాణజన్యత్వం విశేషోస్తీతిచేత్కించేన । విషయవై షమ్యంహి సవిద్యతే. కింస్వరూపభూతజ్ఞానాన్నివ ర్తకజ్ఞానస్య విషయవైషమ్యముస్తివా । నవా । అ స్తిచేత్సవిశేషత్వమ్ । సౌచేత్స్వరూపమేవ నివ ర్తకం చాన్యత్. ప్రమాణజన్యజ్ఞాన మనివ ర్తకం చాన్యత్ । పురోవస్థితభాస్వరవస్తువిషయజ్ఞానవత్. ప్రమాణజన్యజ్ఞానత్వం సనివ ర్తకత్వే ప్రయోజకమ్. ఇదం శుక్లభాస్వరద్రవ్యమితి వాక్యజన్యజ్ఞానస్య నివ ర్తకత్వాభావాత్. తస్మాద్భూమిసహకారాదతిరక్తాకారవిషయత్వం నివ ర్తకత్వే ప్రయోజకమ్. † సమ-విషయవైషమ్యాభావే కన్యచిజ్ఞానస్య శ్రమావిరోధిత్యం కన్యచిద్భూమివిరోధిత్యంవ దృష్టమభిజ్ఞాప్రత్యభిజ్ఞయోః. అయమేకో దేవదత్త ఇత్యభి జ్ఞాయా వికల్పవిషయత్వేన పూర్వపుష్టేదయమన్యఇతి పురుషద్విత్యభిమో దృష్టః. ప్రత్యభిజ్ఞాయాస్తు సోయమేకో దేవదత్తఇతి దేవదత్తైక్యవిషయత్వేసి ద్విత్వవిరోధిత్యం దృష్టమితి విషయ వైషమ్యాభావేన ప్రమాణజ్ఞానస్య భ్రమనివ ర్తకత్వం యుక్తమితి శక్తాయామానా (ఏతదుక్తమితి) సత్యత్వజ్ఞాన త్యాదిన్యభాప్తాస్తీతిచేత్ - సచ స్వరూపానతిరక్తఇతి దర్శయితుం న్యభావబద్ధః. అనేనాభిజ్ఞాప్రత్యభిజ్ఞయోరపి విషయవైషమ్యముక్తం భవతి । అభిజ్ఞా యావేషస్య ధర్మి ఏకదేశ కాలసంబంధిత్యం ప్రతిపన్నమ్ । సతు కాఅప్యయదేశభ్యయసంబంధిత్యమ్ । తత్తు ప్రత్యభిజ్ఞాయాం ప్రతిపన్నమ్. ఏకదేశకాల మాత్రేన ప్రతితిర్న ద్విత్వవిరోధిని. ఏకస్య ధర్మిః కాలద్వయ దేశద్వయ సంబంధిత్యం హ్యైక్యమ్ । తత్తు ద్విత్వవిరోధితి తత్ప్రతిపత్తిద్విత్వభ్రమం వివర్తయతి. అతస్మాత్తాపి విషయవైషమ్యముస్తితి ఫలితమ్. † అథ తృతీయశ్లోకార్థస్య వివర్యయే పర్యవసాన మానా (కించేతి) † ప్రమాణజ్ఞానత్వం ని వ ర్తకత్వాభావాత్ - అహోఽవిశేషభూతబ్రహ్మస్వరూపస్య ప్రమాణజ్ఞానత్వాభావాన్నభ్రమనివ ర్తకత్వమ్. అధిష్టానత్వేచ్యుక్త్యాదినన్వృత్త్యాస్వరూపం

[illegible]







౧౨౩. † అనిర్వచనియత్వంచ కిమభిప్రేతమ్. సదసద్విలక్షణత్వమితిచేత్ | తథావిభక్త్య వస్తుసగి సమానకార్యత్వేన అనిర్వచనియతైవ స్యాత్ | † ఏతదుక్తం భవతి-సర్వంహి వస్తుజాతం ప్రతీతిస్సవస్థాప్యమ్. సర్వావప్రతీతిస్స సదాకారా. సదసదాకారాయాస్తు ప్రతీతేస్సదసద్విలక్షణం విషయ ఇత్యభ్యుపగమ్యమాచే † సర్వం సర్వప్రతీతేష్విషయస్సాన్యదితి. తత్ దుర్బలత్వం నామ పరమాధ్యక్ష ప్రయత్నోఃపత్తినిరీక్షేత్యమ్ | అనిర్వాచ్యై ప్రయత్నోఃపత్తిర్నిరీక్షేతా అతఃపరపర్యం మానోవిచారిత్వం యుక్తమితిచేత్. రద్ధ్యపరమాధ్యక్ష ప్రయత్నోఃపత్తిరూపమాచేత్ అపరమాధ్యక్షాదీపస్యాపి స్యాత్ | రతీః సర్వా తస్మాత్ దుర్బలత్వమచక్షానహంశ్చేత్ అధిష్టానాపారమాధ్యక్ష్యవస్థాః ఏమృతా స్యాత్. తత్రాపరమాధ్యక్ష ప్రయత్నోఃపత్తిరవస్థాదేవే పర్యిష్టానాచేదాన్యాదేవేత్యేవనిశ్చితిచి క్తవ్యమ్. తదత్ర దోషేషి తుల్యవిత్సరస్థా దుష్పరిచరా. ప్రవాహనాదిత్వేక్షేత్యధిష్టానాపారమాధ్యక్ష్యవస్థా నుపసహా. పితృపుత్రాదిపరస్పరరాసదధిష్టానసర్వస్పరరానాదిత్యభ్యుపగమాత్. జీవాజ్ఞా(వాచిం) ప్రతి బ్రహ్మజ్ఞానవాచినా యద్భుటత్వే దూషణముక్తమ్ | రద్ధ్యిన్ద్రజ్ఞానవాచీ తుల్యమ్. యథా-అవిద్యాయా దుర్బలత్వంచేత్తుక్తాః పరబ్రహ్మచార్యదేవేషాన్యః. స్థాన్యరూపం బ్రహ్మ అపర్యయాపాదవిద్యా విరోధాన్నాశ్రయతీతిచేత్. తద్భ్యుపపత్తిమత్సవిన్యా తస్మాదుక్తాన్యోన్యాశ్రయకాచిదూషణాన్యాయేయంతి హ్యుక్తమ్. తత్రవాహితుల్యమ్ | మాతేషి బ్రహ్మశ్రయేషవిన్యా | సహిబాధకజ్ఞానేనతి అపరమాధ్యక్షాతా అవిన్యా తిస్సతీతిచేత్ | బాధకసన్నిధౌ సహ్యసిద్ధిఃత్యేవరూపాపపత్తిమత్సేవాదిభ్యేత్యస్తదుక్తాన్యసవస్థాది దూషణాన్యాయతేయంతిహి వస్తుం శక్యతే. దోషస్య స్వపరనిర్వాహకత్వే అధిష్టానమితి తథా స్యాత్. పరంప్రత్యధిష్టానత్వే సిద్ధేహి స్వనిర్వాహకత్వమితిచేత్. పరంప్రతి దోషత్వే సిద్ధేహి స్వనిర్వాహకత్వమ్ | తదేవ నాస్తీతి తుల్యం స్యాత్. అధిష్టానాలోపయోగ్యేదో దృష్టః. తత్రాధిష్టానస్య స్వపరనిర్వాహకత్వే అధిష్టానాద్యస్తయోరైక్యప్రసంగఇతిచేత్. దోషతత్కార్యయోగసి తిమిదంచంద్రదిత్యయోగ్యేదో దృష్టః | దోషస్య స్వపరనిర్వాహకత్వే దోషాద్యస్తయోరైక్యప్రసంగఇతి తుల్యమితి. ఏతదభిప్రాయే యవచ్చిత్తాన్యంతిక్తపారమాధ్యక్షాదీపాన్యవస్థా సతా వచ్చినిరవపాదితా భవతీత్యుక్తమ్. యథోక్తమాచార్యపాదైః \* స్వరూపానాదిన్ద్ర స్వపరభుటనే దుర్బలతా | ప్రవాహనాదిన్ద్రం పునరితి సత్యసోహి గతయః | అసత్కార్యవిన్యాయా గదితుమచక్షా పరిపూతా మతాస్త్రేతా, స్థూల్యస్ఫుటమసదధిష్టానసరణాదితి. [ఇతిస్వరూపావసపత్తిః]

౧౨౩. † అథానిన్వచనీయతాన్వసవత్రిమాహ (అనిన్వచనీయత్వంచేతి) † అనిన్వచనీయతా - విద్యత్సన్నిధా దురుపపాదత్వమ్. † కథం ప్రమాణకూన్యత్వమిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) † (నన్వం నన్వప్రతీతేష్వమయస్సాన్వదితి) నదనన్వలక్షణమితి యాప్రతీతిస్త్రాహి నదనదేవ వివయస్సాన్వదిత్యర్థః. ప్రతీత్యనగూంహి నీపీతాదవ్యవస్థాప్యతే. తస్మాత్సదనమాకారాయగ్గిప్రతీతేన్నదనమాకారపవ వివయః. నదనన్వలక్షణః. యథా ఖ్యాతివివేకే † నచన్యదవధాన్యమన్యోవివయః। అవధాననన్వవస్థాప్యతాన్వదివ్యమన్వేతి. ఏకన్య వివయస్య నదనమాకారత్వమనవచన్నం వ్యాప్తివిరోధాదివేత్ †. నదనన్వలక్షణత్వంచ వ్యాప్తివిరోధాదనవచన్నం. సతీ-నన్వలక్షణత్వ మననన్వలక్షణత్వంచేతి దృష్టం సత్యేకన్య ఉభయవైలక్షణ్యం దృష్టమితి వ్యాప్తివిరోధః. ఆయంవివేకః—నదనన్వలక్షణత్వం క్వచిదపి నదృష్టమ్, నదనదాత్మకత్వం దృష్టమితి. యథా సంవిత్సితౌ † నానన్వప్రతీతిర్నాధాన్య నసదిత్యపి యన్నతత్. ప్రతీతేతవ సత్కిం సబాధాన్నానన్వతోజగదితి. అర్థస్థితౌ - సత్త్వమనత్త్వం వాన్యన్నరన్వలక్షణత్వం సతోఽనుబాదేన్నదనన్వలక్షణత్వం దృష్టమితిచేన్న. తథానతి బ్రహ్మకోపి నదనన్వలక్షణత్వ ప్రసక్తౌత్. అన్యతరత్వ సహం నదనన్వలక్షణత్వ మిష్టమేవేతిచేత్తల్యమ్. ఈదృశం నదనన్వలక్షణ్యం మదతా శబ్దాన్తరేణ సత్త్వమేవాక్షేప్యంభవతి. అత స్త్వదిభిమతం నదనన్వలక్షణత్వం విరోధాదపాస్తమ్. అస్తీతి ప్రతిష్ఠత్వం సత్త్వం నాస్తీతి ధీవిషయత్వం బాధితత్వమిత్యేకవైన్యవ సత్త్వనత్త్వవిరోధస్సదనన్వలక్షణత్వకల్పకేత్. నరన్త్ర పూర్వపక్ష సిద్ధాస్తప్రతీతిః పరస్పరవిరుద్ధాకార వివయత్వాదుభయకారవిలక్షణవివాధాన్వధ్యుతి సిద్ధాస్తనవర్ధనవైయర్థ్యం స్యాత్. తతశ్చ భేదస్సనిరూపయతి పూర్వపక్షీకృత్యదున్నిరూప ఇతి త్వయాసిద్ధాస్తీతి ప్రతీతిద్యయ విరోధాత్సనిరూపదున్నిరూపవిలక్షణాస్సాన్వత్. ఏవం సంవిత్సత్యత్వ మిథ్యాత్వ జడత్వా జడత్వ నిత్యత్వా నిత్యత్వాది వాదేషు పూర్వపక్షీతిసిద్ధాస్తీతాకారవిలక్షణత్వం సంవిదస్సాన్వత్. తచ్చానభిమతమ్. అతిపరస్పరవిరుద్ధాకారప్రతీతిగి ప్రతివన్నాకారవైలక్షణ్యకల్పకత్వం వ్యాప్తివిరుద్ధమితి నదనన్వలక్షణ్యసిద్ధిః. తద్విఖ్యాతిబాధాన్యథామవత్రేః కఠినిపరం ఉక్తాది చేదన్యత్రాపవత్తిరుక్తాభివేదనత్వేనన్యన్యథాఖ్యానాదిగిస్తద్వాన్దృఢిభిమతైరతవ ఖ్యాతిబాధాపవత్రేః. నతఃకథంబాధః. అన్యత్ర ఖ్యాతత్వాత్. నన్యన్యత్ర వచ్చేన్నబాధః। సత్యేదనతేఖ్యాతిప్రసంగఇతిచేన్న. అన్యత్ర సత్త్వం। అన్యత్ర సతోన్యత్ర ఖ్యాతత్వం వన్యన్యథా ఖ్యాతత్వమ్. అన్యత్ర సతోన్యత్ర ఖ్యాతితోనమాత్. దోషస్సాన్యత్ర ఖ్యాతిపాతత్వం నదృష్టమితిచేత్. దోషస్సానిర్భవగ్గియతాన్యా) వగ్రానపాతత్వంచ నన్వదివివచితవాన్యత్ర దృష్టమితి కల్యమ్. మిథోవిరుద్ధప్రతివన్నాకారన్యయ వైలక్షణ్యమేకస్యావిరుద్ధమిత్యేకత్రవాచకమ్. అఖ్యాతిపక్షే సత్త్వేనతి భేదాగ్రహేణ ఖ్యాతిబాధాపవత్తి. సత ఏవన్యన్యత్రాభేదతయా ఖ్యాతిః। భేదగ్రహేన్యబాధః. బాధ్యత్వంచప్రప్నత్రే. యథార్థఖ్యాతిపక్షే—కుక్షిరతపాన్వస్సార్థాదానత్త్వం। ప్రాచుర్యబాహిరత్వతదేకానభాన్యత్రాన్వయస్సాన్వత్ ఖ్యాతిబాధాపవత్తి. పురోపత్తిని నవచన తతస్య ఖ్యాతిః, కుక్షిరతపాన్వగ్రహేణబాధః। తేన ప్రప్నత్తిర్వాద్య। తద్వాన్య ప్రప్నత్తిస్సత్తి. అచన్యత్రాన్వయఖ్యాతిపక్షం నవచనత్తి. అతోన్యత్రాపవత్తిస్త్వేద్యత్వనిర్భవనీయత్వ కల్పమనయకమ్. ఇత్యుచన్యగతే అనిన్వచనీయతా

౧౭౪. † అథస్యాత్ — వస్తుస్వరూపతిరోధానకరమా న్తరబాహ్యరూపవివిధాధ్యాసోపాదానం సదసదనిర్వచనీయ మవిద్యాజ్ఞానాదిపదవాచ్యం † వస్తుయాథా త్యజ్ఞాననివర్త్యం జ్ఞానప్రాగభావాతిరోకేణ భావరూపమేవ కించిదస్య ప్ర త్యక్షానుమానాభ్యాం ప్రతీయతే. † తదుపహిత బ్రహ్మసాపాదానశ్చ † వికారే స్వప్రకాశచిన్మాత్ర వపుషి † తేనైవ † తిరో హితస్వరూపే ప్రత్యగా త్యనూపాక్షాన్ జ్ఞానజ్ఞేయవిభాగరూపోఽధ్యాసః. తస్మై వామస్థావిశేషేణాధ్యాసరూపే జగతి జ్ఞాన బాధ్యసర్వజతాదివస్తుత త్జ్ఞానరూపాధ్యాసోపి జాయతే. † కృత్స్నస్య మిథ్యా రూపస్య తదుపాదానత్వంచ మిథ్యాభూత న్యాకస్య మిథ్యాభూతమేవ కారణం భవితుమర్హతి తి హేతుబలాదవగమ్యతే. † కారణజ్ఞానవిషయం ప్రత్యక్షం తావదహ మజ్ఞో మామస్యంచ నజానామిత్యపరోక్షావభాసః. † అయంతు నజ్ఞానప్రాగభావవిషయః | సహిష్ణుప్రమాణగోచరః | † అయంతు ఆహం సుఖతివదపరోక్షః. † అభావస్య ప్రత్యక్షత్వాధ్యుపగమేష్యయమునుభవౌ నా త్జ్ఞానాభావవిషయః. † ఆనుభవవేలాయామపి జ్ఞానస్య విద్యమానత్వాత్ | అవిద్యమానత్వే జ్ఞానాభావప్రతీత్యనుపపత్తేశ్చ | † ఏతదు క్తంభ వతి | † అహమజ్ఞానత్వస్మిన్ననుభవే అహమిత్యా త్యనూపాభావధర్మితయా జ్ఞానస్యచ ప్రతియోగితయాఽవగతిర స్తివా |

౧౭౫. † ఏవమాశ్రయతిరోధానస్వరూపానిర్వచనీయత్వానుపపత్తయ ఉక్తాః | అథ సహిద్భుప్రేక్షనుపపన్నం నామేతి న్యాయాత్ ప్రమాణసిద్ధాంతస్య తత్కేణ బాధో నయంక ఇత్యభిప్రాయవతా పరోక్ష ప్రమాణప్రతిష్ఠా శబ్ద్యతే (అథస్యాదితి) † పూర్వదూషితాకారాణా సాధుతు మాహ (వస్తుస్వరూపేతి) అనేన తిరోధానము క్తమ్. ఆ న్తరబాహ్యేతి స్వరూపము క్తమ్. అధ్యాసోపాదానత్వేనహి మిథ్యాత్వం ఫలితమ్. సదసదిత్యని ర్వచనీయత్వము క్తమ్. కాస్త్రేష్వేతత్ప్రతిపాదకశబ్దప్రత్యభిజ్ఞానార్థం అవిద్యాజ్ఞానాదిపదవాచ్యమిత్యుక్తమ్. † సిద్ధా వినా దూపయన్యమాణమాకారా ద్విరమపి సాధ్యత్వేనాహ (వస్తు యాథా త్యజ్ఞానేతి) తదుపహితే త్యాశ్రయశ్చ. ఆ న్తరాధ్యాసగోకః బాహ్యగోకః కథంచావిద్యోపాదానత్వే బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వమిత్యత్రాహ (తదుపహితేత్యాదినా) నిష్కృష్ట బ్రహ్మణుపాదానత్వానుపపత్తిం నూచయతి (అవికారేష్వప్రకాశేత్యాదినా) అవికారత్వాత్. స్వప్రకాశత్వాత్ | ప్రత్యక్షత్వాచ్చ వికారాన్వదజడపరాగ్రూపపరిణామా మోపపద్యత ఇత్యర్థః. † స్వప్రకాశస్య కథమధ్యానసంభవఇత్యత్రాహ (తిరోహితస్వరూపేతి) † తిరోధాయకం కిమిత్యత్రాహ (తేనైవేతి) తేనైవ అధ్యాస హేతునైవేత్వర్థః. అహంకారోఽజ్ఞానంచా న్తరాధ్యాసః | జ్ఞేయం బాహ్యధ్యాసః, అధ్యాసరూపే - అన్యస్వరూపే. కర్తృణిమే. తస్మైన - దోషస్మైన. అపసావిశేషే - కాదాచిత్కావస్థావిశేషే రజ్జునర్వాద్య ధ్యాసః. † ఏవనిష్కృష్టబ్రహ్మణ ఉపాదానత్వానుపపత్తిరైతా దోషస్యోపాదానత్వే ఉపపత్తిమాహ (కృత్స్నస్మైతి) సువర్ణబాతీయస్య భూమాస్య వ్యర్థమేవ హ్యుపాదానం దృష్టమ్ | తద్విదితిభావః. హేతుబలాత్ - కార్యకారణయోగ్యబాతీయత్వదర్శనత్వణాత్. † అథ ప్రత్యక్షమాహ (కారణేతి) అహమజ్ఞానత్వస్య వివరణం మామస్యంచ నజానామితి. అహమజ్ఞ ఇత్యజ్ఞానస్వరూపకీర్తనమ్. తస్య మామస్యంచ నజానామితి అచ్చాదన రూపకార్యకథనం కారణజ్ఞానశబ్దేన కార్యరూపాజ్ఞానవ్యాప్తుతి. తస్మాత్సోమ్యప్రతికమజ్ఞానం వివక్షితమ్. జాగరితాద్యవస్థాయాం ఘటాద్యవచ్చిన్న మజ్ఞానం ప్రతీయతే నవికల్పకప్రత్యక్షేణ. సుషుప్తాత్వసవచ్చిన్న కారణజ్ఞానప్రతీతిరితి తత్ప్రకృతకారాదిభిరుక్తమ్. జాగరితా [ద్య] వస్థాయామేవ అజ్ఞా నానుభవౌఽయమితి సంప్రదాయః | అన్యంచ నజానామిత్యుక్తేః | సహిష్ణుప్రేక్షస్వపరామర్శః. నజానామిత్యాచ్చాదకతయా ప్రతీయమానస్యా జ్ఞానస్య కారణత్వేనైవైకాజ్ఞానవిషయమిత్యుక్తమ్. అపరోక్షావభాసఇతి పరోక్షరూపానుమానాది ప్రమాణవాప్యత్వైర్ధృత్వముక్తమ్. † జ్ఞానప్రాగ భావవిషయత్వమాశంక్యపరిహరతి (అయంత్యితి) † భవత్వయమపి వ్యప్రమాణవిషయ ఇత్యాశక్త్యాహ (అయంత్యితి) పరోక్షప్రమాణాని ప్రత్యక్షస్య తిక్తాని | తస్మాత్ పరోక్షప్రమాణవిషయః ప్రాగభావౌ నాపరోక్షప్రమాణవిషయభూతమజ్ఞానం భవితుమర్హతిత్వర్థః. † భావగ్రాహి ప్రమాణేన అభా వస్య వేద్యత్వేపి మామామాహ (అభావస్మైతి) † హేతుమాహ (అనుభవేతి) అభావస్యానుభవవేశాయాం జ్ఞానం విద్యతే, నవా | విద్యతేచేత్ గ్రాహ్య భావాన్వాహావప్రతీతిః | సచేత్ గ్రాహకాభావాన్న తదభావప్రతీతి రిత్యర్థః. † భావాభావయోరేకవిషయత్వేహి విరోధః. అత్ర విరోధో నాస్తి - అభావవిషయజ్ఞానస్య విద్యమానస్యగ్రాహకత్వాత్. ఇతరవిషయజ్ఞానస్యాభావప్రతియోగిత్యేనావిద్యమానత్వా దితి శక్త్యాం పరిహరణా అనుభవవేశా యాం జ్ఞానస్య విద్యమానత్వమ్ | అవిద్యమానత్వే జ్ఞానాభావప్రతీత్యనుపపత్తిమ్ | భావరూపత్వే విరోధాభావంచ వివృణోతి (ఏతదు క్తంభవతితి) † జ్ఞానప్రాగభావస్య గ్రాహ్యత్వే అనిచ్ఛయాపి భావాభావయోరేకవిషయత్వేహవతితమిత్యభిప్రాయేణాహ (అహమితి) జ్ఞానస్యచేతి జ్ఞానశబ్దఅత్త విషయభూతానివిషయ జ్ఞానసాధారణః | ఇహ భూతలే ఘటో నాస్తీత్యాదిషు అభావగ్రహణే ప్రతియోగిధర్మిణోజ్ఞానాపేక్షా దృష్టా. తస్మాదత్రావ్యభావ ధర్మితయా అత్తేషాజ్ఞానమస్తితి వక్తవ్యమ్ | అభావవ్యతిరీకోహ్యత్వా. అత స్తద్విషయజ్ఞానే సత్యసి అభావస్యతిరీకవిషయజ్ఞానమభావ ప్రతియోగితి వచనం వ్యాఖ్యాతం హ్యత్. అభావధర్మిప్రతియోగిరూపప్రతియవ్యతిరీకవిషయజ్ఞానమభావప్రతియోగితిచేత్ తదానీమభావప్రతియోగితయా జ్ఞాన స్యాపి ప్రతితిరస్తితి వక్తవ్యమ్ | ప్రతీయమానం జ్ఞానం స్వవిషయావచ్చిన్నం ప్రతీయతఇతి విషయాణామపి ప్రతీతిరస్తి | ఏవమభావప్రతియోగిజ్ఞానా

నవా | అస్తిచేద్విరోధాదేవ సజ్ఞానాభావానుభవసమ్భవః | నౌచేద్ధర్మప్రతియోగిజ్ఞానసన్యతేషో జ్ఞానాభావానుభవస్సుత  
రాం నసంభవతి. † జ్ఞానాభావస్యైవమేయత్వే అభావాఖ్యప్రమాణవిషయత్వేచేయమనుషన్తస్సమానా † అన్యజ్ఞానస్య  
భావరూపత్వే ధర్మప్రతియోగిజ్ఞానసద్భావేపి విరోధాభావాదయమనుభవో భావరూపజ్ఞానవిషయవివాభ్యుపగతస్యైతి.  
† ననుచ—భావరూపమప్యజ్ఞానం వస్తుయాథాత్వైవభావరూపేణ సాక్షిచైతన్యేన విరుధ్యతే. † మైవమ్—సాక్షిచైతన్యం  
నవస్తుయాథాత్వైవిషయం ! అపితు అజ్ఞానవిషయమ్ | † అన్యథా మిథ్యాభావభాసానుపపత్తేః | † సహ్యజ్ఞానవిషయేణ జ్ఞా  
నేనాజ్ఞానం నివర్త్యత ఇతి. సవిరోధః. † నను—చేదు భావరూపమప్యజ్ఞానం విషయవిశేషవ్యాప్తత్రమేవ సాక్షిచైతన్య  
స్య విషయో భవతి | సవిషయగిప్రమాణానధీనసిద్ధిరీతి కథమివ సాక్షిచైతన్యేనా స్వదర్శనావృత్తమజ్ఞానం విషయీయతే.  
† నైవదోషః - సర్వమేవవస్తుజాతం జ్ఞాతతయా అజ్ఞాతతయావా సాక్షిచైతన్యస్య విషయభూతమ్ | తత్ర జడత్వేన జ్ఞాత  
తయా సిద్ధ్యతవప్రమాణవ్యవధానాపేక్షా | అజడస్యత్ర ప్రత్యగ్వస్తునస్వీయం సిద్ధ్యతో నప్రమాణవ్యవధానాపేక్షేతి  
సదైవాజ్ఞానస్య వ్యావర్తకత్వేనావభాసో యుజ్యతే. తస్మాత్ స్వామ్యోపబృంహితేన ప్రత్యక్షేణ భావరూపమేవాజ్ఞానం  
ప్రతీయతే. తదిదం భావరూపమజ్ఞానమనుమానేనాపి సిద్ధ్యతి | † వివాదాధ్యాసితం ప్రమాణజ్ఞానం † స్వప్రాగభావస్య  
తిరిక్త † స్వవిషయావరణ † స్వనివర్త్య † స్వదేశగతవస్తవ సరపూర్వకం

వచ్చేదకతయా విషయేభ్యో యమానేభ్యో తద్విషయజ్ఞానాభావత్వాదునుపపన్న ఇతిభావః. † అభావస్య ప్రమాణాంతరవిషయత్వే పున్రక్రమామిమి  
శతి (జ్ఞానాభావసేవీతి) ప్రమాణాంతరాణాం విషయవిషయత్వే నియమాభావేపి విషయవిషయతయా ద్వయితుమశక్యమితిభావః. అపామజ్ఞైతి  
వర్తమానతయాప్యజ్ఞానం ప్రతీయతే. అస్తికపక్షే అధికం చూపణాదురం పూర్వముక్తమ్. అపరోక్షస్య పరోక్షరూపప్రమాణవిషయత్వానుపపత్తి  
రూపమర్థసిద్ధమ్. † భావరూపత్వే ఉక్తరూపణం నాస్తీత్యాహ (అస్మీతి) ధర్మప్రతియోగివిషయజ్ఞానం ధర్మప్రతియోగిజ్ఞానమ్. స తేన భావరూపా  
జ్ఞానస్య విరోధః. ఘటాచ్చాదకమజ్ఞానం ఘటజ్ఞానేనహి విరుధ్యతే. సతు ఘటజ్ఞానవిషయజ్ఞానేన ధర్మజ్ఞానేనచేత్సర్థః. † వస్తుయాథాత్వైజ్ఞాననివర్త్య  
మజ్ఞానం వస్తుయాథాత్వైవభావరూపేణ సాక్షిచైతన్యేన విరుధ్యతే ఇతి చోదయతి (ననుచేతి) † పరిహరతి (మైవమితి) యథాత్వైజ్ఞానేన నిష్కృప్తమ  
విస్తీయత్వే అక్షణం స్వరూపంవివక్షితమ్. † ప్రపంచ మిథ్యాత్వసిద్ధవత్కారణే హేతుమాహ (అన్యథేతి) అన్యథాస్యసాక్షిస్వరూప ప్రకాశమాత్రస్యైవ  
వస్తుయాథాత్వైవిషయత్వైవత్సర్థః. † అజ్ఞానవిషయత్వేనస్తు తతగికిమిత్వ త్రాహ (సహీతి) సహజతవిషయజ్ఞానేన రజతం నివర్త్యమిత్సర్థః. దృశ్యవిశేష  
ణస్య రూపాదేరపి దృశ్యత్వం దృష్టమ్ | దృశ్యాజ్ఞానావచ్చేదకస్యా స్వదర్శన దృశ్యత్వేనభూతగమద స్వదర్శనావృత్తమజ్ఞానం నవిషయీకీయతే ఇత్సర్థః  
ప్రాయోగ పునశ్చోదయతి (ననుచేదమితి) విషయవిశేషః - అవచ్చేదకవిశేషః | స ఇతి నవ పరామృశ్యతే. † పరిహరతి (మైవదోష ఇతి) అస్వదర్శోపి సర్వ  
శబ్దవాచ్యా నైర్భూతః | జ్ఞాతతయా అజ్ఞాతతయాహ - జ్ఞానా నైర్భూతం తస్మిన్పక్షేవా. సాక్షిచైతన్యస్య విషయభూతం సాక్షిచైతన్యేన ప్రతిభాతీ  
త్సర్థః. అస్వదర్శస్య సాక్షిచైతన్యవిషయత్వేనాచారకమ్ | స్వీయం ప్రకాశస్య స్వస్య విషయత్వేనాయోగాత్. జడస్య స్వీయం ప్రకాశత్వేనాయోగాత్  
ప్రమాణాధీనసిద్ధిరేవ దృశ్యవిశేషాభవతి | అస్వదర్శస్య స్వీయం ప్రకాశతయా స్వీయమేవసిద్ధ్యైక అజ్ఞానావచ్చేదకత్వైవత్సర్థః. దృశ్యావచ్చేదకత్వైవదృశ్యమితి  
చోద్యమ్ | తజ్జడత్వప్రయుక్తమితి సోపాధికమితి పరిహరః. తస్మాత్ అభావరూపత్వపక్షే ఉక్తవిరోధాభావరూపత్వపక్షే తదభావాచ్చేత్సర్థః.  
† (న్యాయోపబృంహితేనేతి) పక్షద్వయేపి విరోధ తదభావరూపవ్యాయానుగృహీతేనేత్సర్థః. † ఏవం ప్రత్యక్షేణ న్యాయానుగృహీతేన అజ్ఞానస్యభావ  
రూపత్వం సహానామిత్యనేనాత్మత్రయత్వంసంసిద్ధమ్ | కాస్త్రేవ్యజ్ఞానశబ్ద వాచ్యతయా పరాభిమతకర్తవ్యావృత్తిః ప్రత్యక్షతయా సిద్ధా. అన్యథా కాస్త్రేవ్య  
జ్ఞానాదిశబ్దవాచ్యత్వం జ్ఞానవిరోధత్వాదువచుజ్ఞైతి ప్రతిపన్నతయాపి సిద్ధమ్. అసా స్వవిషయావరణత్వే స్వనివర్త్యత్వాభ్యాం సహానాపాదితాకార  
విశిష్టంచాజ్ఞానమనుమానేనాపి సాధ్యతే (వివాదాధ్యాసితమితిత్యాదివా) జ్ఞానమిత్వక్తే బ్రహ్మస్వరూపస్య వస్తవస్తరపూర్వకత్వేనభావతేనవ్యవస్థిత్యై  
ర్థంప్రమాణజ్ఞానమిత్వక్తమ్. తథాపి ధారానాహికజ్ఞానే ఉక్తరోక్తపరజ్ఞానానాం వివాదయుపితవస్తవస్తరపూర్వకత్వా భావాత్సవస్థ్యుత్తర్థం వివా  
దాధ్యాసితమిత్వక్తమ్, తజ్జ్ఞానం కిమిత్వత్వేనాయం వ్యక్త్యర్థం ప్రమాణజ్ఞానమిత్వక్తమ్. అయంధర్మసిద్ధ్యుత్తరః. † అసా సాధ్యకర్తవ్యాహ (స్వప్రాగభావ  
త్వాదివా) † వస్తవస్తరపూర్వకమిత్వక్తే ఘటాదిస్వవిషయపూర్వకత్వేన సిద్ధసాధనం సాధ్యమితి తదవ్యవస్థ్యుత్తర్థమాహ (స్వదేశగతేతి) స్వాత్రయగ  
తేత్వక్తే దృష్టేవస్య సాధ్యత్వైకత్వం సాధ్యత్. సహితమా దీపగతమ్ | అతాస్వదేశగతేత్వక్తిః. † ధర్మాసర్వవ్యాప్త్యుత్తర్థమాహ (స్వనివర్త్యేతి) నను—  
కథంస్వనివర్త్యకత్వేన ధర్మాసర్వవ్యాప్త్యుత్తిః | జ్ఞానాత్వత్వే హేతుభూతమవ్యవస్థం జ్ఞానాత్వత్వాహి సాధ్యమితి. మైవమ్—నల్పేషాం ధర్మాసర్వవ్యాప్తం జ్ఞాన  
సకలత్వభావత్. జ్ఞానాత్వసర్వవ్యాప్త్యుత్తర్థమాహ (స్వనివర్త్యమేవేతి) ప్రకాశవస్తవ్యం విధత్వాత్వైవస్థ్యుత్తర్థమాహ (స్వప్రాగభావ  
సంస్కారో జ్ఞానేన నివర్త్య. † భూతవిషయత్వైవస్థ్యుత్తర్థమాహ (స్వనివర్త్యమేవేతి) ప్రకాశవస్తవ్యం విధత్వాత్వైవస్థ్యుత్తర్థమాహ (స్వప్రాగభావ

† అప్రకాశతాప్రకాశకత్వాత్ | † అన్ధకారే ప్రథమాత్మన్నప్రదీపప్రభావదితి.

౧౭౧. † అలోకాభావమాత్రం వారూపదర్శనాభావమాత్రం వా † తమో నద్ర[వ్యం]వ్యాప్తం తత్కథం భావమానాభావసాధనే నిదర్శనతయోపన్యస్తత ఇతిచేత్. † ఉచ్యతే—బహుళత్వవిరళత్వాద్యవస్థాయోగేన రూపవత్తయాచోపలభ్యేష్టేవ్యాప్తమేవ తమ † ఇతి నిరవద్యమితి.

౧౭౨. † అత్రోచ్యతే—అమామన్యో మామన్యంచ నజానామిత్యత్రోపపత్తినిహితేన కేవలేనచ ప్రత్యక్షేణ

వ్యతిరేకతీ) ఇమం ప్రతిలోకవ్యాప్తుర్తి. † వస్త్రస్తరపూర్వకమిత్యుక్తే అభావస్యాపి పదార్థత్వేన వస్తుజబ్దవాద్యత్వాత్తద్వాన్యపుత్త్యర్థమాహ (స్వప్రాభావవ్యతిరేకతీ) † భూమివిమయవ్యవృత్త్యర్థమాహ (స్వవిమయవరణేతి) † కుడ్యాదివ్యాప్తుత్త్యర్థమాహ (స్వనివర్త్యేతి) వేద్యగతవిత్త్యర్థిన్యత్ప్రాభావవ్యాప్తుత్త్యర్థమాహ (వ్యదేశగతేతి) ప్రమాణజ్ఞానేనాజ్ఞానే నిరస్తే వేద్యగతవైతన్య మభివ్యక్తం భవతితిహి తత్కరిపాటి. అభివ్యక్తిప్రాభావస్య విమయావగత్యం ప్రకాశవిరోధిత్వం నకు తత్ప్రతిబద్ధకత్వమ్. ఇత్యనుభావవ్యాప్తుర్తి. † హేతుమాహ (అప్రకాశతేతి) సాదావ్యతిరేకతయోగా అభాద్యవ్యవహారానుగుణ్యహేతుత్వం ప్రకాశకత్వమిహ వివక్షితమ్ | సాదావ్యతిరేకతయోగవారంపరరామవేత్తుక్తేహి దీపప్రభాయాం జ్ఞానేన హేత్వచక్రమస్థితి. ఇమం రజతమితి జ్ఞానేతివాప్తిపరిపరాయ అభాద్యవ్యవహారానుగుణ్యహేతుత్వమిత్యుక్తమ్. † ప్రకాశకత్వాదిత్యుక్తే చారావాహికజ్ఞానే ఉత్తరోత్తరజ్ఞానానాం ప్రకాశకత్వేపి సిహేధయితిధర్మాభావాద్ధేతోరనైకాంతికత్వం స్యాదితి తద్వాన్యపుత్త్యర్థమాహ (అప్రకాశతార్థప్రకాశకత్వాదితి) ఇంద్రియమైనైకాంతికత్వ వ్యాప్తుత్త్యర్థం భావమానత్వేనతీతి హేతుత్వకేవలతేన ఇతి మంతవ్యమ్. † దృష్టానమాహ (అన్ధకార ఇతి) ప్రవిప్రభావమిత్యుక్తే ఉత్తరోత్తరప్రభావామప్రకాశతార్థప్రకాశకత్వాభావాత్సాధన వికలతా స్యాత్. స్వనివర్త్యవస్త్రస్తరపూర్వకత్వాభావాత్సాధనవికలతాద స్యాదితి తద్వన్యసాసాధం ప్రథమాత్మన్నప్రదీప ప్రభావదిత్యుక్తమ్.

౧౭౩. † తథాపి నివాచీప్రభావాయ తథావిధత్వాదర్శనాత్. తద్వాన్యపుత్త్యర్థ మన్ధకారఇత్యుక్తమ్. † దృష్టానస్య సాధ్యవికలతామాశం క్య పరిపరతి (అలోకత్యాదినా) † అలోకేనత్యుక్త్యాకాదీనా మన్ధకారసంభవాచనయాయన మాకారమాహ (రూపదర్శనాభావమాత్రంవేతి) † యవాన్-నిమిలితాత్మస్య తమగి ప్రతిపత్తినిర్వాహార్థమాహ (రూపదర్శనేతి) అత్ర నైయామికాదిభిరుక్తయావమానుననీయతే | తత్ర ఉత్పాదకజ్ఞాన కానుపపత్త్యాద్రవ్యాస్తవత్వం యాచితమ్. రూపవత్త్వేపి పరమాణూనామేవఅనుత్పాద్యత్వం | తమనస్తు రూపవత్త్వాత్ బృహత్త్వాచోచిత్యాద్యత్వం స్యాత్. తత్ర రూపవత్త్వప్రతిపత్తినిర్వాచితే - నిమిలితే నిలప్రతిభానవదితి జ్ఞప్త్యనువచ్యతే. అత్ర పరిపరతో వార్తికకారైరక్తః † తమగిఖలు చలం నిలం పరావచితభాగవత్. ప్రసిద్ధ ద్రవ్యం ధర్మ వైద్యున్నచభ్యో భేత్తుమర్హతితనవమాత్రోచ్యతే. (ఉచ్యతయిత్యాదినా) తత్రపరాపరకర్మాభ్యోబహుళత్వవిరళత్వేనాక్తః. అవిశిష్టం చుత్వమ్. రూపవత్త్వేతి నిలకర్మాధ్య ఉక్తః. ద్రవ్యాస్తరకర్తవేన దశమద్రవ్యత్వముక్తమ్. నవద్రవ్యస్వీకారోహితేనాం పునీవాదీనాం ద్రవ్యాణామమ్యాన్యవైద్యున్నాప్తీక్రియతే | అన్యథాభ్యుధివేన ద్రవ్యం నాన్యత్ గన్ధవత్త్వాభావాదితి వత్తం శక్యతే | ఏవం ద్వే ద్రవ్యైశ్చైత్యాది. తచ్చానభివచ్యతే | ద్రవ్యాణాంపరస్పరవైద్యుత్. ఏవం నవద్రవ్యవైద్యుద్దేశమన్వేకార్యమితి వార్తికార్థః. నిమిలితే నిలప్రతిభానం బాధితమయమ్ | ఇవంత్యబాధితత్వాత్తథా భవతుమర్హతి. తథాపి రూపోపలబ్ధివేతాయాం అనుపలభ్యేమిలనవదీన సంభవతితి శంకితం ప్రత్యక్షమితిచేత్ [న] ఉలూకాదీనామస్తదాదిరూపోపలబ్ధివేతాయాం రూపానుపలబ్ధౌ తద్రూపోపలబ్ధిరపి శక్తితత్వాపాతాత్. ఉలూకాదిరూపోపలబ్ధివేతాయాం అస్తదాదే రూపానుపలబ్ధ్యా అస్తదాది రూపోపలబ్ధిరపి శంకితత్వప్రసక్తాత్, అగమస్యాపర్యాప్త్య శక్త్యాం నిరస్తత్వాత్ తమసోదశమద్రవ్యత్వ మవసీయతే. † తమస్యనర్థ భగవాన్ † నాచూన సరాత్రిన్ననభో నభూమిర్నాస్తీత్రమాశ్లోతిరభూన్చాన్యత్ † యన్య తేజశ్చ కిరమ్ | యన్య తమశ్చరీరమితి పుణ్యత్వసంపల్యత్వశరీరత్వాదీనిహిత్రాయస్తే. అలోకనైరపేక్ష్యం యథాజ్ఞాత్వమిశేషప్రయంక్తం దృశ్యతే | తథాజ్ఞేయమిశేషప్రయంక్తమపి ఉపపద్యతే. యథాలోకేహి కార్యంప్రతీతం తథాకారణజన్మనాయాం ప్రమాణమ్. నపునస్ఫుటావధారితం కార్యం కారణవిరూపణాయావన్నవమర్హతివాదయాత్ అబాధితప్రతీతిసిద్ధస్య తమన ఉత్పాదకం కల్పమితి సోత్పాదకానుపపత్తిజ్ఞానకానుపపత్తిర్వా. † తమోనామ ద్రవ్యం బహుళవిరళం మేదక ద్రవి చలం ప్రతి ముగతం కేనాపిక్యవిదపి నబాధ్య దద్యతే | అతః కల్పస్య హేతుః ప్రమాణమితి తద్విషయతే నిరాలోకం చమః ప్రథమతి హితద్దర్శనమాత్. తమాద్రవ్యమిత్యేవ భావ్యకారమతమ్ | సిద్ధాన్తే తస్మాదూపితత్వాత్ పుణ్యత్వ సుకల్పత్వ శరీరత్వ శ్రవణాచ్చ. స్వచ్ఛద్రవ్యత్వాదాకాశకార్యం తమః | రూపవత్త్వం పశ్యేకరణానుపపద్యతే. యదాప్ర-తేజసికార్యం తమః | రూపవత్త్వాత్. స్వచ్ఛమయన్యః స్వచ్ఛద్రవ్యత్వాదితి † (ఇతినిరవద్యమితి) ప్రమాణసిద్ధత్వేన తర్కబాధానుపపత్త్యా నిరవద్యమిత్యర్థః.

౧౭౪. † తద్వత్త్వం వత్తుమన్యకమతే (అత్రోచ్యతఇతి) కేవలేన ప్రత్యక్షేణేతి దృష్టానతయోక్తమ్ | ఉపపత్తియావశే కృతే కేవల

స భావరూపమజ్ఞానం ప్రతీయతే । † యస్తు జ్ఞానచ్చాగభావ విషయత్వే బింశక్షణే ॥ ఏహ భావరూపజ్ఞానోపే తుల్యః ।  
† విషయత్వేనాశ్రయత్వేనచాజ్ఞానస్య వ్యాపకతయా ప్రత్యగ్గతిః † ప్రతివేదనాఽప్రతివేదనాఽభా . ప్రతివేదనత్వేత్  
† తత్సర్వరూపజ్ఞాన నివర్త్యం తదజ్ఞానం తస్మిన్ ప్రతిపన్నే కథమిదమప్యటి . ఆ ప్రతివేదనత్వే ద్వ్యావర్తకశ్రయ విషయ  
జ్ఞానశూన్య మజ్ఞానం కథమనుభూయేత .

౧౨౭. † అభ విశదస్వరూపావభాసోఽజ్ఞానవిరోధః † అవిశదస్వరూపంతు ప్రతీయత ఇత్యాశ్చైవవిషయశ్చానే స త్యపి నాజ్ఞానానుభవవిరోధఇతి. † హం నై తస్మి జ్ఞానరూపగభావైవి విశదస్వరూపవిషయః. † ఆశ్రయప్రతీయోగ్జ్ఞానం తు † అవిశదస్వరూపవిషయమితి సకల్చిద్విశేషోఽస్య త్రానివేశాత్.

ప్రత్యక్షం ససాగకమిత్యర్థః. † శివపత్రిష్టిజ్ఞానప్రాగభావమయ్యే విరోధః. ‡ భావనావచ్చేన తల్మిత్యాహ (యస్మిన్) † తుల్యతేమః పాదయతి (విమయత్యేనేతి) ప్రతిపన్నతద్వేభావమయ్యతే. † (తత్త్వనిరూపణానవిద్యమితి) స్వరూపజ్ఞానమ్ - స్వరూపావభావః - నిత్యోవా ప్రమాణాన్తరేణా స్వరూపావభావవిద్యమిత్యర్థః. ఇమం చతమిత్యత్ర ఇదం శుక్లభాగ్యవయ్యేవం యత ప్రమాణజ్ఞానశతే చాతేషా భ్రమానివిర్దిప్యనాత్ ప్రమాణజ్ఞానప్రమాణజమితి సిద్ధిరల్పాచేతత్త్వనిరూపణానవిద్యమిత్యుక్తమ్. వ్యావర్తకాశ్రయవిమయజ్ఞానసూత్రమ్ - ఆశ్రయతయా విమయతయాచ వ్యావర్తకం ప్రత్యగర్థం. తదవభావశూన్యమ్. విమయత్యేనేతిత్యాదిచా భాష్యేన సాపేక్షవిమయజ్ఞానప్రతిపత్తే విరోధతల్యత్యేం ఏష తమ్. శుటాదివిమయజ్ఞానప్రతిపత్తావపి అజ్ఞానస్వ విమయత్యేవ వ్యావర్తకతయా శుటగి ప్రతిపన్నానవా. † ప్రతిపన్నత్యేష్టేష్టస్వరూపజ్ఞానవిద్యం శుటాజ్ఞానం తస్మిన్శుటే ప్రతిపన్నేకభవన తిథతి. శుటోఽప్రతిపన్నత్యేత్యవ్యవర్తకవిమయజ్ఞానసూత్రమజ్ఞానం కథమనభూయతేత్యర్థస్థిగ్ధో విరోధో ద్రష్టవ్యం. [ఇతి ప్రమాణానావపత్తే భావరూపజ్ఞానసమన్వయమ్].

౧౭౭. † ఏవంచేనా భావాభావయోర్విరోధే దృశ్యే తత్త్వేతి బద్ధిత్వేన నివర్త్యనివర్తకవిరోధః ఉత్తః । అథ విశవాశాశాసనాభావాదవిరోధం శబ్దతే (అశ్లేలి) † ప్రత్యర్థస్థస్య ప్రమాణజ్ఞానేనాపభాసో విశవాశభావః । న యదేతే తత్త్వైత్యాదిత్యాహ (వాస్తవత్వేతి) విశదస్వరూపమనన్వేషకం యస్య న విశదస్వరూపవిషయః । విశదస్వరూపస్య ప్రాగభావావచ్చేదకత్వం స్పష్టమిహజ్ఞానాచ్యైరా । జ్ఞానప్రాగభావప్రాసే విశదస్వరూపజ్ఞానా బద్ధిన్న ఇత్యర్థః । జ్ఞానస్యచాభావావచ్చేదకత్వం ప్రతియోగితయా - విశదస్వరూపజ్ఞానం ప్రాగభావప్రతియోగియోజితః । † అవిరోధసిద్ధయే విద్య మానజ్ఞానస్య తతోర్ధాస్తరత్వమాహ (ఆశ్రయేతి) ఆశ్రయప్రతియోగిసా జ్ఞానమాశ్రయప్రతియోగిజ్ఞానమ్ । † (అవిశదస్వరూపవిషయవితి) ఆశ్రయ జ్ఞానస్యా విశదస్వరూపవిషయత్వమ్ - అవిశదప్రత్యర్థవిషయత్వమ్ । ప్రతియోగిజ్ఞానస్యావిశదస్వరూపవిషయత్వమ్ । అభావప్రతియోగిభూతావిశ దజ్ఞానవిషయత్వమ్ । నవిషయం నివర్తకజ్ఞానం అభావప్రతియోగిత్యేనేదానీం జ్ఞానమవలంబ్యతే । తత్ నివర్తకజ్ఞాన విషయస్య ప్రత్యర్థస్థస్యేదానీమవిశదత్వా నివర్తకజ్ఞాన స్వేదానీమ విద్యమానత్వాచ్చ ప్రతియోగిసాజ్ఞానస్యావిశదత్వమ్ । విద్యమానంహి సాశ్రయం జ్ఞానమపరోక్షావభాసరూపం అతస్తస్యా విశదత్వమవిద్యమానతయా భవతి । ఏవమాశ్రయతయా భావమానం స్వరూపమవిశదమ్ । ప్రతియోగితయా స్వరూపజ్ఞానవిషయానీమవిశదవిషయత్వాద విద్యమానత్వాచ్చావిశదవితి తదుభయవిషయం జ్ఞానం అవిశదస్వరూపవిషయమ్ । తచ్చవిద్యతే - విశదజ్ఞానం త్వేవిద్యమానం అభావప్రతియోగి న విరోధఇత్యర్థః । యమధః—అజ్ఞాననివర్తకాభిమతప్రమాణజ్ఞానాభావస్తావత్త్వీయాధ్యక్షగస్త్యః । అన్యథా ప్రమాణజ్ఞాననివర్తక జ్ఞానావభాసంభ వాత్ । తత్త్వ త్వదభ్యుపగతః ప్రమాణజ్ఞానాభావమిహ అమామజ్ఞ ఇతి ప్రతిపత్తేర్వయో భవతుమర్హతి నాభావ గ్రహణానవసత్త్వా భావరూప త్వం కల్ప్యవితి । పూర్వపక్షోక్తవిరోధగి కథం పరివృతో భవతీతిచేత్ । ఇత్యు—తత్ప్రతి యదర్థా వచ్చిన్నం జ్ఞానమభావప్రతియోగితయోచ్యతే అభా వప్రతియోగిజ్ఞానావచ్చేదకతదర్థప్రతిపత్తే సత్యాం తజ్ఞానాభావానుపపన్న ఇతిహి విరోధః । తత్రాయంపరిపరః—అభావప్రతియోగిజ్ఞానం స్పృత్య రూఢం ప్రతిషిధ్యతే । యథా ఘటసాక్షాత్కారోనాస్తీతి నిషేధే ఘటసాక్షాత్కారః స్పర్శతే । స్పర్శమానస్య స్పృతిసమకాలపరిత్యక్తి నియమాభావా నిషేధవోభాయం స్పర్శమానస్య నాభావప్రతియోగిత్యవిరోధః । త్వయావ స్పృత్యా రూఢస్య నివర్తకజ్ఞానస్య స్పృతిసమకాలపరిత్యక్తిభావజ్ఞానా వచ్చేదకతయా ప్రతిపత్తావసే స్పృత్యారూఢనివర్తకజ్ఞానం నాజ్ఞానవిరోధీతి వక్తవ్యమ్ । తస్మాదా త్వవిషయం ఘటాదివిషయకంప్రమాణజ్ఞానం న్యవిష యేదాత్తేనా ఘటాదిభిశ్చనూ స్పృత్యారూఢ మవిశదతయా ప్రతిపన్నమభావప్రతియోగి భవతీత్యుపపన్న తరవితి । అనుభూతస్యహి స్పర్శానంభవః, ప్రమాణజ్ఞానం కేనానుభూతమితిచేత్ భవతోహ । నివర్తకజ్ఞానం కేనానుభూతం అగమనితిచేత్ అస్థావమస్థాత్తేనాక్షాత్కారః తద్విధాయకవా త్యావగతః । ఘటాదిసాక్షాత్కారమప్రత్యక్షాదిభి యేన కేనాప్యనుభూతః । మేయసాక్షాత్కారగి కథంనిషిధ్యతే, నహి వకేనాహి మనేన పూర్వమను భూతః, ఉచ్యతే—ఇహ అన్యన్యవిద్యురేవ తదేవేదా కథమనవత్సర గతీవాస్తీత్యుచ్యతే । ముఖ్యానుభవేన సంసర్గిణీరనుభవమాత్రేణాన్యత్రాన్య తరనిషేధ ఉపపద్యత ఇతిచేత్ । ఏవంస్త్రీ సాక్షాత్కారాన్యనుభవముచ్యతే తేనాక్షాత్కారయోగే కేనాప్యవగమాత్తత్సంసర్గనిషేధ ఉపపద్యతే । ప్రమాణజ్ఞానావమభావప్రతియోగిత్యుదభావస్య తేనానుభూతానామవిశదత్వం ప్రతిపత్తేర్వయో భావానాం యుగపదుభావముచ్యతే ।



† భావరూపస్యాజ్ఞానస్యాపి హ్యజ్ఞానమితి సిద్ధ్యతగ్గ్రాగభావసిద్ధావిన సాపేక్షత్వమస్త్యేవ | † తథాపి అజ్ఞానమితి జ్ఞానాభా  
వస్త్యేవ ద్వ్యోధివా | త్రయాణామపి తత్స్వరూపజ్ఞానాపేక్షాఽవశ్యాశ్రయణీయా. † యద్యపి తమస్వరూపప్రతిపత్తౌ  
ప్రకాశాపేక్షా నవిద్యతే. తథాపి ప్రకాశవిరోధిత్యనేనాకారేణ ప్రతిపత్తౌ ప్రకాశ ప్రతిపత్త్యపేక్షాస్త్యేవ | † భవదభిమ  
తాజ్ఞానం న కదాచిత్స్వరూపేణ సిద్ధ్యతి | అపిత్వజ్ఞానమిత్యేవ. తథాసతి జ్ఞానాభావవత్తదపేక్షత్వంసమానమ్ | † జ్ఞాన  
ప్రాగభావస్తు భవతావ్యభ్యుపగమ్యతే | ప్రతీయతేచేత్యుభయాభ్యుపేతో జ్ఞాన ప్రాగభావవ అహమజ్ఞోమామన్యం  
నజానామీత్యనుభూయత ఇత్యభ్యుపగస్తవ్యమ్.

కతివయ మాన జ్ఞానా భావస్య మానాంతరేణ గ్రహణోపపత్తేశ్చ పరిహృతమ్. † ఏవం భావరూపపత్తే విరోధపరిహారసామ్యం దర్శితమ్. నను-విరో  
ధినామ్యం వస్తుమకన్యం అజ్ఞానస్య సభ్యత్యైతియోగ్యవచ్చిన్నతయైవావగంతవ్యత్యేనతిహి సభ్యత్యైతియోగిన స్తస్య జ్ఞానస్యస్వవిమయాశ్రయభూతప్రత్య  
సభ్యత్యైతి ధాతౌత్వేన విమయాశ్రయభూతప్రత్యగర్థజ్ఞానేనతి తన్నివర్త్యజ్ఞానస్థితివిరోధః | సహి భావరూపస్యాజ్ఞానస్య జ్ఞానప్రతిపత్త్యపేక్షా  
స్వరూపేక్షేణ ప్రతిపత్తిరంభవాత్. సహి భావరూపస్య ఘటస్య ఆశ్రయపతియోగిజ్ఞానసాపేక్షత్వం దృష్టమిత్యత్రాహ (భావరూపస్థితి) † కథంసా  
పేక్షత్వమిత్యత్రాహ (తథాపితి) అభావస్య సభ్యత్యనంభవాత్తుక్తిః | ప్రమాణజ్ఞానాదస్యత్ ప్రమాణజ్ఞానవిరోధీతివా తత్ప్రతిపత్తిః | తదా తస్య  
జ్ఞానస్య స్వవిమయావచ్చిన్నత్యేన ప్రతిపత్తౌత్వత్ ప్రత్యగర్థస్య ఘటాదేర్వాజ్ఞానేనతి తన్నివర్త్యమజ్ఞానం వగ్రుపేక్షతేత్యర్థః. † యథా ప్రకాశవిరోధి  
త్యేన తమసః - తత్ప్రతిపత్తౌ సప్రకాశాపేక్షా - తద్విదిహాపీత్యత్రాహ (యద్యపితి) † భావరూపమజ్ఞానమపి స్వరూపేణ సిద్ధ్యతీత్యత్రాహ (భవదభి  
మతేతి) † ముగ్ధోస్తీయాథోస్తీతి స్వరూపేణ సిద్ధితిచేత్ - న | కన్యచిత్పుయస్య క స్తింభిద్విషయేహి మోహః † నవిమలమతిరేతి నాత్మమోహాహి  
దిత్తోహలాతవక్రదిభాగ్రస్తయశ్చ కథం పునరేత్యాదిమ విమయాశ్రయావచ్చిన్నత్యేన హి మోహ ఉపలభ్యతే. ముగ్ధోస్తీత్యనేన ఆశ్రయావచ్చిన్నత్యేన  
ప్రతీయతే | విమయాశ్రయభూతాద్విధిః. ఇదం దూషణం సంవిదిద్ధ్యతివా నవేత్యత్ర ఉక్తయా దిశా ఫలితమ్. తతశ్చ స్యాత్ప్రతిపత్తయమజ్ఞానం విమయాశ్ర  
యభూతప్రత్యగర్థప్రతిపత్తివ్యాపవతమ్ | ఘటాద్యజ్ఞానంతు విమయభూత ఘటాద్యవగమవిరుద్ధమ్. మాయా శబ్దాదిభిః అజ్ఞానప్రతిపత్తౌ విమయాశ్ర  
యాపేక్షానేతిచేన్న. మాయాదిశబ్దానామపి వ్యుత్పత్తిరైవపేక్ష్యేణ భోధకత్యాసంభవాత్. అజ్ఞానాదిపదవర్తయత్యేనచ వ్యుత్పత్తౌత్వత్. స్వరూ  
పేణ సిద్ధిర్వ్యచేత్యుత్పాదయో సకదాచిత్స్వరూపేణ సిద్ధ్యతీత్యుక్తమ్. నను-స్వరూపావచ్చిన్నాజ్ఞానప్రతిపత్తౌ సభ్యత్యైతియోగిజ్ఞానావచ్చిన్నత  
యా సిద్ధాపి ననివర్త్య నివర్తకవిరోధః | స్వరూపభూతజ్ఞానా దస్యతయా తత్ప్రతిపత్తిః. స్వరూపజ్ఞానంహి నావిద్యానివర్తకమ్ | కింతు ప్రమాణ  
జ్ఞానమేవ | అతో నవిరోధిఇతి. నైవమ్-మామన్యంచ సజానామీతి విమయాశ్రయసంబంధిజ్ఞానావచ్చిన్నతయా ప్రతిపత్తిః | సహి స్వరూపభూతజ్ఞానం  
సాశ్రయం సవిషయంచ తవ మతమ్. స్వరూపం కిమశ్రయతయైవాజ్ఞానస్యావచ్చేదకమ్ | ఉతివిషయతయాపి | ఆద్యే న త్వదభిమతసిద్ధిః | తనాసిం  
ప్రత్యగర్థస్య వ్యస్తాదస్థేన కేనాపి విశేషత్యేమేవహి సిద్ధ్యతి. విమయతయావచ్చేదకత్యే ప్రత్యగర్థస్యాజ్ఞానమావరణంస్యాత్. ఆవరణత్వంచ తద్విషయ  
కజ్ఞానప్రతిపత్తికర్తృత్వమ్ | అత స్తద్విషయప్రమాణజ్ఞాన ప్రతిపత్త్యవశ్యంభావాదు క్షుద్రాధోఽనతిపుత్తః. అతఃస్వరూపభూతజ్ఞానావచ్చిన్నప్రతిపత్త్యభ్యుప  
గమోపపత్త్యే. † ఉభయతః సాధవదూషణయోస్తుల్యత్యాత్ భావరూపమజ్ఞానం పరిగృహ్యతామిత్యాశంక్య లాఘవన్యాదేన పరిహరతి (జ్ఞానప్రా  
గభావస్తీతి) అభ్యుపగమ్యతే - అహమజ్ఞ ఇతి ప్రతిపత్త్యస్య అభావరూపత్యేహి విప్రతిపత్తిః | సత్వభావసభ్యుపగమః | అన్యథా ప్రమాణజ్ఞాన  
స్య ప్రాగభావాభావనాచిత్తేన తన్నిరసవీయభావరూపజ్ఞానానుదయప్రవర్జ్యాత్ | అతోజ్ఞానాభావస్త్యయాభ్యుపగతఇత్యర్థః. ప్రతీయతేచ  
లోకే తత్తజ్ఞానాభావవిషయా జ్ఞానం నాస్తీతి వ్యవహరదర్శనాత్ | అప్రతిపత్తేన విమయావపత్తే జ్ఞానాభావప్రతిపత్తిరస్త్యేవేత్యర్థః. అతః సంప్రతి  
పత్తేన జ్ఞానాభావనైవాహమజ్ఞ ఇతి ప్రతిపత్త్యుపపత్తేరతిరక్తకల్పనే హేత్వభావాల్లాఘవేన సవప అహమజ్ఞ ఇతి ప్రతిపత్తివిషయతయా భ్యుపగస్తవ్యుపగ  
ర్థః. సమాభియాభ్యుపగతోఽభాత్రానాను కల్పిన్నాస్తీ భావా నరమభావఃస్యమతే. పరమతేతు భావారిక్తః | తత్ప్రథముభయాభ్యుపగతేనాహమజ్ఞ  
ఇతి ప్రతిపత్త్యుపపత్తిః. ఉచ్యతే-సమాభియాభ్యుపగత ఇత్యుక్తం | కిన్తభవతాభ్యుపగవ్యత ఇత్యుక్తః | అభావశబ్దవాచ్యత్యేన కల్పిద్ధృ ఉభాభ్యా మ  
భ్యుపగతః. సవభావరూప్రసరితక్రతియదేవ విమతమ్. ఆత్ర భావత్యేన యస్యాస్యాభిమతః, యశ్చ తదతిరక్తత్యేన అభావశబ్దవాచ్యతయా పరాభి  
మతః. తయారస్యతరేణాహమజ్ఞ ఇతి ప్రతిపత్త్యుపపత్తే సుమభియాతిరక్తార్థకల్పనమనుపవన్నమిత్యుక్తం భవతితి నవిరోధః. నను-భావా నరమభావమిచ్చ  
తా త్యయా జ్ఞానప్రాగభావత్యేన భావరూపజ్ఞానమగ్నేకృతంస్యాత్. నైవమ్-సిద్ధా త్వప్రయోనభిజ్ఞానకృతంహేదంహోద్యమ్. స్వయంప్రకాశస్త్యైవ  
జ్ఞానస్య పరిహారసమన్తా నరం ప్రాగభావశబ్దవాచ్యతయాఽస్తద్భిమతమ్ | వ్యప్రకాశజ్ఞానవ్యతిరేకేణ భావరూపమజ్ఞానం పరాభిమతమ్ | అత  
స్తయోః కథమిత్త్యుక్తమ్ | తేర్జ్ఞానపరిహారసాపేక్షాం పరిత్యజ్యజ్ఞానశబ్దవాచ్యత్యేన సరోక్తం భావరూపం జ్ఞానం స్వీక్రియోతామ్ | భావరూపతోవిచే  
షాదితేత్ | ప్రామాణికం పరిత్యజ్యసామాజికం స్వీక్రియతామితిదమనుపవన్నమ్ † నవిజ్ఞాతుర్విజ్ఞాత్యైవపరిహారావిద్యతే † సత్త్వం హ త్యాగ్యవ్యాగ్య  
తి † తయా తిరహేత్యుత్పత్తిః † త్యాగ్యవ్యాగ్యతా | స్వభూతేషు భూతాల తారతమ్యేన వర్తతే † అప్రాణేమత్సు స్వభూతేనాభ్యుపగత్యుత్పత్తిః



౧౩౧. † అథేదమజ్ఞానం స్వయమనాది, బ్రహ్మణస్ససాక్షీత్వం | బ్రహ్మస్వరూపతిరస్కృతిం చ యుగవదేవ కరోతి  
అతో నానవస్థాదయో దోషా ఇతి. † నై తత్ | స్వసంభవస్వరూపస్య బ్రహ్మణస్వరూపతిరస్కృతిమంతరేణ సాక్షీత్వాపాద  
నాయోగాత్. † హేత్వ స్తరేణ తిరస్కృతమితిచేత్. తద్వ్యస్త్యానాదిత్వమపాస్తమ్. † అనవస్థాచ పూర్వోక్తా | † అతిర  
స్కృతస్వరూపస్యైవ సాక్షీత్వాపాదనే బ్రహ్మణ స్సాన్వితుభవై కతానతాచ నన్యత్.

౧౩౨. † అపిచ - † అవిద్యయా బ్రహ్మణి తిరోహితే తద్భిన్నా నకించిదపి ప్రకాశతే | ఉతకించిత్ప్రకాశతే | † పూర్వ  
స్థితీ కచ్చే ప్రకాశమాత్రస్వరూపస్య బ్రహ్మణోఽప్రకాశే తుచ్ఛతాప త్తిరసకృదుక్తా. † ఉత్తర స్థితీకల్పే సచ్చిదానం  
దైక్యునే బ్రహ్మణి † కోయమంశ స్తిరస్మియితే | కోవా ప్రకాశతే † నిరంశే నిర్విశేషే ప్రకాశమాత్రే వస్తున్యాకారద్వ  
యానమ్భవేన తిరస్కారం ప్రకాశశ్చ † యుగవన్న సంగచ్ఛేతే | † అథ సచ్చిదానందైకరసం బ్రహ్మ అవిద్యయా తిరోహిత  
స్వరూపమవిశదమివ లక్ష్యత ఇతి † ప్రకాశమాత్ర స్వరూపస్య విశదతాఽవిశదతావాకిం రూపా. † ఏతదు క్తంభవతి - † య  
స్సాంశస్థవిశేషది ప్రకాశవిషయః | తస్య సకలావభాసో విశదావభాసః | కతిపయవిశేషరహితావభాసశ్చావిశదావభాసః  
† తత్ర య ఆకారోఽప్రతిపన్న స్తస్మిన్నంశే † ప్రకాశాభావాదేవ ప్రకాశావై శద్యం నవిద్యతే | యశ్చాంశఃప్రతిపన్న  
స్తస్మిన్నంశే తద్విషయప్రకాశో విశదపవ. అతస్సర్వత్ర ప్రకాశాంశే అవై శద్యం నసంభవతి. † విషయేషి స్వరూపే ప్రతీ  
యమానే తద్గతకతిపయవిశేషాప్రతీతిరేవావై శద్యమ్. † తస్మాదవిషయే నిర్విశేషే ప్రకాశమాత్రే బ్రహ్మణి స్వరూపే  
ప్రకాశమానే తద్గతకతిపయవిశేషాప్రతీతిరూపావై శద్యం నామాజ్ఞానకార్యం నసంభవతి.

౧౩౩. † అపిచ - ఇదమవిద్యాకార్యమవై శద్యం త త్వజ్ఞానోదయాన్నివ రతే నవా. అనివృత్తావపవర్గాభాసః.  
నివృత్తౌచ వస్తు కిం రూపమితి వివేచనీయమ్. విశదస్వరూపమితిచేత్. తద్విశదస్వరూపంప్రాగస్తి | నవా. అ స్తిచే † దవిద్యా  
కార్యమవై శద్యం తన్నివృత్తిశ్చ నన్యతామ్. నోచేన్నోక్షస్య కార్యతయా అనిత్యతాస్యాత్.

౧౩౪. † అగ్ తిరస్కారానుభవయోగ్యాగవద్యం శబ్దతే (అథేదమితి). (నైతదిత్యాదినా) దూషయతి. స్వానుభవస్వరూపస్థితి హేతు  
గర్భవితేషుగమ. స్వానుభవస్వరూపత్వం స్వాభావికమితి వరానుభవూహేతునా వినా నోపపద్యత ఇత్యర్థః. † హేత్వ స్తరేణ తిరస్కృతిమాశంక్యదూ  
షయతి (హేత్వీతి) † యోగవద్యంక్షే పూర్వోక్తపక్షద్వయ దూషయంపాఠ్యపతంత్యభిప్రాయేణావా (అనవస్థా చ పూర్వోక్తేతి) జ్ఞానానివర్త్యత్వ  
దూషయంపాఠ్యపతంత్యభిప్రాయేణావా (అనవస్థా చ పూర్వోక్తేతి) జ్ఞానానివర్త్యత్వ  
దూషయంపాఠ్యపతంత్యభిప్రాయేణావా (అనవస్థా చ పూర్వోక్తేతి) జ్ఞానానివర్త్యత్వ

౧౩౫. † పూర్వం విశదావభాసానుభవ్యుగమ్య దూషయంక్రమ్. ఇహానీకు తమేవ దూషయంతుముచక్రమతే (అపిచేతి) † వికల్పయతి  
(అవిద్యయేతి) † పూర్వోక్తం దూషయంతిదిశతి (పూర్వస్థితి) † (ఉత్తర స్థితి) కింశబ్దక్షేపే - అనుపపన్నమిత్యర్థః. సచ్చిదానందాదిశబ్దానామసి  
స్వరూపమాత్రపరత్వేనాభ్యుపగమా త్తిరస్కృతాతిరస్కృతవిభాగోనుపపన్న ఇతిభాసః. † (కోయమంశ స్తిరస్మియితే తోవాప్రకాశత ఇతి) కోవావిశేష  
స్తిరస్మియితే | కోవా ప్రకాశత ఇత్యస్యాప్రపక్షార్థమిదమ్. నిరంశే నిర్విశేష ఇత్యనంతరోక్తే. † (కోయమంశ ఇతి) అంశభేదో వస్తుమశక్య  
ఇత్యభిప్రాయః. † తదుపపాదయతి (నిరంశ ఇతి) ప్రకాశమాత్రే - మూత్రచా అవిషయత్వంవివక్షితమ్ - అవిషయభూత ఇత్యర్థః. † (యుగవన్న సంగచ్ఛేతే  
ఇతి) సహి త్వయా కాలభేదేన ప్రకాశతిరస్కారాప్రచ్యేతే. అపితు యుగవదేవ - తదానీమంశభేదాభావాదాకారభేదాభావాప్తు తా నసంగచ్ఛేతే  
ఇతిభాసః. † ఏవంప్రకాశతిరస్కారయోగ్యాగవద్యానువచత్వై నత్యామప్యవిశదశబ్దేన ప్రత్యవతిష్ఠతే (అథేతి) అగ్ శబ్దోఽనుమతిప్రదానే వర్తతే.  
† దూషయతి (ప్రకాశేతి) కింరూపా - అనుపపన్నేత్యర్థః. † కథమనుపపత్తిరితిశంకాయాం వైశద్యావైశద్య స్వరూపం శిక్షయితుం అత్ర తదనుపప  
త్తింప దర్శయితుమాహ (ఏతదుక్తమితి) † వైశద్యావైశద్య స్వరూపం శిక్షయతి (యస్సాంశ ఇత్యాదినా) † జ్ఞానే తదనుపపత్తిమాహ (త్రతేతి) † (ప్రకా  
శమాత్రాదేవ ప్రకాశవైశద్యం నవిద్యత ఇతి) భర్తృభావాద్ధర్తృభావ ఇత్యర్థః. † క్షేయేషి జ్ఞాతాంశస్య విశదత్వాదజ్ఞాతాంశస్యాజ్ఞాతత్వాచ్చ క్యవిద  
త్యత్యాంశానుభవతీత్యాహ (విషయేషితి) ఏక స్త్యైవప్రతికతిపయంశస్య కతిపయంకారస్యవాఽనవభాసస్థముదితరూపస్యావైశద్యం. నకు తత్రాపి  
ప్రకాశమాత్రేవైశద్యం. † (తస్మాదితి) స్వరూపే ప్రకాశమాన ఇత్యస్య న బ్రహ్మణో పూర్వోక్తస్వయః | అపితు త్రత్ర స్వరూపే ప్రకాశమానే కతి  
పయంకారస్యవాఽనవభాసస్థముదితరూపస్యావైశద్యం బ్రహ్మణో నసంభవతీత్యర్థః. కతిపయవిశేషప్రతిపత్తిశబ్దం కతిపయంకారప్రతిపత్తిరప్రపక్షార్థః.

౧౩౬. † అపిచ - ఇదమవిద్యాకార్యమవై శద్యం త త్వజ్ఞానోదయాన్నివ రతే నవా. అనివృత్తావపవర్గాభాసః.  
నివృత్తౌచ వస్తు కిం రూపమితి వివేచనీయమ్. విశదస్వరూపమితిచేత్. తద్విశదస్వరూపంప్రాగస్తి | నవా. అ స్తిచే † దవిద్యా  
కార్యమవై శద్యం తన్నివృత్తిశ్చ నన్యతామ్. నోచేన్నోక్షస్య కార్యతయా అనిత్యతాస్యాత్.



౧౩౫. † యదు క్తమనుమానేనాపి భావమాపమజ్ఞానం సిద్ధ్యతీతి । తదయు క్తమ్ । † అనుమానాసంభవాత్. ననుక్త  
మనుమానమ్. సత్యము క్తమ్ । దురుక్తంతు తత్ । † అజ్ఞానేవ్యసభిమతాజ్ఞానాన్తరసాధనేన విరుద్ధత్వాద్దేహిః । † తత్రా  
జ్ఞానాన్తరసాధనేన హేతోరచైతాన్త్యమ్ † సాధనేన తదజ్ఞానమజ్ఞానసాక్షిత్వం నివారయతి. † తతశ్చజ్ఞానకల్పనా నిష్ఫలా  
స్యాత్. † సప్రమాణ్యైః సాధనవికలః దీప ప్రభాయా అప్రకాశితార్థ ప్రకాశకత్వాభావాత్. సర్వత్రజ్ఞానస్యైవహి ప్రకా  
శకత్వమ్. † సత్యపి దీపేజ్ఞానేన ఏనా విషయప్రకాశాభావాత్. ఇద్వియాణామపి జ్ఞానోత్పత్తి హేతుత్వమేవ నప్రకాశక  
త్వమ్. † ప్రదీపప్రభాయాన్తు చక్షురింద్రియస్య జ్ఞానముత్పాదయతో విరోధితమోనిరసనద్వారేణోపకారకత్వమాత్ర  
మేవ. † ప్రకాశకజ్ఞానోత్పత్తౌ వ్యాప్తియమాణచక్షురింద్రియోపకారక హేతుత్వమచేత్య దీపస్య ప్రకాశకత్వవ్యవహా  
రః. † నాన్తర్భిక్షానతుల్యప్రకాశకత్వాభ్యుపగమేన దీపప్రభానదర్శితా । అపితు జ్ఞానస్యైవ స్వవిషయావరణోనిరసనపూ  
ర్వక ప్రకాశకత్వమక్లేశత్యేతిచేన్న । † సహివిరోధినిరసనమాత్రం ప్రకాశకత్వం † అపిత్వర్థపరిచ్ఛేదః । † వ్యవహారయోగ్య  
తానాదామతియావత్. తత్తు జ్ఞానస్యైవ. యమ్యుపకారకాణామప్యప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వ మక్లేశత్యమ్. తస్మింద్రి

౧౩౪. † అధామహం చూషమతి (యదుక్తమిత్యాది) † (అనుమానసంభవాదితి) త్వదుక్తమనుమానభావవిధిభావః. † కథం దురుక్త  
త్వ మిత్యత్రాహ (అజ్ఞానేపీతి) † కథమజ్ఞానాన్తరసాధనమునశ్యంతిభావః । తస్య కథమునభివర్ణ్యమిత్యత్రాహ్యాయాం లభదశ్యం భావమునపదయతి  
(తప్రేతి) † అజ్ఞానస్యాభివర్ణ్యమునపదయతి (సాధనేపీతి) † తతఃకరిమిత్యత్రాహ (తత్ప్రేతి) అస్య ప్రమాణజ్ఞానస్యాప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వాత్  
స్యవిషయానుజ్ఞానాన్తర సాధకత్వేనతి తత్ అజ్ఞానం బ్రహ్మస్వరూపాచ్ఛబ్దం, నిషాధమపి త మజ్ఞానమపుణోతి । తేనాపుతత్వాత్తద్జ్ఞానం బ్ర  
హ్మణా సహజాత్ప్రయతే : అనగమార్థస్యాన్తప్రతియమానస్య కార్యకరత్వాయోగాదజ్ఞానకల్పనా నిష్ఫలా । తతోధానరూపకారాన్ధంపీ తత్త్వ  
నా. యద్యపాత్మత్వతమేవ కార్యకరం తదనంతరయా కార్యకరమితి కాచాదిసత్సత్వత్వాత్ జ్ఞాననివర్త్యం నస్యాత్ . ఏవమజ్ఞానస్య జ్ఞానానివర్త్యత్వ,  
నిష్ఫలత్వే, కారణయానభివర్ణ్యాన్తరసాధకత్వమ్, తదసాధనేవాన్తకాంత్య ముక్తమ్. సమాక్రమేతుజన్యం జ్ఞానం సమ్యక్సిశ్చయరూపంచేత్.  
తద్విరోధాడవ సేవోరన్తైకాన్త్యమ్. యది సమ్యక్ . తదాపి సేవోరన్తైకాన్త్యం అప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వ పేతోస్తతప్పత్త్యభావో.  
ఉచ్యతే-పేత్యైకాన్త్యసంభవస్యాన్త్యవిషయజ్ఞానస్య ప్రవిధిరూపత్వంచలిక్షీమతి । జ్ఞానసమ్యక్త్వంత మేత్యైకాన్త్యం పరిహరం ప్రతిక్షి  
యతి. ఆలో జ్ఞానస్య సమ్యక్త్వే తస్మాత్తక్రమేతుజన్యత్వం వ్యాపతం । పేతోరన్తైకాన్త్యాత్ . సమీ సమ్యక్జ్ఞానం దుష్టపేతుజన్యం. ఉక్తపేతోరన్త  
కాన్త్యంనచేత్ తస్యాసమ్యక్సిశ్చయరూపజ్ఞానజన్యత్వం వ్యాపతమ్ । అదుష్టపేతోరసమ్యక్జ్ఞానజనకత్వాద్యోగాత్ . ఏవంపేత్యైకాన్త్యపరిహర  
జ్ఞానసాష్టమయాః పరపరవిరోధేన తయారిహ సముచ్చిత్యాపిధేరస్యతరాభావే సాధ్యసిద్ధిభావదనుమానముంజనమిత్యభిప్రాయాదితి. సమ-సహ  
త్వైనైకాన్త్యమ్ - సాధ్యవిషయజ్ఞానేపేతోరన్త్యైః - సమ్యక్ప్రకాశితమజ్ఞానమునేన ప్రకాశ్యతే. కింత్రి - సాక్షిచైతన్యసిద్ధిస్త్రివాజ్ఞానస్యాభావా  
ద్విరోధసూత్రం క్రియతే । నైషమ-అపమర్థద్వయతప్రకాశోత్తీర్ణేన స్వరూపచైతన్యేన అజ్ఞానసిద్ధివాచకుమాన ప్రామాణ్యమ్ । తత్సాన్నిమాజ్ఞేన  
భావరూపజ్ఞానసిద్ధిః । తద్విధౌ జ్ఞానమపి తత్త్వత్వతత్వాత్తదుత్తీర్ణసాక్షిచైతన్యేన అజ్ఞానానుభవసిద్ధితి చక్రకాపత్తేర్దుప్రత్యాత్ . † దూషణాన్తర  
మాహ (దృష్టాన్త్యేత్యాది) † తత్ర కిం సాత్మత్వకాశకత్వం । ఉతపరంపరయా, ఉత సాత్మాద్యా పరంపరయాలా ప్రకాశకత్వమాత్రమ్ । ఉతస్య  
విషయావగా విరానకత్వం ప్రకాశకత్వమితి చిత్తాన్ధికల్పాః. తత్ర ప్రథమే కల్పే దృష్టాన్తసాన్త్యపరిహరః. ద్వితీయేతు పక్షే అసిద్ధిః. తృతీయేత్వం  
ద్రియేవైనైకాన్త్యమ్. తేషం స్వనివర్త్యంప్రస్తుతప్రభావకత్వాభావో. సాత్మాద్యా పరంపరయాలా ప్రకాశకయోరస్యతరత్వాత్తేషమ్. ఇన్ద్రి  
యాన్త్యం పక్షీకృత్య తేషామపి తథావిధవస్త్యైస్తరప్రభావకత్వ కల్పనమయుక్తమ్. ఆపక్కారకాణానిన్ద్రియాణామత్యుత్తేనస్యవిషయావగా స్వదేశ  
గతవస్త్యైస్తరప్రభావకత్వాభావో. ఆలోకఏవమీ తాదృశః । పరుర్థపక్షేతు సాధ్యనిష్ఠితేత్యభిప్రేత్య ప్రథమే కల్పే దూషణమాహ (దృష్టాన్త్యే  
సాధనవికలించి) † కథంజ్ఞానస్యసాత్మాత్వకాశకత్వ మితిశక్యాం తదుపపదయతి (నత్యపి) జ్ఞానస్యేన ప్రకాశకత్వ మిత్యనేన ద్వితీయకల్పే  
పేతోరన్త్యే అసిద్ధిఫలితా. ఇంద్రియాణామిత్యనేన తృతీయపక్షే ఇన్ద్రియేవైనైకాన్త్యం వివక్షితమ్. † దీపప్రభాయాఃపరంపరయాపి ప్రకాశకత్వం  
మాత్రాన్త్యం (ప్రదీపేతి) † ప్రకాశకత్వవ్యవహారః కథమిత్యత్రాహ (ప్రకాశకేతి) † పరుర్థపక్షం శంకతే (నాన్త్యాభితి) † (నిరసనప్రభావకేతి)  
విరహదృష్టిశబ్దః । సాధ్యనిష్ఠిత్యమాహ (సహితి) జ్ఞానస్య విషయానునిరసనరూపం ప్రకాశకత్వం సహస్తి. తద్దిసాధ్యం-సంప్రతిష్ఠమిత్యర్థః  
మాత్రాన్త్యం (ప్రదీపేతి) మాహ (ప్రదీపేతి) విషయావగా నిరానకత్వస్య సాధ్యత్వంఫలితమ్. తత్ర సంప్రతిష్ఠప్రకాశకత్వమాహ (ఆపిత్తితి) । పరి  
చ్ఛేదబద్ధతావధినిష్ఠిత్యాన్త్యత్వత్వమాహ (వ్యవహారేతి) వ్యవహారయోగ్యతా - వ్యవహారప్రతినంబధిత్యమ్, సమ-సహాధ్యనిష్ఠిత్యం  
పేతోన్నప్రకాశకత్వం విషయావగా నిరానకత్వస్య వివక్షితమ్ । తేన భావరూపనిరసనీయప్రభావకత్వం సాధ్యమితి, స । స్వప్రకాశకత్వం

యాశాముపకారకతమత్వేనా ప్రకాశితార్థప్రకాశకత్వ ముక్తకరణీయమ్ । తథానచ తేషాం స్వనిత్యత్వవ్యవహారాన్వయ కత్యాభావాద్దేహోరనైకాన్వయమిత్యుచయనేన.

౧౩౧. † ప్రతిప్రయోగాశ్చ వివాదాధ్యాసితమజ్ఞానం నజ్ఞానమాత్ర బ్రహ్మశ్రయమ్ అజ్ఞానత్వాత్ శక్తికాన్వయ జ్ఞానవత్ † జ్ఞాతాశ్రయం హి తత్. † వివాదాధ్యాసితమజ్ఞానం నజ్ఞానమాత్ర బ్రహ్మశ్రయం అజ్ఞానత్వాత్ శక్తికాన్వయజ్ఞాన వత్. † విషయావరణం హితత్. వివాదాధ్యాసితమజ్ఞానం నజ్ఞాననివర్త్యం । జ్ఞానవిషయానావరణత్వాత్ యత్ జ్ఞాననివర్త్యమజ్ఞానం తత్ జ్ఞానవిషయావరణమ్ । యథా శక్తికాన్వయజ్ఞానం. † బ్రహ్మ నాజ్ఞానాస్వరూపమ్ । జ్ఞాతృత్వవిరహాత్ । ఘటాది వత్. బ్రహ్మ నాజ్ఞానావరణమ్ । జ్ఞానావిషయత్వాత్ । యదజ్ఞానావరణం తజ్ఞానవిషయభూతమ్ । యథా శక్తికాది. బ్రహ్మ నజ్ఞాననివర్త్యమజ్ఞానమ్ । జ్ఞానావిషయత్వాత్ । యజ్ఞాననివర్త్యమజ్ఞానమ్ । తజ్ఞానవిషయభూతమ్ । యథా శక్తికాది. † వివాదాధ్యాసితం ప్రమాణజ్ఞానం స్వప్రాగభావాదికజ్ఞానపూర్వకం నభవతి । ప్రమాణజ్ఞానత్వాత్ । భవదభిమతజ్ఞానసాధనప్రమాణజ్ఞానవత్.

౧౩౨. జ్ఞానం నవస్తునో వినాశకమ్ । శక్తివిశేషోపబృంహణవిరహేనతి జ్ఞానత్వాత్ । † యద్యస్తునో వినాశకం తచ్చక్తి విశేషోపబృంహితం. జ్ఞానశ్శుజ్ఞానం చ దృష్టం । యథేవ్యరయోగిప్రభృతిజ్ఞానమ్ । యథా చ ముగ్ధరాది. † భావరూపమజ్ఞానం నజ్ఞానవినాశ్యమ్ । భావరూపత్వాత్ । ఘటాదివదితి. † అశోచ్యేత-భావకజ్ఞానేన పూర్వజ్ఞానోత్పన్నానాం భయాదీనాం వినాశో దృశ్యతేతి. † నైవమ్ - సహ జ్ఞానేన తేషాం వినాశః । క్షణికత్వేనతేషాంస్వయమేవ వినాశాత్. † కారణనిరాసకత్వస్య హేతోరస్మియనుయోగే అనైకాన్వయత్వాత్. భావరూపత్వేనతి అప్రకాశతార్థప్రకాశకత్వాదిహేతో విశేషితేషాం పూర్వవివికల్పస్యాత్. తత సాక్షాత్పక్షే దృష్టాస్తాన్వయవికలః । ప్రణాద్యేతి పక్షే హేతువిధిః. తృతీయేపింగానా వ్యభిచారః. చతుర్థే సాధ్యవిజ్ఞేతా. భావరూపత్వ విశేషితస్య విషయావరణనిరాసకత్వస్యానంతరప్రతిపక్షే.

౧౩౩. † అథాస్యానమనస్య ప్రతికూలతర్కశరావతిమాహ (ప్రతిప్రయోగాశ్చేతి) తర్కస్యాపి వ్యాప్తిమూలత్వాత్ ప్రయోగావత్సల్యక్తమ్. స్వదేశగతత్వ స్వవిషయావరణత్వ స్వనివర్త్యత్వేనాం ప్రతికూలం యథాక్రమమనుమానశ్రయం అజ్ఞానం పక్షీకృత్యోవ్యతే. వివాదాధ్యాసితం బ్రహ్మశ్రయమతనాశ్రయమితి వివాదాధ్యాసితమిత్యర్థః. తతశ్చ శక్తికాన్వయజ్ఞానవ్యాప్తిః । తద్గి తేవాశ్రయమ్. అప్రామాణికమపి భావరూపమజ్ఞానం జ్ఞానమాత్రం బ్రహ్మచార్యుపగమ్య ప్రతికూలతర్క ఉచ్యతే. † శక్తికాన్వయజ్ఞానస్య జ్ఞానానాశ్రయత్వం కథమిత్యాహ † (జ్ఞాతాశ్రయమితి) ఏవం వ్యాప్తిర్నిర్భతా. అజ్ఞానత్వే జ్ఞానానాశ్రయత్వ ప్రసక్తి ఇత్యుక్తం భవతి. † ప్రతికూలతర్కానంతరమాహ (వివాదేతి) । వ్యాప్తిం దర్శయతి (విషయావరణమితి) అజ్ఞానత్వే జ్ఞానానావరణత్వ ప్రసక్తి ఇత్యర్థః. తృతీయే ప్రయోగే శ్లేయానావరణత్వే జ్ఞానానివర్త్యత్వ ప్రసక్తి ఇత్యర్థః. † అథ బ్రహ్మ పక్షీకృత్య ప్రతికూలతర్కశ్రయమస్య తే (బ్రహ్మేత్యాదిసా) అజ్ఞానాశ్రయత్వే బ్రహ్మశో జ్ఞాతృత్వప్రసక్తి ఇత్యర్థః. ద్వితీయే ప్రయోగే బ్రహ్మశో జ్ఞానావరణత్వే శ్లేయత్వ ప్రసక్తి ఇత్యర్థః. తృతీయే బ్రహ్మశో జ్ఞాననివర్త్య జ్ఞానత్వే శ్లేయత్వ ప్రసంగ ఇత్యర్థః. అథ ప్రమాణజ్ఞానం పక్షీకృత్య ప్రాగభావవ్యతిరీకత్వస్య ప్రతి తర్కమాహ (వివాదాధ్యాసితమితి) ప్రమాణజ్ఞానత్వే ప్రాగభావవ్యతిరీకజ్ఞానపూర్వకత్వాభావ ప్రసక్తి ఇత్యర్థః. యదన్వ-అనుమానమేవేదం ధారావాహికజ్ఞానేషు ప్రథమస్య పక్షత్వముత్తరోత్తరజ్ఞానానాం సపక్షత్వమపిచల్యుపపద్యతే.

౧౩౪. † జ్ఞానం నవస్తునో వినాశకమిత్వాదిసా వ్యతిరేకమనుమానము క్తమ్. వ్యతిరేకవ్యాప్తిం ద్వీధా దర్శయతి (యద్యస్తునవతి) శక్తివిశేషోపబృంహణవిరహేనతి జ్ఞానత్వాది విజ్ఞేహి హేతుః । తతశ్చ శక్తి విశేషోపబృంహితజ్ఞానవ్యతిరీకత్వానివిశేషా శక్తివిశేషోపబృంహితం జ్ఞానం శక్తివిశేషోపబృంహితమజ్ఞానం చ ద్వయమపి వ్యతిరేకవ్యాప్తిరూపితిత్యుచయతే వ్యాప్తిర్నిర్భతా. † భావరూపమజ్ఞానం పక్షీకృత్యాహ (భావరూపమితి) భావరూపత్వే జ్ఞానమాత్ర నివర్త్యత్వం నన్యూనిత్యర్థః. † భావరూపత్వజ్ఞానానివర్త్యత్వయోర్నవ్యాప్తిః । భయాదీరభావరూపమజ్ఞాననివర్త్యత్వదర్శనాదితి వ్యాప్తిర్నిగమాశ్చక్తే (అశోచ్యేతేతి) పూర్వజ్ఞానోత్పన్నానాం పూర్వజ్ఞానోత్పన్నానామిత్యర్థః. భావజ్ఞానాదయాత్పాగ్భయా నువృత్తే ద్దయత్వతే పూర్వజ్ఞానాదినివృత్తేశ్చేతిభావః. † పరివరణి (నైవమితి) ఫలవివాదానిహి సాన్విత్రయవివాదానీ నన్వరవ్యతిరీకక్షణికాని, ఉక్తివిశేషణేన బలీయావ్యాప్తిః । తథా భూతాన్వయ కన్యూనికార్యం జనుయత్వ స్వయం నశ్యతీత్యర్థః. సదయాదేక్షణికత్వం, చిహ్నపరిధేరిచ్ఛేద । కారణభూతభౌమిజ్ఞానాద్యనువృత్త్యాభివృద్ధిమత్తత్వేతి విశోచ్యతే. † తద్గి నన్యూనిత్యుచయతేతిచేత్ అత్రాహ (కారణనివృత్త్యాచ సాధ్యమవృత్తేతి) కారణభూతభౌమిజ్ఞానాద్యనువృత్త్యాభివృద్ధిమత్తత్వేతి విశోచ్యతే. సమాననిర్ధారిత్యర్థః. పూర్వదనుర్వతేరితి పూర్వజ్ఞాన

నివృత్త్యాచ శ్చాదనమత్వతే. †క్షణికత్వంవ తేమాం జ్ఞానమదుత్పత్తి కారణమనిధానపమౌపలభ్యే | అన్యథాఽనుపలభ్యేభ్యా  
వగమ్యతే †అక్షణికత్వేనభయాదీనాం భయాదిహేతుభూతజ్ఞానసంతతావవిశేషేణ సర్వేషాం జ్ఞానానాం భయామ్యుత్పత్తి  
శేతుత్వానానేక భయోపలభ్యప్రసక్తౌచ్య.

౧౩౧. † స్వస్థాగభావ వ్యతిక్రీవస్వస్వస్థరపూర్వకమితి వ్యర్థవిశేషణోపాదానేన ప్రయోగకుశలతాచావిష్కృ  
తా. † అతోఽనుమానేనాపి నభావరూపజ్ఞానసిద్ధిః. † శ్రుతితదర్థాపత్తిభ్యామజ్ఞానాసిద్ధిరనస్తరమేవ వత్స్యతే. మిథ్యావ్యర్థస్య  
హి మిథ్యైప్రాపాదానం భవితుమర్హతీత్యేతదపి నవిలక్షణత్వాదిత్యధికరణన్యాయేన పరిహ్రీయతే | అతోఽనిర్వచనీయా  
జ్ఞానవిషయా నకాదిదపి ప్రతీతిరస్తి. † ప్రతీతిభ్రాంతిబాధైరపి సతదాభ్యుపగమనీయమ్ | † ప్రతీయమానమేవహి ప్రతీతి  
భ్రాంతిబాధవిషయః. † అభిగిప్రతీతిభిః ప్రతీత్యన్తరేణాచానుపలభ్యమాసాం విషయఇతి నయుజ్యతే కల్పయితుమ్.

౧౩౨. † శుక్త్యాదిషు రజతాదిప్రతీతేః | ప్రతీతికాలేపి తన్నాస్తీతి బాధేన చా † స్వస్థాన్యథాభానాయోగాచ్చ  
క్షణికత్వేనతి ప్రాప్యత్రాన్వయః. కారణనివృత్త్యాచ శ్చాదనమత్వత్వేన్ద్వేన క్షణికత్వేన స్వయమేవ వినాశాదిత్యర్థః. యద్వా—క్షణికత్వమితిశక్త్యా  
యాః శ్చాదనం క్షణికత్వమిత్వర్థకవాక్యత్వేన వాక్యేనాన్వయః. ఏవం క్షణికత్వమబద్ధినోద్యపరిహారకృతః. † యద్వా—నైవమితి దూషణప్రతి  
జ్ఞానమపేక్షయితుం యావత్తద్భం భయమనరూపానువృత్తేరసిద్ధిమాహ (క్షణికత్వేనతి) | బాధకజ్ఞానాన స్తరనివృత్తేరన్యథాసిద్ధిమాహ (కారణనివృత్త్యాచతి)  
† తత్క్షణికత్వంవతస్సిద్ధమితి శక్త్యాయాం తదనుపాదయతి (క్షణికత్వంచతి) స్థాయిసూహి ఘటాదయో దంషప్రకాది కారణనివృత్తావప్రసవలభ్యస్తే |  
న తదజ్ఞానదీపకాలిదిః | తథా భయాదేవే కారణసంనిధానతనివృత్త్యనువిధాయనదాభావనదాభావతయా క్షణికత్వం నిశ్చితమిత్వర్థః. † విపక్షేభాభమా  
హ (క్షణికత్వేనతి) స్థాయిసూహి ఘటాదయః ప్రతిక్షణముత్పన్నానాం బహుభా యుగపదుపలభ్యస్తే | తథాత్రాపి ప్రసక్త్యేదితిభావః. అతోనభ  
యాదికం జ్ఞాననివర్త్యమ్ | స్వయమేవ క్షణికతయా నశ్యతి. భయసంతత్యుచ్చేదో భౌతిజ్ఞానపరంపరారూపకారణనివృత్త్యా. తన్నివృత్తిశ్చ  
దోషమివృత్త్యా. నాయం సర్వో రజ్జురేషేతి జ్ఞానం స్వవిషయవ్యవహరహేతుః | సతు సాక్షాద్భయాదినివృత్తిహేతుః. రిజ్జుత్వంహి నర్వవ్యావృత్తిః  
అతస్త్వవ్యావృత్తిరూపరజ్జుత్వ జ్ఞానాభావేన సర్వబుద్ధ్యనువృత్త్యా పాశ్చాత్యధయనువృత్తిః, నర్వవ్యావృత్తిరూపరజ్జుత్వజ్ఞానేన నర్వపారమార్థ్యాభి  
మానివృత్త్యా భయనివృత్తితి సర్వవిప్రసక్తప్రకారేణ దూషణముక్తమ్. స్వపక్షేతు జ్ఞానవిశేషవ భయాదిః క్షణికతయా స్వయం నశ్యతి. భయాది  
రూపజ్ఞానానువృత్తిశ్చ దోషాత్ సర్వాదిభయనువృత్తిమూలా. తన్నివృత్త్యాచ తత్ప్రతినివృత్తిరితి పరిహరః.

౧౩౩. † ఏవమర్థమామముక్తమ్. అప్ర ప్రయోగమామమాహ (స్వప్రాగభావేతి) స్వశబ్దః ప్రాకర్తబ్దోఽభావవ్యతిరిక్తశబ్దోఽనరశబ్దశ్చ  
నిరర్థకః | వస్తుశబ్దోహి భావపాదీ. † అనుమానేన భావరూపజ్ఞానాసిద్ధిం విగమయతి (అత ఇతి) † శ్రుత్తిర్థాపత్తిభ్యాం తత్సిద్ధిమాశక్త్యానా  
(ప్రతీతి) † అనిర్వచనీయత్వేన తోక్తహేతుం విస్తరేణ దూషయతి (ప్రతీతి) ప్రతీతిః - భౌతిజ్జ్ఞానానిసాధారణరూపా. భౌతిః - విద్యమాన  
శేదాగ్రహణాన్యక సాధారణకారగ్రహణన్యాయ స్వవిషయాన్యథాత్వ విశేషితా ప్రవృత్త్యాదిహేతుభూతా. బాధః - ఆరోపితవిరుద్ధాధిష్టానాకారా  
నాహేనిబుద్ధిః. సతథాభ్యుపగమనీయమ్ - నానిర్వచనీయత్వేనాభ్యుపగమనీయమిత్వర్థః. † ప్రతీతిభౌతిభాదానాం స్వవిషయోల్లేఖమాత్రేణా  
అన్యథానవపత్త్యావాఽనిర్వచనీయసిద్ధిరితి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రథమం దూషయతి (ప్రతీయమానమితి) ప్రతీయమానమ్ - ప్రతీతిశ్చల్లిఖ్యమానమ్. సహి  
నీహిల్లేఖః పీఠిల్లేఖతయక్షిగార్థ్యః. తథానతి సర్వోపప్లవప్రసక్తాదితి భావః. † ద్వితీయం దూషయతి (అభిరితి) అభిః - ప్రతీతిభౌతిభాదశబ్దో  
పాత్రాభిః ప్రత్యక్షప్రతీతిభిః. ప్రతీత్యంతరేణ - ప్రమాణాన్తరజన్యేన. యద్వా-అభిః - లోకీకప్రతీతిభిః. ప్రతీత్యంతరేణ-ఆగమజన్యేన. యద్వా-  
అభిః ప్రతీతిభిః - ఏకాధిష్టానే నర్వభూతశామ్నధారాదిబహుత్వాభిప్రాయం బహువచనమ్. ప్రతీత్యన్తరేణ - బాధకజ్ఞానేన.

౧౩౪. † సంక్షిప్తస్య దూషణస్య విస్తారార్థం పరమతమసుపతి (శుక్త్యాదివ్యితి) (అన్యస్థాన్యథాభానాయోగాచ్చేతి) నను—కర్షమన్యథాభా  
నాయోగః. ఉచ్యతే—సతావద్ధర్మర్పిణోర్విభక్తావాత్మ్యభానం అన్యథాభ్యానం. పురోపసేతశుక్లభావ్యరకళం నరజతత్వజాతితయా ప్రతీయతే | రజ  
తత్వంచభావ్యరకళతయాప్రతీయతే | శకలంచ శకలత్వేన | జాతిశ్చ జాతిత్వేన ప్రతీయతే. తస్మాన్నానయారన్యతరస్య తదితరత్వభానమితి. నాపి ధ  
ర్మ్యతరస్య ధర్మ్యతరతాత్వం అన్యథాత్వమ్. తత్కిం విషయగతం ఉత జ్ఞానగతమ్. విషయే తదన్యథాత్వమస్తిచేత్ యథార్థైవ ప్రతీతిః. నాస్తి  
చేదవ్యతిరేకప్రసంగః. యది జ్ఞానగతమ్ - విషయోన్యః | జ్ఞానమవ్యవస్థదేవేతి సౌపవద్యతే. సహి ఘటజ్ఞానస్య పటజ్ఞానత్యవసంభవః. ఆత్మభ్యాతిప్రసం  
గశ్చ | జ్ఞానాకాశాన్యతరతాదేః స్వస్తిన్నసతా ఆకాశే భ్యానమన్యథాభ్యానమితిచేన్న | ఆపత్త్యాతి ప్రసక్తాత్. అన్యత్ర సతోన్యత్ర భ్యానం భ్యా  
నన్యథాభ్యానమితిచేన్న | బాధేన్యత్రభ్యాన ముండే దుర్బాసన్యాసి ద్రుమత్యాపాతాత్. అన్యత్రైవ సతోన్యత్ర భ్యానమన్యథాభ్యానమితిచేత్ అన్య  
త్రైవ సత్యం కథం నిత్యమితిచేన్న | బ్రాహ్మజ్ఞానబాధితస్య సత్యరజతస్యాన్యత్రానత్వవిచ్ఛిన్నప్రసక్తాత్. ప్రవృత్తిభాదాదన్యత్రైవ  
సత్త్వవిచ్ఛిన్నయతిచేన్న | ముత్రాన్యథాప్రతిబద్ధస్య అగ్నేరపి స్ఫోటజననాదిప్రవృత్తిబాధేన మిథ్యాత్వనిశ్చయప్రసక్తాత్. దుష్టకారణజన్యజ్ఞానవిషయ



నదనదనిర్వచనీయమపూర్వమేవేదం రజతం దోషవశాత్ ప్రతీయత ఇతి కల్పనీయమిత్యేచ్ఛేత్ + స. తతః తద్వనాయా మవ్యవస్థా స్యాన్యథా భానస్య వర్జనీయత్వాత్. అన్యథా భానాభ్యుపగమా దేవ భావతీ ప్రవృత్తి బాధ భ్రమత్వానామ సంశ్లేషాత్ తస్మాదపరిదృష్టాకారణకవస్తుకల్పనాయోగాత్. + కల్పనమాసంహీదమనిర్వచనీయమ్. సతావనిర్వచనీయమితీ ప్రతీయతే అపి తు పరమార్థరజతమిత్యేవ. అనిర్వచనీయమిత్యేవ ప్రతీతంచేత్. భాన్తి బాధయోగి ప్రవృత్తైరవ్యసంభవః. అతోన్యస్యాన్యథాభానవిరహే ప్రతీతి ప్రవృత్తి బాధ భ్రమత్వానామ సంశ్లేషః, + స్వస్యాపరిహార్యాత్వాచ్చ, శుక్త్యాదిదేవః జతాద్యాకాశేణావభాసత ఇతి భవతాభ్యుపగస్తవ్యమ్.

౧౦౦. + భావత్యన్తరవాదినాంచ సుమారమపి గత్వాన్యథావభాసోఽవశ్యాశ్రయః. + అన్యత్భావతీవక్షేనదాత్తనా. + ఆత్మభావతీవక్షేనదాత్తనా. + అభావతీవక్షేపి + అన్యవికేషణమన్యవికేషణత్యేన. + జ్ఞానద్యయమేకత్యేనచ.

తావిహ బాధ్యత ఇతిచేత్. కథం దుష్టకారణవ్యవస్థాభిప్రాయః. బాధకజ్ఞానాయోగిచేత్. పూర్వజ్ఞానమేవ బాధకసాగ్రత్. పరభ్యుత్పాద్యంతిర్భూతస్యోహి దర్శితమ్. పూర్వజ్ఞానస్య దుష్టకారణవ్యవస్థాభిప్రాయః పాశ్చాత్యజ్ఞానస్య బాధకత్వేనిభిప్రాయః. తస్య బాధకత్వే నిభిచేత్ పూర్వస్య దుష్టకారణవ్యవస్థాభిప్రాయ ఇత్యన్యోన్యాశ్రయభిప్రాయాత్. కింన—యత్తావదజతం పురోవర్తిని భావమ్. తస్మాదన్యత్ర సత్త్వే కిం ప్రమాణం. సతావత్పూర్వజ్ఞానం. అత్ర సత్త్వేనహి తదవగమయతి. సబాధకజ్ఞానంచ. తద్ధి పురోవర్తిన్యత్ర సత్త్వమవగమయతి. నామ రజతః గ్రాహకప్రమాణమ్. తద్దేవాన్వితే రజతసత్రామవగమయతి. సతు తస్య పురతఃగిభావత్యన్యత్ర కన్యత్. కన్యచిదవ్యవస్థాభిప్రాయోగాత్ ఆన్యత్ర సతవేవ భావత్యన్యత్ర నిర్వచిత ఇతిచేత్. అనతః భావనాయోగస్య సంబంధే పరిత్యక్తత్వాత్. సహి పురోవర్తిని రజతవర్తిన్యత్ర సంబంధా రజతత్వజాతిసంబంధావాన్యత్ర విద్యతే. కన్యత్ర సన్బంధమాత్రమస్తి. తదిహ ప్రకాశత ఇత్యన్యత్ర సతవేవాన్యత్ర భావనామితి చేత్. సంబంధస్యయావభాసాత్. ఆన్యత్ర సతస్సంబంధసాగ్రత్ భావనే సంబంధవసంబంధాన్తరమపేక్షితమ్. సంబంధాన్తరావభాసేవ ఆన్యత్ర సతః భావనం సన్యాత్. ద్వితీయసంబంధస్య కన్యచిదవ్యవస్థాత్. సంబంధస్య సంబంధాన్తరావపేక్షితత్వాత్ సంబంధాన్తరాభాసేవ పురోవర్తిని భావం యుక్తమితిచేత్. ఏవంతద్ధి సంబంధస్య తరసంబంధగి పురోవర్తిని. నిరంతరంభావమితి యథార్థభావతీరేచాత్సాగ్రత్. భావతాన్యత్ర సత్త్వే. అనతః కన్యచిత్తావత్యభావాన్య. కింన—శుక్తికలన్యైస్య రజతజ్ఞానవిషయత్వేన రజతోపాయాన్యత్యే సతి రజతార్థప్రవృత్తివిషయత్వాదితి సాధయితుమవ్యయం క్తమ్. తథాహి—ఇమవర్థస్య రజతత్వజాతివిష్టతాజ్ఞానవిషయత్వేహి సాధ్యమ్. తదబాధితప్రవృత్తివిషయత్వప్రయుక్తమితి హేతోసాధికత్వేన. శుక్తిర్నరజతయా భాతి. శుక్తిత్వాత్ప్రతిపన్నమితిచ బాధః. ఏవమాదిమామణాభిప్రాయేణాన్యస్యాన్యథాభానాయోగాచ్చేత్కన్యత్. + దూషయతి (నేతి). అన్యత్రైవ సతా ఆకారేణ పురోవర్తిని విష్టతాజ్ఞానం అన్యథాభానమ్. ప్రతిపన్నాకారస్య పురోవర్తిన్యభావ నిశ్చయత్వ ప్రవృత్తిబాధసంబంధాన్తీతి ప్రత్యయాత్. సహి ప్రతిపద్ధాన్తీర్నగ్నిర్నత్యం నాన్తీతిప్రత్యయఇతి ప్రసిద్ధమ్. + కథం తత్కల్పనాయామవ్యవస్థా భానస్య వర్జనీయత్వేన కేవలాయామా (కల్పనమాసంహీతి) అనిర్వచనీయమిత్యేన ప్రతిత్యభ్యుపగమే ప్రతీతేభ్యుమయావత్సంబాధగిప్రవృత్తిన్య నన్యః. అనిర్వచనీయం నిర్వచనీయత్యేన ప్రతీతంచేదన్యస్యాన్యథాభాసోఽవర్జనీయస్యాదిత్యర్థః. + (తస్యా పరిహార్యాత్వాచ్చేతి) తస్య - అన్యథా భానస్య. అయమభిప్రాయః—నాన్యస్యాన్యథాభానం. విద్యమానత్వైవ ప్రతీతే. అలాకికం తే రాకికంనచ్చేతి ద్వివిధం సత్. అనిర్వచనీయేచాలాకికం నత్త్వేమస్తి. అత్ర తదలాకికంనరజతం ప్రతీయత ఇతిచేత్. కిమలాకికంనత్ అలాకికసత్త్వేన ప్రతీయతే. ఉత లాకికసత్త్వేన. ప్రథమే భ్రమత్వబాధ ప్రవృత్త్యసంభవః. అలాకికం లాకికంనదితి ప్రతీతంచేత్ అన్యస్యాన్యథా భాన్తి భావనం సన్యాత్. అలాకికహే లాకికసతా భేదాగ్రహత్పిప్రవృత్తిదిగ్భవఇతిచేత్ - తద్ధి తత్రానిర్వచనీయం వస్తు కల్పయిత్వా తత్ర భేదాగ్రహేణ ప్రవృత్తిబాధభిమత్సోపపాదనా దపి ప్రథమతవేవ సంప్రతిపన్న రజతాచ్ఛుక్తిన్య రూపభేదాగ్రహేణ ప్రవృత్తిబాధభిమత్సోపపాదనే కల్పనాలాఘవాదనిర్వచనీయం వస్తు అనువసన్నమిత్వాదిపదక బాధక పరంపరా మభిప్రేత్య తస్యాపరిహార్యాత్వాచ్చేత్కన్యత్.

౧౦౦. + యథార్థభావతీవ్యతిరిక్తపక్షేన అన్యథాభావతీవక్షేపి ప్రయతి ఇత్యభిప్రాయేణాహ (భావత్యన్తరేతి) సుమారమపి గత్వా పదకపరంపరామత్సావేత్త్యర్థః. + తదుపపాదయతి (అనదితి) అయం మాధ్యమికపక్షః. కిమనదిత్యేన ప్రతీయతే. ఉతనదితి. అనదితిచేత్ భిమత్వబాధప్రవృత్త్యసంభవః. నదితిచేత్ అన్యస్యాన్యథాభానం సన్యాదిత్యర్థః. + (అత్తేతి) అయం యోగాచారపక్షః. ఆత్మకర్త జ్ఞానపరః. కిం జ్ఞానమిత్యేన ప్రతీతమ్. ఉతార్థఇతి. ప్రథమే ప్రవృత్తిబాధభిమత్సాన్యసంభవః. ద్వితీయేఽన్యస్యాన్యథాభానమిత్యర్థః. + (అభావతీవక్షేపి) + ఇదం రజతమితి కిమేకజ్ఞానమ్. ఉతజ్ఞానద్యయమితి వికల్పమభిప్రేత్య ఏకజ్ఞానమితిపక్షే జ్ఞేయేఽన్యథాభావతీ (ప్రసంజయతి (అన్యవికేషణమన్యవికేషణత్యేన సేతి) ఇదం రజతమిత్యేన సంప్రతిపన్ననన్యగ్రహతదాలోచ్యతీజ్ఞానవిధాయప్రయోగానుసూహనాధికరణ్యేన ప్రతితత్వాదన్యవికేషణమన్యవికేషణత్యేన ప్రతీయత ఇత్యపాదితమ్. సతు తత్పక్ష ఉచ్యత్యర్థః. + జ్ఞానద్యయమితి తత్త్వే జ్ఞానేఽన్యథాభావతీ (ప్రసంజయతి (జ్ఞానేతి) జ్ఞానద్యయం కింజ్ఞానద్యయ



† విషయానద్యావనక్షేపి విద్యమానత్వేన.

౧౮౧. † కించ—అనిర్వచనీయమపూర్వరజతమత్రజాతమితి వదతా తస్య జన్మకారణం వక్తవ్యమ్. నతావత్తత్పరీతిః। తస్మాన్ ద్విషయత్వేన తదుత్పత్తేరిత్యాత్మలాభా [గతకార్య] యోగాత్. నిర్విషయా జాతా తదుత్పాద్య తదేవ విషయాకరోతీతి † మహతామిదముపపాదనమ్. † అథేద్వియాదిగతోదోషః. తన్న । † తస్య పురుషాశ్రయత్వేనార్థగతకార్యస్యాత్పాదకత్వా యోగాత్. † నాపీద్వియాణి। తేషాం జ్ఞానకారణత్వాత్. † నాపి దుష్టానీద్వియాణి। తేషామపి స్వకార్యభూతే జ్ఞానవనహి విశేషకతవ్యమ్. † అనాదిమిథ్యాజ్ఞానోపాదానత్వంతు పూర్వమేవ నిరస్తమ్.

౧౮౨. † కించ—అపూర్వమనిర్వచనీయమిదం వస్తుజాతం రజతాదిబుద్ధిశబ్దాభ్యాం కథమివ విషయాక్రియతే। నఘోబుద్ధిశబ్దాభ్యామ్. † రజతాదిసాదృశ్యాదితిచేత్. † తస్మి తత్సదృశ మిత్యేవ ప్రతీతిశబ్దా స్యాతామ్ † రజతాదిజాతియోగాదితిచేత్. నా కింపరమార్థభూతా। అపరమార్థభూతానా. నతావత్పరమార్థభూతా - తస్య అపరమార్థాన్వయా యోగాత్. † నాన్యపరమార్థభూతా - పరమార్థాన్వయా యోగాత్.

మిత్యేవ ప్రతీతమ్. ఉత్తైకమితీతివిశేషే పూర్వవహ్నావహ్నమ్. † (విషయానద్యావేతి) కిమవిద్యమానత్వేన ప్రతీయతే। ఉత విద్యమానత్వేన ప్రతీయతే. ప్రథమే ప్రపుత్యైద్యసంభవం. ద్వితీయేఽన్యస్యాన్యథా భావమిత్యర్థః.

౧౮౩. † అథ అకారణత్వముపపాదయతి (కించేతి) తస్యాః - ప్రత్యక్షప్రతీతేః. తద్విషయత్వేన [విద్యమానవిషయత్వేన] విద్యమానవిషయకారణత్వేన - కారణంహి నియతపూర్వభావేతి భావః. † (మహతామిదముపపాదనమితి) తస్య వృత్తిజ్ఞానస్య విషయరహితావస్థాస్వీకారేణ కారణత్వాన్యథావమే అపిష్టానాపాతాత్, నిర్విషయభూతి వాచినామివ తత్సద్భావేన ప్రపుత్యైదిద్ధిధావనిర్వచనీయక్త్వేనైయధ్యాత్, విషయరూపకారణేన విసౌత్పత్తివచనా, ద్విరన్య వ్యాపారవచనా, చృ అత్యంతమనససన్నమిత్యర్థః. † (అథేద్వియాదీతి) అదిశబ్దేన విషయగతదోషః। పురుషస్యానవధానవాగ్మివ్యతే † (తస్య పురుషాశ్రయత్వేనేతి) దూత్యాదిదోషస్య విషయగతత్వేన పురుషగతత్వస్యాపి సంభవదుభయత్ర కార్యమత్పాద్యమ్. † నవిషయమాత్రే నియామకాభావాత్. అతఃపురుషఇవ విషయేన నసంభవతీత్యభిప్రాయః. నను—నత్సంభవః పురుషాశ్రయత్వేన చాక్షింపరత్వే ప్రస్తుతస్య విషయసంబద్ధస్య తత్ర కార్యకరత్వం దృష్టమ్. న - తత్కార్యస్య జ్ఞానస్య పురుషాశ్రయత్వాత్ దోషాంశస్యాకార్యకరత్వాత్ † నను—విషయమాత్రగతాసాదృశ్యాదయో దోషాన్వతి. తేషాం తత్రైవ కార్యకరత్వముపపద్యతే. మైవమ్—సాదృశ్యాదేర్వావద్ధివ్య భావనస్సదోత్పాదకత్వప్రసంగాత్. అగంతోరన్యస్య తత్రాదృష్టే. ఇన్ద్రియసంయోగస్య పురుషగతజ్ఞానాతిరిక్తహేతుత్వాపిదోషః। దృష్టివిషాదిన్యాన్వితానంభవాత్. సంభవేన సర్వైరుపలబ్ధప్రసక్తాః ఛు. † నన్ద్రిన్ద్రియాణి యథా పురుషవిశేష సంబంధాత్తత్రైవి కార్యవిశేషముత్పాదయన్తి. ఏవం విషయవిశేషసంబంధాత్తత్రైవ కింబిజ్జనయన్తు తత్రాహ (నాపీద్వియాదీతి) పురుషగతజ్ఞానాఖ్యకార్యకరత్వమన్వయవ్యతిరేకావశీతమ్. విషయేత్సిన్ద్రియజన్యం కార్యాన్తరం నదృష్టమ్. తత్ క్త్వైర్నిర్వృతైశ్చావపత్త్యా నిరస్తేతి భావః. † తథాపి దుష్టపురుష సంనిధానాద్యథాదేశాదిభి దోషాదిపాదకత్వం. తథా దుష్టేంద్రియసంనిధానాద్వియదే కార్యవిశేషస్యాదిత్యత్రాహ (నాపీదుష్టానీతి) అన్వయవ్యతిరేకాదికమతిలబ్ధ్యై దృష్టాన్తమాత్రేణ నకించిత్సాధయితుం శక్యమితిభావః. † కిమత్ర హేత్వేన్తరగతేషాంయా! అనాదిభావరూపజ్ఞానమేవ విశోపాదానధూతం శుక్తిరజతాద్యపి విచిత్రకార్యం జనయేదిత్యత్రాహ (అనాదీతి) తస్య స్వరూపానాదిత్వాత్తత్కార్యమపి ప్రాగేవ స్యాత్. † నహికారిత్వేన శంకనీయమిద్వియాదికంతునిరస్తమ్. మిథ్యాభూతస్యచార్థక్రియాకారిత్వమయుక్తమ్. అశ్రయానుపపత్త్యాదయశ్చ పూర్వమేత్రాక్తా ఇతిభావః.

౧౮౪. † ఏవమనిర్వచనీయస్య రజతాదేవత్పాదకానుపపత్తిముక్త్యా తదుత్పత్త్యామపి రజతాదిబుద్ధిశబ్దాన్వయ నియమానుపపత్తిమాహ (కించేతి) † తవ్యవస్థాపకం శబ్దతే (రజతాదీతి) ప్రాతిభాసికస్య రజతాదేః అర్థక్రియాకారివ్యావహరికరజతాది సాదృశ్యాదిత్యర్థః. † ఉక్తస్య కథమానుకత్యా భావమభివేత్య సాదృశ్యస్య యథాదర్శనం సాధ్యాన్తరమాహ (తస్మితి) యది తత్సదృశ తద్బుద్ధిః। తవా గమయే గోబుద్ధివదన్యథాభ్యాతిసాన్వయిత్యేవకారాభిప్రాయః. † సాదృశ్యస్యానిర్వాహకత్వేన తజ్జాతియోగస్య తద్బుద్ధినిర్వాహకత్వం దృష్టమితి శబ్దతే (రజతాదీతి) సా - రజతాదిజాతిః. అపరమార్థాన్వయా యోగాత్ - అపరమార్థవ్యక్తస్వయా యోగాదిత్యర్థః. వ్యక్తిభావేన జాతేరబాధితప్రసంగఇతిభావః. జాతిరపిహి బాధ్యతే. సహస్యక్తిర్వాపి జాతిస్యస్థితిః ప్రతీతిః। జాతిరపి నాస్తీత్యేవమా ప్రతిపత్తిః. నవ ప్రాప్యతిపన్నయాఅపి జాతేః పశ్యదప్రతీతిరభివ్యంజకవ్యక్త్యభావాత్. † పరమాత్మభావఇతివాన్వయమ్. అభివ్యంజకమతి పూర్వకాత్ ప్రతిపన్నయా అపి జాతేః తత్కాలసంబంధితయైవ నాస్తితాగోచరత్వావ్యాప్తప్రత్యయస్య। ప్రతిపన్నయానాస్తీతి ప్రత్యయోహి బాధః. † అపరమార్థవత్సం దూషయతి (నాపీతి) పరమార్థాన్వయా యోగాత్ - అపరమార్థరజతవ్యక్త్యన్వయా యోగాదిత్యర్థః. తత్కత్వేనాపి జాతేః కదాచిద్బుద్ధితప్రసంగఇతిభావః. సహి కదాచిదప్యవసానకే రజతత్వంబాధ్యతే. † పరమార్థ

\* విష్ణు - ౧ అ - ౨ అ - ౨౨, ౨౩, ౨౪. † ఇమే భావ్యకామో వ్యోమకాః. ఉత్తరపుష్కే విద్యుదానామ్.

‡ భూతానాం త్రిరూపత్వం తథావదత్ | త్రాస్తత్కత్వాత్తు భూయస్తాద్విదితి తేనాభిధా భిదా || † సోమాభావేచ పూర్తిక గ్రహణం శ్రుతిద్రష్టిచోదితమ్ | సోమావయవసద్భావాదిత్యావయవిదోవిషయః || † వీవ్యభావేచ నీవార గ్రహణం వీవీభావతః | † తదేవ సదృశం తస్య యద్ర్య త్తద్భివ్యైకదేశభావః || † శుక్త్యాదా రజతాదేశ్య భావశ్శుక్త్యైవ బోధితః | † రూప్యశుక్త్యాది నిర్దేశ్యః | † భేదో భూయస్తస్య పేతుకః || † రూప్యాదిసదృశశ్చాయం శుక్త్యాదిరుపలభ్యతే | † అతస్తస్యాత్ర సద్భావగోప్యతే | † తేషాం నిశ్చితః || † కదాచిచ్ఛక్తురాదేస్తు దోషాచ్ఛక్త్యం శేవద్వితః | రజతాంశో గృహీతోఽత్యో రజతార్థీ ప్రవర్తతే || దోష హనాతుశుక్త్యం శే గృహీతే తన్నివర్తతే | అత్యోయథార్థం రూప్యాది విజ్ఞానం శుక్తికాదిషు || † బాధ్య బాధకభావౌపి † భూయస్తేనోపపద్యతే | † శుక్తిభూయస్త్యైవై కల్య సాకల్య గ్రహరూపతః || † నాతో మిథ్యాన్య సత్యాన్యవిషయత్వవిబద్ధనః | † ఏవంసర్వస్య సర్వతే వ్యవహారవ్యవస్థితః.

తేనాభిధా భిదా - భూయస్తేనాభిధానవ్యవస్థిత్యర్థః. సదృశే సదృశా నరసద్భావమాహ (సోమేతి) న్యాయవిదః - పండితాః ‡ సోమాభావే పూర్తికాశాభిషేకయూచిత్యయం విధిర్నియమాన్తః - సోమాభావే తత్సదృశద్రవ్యాన్తరేషు న్యత్యప్రవృత్తేః. † ఏతత్తుల్యన్యాయసిద్ధార్థమాహ (వీవీతి) వీవీభావతః - వీవ్యభావవసద్భావతః. † తతః కథం సదృశే సదృశా నర సద్భావ ఇత్యత్రాహ (తదేవేతి) † అనేన శుక్త్యాదా రజతాద్య వయవ సద్భావః ఫలితఇత్యాహ (శుక్త్యాదావీతి) శ్రుత్యైవబోధితః - ప్రతినిధిశ్రుత్యైవాభిమతజ్ఞేన ఫలితః. యదాప్య-త్రిపుత్కరణ శ్రుత్యైవ బోధితత్వం ఫలితమ్ - తేషాం ప్రచురరూప్యాశశ్చక్తౌ త్రిపుత్కరణాత్పిద్యుతిత్వార్థః. † కథం శబ్దవ్యవస్థేత్యత్రాహ (రూప్యేతి) † శుక్తిరూప్యయోగ్యాన్యత్వే నతిహి శుక్తా రూప్యసద్భావవిధిః. శబ్దవ్యవస్థాయా భూయస్తస్య పేతుకత్వవిధిః, శ్చేత్స్యత్రాహ (రూప్యాదితి) యదాప్య-శుక్తా రజతదేశసద్భావే ప్రమాణా నరమాహ (రూప్యాదితి) † తతః కిమిత్త్యత్రాహ (అత్యతి) ప్రతీతే-రూప్యసదృశతయా ప్రతీతే. † శుక్త్యాదా రజతాద్యవిషయవసద్భావశ్చేత్సదా గృహీత. † ప్రవృత్తిశ్చ నదా స్మాత్. † బాధ్యమోపద్యతే. ఇత్యత్రాహ (కదాచిదితి) దోషః శుక్తియంతా గ్రహపేతుకః. † ప్రచురగ్రహణాభి భూతతత్వభావత్. † అదృష్టవశాచ్ఛ రజతగ్రహణమ్. అదృష్టవశాచ్ఛ అమృతా గ్రహణాదితిహి విశ్చ్యతే. † ఉదాహరణాంతరేషుప్రసజ్యతాన్వయహి తత్ర తదుక్తిః. † (భూయస్తేన బాధ్యబాధకభావఇతి) శుక్తిభూయస్తేన తజ్ఞానస్య బాధకత్వమ్. తత్సవన రసతాత్పత్వం సిద్ధమ్. తేన రజతజ్ఞానస్య బాధ్యత్వమిత్యర్థః. † భూయస్తేనేత్యుక్తే బ్రాహ్మజ్ఞానస్య రజతభూయస్తాన్వితేన శుక్తిజ్ఞానస్య బాధ్యత్వశ్చక్తౌవాన్యత్వత్వార్థం భూయస్తేన బాధ్య బాధకత్వముపపదయతి (శుక్తితి) నను-సాకల్యే నత్యపి వైకల్యం గృహీతంచే దన్యథాఖ్యాతిరితి. నైవమ్-నహి వైకల్యస్య గ్రహణా వైకల్యగ్రహః. కింతు శుక్తిభూయస్త్యైవైకత్వేన గ్రహః - తద్విరహేణ గ్రహః - తద్గ్రహఇతి ఫలితమ్. భూయస్త్యసాకల్యేన గ్రహః - తత్సవితతయా గ్రహః. తయార్ధీనాయోరూపాత్ - న్యభావత్ - తథా విశగ్రహణాత్తకత్యాదిత్యర్థః. బహువ్రీహిర్వా భావపదానూ నిర్దేశః | పూర్వోత్తర జ్ఞానయోస్తథాయుపత్వాత్ బాధ్యబాధకభావఇత్యర్థః. జ్ఞానస్య బాధ్యత్వం నన్వయావతః. నచ విషయతః | కింతు బాధ్యప్రవృత్తికత్వమ్. ఉత్తర జ్ఞానవ్యవ బాధకత్వం పూర్వజ్ఞానజన్యప్రవృత్తినివారకత్వమ్. అన్యథాఖ్యాతివాదేపి జ్ఞానస్య న్వయావేణ బాధ్యత్వమనభిమతమ్. కింతు విషయబాధ్యత్వమేవాభిమతమ్. † అన్వాయంతు జ్ఞాన ఫలభూతప్రవృత్తే బాధ్యత్వమితిభిదా. ప్రవృత్తేశ్చబాధితత్వం ప్రతిబద్ధోత్పత్తికత్వం విఫలత్వంచ † (నాత ఇతి) మిథ్యాన్యసత్యాన్యబాధ్యానం పరాభిమతమిథ్యాన్యత్వత్వేవిషయతే. † (ఏవమితి) సర్వస్య సర్వత్వేపి వ్యవహారవ్యవస్థితః - హానోపాదానాదిని యమః. ఏవం - భూయస్త్యసాకల్యవైకల్యభ్యామిత్యర్థః. సాధారణాకారగ్రహణభేదాగ్రహణోపాద్యజ్ఞాని సర్వవాదిభిరభ్యుపేతవ్యాని | తావతాప్ర వృత్త్యాదిసమ్మేష్యధిక కల్పనాయా మన్యేషాంగారవంస్యాత్. తత్ప్రేక్ష్యరూపరూపినిర నరభానాత్ప్రవృత్తిః. ద్విష్టరూపరూపినిరంతరభానాన్నివృత్తిః. రూపరూపిణోర్ధ్వ స్తరనివృత్తివిరోధిధర్మానరాత్రితత్వభావవిరహేణ భానం నిరస్తరభానమ్. అతఏవ భేదాగ్రహణప్రవృత్తిశ్చేద్రజ్ఞానరభేదాగ్రహే నివృత్తిర్నాన్యదిత్యాదిని చోద్యాని నావకాశం లభ్యతే. యగివరమతే ఖ్యాత్యస్తరపేతురభ్యుపేతః | నవమాన్తకం ప్రవృత్త్యాదిపేతుకః. ప్రాభా కరైర్ద్రవ్యాధివాదార్థ తాత్పర్యానసభ్యుపగమత్యేవలభేదాగ్రహేణైవ నిర్వాహకత్వం. అత్రతు మన్తార్థగ్రహణయోః ప్రతీయమానార్థే ప్రామాణ్యా భ్యుపగమాయవనివద్భాగావగతం త్రిపుత్కరణమ్, తత్ప్రేక్ష్యతం పక్షీకరణమ్, ఈశ్వరకర్తృకంసర్లవిశేషం తథా ప్రతినిధిన్యాయం, భేదాగ్రహ, మ ప్త్యవశేష నిర్వాహగి కృతఇతివైవమ్మమ్. తత్ర భూతే భూతా నరభ్రమస్య త్రిపుత్కరణేన నిర్వాహః స్ఫుటితరః. సదృశే సదృశాంతర భ్రమస్యతు ప్రతినిధిన్యాయేనైవ నిర్వాహః | నతు త్రిపుత్కరణేనోపయోగఇతి శేచిదాచార్యాః. త్రిపుత్కరణమపి విజాతీయభూతారణే సదృశే విజాతీయభూ తారణ్యభూతానరభ్రమనిర్వాహకాయకమితిచ సంప్రదాయః | శ్రుతి స్మృతిభ్యసర్వస్యేత్యాదిగ్రన్థానాం స్వార్సస్య త్తథావగమ్యతే. అతస్మిన్పుత్కరణ గ్రహణపక్షీకరణ సజ్జాభ్యాం ప్రతినిధిన్యాయాచ్ఛ సదృశే సదృశాంతరబుద్ధియాధార్థ్యం నిరూప్యతే. నను-కథం సదృశే సదృశానరభ్రమస్య త్రిపుత్కరణేనోపయోగః. † త్రిపుత్కరణాత్పర్యం రజతాద్యవిషయాన్సని. తథా నతిహి త్రిపుత్కరణవిబద్ధనం శుక్తా రజతాదిసంమిత్రణం స్మాత్. నచ తదస్తి | త్రిపుత్కరణాన్వయత్వే పూర్వభావిత్యాత్. ఉచ్యతే-పాచ్ఛజ్ఞాతీకేషుపి పదార్థేషు కిందిత్యాన్యం శేనభిత్ ప్రచురేణ భూతేన

౧౮౪. † స్వప్నేచ ప్రాణీనాం † పుణ్యపాపానుగూఢం భగవతై నత తత్త్వపరమాత్మనుభవాత్కాః తత్తత్కాలావసా  
నాః † తథాభూతాశ్చాస్మదస్య జ్ఞే. † తథాహి శ్రుతి † స్వప్నవిషయాః † సతత్ర. † తథా సందయోగాః † జ్ఞానా భవన్తి  
అధ రథాః † రథయోగాన్వధస్సృజతే. † సతత్ర † సద్దా ముదగిరముదో భవన్తి. † అథానద్దాన్వదగిరముదస్సృజతే సతత్ర  
పరిణామవిశేషవతా అర్థభవమ్ - తత్ర యాదృశ పరిణామయ్య క్షయమృత సమపిం యత్కాన్వయం - రిశ్యతాన్వయం పరిణామవతో భూతశ్చ కార్యాక్త  
వ్యపి విద్యమాంత్యతేషా తథావిధ తయూత్తరమరతల్కా ర్య విషయమైహావస్యతే. యద్యవ్యవార్తరాకావతేష. త్రిస్వత్యంబావయాం నా స్తి.  
తథాపి త్రిస్వత్యరణేన కార్యాన్వయవిష్టస్య తస్య భూతస్య కార్యాన్వయవిషయాపరిణామకంధనాత్ ఛాతికారతః ఛాతికారర దుశ్శేర్యానా  
ర్థ్యం ఘటతే. తథాత్రిస్వత్యరణేన శుక్రావస్తర్గతస్య తేజోశిశ్య శుక్లాభాస్వరూపేన పరిణామవతో రజతసాసాదృశ్యా దజతావయవస్య ముపాన్వయమ్  
తాదృశాకారయ్య క్త తయూత్తరవిశేషమైహావసా సమ్యగజతాదయో నిశ్శిక్ష్యతే. అతస్యక్త్యాదా రజతాద్యవయవసద్భావం ఛాన్వయతే. సమ-కంధం  
శుక్రావిషయ ప్రతీయమానానా మవయవానాం రజతాద్యవయవస్యమ్. సహితే రజతాదిభ్య ఆనీయ విశేషతా. ఉచ్యతే-చంద్రవర్ణరజతాద్యవయవ  
సుసద్భూతాకారత్వమేవతేషాం రజతాద్యవయవస్యమ్. సమ రజతాదిభ్య ఆనీయవిశేషత్వమ్ యథా సంసృజ్య రజతాద్యవయవానామ్. సహితాభ్యుప  
జతాద్యవయవాగిమతశ్చిద్రజతాన్వరాదేరానీయ నిశేషతా. ఏవమేవ పూతీకాదిభ్య ప్రతీయమానానాం సోమలతాద్యవయవానామపి. సోమద్యవయవ  
త్వంనామ సంప్రతిపన్నసోమలతాద్యవయవసుసద్భూతత్వమేవ. తస్య స్ఫుటతరప్రతీతిసిద్ధిమబాధితం. సహి శుక్తశకలపూతీకాదిభ్య రజతసోమలతాది  
సాదృశ్యం నా స్తీతి బాధకప్రత్యయ ఉచీతి. తేషామవయవానాం వివాతీయ-వయవప్రాచుర్యాదకార్యకరత్వంప్రచురక్షీనవిష్టాన్వయలీలస్యేన, ప్రచుర  
కనకసంస్పృష్టాల్పరజతస్యేవ సందభవతి. న న్యేవంశు క్తితయాభిమతప్రజ్ఞాశ్చ శుక్తిత్వమప్రస్ఫులంస్యాత్ - వివాతీయ-వయవసంకర్షాత్ పురుషమృతే. పురుష  
త్వవత్. పురుషమృగత్వం నామ పురుషత్వమృగత్వవిలక్షణం జాత్యంతరమ్. సమ వికలం పురుషత్వం మృగత్వంచేతిచేత్. తస్మి శుక్తితయాభిమత  
పుష్టాస్యాపి శుక్తిత్వ రజతత్వ విలక్షణజాత్యంతరవత్త్వం స్యాత్. తతశ్చ పురుషమృతే పురుషవ్యవహారవత్ శుక్తివ్యవహారో నముఖ్యస్యాత్. వివాతీ  
యసంస్పృష్టాయాః భిమాద్విషానభూతాయాశ్చుక్తేరి పురుషే పురుషమృగత్వేన శుక్తిత్వంచే సాసాదృశ్యాభావాత్. సాసాదృశ్యేనసహిత తత్త్వవ  
హారస్య ముఖ్యత్వం తదభావాద్ధి సింహాదేవద త్త ఇత్యస్యాముఖ్యత్వమ్. శుక్తివయవప్రాచుర్యాచ్చుక్తిత్వం ప్రస్ఫులమ్. తత్త్వవ హారశ్చ ముఖ్య  
ఇతిచేత్. తస్మి రజతాంశస్యాప్రచురత్వాదేవ రజతత్వం నా స్తీతి రజతబుద్ధేర్యాభ్యాన్వయం స్యాత్. ఉచ్యతే-పురుషత్వవత్ శుక్తిత్వస్యావయవసంఘా  
తవిశేషమృత్త్యాభావాత్ అనుమాత్రేపి శుక్తిత్వం ప్రస్ఫులమ్. పురుషత్వస్యకు సంఘాతవిశేషమృత్తీయా సంఘాతవైకల్యాత్తదపాప్యత్వం జాత్యన్వ  
రంవా తత్ర స్యాత్. శుక్తిత్వంకు సతశ్శేయ్యక్తమ్. అతి శ్చుక్తివయవేషు శుక్తిత్వ తద్యవహారాపుపపన్నా. తత్ర విరుద్ధజాత్యన్వయాభావాత్. శుక్తి  
తయాభిమతసంఘాతేకు శుక్తివయవప్రాచుర్యాదధృక్తియావ్యవస్థా శబ్దవ్యవస్థానోపపద్యతే. ప్రచురశుక్తిభూతత్వేన రజతాంశస్యాగృహీతత్వాత్  
గృహీతశుక్తి విషయాయ తద్విషయత్వేన ప్రయుక్తశ్చబ్దో ముఖ్యఇత్యుపపన్నమ్. సచ భిమాద్విషానభూతాయాశ్చుక్తేరివాతీయ-వయవయోగితయా  
శుక్తి స్తరసాసాదృశ్యసహిః. శుక్తి స్తరసాదృశ్యల్పరజతాంశమిత్యత్యాన్వదజతాంశాభిభవేన శుక్తి స్తరసాసాదృశ్య ప్రతీతియపద్యతే. శుక్తివయవా  
నాంకు పరస్పరసాసాదృశ్యముపపన్నతమ, ఉక్తరీత్యా రజతాంశస్యన రజతత్వం ముఖ్యమ్, తస్మిన్నంశే విరుద్ధజాత్యన్వయాభావాత్ రజతాన్వరావయవ  
సాసాదృశ్యంచ. భ్రమచకాయాం గృహ్యమానస్య తస్య ప్రచురశుక్తిగ్రహణాభిభూతత్వాభావాద్రజతాన్వరావయవసాసాదృశ్య ప్రతీతియపద్యతే. అతవ  
రజతవ్యవహారశ్చ ముఖ్యః. అతస్యక్త్యాదా రజతాదిబుద్ధేర్యాభ్యాన్వయముపపన్నమ్. అల్పస్య రజతస్య ప్రచురతయాగ్రహణే అన్యథాఖ్యాతిప్ర  
సంగఇతిచేన్న. ప్రాచుర్యగ్రహణాభావాత్. అల్పత్వాగ్రహణమేవసా తత్ర విద్యతే. ప్రాచుర్యస్య ప్రతియోగ్యతేత్వత్వాత్ప్రతియోగిభూతశుక్తి  
గ్రహణాత్తద్గ్రహణే ప్రవృత్త్యసంభవాచ్చ శుక్తివేక్షయా రజతాంశస్య ప్రాచుర్యం సగృహీతమితి నాన్యథాఖ్యాతిః. సస్యల్పత్వాగ్రహణంనామ  
ప్రచురత్వగ్రహణం స్యాత్, భవన్తలేహి భావాన్తరమభావాః - అహిన్యథాఖ్యాతత్వమితిచేన్న. అల్పత్వాగ్రహణంనామ ప్రాచుర్యగ్రహణమ్, అపి  
త్యల్పత్వవిషయజ్ఞానసంశోచఇత్యన్యథాగ్రహణావాత్. నేదం రజతమిత్యత్ర సాధ్యరీకఇతిచేత్ - శుక్తిత్వమేతేతి బూగిమః. యదాకారగ్రహణేన  
పూర్వజ్ఞానాత్సన్నాయగిప్రవృత్తేర్నివృత్తేర్వా నివారణం సమవాకారో నభిధే, సచాకారగిప్రతియోగిసాక్షేనేదంరజతమిత్యాదిజ్ఞాతై తదవపేక్షై  
శ్చుక్త్యాదీశ్చేత్ప్రవృత్తీయతే.

౧౮౫. † ఏవంభూతే భూతాన్తరసద్భావాత్సత్వశే సద్భూతాన్తరసద్భావాచ్చ శుక్తియాప్యాదిబుద్ధేర్యాభ్యాన్వయముపపాదితమ్. సహిస్వప్నాభ్యానాం  
సద్భూతే సద్భూతాన్తరసద్భావౌ భూతే భూతాన్తరసద్భావౌవాచక్తుం శక్యఇత్యత్రాహ (స్వప్నేచేతి) † కథంకేచిత్పురుషూపాః. † కేచిద్భగిభూపాఇత్య  
త్రాహ (పుణ్యపాపానుగూఢితి) భగవతేవ - జగత్సృష్టేవ. † తద్వైశ్వైరపురుషభ్యేత, నవానోపభ్యేతేత్యత్రాహ (తద్దేతి) † కథం దృష్టవిషయా  
జియా ఇత్యత్రాహ (తథాభూతాఇతి) † శ్రుతిం దృష్టయతి (తథాహితి) † స్వప్నవిషయస్య మన్య వాక్యస్య కథమితి శక్తాయాం స్వప్నం శక్యతీతి  
పూర్వవాక్యం స్తరయతి (స్వప్నవిషయేతి) రథయోగాః - ఆవాదయః సభవన్తి. దృష్టసహితీయా సభవంతీత్యర్థః. † ఆనద్దాముదగిరముదఇతి) సాధా

చంద్రోగ్రాహ్యభిగ్రహణే - ప్రత్యభిజ్ఞానవత్ కేవలచతుషసామ్యధ్యాభావాః చాక్షుషజ్ఞానం తథావావత్సతే. † ద్వయోత్పన్నమహారేకసామగ్ర్యస్తర్భావేపి తిమిరాదిదోషభిన్నంచాతుషం తేజస్సామగ్రీద్వయం భవతీతి కార్యకల్ప్యమ్. † అపగతేతు దోషే స్వదేశవిశిష్టస్య చంద్రస్యైకగ్రహణవేద్యత్వాదేశశ్చంద్రభిగ్రహణి భవతి ప్రత్యయః । † దోషకృతంతు సామగ్రీద్వయం తత్కృతం గ్రహణద్వయం తత్కృతం † గ్రాహ్యకారద్వయంచేతి నిరవద్యమ్.

౧౮౮. అతస్సర్వం విజ్ఞానజాతం యథార్థమితి సిద్ధమ్. ఖ్యాత్యస్తరాణాం దూషణాని తైస్తైర్వాదిభిరేవ ప్రపజ్ఞితానీతి సతత్రయత్నసిక్రియతే. అథవాకిమనేన బహుసూపపాదనప్రకారేణ. ప్రత్యక్షానుమానాగమాఖ్యం ప్రమాణజాత, మాగమగమ్యంచ నిరస్తనిఖలదోషగర్భమనవధికాతిశయాసంభేద్య కల్యాణగుణగణం సర్వజ్ఞం సత్యసజ్జల్పం పరం బ్రహ్మభ్యుపగచ్ఛతాం కిం ననేత్యుతి । కిం సూపపద్యతే । † భగవతాహి పరేణ బ్రహ్మణ తేత్రజ్ఞపుణ్యపాపానుగుణం తద్భాగ్యత్వాయాఖలం జగత్పుజతా సుఖదుఃఖోపేక్షాఫలానుభవానుభావ్యాగిపదార్థాస్సర్వ సాధారణానుభవవిషయాః, కేచన తత్తత్పురుషమాత్రానుభవవిషయాస్తత్తత్కాలావసానాస్తథాతథాఽనుభావ్యాస్సృజ్యంతే. † తత్ర బాధ్యబాధకభావస్సర్వానుభవవిషయతయా తద్రహితతయాచోపపద్యతేతి సర్వం సమజ్ఞానమ్.

౧౮౯. † యత్పునస్సదసదనిర్వచనీయమజ్ఞానం శుశ్రీషిద్ధమితి తదసత్ † \* † అన్యతేనహి ప్రత్యుక్తా ఇత్యాదివ్యవృత్తబద్ధస్యా నిర్వచనీయానభిధాయిత్యాత్. † ఋతేతరవిషయోహ్యన్యతతబ్దః. † ఋతమితి కర్తవ్యాచి. \* † ఋతంపిబన్తాచ్యుత్తమ్ - సంసారశ్చ విలబ్ధితభావత్వాన్నతానీమైక్యప్రతిపత్తిత్వర్థః. † (చాక్షుషజ్ఞానం తథావావత్సతేతి) అగృహీతైకత్వచంద్రమాత్రవిషయమతిష్ఠతేతిత్వర్థః. తస్యైవేతిపాతే చంద్రమాత్రస్యైవ గ్రాహకతయా తిష్ఠతీత్వర్థః. † ఏకసామగ్రీభూతయోత్పన్నమహారేకం ద్వీసామగ్రీత్వమిత్వత్రాహ (ద్వయోత్పన్నమహారేక) స్వతీ నిర్దోషస్వేంద్రియస్య సదోపస్థానీ కార్యకల్ప్యమ్. తథా సామగ్రీద్విత్యనుపేక్షిభావః. † తస్మిన్చైవ చంద్రోద్భవస్య గృహీత్యేత్యత్రాహ (అపగతీత్యేతి). † కథం దోషాః సమేకకర్తవ్యప్రతిపత్తితి శక్త్యాచాం ద్విత్యప్రతిపత్తేరపాధికత్వమాహ (దోషకృతమితి) (గ్రాహ్యకారద్వయమితి) స్వదేశవిశిష్టత్వమేక ఆకారః । అగృహీతాస్తరాణం ప్రదేశాస్తరమేక ఆకారః. తస్యాకారత్వం విశేషణత్వమ్. సచానాకారస్యాకారత్వేనాన్యభావ్యానమ్. అగృహీతాస్తరాణేత్యేవతి అప్రధానతయా భాతస్యైవ విశేషణత్వాత్. నేత్రపుత్తిర్విగ్రహణీయత్వం చంద్రోచాగృహీతభేదం గృహ్యతీతి ప్రాభాకరాః । యథా - సంవిత్సిద్ధోప్రాభాకరమతీపన్యాసే \* నేత్రపుత్తిర్విగ్రహణీయతా ద్వేతు విత్తి వితస్యతి । ద్విత్యం చంద్రం యగపర్వ రాజనయతి తత్ర నభితి. దేశగతద్విత్యం చంద్రం చాగృహీతభేదం గృహ్యతీతి తతోత్రైవమన్యత్. చాక్షుషతేజోగతిభేదరూపసామగ్రీద్వయజన్యమితిస్మాద్విగ్రహణీయత్వమగృహీతభేదంచ జ్ఞానస్వయ మగృహీతైకత్వం చంద్రమగృహీతాస్తరాణం దేశాస్తరం నిరస్తరంగృహ్యతి । తతో ద్వీచంద్రవ్యవహారభేదత్వం. ఇతినిరవద్యమ్ - యథార్థఖ్యాతినమర్శనమిత్యర్థః.

౧౯౦. † ఖ్యాత్యస్తరదూషణానామసాన్యస్యముక్తానాం సాన్విభిమతత్వత్తత్ర యత్నాభావమాహ (ఖ్యాతీతి) అథవా కిమనేనేత్యాదిపాతోబహుషు శోకేషు దృశ్యతే । వ్యాఖ్యాతృభిరన్యఖ్యాతత్వం । తత్ర పరగర్భవిషయమహోక్షబ్రహ్మేష్యేకేనైత్రాత్తరేణ పరిపరఃకృతోభవతి. కిం ననేత్యుతిత్వనేన ప్రమాణేఽస్తిత్వముక్తమ్ । కిం సూపపద్యతే ఇత్యనేసూపపత్తిరుక్తా. † కిం ప్రమాణమ్ । కథముపపత్తిత్వత్రాహ (భగవతాహితి) అఖిలం జగత్పుజతేత్యనేసాన్యార్థస్య శ్రుతిమూలత్వం సూచితమ్ । కృత్స్నైకకార్యకారణత్వాద్భిన్నాః \* ఇదంసర్వమన్యసతేతిహి శ్రుతిః । ప్రతీయమానత్వావిశేషాదిదమపి తత్కృత్వమిత్యర్థః. † తస్మిన్బాధ్యబాధకభావస్యవస్థా కథమిత్యత్రాహ (తతేతి) సహి తత్తదేకపురుషానుభావ్యానాం తత్తత్కాలావసాయి నాంచ సుఖాదీనాం మిథ్యాత్వమితిభావః. [ఇతి ప్రమాణానుపపత్తౌ యథార్థఖ్యాతిః].

౧౯౧. † అథ శ్రుతిస్తృత్యర్థావత్తిభ్యాం అనిర్వచనీయసిద్ధిం దూషయతుం ప్రభవం శ్రుతివాక్యాని యోజయతి (యత్పునసీతి) † అన్యతేనేత్యాదిశ్రుతిం వ్యాచక్షే (అన్యతేనీతి) పూర్వనిరస్తప్రకారేణానిర్వచనీయన్యా ప్రమాణికత్వాత్తత్ర పుష్కర్తిర్నాస్తీతిభావః. † అన్యతకల్పం వ్యాచక్షే (ఋతేతరవిషయోహ్యన్యతతబ్దతి) హిశబ్దేన ఋతేతరవిషయత్వం సంప్రతిపత్తిస్సాచితా । ఋతాభావస్య ఋతవిరోధినశ్చ ఋతభూతబ్రహ్మశ్రయత్వానుభవత్వా తదన్యవిషవత్సర్వదోషావస్థాపన కర్తవ్య ఇతిభావః. † అన్యతకల్పార్థం నిష్క్రిష్టం ఋతకల్పార్థమాహ (ఋతమితి) కర్తవ్యాచి - పుణ్యకర్తవ్యాచిత్వర్థః. సతు సత్కర్తవ్యాచిత్వభావః. † కుతభిత్వత్రాహ (ఋతంపిబన్తాచితి) అస్తికేవాక్యే సుకృతస్య లోకేభితి చ్యుక్తమితిభావః. ఏవంవిధవాక్యాస్తరేణ ప్రతిష్ఠాప్రతిపత్తౌ \* యథా పుత్రస్య సంపుష్పితస్య దూరాద్దస్తా వాత్సేవం పుణ్యస్య కర్తవ్యో దూరాద్దస్తావాతీతురైవ \* ఏవమన్యతాదత్తానం జానన్మేదితి పుణ్యప్రతియోగిన్యన్యతతబ్దఃప్రయుక్తః । తస్మాద్భువనకాళికాపుణ్యవాచి. † పుణ్యమపిహి మోక్షవిరోధి । తత్కథమన్యతకల్పాత్







ఐతః శ్రూయతామిత్యారభ్యాభిధేయతే. † చిదచిన్నికే జగతి † చిదంతోవా జ్ఞససాగోచరస్వసంవేద్యస్వరూపభేదో జ్ఞానై కా కాతయా † అస్పృష్టప్రాకృతభేదోఽచినాశితేనాస్తిశబ్దవాచ్యః | అచిదంశస్తు చిదంశకర్తృనిమి త్తవరిణామభేదో వినాశీతి నాస్తిశబ్దాభిధేయః | ఉభయంతు పరబ్రహ్మభూతవాసుదేవశరీరతయా తదా త్తకమిత్యేతద్రూపం సంక్షేపేణాత్రాభిహితమ్.

౧౫౪. † తథాహి † \* ౧ యదమ్బువైష్ణవగికాయ స్తతో విప్రవసున్ధరా|పద్మాకారా సముద్భూతా పర్వతాభ్యాది సంయుతేత్య † మ్బునా విష్ణోశరీర తేనామ్బుపరిణామభూతం బ్రహ్మణ్యమపి విష్ణోగికాయః | † తస్యచ విష్ణురా త్తేతి † సకల శ్రుతిగతతాదాత్మ్యోపదేశోపబంధానాపస్య సామానాధికరణ్యస్య \* ౨ జ్యోతీంషి విష్ణురత్నారభ్య వత్సమాణస్య శరీరాత్తాభావనన నిబంధనమిత్యహ. † అస్తికాశాస్త్రే పూర్వమప్యేతదసకృదుక్తమ్ \* ౩ తాని సర్వాణి తద్వపుః \* ౪ త త్సంప్రసౌత హరేస్తనుః \* ౫ సవన పర్వభూతాత్తా విశ్వరూపో యతోఽవ్యయఇతి. తదిదం శరీరా త్తభావాయ త్తంతదా త్త్యం సామానాధికరణ్యేన వ్యవదిశ్యతే \* ౨ జ్యోతీంషి విష్ణురితి. † అత్రాస్త్యత్తకం నాస్త్యత్తకంచ జగదన్తర్గతం వస్తు

త్వమ్ - నాన్యరితి శక్త్యాధూం - మిత్యాత్వంవివాదన క్తం రూపాన్తరమాహ (చిదచిన్నికే) చిదచిన్నికే జగతీత్యసేన సంక్షేపశక్త్యా యతాం పున రిత్తుత పునశ్చిత్తో వ్యాఖ్యోతో భవతి. చిదచిన్తాత్తకే జగతి స్థూలరూపము క్తమ్ | తత్రైవ జగతి ఇదమపి రూపాన్తరం పునరవ్యుత్పత్తి తస్మాద్భః. † జ్ఞానాత్మా మాత్రమగోచరమ్ | సదసామా త్తనవేద్యం ఇత్యాదివాక్యోక్తం విశేషమాహ (చిదంతోవా జ్ఞససేతి) † \* దైవీతి నాఽతత్సద్విదర్శన ఇత్యాదివాక్యా నాం భేదనిషేధపరాణామర్థం వృద్ధి నిధాయాహ (అస్పృష్టేతి) యది చిదంశస్య జ్ఞానైకాకారత్వ మచిదంశస్య పరిణామాన్వదత్వంచ వివక్షితమ్ | తద్వర్త్య ప్తి నాస్తి సత్యానత్యాదిశబ్దవస్తు త్రిమిత్యన్వేన కిమర్థముచ్యత ఇతిచేత్. ఉచ్యతే - కాఖావిశేషేషు \* సచ్చ త్యచ్ఛాభవత్ \* విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచ సత్యంచాన్వతంచ సత్యమభవదిత్యాదివాక్యేష్యప్తి నాస్తి సత్యానత్యాదిశబ్దానాం శూన్యమాణానామసద్భిత్తాఖాగతానాంచ కిం జ్ఞానబాధ్యత్వా బా ధ్యతే ప్రవృత్తినిమి త్తభూతే | ఉత పరిణామిత్యన పరిణామిత్యే ఇతిశక్త్యాం నిరాకర్తం పరిణామిత్యపరిణామిత్యేవ నాస్తిస్త్యాదిశబ్దార్థః | సకు జ్ఞానబాధ్యత్వాబాధ్యతే ఇత్యధీతానధీతాఖ్యాగర్హణసార్థమితి. † పృథివ్యాదితత్వానాం సంఘాతవిశేషవస్థాయామేవ జీవం ప్రతి శరీరత్వం దృష్టమ్, సత్యేకకన్య. మమస్యవిశరీరాణామపి తావత్పరిణామిత్యావస్థాయామేవ శరీరత్వం దృష్టమ్ | సభిన్నాద్యవస్థాయామితి చిదచిత్తోగి ప్రత్యేకమవస్థావిశేషేషు భగవత్సరీరత్వాభావశక్త్యావ్యాప్తి త్యక్తమాహ (ఉచ్యమితి) చిదచిన్త్రాసమస్యాయనంబుత్వం నిష్క్రమ్యైవ భగవచ్ఛరీరమిత్యర్థః. నిష్క్రమ్యైవ భగ వచ్ఛరీరత్వప్రతిపాదనాద్భగవత్ ప్రతి శరీరత్వస్య నిరుపాధికతయా స్వరూపప్రాయ క్త్యం ఫలితమితి ముక్తావస్థాయామపి జీవస్య భగవచ్ఛరీరత్వసిద్ధిః. ఏతద్రూపమ్ - ఆయమాకారఇత్వర్థః.

౧౫౫. † ఏతదపవాదయతి (తథాహిత్యాదినా) దశశ్లోకాం న భగవదాత్మకత్వమసాధారణం ప్రతిపాద్యమ్ | తత్తు సర్వప్రకరణసాధారణమ్. అసాధారణ్యప్రతిపాద్యంతు ప్రకృతిపురుషవివేకవిషయ. కాస్త్రస్యోపసమదర్శోపబంధానాపరత్వాత్సాక్ష్యాదిమతవాప్యవృత్త్యర్థం సర్వప్రకరణేషు భగవదాత్మ కత్వమచ్యతే | అత్ర అసాధారణ్యప్రతిపాద్యగి ప్రకృతిపురుషవివేక వివేకభిప్రాయోహి పూర్వమను క్తం రూపాన్తరమిత్యుక్తమ్. భగవదాత్మకత్వస్య గ ర్భప్రకరణం సాధారణ్యంహి - పూర్వమప్యేతదసకృదుక్తమిత్యుత్తరత్రవ వత్సరే. † దశశ్లోకీనసామానాధికరణ్యం శరీరా త్తభావ నిబంధనమితి జ్ఞానయ తుం పూర్వశ్లోకముపాచితే (యదమ్బుసేతి) † ఋషిణాభిప్రేతం ఫలితమర్థమాహ (అమ్బునా విష్ణోరితి) సహి బాల్యావస్థాయాం శరీరభూతస్య వస్తు మోఽవస్థాన్తరే చేతనేన వ్యరూపైకత్వమస్తి | అపితు సర్వావస్థామపి తద్వస్తు శరీరమేవేతిభావః. † (తస్యచ విష్ణురా త్తేతి) అభిప్రేత్యేత్యర్థః. ఏవం రూపశరీరాత్తభావ ఇతివాద్యః. † (సకలశ్రుతిగతతాదాత్మ్యోపదేశోపబంధానాపస్య) అనధీతాఖ్యాన్యసి తాదాత్మ్యోపదేశో స్తి | తస్యాయమేవార్థఇతి జ్ఞాపనం తాదాత్మ్యోపదేశస్యాపబంధానామ్. యదాప్య - ప్రత్యక్షసకలశ్రుతిగతతాదాత్మ్యోపదేశోపబంధానామ అనధీతాఖ్యాను తద్విరుద్ధార్థప్రతి పాదనం నాస్తితి జ్ఞాపనమ్. అత్రఇతి శబ్దత్రయస్య - అసేన శ్లోకేన భగవానిమమర్థమభిప్రేత్య ఆయమర్థఇత్యాపేత్యస్యయప్రకారః. † సకేతమత్ర సమస్తీపుష్టిశ్లోకగతవ్యధికరణనిర్దేశేన వ్యష్టిశ్లోకగతసామానాధికరణ్యం శరీర శరీరభావనిబంధనమితి విజ్ఞాయతే | అపితు ప్రదేశాన్తరేషు వ్యష్టిప్రసస్థానాం భగవత్ప్రతి శరీరత్వమ్. సామానాధికరణ్యస్య శరీరశరీరభావనిబంధనత్వం చానకర్తృత్వోక్తమిత్యాహ (అస్తినితి) శరీరాత్తభావస్య సామానాధికరణ్యపేత్యత్వం కట్టోక్తమ్ \* విశ్వరూపో యతోఽవ్యయఇతి \* తథాఽన్యత్రాపి \* సర్వగత్వాదనన్తస్య సవహమమ్ \* సర్వం సమాప్నోషి తతోషి సర్వైత్యాది ద్రష్టవ్యమ్. తదిదమిత్యాదినా జ్యోతీంషీత్యాదిశ్లోకే పాదత్రయస్వార్థ ఉచ్యతే. సంబుష్టస్య భగవదాత్మకత్వముక్తమిత్యర్థః. \* ప్రధానాదివిశేషం చేతనాచేతనాత్మకమిత్యుక్తత్వత్ జ్యోతిరిత్యాదిశబ్దా స్సంబుష్టజీవాదినః. † అథ ఉత్తరశ్లోకసర్వత్వర్థం విశిష్టవాక్యా గ్ధామవాదేన చతుర్థపాదార్థం దర్శయతి (అత్రాస్త్యత్తకమితి) \* యదమ్బుసేతిత్యాదిశ్లోకేన వైయధికరణ్యేన సమస్త్యవస్థాచిదచిత్సాధారణాత్మకత్వ

[illegible]



† యన్మదేవం - తన్మాత్ జ్ఞానస్వరూపాత్తవ్యతిరక్తమచిన్మస్మకదావితీ వైదిత్ తేనలా ప్రాణవాన్యః - భవతీత్యాహ ౧౦  
 తన్మాన్మజ్ఞానమృతాతి. † అత్తాతు స్వప్రతి † జ్ఞానైకాకారితయా † దేవాదభిన్న చైవచిన్మదాః † దేవాదిన్మప్రకేత  
 హేతుభూతస్వకృత † వివిధః ప్రమాణదేవాది కేరభిన్నాత్మబుద్ధిః ప్రకతేన సాక్షిణ బలంబా యుగంబా రక్షః † రక్షేణాను  
 సందానం † నాత్మస్వరూపప్రయుక్తమిత్యాహ విజ్ఞానమేమితి. † అత్తవ్యరూపంతు † అత్తాహిత్ † తతః † తతః  
 చప్రకృతిస్వరూపహితమ్. † తతత్త్వ తత్త్వేయ క్తశోకమోహాలోభాన్యకేషకేయసంబంధం. † తదననయాపదయాన్మరయై  
 కమ్. † తతవన సదైకరూపమ్. † తచ్చనానుదేశకమితీతదాత్మ. † అతదాత్మకస్య సస్యచిన్మభావాదిత్యాహ † ౩  
 జ్ఞానం విశుద్ధమితి. † చిదంశస్సదైకరూపతయా స్వపదా ౭ చైకవాన్యః. అచిదంశస్త పదంబిహిమిత్యేన సస్వపదా నాశ  
 గర్భాతి స్వపదా నాస్తిశబ్దాభిధేయః. † ఏవంయూచిదచిదాత్మకః జగద్వాసుదేశకః. † తదాత్మకమితి జగద్వాహాత్మ్య  
 సమ్యగుక్తమిత్యాహ † ౩ సద్భావవనమితి. † అత్రి సత్త్వగుణత్యమితి. † ౪ యన్మదేవం ప్రకృత్యవస్థానంహాని.

నాయామపశ్యేత్. † శిశుర్భోకస్య ప్రథమాక్షః వ్యాసశ్చే (చంద్రాది). † (యన్తావంబూర్) బంశాబిన్యాదే - చతుష్టాదాన్యత్యవస్థానం. †  
 అచిన్మస్యకదేవ బస్యకాతకర్తృకత్వం. † తత్కర్తృవనోక్తమృత్యువో - నిత్యవాచిత్యా. † (తేనాన్మదాన్యతీ) సత్త్వైకకర్తృకత్వో నివర్త్యం. †  
 జ్ఞానవ్యతిరక్తస్య † తదేతదక్షయం నిత్యమిత్యాది నా నిత్యతేనాత్వస్య నిశేధస్యవేదాత్ - ముచ్యతేత్యర్థం. † కాన్మస్యవంబా చావ్యాశ్చేత  
 భావః. ప్రాగభావ ప్రభవంసాభావతతో ౭ చిదస్యగుణి నాస్తిశబ్దాభిధేయమనన్మదైకవాన్యత్యేచేత రవాన్యస్యైవస్వప్రకేతం. † విజ్ఞాన  
 త్యవ్యతిరక్తమన్మదా నాస్తి శబ్దాభిధేయమనన్మదైకవాన్యత్యే (చంద్రాత్మతీ) చంద్రో ౭ చిదప్రసంగమనం. † స్వప్ర - సస్వక  
 రీతేషు. † ఏకశబ్దం వ్యాసశ్చే (జ్ఞానైకాకారతేమితి) † ఏకోహిన్యన్మత్త్వస్య. † మదే ప్రాణవిచయమేకశబ్దం తాకైక్యం. † కనా  
 కారో విజ్ఞానకర్తృత్వం జ్ఞానత్వేపిత్యభిప్రాయోక్తం. † జ్ఞానైకాకారతేమితి. † భావప్రథాసూరితే. † జ్ఞానైకాకారతేమిత్వం. † స్వరూపతో భవ  
 తిశ్చావిశేషే జ్ఞానత్వం చవాచకమన్వారకంనాకారోహి. † వతి. † జ్ఞానైకాకారతేమిత్వం. † కర్తృత్వేన చత్వైకవికాగదుంభూతత్వాదిప్రకారానన్మ  
 † (దేవాదిభేదప్రత్యసీకస్వరూపావీతి) ఏకరూపత్వాశ్చేదప్రత్యసీకత్వమ్. † ఏకకర్తృత్వం వ్యాసశ్చే (దేవావీతి). † భేదశబ్దంనాహ (వివిధేతి) బుద్ధిశ్చేద  
 నిత్యకర్తృకత్వం. † బుద్ధీచ్ఛేదశ్చ అత్తన్యారోగ్యమాణ దేవాన్యకారరూపమయభేదాత్. † బంబా - దేవత్వాదిరూప్రకారవిశిష్టతయా అన్యకేతమ  
 త్యర్థం. † బంబాభావేదే ఏకశబ్దస్యాకారైక్యవర్త్యం స్పష్టమ్. † సతీతమర్థమాహ (నాత్మస్వరూప్రయుక్తమితి) దేవాదికమిత్యర్థం. † ఉపాధివిరా  
 తే కేవలం స్వరూపమిత్యే పేషాయా ముచ్యతేభోకం వ్యాసశ్చే (ఆత్మేతి) † విశుద్ధవనం వ్యాసశ్చే (కర్తృహితమితి). † విమలవనం వ్యాసశ్చే (తతప  
 తేతి) విమలవనవ్యాఖ్యానమితి స్పష్టికర్తృం మలరూపశబ్దం. † మలరూపచక్రకృతిస్వరూపమిత్యసే † వ్యాసకర్తృత్వే జ్ఞానమపాద్యతేమలప్రస్యా  
 ర్థోవత్. † కర్తృత్వయాదపనాన్మదేవమన్య కరీవసంబంధహితపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్. † భేదాని శ్రుతిః † అన్యథా రోమాణి నిమాయ పావం  
 చచ్చిఇవ రాహున్మఖాత్మీముద్య. † సాత్వా శరీరమకృతం కృతాత్మ ప్రమాల్బకమభిగంభవానీతి. † అపిహ పావం విరాయేత్కృత్వా సాత్వాశరీరం  
 త్యక్తిమ్. † ఉపరితపనాని వ్యాసశ్చే (తతశ్చేతి) తతపీత్యర్థం. † తేలోచ్చైరదేవత్వయాచిదశబ్దం. † నిరస్తాశేమిత్వా సస్యమిత్యర్థం. † ఏకమితివనం  
 వ్యాసశ్చే (ఉపవయాపనయాన్మదేవమితి) ఉపవయాపనయా - బుద్ధిశ్చే. † చిన్మత్వమ్ - సావయవత్వమ్. † సావయవత్వాభావాదేవ ఏకశబ్ద  
 నాచ్యత్యమ్. † నిరవయవత్వమేకత్వమిత్యర్థం. † (తతపీవనైకరూపమితి) నిరవయవత్వానవయవత్వప్రయుక్తబుద్ధిత్వయాచితమిత్యర్థం. † సామాన్య  
 కరణ్యం వ్యాసశ్చే (తచ్ఛేతి) † యదమ్ముచ్యేనగికాయః † అశేషయాత్రిత్యక్తత్వాచయమేవార్థః. † కయతోన్యదస్తీత్యేతవాన్యశ్చే (అతదితి) యతః  
 యస్తావాన్మదేవాత్. † అన్యత్ - స్వపర్యవసీతంబస్తు. † నాస్తీత్యర్థః. † మన్వా - వాసుదేవాదితీ పవమధ్యభృత్యయోజనా. † వాసుదేవాన్మన్వాస్తీతి  
 యతః - తతఇత్యర్థం. † అన్యం యోజనాయాం తద్భట్టం ప్రసిద్ధపరామర్శి. † అతోప భూప్రయోజనా సాధీయసీ - తస్యైతస్య యస్యైత్రపతినిర్దేశ  
 రూపత్వస్యానసాత్మత్వస్యవైవాధ్యైకానాపేక్షిత్యచ్చ. † జ్ఞానవ్యసీపా యవాత్రితి శ్లోకా చిదచత్వాధారాత్. † వన్మస్తీత్యాదిసాధ్యోకత్వయవది  
 దసాధారణమ్. † విజ్ఞానమిత్యాదిసార్థజ్ఞోకత్వసాధారణాతి విభాగః - సవరమితిముక్తం తస్మైమేవాత్రిత్యభిప్రాయో సవభవత్యత్వస్యర్థముక్తమ్.  
 † తత్ర యథాకాశద్వార్థమాహ (చిదంశాతి) యథా - యేన ప్రకారేణ పరిణామత్వానపరిణామత్వయాహేణ - సజ్జానభాగ్యత్వభాగ్యత్వరూపేత్యర్థం.  
 † (ఏవంరూపేతి) శరీరశరీరభావరూపేణ యేన ప్రకారేణ భగననాత్తకత్వం సతు స్వరూపైకేనైత్యర్థం. † శ్లోకే యథాకాశప్రతియోగ్యనంశర్థం. † సత్త్వం  
 జ్ఞానం అసత్త్వమన్యచ్చ యథా ౭ వీతితం - ఏవం సద్భావ ఉక్తత్వస్యవైవాధ్యైకతే. † అతస్మాత్సత్త్వశబ్దాచ్యత్యే నిరసహకారవిజ్ఞానమిత్యే  
 భగవదాత్తకత్వంచ యథాశబ్దవివక్షితం భవతి. † అన్యదుపక్రా ప్రమన్యమనంబూతం భవతి. † అస్తి నాస్తిశబ్దేనాసక్తమన్య తత్త్వశబ్దేనావసంబంధరా  
 దిత్యతాహ (అతేతి) ఉపక్రమనంబంధరాశ్చబ్దా ప్రసంగికత్వం అయమభిప్రాయః - అస్యేవస్తిశబ్దేషు క్యవిధేనం శ్రుతేషు తేజామసి ప్రబుత్తిమి

† ఏతత్ సజ్జనై కాకారతయా సముమశబ్దగోచరస్వరూపభేదమేవా † చిన్నిశ్రం భువనాశ్రితం దేవమనుష్యాదిరూపేణ  
 † ఉమ్యగ్యైవహారాన్వేషణం యద్యదతే | తత్ర హేతుకకర్తవేత్తు కమిత్యాహ \* ౧ ఏతత్తుయదితి. † తదేవ విమణోతి  
 \* ౨ యజ్ఞగోపశుతితి. † జగద్యాథా త్త్యజ్ఞానప్రయోజనం మోక్షోపాయయతనమిత్యాహ \* ౩ యచ్చైతదితి.

౧౫౫. † అత్ర నిర్విశేషే పరే బ్రహ్మణీ తదాశ్రయే సదసదనిర్వచనీయేచాజ్ఞానే, జగత్సత్త్వత్వితత్వేనచావా) ను  
 గుణం కించిదపి పదం నదృశ్యతే | † అస్తి నాస్తి శబ్దాభిధేయం చిదచిదాత్మకం కృత్స్నం జగత్. † పరమస్య పరేశస్య పరస్య  
 బ్రహ్మణో విష్ణోః కాయత్వేన తదాత్మకమ్ | జ్ఞానైకాకారస్యాత్మనా దేవాదివివిధాకారానుభవే చిత్పరిణామేచ హేతు  
 స్వస్థుయాథా త్త్యజ్ఞాన విరోధితే త్రజ్ఞానాం కర్తవేతి ప్రతిపాదనాత్ † అస్తి నాస్తి సత్యాసత్యతత్త్వానాంచ సదసదనిర్వచనీ  
 యవ స్వభిధానానామధ్యాచ్ఛ † నాస్యసత్యతత్త్వావస్థిసత్యతత్త్వవిరోధినా | † అతశ్చతాభ్యామనత్త్వంహి ప్రతీయతే |  
 నానిర్వచనీయత్వమ్ | † అత్రచాచిదస్థుని నాస్యసత్యతత్త్వావస్థుచ్యుత్వమిథ్యాత్వవరా ప్రయుక్తా | అపితు వినాశితత్వవరా  
 † \* ౪ వ స్వస్థికిమ్ \* ౫ మహీభుటత్వమిత్యత్రాపి వినాశితత్వమేవ హ్యుపపాదితమ్. ననిష్ప్రమాణకత్వం జ్ఞానబాధ్యత్వం  
 వా! † ఏకేనాకారేణైక స్థికాకారేననుభూతస్య కాలాంతరే పరిణామవిశేషేణాస్యభోపలభ్యా నాస్తిత్వోపపాదనాత్.  
 † తుచ్ఛత్వంహి ప్రమాణసంబద్ధానర్హత్వమ్. బాధోపి యద్దేశకాలాదిసంబద్ధితయా యదస్తీత్యుపలబ్ధమ్ | తస్య తద్దేశ  
 కాలాది సంబద్ధితయా నాస్తీత్యుపలబ్ధిః. నతు కాలాంతరే అనుభూతస్య కాలాంతరే † పరిణామాది నా స్తీత్యుపలబ్ధిః.  
 † కాలభేదేన విరోధాభావాత్. † అతో నమిథ్యాత్వమ్.

త్వమేవేతేతి. † ఉత్తరార్ధసార్ధమాహ (ఏతదితి) † \* ప్రత్యస్తమితభేదమ్ \* అగోచరం వచసామిత్యనయారంభమభిప్రేత్యాహ (జ్ఞానైకాకారతయా  
 సముమశబ్దగోచరస్వరూపభేదమితి) ఏవకారేణ విరోధమృచితః. † భువనాశ్రితత్వస్య ఘటకం పదమాహ (అచిన్నిశ్రమితి) భువనాశ్రితమ్ - అజ్ఞాన్తి  
 ర్గతమ్. భోగస్థానతమిత్యర్థః. † సంవృతహరశబ్దం వ్యాచక్షే (సమ్యగ్యైవహారాన్వేషణమితి) సమ్యక్పజ్ఞానస్పృశ్యపరః. † తత్కర్తృకమిత్యాకాంక్షా  
 యాముత్తశ్శోకస్య తద్వివరణగత్యమాహ (తదేవవిమణోతీతి) స్వర్గమయశ్చకామః - స్వర్గమయేచ్ఛేత్సర్వః. ఫలస్య వత్త్యమాణత్వాదేవతాయాగి ఫల  
 స్వన యజ్ఞస్య త్వేన సాధ్యత్వేన కర్తా సర్వాపి. ఇత్యాదిశబ్దేన దానహేతుమాదికం పాపం చోక్తంభవతి. భూరాదిశబ్దేన పాపఫలమప్యుక్తంభవతి.  
 ఏకాన్వికరయంతో యజ్ఞ ఏకం కర్త - ఏవంవిధమజ్ఞాత్తకం | దానహేతుమాద్యాత్తకంచ కర్తృత్ర హేతుః. అత్రేతమార్గదృష్టమ్ - తైత్తిరీకాశ్రిత  
 మార్గా ఇర్ణాశ్రమః - తేషామృష్టమిత్యర్థః. † అనస్తర్జ్ఞోకార్థమాహ (జగదితి) కర్తవ్యస్యస్వర్వత్రప్రవతీహి. యవాన్ - కర్తవ్యోహి సర్వత్ర ప్రవతి |  
 తస్మాదేవతరూపిత్వార్థః. విశిత్తమహి సర్వత్ర కారాగృహే చరతి - అతస్తస్మిన్చనాయ యతేతిభావః. గ్రుహమచలం నదైకరూపం - స్వరూపతో  
 గుణతైత్త్వకరూపమిత్యర్థః. యవాన్ - స్వరూపవోగుణవో రూపతత్త్వైకరూపమిత్యర్థః. తస్మాన్నైతదేవమితి పూర్వేణాన్వయః.

౧౫౬. † ఏవం శ్లోకానాం స్తోత్రార్థానుగుణ్యముపపాద్యతే శ్లోకార్థాననుగుణ్యముపపాదయతి (అత్రేత్యాది నా). † కించిదపి పదం నదృశ్యతత్వతి  
 నిపాద్యమ్ | నాస్తినిర్విశేషాస్సామానాధికరణ్యముజ్ఞానవాచివచనాతం చానుగుణమితిచేత్త్రతాహ (అస్తీతి). † (పరమస్యేత్యాది) పరమపరేశాదిశబ్దా  
 నాం భవత్వే ముఖ్యాన్తాసిద్ధిరితి భావః. † హేత్వస్తరంచాహ (అస్తి నాస్తి సత్యాసత్యేతి) ప్రథమశ్చస్త్యర్థః. స్తోత్రయోగనాయా మనుగుణస్య  
 శబ్దస్య పరమత్మననుగుణ్యరూపం వైషమ్యముస్తీతిభావః. అస్తీసత్యశబ్దా దృష్టాన్తార్థో యథా అస్తి సత్యశబ్దా ననద్విలక్షణపరా | తథా నాస్యసత్య  
 శబ్దాపి నానద్విలక్షణపరామిత్యర్థః. † కథమనిర్వచనీయవ స్వభిధానానామధ్యమిత్యత్రాహ (నాస్తీతి) అర్థవాన్రణో విరోధః. † తత్పరిమిత్యత్రాహ  
 (అతశ్చేతి) యవాన్ - అనిర్వచనీయవ స్వభిధానానామధ్యమితి పున్రస్తీత్యర్థభావ ఉక్తః | పరస్పరవిరుద్ధార్థత్వముత్రహేత్వస్తరతయోక్తమ్. చస్యము  
 చ్చయే. † తథాపి సత్త్వాభావాత్తుభ్యుత్సం మిథ్యాత్వం చైత్రం భవతీతి చేత్త్రతాహ (అతేతి). † కథం వినాశిత్యుపరామిత్యత్రాహ (వస్తితి). † వినాశిత్యమే  
 వహిమిథ్యాత్వమితి శక్త్యాం వినాశిత్యస్వరూపం శోధయతి (ఏకేనేతి). † ఏకేనాకారేణ కాలాంతరేనుభూతస్య కాలాంతరే ఆకారాంతరేణోపలబ్ధి  
 రస్తు | తతఃకథంవినాశిత్యం తుచ్ఛత్వమిథ్యాత్వవ్యాప్త్యుత్పత్తి శక్త్యాం తుచ్ఛత్వాది స్వరూపం శోధయతి (తుచ్ఛత్వంహి). † (పరిణామాది నేతి)  
 పరిణామశబ్దః పరిణామసామాన్యరూప తద్విశేషపరశ్చ. యథా వాచశబ్దస్సర్వకథాసాధారణో వీతిరాగకథామాత్రపరశ్చ తద్వత్. అత్రాయం పరిణామ  
 శబ్దో వర్థమానావర్థమాపి \* పరిణామర్థజన్మిరితి ప్రయోగాత్ \* యత్తు కాలాంతరేణాపి నాస్యసంజ్ఞాముపైతివై | పరిణామాదిసంభూతామితి  
 వత్త్యమాణమనకటాక్షేణైవముక్తమ్. పరిణామశబ్దస్య వికారమాత్రపరత్వే ఆదిశబ్దః ప్రదేశాంతరగమనపరిః. † కాలాంతరానుభూతస్య కాలాంతరే నా  
 స్తీత్యుపలబ్ధిః కథం నబాధ్యత్యత్రాహ (కాలభేదేనేతి). † విరోధేనా బాధః | బాధ్యత్వంహి మిథ్యాత్వమిత్యభిప్రాయేణాహ (అతశ్చేతి).





ఋత్యుతాస్తే భవన్తిత్యాద్యనేక వాక్యవిరోధాత్. † బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వాదేవ సర్వాణ్యపి వాక్యాని సవిశేషజ్ఞానాదేవ మోక్షం వదన్తి † శోధకవాక్యస్యపి సవిశేషమేవ బ్రహ్మ ప్రతిపాదయన్తిత్వమ్.

౧౧౮. † \* ౧ తత్త్వమస్మాదివాక్యేషు సామానాధికరణ్యం † ననిర్వశేషవస్త్వైక్యపరమ్ | † తత్త్వమ్మదయోస్సవి శేషబ్రహ్మభిధాయిత్యాత్ | † తత్త్వదంహి సర్వజ్ఞం సత్యసంజ్ఞల్పం జగత్కారణం బ్రహ్మ పరామృతతి † \* ౨ తద్వైత్తత బహు స్వామిత్యాదిషు తస్యైవ ప్రకృతత్వాత్ | † తత్సమానాధికరణం త్వమ్మదంచ † అచిద్విశిష్ట జీవశరీరకం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయతి † ప్రకారద్యయావస్థితైకవస్తుపరత్వా త్సామానాధికరణ్యస్య. † ప్రకారద్యయపరిత్యాగే ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాసంభవేన నామానాధికరణ్యమేవ పరిత్యక్తంస్యాత్. † ద్వయోగిపదయోగ్లక్షణాచ. † సోయం దేవదత్తత్యత్రాపి నలక్షణా | † భూత జ్ఞానసోపాపాయత్వం తద్వ్యవధానేన స్యాత్ | † యద్య-సగుణజ్ఞానోపాపాయత్వపరవాక్యేపి సగుణత్వే తాత్పర్యమ్ - వస్తుమాత్రమేవ లక్ష్యత ఇతిచేత్త త్రాహ (ప్రకారద్యయేతి) చద్విద్యాదివస్తిపి సగుణవిషయతోపాదనాద్భక్త్యావస్థితస్యరూపవిషయజ్ఞానస్యైవ మోక్షోపాయత్వాత్సాపి సవిశేషజ్ఞానోపా పాయత్వపరాణీత్యర్థః. † తద్విశోధకవాక్యైర్విరోధఇత్యత్రాహ (శోధకేతి).

౧౧౯. † పంచజ్ఞానస్య నిర్వశేషవిషయత్వం తద్విషదధవచసోపాపాదేన ప్రతిష్ఠితమ్. అథ తత్త్వమస్మాది సామానాధికరణ్యాన్యథానుపప త్త్యా నిర్వశేషజ్ఞానమేవోపాపాయతి క్కా-యాయ తస్య జీవచక్రైక్యవిషయత్వం వ్యవదన్తితి (తత్త్వమస్మాదీతి) † శోధకవాక్యేషు సామానాధికరణ్య మతదాన్యవృత్తిముఖేన వస్తైక్యపరం \* తత్త్వమస్మాదిషు జీవబ్రహ్మోపామానాధికరణ్యమప్యయముఖేనాపలక్షితవస్తైక్యపరం - అచిద్బ్రహ్మో ప్త్య \* సర్వం ఖర్బిదం బ్రహ్మేత్యాదీనామత్త్వైక్యరూపాహోపదేన సామానాధికరణ్యమ్. \* జ్యోతీంపి విష్ణురత్నాదా బాహ్యమితి చతుర్థాహి పన్నె స్సామానాధికరణ్యం తత్ర తత్రాధ్యక్షితమ్. తత్ర \* తత్త్వమస్మాదివాక్యే అన్వయముఖేన వస్తుమాత్రపరత్వం గత్యభావే బాధార్థత్యంచాశ్చ్యన్త నిరా క్రియతే. తత్ర ప్రథమం వస్తైక్యపరత్వం దూషయితుమాహ (ననిర్వశేషవస్తైక్యపరమితి) † మత ఇత్యత్రాహ (తత్త్వమితి) † తచ్చ కథమిత్యత్రాహ (చత్వరంహీతి) హిస్తేతా. † సర్వజ్ఞత్వాదిగుణప్రతిపాదనం కథమిత్యత్రాహ (తద్వైత్తతేతి) తచ్చబ్రహ్మ ప్రకృతసర్వాకార విశిష్టవస్తుపరామర్శిత్వం వ్యవ త్త్య త్తిసిద్ధమ్. యథా-నుక్తా శోధనాక్షీ మదీయా పూర్ణశృంగ్లా ఘటోద్ధీ గాస్తామానయేతి. నను-గాస్త్యితి తామానయేత్యాదా అనయనాదిక్రియాన ధ్మస్థిత్యాది విశేషా విసురవస్తుపరామర్శిత్వం దృశ్యతే. తచ్చముఖ్యం. నై-మ్-అనయనసమకాలాన్వయాయోగ్యేనాపి స్థిత్యాది విశేషణేన పూర్వకాలై శిష్ట్యస్య విషక్షితత్వాత్ - అన్యథా ధావతోగి గోపీష్టస్థానయనప్రసంగః. విశేషణం విశేష్యవస్తుని యథాన్వయార్హమ్. తథానిత్యస్య తస్మాదపరిత్యా గోహి విషక్షితత్వమ్. ప్రకృతసర్వవిశేషణేషు ఏకస్యాపి పరత్వాగే ప్రకృతత్వమేవ హీయేత. ఘట్టా శోధనాక్షీ మదీయా పూర్ణశృంగ్లా ఘటోద్ధీ గా స్తామానయేతుక్తే తాక్షే ర్వితరసమప్రవిశేషణాన్వితవ్యక్త్యానయనేపి ప్రకృతస్య క్తేరానీతత్వాభావాత్ అతస్సవిశేషే ప్రకృతే నిర్వశేషస్య ప్రకృతత్వం దూరోత్పాదితమ్. నచ ప్రకృతసర్వవిశేషణపరత్వాగేపి ధర్మైక్యేన ప్రకృతత్వసిద్ధిః సర్వాకారప్రమాణే ప్రతిసంధానానర్హత్వాత్ - నన్యపరతే ఘ టో స్థి తమానయేతుక్తే ఘటత్వాదివిషయాయా మృచ్ఛాత్రస్య సిద్ధిః ప్రకృతత్వసిద్ధిః. కథమేకాకారపరిత్యాగేవ్యసంభవత్ప్రకృతత్వం సర్వాకారపరి త్యాగే సంభవతి. అథావీయకత్వప్రమాణేపి కనకం ప్రతిసంధీయత ఇతిచేత్. సత్యమ్-ప్రత్యక్షేణ. తచ్చబ్రహ్మ ప్రకృతాకారప్రమాణే ప్రతిసంధానమేవ జనయితుం నశక్నోతి. అతఏవమి యదజ్ఞానీయకం తమానయేతుక్తే కనకమాత్రం నానీయతే. అతేప్రకృతసర్వాకారప్రమాణే ప్రతిసంధానానర్హస్య వస్తునని ప్రకృతత్వమేవ నాస్తీతి తచ్చబ్రహ్మ వస్తుమాత్రపరత్వం లాక్షణికం స్యాత్. † తత్సదోపస్థాపితసార్వజ్ఞ్యాదీనాం త్వమ్మదోపస్థాపితాజ్ఞాత్వాదీ నాంచ విరోధాన్విర్విశేషపరత్వమితిచేత్ - తత్రాహ (తత్సమానాధికరణమితి) ఘటస్య శుక్లత్వాద్యదివ్యధికరణవాక్యేషుధర్మవాదిపదస్య ధర్మిపరస్య త్యాభావాత్సాన్వయత్వత్తర్థం తత్సమానాధికరణమితుక్తమ్. † (అచిద్విశిష్టజీవశరీరకమితి) అజ్ఞత్వాదిగుణానాం సర్వజ్ఞత్వాదిగుణకే పరమాత్మని విరోధస్సద్వాదకతయా పరిపూరితత్వార్థః. త్వమ్మదప్రవృత్తినిమిత్తవంభోధనీయార్థత్వరూపాభిముఖ్యవిశేష ప్రయోజకోపలక్షణాభిప్రాయేణ అచి ద్విశిష్టజీవేత్యుక్తమ్. † సమానాధికరణత్వేనతి కథం త్వమ్మదం జీవవిష్టబ్రహ్మపరమిత్యత్రాహ (ప్రకారద్యయేతి) ప్రకారద్యయావస్థితమ్ - ప్ర కారద్యయవిశిష్టమ్. ప్రకృతతత్త్వంవదప్రవృత్తినిమిత్తపరః | ప్రకారద్యయశబ్దోన్మానవ్యస్య నివర్తకః | నతు ప్రకారత్రిత్యాద్యస్యవచ్చేదపరః. † తదుపపాదయతి (ప్రకారద్యయపరిత్యాగితి) † దూషణా న్తరమాహ (ద్వియోగితి) అవిరోధేన ముఖ్యకయా నిర్వాహే సంభవత్వైకస్యాపి పదస్య లక్షణానుక్తా - విరోధేనత్యక్తేకపదలక్షణయోవావిరోధస్థితీతి పదద్వయలక్షణానుపపన్నేత్యర్థః. † నను-పదద్వయలక్షణా నదూషణమ్ - సో యం దేవదత్తత్యాదిషు దృష్ట్యాత్. † తత్రేవ దేశకాలవిశిష్టాకార దేశకాలాన్తరాన్వయవిరోధాల్లాక్షణికమేవ పదద్వయం తత్రాహ (సోయమితి) † కిమేవ్య దేశద్వయసంబంధే విరోధః. ఉత కాలద్వయసంబంధితి ఏకల్పముభిప్రేత్యాహ (భూతేతి) సహ విశిష్టాకారే విశేషణాన్తరాన్వయః | అపీతు విశేష్యమాత్రే - అతేకాలద్వయసంబంధా నవిరుద్ధే. యది విరుద్ధః - తద్వి. జాధోక్తం లక్షణికత్వమేవాపద్యేత | అనేకకాలపాద్య [క] ధ) ర్మవిధానం

న ప్రమాదకాలసంబంధితయైత్యవత్తిత్వవిరోధాత్. + దేశభేదవిరోధశ్చ కాలభేదే సహితః. + తత్తదైత్యతాను  
స్వామిత్వపక్రమవిరోధశ్చ. + ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానంచ సమబుతే. + జ్ఞానస్వరూపస్య నిర్వచనబోధనసర్వ  
జ్ఞస్య సమస్తకల్యాణగుణాత్మకస్వాజ్ఞానంతతాత్పర్యానైపుణ్యపాఠాశ్రయత్వంచ భవతి. + బాధాశ్చేదనామానాధికర  
ణస్య త్వంతత్వదయో రధిష్ఠానలక్షణా నివృత్తిలక్షణాచేతి లక్షణాదయస్తవ దోషాః.

౧౧౯. + ఇయాంసువిశేషః. + నేన రజతమితి వదంతిష్యన్వైవ బాధస్యాగత్యా పరికల్పనమ్. + తత్ప్రదేనా  
ధిష్ఠానాతిరేకధర్మానుపస్థాపనేన బాధానుపపత్తిశ్చ. + అధిష్ఠానంతు ప్రాక్రిహితమతిరోహితస్వరూపం తత్ప్రదేనోపస్థాప్య  
తథాచేతన్న. + ప్రాగధిష్ఠానాప్రకాశే తదాశ్రయభ్రమబాధయోరసంభవాత్. + భ్రమాశ్రయమధిష్ఠానమతిరోహితమితి  
ఫలప్రాప్తిశ్చ సానుబద్ధ్యంతామితి భావః. + (దేశభేదేతి) యద్యేకస్య దేశస్వయంబుధిరోధతత్త్వివిధ్యక్రమం తద్దేనానివిధిరోధపర్యంతే త్య  
భిజ్ఞావిరోధశ్చేతిభావః. యాగవద్యం కథం సంభవతీతీయేద్యంతే దేశస్వయంబుధిశ్చ కాలస్వయంబుధిస్యచ కయగపద్యానఃతత్త్వంతిపత్తేరేపి యా  
గవద్యమిత్యంతిను దేశస్వయకాలస్వయంబుధిం క్రమభావమేవ దృశ్యుతిఅతో నిరోధః. అన్యథా-అతితానాగతవిషయజ్ఞానేవ్యవహారాగతవిష  
యయోర్యప్రమానత్వం జ్ఞానస్వాతీతానాగతత్వంవాచనశ్చేతి. + మామజా ప్రపంచస్వాహ (తదైత్యతేతి) ఉపక్రమాధికరణే చ్యుతప్రమాణ్యముక్త  
మితిభావః. + ఉచ్యతమాగక్రమే విశ్వస్య ప్రతిపన్నత్వాన్మృత్యుకమవిరోధః. + ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞావాక్యంపి తదైత్యతవసానుమితి  
వాక్యాత్సర్వమిత్యత్రాహ (ఏకవిజ్ఞానేనేతి) తత్ర నిమిత్తత్వోపాదానత్వతదనుగూణాన్వజ్ఞానస్వకత్వావిగుణిత్వేతిత్యర్థం. విజ్ఞమేన కాంచం తదేవ  
స్థూలావస్థం కార్యమితి ద్రవ్యాస్తరత్యాభావాత్కాన్వనేన కార్యజ్ఞానముసంబంధితే. మృషావాచిన్య కారణజ్ఞానే కార్యస్య విషయతయా ప్రార్థితౌ  
అభిమతశ్చేద్యిరోధః. సత్యవిషయజ్ఞానే మిథ్యాద్యస్య విషయత్వాదయాత్. మిథ్యాత్వేనేత్యన్యాయాచ్యుతస్యాత్. అచ్యుతస్య త్వజ్ఞాతే జ్ఞాతప్రస్య  
వహరోచమఖ్యస్యాత్. అతోర్దత్తుత్వవ ప్రతిజ్ఞావాక్యం స్యరచమ్. + ప్రత్యక్షరూపిరోధమాహ (జ్ఞానస్వరూపస్యేతి) జ్ఞానస్వరూపస్య సర్వజ్ఞస్యే  
త్వనేన భద్ధిర్ధర్మాత్మానే వివక్షితే. సర్వజ్ఞస్వాజ్ఞానం - నిర్వచనబోధనసర్వ సమస్తకల్యాణగుణాత్మకస్య అనన్తాపురుషార్థాశ్రయత్వమితిరోధం.  
జ్ఞానస్వరూపస్యేతి నేన తిరోధానానుపపత్తిశ్చనుచితా. + ఇథే సామానాధికరణ్యస్య నిర్విశేషవైవిధ్యకరత్వం మాపిత్వమ్. అథ బాధార్థ్యం మాప  
యతి (బాధార్థ్యేచేతి) రజ్జునర్పణేయమరూపబాధార్థం సామానాధికరణ్యమేవ నాస్తి - సామానాధికరణ్య ఏకస్థితివిశేష్య ప్రకారవ్యయో  
పస్థాపకతయా బాధార్థ్యవిరోధాత్. అతరీపదప్రయముఖ్యాన్యత్వేనభిమతే బాధార్థం సామానాధికరణ్యం నసిద్ధ్యేత్. + సర్వజ్ఞదేన సజ్జగం లక్ష  
యత్వా అనోపరజ్ఞాంతి నిర్వాహం దృష్టాస్తవాక్యస్యాశ్చర్మాదాహ్వానికవాక్యస్య తతోన్యధికం మామగమాహ (బాధార్థ్యేచేతి) త్వంతత్వదయో  
రిత్యత్ర సక్రమవివక్షా. తత్త్వదవధిష్ఠానమాత్రం లక్షయతి. త్వంపదం బేదభావవివృత్తిః లక్షయతి. యద్వా-త్వమ్ప్రదేనాధిష్ఠానలక్షణా - తత్ప్రదేన  
నివృత్తిలక్షణా. అదిశద్దేన సామానాధికరణ్యలక్షణసాని ఉపక్రమ విరోధః, ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానసమత్తిః, ప్రత్యక్షరూపిరోధ, శ్చేతి  
దూషణాని వివక్షితాని.

౧౧౯. + ఉత్తదృష్టాస్తాదులక్ష్యసామానాధికరణ్యాన్వ మామగుతాధికమిత్యాహ (ఇయాంసువిశేషఇతి) బాధార్థ్యే విశేషః సమాన్విత  
దూషణసాని. అపితు తైస్సహ వక్ష్యమాణాధికమామద్వయాపాతవన విశేషఇత్యర్థః. + అధికం మామగమాహ (నేనరజతమితివదంతిష్యన్వైవ  
బాధస్యాగత్యాపరికల్పనమితి) శుక్తిరేవ రజతమిత్యత్ర ప్రమాణాన్తరేణ నేనరజతమితి బాధస్య ప్రతిపన్నత్వాద్వాదకల్పనమ్. అత్రబాధస్య అప్రతిప  
న్నత్వేపక్ష్యాత్ బాధకల్పనమిత్యర్థః. + (తత్ప్రదేనాధిష్ఠానాతిరేకధర్మానుపస్థాపనేన బాధానుపపత్తిశ్చేతి) శుక్తిరేవ రజతమిత్యత్ర శుక్తిత్వరూపం విరు  
ద్ధగర్భం శబ్దవత్పాపస్థాపయతి. అతస్తత్ర బాధకల్పనమ్. అత్రత్వధిష్ఠానమాత్రం లక్షయతా తత్ప్రదేన తత్త్వవత్ప్రపన్నధర్మానుపస్థాపనాద్వాదకల్పన  
మనుపపన్నమిత్యర్థః. + విరోధపరకారార్థం లక్షణాచేదన్యతరపదలక్షణేన విరోధపరకారాయామ - తదా నవిశేషత్వప్రసక్త ఇతిచార్థసిద్ధిమ్. ప్రమాణా  
న్తరేణ బాధస్య ప్రతిపన్నత్వాచ్ఛదేన విరుద్ధగర్భోపస్థాపనాచ్చ బాధకల్పనమ్ - అత్రతూదయాభావాత్తదనుపపన్నమిత్తుక్తమ్. తత్ర విరుద్ధాకారోప  
స్థాపనం శబ్దతే (అధిష్ఠానంత్వేతి) తదధిష్ఠానమతిరోహితస్వరూపం యథావశితే తథోపస్థాపనత్వత్యితి క్రియావిశేషమమ్. అప్రకారవిరోధప్రకాశసంహి  
బాధకల్పనం - సతుద్ధర్మోపస్థాపనమేవ బాధకల్పనమితి నియమాస్తి - అతస్తత్ప్రదేన ప్రాగప్రకారే విరోధధిష్ఠానవ్యయోప్రకాశనాద్వాదకల్పన  
మిత్యర్థః. + అత్రాహ (నేతి). + కిం విరోధరూపమధిష్ఠానం ప్రకాశతే - ఉతనేతి విశ్వస్య అప్రకాశపక్షే దూషణమాహ (అధిష్ఠానేతి) తదాశ్రయే  
త్వాశ్రయశబ్దో విషయవరః. యద్వా-తదధిష్ఠానకర్మమబాధయారిత్యర్థః. + ప్రకాశపక్షం శబ్దతే (భిమేతి) భ్రమాశ్రయమధిష్ఠానమిత్యత్ర పాఠో  
నిరీక్షణీయః. అశ్రయశబ్దో విషయవరః. భ్రమాశ్రయమిత్యత్ర భ్రమస్వాశ్రయం విషయోకరణం యతేతి వైయధికరణ్యేనా, భ్రమ అశ్రయ అశ్రయ  
తేయస్సమృద్ధసియో యేనేతి సామానాధికరణ్యేనా కథంవిద్యమాప్రసాద్యమపి నిర్విధిం కన్యమ్. ఆరోప్యా కారాధికరణభూతమధిష్ఠానమితివాద్ధ.

చేత్ | తదేవాధిష్ఠానస్వరూపం భ్రమవిరోధీతి తత్ప్రకాశే సుతరాం సతదాశ్రయభీమబాధా. † అహోఽధిష్ఠానాతిశేష  
పారమార్థికధర్మతత్త్వోధానానభ్యుపగమే భ్రాన్తిబాధా దురుపపాదా. † అధిష్ఠానేహి పురుషమాత్రాకారే ప్రతీయమానే  
తదతిశేషే పారమార్థికే రాజత్వే తిరోహితే సత్వేన వ్యాధత్యభిముః. రాజత్వోపదేశేనచ తన్నివృత్తిర్భవతి | నాధిష్ఠానమా  
త్రోపదేశేన | తస్య ప్రకాశమానత్వేనానుపదేశ్యత్వాత్ | భిమానుపమద్విత్వాచ్చ.

౧౬౦. † జీవశరీరక జగత్కారణబ్రహ్మపరత్వే ముఖ్యవృత్తం పదద్వయమ్ | † ప్రకారద్వయవిప్లవనస్తుప్రతిపాద  
నేన సామానాధికరణ్యంచ సిద్ధమ్. నిరస్తనిఖలదోషస్య సమస్తకల్యాణగుణా త్తకస్య బ్రహ్మణో జీవాన్తిర్యామిత్యపైస్య  
శ్వర్య మవరం ప్రతిపాదితం భవతి. † ఉపక్రమానుకూలతాచ | ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపత్తిశ్చ. † సూక్ష్మచిదచి  
ద్వస్తుశరీరస్సైవ బ్రహ్మాస్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరత్వేన కార్యత్వాత్. † \* ౧ తమిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరమ్ \* ౨  
పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే \* ౩ అవహతపాచ్ఛా \* ౩ సత్యకామసత్యసజ్జల్పత్యాదిశ్రుత్య ప్రచారోధశ్చ.

౧౬౧. † \* ర త త్త్వమునీత్యత్రోద్దేశ్యోపాదేయవిభాగగత్యధిమితీచేత్. † నాత్ర కించిదుద్దిశ్య కిమపి విధీయతే |  
భిమాశ్రయత్వాదిరోహితమితీచేద్దిత్యర్థః. † దూషయతి (తదేవేతి) కిమదమధిష్ఠానం విరోధిరూపమ్ - ఉతావిరోధీతి వికల్పాభిప్రాయేణ విరోధీతి  
పక్షే దూషణముక్తమ్. అవిరోధిత్యపక్షే బాధకల్పనానుపపత్తిః - భ్రమానుచ్ఛేదశ్చేతి దూషణం స్వప్రవితి నతరుక్తమ్. † (అత్యంతి) పారమార్థికశబ్దాన్యా  
యమభిప్రాయః - భ్రమవిరోధ్యాకారస్య అపారమార్థికత్వే అధ్యక్షరూపమేన సత్యం స్యాత్. యథాశక్తిత్వపారమార్థ్య రజతత్వం సత్యంభవతీతి.  
యదిచిదోద్యమః. విరోధ్యాకారస్యపారమార్థ్యేనాభి భిమనివృత్తిరసమవ్యతే | యథా - పరాశ్రవ్యమియమరాజభిమనతో భిమనస్య వృద్ధిమయ  
భ్రమరభ్రమేణ పరాశ్రవ్యం స్థిరమతః పరాశ్రవ్యమయదావభ్రమో వృద్ధిమయభ్రమరభ్రమశ్చనివృత్తిత్యతి. యథాహుః \* భ్రమరీ భ్రమరభ్రమేణ  
వృన్తే యదావభ్రమరభ్రమేణపరాశ్రవ్యమితి. తదయముక్తమ్ - తత్రాపి పరమార్థవిరోధ్యాకారేణైవ భ్రమవిషయనివృత్తే | దావత్వవిరోధిపరాశ్రవ్యత్వాకారగి  
పరమార్థః | భ్రమరత్వవిరోధివృత్తత్వాకారశ్చ పరమార్థః. అపరమార్థత్వే దావత్వం భ్రమరత్వంచ సత్యంస్యాత్. † కుక్షిత్వే అపరమార్థగత్యధిమితీచేత్.  
వృద్ధిమయభ్రమరభ్రమేణ దావత్వ భ్రమనివృత్తిరితీచేత్. తతఃకిమ్ - దావత్వవిద్వినివృత్తిః భ్రమరత్వస్య సత్యత్వప్రతిపత్తిశ్చ. తత్రాపి సత్య  
త్వవిషయభ్రమాన్తరం తిష్ఠతి | తన్నివృత్తిరసత్యవిషయసత్యత్వ భ్రమాన్తరేణేతి భ్రమపరంపరయా నిశ్చేషవిద్యా నివృత్తిరసమవ్యతీతి. కించ - దావ  
త్వవిషయధీనివృత్తావపి దావత్వనివృత్తిరభ్రమరభ్రమేణ | అపితు పరమార్థపుష్పత్వాకారేణైవ. అన్యథా పరమార్థజతే అపరమార్థస క్తిప్రబుద్ధ్యా రజత  
ధీనివృత్త్యా రజతస్యాపి కుక్షిత్వప్రసక్తాత్. భ్రమాన్తరేణ భ్రమాన్తరనివృత్తావపాద స్యాత్. నివర్తకప్రమాన్తరస్యాపి నివర్తకాన్తరాపేక్షత్వాత్ |  
యథా రజ్జవిషయ స్వభూదశనాయుధారాభ్రమరమ్మనరాయాః. కించ - భ్రమరభ్రమనివృత్తస్యన్తరం నివర్తకాపారమార్థిజ్ఞానానాపత్యదావభ్రమః  
పరమార్థపరాశ్రవ్యత్వగ్రహణేనైవ ప్రతినివృత్తిః. అతో నిశ్చేషవిద్యానివృత్తిరత్యక్షా మోక్షవాదినా భ్రమరమ్మనరాయానార్యమస్తతోగత్యాచగ  
మార్థాకారోఽభ్యుపగస్తస్య. రజ్జగోపితే. చరమభ్రమస్యయమేన చన్యాయితీచేన్న - స్వయం స్వభాగకర్తృత్వే కర్తృకర్తృవిరోధిప్రసక్తాత్. కించ -  
బాధకస్య సత్త్వాత్కర్తృత్వా దావత్వస్య విధ్యాత్వాదేకస్యైవ నివర్తక నివర్తకత్వాభ్యుపగమే తస్యైవ విధ్యాత్వం సత్యత్వం చేతివిరోధస్యాత్. కించ -  
ప్రసక్తాపి బాధకానపేక్షస్వయమేన స్వాత్మానం నివర్తయేత్. స్వయంనాశే విరాశస్యావస్థాన్తర రూపత్వాదవిద్యా సూక్ష్మరూపేణ స్థితాస్యాత్ |  
నాశకల్పకావిద్యాన్తరంచస్యాత్. † పరమార్థవిరుద్ధధర్మతత్త్వోధానాభావే భ్రమబాధానంభవం దృష్టాన్తేసాపపాదయతి (అధిష్ఠానేహీతి) అత్రరాజ  
కుమారసమాధిర్భగవతో భావ్యకారస్య.

౧౬౦. † ఏవం బాధార్థ్యం దూషితమ్. అసస్యగతే ఇహని దూషణాని ననస్తీత్యాహ (జీవశరీరకేతి) ముఖ్యవృత్తిమిత్యనేన లక్షణాహాని  
రుక్తా. † (ప్రకారద్వయేతి) అనేన సామానాధికరణసిద్ధిః. నిరస్తనిఖలదోషస్వత్వాదినా తత్త్వదోక్తగుణావిరోధః. † (ఉపక్రమానుకూలతాచేతి).  
† \* సదేన సోమ్యేరమ్ \* తదైక్షతేత్యుపక్రమావిరోధ ఉక్తః | ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపత్తిః కథమిత్యత్రాహ (సూక్ష్మేతి) విశిష్టం కారణం -  
తదేవ కార్యమితి ప్రతిజ్ఞోపపత్తిరిత్యర్థః. † క్రత్యన్తరంవిరోధమాహ (తమిశ్వరాణామితి).

౧౬౧. † వాక్యంచేదుద్దేశ్యోపాదేయవిభాగవత్. ఉద్దేశ్యంవ్యావగతం - ఉపాదేయం విధేయమవగతం. అత్ర తత్త్వం సూక్ష్మశ్చ సమర్పణపరమ్ -  
సామ్యజ్ఞాని గుణత్వస్య ప్రత్యక్షాద్యగోచరత్వాత్. త్వమ్మబ్ధస్యచాన్తర్యామిపరత్వే సత్కుక్షిత్వసమర్థకత్వ మనుపపన్నమ్ | అన్తర్యామిణః ప్రత్య  
క్షాద్యవిషయత్వాత్. తస్మాత్త్వంచేన జీవమాత్రముద్దింశ్య తస్య తత్త్వదేన బ్రహ్మభావా విధియత్యత్యభ్యుపగస్తస్యమ్. తత్ర - విరోధాన్నివృత్తిశేషమస్యై  
క్యపరం సామానాధికరణ్యం భవతిత్యభిప్రాయే చోదయతి (తత్త్వమునీత్యత్రోద్దేశ్యోపాదేయవిభాగగత్యధిమితీచేదితి). † పరపరతి (నాత్రేతి).

† ౧౧ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యనేనైవ ప్రాప్తత్వాత్. † అప్రాప్తేహి శాస్త్రమన్యత్. † ఇదం సర్వమితి సజీవం జగన్నిర్దిశ్యే ఐతదాత్మ్యమితి † తస్యైవ ఆత్మేతి తత్ర ప్రతిపాదితమ్. † తత్ర చ హేతురుక్తః † ౧ సన్మూలాసౌమ్యేమాస్సర్వాస్య ప్రజాస్ఫుదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇతి. † ౨ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాస్త్రఇతిన్. †

౧౬౨. † తథా శ్రుత్యస్తరాణి చ బ్రహ్మణ స్తద్వ్యతిరిక్తస్య చిదచిద్వస్తుసశ్చ శరీరాత్మభావమేవ తాదాత్మ్యం వదన్తి † ౩ అస్తగిప్రవిష్టశ్చాస్తా జనానాం సర్వాత్మా † ౪ యగిపృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అస్తో యం పృథివి నవేన యస్య † ప్రమాణాస్తరాగోరారాధ్య కళమవిధానమిత్థపేక్షాయాం నకేవలం ప్రత్యక్షాద్యవగతార్థవిషయమేవ వాక్యమనువాదకమ్. అమిత వాక్యాస్త్రా ప్రతిపన్నాద్భిషయమవ్యనువాదకమిత్థాప్రామేయే వాక్యాస్త్రప్రాప్తిం ద్వియతి (ఐతదాత్మ్యమితి) అస్తిన్నైవ ప్రకరణే ప్రభవప్రతిపన్న నామరూప వ్యాకరణ శ్రుత్యైవ పరమాత్మశరీరభూతవిద్యావికళహ్వానాం పరమాత్మవ్యవస్థాభిధాయత్వంచ జ్ఞాతమితి భావః. † తతఃకేమిత్యత్రాహ (అప్రాప్తేహితి) అప్రతిపన్నాద్భిషయం శాస్త్రమజ్ఞాతజ్ఞానరూపప్రయోజనవివిధ్యర్థః. ఆత్మదేవేతాద్వైత్యోపాదేయవిభాగత్. † సత్ప్రకృతనిగమనరూపం వాక్యమ్. అతోన్య నిగమనవాక్యస్య ప్రతిపన్నాద్భిషయత్యాన్యోద్వైత్యోపాదేయవిభాగం త్వమితిభావః. నను—నిగమనవాక్యస్యాన్యోద్వైత్యోపాదేయ విభాగవత్త్వం ప్రతీయతే - యథా - తస్మాద్భూతోనిత్యః. † తస్మాదయమగ్నిమా నీతి. అత్ర శబ్దవ్యత్యాద్యుద్దేశేన అనిత్యత్వాగ్నిమాత్వాదికంపి విధేయ తయా ప్రతీయతే. నైత్యుక్తమ్—ప్రతిపాదితాద్భిషయస్య నిగమనవాక్యస్యాప్రతిపన్నాద్భిషయత్వే వ్యాఖ్యాతాత్. ప్రతీతిస్తు విధాయకవాక్యస్థోదే శ్యోపాదేయ సమర్పకపదప్రత్యభిజ్ఞానాన్నిర్దేశే ప్రభవచరమభావాచి సారూప్యాన్నిర్దేశ్యోపాదేయవిభాగవత్త్వప్రాప్తిచే † ౫ యద్వృత్తయోగః ప్రాధమ్యనిత్యాద్యుద్దేశ్యలక్షణమితిహి నీతివిదః. నను—నర్వత్రోద్దేశ్యమనజాతిభిన్దక్తిః. అతఏవహి యుష్మదస్తోగివిదాస్తరసామానాధికరణ్యైవ పరస్పరసామానాధికరణ్యైవ ప్రయోగేషాద్దేశ్యానుగుణా మధ్యమేత్రమపురుషవ్యవస్థా భృశ్యతే † త్వం భూతానామధిపతిసి † అమామస్మి ప్రభుమా ఋతస్య. తథా † ౫ యదగ్నే స్వామహం త్వం. † త్వం వాస్యా అహం మ్యస్తే నత్యా ఇహాశిష ఇత్యాదిషు-అగ్నేఅహం త్వం యదిస్యామ్-త్వమివ దేవతాస్యాం. త్వమహం యదిస్యామ్ - అహమివాగ్నేస్యామ్. తవాతే - తవాశిషస్యాస్మిన్దైత్యర్థః. తస్మాత్తత్త్వమసీత్యత్రాహి మధ్యమ[పద]పురుష ప్రయోగా త్వంపదసోద్దేశ్యసమర్పకత్వం తత్త్వదస్యోపాదేయసమర్పకత్వమకామేనాపి స్వీకార్యమ్. నైవం—పదవియోగతార్థస్య పూర్వవాక్యప్రాప్తిత్యాదేన. తర్హి మధ్యమనిర్దేశకకన్యధిచేత్. ఉచ్యతే—తత్త్వంపదయోగభయోపి ప్రయోక్తత్వాన్నిర్దేశ్యోపాదేయవిభాగాభావాచ్చ ప్రభవ మధ్యమ పురుషయో దివిశేషేణ ప్రాప్తా - నిగమనవాక్యస్య ప్రాపక వాక్యానుగోధిత్వస్య న్యాయత్వాత్ప్రతిచేదం సర్వమితినిర్దిష్టజగదస్త్యత్ర[నిద]నిర్దిశ్యేపరిపూర్ణ పరమాత్మవాచిః త్వమదస్య ప్రాపకవాక్యస్థోద్దేశ్యవాచిపదవాచ్యైకదేశవిషయత్వాత్త్వదనుగోధేన మధ్యమనిర్దేశకైతి. † నను - † ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి అచేతనే బ్రహ్మప్రవేశ ముక్త్యా † తత్త్వమసీతి తేషుబ్రహ్మణో స్వరూపైక్యమన్యతైతి శక్త్యాయామాహ (ఇదం సర్వమితి సజీవం జగన్నిర్దిశ్యేతి) సర్వశబ్దో నాచేతనమాత్రవః. † సక్తోచకాభావేపి స్వాద్యభిజ్ఞాయాత్ † ౫ సన్మూలాసౌమ్యేమాస్సర్వాస్య ప్రజాస్ఫుదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఇతి సర్వవాక్యే సర్వశబ్దేన ప్రజానాం విశేషితత్వాత్. ప్రభాశబ్దవ్యవహిత్యంపుష్పచేతన విశేషఃచిత్వాత్. † ౫ ఇదంసర్వమన్యతేత్యాదివాక్యాన్తరే విజ్ఞానా విజ్ఞానశబ్దవాద్యనిదయాత్మకస్య జగత్సర్వశబ్దేన నిర్దేశాచ్చేతిభావః. † ఐతదాత్మ్యమితి ఇదం వ్యాచితే (తస్యైవఆత్మేతి) ఇదం సర్వమితి పదవ్యయ ముద్దేశ్యసమర్పకమ్. ఐతదాత్మ్యమ్ - ఏతదాత్మకత్వం విధేయమ్, విష్టస్య బ్రహ్మణః కారణతయాప్రకృతత్వేపి ఏతద్బ్రహ్మ చిదచిద్వింక్షణవిశేషాంశవః. అర్థనకాత్. † తదాత్మకత్వం మృదాత్మకో ఘటఇతివత్స్వరూపైక్యకృతస్వాద్యిత్యత్రాహ (తత్రచ హేతురుక్తఇతి) సదాయునిత ఇత్యనేనాధారాధేయభావ ఉక్తః. అనేన శరీరశరీరభావస్పిద్ధః - చేతనేన యామాత్మభావితయా ధార్యదవ్యంహి శరీరమ్. † అస్మిన్వాక్యే హేతుత్వమప్రకటమితి తద్వైకవ్యాయాహ (సర్వంఖల్వితి) అత్రాపి ప్రాణనేన నయతనత్వం ఫలితమ్ † ౫ సన్మూలాఇత్యాదివాక్యేనైకార్థ్యాత్. తత్ర సన్మూలాఇతి తజ్జత్వమ్. సత్ప్రతిష్ఠాఇతి తల్లత్వమ్. నయాయతనాఇతి తదనత్వం చోచ్యతే. తచ్చాన్తగి ప్రవిష్ట ప్రశాసనేన ధారకతయా స్థితిహేతుత్వమ్ † ౫ అస్తగిప్రవిష్ట శ్చాస్తా జనానాం † ౫ ఏతస్యనా అక్షరస్య ప్రశాసనే గాన్తి సర్వమిదం విగృతం తిష్ఠతీత్యాదిశ్రుతే. ఏవం నిష్కృష్టబ్రహ్మస్వరూపసామీపాదావస్థే అయస్థానత్యాయాత్ సర్వస్య తదనతోన్యత్వాచ చిదచిద్భేదకత్వం సిద్ధమ్. అతస్యైకత్వః కార్యావస్థచిదచిద్భేదకపరమాత్మవః. బ్రహ్మశబ్దస్యాన్యోగోచేన స్వరూపరూపజైర్నిరపధికబ్రహ్మత్వవాచిత్యాన్నిష్కృష్టబ్రహ్మణి కారణత్వమపత్తిరూపార్థసామర్థ్యాచ్చ బ్రహ్మశబ్దగి కారణావస్థచిదచిద్విజ్ఞిప్యవః. ఏవముభయవస్థచిదచిత్కాగికో బ్రహ్మణ ఏకత్వం సామానాధికరణ్య ప్రతిపాద్యమితి కార్యకారణావస్థప్రకార్యేకత్వే మన్య వాక్యస్యా ర్థః, చిదచిత్ప్రకారత్వం ప్రాతిపదికాధ్యమ్ - అపసాద్యయవిజ్ఞప్తవస్థేకత్వం సామానాధికరణ్యబోధ్యమితి సవాక్యభేదః. అతో యథోక్తపార్థం.

౧౬౩. † అప † ౫ సర్వంఖల్వితి వాక్యప్రతిపన్నస్య తాదాత్మ్యస్య శరీరశరీరభావనిబంధనత్వం నియన్తృత్వేనియామ్యత్వాదిహ శరీరశబ్దేన విశదయతుం శ్రుతివాక్యాని ద్యయతి (తథేతి) అస్తగిప్రవిష్టశ్చాస్తేత్యేతత్పర్యాత్ శబ్దవాక్యాన్యనూపమ్. అనేన శరీరాత్మభావ ఉక్తః. † అస్తగిప్రవిష్ట నియామ్యత్వంహి శరీరత్వమ్. † తత్స్పష్టికణార్థముదాహరణి (యగిపృథివ్యామితి) † ౫ యగిపృథివ్యాం † ౫ యత త్వసీతి పర్యాయవ్యయేన చేతనా

౧౫ ఛా - ౬ ప్ర - ౧౪ - ౭; ౬. ౨ ఛా - ౩ ప్ర - ౧౪ - ౧. ౩౫ ఆశ్వాకం - ౩ ప్రశ్న - ౧౧ అను - ౨౦ పం. ౪౫ బృ - ౫ అ - ౭ బ్రా - ౩.





౧౬౩. † ఏమో భేదప్రతిఘటకశ్రుతివిరోధార్థం తత్త్వవిసేతి వాక్యసామానాధికరణ్యం శరీరశరీరిభావేనోపపాదితమ్. శరీరవాచిశబ్దానాంశరీర  
వర్తనాభిధానం బాలిగుణవదయోద్యత్క్రిన్విజీవవర్తనాభిధానవత్ప్రకృత్యధికరణ్యాద్యేనోపపాదితయః. శరీరవాచిశబ్దానాం మాకృత్యధిక  
రణ్యాద్యవివదయతా నిరూపకరూపస్య \* అంశో నానావ్యవదేశాదిత్యధికరణ్యం పూర్వపక్షభూతేషుద్దేవ దూషకమాహ (అతః) అతః-జగద్భ్రష్ట  
ణోఽఘృతిభిశ్చరీర శరీర భావ ప్రతిపాదనా త్వస్య తత్త్వానుభూక్త్యనిర్వాహకత్వాచ్చేత్యర్థం. భేదాభేదవాచిశబ్దేనోపపాదిక స్వాభావిక భేదాభేదవాచి  
సాద్వ్యయోగి తస్మైలోక్తిః. కేవలభేదకభేద స్వగర్భవనతభేదో విషయతః. తద్వాచినశ్చ నైకేషికాదయః. వైవిధికరణ్యంచాపైన్యవ ఆత్మేత్యేవం  
రూపత్వాదువదేశస్య. † బ్రహ్మత్రభూతానందేశ పరిత్యాగః కర్ణమితి శక్త్యా-యం మృషావాదివశే తదనుపపత్తిం వక్రమాహ (ఏకస్మిన్నితి) † శబ్దతే  
(తస్మై నేతి) † ప్రతిపత్తి (తదితి) స్వవాక్యేన \* పత్యం జ్ఞానమిత్యాదివా స్వవాక్యేన. స్వరూపగుణవాక్యేన ప్రతిపన్నాదధికార్థప్రతిపత్తిరస్తి. సవా  
ప్రపంచే నవికేవత్వమ్. ద్వితీయే తాదాత్మ్యేనవదేశయోర్ధ్వమితిభావః. పునశ్చబ్దతే (కర్మితేతి) † దూషయతి (తదితి) ప్రకారద్యయోపస్థానకత్వా  
దితిభావః. † (సామానాధికరణ్యతాదేయితి) సామానాధికరణ్యేన తాదాత్మ్యేనవదేశావసయమిత్యర్థం. † నకేవలసాధికత్వమ్ - విరుద్ధవసిత్యాహ  
(సామానాధికరణ్యం త్వితి) † బోసాధికభేదాభేదవాచి తదనుపపత్తిమాహ (భేదాభేదేతి) క్షేపకర్తృత్వవృత్త్యస్సాన్వృజ్ఞానిగుణోపేక్షయః - అత ఈశ్వరస్య





౧౬౫. † యది గౌరవో మనుష్యో దేవః పురుషో యోషిత్ మణ్డ ఆత్మా కర్తృభిర్వాత ఇత్యత్ర ఖణ్డో ముణ్డో గౌరవ్యక్షగి పటగి కృష్ణగి పట ఇతి జాతిగుణవదాత్మ ప్రకారత్వం మనుష్యాదిశరీరాణామివ్యతేతద్విజాతివ్యక్తిర్నివ ప్రకారప్రకారణోశ్వశి రాత్తనారసి నియమేన సహ ప్రతిపత్తిస్సాన్విత్. † సచైవం దృశ్యతే † సహి నియమేన గోత్యాదివదాత్మాశ్రయతయైవాత్తనా సహ మనుష్యాదిశరీరం పశ్యన్తి † అతో మనుష్య ఆత్మేతి సామానాధికరణ్యం లాక్షణికమేవ. † నై తదేవం † మనుష్యాదిశరీ రాణామస్యాత్మైకాశ్రయత్వమ్. తదేకప్రయోజనత్వమ్. తత్ప్రకారత్వంచ జాత్యాదితుల్యమ్. † ఆత్మైకాశ్రయత్వ మాత్మ విశ్లేషే శరీరవిసాశాదవగమ్యతే. † ఆత్మైకప్రయోజనత్వంచ తత్కర్తృఫలభోగాగ్ధతయైవ సద్భావాత్. † తత్ప్రకారత్వమపి దేవౌ మనుష్య ఇత్యాత్మవిశేషణతయైవ ప్రతీతే. † ఏతదేవహి గవాదిశబ్దానాం వ్యక్తిపర్యవృత్తేహేతుః. † ఏతత్సన్య భావవిరహోదేవ దడ్డకుడ్డలాదీనాం విశేషణత్వే దడ్డ కుడ్డలీతి మత్స్యధీయ ప్రత్యయః. † దేవమనుష్యాదిష్టానామాత్మైకాశ్ర యత్వ తదేకప్రయోజనత్వ తత్ప్రకారత్వ స్వభావాదేవౌ మనుష్య ఆత్మే లోకవేదయో స్సామానాధికరణ్యేన వ్యవహరః. † జాతివ్యక్తిర్నియమేన సహ ప్రతీతి రుభయోశ్చాక్షుషత్వాత్. † ఆత్మనస్త్యచాక్షుషత్వాచ్చక్షుషా శరీరగ్రహణవేళా యామాత్మా నగృహ్యతే. † పుభగ్గ్రహణయోగ్యస్య ప్రకారతైకస్వరూపత్వం దుర్బలమితి మామ్రాచః. † జాత్యాదివత్త దేకాశ్రయత్వ తదేకప్రయోజనత్వ తద్విశేషణత్వైశ్వరీరసాపి తత్ప్రకారతైకస్వభావత్వా వగమాత్. † సహచాలపలమ్బ

౧౬౬. † యత్ర యత్ర నియతప్రకారత్వం తత్ర తత్ర సహౌపలమ్బనియమా బృష్టిః. శరీరేకు సహౌపలమ్బనియమాభావాదపృక్తిర్ధ విశేషణత్వ మనుపపన్నమ్. తస్మాత్సామానాధికరణ్యం లాక్షణికమిత్యభిప్రాయేనోదయతి (యదిగౌరవ్య ఇతి) † పక్షే వ్యాపకవిపర్యయం దర్శయతి (సచైవమితి) † తద్వివృణోతి (సహితి) † తతగికిమిత్యత్రాహ (అత ఇతి) † పరివారతి (నైతదేవమితి) † సహౌపలమ్బనియమస్య నియతప్రకారత్వ ప్రయోజకత్వే దూషణం మక్ష్యక ప్రధమం శరీరస్యాపృథగ్యిశేషణత్వం సంప్రతిపన్నమితి దర్శయతి (మనుష్యాదీతి) ఆత్మైకాశ్రయత్వతదేకార్థత్వ యోరన్యతరాన్వితం ప్రకారత్వమపృథగ్విశేషణత్వమిత్యర్థః. యదాప్రకారత్వశబ్దేన ప్రకారతయైవ ప్రతీతిర్విషయీతా. ఉత్తరత్ర ప్రకారత్వ వివరణే ఆత్మవిశేషణతయైవ ప్రతీతేరితి మక్ష్యమాణత్వాత్. తేన విశేష్యపరిపత్తిసమ్మే దడ్డకుడ్డలాదివత్పృథగవస్థితత్వేన ప్రతిపన్నత్వాభావగి ఫలితః. తదేకాశ్రయత్వమ్. తదేకప్రయోజనత్వమ్. విశేష్యప్రతీతిసంభవే పృథగ్విశేషణప్రతీతిత్వం చాపృథగ్విశేషణత్వే ప్రయోజకమిత్యర్థః. † తేషు త్రిష్వాత్మైకాశ్రయత్వం పక్షే దర్శయతి (ఆత్మైకాశ్రయత్వమితి) † తదేకప్రయోజనత్వం దర్శయతి (ఆత్మైకేతి) సచ దుగిత్తైక ఫలనారకశరీరేవ్య వ్యాప్తిః. దుగిత్తస్యాప్రయోజనత్వేపి తేషాం పాపక్షయరూపప్రయోజనహేతుత్వాత్. సచ పత్యాది ప్రీతిహేతుభు భృత్యాదిదేహీభు తదేకప్రయో జనత్వాదతివ్యాప్తిశ్చాన్వీయా. తత్ప్రయోజనసాధనత్వేనవిసా స్థిత్యభావస్య విషయీతత్వాత్. క్రయవికయాద్యర్థస్య తదేకప్రయోజనత్వంహి ససి ధ్యతి. తత్కర్తృఫలభోగాగ్ధతయైవ సద్భావాది హ్యుక్తమ్. అతస్తదేకప్రయోజనశబ్దస్యాప్యయమేవార్థః. † అథ తత్ప్రకారత్వం దర్శయతి (తత్ప్రకారత్వమపితి) విశేష్యప్రతీతిస్థా తత్పృథగ్విశేషణత్వేన ప్రతీత్యభావస్తత్ప్రకారత్వ శబ్దేన వివక్షిత ఇత్యర్థః. పఞ్చమినిర్దేశ దౌపచారికః. యదాప్ర తతవీవ తత్ప్రకారత్వేనాత్మవిశేషణత్వం. అథనా - పృథగ్విశేషణ ప్రతీత్యభావే ప్రతీతివిశేష హేతుతయోదాహరీయతే. † ఏతత్తదేకాశ్రయత్వాది త్రితయం సపక్షేపి దర్శయతి (ఏతదేవహితి) † విషయ్యావృత్తత్యం దర్శయతి (ఏతత్సన్యభావేతి) † ఈచ్ఛకప్రకారత్వమేవ పక్షేమత్స్యధీయ ప్రత్యయ నిర్వేక్షసామానాధికరణ్య హేతురిత్యాహ (దేవమనుష్యాదీతి) † సహౌపలమ్బనియమస్య అన్యథాసిద్ధిమాహ (జాతివ్యక్తిర్నితి) సహౌపలమ్బనియ మస్త్యేవకసామగ్రీవేద్యత్వప్రయుక్తః. సత్పృథగ్విశేషణత్వప్రయుక్త ఇత్యర్థః. చాక్షుషత్వం ప్రదర్శనార్థమ్. † ఉపాధౌపక్షస్థత్వం దర్శయతి (ఆత్మనస్త్యితి). † ఏకసామగ్రీవేద్యత్వమపృథగ్విశేషణత్వే ప్రయోజకమితి తదభావాన్నాపృథగ్విశేషణత్వమిత్వాత్కాన్యహ (పుభగ్గ్రహణేతి) స్వరూపమ్ - ధర్మః. ప్రకారత్వమేవ ధర్మో యస్య తత్ప్రకారతైకస్వరూపమ్. ఏకశబ్దేన కదాచిదప్రకారత్వస్య పున్యనాన - తత్తత్ దడ్డకుడ్డలాది వైవమ్యమ్. † కిమపృథగ్విశేషణత్వే ప్రయోజకాన్తరాభావాదేకసామగ్రీవేద్యత్వం ప్రయోజకముచ్యతే - ఉపాన్యాయాయిత్యాదివదపి ప్రయో జకముచ్యత ఇతి వికల్పమభిప్రేత్య బ్రాహ్మణం శిరగి ప్రతిపదతి (జాత్యాదీతి) ప్రకారతైకస్వభావత్వావగమాదిత్యత్ర స్వభావశబ్దేనైవ ప్రకారత్వనియ మే సిద్ధేస్త్యేకశబ్దప్రయోగ ఏకసామగ్రీవేద్యత్వావ్యభావత్యవ్యావృత్త్యర్థః. † యది తదేకాశ్రయత్వాదిరేవా పృథగ్యిశేషణత్వే ప్రయోజకః. కథం తద్వి జాత్యాదా సహౌపలమ్బనియమ ఇత్యత్రాహ (సహౌపలమ్బేతి) అసేన పూర్వం చాక్షుషత్యోక్తిరేకసామగ్రీవేద్యత్వ ప్రదర్శనార్థేత్వ స్పష్టమ్. అథ పూర్వోక్తవికల్పే ద్వితీయశరీరచాపృథగ్యిశేషణత్వే ప్రయోజకతయోచ్యమానుషదం కిం మత్స్యధీయ ప్రత్యయనిర్వేక్ష సామానాధికరణ్యప్రయోగవిష యేషు సర్వేష్యనియాయిత ఉత్త భవభివృత్తబాతిగతేష్యేవానుషాయాతి వికల్పాభిప్రేతః. తత్ర సప్రధమః - దేహీత్వసామగ్రీవేద్యత్వాభావాత్.



† ఏవం దేవమనుష్యాదివిజ్ఞానాం జీవానాం పరమాత్మకరీతయా తత్ప్రకారత్వాత్ జీవాత్ప్రవాచినశ్చబ్దాః పరమాత్మ పర్యన్తాః. † అతః పరస్య బ్రహ్మణః ప్రకారతయైవ చిదచిద్యస్తునః పదార్థత్వమితి తత్సామానాధికరణ్యేన ప్రయోగః.

త్వాది విశేషణాన్వయః । కుణ్డలేన భూషితఇతివత్కారకభావశ్చసతి. ఏవంచనతి పారతన్యబోధనాద్వ్యక్తిబోధనేఽభ్యుపగమ్యమానే అన్యోన్యస్య త్రయస్యాత్ - పారతన్యబోధనాద్విశేష్యాబోధనమ్ । తదబోధనాత్పారతన్యబోధనమితి. కించ-గవాదిశబ్దానాం విశేష్యబోధనశక్తివిరహే జాత్యాదిశబ్దానామివ పారతన్యబోధనాసామర్థ్యప్రసక్తః । ధర్మబోధనాసామర్థ్యవ్యాపకతయా జాత్యాదిశబ్దేషు చ్యుత్త పారతన్యబోధనాసామర్థ్యం గవాదిశబ్దేభ్యో నివర్తమానం న్యవ్యాప్యం ధర్మబోధనాసామర్థ్యం కథం ననివర్తయేత్. ద్రవ్యాంతే శక్తిర్నాహుః-సాత్వేన్ద్రక్తిపారతన్యముప గవాదిశబ్దబోధయేయ్యితి నవాచ్యమ్ । ద్రవ్యాంతే శక్తివిరహేత్వైజాత్యాదిశబ్దేషు ద్రవ్యపారతన్యబోధనప్రసక్తాత్. అతశ్చబ్దశక్తినిబన్ధనైవ గవాదిశబ్దేభ్యస్య ప్రతితిః. కించ-యదపిచిత్వాత్రమేవ ముఖ్యాన్తే తర్హస్యముగ్రహత ద్రవ్యవర్తన్తప్రయోగాదపి జాతిమాత్రే గవాదిశబ్దానాం ప్రచురప్రయోగప్రసక్తః. ముఖ్యాన్తగూఢంబుద్ధివిషయప్రయోగాదపి ముఖ్యాన్తే ప్రచురప్రయోగదర్శనాత్. గడ్డాగ్నిసింహాదిశబ్దానాం కూలమాంవకాదివిషయప్రయోగాదపి ముఖ్యాన్తే ప్రచురప్రయోగో దృష్టః । నతు వ్యక్తిసింహ గౌః । వ్యక్తిసింహే మహిషఇతి ప్రయోగః. జాతిశేవ ముఖ్యాన్తశ్చేదగవాదిశబ్దానాం జాతిమాత్రవిషయప్రయోగత్యేతలాదివైరపేక్ష్యం న స్యాత్. నహిగడ్డాదిశబ్దాః ప్రవాహవిషయప్రయోగే భావప్రత్యయాన్తాగ్నిపర్యుజ్యన్తే. ప్రచురప్రయోగాభావౌ భావప్రత్యయాపేక్ష్యత్వేన గవాదిశబ్దానాం వ్యక్తా నిరూపకతాయోగాదితిచేన్న. ప్రచురప్రయోగానుగతిర్ని లక్షణాయా నిరూపిః. తతశ్చ ప్రచురప్రయోగభావాత్ప్రచురప్రయోగాభావఇతిసహా నఘటతే । ప్రసక్తస్య ప్రసక్త్యానియాభావపరిహార్యత్వభావాత్. సన్యాగ్నిమత్తప్రసక్త్యోఽగ్నిభావాత్ప్రీతీయతే. భావప్రత్యయానపేక్ష్యప్రసక్తశ్చ దుష్పరీహరః । శుక్లాదిశబ్దానాం గజిబోధనే నిరూపకతాభ్యుపగమే పటస్య కుక్షిణి గూఢాత్రపరప్రయోగే భావప్రత్యయానపేక్ష్యత్వదర్శనాత్. శుక్లాదిశబ్దానాం హి జిబోధనే నిరూపకతాభ్యుపగమే పటస్య కుక్షిణి గూఢాత్రపరప్రయోగే భావప్రత్యయానపేక్ష్యత్వదర్శనాత్. శుక్లాదిశబ్దానాం హి లుప్తమతుబరలక్షణావపర్యవర్తనగతా । యథా నమానేషు ప్రాతిపదికే నాప్రయుక్తవిభక్త్యర్థలక్షణేషు లక్షణాయా నిరూపిత్వామ సర్వప్రయోగానుగతిర్నిచేన్న. గోశబ్దే తదభావప్రసక్తాత్. అనువుత్తి గోవహవరలక్షి గోత్వమాత్రేపి గోశబ్దగోవాన్తి ప్రయుజ్యతే. కించ-సర్వప్రయోగానుగతా వృత్తిర్లక్షణైవ సస్యాత్. అకృతివిషయపుత్రికత్. సన్యసన్యధానిధా వృత్తిర్భూత్య. సత్యమ్-అసన్యధానిధిర్భూత్య దృష్టా అయతసిద్ధవిశేషావాదిశబ్దానాం విశేష్యలక్షణాసామర్థ్యాభావస్యోపపాదితత్వాత్. నను-భ్యత్వే ధర్మివాచి పదానాం భావప్రధాననిర్దేశేషు ముక్త్యా కదేకే లక్షణాభివృత్తా । అన్యకంతు గవాదిశబ్దానాం వ్యక్తాలక్షణా - తత్ర శక్తిర్విశేషా విశేష్యగోచరత్వ కల్పనే భవతాం గౌరవం స్యాత్. స్యాదేవ । సతునాత్రహిః । లాఘవేన నిర్వాహయోగ్యధరేగౌరవస్య దోషత్వాభావాత్. లక్షణాశ్రయణానుపపత్తిర్దర్శితా. కించ-గామానయేత్వాదిషు వ్యక్తిప్రతితిర్ధరామర్థ్యావృత్తిచేత్ । తర్హి వివక్షితాయా జాతేః ప్రతిసంబుద్ధిగుతం ద్రవ్యముపసర్జనతయా ప్రతియేత్. తతశ్చపుత్రపితృతేనైవ ఖండోగౌరవమితి సామానాధికరణ్యం న స్యాత్. పుత్రమానయేత్వత్ర మమేత్యనుక్తేపి అర్థవశాద్వివక్షితపుత్రప్రతినబుద్ధిత్వత్వేన ప్రతియమానా దేవత్వే పుత్రప్రతి గూఢతయా ప్రతియతే । సతు విశేష్యత్వేన - ప్రధానతయా - తదవచ్చేదార్థత్వాత్సన్య. గవాదిశబ్దేషుత్ర ద్రవ్యమేవ ప్రధానతయా ప్రతియతే. గడ్డాయాం ఘోష ఇత్యత్ర ప్రవాహస్యాదివివక్షితత్వత్కూలస్య తదుపసర్జనతయా ప్రతిత్యభావః. ఛత్రిణో గచ్ఛన్తీత్యత్రతు ఆచ్చత్రిణాం ఛత్రిప్రతిసంబుద్ధితయా ప్రతియమానత్వభావాచ్చత్రిణాభావేన ప్రతీత్యభావః. అతో వివక్షితార్థప్రతిసంబుద్ధితయా ప్రతియమానత్వేపి ప్రధానతయా ప్రతియమానం ద్రవ్యం శబ్దశక్త్యైవ ప్రతియతే - అయం పుత్రీత్యత్ర పుత్రీత్యేన ప్రతియమానపుత్రీకత్. కించ-విశేష్యంతే శక్తిమతా రూపిశబ్దేన రూపప్రతిపత్తిదర్శనాత్ । తదహితేన రూపశబ్దేన విశేష్య ప్రతిపత్తిదర్శనాభావాచ్చ శబ్దవిశేషసంబంధవిశేష్యప్రతితిరన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శబ్దశక్తినిబద్ధనేత్యధ్యవసీయతే. అతోగవాదిశబ్దానాం విశేష్యబోధకత్వేన శక్తినిబద్ధనమ్. నను-వ్యక్తీనామానన్త్యాత్వాభిన్యంబుద్ధగోపానుసంజన్తః. ఏకస్యాం వ్యక్తా శబ్దవాచ్యతాపుత్వత్తిశ్చేద్యవ్యక్తివర్తన్య గోశబ్దవాచ్యత్వం న స్యాత్ । నైవమ్-యత్రజాతి స్వత్రాయంశబ్ద ఇత్యేవం రూపత్వాదవ్యవర్తన్తే. అతో వాచ్యతానిమిత్తస్యేకత్వాత్ప్రత్యేకపుత్వత్వత్వనపేక్షా । యుగసత్సర్వవ్యక్తీనాం వాచ్యతా వ్యవర్తన్తిః । ఏకైకవ్యక్తా వాచ్యతానిమిత్తస్య పుష్కలత్వాదేకైకవ్యక్తేర్వాచ్యత్వేనబిద్ధిశ్చ ఘటతే. కథమనస్తానాం వ్యక్తీనాం బుద్ధానారోపణం శక్యమితిచేత్. వ్యక్తీనాం శబ్దవాచ్యత్వం ప్రతిపేదతా త్వయా వ్యక్తయః ప్రతిపన్నాః । నవా. నచేత్ - తాను శబ్దవాచ్యత్వనిరూపేనుపపన్నః । \* లభ్యరామే క్వచిత్కించితాపుగేవ నిషిద్ధతే. ప్రతిపన్నాశ్చేత్ । కింకతిపయవ్యక్తయఃప్రతిపన్నాః । ఉత సర్వాః । ప్రపమే సర్వవ్యక్తీనాం శబ్దవాచ్యత్వనిషేధాయోగః. ద్వితియేత్యేవ సర్వ సర్వా వ్యక్తిప్రతిపద్యర్థా వ్యవర్తన్త్యేభ్య. అతో గవాదిశబ్దాః వ్యవర్తన్త్యైవ వ్యక్తిబోధకాః. తద్వచ్చరీరవాదిశబ్దానామి వ్యవర్తన్త్యైవ శరీరపర్యవస్థాధికత్వం సిద్ధమ్. † ఏవంశరీరవాదిశబ్దా శరీరపర్యవస్థాన్వయః । తతఃకిం పరమాత్మచిదచిదవ్యవస్థానాం సామానాధికరణ్యత్వత్వత్రాహ (ఏవమితి) † ప్రయోజకాకారం చదన్నిగమయతి. (అతఇతి) ఏవం తత్త్వమసీతి వాక్యేన చిదచిచ్ఛరీరకస్య కారణావస్థస్య కార్యావస్థస్యచ బ్రహ్మణ ఏకత్వం ప్రతిపాదితమ్. సచ ప్రకారస్యకర్తృ కార్యకారణత్వంచేత్సర్వభేదావాన్యకత్వేదశ్చబ్ధనీయః । ప్రకారీత్యన్య పదావగమ్యత్వాత్. తత్త్వదహి ప్రకృతపాచకమ్. ప్రకృతహి సార్వజ్ఞ్యాదిగూఢకం జగచ్చరీరకం కారణమ్ \* తద్వక్షత \* ఏకమేవ \* బహుస్యామ్ \* తద్దేహోఽనుబత \* అనుప్రవేశ్య నామరూపే వ్యాకరవాచి \* నదాయతనాత్సర్వత్వేన ఇత్యాదిభిరీత్యత్వైకత్వానుప్రవేశపూర్వకనామరూపవ్యాకరణధారణాశ్రవణాత్. అతస్తత్త్వదం సార్వజ్ఞ్యాదిగూఢక





విభక్తే ప్రదవిషిత్వార్థకత్వప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్ ప్రదవిషిత్వవిశేషమిథ్యాత్వప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్. ఇహ ప్రహృష్టో జనపదః అగ్నిర్వావక ఇత్యుక్త జనపదప్రహర్షవత్సర్వమూలకమయ్యైత్యుక్తమితి. జనపదత్వస్మిన్ ప్రయోగిత్వాత్ ప్రేస తదిథిష్ఠానమాశ్రపానమార్థ్యం సిగ్యతి. జనపదశబ్దేన వాచ్య బహిరుభ్యంత్యుక్తే. త్వంశబ్దేన తు వాచ్యైకదేశో లక్ష్యత ఇతి తస్య తత్తావిధానే అధిష్ఠానైక్యం విరోధాక్షేపభావమధ్యాయస్యం సిద్ధంతిచేన్న - త్వమా దిశబ్దానాం జ్ఞాతృపదసమానాధికరణానాం జ్ఞప్తివైయధికరణ్యేన జ్ఞప్తివాచిత్యాపిధ్యా వాచ్యైకదేశలక్షణాయా దుర్యచత్యాత్ - తస్మిన్దామ సాధిష్ఠా నైక్య మితరాకారమిథ్యాత్వంచ సిగ్యేత్. సహి దూరస్య వ్యవస్థ అగ్రే జ్వలన్తమగ్నించ్యుష్టావ పుష్పతో జ్వలిత ఇత్యుక్తే వర్తతాగ్నిర్వరేకత్వమ్. సాన్వాదిప్రదేశా స్తరమిథ్యాత్వే సాధిష్ఠానమాశ్రపానమార్థ్యం చ సిగ్యతి. అతో విషయైకత్వ జీవామిథ్యాత్వాసిద్ధిః. అతస్సర్వం సామానాధిక రణ్యం మృషావాది నాం విరుద్ధమ్. యోపాధికభేదాభేదపక్షేషి ముఖ్యయా వుత్త్రా సామానాధికరణ్య మనుపపన్నమ్. తథాహి-ఈశ్వరవిహితా బ్రహ్మ తన్నతే - జీవేశ్వరయోరవిదీప్యయోశ్చ క్షేతకర్తృత్వ తస్య తదవస్తత్వ విరణామిత్యుచిత్యామిత్య లక్షణవిరుద్ధస్యభావయోగా త్తద్వాచిత్యానాం ఘట పటాదిశబ్దానామ సామానాధికరణ్యమ్. భేదపదభేదస్యాపి విరుద్ధమావత్వత్వమప త్రితిచేన్న - సత్యసి కేనాస్యాకారేనైత్యే ప్రవృత్తివిమిత్రభావా భావలక్షణే విశేష్యాంశభేదే ప్రతియమానే సమానవిభక్తేకత్వప్రతిపాదనాసామర్థ్యాత్. యతగి-ప్రహమపదప్రతిష్ఠానవిశేష్యాత్ పదాస్తరవిశేష్య స్యాంశతోపి భేదాసమామభిన్నత్వమేవ సామానాధికరణ్యావబోధ్యమ్ - తతపిహి ఖడ్గముయ్యోగ్య క్షిప్రాత్కాలేనా. ఘటశరావయోగికార్యకారణ రూపేణ. గోపురయోరేకదేశైకదేశభావేన భిన్నత్వవిభిన్నత్వే అభ్యుపగమ్యమానేషి ఖడ్గో ముష్ణో ఘటశృరావౌ గౌగి పుచ్చమితి సామానాధి కరణ్యాభావః. సను-చిరచింతో బ్రహ్మైకదేశత్వాచ్యుక్తగి కృష్ణో రక్తశ్చాయం పట ఇతివత్ \* శ్చుక్తం విష్ణు స్తథాన్యక్తం పురుషగికాలపవ చేత్యాది సామానాధికరణ్యమపవస్యతే. నైవమ్-ఏకదేశైకదేశభావే సత్యసి అజ్ఞాగి పురుషఇతి సామానాధికరణ్యాదర్శనాత్. సను-శుక్లాదిశబ్ద తుల్యత్వం కిం సస్యాత్. ఉచ్యతే-పటస్యాంశభేదే శుక్లాదిశబ్దానాం పటశబ్దశ్రవణాత్పాత్ మిథస్సామానాధికరణ్యాభావేన సత్యసి శుక్లాదీనా మపునస్సిద్ధవిశేషాతయా శుక్లాదిశబ్దైశ్చేమ్యపర్యవైస్సంసాత్య చిత్రశబ్దేనేవాభిహితాద్విశేష్యత్వలక్షణాభిహితవిశేష్యస్యాంశతోవ్యవసరేకతాన్వయానా ధికరణ్యమ్. హస్తాదీనామేకదేశానాం భేదవాద్యర్థాణాం ఏకదేశం సత్యపునస్సిద్ధవిశేషాత్వం నాన్తి. భేదవాదావేన్ద్రియాణామవినిశ్చిత్యత్వత్వద్దోశ కస్యాప్రమతస్వరూపత్వాచ్చ. ఏవంచనతి ఛన్నహస్తాదీనస్త్వతశరీరస్యాపి అసమ్యతస్వరూపాపలమృదాత్వానప్రతి తస్య నాపునస్సిద్ధిస్సాన్నిధితి చేన్న. శరీరాఖ్యసంఘాతకైశ్చిల్యం నరమేవ అత్యోక్తిమణాత్. పశ్చాచ్ఛరీరబుద్ధే ర్ధగపతే పటబుద్ధిస్యాయేన భ్రాన్తిరూపత్వాత్. హస్తాదీనాంతు చ్చేదనదశాయాం అశిలపాన్వంశానాం పశ్చాచ్ఛరీల్యమితి విశేషః. అతస్తద్వాచిత్యానాం హస్తాదీనామత్రవాచిత్యాన్దనాద్యవయవసంఘాతాత్తకస్యై కదేశేనా హస్తాదీనామత్రాతీరకావసతిరేకలక్షణమేకత్వం ప్రమాణవిరుద్ధతయా సమానవిభక్తిర్ప్రతిపాదయతుం శక్నోతి. సను-హస్తత్వాదయా ధర్మా శ్చాక్ష్యాదివద్యుపగిద్ధాగి ఘటస్యేన శరీరాదేశకదేశే వర్తతే. అతశ్చుక్తః కృష్ణః పట ఇతివద్దస్తః పాదో మనుష్య ఇతి యుక్తం వత్తమ్ - యుక్త్య సభిజ్ఞత్వాల్లోకో నప్రయుక్తే. ఉచ్యతే-యుక్త్యసభిజ్ఞో విజ్ఞోపి లోకశ్చుక్లాదిశబ్దాన్విశేష్యపర్యవైకా ప్రయోజ్ఞే. సతు హస్తాదిశబ్దా నేకదేశప ర్యవైకా - అతో-అభిజ్ఞాసభిజ్ఞప్రయోగానుసూయస్థాపకం వర్తవ్యమ్. తమృగిమః-కేచిద్యుక్తిర్ధగర్వాగి కస్యచిదేశదేశ ఏవ నియమేన వర్తతే - ఏక దేశేవాన్విత్రవా కేచిదనియమేన వర్తతే. తత్ర నియతైకదేశపుత్తిధర్మవాచినశ్చబాః తత్రదేశదేశభూతదవ్యమాత్రే వర్తతే - ఏకదేశత్వప్రతిత్వత్వా దననియమాత్. ఏకదేశతయైవహి హస్తాదయః ప్రతీయంతే. ఏకదేశపుత్తివియమరహితధర్మవాచినశ్చబ్దా ఏకదేశత్వ ప్రతీతినియమమపచాయ విశేష్యే వర్తతే. అతశ్చుక్లాదిశబ్దైరేకదేశత్వం హిత్యా తదాశ్రయమాత్రోపస్థాపనా త్తదుపస్థాపితాశ్రయాత్పటత్వాశ్రయస్యానతిరేకాత్పటబుద్ధస్య సామానాధిక రణ్యం యుక్తమ్. ఏకదేశమాత్రోపస్థాపకైర్వస్తాదిశబ్దైరేకదేశేనా-అనుపస్థాపితత్వేన హస్తాదిప్రాతిపదికప్రతిష్ఠావిశేష్యాతిరేకతాన్వయానాధికరణ్య మయ్యుక్తమ్. యది క్వచిత్సామానాధికరణ్యం విద్యతే. తత్ర హస్తాదిశబ్దస్య తద్వతి లక్షణయావా. మనుష్యదిశబ్దస్య తదేకదేశలక్షణయావా. ప్రాధా న్యాద్యభిప్రాయోశోపచారణవా స్యాత్. చ్చిద్రమాకాశ ఇత్యుక్తత్వాకాశత్వస్య సముదాయపుత్తిత్వాభావేన చ్చిద్రే పుష్కలతయా నైకదేశలక్షణా. జీవత్వాచిత్వాది ధర్మాశ్చ త్వన్నతే బ్రహ్మశో నియతైకదేశపుత్తియ ఇతి స తద్వాచిత్యైశ్చరవాచిత్యానాం ముఖ్యయా వుత్త్రా సామానాధికరణ్యమ్. సను-శిరః పాణి రుదరం పాదశ్చ శరీరమితి దృశ్యతే ప్రయోగః. సత్యమ్-ప్రభూతకృత్స్నివయప్రాపాదానే-అవయవినస్తవతిరేకతాన్వయానాధికర ణ్యసంభవః. ప్రత్యేకం సామానాధికరణ్యంత్వేదేశ లక్షణానప్రక్షాదమఖ్యమేన. ఏవంచిదవిద్విశేషవాచిత్యేష్యైకైకస్యేశ్వరవాచినపదసామానాధికర ణ్యమయ్యుక్తంస్యాత్. ఏకదేశవాచిత్యానాం ఏకదేశని శక్త్యభావత్ \* వ్యక్తం నిష్ఠస్తథాన్యక్తం \* శోత్తింశి విష్ణుర్భువనాని విష్ణోః \* భూతాని విష్ణుర్భువనాని విష్ణురిశిహి ప్రత్యేకం సామానాధికరణ్యమ్ \* అనం సర్వమిత్యవిజ్ఞేపవాచినయోరపి తద్వదేవ సామానాధికరణ్యమయ్యుక్తమ్. సర్వ త్రాముఖ్యయా వుత్త్రా బ్రహ్మోపస్థాపనేన సామానాధికరణ్యే నపవ రోమః. ముఖ్యసామానాధికరణ్యే సమృద్ధత్యముఖ్యపుత్తిశ్రయోగస్యాన్వయ త్యాత్. స్వాభావికభేదాభేదపక్షేషి భోక్తృ భోగ్య నియన్త్రాణాం త్రయాణామపి బ్రహ్మోత్పాద్యభ్యుపగమాదవిజ్ఞేపయోరవిదీప్యయోగి వేశ్వరయో శ్చ సామానాధికరణ్యం ఘటశృరావ ఇతివదనుపపన్నమిత్యేతదవస్థితమ్. అంశతోపి విశేష్యభేదాసాన్వయాభేదస్య సామానాధికరణ్యబోధ్యత్వాత్తేషాం బ్రహ్మసామానాధికరణ్యమపి చిద్రమ్. బ్రహ్మవాచినానాం సత్త్వద్రవ్యత్వాదిః సాధారణాకారః ప్రవృత్తివిమిత్రంచేత్ \* తత్వమసిత్యుక్తే - నదసి



౧౬౮. † అత్రేదం త త్వమ్ - అవిద్యస్తునః విద్యస్తునః పరస్యచ బ్రహ్మణో భోగ్యత్వేన బో క్తౌత్వేనచేత్యత్వేనచ  
స్వరూపవివేకమాహురి కాశ్చన శ్రుతయః - † ౧ అన్యన్యాయీ సుజితే విశ్వమేత త్తస్మింశ్చాన్యాయ మాయయా సన్నిరుద్ధః  
‡ ౨ † మాయాంతం ప్రకృతిం విద్యాన్యాయంతం మహేశ్వరమ్ | ‡ 3 † క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హంః క్షరాత్మానా  
వీశతే దేవ ఏకః | అమృతాక్షరం హరణ్విభోక్తా నిర్దిశ్యతే | † ప్రధానమాత్మనా భోగ్యత్వేన హరతీతి హరః | ‡ ౪ † సకా  
రణం కరణాధిపాధిపో నచాస్య కశ్చిజ్జనితా నచాధిపః | ‡ ౫ † ప్రధానత్వే త్రజ్జవతిస్సతేతః | ‡ ౬ † సతిం విశ్వస్యా త్తేత్వరం శా  
శ్వతం శివమమృతమ్ | ‡ 7 † జ్ఞాత్వా ద్వావజావీశనీకౌ | ‡ ౮ † నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేగో బహూనాం యో  
విదధాతి కామాః | ‡ ౯ † భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారంచ మత్వా | ‡ ౧౦ † తయోరన్యసిపిపలం స్యాదన్య త్త్యనశ్చన్నన్యో అభి  
చాకశీతి | ‡ ౧౧ † పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా జప్తు సత త్తేనామృతత్వమీతి | ‡ ౧౨ † అజామేకాం లోహితశుక్ల  
కృష్ణాం బహీన్యం ప్రజాం జవయన్గీ సయాపామ్ | అజో హ్యేగో జవమాణోనుశేతే జహత్సేనాం భగ్నీ భగ్నామజోన్యః

ద్రవ్యమసీత్యుక్తంస్యాత్ - తదానీముపదేశకైయ్యర్హమ్. సహి కశ్చిదపచయపదచమద్రవ్యమితి యన్వయే. సదస్తవైకత్వే మివద్యేనన్వయి చేన్య. తస్య సామానాధికరణ్య బోధ్యతాన్వయాత్. సామానాధికరణ్యంహి పునాన్విదిష్టత్య విశేష్యత్య పరాంతరోపస్థాపిత విశేషణాన్వియమనానుయాయాః । తస్య తస్య శేషణాన్వయతస్తస్యైకత్వమ్. సహి బ్రాహ్మణస్తవమసీత్యుక్తే త్వంజ్ఞవిదిష్టత్య బ్రాహ్మణాన్తరక్రం ప్రతిపాదితం భవతి । కేంఽపి తస్య బ్రాహ్మణ్యే విశేషణకైకత్వమేవ. అతో వివక్షితైకత్వానీధేయపదేశకైయ్యర్హమేవ యద్యంతవిశేషసాధారణాకాంగ ప్రవృత్తినిమిత్తమ్. అథా బ్రహ్మోపద్రావానాం తది తరాంశవావిపదసామానాధికరణ్యే బోధసన్యాత్. యదా నిరతిశయబుహుత్వం ప్రవృత్తినిమిత్తం తదా ః తత్త్వనిమిత్తం సాతిశయబుహుతసీ త్యుక్తం స్యాత్ । తతశ్చాన్వేర్థీవన్య నిరతిశయబుహుత్వవిరోధాః. త్వంనిరతిశ ంబుహుత్వస్తుమాంశ ఇత్యన్వేర్థీదత్తేకత్వాణాః । సహి బ్రాహ్మణ్యే బ్రహ్మణా దేశకదోముఖ్యార్థః. ఏవమసాధారణాకారాన్తరన్య ప్రవృత్తినిమిత్తత్వేవన్యమపత్తిద్రోష్టవాన్. అతఃకేవలప్రవృత్తియోగోద్భవినాం సామానాధికరణ్యం భిన్న కారవత్సవ ముఖ్యమ్. వ్యాఖ్యానాన్తరోక్తనిర్వాహాత్.

[illegible]

౧॥ ౨॥ శ్లో-౪౯-౧౦. ౩॥ శ్లో-౧౭-౧౦. ౪॥ శ్లో-౬౭-౧. ౫॥ శ్లో-౬౭-౧౬. ౬॥ ప్ర-వా-౧౧ అను. ౭॥ శ్లో-౧౫-౧. ౮॥ కథ-  
౫ పర్వ-౧౩. ౯॥ శ్లో-౧౭-౧౭-౧౦॥ ము-౩ ము-౧౪-౧. ౧౦॥ శ్లో-౧౭-౬. ౧౧॥ తె-౪ పర్వ-వా-౧౦ అను-౫.

౧ \* † సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నో అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః । జప్తం యదా వశ్యత్యస్తమిశమస్య మహి మానమితి వీతశోకః త్యాద్యాః.

౧౬౯. † స్తృతావపి \* అహజ్ఞాన ఇతీయంమే భిన్నా ప్రకృతిరష్టథా † అపరేయమిత స్తవన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామజీవభూతాం మహాబాహూ యదేదం ధార్యతే జగత్ ‥ \* ౩ సర్వభూతాని కాస్తేయ ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్ । కల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదా విస్మజామ్యహమ్ ‥ ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య విస్మజామి పునఃకపునః । భూత గ్రామమిమం కృత్స్నమవశం ప్రకృతేర్వశాత్ ‥ \* ౪ † మయా ధృతేణ ప్రకృతిస్సూయతే సచరాచరమ్ । హేతునానేన కాస్తేయ జగద్ధి పరివర్తతే ‥ \* ౫ ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి. \* ౬ మమ యోని స్తహద్భృష్ట తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్ । సమృపసర్వభూతానాం తతో భవతి భారతేతి. † జగద్యోనిభూతం మహాత్ బ్రహ్మ మదీయం ప్రకృ త్యాఖ్యం భూతసూక్ష్మమచిద్వస్తు యత్. త స్మింశ్చేతనాఖ్యం గర్భం యత్సంయోజయామి । తతో మత్కృతాచ్చిదచిత్సం సగ్గాద్యేవాది స్థావరాంతానామచిద్విశ్రాణాం సర్వభూతానాం సమృపా భవతీత్యర్థః.

౧౭౦. † ఏవం భోక్తృభోగ్యరూపేణావస్థితయోస్సర్వావస్థావస్థితయోశ్చిదచిత్తోగివరమపురుషశరీరతయా తన్ని యామ్యత్వేన తదపుభక్తితిం పరమపురుషస్యచా త్తత్వమాహురికాశ్చన శ్రుతయః—\* ౭ యగిపుధివ్యాం తిష్ఠక్ పుధి వ్యా అన్తరో, యం పుధివీ నవేద యస్య పుధివీ శరీరం యగిపుధివీమన్తరోయమయతీత్యారభ్య \* ౮ య ఆత్మని తిష్ఠన్నా త్తనోన్తరో, యమాత్తా నవేద యస్యాత్తా శరీరం య ఆత్తానమన్తరో యమయతి సత ఆత్తాన్తర్యామ్యమృతః ఇతి । తథా \* ౯ యగిపుధివీమన్తరే సంచరన్యస్య పుధివీ శరీరం యం పుధివీ నవేదేత్యారభ్య \* ౯ యోక్షరమన్తరే సంచరన్యస్యాక్ష రం శరీరం యమక్షరం నవేద యోమృత్యుమన్తరే సంచరన్యస్య మృత్యుశ్శరీరం యం మృత్యుర్న వేద ఏవసర్వభూతాన్తరా త్తావహతపాప్తా దిప్యా దేవ ఏవో నారాయణః ‥ అత్ర మృత్యుశ్చజ్జేన తమశ్చబ్రవాచ్యం సూక్ష్మావస్థమచిద్వస్త్యభిధీయతే । అస్యామేపాపనిషది \* ౧౦ అవ్యక్తమక్షరే లీయతే అక్షరం తమసి లీయత ఇతివచనాత్. \* ౧౧ † అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ సర్వాత్మేతిచ.

† జీవేశ్వరయోః స్వతో భేదం నవిశేషత్వం చ స్వప్రియతుమాహ (నమానః ఇతి) పృష్టక్త్యజ్ఞానస్య మోక్షోపాయత్వేన పరస్య వాక్యభ్యయస్య మధ్యే \* అహ మేకామిత్యాదివాక్యమపాత్రమ్ \* నమానే వృక్షే \* అహమేకామితి ప్రధానప్రసంగోపేతత్వసామ్యత్ - జప్తమ్ - ప్రియమామి.

౧౬౯. † (స్తృతావపి) అప్రధా భిన్నా ప్రకృతి ర్భవేత్వనేన కారణావస్థాయామపి భేదసిద్ధిః. మామికాం ప్రకృతిం కల్పక్షయే యా స్తీత్య త్రాపి తథా. ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య విస్మజామిత్యత్రాపి తత్సిద్ధిః. మయాధ్యక్షేణేత్యత్రతు స్వభావానంతరగి కారణావస్థాయాం భేదశ్చ సిద్ధ్యంతః. ప్రకృతిమిత్యత్రానాచ్చిత్త కణ్ఠోక్తిః. మమేత్యత్రాపి కారణావస్థాయాం భేదసిద్ధిః. † ఉదాహృత స్తృతి వచనేషు వ్యాఖ్యేయం గం వ్యాచప్తే (జగ ద్యోనితి) జగద్యోనిశబ్దేన \* త్రిగుణం తజ్జగద్యోనితి వచనం స్పార్శ్యతే. కారణావస్థావ్యాచ్యుత్తర్గం భూతసూక్ష్మమిత్యుక్తమ్.

౧౭౦. † ఏవం చిదచిత్తేశ్వరభేదే సతి కథమేకత్వావధారణమునకువచ్చుతదితిశక్త్యా యాం ఘటకశ్రుతిరవతారయతి (ఏవమితి) \* యగిపుధివీమన్త రే సంచరన్మితి సుబాలోచనమిది శ్రూయతే. † మరణాయమాదివ్యాచ్యుత్తర్గం మృత్యుశ్చబం వ్యాచప్తే (అతేతి) లీయతఇతివచనాత్ - క్రమప్రత్యభి జ్ఞానాదిత్యర్థః. \* యస్యావ్యక్తం శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం యస్య మృత్యుశ్శరీరమితి క్రమోహి \* అవ్యక్తమక్షరే లీయతే; అక్షరం తమసి లీయత ఇతి క్రమోహి సంగచ్చతే. తమన ఏకీభావమాత్రం శ్రుతమ్ । నలయః । తమ స్వస్వప్రహజాభావాత్. కారణసంయుక్తతమశ్శరీరకే దేవే కార్యోప యుక్తస్య తస్యైకీభావః. మృత్యుసంజ్ఞస్య తమసశ్శరీరత్వప్రకాశాత్ విశేషాభూతతమసా తమన ఏకీభావతా యుక్తః. † పర్వాత్మత్వ వివరణాయాహ (అన్తఃప్రవిష్టః ఇతి) అనేనాని శరీరాత్మభావః ఫలితః । అన్తఃప్రవిష్ట నియామ్యత్వంహి శరీరత్వమ్. అన్తఃప్రవేశకాస్తిభ్యాం నృపగగనవ్యాచ్యుత్తితి. ఏతదపి శరీరలక్షణం భావ్యకారాభిప్రేతమ్.

౧౥. శ్లో-౪ అ-౭. ౨॥ గీ-౭ అ - ౪. ౫. ౩॥ గీ - ౯ అ - ౭; ౮. ౪॥ గీ - ౯ అ - ౧౦. ౫॥ గీ - ౧౩ అ - ౧౯. ౬॥ గీ - ౧౪ అ-౩. ౭॥ బృ - ౫ అ - ౭ బ్రా-౩. ౮॥ బృ-౫ అ-౭ బ్రా-విజ్ఞానసావే మాధ్యస్థినిసాతః ౨౨. ౯॥ సుబా-౩ ఖ. ౧౦॥ సుబా-౨ ఖ. ౧౧॥ ఆర-౩ శ్లో-చిత్తి-౧౧ అను-౨౧.

౧౭౧. † ఏవం సర్వావస్థానస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారః పరమపురుషవ సర్వావస్థాన కారణావస్థాన జగ  
న్రూపేణావస్థిత ఇతిమమర్థం జ్ఞానయితం కాశ్చన శ్రుతయః కార్యావస్థం కారణావస్థంచ జగత్ సవేత్సావహుః \* ౧ సదేవ  
సోమ్యేదమగ్రాసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షుత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోస్పృజతేత్యాకరభ్య \* ౨ సన్మూలాస్స  
మ్యేమాస్సర్వాగిప్రజాస్సదాయతనాస్సప్రతిష్ఠాః | ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి  
తథా \* ౩ సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి | సతపోతప్యత సతపస్తవ్యా ఇదం సర్వమస్పృజతేత్యాకరభ్య \* ౩ సత్యం  
చాన్యతంచ సత్యమభవదిత్యాద్యాః.

౧౭౨. † అత్రాపి శ్రుత్య సరసిద్ధశ్చిదచిత్తోగి పరమపురుషస్యచ స్వరూపవివేకిస్తాన్రితిః \* | ౪ హస్తాహమిమా స్తిస్తో  
దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి \* ౩ తత్ప్రప్త్యైవ తదేవానుప్రవిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చ  
త్యచ్ఛాభవత్ | \* ౩ విజ్ఞానం చావిజ్ఞానంచ సత్యంచాన్యతంచ సత్యమభవదితి చ \* ౪ † అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవి  
శ్యేతి జీవస్య బ్రహ్మ త్వత్వమ్ | \* ౩ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్ఛాభవత్ \* ౩ విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచేత్యనేనై కార్థ్యాత్ ఆ  
త్మశరీరభావ నిబంధనమితి విజ్ఞాయతే. † ఏవంభూతమేవ నామరూపవ్యాకరణమ్ \* ౫ తద్దేదం తస్మై వ్యాకృతమాసీత్  
తన్నామరూపభ్యాం వ్యాక్రియతేత్యత్రాప్యక్తమ్. † అతగి కార్యావస్థగి కారణావస్థశ్చ స్థూలసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరగి పర  
మపురుషవసేతి కారణాత్కార్యస్యాసస్య త్వేన కారణవిజ్ఞానేన కార్యస్య జ్ఞాతతయైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానంచ సమాహితము  
వపన్నతరమ్ \* ౪ † అహమిమా స్తిస్తోదేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి | తిస్తో దేవతా  
ఇతి సర్వమచిద్వస్తు నిర్దిశ్య తత్రస్వాత్మకజీవానుప్రవేశేన నామరూపవ్యాకరణవచనాత్ సర్వే వాచకాశ్చబ్దాఅచిచ్ఛ్రిద్విశిష్ట  
జీవవిశిష్టపరమాత్మసవన వాచకాఇతి కారణావస్థపరమాత్మవాచినా శబ్దేన కార్యవాచినశ్చబ్దస్య సామానాధికరణ్యం ము  
ఖ్యవృత్తమ్. † అతః స్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రకారం బ్రహ్మైవ కార్యం కారణంచేతి బ్రహ్మైవాపాదానం జగత్. † సూక్ష్మ  
చిదచిద్వస్తుశరీరకం బ్రహ్మైవ కారణమితి.

౧౭౧. † భేదశ్రుతిఃకుటకశ్రుత్యవిరోధేనైక్యావాక్యానా వర్ణమాహ (ఏవమితి) ఖుటకతయోపాత్తం సన్మూలాఇతి.

౧౭౨. † (అత్రాపి) ఛాన్దోగ్యుప్రకరణే తైత్తిరీయప్రకరణేతత్కర్ణః. హస్తాహమిత్వాదిఛాన్దోగ్యే. తత్ప్రప్త్యైత్వాన్రి వైత్తిరీయే. † జీవేనాత్మ  
నేత్యస్య వ్యాఖ్యానార్థమాహ (అనేనీతి). † అనుప్రవేశశ్రవణాభ్యావేసి సామాన్యేనూక్తం నామరూపవ్యాకరణ మనుప్రవేశపూర్వక నామరూపవ్యా  
కరణే పర్యవస్యతి సామాన్యవిశేషవ్యాధ్యాదిత్యాహ (ఏవంభూతమేనీతి) † మద్యా-సర్వకాఖ్యానత్యయన్తాయేన కన్విపదన్త స్తాన్రిత్యతో గ్రాహ్యత్వా  
త్సర్వవిజ్ఞాతోఽనుప్రవేశః కార్యోపయోగితయాఽపేక్షితత్వాదన్యత్రాపి స్వీకార్య ఇత్యాహ (ఏవమితి) ఏవంభూతశబ్దోఽనుప్రవేశపూర్వకత్వ  
పరః. అనేన నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యపాదానేన జీవానామత్ప్రతిప్రళయా - నామరూపవ్యాకరణ తదభావా | సను స్వరూపవిష్పత్తివివాదావిత్కృ  
క్తంభవతి. అనేన పూర్వోక్తశక్త్యాచ పరిహృతా. కాలవిశేషాక్తమేక్యం నామరూపవ్యాకరణాభావమాత్రమ్ | సను స్వరూపైక్యమిత్యవగమాత్.  
† అథ సర్వశ్రుతీనామ స్తిన్నక్షే ముఖ్యత్వం దర్శయత్ ప్రథమమేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం పరమతేఽనుపపన్నమితి ప్రాగుక్తం స్యమత ఉపపన్నమిత్యాహ  
(అత ఇతి) కార్యకారణయోరైక్యప్రతిపాదనాదేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానపరిజ్ఞానా, తస్మాదాధికరణ్యా, చేతి త్రిధాభ్యాదైవతప్రతీతిః | అత్రపూ  
ర్వోక్తదైవ్యమస్తదక్షప్రకారణోత్పన్నమితి అత ఇత్యాదిభాష్యేనోక్తం భవతి. విశిష్టం కారణమ్ | తదేవ కార్యమితి కారణాత్కార్యస్యాసస్యత్వమ్.  
అతః కార్యకారణయోరైక్యపరణాం శ్రుతీనాం తయోరేకద్రవ్యత్వమేవ ప్రతిపాద్యం సతువిశిష్టత్వనిషేధః | తస్య విహితత్వాత్. ఏకవిజ్ఞానేన సర్వ  
విజ్ఞానమప్యేవమేవ | యథా మృత్పిండేన తత్కార్యజ్ఞానేపి పిండగతరూపాచి నిషేధో నకృతస్సన్యత్ తద్వత్. ఉపపన్నతరమితి తత్ప్రసృత్యయేన ము  
ఖ్యత్వం సర్వత్రాపి వివక్షితమ్ | ఏవం సద్విద్యోపక్రమగతపైర్నికవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానస్య ముఖ్యత్వముక్తమ్. † అథ తదుపసంపారగతస్య తత్త్వమసీతి  
సామానాధికరణ్యస్య ముఖ్యత్వమాహ (అహమిమాఇతి) † ఉపాదానత్వస్యభావానంతరౌ కథముపపద్యతే ఇత్యత్రాహ (అతస్థూనలేతి) భావ్యవస్థావిశేష  
వతః ప్రాగవస్థాయోగోపయూపాదానత్వమ్ | అతోఽవస్థావిశేషే స్థూలసూక్ష్మశబ్దాభ్యాం దర్శితా | అనేన కాలవిశేషవచ్చిన్నైకత్వావధారణం నామ  
రూపవిభాగాభ్యావాల్లిప్రాయమితిఫలితమ్. † ఉపాదానత్వేపి స్వభావానంతరమాహ (నూత్నేతి).

౧౭౩. బ్రహ్మపాదానత్యేపి సంఘాతసౌపాదానత్యేపి చిదచితోన్మిషణశ్చ స్వభావానన్యైరోప్యసపన్నతరః. † యథాశుక్లకృష్ణరక్తమృతసంఘాతోపాదానత్యేపి చిత్రపటస్య తత్తత్తత్తదేవేవ శౌక్యైదిసంబద్ధఇతి కార్యావస్థాయామపి సనర్వత్ర వర్ణసజ్జరః | తథా చిదచిత్యైరసంఘాతోపాదానత్యేపి జగతఃకార్యావస్థాయామపి భోక్తృత్వ భోగ్యత్వ నియంతృత్వాద్యసజ్జరః. † తన్మూలం పృథక్ స్థితీయోగ్యానామేవ పురుషేచ్ఛయా కదాచిత్సంహతానాం కారణత్వం కార్యత్వంచ | ఇహతు చిదచితోస్సర్వావస్థయోగి పరమపురుషశరీరత్వేన తత్ప్రకారతయైవ పదార్థత్వాత్తత్ప్రకారగి పరమ పురుషస్సర్వదా సర్వశబ్దవాచ్య ఇతివిశేషః. † స్వభావభేద స్తదసజ్జరశ్చ తత్రచాత్రచ తుల్యః. † ఏవంచసతి పరస్య బ్రహ్మణి కార్యానుప్రవేశేపి స్వరూపాస్యభావాభావాదవికృతత్వ ముపపన్నతరమ్ | స్థూలావస్థస్య నామరూపవిభాగవిభక్తస్య చిదచిద్వస్తున ఆత్మతయావస్థానాత్కార్యత్వమప్యవపన్నతరమ్. † అవస్థానరావ త్తిరేవహి కార్యతా.

౧౭౪. † నిర్గుణవాదాశ్చ పరస్య బ్రహ్మణో హేయగుణానమ్బుధామపవద్యన్తే \* ౧. అపహతపాప్తా విజరో విమృత్యు ర్విశోకో విజిగుత్సీఽపిపానఇతి హేయగుణాః ప్రతిపిద్య \* ౧ సత్యకామసత్యసజ్జల్పఇతి కల్యాణగుణాన్విదధతి ఇయం † శ్రుతిరేవాన్యత్ర సామాన్యేనావగతం గుణనిషేధం హేయగుణవిషయం వ్యవస్థాపయతి.

౧౭౫. † జ్ఞానస్వరూపం బ్రహ్మేతివాదశ్చ సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తేర్నిఃఖలహేయప్రత్యసేకకల్యాణగుణాకరస్య బ్రహ్మణ స్సర్వరూపం జ్ఞానైకనిరూపణీయం స్వయంప్రకాశతయా జ్ఞానస్వరూపంచేత్యభ్యుపగమాదుపపన్నతరః. \* ౨ † యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ \* ౩ పరాస్య శక్తిర్విచిత్రైవ శ్రూయతే స్యాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ \* ౪ విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాది త్యాదికాః జ్ఞాతృత్వమావేదయన్తి - \* ౫ సత్యం జ్ఞానమిత్యాదికాశ్చ జ్ఞానైకనిరూపణీయతయా స్వప్రకాశతయాచ జ్ఞాన స్వరూపతామ్.

౧౭౬. † దృష్టాన్తే నేమమర్థమపహవతి (యథేతి) † య—గుక్లకృష్ణైదిత్యవగి కారణావస్థాయామపి భిన్నాః | నచ తేష్యన్యత్రమంప్రత్యన్య తమస్య కారణత్వమ్ | అతస్తత్ర స్వభావానందరః, అత్రతు విశ్వస్య సంఘాతోపాదానత్యేపి కారణావస్థాయాం పరమాత్మైకేవ స్వశబ్దేన శ్రూయతే నతు చేతనాచేతనా. † కించ—పరమాత్మేన ప్రాగేకత్వమ్ | తస్మాదితరయోర్ద్వియోయత్వత్వాదికం చ శ్రూయతే | అతోన్యభావానంకర ఇత్యత్రాహ (తన్మూలమితి) సహి తనువ్యస్యావ్యసూప్రధానభావైస్తీతి సత్రాన్యతమవాచిత్యేన నముదాయ ఉచ్యతే | అత్రతు సర్వప్రకారస్య భగవతః సర్వ శబ్దవాచ్యత్వముపపన్నమితి అన్యతమవాచిత్యేనాపి విశిష్టమేతాద్యత ఇతి విశిష్టస్త్వేన కారణత్వాత్ ప్రాగపి భేదోస్తీతి స్వభావానంకర ఉపపన్న ఇత్యర్థః. † కేనాకారే సార్వత్రికమిత్యత్రాహ (స్వభావేతి). † రుమా తేతరపదానాం లక్షణత్వాత్ ప్రతిపత్తి బ్రహ్మణోన్యభావామూలజ్ఞాన్యూహ (ఏవంచేతి). † తద్వ్యసాదానత్యేమేవానుపపన్నమిత్యత్రాహ (స్థూలావస్థాస్థితి). † ఆత్మతయావస్థానాత్కథం కార్యత్వమిత్యత్రాహ (అవస్థేతి) అవికారశ్రుతి నాం ప్రకృతిగతస్వరూపాన్యభావానరూపవికారో బ్రహ్మణీ నాస్తీత్యర్థః. కార్యావస్థాచిదన్నియమన రూపావస్థాస్థరావ త్త్రిపుర్యూః కార్యత్వమితి కార్యత్వవాదినీనాం శ్రుతీనామర్థః - సహి కారణావస్థానియమనం కార్యావస్థానియమనం భవతి | తత్తదవస్థాచిదన్నియమనరూపవిశేషావేన బ్రహ్మణో అన్వారకావస్థాః | స్వరూపాన్యభావావస్థానసంకోచాదిరూపవికారాస్తు నవన్వారకావస్థా ఇత్యర్థః. యథా గ్రాహకగ్రహణేన సన్నిధిసమామ్నాతేషు వస్తుషు పరమాపూర్వ కేవలతయావగతేషు యాగప్రవీణ్యదేవర్వాక కేవలత్వం | ప్రాక్షణాదేవర్వాక కేవలత్వంచ ముఖ్యమేవావగత్యతే. తథా బహుస్యామితి గ్రాహకగ్రహణేన సర్వావస్థాను పరమాత్మీయతయావగతాను స్వరూపాన్యభావావస్థానసంకోచాదిరూపనవన్వారకావస్థాయాః తత్తన్నియమనరూపా దన్వారకావస్థాయాశ్చ పరమాత్మీయత్వం ముఖ్యమేవేతిభావః.

౧౭౭. † (నిర్గుణేతి) అపహతపాప్తేత్వాదిచాత్ర కిందిష్యిపుత్రమ్. † (శ్రుతిరేవేతి) మతాన్తరోక్తినిర్వాహేషు శ్రుతహానిరశ్రుతకల్పనంచాస్తీతి అత్రతు నిర్వాహక్యాత్రితేవ శ్రుతానుగుణ్యేతి వైషమ్యమితిభావః.

౧౭౮. † అథార్థగుణనిషేధపరత్వేన పరాభిమతానాం శ్రుతిసామర్థమాహ (జ్ఞానస్వరూపమితి) సర్వజ్ఞస్యేత్యత్యదివదాని మజ్జశగుణవిశేషవిధాయి వాక్య స్తరణార్థాని. \* తద్గుణావర్తనాత్వాదిహూత్రసిద్ధమేవాత్ర నిర్వాహకత్వము క్తమ్. ఈస్వరస్య జ్ఞాతృత్వాత్ జ్ఞానైకనిరూపణీయత్వము క్తమ్. జ్ఞాతృత్వి జ్ఞానం నిరూపకమ్. తదపి ముఖ్యత్వమర్థః. † జ్ఞానస్వరూపత్వే జ్ఞానగుణకత్వపరాః శ్రుతిర్దర్శయతి (యన్యర్థజ్ఞ ఇతి) జ్ఞానస్వరూపతామ్ - ఉభయభావీ జ్ఞానవ్యుపదేశయోగ్యతామ్. జ్ఞానగుణకత్వస్య, జ్ఞానస్వరూపత్వస్యచ విహితత్వాదుభయమప్యవపన్నమిత్యర్థః. జ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయత్వా న్నపవత్త్రినోద్భవపరిహరగి పూర్వమేవ కృతః.

౧౭౬. †\* ౧ సోకామయత బహుస్యామ్ \* ౨ తదైశ్చత బహుస్యామ్ \* ౩ తన్నామయాపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి  
బ్రహ్మైవ స్వసజ్జల్వాద్విదితస్థిత్రసూపతయా నానాప్రకారమవస్థితమితి తత్ప్రతిత్వచీకా† బ్రహ్మత్వకసమ్మునానాత్వమతత్త్వ  
మితి తత్ప్రతిషిద్ధ్యతే \* ౪ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇమా నానేవ పశ్యతి \* ౫ సేవా నానాస్త్రికించన \* ౬ యత్రహి  
దైవతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి | యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్త్వేన కంపశ్చేత్తత్త్వేన కం విజాసీయాదిత్యా  
దినా. † సప్తసర్వహుస్యాం ప్రజాయేయేత్యాదిశ్చతిషిద్ధం స్వసజ్జల్వకృతం బ్రహ్మణా నానానామయాపాభ్యాశ్చేదన నానాప్రకా  
రత్వమపి నిషిద్ధతే. †\* ౭ యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూదిత్యాదినిషేధవాక్యాదానంత్యానంత్య \* ౮ సర్వతంపరాదా  
ద్యోస్సత్రాత్రసప్తర్వం వేద \* ౯ తస్యహవా పతస్య మహతోభూతస్య నిశ్యసితమేతద్వ్యస్త్యోనయజుశ్చోద్యోగ ఇత్యాదినా.

గం. 2. † ఏవం చిదచిదీశ్వరాణాం స్వరూపభేదం స్వభావభేదంచ వదన్తీనాం, కార్యకారణభావం కార్యకారణయో  
రసమ్యత్వంచ వదన్తీనాం సర్వాసాం శ్రుతిసామవిరోధః, చిదచితోగీపరమం త్వత్సప్తపదా శరీరం త్థభావం, శరీరభూతయోగి  
కారణదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హనూత్నదశావత్వం కార్యదశాయాంచ తదన్త్యస్థూలదశావత్వం నన్త్యస్థూలశ్రుతిభిరేవ  
జ్ఞాయత ఇతి బ్రహ్మజ్ఞానవాదస్యేవాధిక బ్రహ్మభేదవాదస్యన్యస్యస్యస్యస్యయమూలస్య సకలశ్రుతివిరంధస్య సకభంచదవ్యవ  
కాశో దృశ్యతే. † చిదచిదీశ్వరాణాం పుణ్యకన్యభావతయా తత్తచ్చుచిసిద్ధానాం శరీరం త్థభావేన ప్రకారప్రకారితయా శ్రుతి  
భిరేవ ప్రతిపన్నానాం శ్రుత్యన్తరేణ కార్యకారణభావప్రతిపాదనం కార్యకారణయోగీకృత ప్రతిపాదనం వ్యవస్థాపితమ్.  
యథా - ఆగ్నేయాదీషడ్యాగానుత్పత్తివాక్యైర్విరి పుధగుత్పన్నాన్ సముదాయానువాదినాన్వేష్యయేన సముదాయవ్య  
యత్వమావన్నాన్ \* ౮ దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిత్యధికారవాక్యైర్విరి కౌమనగిత్యవ్యతయూ విదిధాన్. † తథా చిదచిదీశ్వరా  
న్వివి క్తస్వరూపస్వభావాన్ \* ౯ తురం ప్రధానమమృతాతురం హరిః తురాత్మానావీతే దేవవక్త్రః \* ౧౦ సుగం విశ్వస్యా  
త్తేశ్వరమ్ \* ౧౦ ఆత్మానారాయణగీపర ఇత్యాదివాక్యైర్విరి పుణ్యక్ ప్రతిపాద్య \* ౧౧ యస్య పుణ్యవీ శరీరం \* ౧౨ యస్యా  
త్మాశరీరమ్ \* ౧౩ యస్యావ్యక్తం శరీరం యస్యాతురం శరీరమ్. ఏవ స్వభావాత్సర్వాత్మానామతాపాన్త్యచిత్తా దేవవక్త్రో  
నారాయణ ఇత్యాదిభిర్వాక్యైర్విశ్చిదచితోస్సర్వాస్థావస్థితయోగిపరమం త్వశరీరతాం పరమం త్వస్థూలత్వతాం ప్రతిపా  
ద్య † శరీరభూత పరమాత్మాభిధాయినస్సద్బ్రహ్మాదిత్యైర్విరి కారణావస్థాః | కార్యసభ్యత్వ మమం త్వస్థూలవీ శరీరం పుణ్యక్ ప్రతిప

[illegible]

౧౭౭. † ఇతరవ్యాఖ్యాతృత్విర్బవద్ధిరసి నిర్వాహకకారాః కృతాః । తత్ర కోవిషభత్వత్రాహ (విషమి) స్వయమివనివా । శుభిభిః  
తాక్షః శ్రుత్యనుసూచి । తత్ప్రతివినివాః శ్రుతివిరుద్ధః । అశ్రుతస్తంభభావములేశ్వర్యం । అపన్యాయునాః సకలశుభినివాః శ్రుతి విరుద్ధత్రా  
న్వేతి, అవ్యన్వేతి స్వాభావికభేదాభేదం వ్యవిష్టభేదంవాహ । ఇమభ్యుం వైదికబృహ్మతేనోపపదయతి (విదవీర్వ్యంబామితి) అక్షుతాః, అగ్నిహ  
మాయాపాంసయతా, విష్ణోవ్య, విష్ణోగ్న శ్రేష్ఠకాగః, ఉత్తరీవాక్యమితి - ప్రస్తుప్రతిభిజ్ఞులంకారవాక్యమ్, "సమస్తవ్యా" - శ్రేష్ఠిశక్యమి  
పాదితా, ఉత్తరీవాక్యేః \* యదాగ్నేయోష్ఠికపాలామవాసాన్యాయం పార్థ మాన్యాయాన్యాయోభిః శ్రేష్ఠిశక్యమితిభిః, సమయాయామవాసాన్యాయ  
భ్యయేన - \* య ఏవం వివాక్పార్థవసేం యజతే \* య ఏవం వివాసమావాన్యాయం యజత ఇత్యేతాభ్యాం \* దన్యూగ్ధమావాన్యాయమితి స్వరసానన  
త్యాకారణైకవృత్త తత్ప్రవృత్తయో విదధాతీత్యర్థః । తథాత్రాగ్ధప్రతిపాదనం దధ్యయతి (తథేతి) । † (కోవిషాశేతి) కారణావస్థః । కారణవృత్త్య

గం॥ తై - ఆన - ౬ ఆన. ఆ॥ ఛా - ౬ ప్ర - ౨ ఖ - ౩, ౩॥ బృ - ౩ ఆ - ౪ బ్రా - ౨, ౪॥ కళ - ౪ వల్లి - గం, ౫॥ బృ - ౪ ఆ - ౪ బ్రా - గం, ౬॥ బృ - ౪ ఆ - ౪ బ్రా - ౬, ౭॥ సుతా - ౨ ఖ, ౮॥

గం॥ తై - గ ఆ - గం, గం॥ తై - నా - గం ఆన.

గం॥ బృ - ౫ ఆ - ౭ బ్రా - ౩, గం॥ బృ - ౫ ఆ - ౭ బ్రా - విజ్ఞానస్థానో మార్గం దినపాతః ౨౨, గం॥ సుతా - ౭ ఖ.

న్నం వస్తు త్రితయమ్ \* ౧ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ \* ౨ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్! \* ౩ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యాది వాక్యం ప్రతిపాదయతి. † చిదచిద్వస్తుశరీరణి పరమాత్మనః పరమాత్మశబ్దేనాభిధానేహి నాస్తి విరోధః! ‡ యథా మనుష్యపిండశరీరకస్యాత్మవిశేషస్యాయమాత్మా సుఖత్యాత్మశబ్దేనాభిధాన ఇత్యలమతివిస్తరేణ.

౧౭౫. † యత్పునరిదముక్తమ్ — బ్రహ్మత్వైకత్వవిష్ణునేనైవావిద్యానివృత్తియ్యక్తేతి † తదయుక్తమ్ — బంధస్య పారమార్థికత్వేన జ్ఞాననివర్త్యత్యాభావాత్. ‡ పుణ్యాపుణ్యరూప కర్మనిమిత్తదేవాది శరీరప్రవేశ తత్ప్రేయ్యుక్తసుఖదుఃఖానుభవరూపస్య బంధస్య మిథ్యాత్వం కథమివ శక్యతేనక్తమ్. † ఏవంరూపబంధనివృత్తిర్న క్తిరూపావస్థాపాసనప్రీత పరమపురుషప్రసాదలభ్యేతి పూర్వమేవైవాక్తమ్. † భవదభివృత్తస్యైకత్వజ్ఞానస్య యథావస్థితవస్తువివేచితవిషయస్య మిథ్యారూపత్వేన బంధవివృద్ధిరేవ ఫలం భవతి \* ౪ † మిథ్యైకతదస్యద్విత్వంహి నైతి తద్వివృత్యాం యత ఇతిశాస్త్రాత్ \* ౫ † ఉత్తమగి పురుషస్తస్యః \* ౬ పుణ్యకాత్మానాం ప్రేరేతారంభ మత్వేతి జీవాత్మవిసజాతీయస్య తదన్తర్యామిణో బ్రహ్మణో జ్ఞానం పరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధన మిత్యవదేశ్యాచ్చ.

౧౭౬. † అపిచ-భవదభివృత్త్యాపి నివర్తకజ్ఞానస్య మిథ్యారూపత్వాత్తస్య నివర్తకాన్తరం మృగ్యమ్. † నివర్తకజ్ఞానమిదం స్వవిరోధి సర్వం భేదజాతం నివర్త్య ఊణికత్వాత్సన్వయమేవ సశ్యతీతిచేత్. † స. తత్త్వరూపతదుత్పత్తివినాశానాం పరమాత్మైకే వేదే సవనభక్త్యా పునఃకృత్రిశ్చం వస్తుత్రయం ప్రతిపాదయతిత్వేన. † ఆత్మేయాదినమురాయేఽన్యతమనాచిజ్ఞేష్యమురాయాభిధానం నవృప్తమ్. ‡ అత్రకు పరమాత్మనాచిజ్ఞేష్య సమురాయాభిధానం కనమిత్యత్రాహ (చిదచిద్వస్తితి). † సృష్టాస్తమాహ (యదేతి) తత్రామ్యాన్యం ప్రకారప్రకారిభావాభావాదన్యతమనాచిజ్ఞేష్య సమురాయాభిధానమ్-అత్రకు తేభాభావాదు సవచ్చమ్. కృష్ణ. ఉచ్యతే-అర్థసామర్థ్యాత్ శబ్దసామర్థ్యాచ్చ - చిదచిత్తీశ్వరః క్షిప్రప్రకారత్వాన్నిష్కృప్తప్రకారః కారణత్వానుపపత్త్వాచ ప్రకారివాచిజ్ఞేష్య విశిష్టోపసాహసన్నిధిః. సప్తస్మాశ్చా విశిష్టస్య సత్త్వబుహుత్వయోగాద్యిజ్ఞేష్యోపసాహ సమర్థా. ‡ అత్తేబ్దశ్చ వ్యాప్తిరూపప్రవృత్తినిమిత్తస్య వ్యాప్తసాపేక్షత్వాద్యిజ్ఞేష్యోపసాహకఇతి. † యద్యా \* అక్షరాత్సంభవతీవాచ్యమ్ \* యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః. ‡ తస్మాదేతచ్ఛ్రవణామరూపమన్నంచనాయతే \* ఆత్మన ఆకాశస్యం భూతఇత్యాదిషు పరమాత్మనాచిజ్ఞేష్యకారణమువ్యతే - తేహం విశేషాభూతవిదవిదభిధానే శక్తిర్నాస్తి - లక్షణాయాం సేవ దోషః. ‡ అతస్సర్వత్రస్య రూపవిజామవన స్వగత ప్రాచ్యత్యత్రాహ (చిదచిద్వస్తి) శ్రుత్యస్తరబలేన న్యయాపవికారానంభవాత్కర్మోపయుక్తమనుక్తమపి విశేషణం పుష్కరాజ్యనయాదర్శస్యభావేన నన్నిధావితమననధేయమితి భావః. † తదేవ లోకప్రయోగేణాపి దృఢయతి (యదేతి) అయమాత్మా సుఖేత్యాత్మవిశేషస్య సుఖత్వవిధానే శరీరహితస్యాత్మనా వైషమ్యకనుభూసంభవాత్పాద్యశమఖోపయుక్తమనుస్యాది పిండవిష్టత్వమర్థకస్యైవ - తద్వదితి భావః. ‡ ఇతినివర్తకానుపపత్తిః.

౧౭౭. † నివృత్త్యనుపపత్తిం వస్తుమనవదతి (యత్కురీతి). † దూషయతి (తదయుక్తమిత్వాదినా). ‡ సృష్ట్యాన్య జ్ఞానబాధ్యత్వం జ్ఞానసైక్యవిషయత్వం ఉభయమపి పరాభివృత్తమ్. ‡ తత్ర ప్రథమం జ్ఞానబాధ్యత్వానుపపత్తిమాహ (బంధస్యేతి). † సర్వప్రమాణామగుణ పారమార్థ్యముపపాదయతి (పుణ్యాపుణ్యేతి) ప్రతీతిమాత్రసిద్ధస్య హేతుహేతుమన్యూపవియమోఽనుపపన్నః. పరమార్థస్త్వార్థాక్షరకారిత్యాత్ ఉత్పత్తివత్త్వాచ. అసత్యస్య హేతుత్వానంభవముత్పత్త్యనంభవం ప్రాసపపాదితముపపత్తిత్యక్తమ్. సహి ప్రతీతిమాత్రసిద్ధమన్యూత్ర విద్యమానం వస్త్విహ కిమప్యత్వాదయతి. నాపి న్యయమివానీముత్వాద్యతే. కించ-అపరమార్థస్య భ్రాన్తిజ్ఞానసామగ్రివ్యతిరక్తహేతుసాపేక్షత్వంచ నవృప్తమ్. సచాక్షురారిసామగ్రివ ప్రమసామగ్రి. గిరిశిఖరగతమృత్యులలిజనంబంధేన అపవరగతస్యాబ్జురభ్రమప్రసక్తాత్. సచ పరాధానామర్థక్రియాకరిత్వం ఉత్పత్తిమత్త్వంచ మిశ్యేతి వ్యాచమ్ - జ్ఞానబాధ్యత్వాభావాత్. కించ-మిథ్యాత్వే పాపకరణే సప్రాచ్యత్వాపేక్షా-మిశ్యేతి బుద్ధిరేవామితి భావః. † భవతాపి జ్ఞాననివర్త్యత్వమవిద్యాయా వక్తవ్యమ్. తచ్చ సత్యత్వే కథముపపద్యత ఇత్యత్రాహ (ఏవంరూపేతి) పరమార్థస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వం దృష్టవాదా సావపద్యతే. అపిత్వద్దృష్టవాదా. యథా - సత్యవర్తవ్యవిషయాపాసనప్రీత గరుడప్రసాదాన్నివృత్తిః. సతుమిశ్యేతిజ్ఞానాత్మకత్వేన. ‡ ప్రవృత్త్యన్య జ్ఞాననివర్త్యత్వముక్తమ్. వికల్పజ్ఞానసోపామత్వానుపపత్తిమాహ (భవదభివృత్తస్యేతి) తత్త్వజ్ఞానంహి మోక్షోపాయః. భిన్నవిషయాన్యభేదజ్ఞానస్యా తత్త్వజ్ఞానరూపత్వాద్యవేతఫలత్వమిత్యర్థః. ‡ అన్వైతకస్యాతత్వత్వే ప్రమాణమాహ (మిథ్యైకతీతి). † వికల్పస్యాతాత్మికత్వకణోక్తిర్దృఢా. వికల్పస్య సత్యత్వం యథాఫలతి. తథా భేదజ్ఞానస్త్వేవ మోక్షహేతుత్వమాహ (ఉత్తమితి) స్పృశితవసోవృత్త్యర్థం శ్రుతేరివక్యదుపాహనమ్.

౧౭౮. † వికల్పజ్ఞానస్య నివర్తకత్వే ప్రమాణవిరోధ ఉక్తః. అథ తర్కవిరోధమాహ (అపిచేతి). ‡ దాహనలబివనాశకవిషదృష్టాన్తాభిప్రాయేణ శబ్దాతే (నివర్తకజ్ఞానమితి). † నివర్తకజ్ఞానం తద్వినిశ్చయ కిం బ్రహ్మవ్యతిరక్తం. ఉత స్వయామితి వికల్పమభిప్రేత్యాహ (నేతి) బ్రహ్మవ్యతిరక్తత్వా

౧. భా-౬ ప్ర-౨ భ-౧. ౨. భా-౬ ప్ర-౨ భ-౨. ౩. భా-౩ ప్ర-౧౪ భ-౧. ౪. వి-౨ అ-౧౪ అ-౨. ౫. గీ-౧౫ అ-౧౭. ౬. శ్లో-౧ అ-౬.



కాల్పనికత్వేన † వివాశతత్కల్పనాకల్పకరూపావిద్యాయా నివర్తకాస్తరమన్వేషణీయమ్. తద్వివాశో బ్రహ్మస్వరూపమేవేతి చేత్. † తథానతి నివర్తకజ్ఞానోత్పత్తిరేవ నస్యాత్. తద్వివాశే తిష్ఠతి తమత్వత్వసమ్భవాత్.

౧౦౦. † అపిచ-† చిన్మాత్రబ్రహ్మవ్యతిరిక్తకృత్స్నినిషేధవిషయజ్ఞానస్య † కోయం జ్ఞాతా|అధ్యాసరూపవ్యతిచేత్. † స. తస్య నిషేధ్యతయా నివర్తకజ్ఞానకర్తృత్వాత్ తత్కర్తృత్వాస్యమపత్యే. † బ్రహ్మస్వరూపమితిచేత్. బ్రహ్మణో నివర్తకజ్ఞానంప్రతిజ్ఞాతృత్వంకిం స్వరూపమ్ | ఉతాధ్యస్తమ్. † అధ్యస్తంచేదయమధ్యానస్తన్మూలావిద్యాస్తరంచ † నివర్తకజ్ఞానావిషయతయా తిష్ఠత్యేవ. † నివర్తకజ్ఞానాస్తరాభ్యుపగమే తస్యాపి త్రిరూపత్వాత్ జ్ఞాత్రపేక్షయానవస్థా న్నాత్ | † బ్రహ్మస్వరూపస్యైవజ్ఞాతృత్వేనైవస్థియవపవక్ష్యమితిగృహీతస్యాత్. † నివర్తకజ్ఞానస్వరూపం స్వస్యజ్ఞాతాచ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వేన స్వనివర్త్యానగ్రతమితి వచనం భూతలవ్యతిరిక్తంకృత్స్నం దేవదత్తేన చ్ఛిన్నమిత్వస్యామేన చేచ్ఛదనక్రియాయామస్య చేత్తురస్యా చేచ్ఛదనక్రియాయాశ్చ చేచ్ఛద్యామప్రవేశవచనమపహాస్యమ్. † అధ్యస్తోజ్ఞాతా స్వనాశహేతుభూతనివర్తకజ్ఞానే స్వయంకర్తాచ నభవతి | స్వనాశస్యాపురుషార్థత్వాత్. † తన్నాశస్య బ్రహ్మస్వరూపత్వాభ్యుపగమే భేదదర్శనతస్మూలావిద్యాదీనాం కల్పనమేవ నస్యాత్. ఇత్యలమనేన దిష్టహతముద్గరాభిహూతేన.

ద్వటాదేవ వివాశస్య కాల్పనికత్వమ్ | యథా స్వస్మహర్షస్వరూప తదుత్పత్తిస్థితీనాం కాల్పనికత్వాన్నాశశ్చ కాల్పనిక స్వతేతిభావః. † (వివాశతత్కల్పనాకల్పకరూపావిద్యాయాఇతి) వివాశః కల్పస్య. తద్విషయబద్ధిమబద్ధిగీకల్పనా. కల్పకో ప్రమాశ్రయాదిః. ఏవంరూపావిద్యాయాఇత్యర్థః. † స్వరూపపక్షం దూషయతి (తథానతి) పూర్వస్థితే వక్షే మామణం ప్రకారాన్తరేణాపుక్తం వేదార్థసంగ్రహే - భావరూపస్య నాశోపి ఉత్తరావస్థాప్రాప్తిః. సాచారిత్రమపన్నా | బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్వావస్థావతోన్యస్య స్థిత్యుత్పత్తిగమే అదైవవిహింసవక్ష్యాదితి. భావాస్తరంవ్యభావః. ఘటస్య ప్రాగభావగీ పిష్టత్వాదీపూర్వావస్థా. ప్రస్తుతంః కపాలత్వాద్యస్తరావస్థా. ఇతరేతరాభావ్యాభ్యుత్పత్త్య గోత్వాభావః అశ్వత్వమ్ | గోరవ్యభ్యుత్పాద్యాః గోత్వమ్. నునగ్రాభావే కథం భావరూపత్వమ్. యది మహీమాత్రమేవ తిర్హి ఘటసంసర్జనత్వమిదం నునగ్రాభావస్యాత్. యద్యతిరిక్తస్తస్యైవ భావప్రాగ్భేద్యత ఇతి. ఉచ్యతే-భవత్వే అభావాశ్రయస్య యదైవలక్షణ్యం తదేవ నునగ్రాభావః. యది మహీమాత్రమేవ అభావాశ్రయః | తద్విభావాశ్రయభూతతేజస్వభావాశ్రయత్వేననన్యత. తతాపి మహీమాత్రస్వాభావత్. యది కేవలద్వికేవల విశిష్టం భూతలమభావాశ్రయః | నవీవ విశేషస్సంసర్గభావఇతి. కాల్పనికేషవిశిష్టత్వేన చిదేవవిశేషత్వమేవ నచవిశేషః. తనానిమేవ ఘటసహితప్రదేశాస్తరవాప్త్యైర్విధ్యం దేశవిశేషత్వనిత్యుక్తమ్. తస్యైవ దేశవ్యకాలాస్తరే ఘటసహిత్యైవ్యాప్త్యైర్విధ్యం కాల్పనికేషవిశిష్టత్వేనచిత్వం క్రిమ్. యథాహుః - \* సంసర్గభావమేవం కింహివా నుదయో భావమేవ త్వభావం మన్వానాః కుమ్భులమృతతల ఇతరభూతాగభేదస్త్యభావః | యస్తత్త్వాలగ్నేవ్యతికరత్యౌహప్రాజ్ఞానానిదేశగీ మన్యుభావాశ్రయోదైయ రగణి న ఇహ సః కాన్యకస్యోపలబ్ధ్యితి. నాశస్వావస్థాస్తరత్వాత్కర్తృత్వాశం నవతి స్తవామి హేద్యం తుల్యమితిచేన్న - కర్తృత్వస్తత్వే భగవద్వీర్యప్రీతిరూపమ్. తత్ర యస్సంసారఫలమనూస్సంకల్పః తద్వివాశ్యం కర్త - యస్తు మోక్షానునూస్సంకల్పస్సవేద పూర్వస్య నాశఇతి ఉపపన్నమేవ \* ధాతుగీప్రసాదా న్నహిమానమిశమిత్యైర్విధిం.

౧౦౦. † అథ నివర్తకజ్ఞానస్యజ్ఞాత్రమపపత్తిమాహ (అపిచేతి) సహిస్వరూపభూతజ్ఞానస్యజ్ఞాత్రస్తరాపేక్షా|అతస్తవాన్యవృత్తిర్థంకృత్స్నినిషేధవిషయజ్ఞానస్యేత్వంక్రిమ్. † ప్రమాణజన్యజ్ఞానంహి సాశ్రయమేవ బృహత్. జ్ఞాతాకిం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తం | ఉత నాతిరిక్తఇతి వికల్పాభిప్రాయోజాహ (చిన్మాత్రేతి). † ప్రథమం - ధర్మిప్రకృత్య (కోయమితి). † బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వపక్షే దూషణమాహ (నేతి) కర్తకర్తృత్వవిరోధాదితి భావః. † నివర్త్యచేనసతి కర్తకర్తృవిరోధః. అతస్తత్పరిహారం స్వరూపపక్షం కష్టతే (బ్రహ్మేతి) జ్ఞాతృత్వగర్భవీక్యాయంకిం స్వరూపమితి, స్వరూపం - స్వాభావికమిత్యర్థః. † పాశ్చాత్యైర్వేనబుద్ధితయా అగ్ర్యప్రపక్షం దూషయతి (అధ్యస్తంచేదితి). † (నివర్తకజ్ఞానావిషయతయా తిష్ఠత్యేవేతి) జ్ఞాతృత్వాధ్యాసస్య తన్మూలావిద్యాస్తరస్యచ నిపుత్రా నివర్తకాస్తరసాపేక్షత్వాన్నివర్తకాస్తరస్యచ భవ్యురూభ్యుపగమాత్తదుభయం తిష్ఠత్యేవేతి నిశ్చేషావిద్యానిపుత్రిన్నాగిదిత్యర్థః. † నివర్తకజ్ఞానాస్తరాభ్యుపగమే తస్యాపి కస్యచిత్కర్తృత్వంచిత్వీతి సిద్ధిరూపతయా జ్ఞాత్రపేక్షయా నవస్థాస్యాదిత్యా (నివర్తకేతి). † అన్యంకిరోదూషయతి (బ్రహ్మస్వరూపస్యేతి) నిరూపాధికైస్త్వం బ్రహ్మస్వరూపస్యాభ్యుపగమ్యమానం జ్ఞాతృత్వం స్వాభావికమితి భవతామపి సిద్ధాస్తస్యాదిత్యర్థః. † బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యజ్ఞాతుర్నివర్తకజ్ఞానస్యచ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వ రూపాపాధిగ్రాహికారబలేన ప్రసజ్యతన్మూలావిద్యానివర్తకజ్ఞానేనైవ నిపుత్రిభిస్సతిత్యా శ్కన్య వ్యామానేన దూషయతి (నివర్తకజ్ఞానస్వరూపమితి). † జ్ఞాతురపి నివర్తకజ్ఞాన నివర్త్యచే నివర్తకజ్ఞానార్థం శ్రవణాదా ప్రస్తుత్తిశ్చ నస్యాదిత్యాహ (అధ్యస్తోజ్ఞాతేతి). † జ్ఞాతృనాశస్య పరమపురుషార్థరూపబ్రహ్మస్వరూపత్వాన్నాపురుషార్థతేత్యైకజ్ఞాన్యహ (తన్నాశస్యేతి). † పూర్వపక్షనిరకరణముపసంహరతి (ఇతీతి).

౧౧౧. † తస్మాదనాదిక ర్థప్రవాహరూపజ్ఞానమూలత్యావృద్ధస్వస్య తస్మి బర్హణము క్షలక్షణజ్ఞానాదేవ. తదుత్పత్తి శ్చాపారహరనుష్ఠీయమాన పరమపురుషారాధనవేమాత్మయాథాత్మ్యబుద్ధివిశేషసంస్కృత వర్ణాశ్రమోచితకర్మ లభ్యా. † తత్ర కేవల కర్మణమల్పాస్థిరఫలత్వమ్. † అనభినంహితఫలపరమపురుషారాధనవేమాణాం కర్మణాం ఉపాసనా త్మజ్ఞానోత్పత్తిద్వారేణ బ్రహ్మయాథాత్మ్యానుభవరూపాన స్థిరఫలత్వం చ కర్మస్వరూపజ్ఞానాదృతే నష్టాయతే । † కేవలాకారపరిత్యాగపూర్వకయథోక్తస్వరూపకర్మాపాదానంచ నసమ్భవతీతి కర్మవిచారాన నరం తతఏవ హేతోః బ్రహ్మవిచారగి కర్మవ్య ఇత్యధాత ఇత్యుక్తమ్.

౧౧౧. † ఏవం బ్రహ్మవ్యతిరిక్తకృత్స్నమిథ్యాత్వినిరాకరణేన బద్ధస్య సత్త్వత్వే సిద్ధేస్తస్మిన్పత్తిగి కర్మనాపేక్షాపాసనా త్మక జ్ఞానాదేవతీ కర్మ విచారపూర్వపుత్తత్వం యుక్తమిత్యాహ (తస్మాదితి) తస్మాత్ - సాధనవత్సుప్త సుస్య బ్రహ్మవిచారంప్రతి పూర్వపుత్తత్వే వస్తు సామర్థ్యంనామ హేతు రుక్తః - తచ్చ నిర్విశేషబ్రహ్మధ్యస్తప్రసాద్యస్య కర్మనిరవేక్షజ్ఞానవివర్త్యత్వమ్ - తచ్చానుపపన్నమిత్యుపపాదనేన వస్తుసామర్థ్యాసిద్ధిరిత్యర్థః. స్వరూపానాదిభ్యవ్యాపుత్వ్యర్థం ప్రవాహశబ్దః. అనిర్వచనీయ వ్యాపుత్వస్థిరగి కర్మశబ్దః. ఉ క్షలక్షణజ్ఞానాదేవ - ఉపాసనా త్మకాదేవ. † తదుత్పత్తివర్ణాశ్రమోచితకర్మలభ్యాఽస్తు-తతగికిముపాసనాదిస్వరూపజ్ఞానంప్రతి ప్రస్తుతకర్మవిచారపూర్వపుత్తత్వేనేత్యత్రాహ (తత్రేతి) కర్మవిచారాదేవ తస్మాల్పాస్థిరఫలత్వ జ్ఞానం ఫలితమితి భావః. † (అనభినంహితఫలతీతి) \* యజ్ఞేన దానేనైత్యాదిక కర్మవినియోజకవాక్యార్థజ్ఞానస్య పదార్థజ్ఞానపూర్వకత్వాత్ పదార్థభూతకర్మస్వరూపాఖ్యవిశేష్యజ్ఞానాదృతే ఉపాసనద్వారాన స్థిరఫలత్వరూపం విశేషణంచ నష్టాయత ఇతిభావః. † తతగికిమిత్యత్రాహ (కేవలేతి) కేవలాకారః - ఆ త్ప్రయాథాత్మ్యబుద్ధిసంస్కారరూపానాకారః. హేనార్థముపాదనార్థంచహి కస్యవిజ్ఞానమ్. తత్ర ఫలద్వారా కర్మత్యాజ్యమ్-స్వరూపేణోపాదేయమ్. ఉద్ధయార్థం జ్ఞానం కర్మవిచారాదృతే నసిద్ధ్యతి. తస్మాత్కర్మవిచారనిన్పుత్తై తజ్ఞానఫలం హేనముపాదానంచ నసంభవతీత్యర్థః. † అథాత శ్చబ్దార్థం నిగమయతి (ఇతికర్మవిచారాన నరమితి) బ్రహ్మవిచారగి కర్మవ్య ఇత్యుక్తేన బ్రహ్మజ్ఞానాశ్చబ్దార్థుక్తః. విచారస్యకర్మవ్యతాయాం నాతీవ వివాదః కాబ్ధి అర్థ ఇత్యేతావదేవమి వైషమ్యమ్. అథాతశ్చబ్దార్థవేవ హ్యుక్తీవ వివాదః । అతోఽథాత ఇత్యేతావదుపాత్తమ్. ఏవం సూత్రసాక్ష్యకరయోజనాకృతా. [ఇతినిన్పుత్త్యనుపపత్తిః].

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

అథవేదాస్తసారః.

‡ నమస్తచిదచిద్వస్తుశరీరాయాఖిలాత్మనే । శ్రీమతే నిర్మలానందోదన్వతే విష్ణువే నమః॥

‡ (వేదాస్తసారః) పరమపురుషప్రసాదాత్ వేదాస్తసార ఉద్భియతే.

అథవేదాస్తదీపః.

\* శ్రియగికామ్రోఽనమ్రోవరగుణగణై కాస్తదవపుః । హతాశేషావద్యగిపరమఖవదో వాఙ్మనసయోః ।

అభూమి ర్భూమిర్యో సతజనదృశామాదిపురుషో । మనస్తత్పదాజ్ఞే పరిచరణనక్తం భవతు మే॥

ప్రణమ్య శిరసాఽచార్యాంస్తదాదిష్టేన వర్తనా । బ్రహ్మసూత్రపదాస్తఫవేదాస్తార్థగిప్రకాశ్యతే॥

\* (వే-దీ) అత్రేయమేనహి వేదవిదాం ప్రక్రియా. అచిద్వస్తునస్వరూపతత్త్వవిభావతశ్చాత్మస్త విలక్షణస్తదాత్మ భూతశ్చేతనగిప్రత్యుగాతా. తస్మాద్భూతాన్నిత్యాచ్చ నిఖిలహేయప్రత్యగీకతయా, కల్యాణగుణైకతానతయా, సర్వావస్థచిదవిద్యావ్యవకతయా, ధారకతయా, నియన్త్రితయా, శేషితయా, చాత్మ్యవలక్షణగి పరమాత్మై. యథోక్తం భగవతో \* ద్యావమిహ పురుషో లోకే త్మరకృత్పరమపదం । త్మరస్యర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽత్మర ఉచ్యతే । ఉత్తమగి పురుషస్తస్యగి పరమాత్మేత్యుదాహృతః । యో లోకత్రయమావిశ్య విభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః । యస్తత్త్వై రమతీతోహమక్షరాదహిం త్రమః । అతోస్తి లోకే వేదేన ప్రథితగి పురుషోత్తమఇతి. క్రుతిశ్చ \* ప్రధాన త్మైత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః \* పతిం విప్రోస్యాత్మేశ్వరమ్ \* అస్తర్భహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థిత ఇత్యాదికా. కూటస్థః - ముక్తస్వరూపమ్; \* యేత్వత్పరమనిర్దేశ్యమన్యక్తం పర్యుపాసతే । సర్వత్రగమచిన్ద్ర్యంచ కూటస్థమచలంద్రుపమిత్యాదివ్యవదేశాత్. సూత్రకారశ్చైవమేవ వదతి \* నేతరోనుపపత్తేః \* భేదవ్యవదేశాత్ \* అనుపపత్తేస్తు సకారీరః \* కర్మకర్తృవ్యవదేశాచ్చ \* శబ్దవిశేషాత్ \* సమ్యాగప్రాప్తిరిచ్ఛేన్న వైశేష్యాత్ \* నచ స్తార్థమతద్ధర్మాభిలాషాచ్ఛరీరశ్చ \* ఉభయేషాభేదేనైవ మధీయతే \* విశేషాభేదవ్యవదేశాభ్యాంచ నేతరా \* ముక్తా పస్యవ్యవదేశాచ్చ \* స్థిత్యనాభ్యాంచ \* ఇతరపరామర్యాత్సరిచ్ఛేన్నానమ్భవాత్ \* ఉత్తరాచ్ఛేదావిరుద్ధతస్వరూపస్తు \* సుఖవ్యుత్క్లిష్ట్యాచ్ఛేదేన \* పత్యాదికజ్ఞేష్యః \* అధికంతు భేదనిర్దేశాత్ \* అధికావదేశాత్తు బాద

౧౦౨. † తత్రపూర్వపక్షవాదీ మన్యతే—†పుష్కలవహారాదన్యత్ర శబ్దస్య బోధకత్వశక్త్యవధారణాసమ్భవాత్,

౧౦౨. † అన తాత్పర్యార్థ ఉచ్యతే తత్రేత్యాది నా—అక్షరయోజనాయాం పరేణాన్యథోక్తోఽక్షరార్థశ్చ నిరస్తః. తన్నిరసనమయమవకాన్యథోక్తస్తాత్పర్యార్థోపి నిరస్తః. పరేణాం ప్రపజ్ఞస్య సత్యత్వేన జ్ఞాననివర్త్యతావజ్ఞానాయ బ్రహ్మవిచారో నారమ్భణీయఇతి పూర్వపక్షం కృత్యా ప్రపజ్ఞస్య విధ్యాత్వేన జ్ఞాననివర్త్యతావత్ జ్ఞానాయ స ఆరమ్భణీయఇతి సిద్ధాంతిమ్ - తచ్చపూర్వం నిరస్తమ్. అన సూత్రకారాభిప్రేతాం నిరసనయశక్త్యాః స్యత్ తదభిప్రేతం తత్పరిహారం చ మన్యమాదధితే (తత్రేత్యాది నా) కర్తవ్యచారానన్తరం తతమవ హేతోః బ్రహ్మవిచారగి కర్తవ్య ఇత్యుక్త్యా సిద్ధవస్తుని శబ్దవృత్తివృత్తిసంభవాత్ బ్రహ్మవిచారగి కర్తవ్యఇతి నవనం వ్యాకరణమితి పరిహారం పూర్వమిమాంసాసాంభిజ్ఞత్వ కృతమ్ \* అథాతో ధర్మజ్ఞానేత్యత్ర అన్యయనానన్తరం తతమవ హేతోర్ధర్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యుక్త్యా ప్రాభాకరైరధ్యయనస్యాచార్యకాధికారక తాన్వన్నధర్మవిచారగి కర్తవ్యఇతి పూర్వపక్షం కృత్యా అర్థబోధాధికారతాన్వన్నధర్మవ్యఇతి సిద్ధాంతిమ్. భాట్టేస్తు—అన్యయనస్య స్వర్గార్థతాన్వన్నధర్మవిచారం కర్తవ్యఇతి పూర్వపక్షం కృత్యా అర్థజ్ఞానార్థతాన్వన్న కర్తవ్య ఇతి సిద్ధాంతిమ్. తచ్చ వ్యాకరణం భవన్తీ. తత్రహి సూత్రాక్షరాణి యోజయిత్వా తాత్పర్యార్థకక్షం - అత్రాప్యక్షరార్థముక్త్యా తాత్పర్యార్థ ఉచ్యత ఇత్యుపపన్నమ్. అక్షరయోజనాయాం బ్రహ్మవిచారార్థే విజ్ఞప్తే హేతురుక్తః। కర్తవ్యోల్లాస్థిఫలభ్య నిర్ణయవిజ్ఞప్తానన్తరీఫలపాతప్రతీతిః. అనన్తరీఫలపాతప్రతీతిర్నాస్తిచేత్ అల్లాస్థిఫలవ త్పుష్కలస్యోత్. అల్లాస్థిఫల త్వనిర్ణయో నాస్తిచేత్పుష్కలస్థిని విజ్ఞప్తే హేతుః. అత్రాపాతప్రతీతిస్సంభవిత ప్రామాణ్యావిషయితా - తాదృశీహి నా ప్రస్తుతి హేతుః. తత్ర బ్రహ్మజ్ఞానస్యానన్తరీఫలపాతప్రతీతిః ప్రామాణ్యసంభావనానన్తరం సుపపన్నా । సిద్ధవస్తుని శబ్దస్య బోధకత్వనిశ్చయభావాది విజ్ఞప్తే హేతో విశేష్యం కానిధిమాకబ్ధ్య సిద్ధవస్తుని పుష్కలవృత్తిసంభవాత్ అనన్తరీఫలపాతప్రతీతిర్నాస్తి పరిహరయతే. అత్ర పూర్వపక్షవాదీ ప్రాభాకరం. సూత్రకారైర్ధునివృద్ధ్యవచేత్యా, త్రైత్వికవృత్తిత్వేపి సంభావ్యమానానాం ప్రతికూలపక్షాణాం ఆశబ్దస్య నిరసనీయత్వాన్వైపం పూర్వపక్షీకరణం యుక్తమ్. యదా—జ్ఞేయనిమతం హిం చోదనాలక్షణార్థమవ ప్రతిపాద్యఇతి । చోదనాచ క్రియాయాం ప్రసక్తం చనమ్. తమాశబ్దస్య సిద్ధవస్తుని నేద ప్రతిపాద్యఇతి సూత్రకారైస్సాధ్యుంతుం యుజ్యతే. అక్షరయోజనాయాం బ్రహ్మవిచారగి కర్తవ్యఇత్యుక్త్యాత్, బ్రహ్మవిచారార్థే నయుక్తఇతి పూర్వపక్షసమాప్తావృత్త్యాత్. బ్రహ్మవిచారార్థే యుక్తఇతి స్థితిమితి సిద్ధాంతస్యాపసంహృతత్వాచ్చ. దీప్తే కణ్ఠోక్తా విషయస్సంశయశ్చేహార్థ సిద్ధా. బ్రహ్మవిచారఇత్యుక్త్యాత్ బ్రహ్మమిమాంసావిషయఇతి సిద్ధమ్. ఆరమ్భే నయుక్తః, యుక్త, ఇతిచోక్త్యాత్సంశయసిద్ధిః. - బ్రహ్మమిమాంసా కిమారమ్భణీయా - ఉతానారమ్భణీయేతి. తదర్థం చిన్త్యతే—కింవేనా బ్రహ్మణి ప్రమాణం ఉతనేతి. తదర్థం పరీక్ష్యతే—శబ్దస్య సిద్ధవస్తుబోధన సామర్థ్యావధారణం సంభవతి - నేతి. తదర్థం విచార్యతే—కిం పుష్కలవహారాదన్యత్ర శబ్దార్థసంబధావధారణం సంభవతి - నేతి. పుష్కలవహారేచ శబ్దస్య సిద్ధవస్తుబోధకత్వావధారణం సంభవతి - నేతి. చ. ననమ్భనతీతి పూర్వపక్షః - సంభవతీతిసిద్ధాంతః. యా వ్యవహారాదన్యత్ర సమ్యక్సత్తి, వ్యవహారేచ శబ్దస్య సిద్ధహారార్థబోధకత్వావధారణం సంభవతి । తదా శబ్దస్య సిద్ధవస్తుబోధన సామర్థ్యాభావాద్వేనానామపి బ్రహ్మణి పరినిష్పన్నరూపే ప్రామాణ్యాభావనిశ్చయతః పురుషస్యానన్తరీఫలపాతప్రతీతిః ప్రామాణ్యసమర్థవినాయా అనిర్ధేయ్యిప్త హేత్విభావాదనారమ్భణీయేతి పూర్వపక్షే ఫలఫలిభావః. రాధాస్తేమ—యా వ్యవహారాదన్యత్ర పుష్కలవహారే, వ్యవహారే సిద్ధవస్తుపరత్వావధారణం చ సంభవతి - తదా శబ్దస్య సిద్ధహారార్థే సామర్థ్యాద్వేనానామపి బ్రహ్మణి పరినిష్పన్నరూపే ప్రామాణ్యాత్ ప్రామాణ్యాభావనిశ్చయరహిత పురుషస్యానన్తరీఫలపాతప్రతీతిః ప్రామాణ్యసంభావనానిర్ధేః విజ్ఞప్తే హేతుసిద్ధ్యా బ్రహ్మమిమాంసారమ్భణీయేతి విచారణాం ఫలఫలిభావః. † పూర్వపక్షముపక్షిపతి (తత్రేతి) పూర్వం ముసావాద్యుక్తం సూత్రతాత్పర్యం పుష్కలవృత్తిం తదాన్యత్ర తత్రేత్యత్ర. తత్ర—ప్రపజ్ఞసత్యత్వే స్థితేసతీత్యర్థః. † పూర్వపక్షముపపాదయతి (పుష్కలవహారాది) పుష్కల - పుష్కలస్య, ప్రయోజ్యః, ప్రయోజకశ్చ. తయోర్వ్యవహారః - వాచికః, కాయశ్చ. † వ్యవహారాదన్యత్ర శక్త్య

\* రాయాన్యైవం తద్దర్శనాత్ \* జగదన్యైవం పారవర్తం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ \* భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చేత్యాదిభిః. సచావిద్యాకృతముపాధి కృతంవా భేదమాశ్రిత్యైవే నిర్దేశాః \* ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః । నర్దేపి సోపజాయస్తే ప్రశయే నవ్యసన్నిధిః \* తదా విద్యాకృతాః పుష్కలపాతే విద్యాం నిరజ్ఞానగి పరమం సామ్యముపైతి \* ముక్తిసమ్యవ్యవ్యవహారే \* ఉత్తరాచ్చేదావిద్యాకృతస్యరూపస్తు \* సమ్యక్సావిర్భావస్సేవనశబ్దాత్ \* జగదన్యైవం పారవర్తం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ \* భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చేతి సర్వావిద్యోపాధివినిర్దుక్తమధ్యత్వైవ భేదోపపాదనాత్. శ్రుతిస్మృతిమాత్రేషు న్యత్ర భేదే నిర్దిష్టే చిదవిశ్వరస్వరూపభేదస్సాన్యభావతో విషయేతి నిశ్చయతే. \* నర్వం ఇల్లిరం బ్రహ్మ తజ్జలానితి కాస్త ఉపాసిత \* వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్ \* నదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాన్యైవయం తజ్జక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోస్పృశత \* సమ్యలాసన్యేయస్సర్వాని ప్రజాన్యదాయతనాన్యత్వైతిష్టాః వితదాత్త్య మిదం నర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమనిశ్చేతితతో \* తేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి \* తదనన్యత్రమారమ్భణశబ్దాదిస్యఇతి పరస్య బ్రహ్మణి కారణత్వమ్, కృత్స్నస్య చిదవిద్యాత్మక ప్రపజ్ఞస్య కార్యత్వమ్, కారణా త్కార్యస్యానన్యత్వేనోచ్యమానమేవమేత్రాభవద్యతే సర్వావస్థస్య చిదవిద్యస్తునగి పరమాత్మశరీరత్వమ్, పరమాత్మ

† వ్యవహారస్యచ కార్యబుద్ధిపూర్వకత్వేన † కార్యార్థసవ శబ్దస్య ప్రామాణ్యమితి † కార్యరూపసవ వేదార్థః. † అతో నవే దాన్తానిపరినిష్పన్నే పరే బ్రహ్మణి ప్రమాణభావమనుభవితమున్నది. † నచ పుత్రజన్మాది సిద్ధవస్తు విషయవాక్యేషు హర్ష హేతునాం కాలత్రయవర్తి నామధానామానన్త్యాత్ † సులగ్న [జన్మ] సుఖప్రసవాది హర్ష హేతువ్యధానరోపనిపాతసమ్భావనయాచ ప్రియార్థప్రతిపత్తినిమిత్తముఖవికాసాదిలిక్ష్ణేనార్థవిశేషబుద్ధిహేతుత్వ నిశ్చయః. † నాసి వ్యుత్పన్నే తరపదవిభక్త్యర్థస్య పదాన్తరార్థనిశ్చయేన ప్రకృత్యర్థనిశ్చయేనవాశబ్దస్య సిద్ధవస్తుస్యభిధానశక్తి నిశ్చయః † జ్ఞాతకార్యభిధాయపదసము

సధారణం మాధాత్ - తతగికిమిత్వత్రాహ (న్యవహారస్యచేతి). † కార్యబుద్ధిపూర్వకత్వే ఫలమాహ. (కార్యార్థసవేతి) † తతఃఫలితమాహ (కార్యరూప ఇతి) వేదస్య శబ్దాత్తకత్వాన్వయస్యచ వ్యుత్పత్త్యేతత్వాన్వయితిభావః. † తతగికిమిత్వత్రాహ (అతఃఇతి) అతగివేదార్థస్య కార్యరూపత్వేదిత్యర్థః. సప్రమాణభావమనుభవితమన్నది. † ప్రామాణ్యసమ్భవనాచ నాస్తి. అయోగ్యత్వాదిత్యర్థః. ప్రథమవ్యుత్పత్తిః పుద్గవ్యవహారాదన్యత్ర ససంభవతి. సహి ఘటోస్తీతుక్తే సప్రవృత్తిభావేనతి తస్య బోధకత్వం జ్ఞాయతే. గామానయేత్వాదిశబ్దప్రయోగానన్తరం ప్రయోజ్యప్రవృత్తిం దృష్టాన్ ప్రవృత్తేః కార్యబుద్ధిపూర్వకత్వం జానత్ వ్యుత్పత్తిః అయం శబ్దః కార్యరూపార్థబోధకఇతి నిశ్చినాతి. తత్ర బహుప్రయోగోవ్యవస్థాత్తశబ్దస్యానువృత్తార్థేన సంబంధం వ్యాన్వృత్తశబ్దస్య వ్యాన్వృత్తార్థేన సంబంధం గృహీత్వా ఆవాపోద్వాపముఖేన అర్థవిశేషేన శబ్దవిశేషసంబంధం నిశ్చినాతీతి ప్రథమం వ్యుత్పత్తిః కార్యార్థసవ. సహి ప్రథమతేషాన్వయ శబ్దస్యానుయమర్థఇచ్ఛుక్తే - అన్య శబ్దస్యానుయమర్థఇచ్ఛేతేవాన్వయకృత్యధానానామర్థప్రతితిః. ఏవం కార్యార్థసవ వ్యుత్పత్తిం కృతతతగిపురుషస్య అన్య శబ్దస్యానుయమర్థఇతి సచ్చాత్ శిక్షితేషి-ప్రథమం కార్యార్థసవరతయా వ్యుత్పన్నకతిపయపదసమభిధానహారదర్శనాత్ ప్రథమవ్యుత్పత్తివీరోధేన తత్తద్భిద్ధార్థసంబద్ధగ్రహణాత్ సర్వే శబ్దాః కార్యార్థసరాసవేతి గృహ్యంతే. అతో \* యసవ లాకాన్తపవ వైదికా ఇతిన్యాయాద్వేదాన్తాన్సిద్ధవస్తుని సబోధకా భవన్తీత్యర్థః. వేదాన్తానాం సంస్కృతశబ్దత్వే దృష్టాన్తరేణ ప్రథమం వ్యుత్పన్నస్య పురుషస్య సంస్కృతే శబ్దే అన్య శబ్దస్యానుయమర్థఇతి వ్యుత్పన్నవ్యమానే ప్రథమమేవ సిద్ధవస్తుని వ్యుత్పత్తిరికృతస్యానితిచేన్న - కార్యార్థసవరతేన ప్రథమం వ్యుత్పన్నభావోన్తరశబ్దానాం సర్వాన్వయేన వ్యుత్పన్నమానత్వాత్ సంస్కృతశబ్దాఅపి కార్యార్థసరాసవేతి వైవహి వ్యుత్పన్నాన్యున్యః. † సిద్ధవస్తుని వ్యుత్పత్తేః భావైరుక్తమూహారణం వ్యుదస్యతి (సచేతి) కాలత్రయవర్తి నామితి సప్రకాయముక్తమ్ - తదత్రాప్రతిపేతమ్. † దేశకాలయోగ్యతాదిభినిపుత్రజన్మ జానాతీత్యత్రాహ (సులగ్నేతి) సులగ్న సుఖప్రసవాదినాన్యధానిధిర్నయవిశేషోక్తా. ఆవిశబ్దేన పితృద్యురిష్టాభావూ భావినమృత్యాదికంచ విసక్షితమ్. వ్యుత్పత్తిర్నామ శబ్దస్యార్థవిశేషైస్సహ సంబద్ధగ్రహణం - సత్పద్ధమాత్రేణేత్యేవం దూషణముక్తమ్. † వైయాయుకాదిభిరుక్తమూహారణం వ్యుదస్యతి (నాపీతి) వ్యుత్పత్తే తరపదస్య పదాన్తరార్థనిశ్చయోదాహరణమిది-కరి మాజతీతి ప్రశ్నస్య పికిమాజతీతి కేనచిదుక్తే వ్యుత్పన్నమాజతీశబ్దేన వ్యుత్పత్తిన్నా పికిశబ్దార్థోజ్ఞాయతే. వ్యుత్పత్తే తరపదవిభక్త్యర్థస్య ప్రకృత్యర్థనిశ్చయోదాహరణమిది - కాస్మైగి ఫాల్యామోదనం పచతీత్యుక్తే వ్యుత్పన్నవిభక్తిపచతీశబ్దార్థేన వ్యుత్పత్తిన్నా కాస్మాదిప్రకృత్యర్థోజ్ఞాయతఇతి. † (జ్ఞాతేతి) ఇనానీం శ్రుతేస్తేకావాక్యే పూర్వం కార్యపరతయా వ్యుత్పన్నవాక్యస్థకతిపయపదదర్శనాదయమపి పదసము

† సచ్చాత్తత్వమ్, \* యగి-పుణ్యాం తిష్ఠన్యస్య పుణివీ శరీరమ్ \* య ఆత్మని తిష్ఠన్యస్యాత్తా శరీరం య ఆత్మనమ్ సర్వోయమయతి \* యస్యాన్యన్యక్తం శరీరం యస్యాత్మరం శరీరం యస్య మృత్యుభ్యశరీరం ఏవ సర్వభూతాన్తరాత్మావహతపాప్తాదిప్ర్యాజ్ దేవ ఏవో నారాయణః \* ఆత్మగిప్రవిష్టశ్చాస్తా జనానాం సర్వాత్తేత్వాదిశ్రుత్యైర్వాచిదిప్రవిమి నూత్నవిదచిద్విస్తుశరీరగి పరమాత్మా కారణమ్. సవీవ పరమాత్మా స్థూలచిదవిద్యుత్తత్తరగి కార్యమితి కారణాస్థానాం కార్యాస్థానాయంచ చిదవిద్యుత్తత్తరకతయా తత్ప్రకారగి పరమాత్మేన సర్వశబ్దవాచ్యఇతి పరమాత్మశబ్దేన సర్వశబ్దసామానాధికరణ్యం ముఖ్యమేత్రాసన్నతరమ్ \* అనేన తేవేనాత్మనామప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి \* తత్ప్రవృత్తి తదేవానుపావిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్వచ్చాభవిత్వాది శ్రుతిరేవేమమర్థముపపాదయతి. సర్వమాత్మతయాఽనుప్రవిశ్య తచ్చరీరత్వేన సర్వప్రకారతయా సవీవ సర్వశబ్దవాచ్యో భవన్తీత్యర్థః \* బహుస్యామితి బహుభవనసన్మల్పాపి నామరూపవిభాగాన్సర్వ నూత్నవిదచిద్విస్తు శరీరకతయైకధాసత్తీతస్య విభక్తనామరూప చిదచిచ్ఛరీరకతయా బహుప్రకారతావిషయఇతి వేదవిప్రీతియా.

యే పునః—నిర్వచేమహాత్సన్యప్రకాశనిర్వచితస్యమాత్రం బ్రహ్మ, జ్ఞాతవ్యుతయోక్తమితి వదన్తి - తేషాం \* జన్మాద్యన్య యతః \* కాన్తయోనిత్యాత్ \* తత్తత్ సమున్యయాత్ \* ఈక్షతేర్నాశబ్దమిత్యాదేః \* జగద్వాన్వహరవస్థం ప్రకరణాదన్యహితత్వాచ్చ \* భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చ \* అనావృత్తిశబ్దాదనావృత్తిశబ్దాదిత్యన్తస్య సూత్రగణస్య బ్రహ్మోజగత్కర్తారత్వే బహుభవనసన్మల్పరూపేక్షణాదన్యన్తవిశేషప్రతిపాదనపరత్వాత్సన్యం సూత్రసాతమ్, సూత్రకారోదాహృతాః \* యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే \* తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతిత్వాన్యన్యస్యశ్రుతయచ్చ సన్ద్యంతే. అనోచ్యతే \* యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ \* యథా సోమ్యై కేన మృత్పిణ్డేనేత్యేకమృత్పిణ్డార్థ భుజరావాదీనాం తన్మృత్పిణ్డాదన్యద్రవ్యతయా తజ్జ్ఞానేన తేషాం జ్ఞాతేవ బ్రహ్మజ్ఞానేన తదాల్లస్య కృత్స్నస్య చిదవివాత్మకస్య జగత్ ప్రస్తాదనతిరిక్తవస్తుతయా జ్ఞాతతా సమృద్ధవత్త్వపాప్య \* సదేవ సోమ్యేదమగ్ర అసీదేకమేవాన్వితీయమితిదంశబ్దవాచ్యస్య చిదవివాత్మకప్రపంచస్య సృష్టేగి ప్రాప్తిభిః

దాయస్య తదంతవిశేష నిశ్చయరూపత్వాత్తస్య. † సచ సర్వాద్భిత్తస్య నాయంసర్వో రజ్జురేషేతి శబ్దశ్రవణసమనస్తం భయ నిష్పత్తిదర్శనేన సర్వాభావబుద్ధిహేతుత్వనిశ్చయః | అత్రాపి నిశ్చేష్టం నిర్విషమచేతనమిదం వస్వీత్యాద్యర్థభోధేషు బహుషు భయనిష్పత్తిహేతుషు సత్సవిశేషనిశ్చయాయోగాత్. † కార్యబుద్ధిప్రవృత్తివ్యాప్తి బలేన శబ్దస్య ప్రవర్తకాధావబోధిత్వ మవగతమితి సర్వపదానాం కార్యపరత్వేన సర్వైరివదైరి కార్యస్యైవ విశిష్టస్య ప్రతిపదనాన్నాన్యనిత స్వాత్మమాత్రే పదశక్తినిశ్చయః. † ఇష్టసాధనతాబుద్ధిస్తు కార్యబుద్ధిద్వారేణ ప్రవృత్తిహేతుః | సస్వరూపేణ | అతీతానాగతవర్తమానే ట్టోపాయబుద్ధిషు ప్రవృత్త్యనుపలభ్యే. ఇష్టోపాయోహి మత్ప్రయత్నాద్వతే నసిద్ధ్యతి-అతోమత్ప్రతిసాధ్య ఇతిబుద్ధిర్యావ

దాయః కార్యాభిధాయాతి జ్ఞానతత్వభిప్రాయేణ జ్ఞాతకార్యాభిధాయపదనముదాయస్యేత్త్వక్వమ్. తదంతవిశేషః - కార్యంతవిశేషః. కార్యంహ్యనే కకారకవిశిష్టమ్-తస్య కార్యస్య విశేషణాంశనిశ్చయరూపత్వాత్. తస్య-పదానారంభనిశ్చయస్య ప్రకృత్యర్థనిశ్చయస్యచేత్యర్థః. యదాప్-తదంతవిశేషః- కార్యాభిధాయపదనముదాయంశవిశేషః. † మృషావాదిభిరుక్తముదాహరణం దూషయతి (నచేతి). † వాచస్పతిసూక్తమర్థమాశక్త్యైవపరిహరతి(కార్యేతి). † తేన భవ్యవం సిద్ధవస్తుని ప్రామాణ్యముపపాదితం-సర్వశబ్దానామగ్ధోఽనుయాయా వక్తవ్యం-కింకార్యరూపార్థాభిధాయత్వమనుయాయ. ఉతకార్యా నిత శ్చాన్విధాభిధాయత్వమ్. ఉత కారకానితస్యాభిధాయత్వమ్. ప్రథమే కారకపదేషు వ్యభిచారః-తేషాం కార్యాభిధాయత్వాభావాత్. ద్వితీయే లిక్తాదిషు వ్యభిచారః - తేషాం కార్యానితస్యాభిధాయత్వాభావాత్. తృతీయేన కారకపదేషు వ్యభిచారః - తేషాంకారకానితస్యాభిధాయత్వాభావాత్. తస్మాదన్యనితస్యాభిధాయత్వం పదానామనుయాయాతి వక్తవ్యమన్వితాభిధాయత్వవిదినా. అన్యనితత్వం సిద్ధవస్తుసోపి స్వాదితి కార్యరూపార్థవ చ్యుత్వత్వీతి నిష్పన్నోనుపపన్న ఇతి ఇమాం శక్త్యామభిప్రేత్య పరిహరతి (కార్యబుద్ధీతి) కార్యబుద్ధిప్రవృత్తివ్యాప్తిబలేనేతి - ఉత్త రత్ర సర్వపదానాం కార్యపరత్వేనేత్యేనేనాన్వయః. శబ్దప్రయోగానంతరం ప్రవృత్తిదర్శనాచ్చిబ్దస్య ప్రవర్తకాధావబోధకత్వాత్ కార్యబుద్ధేః ప్రవృ త్తేచ్ఛ వ్యాప్తిబలేన ప్రవర్తకస్య కార్యరూపత్వాత్సర్వైరివ పదైరికార్యమేవ విశిష్టం ప్రతిపాద్యతే. తస్మాన్నాన్యనితస్వాత్మమాత్రే పదశక్తినిశ్చయః- అపితు విశిష్టకార్యంతవిశేషే పదశక్తినిశ్చయఇత్యర్థః. † సను-కార్యమేవ ప్రవర్తకంచేత్ ప్రవర్తకస్య శబ్దార్థత్వాత్సర్వశబ్దానాం కార్యపరత్వంస్యాత్. తన్ను - ఇష్టసాధనతాబుద్ధేః ప్రవర్తకత్వాది భావోక్తమర్థమాశక్త్యాహ- (ఇష్టసాధనతేతి) స్వప్రయోజనసాపాయః పరేణ సాధ్యతేచేత్తత్రాపి సప్ర వృత్తిరితి వర్తమానాయాఅపీష్టోపాయతాబుద్ధేరప్రవర్తకత్వం దృష్టమ్ - అతః కార్యబుద్ధిః ప్రవృత్తివ్యాప్త్యేత్యర్థః. సను-కార్యబుద్ధిః ప్రవృత్తిం వ్యభిచరతి - నిర్దనస్య ద్విజస్య యాగకర్తవ్యతాబుద్ధిమత్తేపి ప్రవృత్త్యభావాత్. నైవమ్-మయేవాద్యసాధయతుం శక్యమితి బుద్ధిర్ని కార్యబుద్ధిః- సతస్యాః ప్రవృత్తివ్యభిచరతి. నిర్దనస్యహి నైవవిధా ప్రతిపత్తిః - కింతు యాగికిదాచిత్కర్తవ్యః అర్థాదిలాభాదనష్టానే సతి ఫలప్రాప్తిరస్తీతి. అతో

\* భేదప్రమాణేన నచ్చబ్రహ్మచ్యేనైకతావత్తిం ఘటశరావాద్యుత్పత్తేగి ప్రాగుత్వాదకమృత్సిద్ధేకతావత్తిమభిధాయ \* తదైక్షత బహుస్యామితి తదేవ నచ్చ బ్రహ్మచ్యంబ్రహ్మ చిదచిదత్తకప్రపంచరూపేణా త్తసూ బహుభవనమేకమృత్సిద్ధస్య ఘటశరావాదిరూపేణ బహుభవనతృచ్ఛల్పాన్వితానమేవతేజసి ప్ర భృతిజగదాకారేణా సృజతేతిచాభిధాయ \* ఐతేవాత్మ్యవిదం సర్వం తత్సత్యం న అత్తా తత్త్వమసీత్యభిధానాద్భృత్ప్రేకమేవావిద్యాకృతేన, పారమార్థికే నవా ఉపాధినా నమ్మద్ధం దేవాదిరూపేణ బహుభూతమితి వేదవిద్భిరభ్యుపగన్తవ్యమితి. తదయుక్తం- \* జ్ఞాజ్ఞా దాన్వపశవీశనీకా \* నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేవో బహునాం యో వివధాతి కామానిత్యాదిప్రతిభిః జీవానామజన్మనిత్యత్వబహుత్వవచనాత్. యది ఘటశరావాదే రుత్సత్తే ప్రాగేకీభూతస్య మృద్భివ్యసోత్పత్త్యుత్తరకాలభావిబహుత్వవత్సృష్టేః ప్రాగేకీ భూతస్యైవ బ్రహ్మ సృష్ట్యుత్తరకాలీనం నానావిధజీవరూపేణ బహుత్వముచ్యత-తదా జీవానామజన్మనిత్యత్వబహుత్వాదివిరుద్ధ్యత. సూత్రవిరోధశ్చ - \* ఇతరవ్యవదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిరితి బ్రహ్మైవ దేవ మనుష్యాదిజీవసర్వరూపేణ బహు భూతంచేదాత్తసూ హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిరిత్యుక్తాన్వ \* అధికంతు భేదనిర్దేశాది జీవాభ్యుత్పాదోఽర్థానంతర్య ముక్తమ్. తథాచ \* నైవమృత్సైర్సృజ్యేన సాపేక్షత్వాదితి దేవాదివిమరుచ్చక్షిప్రయం క్తపక్షపాతస్సైర్సృజ్యే జీవానాం పూర్వపూర్వకర్తృపేక్షత్వా ద్వివమృత్సృష్టేతి పరిపూతే. తథా \* నకర్తావిభాగాదితేన్నానాదిత్వారుపవద్యతే చాప్రపలగ్యతేచేతి \* సదేవ సోమ్యాదమగ్ అసీదేకమేవాద్వి తీయమితి సృష్టేగిప్రాగవిభాగవచనాత్ సృష్టేః ప్రాగ్జీవానామభావాత్తత్కర్తృ సమన్యవతీతి పరివోద్య జీవానాం తత్కర్తృప్రమాణాంచానాదిత్వాదితి పరిపూతమ్. \* నాత్మప్రత్యేతిత్యత్సృచ్చ తాభ్య ఇత్వా త్స ఉత్పత్త్యభావశోచ్యో నిత్యత్వం చ. స్వాభ్యుపగమవిరోధశ్చ - ఆమోక్షాజ్ఞేవభేదస్యా నాదిత్వం వర్త్యేనామేవా నిర్భిరభ్యుపగమ్యతే. అతస్యోతివిరోధా, త్సూత్రవిరోధా, త్సాన్విభ్యుపగమవిరోధాచ్చసృష్టేః ప్రాగేకత్వావధారణం నామ రూపవిభాగాభిప్రాయమ్ | నామరూపవిభాగానర్హనూత్తచిదచిద్యుక్తశ్చేదసహం చేతి సర్వైరభ్యుపగమ్యతే. ఇయాంస్తువిశేషః - అవిద్యాపరి కల్మషేచ్ఛ్రుతాధి. పరికల్మషే బ్రహ్మస్యోక్తి క్తస్యావిద్యాసమ్మన్దినిశ్చిపాధిసమ్మన్దినిశ్చేతనస్యాభావాదవిరోధిపాధిసమ్మన్దా, తత్సృష్టాశ్చ దోషా బ్రహ్మణవిన భవేయిరితి.

స్వజాయతే - తావన్నప్రవర్తతే. † అతఃకార్యబుద్ధిరేవ ప్రవృత్తిపేతురితి ప్రవర్తకస్యైవ శబ్దవాచ్యతయా కార్యస్యైవ వేదవేద్యత్వాత్పరినిష్పన్నరూపబ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణానన్తస్థిరఫలా ప్రతిపత్తేః \* ౧ † అక్షయ్యం హవై చాతుర్మాస్యయాజిన సుకృతం భవతీత్యాదిభిః కర్తృణామేవ స్థిరఫలత్వ ప్రతిపాదనాచ్చ కర్తృఫలాల్పస్థిరత్వ బ్రహ్మజ్ఞానఫలానన్తస్థిరత్వ జ్ఞానపేతుకో బ్రహ్మవిచారారమ్భా నయుక్తః ఇతి.

౧౦౩. † అత్రాభిధీయతే — † నిఖిలలోకవిదితశబ్దార్థసమ్బద్ధావధారణ ప్రకారమవనుద్య సర్వశబ్దానా మతాకికై కాథావభోధిత్యావధారణం ప్రామాణికా నబహుమన్వతే. † ఏవంకిల బాలాశ్చబ్దార్థసంబధమవధారయన్తి — † మాతాపితృ ప్రభృతిభిరమ్భాతాతమాతులాదిః శశివశునరమృగపక్షిసర్పాదీంశ్చ † ఏనమవేహి, ఇమంచావధారయే, త్యభిప్రాయేణా జ్ఞానై నిర్దిశ్య నిర్దిశ్య తైస్సైశ్చజ్ఞైఃషుతేష్వర్థేషు † బహుశశ్చిక్షితాశ్చనైశ్చనైస్సైస్సైరేవ శబ్దైఃషు తేష్వర్థేషు స్వాత్మనాం బుధ్యత్వత్తిం దృష్టావ శబ్దార్థయో † సంబద్ధాన్తరాదర్శనాత్సంకేతయితృపురుషాజ్ఞానాచ్చ తేష్వర్థేషు తేషాం శబ్దానాం నదోషః. † తతఃకిమిత్వపేక్షాయాం ఉపపాచితపేతుశరీరం యః శక్తాన్తరం పరిహరకపూర్వపక్షం నిగమయతి. (అతఃకార్యనినా). † బ్రహ్మవిచారారమ్భే విశిష్టోపేతురక్షః. తతఃకిమేష్యంశస్యానన్తస్థిరఫలాపాతప్రతితిరూపస్యానిర్దియతా. అత్రచోద్య మాపాదితమ్ - మన్తార్థవాదేహాపానవిధిశేషభూతేషు అనన్తస్థిరఫలాపాతప్రతితిసిద్ధేః నవిశేష్యంశానిర్దిరితి విశిష్టమపేతురితి. ఏతదాశక్త్యాహ (అక్షయ్యం హవైచాది) అయమర్థః - యది మన్తార్థవాదేషు అనన్తస్థిరఫలప్రతితిత్యా బ్రహ్మవిచారారమ్భః తస్మిన్ పూర్వభాగేషు \* అక్షయ్యం హవైచాతుర్మాస్యయాజినసుకృతం భవతీత్యాదిభిరనన్తస్థిరఫలప్రతితిత్యా లక్ష్యస్థిరఫలత్వనిర్ణయరూపవిశేషణాంశానిర్దేహ్యప్రామాణ్య నయుక్తః ఇతి. విశిష్టపేతా విశేషణవిశేష్యయారసన్యతరాంశానిర్దేహ్యప్రామాణ్య కర్తృఫలాల్పస్థిరత్వ బ్రహ్మజ్ఞానఫలానన్తస్థిరత్వ జ్ఞానపేతుకైత్యుక్తమ్. [ఇత్యధికరణపూర్వపక్షః].

౧౦౩. † (అత్రాభిధీయతే ఇతి) అన్వికపూర్వపక్షే మాత్రకారైః పరిహారో భిధీయత ఇత్యర్థః. † (నిఖిలైతి) అన్యధావదతా భవతాపి వత్స్వయా చకారేణైవ శబ్దపుష్పత్తిః కృతేతి నిఖిలలోకశబ్దస్య భావః. ప్రామాణికా - ప్రమాణేనార్థం స్వీకర్య ప్రత్యర్థః. † కథం సంబద్ధావధారణమిత్యత్రాహ (ఏవంకేతేతి). † (మాతాపితృప్రభృతిభిరితి). అయంభావః - యదా న్యయమేవ బాలో వ్యుత్పత్తిక్షమా భవతి - తదానీమప్యేనం వృద్ధైరపాధ్యా యాదిభిః పుత్రతాదయతుం శ్రద్ధానా మాతాపిత్రాదయో నహిన్వయం పుత్రత్వత్వక్షమవశాయామపేక్షతే - కింతు అక్షరశబ్దాద్యుపయోగీనీతితాః ప్రభవతపేవ న్యబుద్ధిపూర్వకం కుర్వన్తీతి - అమృతాతప్రభృతిస్సప్రతియోగికశబ్దగణః । శశివశుప్రభృతిరప్రతియోగికశబ్దగణా ఇతి విభాగః. అనంబద్ధి శబ్దపుష్పత్తేరి పూర్వమేవ అమృదిశబ్దపుష్పత్తిర్దృశ్యతే - సావ త్వదభిమతశబ్దార్థసంబద్ధగ్రహణేషు సూపవద్యతే. నహి కంచిత్ప్రీతి పితా అన్యస్యాది పితా భవతి. తస్మాదన్యత్వత్తితోన్మిత్రాపిత్రాదేషు అన్యైస్తత్తత్తద్భుత్ప్రయోగానంభిసాత్ ప్రభవమమృదిశబ్దార్థపుష్పత్తిః త్వన్తతే నసంభవతి. అతోబుద్ధి పూర్వకైవ ప్రభవపుష్పత్తిరితి జ్ఞానపార్థం కోటిద్యయం శబ్దేషు దర్శితమ్. యాదృచ్ఛికపుద్గవ్యవహారేణానన్తశబ్దపుష్పత్త్యర్థసంబద్ధత్వే. నన్యలోక సంప్రతిపన్నపుష్పత్తిప్రకారావన్నవత్. † (ఏనమవేహి ఇమంచావధారయేతి) ఏనమ్ - బోధకం శబ్దమిమమ్ - బోధ్యమర్థంచావేహిత్యర్థః. † (బహుశశ్చి) యావదన్యత్వైరేతశబ్దప్రయోగ సాహచర్యదగ్గునజనితవాసనాభూయస్తోపయేన న్యయమేవ తత్తద్భేషు తత్తద్భుత్వా ప్రయోక్త మర్థమాత్రదర్శనేన శబ్దం స్వయం శబ్దమాత్రశ్రవణేన అర్థం స్వయం త్వాభవన్తి తావదిత్యర్థః. క్షిప్తాః - తైస్సైశ్చజ్ఞైఃషుతేష్వర్థేషుతాన్విదితజ్ఞానాః. † ఏవంతర్క్యజ్ఞానైర్నిర్దిష్టేష్వర్థేషు అమీ శబ్దాస్సంకేతితా ఇతి మన్యేరన్నితిచేత్. యవా - లింగవజ్జననకభావాదిసంబద్ధాన్తరాదోధకా ఇతి మన్యేరన్నితిచేత్ త్రత్రాహ (సంబద్ధాన్తరాదర్శనాత్సంకేతయితృపురుషాజ్ఞానాచ్చేతి) అయమర్థః - యాదృచ్ఛికపుష్పత్తిత్వావపి తుల్యం చోద్యమ్. శబ్దప్రయోగానన్తరం ప్రయోజ్యప్రవృత్తిం దృష్టవతో పుష్పత్తితోన్మిరియం శక్త్యా భవతి - ఏతస్సబ్దప్రయోగానన్తరమన్య ప్రవృత్తిః కిం జన్యజనకభావాదిసంబద్ధాత్ ఉతసంకేతాదితి. తత్ర సంబద్ధాన్తరశక్త్యాత్వదగ్గునాదేవ నశాయతఇతిచేత్. బుద్ధిపూర్వకపుష్పత్తిత్వావన్యయం పరిహరన్మమానః. సంకేతమబుద్ధిపుష్పత్తిశ్చ సూపవద్యతే. కిమేతే - నన్తాతా పిత్రాదయస్సంకేతయన్తి - ఉతపూర్వమేవ కశ్చిత్సంకేతితవానితి. నతానన్వృద్ధమపక్షః - అనేతైః పురుషైస్తేష్వేయాశ్చేషు ఏకరాశశబ్దప్రయోగదగ్గునాత్. నాపిన్వీతియః - అనేన పూర్వం సంకేతితాశ్చబ్దా ఇతి సంకేతయతుః పురుషస్యాజ్ఞానాదితి పరిహరస్తవాపి వక్తవ్యః. సోస్తాకమపి నమానః. సర్వప్రమాణానాం బోధకత్వే అతిశబ్దే ప్రత్యక్షస్య వైషమ్యం సత్తయా జ్ఞానజనకత్వమ్. అనుమానాగమాతుజ్ఞాతతయా జ్ఞానకా - తత్రా

\* నన్తాత్రబ్రహ్మవాదేషి - ప్రాకస్యప్రేక్ష్యన్తాత్రం బ్రహ్మకమేవ నృప్యత్వకాలం భోక్తృభోగ్యనియన్తరూపేణ త్రిధాభూతంచేత్ - ఘటశరావమణికవజ్జినేశ్వరయోరత్యుత్తిమత్వమనిత్యత్వం ద స్యాత్. అత్రకతాన్వపత్తివశాయామపి భోక్తృభోగ్యనియన్తరకైత్రయమపినితీతిచేత్ - కిమిదం శక్తిత్రయశబ్దవాచ్యుని వివేచనీయమ్. యది నన్తాత్రస్యైకత్వైవ భోక్తృభోగ్యనియన్తరూపేణ పరిణామ సామర్థ్యం శక్తిత్రయశబ్దవాచ్యమ్ - ఏవం తస్మిన్పుష్పత్తిస్య ఘటశరావాదిపరిణామసమర్థస్య తదుత్పాదకత్వమివ బ్రహ్మకళాశ్వరాదీనామత్పాదకత్వమితి తేషామనిత్యత్వమేవ. అథేవరాదీనాం





ప్రస్తుతమిమం జ్ఞాత్వానుగత స్తజ్ఞాపనాయ ప్రయుక్తమిమం శబ్దం శ్రుత్వా అయంశబ్ద స్తదర్థబుద్ధిహేతురితి నిశ్చినోతితి  
కార్యాధ్యపవ వ్యుత్పత్తిరితి నిర్బంధా నిర్నిబధనః. † అతో వేదాన్తారి పరినిష్పన్నం పరం బ్రహ్మతదుపాసనసంఘాపరిమితఫలం  
బోధయంతీతి తన్నిర్ణయఫలో బ్రహ్మవిచారగి కర్తవ్యః.

౧౮౪. † కార్యార్థత్యేపి వేదస్య బ్రహ్మవిచారగి కర్తవ్యవేదః | కథమ్ - \* ౧ ఆత్మావా అరే ద్రష్టవ్యశ్శీతప్యాయ  
మస్తప్యాయ నిదిధ్యాసితవ్యః \* ౨ సోనేష్టవ్యసంవిజ్ఞాసితవ్యః \* ౩ విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత \* ౪ దహరోఽస్తిన్ననర  
ఆకాశ స్తస్మిన్యదస్తస్తదనేష్టవ్యం తద్వావవిజ్ఞాసితవ్యమ్. \* ౫ తత్రాపి దహ్రం గగనం విశోక స్తస్మిన్యదస్తస్తమపా  
సితవ్యమిత్యాదిభిరిప్రతిపన్నాః † పాసనవిషయకార్యాధికృతఫలత్యేన \* ౬ బ్రహ్మవిదాహ్నోతి పరమిత్యాదిభిర్బ్రహ్మప్రాప్తి  
శృంగాయత్యతి. † బ్రహ్మస్వరూప తద్విశేషణానాం దురిభాసంభిన్నదేశవిశేషరూపస్వగ్గాదివత్, రాత్రి సత్రప్రతిష్ఠాదివ,  
దహరోఽగ శతయాతనా సాధ్యసాధనభావవచ్చ కార్యోపయోగితయైవ సిద్ధేః.

హర్షహేతుత్వాద్యోగాత్. నఖిన్యస్యదీయపుత్రజన్మాద్యనుబద్ధిన్ముత్వాదీనాం హర్షహేతుత్వమ్. అతః స్వపుత్రజన్మవిశేషభూతానాం సులగ్నత్వా  
దీనామేవ హర్షహేతుత్వం. అతః స్వపుత్రజన్మస్య జ్ఞాతే సులగ్నత్వాదీనాం హర్షహేతుత్వాద్యోగాదన్య వాక్యస్య స్వపుత్రజన్మజన్మవశ్యం  
విదితం స్యాత్. ప్రాగేవ పుత్రజన్మజన్మ సంభవాదన్య వాక్యస్య సులగ్నత్వాదిపరత్వశక్త్యాస్యాదితి చేన్నైవమ్ - తతగి పూర్వం ముఖవికాసవిరహేణ  
ప్రాగేవ పుత్రజన్మజన్మశక్త్యానుదయాత్. అతగి పుత్రజన్మనన్యనిహితత్వాత్కూర్వం ముఖవికాసాభావాచ్చ ప్రాధమికముఖవికాస హేతోరన్య వాక్య  
స్య పుత్రజన్మజన్మవశ్యం వ్యుత్పత్తిర్నన్యతే. తత్రైవం శక్త్యా సంభవతి - కిం పుత్రజన్మాదిమాత్రజ్ఞాపకమిదంవాక్యమ్ | ఉత సులగ్నత్వాదిభిర్పుత్ర  
జన్మాదిజ్ఞాపకమితి ఈవృశశక్త్యాగ్రస్తత్వం గామానయేత్వాదివాక్యస్యాపి తుల్యమ్ | కిమిదం వాక్యం గవానయనమాత్రప్రతిపాదకమ్ | ఉత పురోవర్తిని  
పిణ్డే యే శుక్లాదివిశేషా దృశ్యతే తైస్త్విజ్ఞానవానయనప్రతిపాదకమితి శక్తోపపత్తేః. ప్రయోగభేదేనావాపోద్వయముఖేన శక్త్యాపాకరణముఖ  
యత్ర తుల్యమ్. పుత్రజన్మవాక్యాదపి గవానయనాదివాక్యస్యానేకార్థాన్తరశక్త్యాగ్రస్తత్వం సుతరాం దృశ్యత్యతి అర్థవిశేషవధారణమితీవ కర్తవ్య  
శక్యమ్. గామానయేతి శబ్దప్రయోగానన్తరం వ్యాపారాన్తర విగురం గవి నమానీతాయామపి గాం సందర్భయ గాం పురస్థానయ గాం దేహి గాం విక్రి  
ణీహేత్యాద్యనేకార్థశక్త్యా హేతుత్వాత్ప్రయోజ్యవృద్ధిప్రవృత్తేః. కించ-గామానయేత్వాదిశబ్దప్రయోగానన్తరం నమానయనాత్కూర్వమేత్రాత్థానూపరి  
వాన ఆచ్చాదన ద్విగ్రహణ యాదృచ్ఛికజననభావణ గమనాద్యవాన్తర వ్యాపారాశ్చ బహుత్రా యస్య పురుషస్యాద్య వ్యుత్పత్తౌప్రపంచ్యతే - తస్య  
తేష్యన్యతమార్థవాదకత్వశక్త్యా గామానయేత్వాదివాక్యస్య జాయతే. పశ్యద్దవానయనమపి యాదృచ్ఛికం కృతం స్యాత్. నతు వాక్యప్రతిపత్త్యాదిచ  
శక్త్యా సంభవతి. అతో నార్థవిశేష సంబంధావధారణ సంభవతి. బహుభిః ప్రయోగైర్భవిశేషనిర్ణయోఽస్యైవ వ్యతిరేకాభ్యామితిచేత్ - ఏవమేవ  
పుత్రస్త్రీ జాతశ్చైవాదివాక్యస్యాన్తరభవిశేషనిర్ణయముతరాం సంభవతి. ఏవం సిద్ధవస్తువి శబ్దవ్యుత్పత్త్యుపపత్త్యుపపాదనేన వేదాన్తానాం పరబ్రహ్మపరత్వ ముప  
పన్నమిత్యావా (అతో వేదాన్తాశ్చతి).

౧౮౪. † అథకార్యార్థపరత్వ మభ్యుపగమ్య బ్రహ్మవిచారస్య కర్తవ్యతామాహ (కార్యార్థత్యేపితి) కార్యార్థత్యేభ్యుపగమే స్రావకత్వసిద్ధి  
హేతుత్వేన ఫలసాధనత్వేనచ ప్రకారభ్యయేన సిద్ధవస్తువి తాత్పర్యముత్తరప్రోపపాదయిష్యతే - ఆత్రతు ప్రకారాన్తరేణోపపాద్యతే. అనన్తరీకఫలా  
పాత్రప్రతిపత్తిమేగముదితత్వాత్ ఫలత్వేన తాత్పర్యకర్షణ మతోచితమితి ఫలతయా సిద్ధిరప్రోచ్యతే. అనేకవాక్యోపాదానముపాసనే తాత్పర్యాది  
శయస్థానార్థమ్. ఉపసర్పవిశేషసన్పూర్ణయయోగాయోగేవ్యర్థభేదో నాస్తీతి జ్ఞానసార్థంచ. † (ఉపాసనవిషయకార్యాధికృతేతి) ఉపాసనావచ్చిన్న  
కృతినాధ్యాపూర్వాధికృతస్య. విశేషకాహిమియ ఉచ్యతే. † (బ్రహ్మస్వరూపతద్విశేషణానామితి) విశేషణాని-గుణాభిభూతయశ్చ. విధివాక్యోక్తస్యఫల  
స్యార్థవాచోక్త విశేషణే తాత్పర్యమస్తీతి జ్ఞానసార్థం దురిభాసంభిన్నదేశవిశేషరూపస్వగ్గాదివచిత్తుక్తమ్ \* యస్మిన్సాన్తరం నశీతం నారతిరిహిప్రతితి.  
న్యర్థాఖ్యసం విధిగతమ్ | విశేషణయశ్చత్ర. ఫలస్య విధివాక్యగతత్వాభావేపి అన్యసార్థవాచోక్తఫల విధ్యుక్తేతే తాత్పర్యమస్తీతి దర్శయితుం రాత్రి  
సత్రప్రతిష్ఠాపదిత్తుక్తమ్ \* రాత్రియమేమాత్ ప్రతితిష్ఠన్తి వావా ఏతే య ఏతా రాత్రియసయన్తిహిప్రతితి. ప్రతిష్ఠాకామ ఉచ్యేమాదితి వచనాభావే  
వ్యర్థవాచోక్తఫల తాత్పర్యమస్తీతి తుల్యత్వం. విధేయోపకారకే విరోధిఫలమే తాత్పర్యమస్తీతి జ్ఞానసార్థం అపగోరణశతయాతనాసాధ్య సాధన  
భావవచ్చేత్తుక్తమ్ \* తస్మాన్ప్రాప్త్యానానాపసరేత, యోవగు [రాత్రి] రుతే శతేన యాతయాదిహిప్రతితి. అనేన మోక్షోపాయ విరోధిఫలమే. తా  
త్పర్యం సిద్ధమిత్యభిప్రాయః - అనుయాయ హేతుః కార్యోపయోగితయైవ సిద్ధిరేత్తుక్తః. ఉపాసనవిషయ కార్యోపయోగితత్వో ఫలభూతబ్రహ్మస్వ  
రూపే, తద్విశేషణ గుణాదా, విధివిరోధిని ఫలతే, సంసారహేయత్వాదాచ, వివక్షా కార్యేత్తుక్తః.

\* భాష్యేదితోఽధికరణార్థ స్సమాత్రవివరణస్సఖ్యగ్రహణాయ నష్టే హేతోపన్యస్యతే తత్ర ప్రథమేపాదే ప్రధానపురుషవేవ జగత్కారణతయా వేదా  
న్తారి ప్రతిపాదయన్తిత్యాశ్చక్యై నర్త్యజ్ఞం నత్యనన్యత్వం నిరవద్యం నమన్తకల్యాణగుణాకరం బ్రహ్మైవ జగత్కారణతయా ప్రతిపాదయన్తిత్తుక్తమ్.

౧౦౫. † గామానయేత్యాదివృషి వాక్యేషు సకార్యార్థే పుష్పత్తిః | † భవదభిమతకార్యస్య దుర్నిరూపత్యాత్. † కృతిభావభావికృత్యుద్దేశ్యంహి భవతః కార్యమ్. † కృత్యుద్దేశ్యత్వంచ - కృతికర్తృత్వమ్. † కృతికర్తృత్వంచ - కృత్యా ప్రాప్తమిష్టతమత్వమ్. † ఇష్టతమంచ - సుఖం న ర్తమానదుఃఖస్య తన్నివృత్తిర్వా. † తత్రేష్టసుఖాదినా పురుషేణ స్వప్రయత్నా దృతే యది తదసిద్ధిగి ప్రతితా-తతగి ప్రయత్నే చ్చగి ప్రవర్తతే పురుషఇతి నక్వచిదపిచావిషయస్య కృత్యగి నసిద్ధిత్వమన్తరేణ కృత్యుద్దేశ్యత్వం నామ కించిదప్యవలభ్యతే. † ఇచ్చావిషయస్య ప్రేరకత్వంచ ప్రయత్నాగి నసిద్ధిత్వమేవ-† తత ఏవ ప్రవృత్తేః. † నచ పురుషానుకూలత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమ్ - యతస్సుఖమేవ పురుషానుకూలమ్. † నచ దుఃఖనివృత్తేః పురుషానుకూలత్వమ్ - † పురుషానుకూలం సుఖం-తత్ప్రీతికూలం దుఃఖమితిహి సుఖదుఃఖయోస్వరూపవివేకః. † దుఃఖస్య ప్రతికూలతయా తన్నివృత్తిరిష్టా భవతి | నానుకూలతయా. † అనుకూలప్రతికూలాన్వయ విరహే స్వరూపేణాపస్థితిర్ని.

౧౦౬. † క్రవ ర్తకవాక్యేషి నత్వదభిమతసిద్ధిరిత్యాహ (గామితి) కార్యార్థే ప్రాధాన్యేన త్వదభిమతే కృత్యుద్దేశ్యత్వతఃకార్యార్థే. † కుత ఇత్యత్రాహ (భవదభిమతేతి) స్వేదశ్రమావాపి కృతిసాధ్యత్వాత్ప్రవాన్యత్యర్థం క్రియాకార్యే పుష్పద్దేశ్యత్వ మగ్నికార్యమ్-త్వదజ్ఞోద్దేశ్యత్వస్య దుర్నిరూపతయా త్పక్షాకార్యస్య దుర్నిరూపత్యాదిత్వార్థః. † దుర్నిరూపత్వం కఙ్కమిత్యత్రాహ (కృతీతి) కృతిభావభావి-కృతిః-ఆన్తరప్రయత్నః. తత్సద్భావాన్తరభావి. కృతిసాధ్యత్వం భావాద్ధా దివ్యవ్యస్తీతి తవాన్యవృత్త్యర్థం కృత్యుద్దేశ్యత్వమిత్త్యుక్తం. కృత్యుద్దేశ్యత్వమ్-కృతిప్రధానత్వమిత్త్యర్థః. కార్యస్య కృతిసాధ్యత్వ మిష్టత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమితి త్రయముపి తత్తతేభ్యవగతమ్. ఇష్టత్వకృతిసాధ్యత్వే ఫలభావార్థసాధారణే - కృతిప్రధానత్వం హ్యకార్యస్య విలక్షణం ఫల భావార్థవాచక ర్తక వర్ణనతే. యథా \* టీకాయామక్రమ్ \* కార్యమర్థం ప్రతిపాదయతో నేదస్య ప్రామాణ్యమితి. అత్రార్థజ్ఞేన ప్రాధాన్యం వివక్షితమ్. యథాపిచ్ఛికాయాం \* కార్యమర్థం ప్రధానతయా ప్రతిపాదయతో నేదస్య ప్రామాణ్యం తత్రైవ ప్రామాణ్యశబ్దపుష్పత్తేః పుష్పత్తాయ త్రతన్త్రేత్వమితి. ప్రకరణాలికాయాం \* కృతిసాధ్యం ప్రధానం యత్తత్కార్యమభిధీయత ఇతి. † తత్ర త్వీయా కారణయాభివతం కృత్యుద్దేశ్యత్వం కృతిసాధ్యత్వేత్వత్వా కారయారస్యతరాకారే పర్యవస్యతీత్యభిప్రాయేః దూషయితుమాహ (కృత్యుద్దేశ్యత్వంచేతి). † పాణిన్యక్తప్రకారేణ కర్తృత్వం విమోచితి (కృతికర్తృత్వంచేతి). † ఇష్టతమత్వంచ కార్యే నాస్తీత్యాహ (ఇష్టతమంచేతి). † కృతికర్తృత్వం నామ ప్రవ ర్తకత్వమిత్త్యత్రాహ (త్రతేతి) తదపిష్టస్య స్వప్రయత్నసాధ్యత్వమేవేత్యర్థం. ఆదిశబ్దేన దుఃఖనిష్ఠత్వమిత్త్యతే. స్వప్రయత్నాదృతే యదీత్యాదీరయంభావః-కృతిసాధ్యత్వాదిరేకకృతికర్తృత్వంచామేష్టతమత్వేపర్యవస్యతీతి. ప్రయత్నేచ్ఛుం - చిక్షీర్షుః. ప్రవర్తతే - ఆన్తరప్రయత్నమిచ్ఛాక సతమత్వాదయతీత్యర్థః. † ఇష్టతమత్వేన రూపద్యయమస్తి - ఇచ్చావిషయత్వం ప్రేరకత్వంచేతి. తత్ర ప్రేరకత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమిత్త్యత్రాహ (ఇచ్చావిషయన్యేతి). † కుత ఇత్యత్రాహ (తతవేతి). † పురుషానుకూలత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమిత్త్యత్రాహ (నచేతి). † సుఖమేవ పురుషానుకూలమితివాద్యమ్-సుఖనిష్ఠత్వమితిక్త్యావ్యసయకూలత్వ దర్శనాదిత్యత్రాహ (నచదుఃఖనిష్ఠత్వేపురుషానుకూలత్వమితి) సహదుఃఖనిష్ఠత్వమితిస్సఖంభవతీత్యర్థః. † ఏతదుపపాదయతి (పురుషానుకూలమితి) † తన్నిదుఃఖనిష్ఠత్వేరీచ్ఛావిషయత్వం కఙ్కమిత్యత్రాహ (దుఃఖన్యేతి) న్నత ఇష్టత్వమనుకూలత్వమ్ | నత్వీష్టాన్తరపేతుతయా, అనిష్టనిష్ఠత్వమితిరూపతయా నేష్టత్వమ్. ఏవం న్యతోఽనిష్టత్వం ప్రతికూలత్వం - నత్వీష్టాన్తరపేతుతయా ఇష్టనిష్ఠత్వమితిరూపతయవాఽనిష్టత్వమ్. అతో దుఃఖనిష్ఠత్వేరీష్టత్వంచాదుఃఖన్య ప్రతికూలత్వాత్ - నానుకూలతయేత్యర్థః. † దుఃఖనిష్ఠత్వేరీష్టత్వమితిభావ ముపపాదయతి (అనుకూలమితిహితేతి) స్వరూపేణాపస్థితిః-సుఖనిష్ఠత్వమితిరూపా దుఃఖనిష్ఠత్వమితిరూపావ అనుకూలమితిహితాన్వయ విరహరూపాయాం స్వరూపేణాపస్థితి దుఃఖనిష్ఠత్వశక్య సామానాధికరణ్యేన, న్యవదేశః | దుఃఖనిష్ఠత్వేన సుఖంచేద్దుఃఖనిష్ఠత్వ సుఖనిష్ఠత్వస్యాత్. తదా సుఖప్రాప్తి సుఖాన్వయః నన్యః. అన్యతరనిష్ఠత్వైర్నన్యతరసంయోగశ్చేత్వాపి సుఖదుఃఖాన్వయః ప్రసజేతిభావః. అపూర్వస్యనుకూలత్వనంభవే భృష్టాన్తాభిప్రాయేః క్రియాద్యపాదామ్. క్రియాదీత్యాదిశబ్దేన

ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థపాదేషు కానిచిద్వేదాన్తవాక్యాని ప్రధానాది ప్రతిపాదనపరాణీతి తన్ముఖేన సర్వాత్మేవమాశ్చర్య తాన్వసిప్రమానరాణీత్యక్రమ్. తత్రాన్వసిప్రమాదిలిఖకాని వాక్యాని ద్వితీయే నిరూపితాని. స్వప్రతిలిఖకాని తృతీయే. చతుర్థకు ప్రధానాది ప్రతిపాదనచ్చాయానుసారీణీతివిశేషః. ఆతగి ప్రథమేధ్యాయే నన్యం వేదాన్తవాక్యజాతం సార్వజ్ఞ్యైర్నన్యజ్ఞత్వత్వత్వదియ్యుక్తంబ్రహ్మైవ జగత్కర్తారతయా ప్రతిపాదయతీతి స్థాపితమ్. ద్వితీయేధ్యాయే తస్మాద్యర్థ దుర్ధర్మకత్వప్రతిపాదనేన ద్రక్షిమాచ్యతే. తత్ర ప్రథమే పాదే సాక్ష్యాది స్వప్రతిపాదనాన్వయవిరోధాచ్చ ప్రవక్తాదోషగి చరిచ్చుతః. ద్వితీయేకు సాక్ష్యాదివేద బాహ్యవక్షప్రతిక్షేపముఖేన తస్మైవాదరణీయతా స్థితీకృతా. తృతీయచతుర్థయోక్యేదాన్త వాక్యానామసాన్యస్య విశేషేధ్యాయోపగృహభావఖ్యాపనాయ వియదాచీనాం బ్రహ్మకార్యతాప్రకారో విశోద్యతే. తత్ర తృతీయే పాదేన చిదవిత్ప్రభుత్వస్య బ్రహ్మకార్యత్వేన తత్త్వమిదంబ్రహ్మ పురుషాన్యభావావేన కార్యత్వమ్. చిదంశస్య స్వభావాన్యభావావేన జ్ఞానసతోఽచక్షుకారూపేణ కార్యతోఽతా. చతుర్థకు తేనానుకూలత్వానుసారీణీత్యాదినుత్పత్తిప్రకారఇతి ప్రథమేనాధ్యాయస్యయేన ముఖ్యుభయిరుపాన్యం నిరస్తసిఖిలదోషగ్ధమనవధికారికయానజ్ఞేయయ కల్యాణిభ్యుత్పత్తికారణం బ్రహ్మేతి ప్రతిపాదితమ్. ఉత్తరేధ్యాయేన బ్రహ్మపానప్రకారస్తత్ఫలభూతమోక్షస్వరూపంచ చిన్త్యతే.

దురిఖనివృత్తిః. అతస్సుఖవ్యతిరిక్తస్య క్రియాదేరనుకూలత్వం నసంభవతి. † నః సుఖార్థతయా తస్యాప్యనుకూలత్వమ్ - † దురిఖాత్మకత్వాత్తస్య. † సుఖార్థతయాపి తదుపాదానేచ్ఛమాత్రమేవ భవతి. † నచ కృతిం ప్రతి శేషిత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమ్ - భవత్పక్షే శేషిత్వస్యా నిరూపణాత్. † నచ పరోద్దేశ ప్రవృత్తకృతివ్యాప్త్యర్హత్వం శేషత్వమితి తత్సృజితమన్వీధి శేషిత్వవగమ్యతే - తథానతి కృతేరశేషత్వేన తాం ప్రతి తత్సాధ్యస్య శేషిత్వాభావాత్. † నచ పరోద్దేశ ప్రవృత్త్యర్హతాయాశ్చేషత్వేన పరశ్శేషి - † ఉద్దేశ్యత్వస్యైవ నిరూప్యమాణత్వాత్, † ప్రధానస్యాపి భృత్యోద్దేశ ప్రవృత్త్యర్హత్వదర్శనాచ్చ. † ప్రధానస్తు భృత్యుపోషణే సస్పృశ్యేన ప్రవర్తత ఇతిచే † న్న - † భృత్యోపిహి ప్రధానపోషణే సస్పృశ్యేనైవ ప్రవర్తతే. † కార్యస్వరూపస్యైవానిరూపణాత్ కార్యప్రతిసంబంధి శేషః | తత్సృజితసంబంధి శేషిత్వప్యసంగతమ్.

ప్రయత్నో విపక్షితః. † సుఖసాధనత్వాదనుకూలత్వమిత్యత్రాహ (నేతి) † కుత ఇత్యత్రాహ (దుఃఖాత్మకత్వాదితి) తస్య - క్రియాదేః, ప్రతికూలరూపతయా భానమానంవా తద్విషయజ్ఞానంవా దుఃఖమ్ - నతద్వి గృతిం క్తమాత్మనా నైరమిత్యభిప్రేత్య దుఃఖాత్మకత్వాదిత్యయం హేతురుక్తః. † (సుఖార్థతయేతి) సహి దణ్డచక్రాదిర్ఘటోభవత్యర్థః. † అనుభూత్వాత్సుఖార్థస్య కిం వైషమ్యమిత్యత్రాహ (సుఖార్థతయాపీతి) † కృతిశేషిత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వ మితి పక్షం దూషయతి (నచేతి) అనిరూపణాత్ - దుష్పిరూపత్వాదిత్యర్థః. † పరోద్దేశ ప్రవృత్తకృతివ్యాప్త్యర్హత్వం శేషత్వమితి పక్షమనూద్య దూషయతి (నచ పరోద్దేశ ప్రవృత్తేత్వాదిత్యా) † (నచ పరోద్దేశ ప్రవృత్త్యర్హతాయా ఇతి) ఉత్పత్తిశ్చ ప్రవృత్తిమన్వీధిపారః - అతగి ప్రవృత్త్యర్థత్వముత్పత్త్యర్హత్వమ్. పరోద్దేశ ప్రవృత్త్యర్హతాయాశ్చేషత్వరూపతయేత్యర్థః. † (ఉద్దేశ్యత్వస్యైవ నిరూప్యమాణత్వాదితి) అయమర్థః - కృత్యుద్దేశ్యత్వం - కృతిశేషిత్వమ్. శేషిత్వంచ - శేషప్రతిసంబంధిత్వమ్. శేషత్వంచ - పరోద్దేశ ప్రవృత్త్యర్హత్వ మిత్తుక్తేన కృత్యుద్దేశ్యత్వం నామోద్దేశ్యత్వమిత్తుక్తం భవత్యేత్వాత్ప్రాయః - ఉద్దేశ్యనిరూపణోపయుక్తస్య శేషత్వనిరూపణా ఉద్దేశ్యనిరూపణా సాపేక్షత్వాదితి. † కిం పరోద్దేశ ప్రవృత్త్యయోగవ్యవచ్చేదో విపక్షితః - ఉత్పత్తయోగవ్యవచ్చేద ఇతి వికల్పే ప్రభమే శివీ రాజస్యతివ్యాప్తిమాహ (ప్రధానస్యాపీతి) అత్రోద్దేశ్యకర్తేన ప్రయోజనభావాభిసంధిర్విపక్షితః. † తత్పరిచరమశ్చేన ద్వితీయం శిరశ్చబ్ధతే (ప్రధానస్త్వీతి) పరోద్దేశ ప్రవృత్త్యయోగవ్యవచ్చేదో విపక్షితః - నతు ప్రధానస్య నాస్తి - సస్పృశ్యేనాపి తస్య ప్రవృత్తేః. అతో నాతివ్యాప్తిరిత్యర్థః. † పరిహరతి (నేతి) † భృత్యేష్యవ్యాప్తిమాహ (భృత్యోపిహి) † కార్యప్రతిసంబంధిత్వం శేషత్వమితి పక్షం దూషయతి (కార్యస్వరూపస్యేతి) కార్యస్వరూపే నిరూప్యమాణే ఫలభావార్థవిలక్షణాకారేణ తన్నిరూపణార్థం కార్యత్వం కృత్యుద్దేశ్యత్వమిత్తుక్తమ్. ఉద్దేశ్యత్వం - శేషిత్వం. శేషిత్వంచ - శేషప్రతిసంబంధిత్వమ్. శేషత్వంచ - కార్యప్రతిసంబంధిత్వమిత్తుక్తేన తస్మాత్ప్రాయానాన్యత్ - కార్యనిరూపణోపయుక్తశేషత్వ నిరూపణా కార్యనిరూపణా సాపేక్షత్వాదిత్యర్థః. భాష్యకారాభిమతం శేషత్వలక్షణం స్వీకృత్య కృత్యుద్దేశ్యత్వ మవధానమపి దుశ్శక్యమ్. తథాపి \* పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయోపాదేయత్వమేవ యస్య స్వరూపం నశేషః. ఐరశ్యశేషీతి భగవాన్భాష్యకారో వేదార్థసంగ్రహే శేషిలక్షణముభాషిష్ట. \* శేషః పరార్థత్వాదితి శేషశేషిభాష్యకరవస్య తైమినియమాత్రస్య సరైరస్యభావాభ్యాత్యతే త్వాద్యవృత్త్యర్థం తస్య సూత్రస్యార్థోదేసేన లక్ష్యాగ్రన్థేన యథావత్ప్రదీయతే. అస్మాద్ర్థ ఉచ్యతే - అస్యస్య ప్రయోజనమేవ యస్య పరమప్రయోజనం నశేషః. అస్య శేషీతివాక్యార్థః. అత్ర పరశబ్దోదన్యవర్ణాయః. పరాతిశయశబ్దయోః కర్తృధారయశబ్దానివృత్త్యర్థో గతశబ్దః. తేన స్యగతాతిశయాధానకే శేషిణ్యతివ్యాప్తివ్యధానః. అతిశయశబ్దః ప్రతిహతేతరాకారపరః - నికృష్టేతరాకారపరోహ - తేన పరగతవివాదాధానకశస్త్రాగ్నికణ్డకాదీనాం వివాద్యం ప్రతి శేషత్వే వ్యధానః. నచ దుఃఖహేతుభూతనాశరేచ్యవ్యాప్తిః - తేషామపి దుఃఖజననద్వారా పాపక్షయ లక్షణాతిశయ హేతుత్వాత్. నచానుత్పన్నేచూర్ణే ప్రవృత్తిభిరతిశయాధానాయోగాత్ తేష్యవ్యాప్తిః - నత్రాలాభస్యాతిశయరూపత్వాత్ - నికర్షాత్కథ రేతరాకారోవ్యతిశయః. నను - మానసంబద్ధార్థం వ్యవహారార్థంవా యత్స్వరూపం తదేవ నదితి భవన్తతమ్ - నత్రాత్యభావాత్. తత్కథం స్వరూపమేవాకారభిన్నమితి. న - స్వరూపస్యైవ నత్రరూపత్వేపి తల్లా

\* తత్ర తృతీయస్య ప్రథమే పాదే బ్రహ్మపాసినిహోత్పత్తయే జీవస్య సంసరతో దోషాని కీర్తితాః. ద్వితీయోపాసినిహోత్పత్తయేన బ్రహ్మణో నిరస్తనిఖిలదోషతా, కల్యాణగుణాకరతా, రూపోభయలిజ్జతా ప్రతిపాద్యతే. తృతీయేతు బ్రహ్మపాననైకత్వే నానాత్వే విచారపూర్వక ముపాసనే మానసంహార్యమపసంహర్య గుణవిశేషః ప్రవక్ష్యతే. చతుర్థేతుపాసనస్య వర్ణాశ్రమధర్మేతికర్తవ్యతాకర్తవ్యముక్తమ్. చతుర్థేచేధ్యాయే బ్రహ్మపాసనఫలచింతా క్రియతే. తత్ర ప్రథమేపాదే బ్రహ్మపాసనఫలం వత్తం ఉపాసనస్వరూప పూర్వకోపాసనానుష్ఠానప్రకారో విద్యామాహోత్త్యంవోచ్యతే. ద్వితీయేతు బ్రహ్మపాసనానాం బ్రహ్మప్రాప్తిగత్తువక్రముప్రకారశ్చింతితః. తృతీయే త్యభిరాదిగతిస్వరూపమ్, అభిరాదిగతేన బ్రహ్మప్రాప్తిరితి, చ ప్రతిపాద్యతే. చతుర్థేతు ముక్తస్య బ్రహ్మభవప్రకారశ్చింత్యతే. అతో ముముక్షుభిరజ్ఞాతవ్యం నిరస్తనిఖిలదోషగ్ధమనపధికాతిశయానశ్శేషియ కల్యాణగుణాకరం నిఖిలజగదేకకారణం పరం బ్రహ్మ. తజ్ఞానంవ మోక్షసాధనమసకృదావృత్తస్థితి వస్తానరూపముపాసనాత్మకమ్. ఉపాసనఫలం చార్పిరాదినా పరం బ్రహ్మపాసనమన్వద్యస్య స్వరూపభూతజ్ఞానాదిగుణా విరాభపూర్వకానస్తమపాపభూత్యనపధికాతిశయానస్త బ్రహ్మసభత్వాచూర్ణమనరూపుత్వమితివాచితి కారీరకాస్త్రోహోక్తంభవతి.



4. బ్రహ్మవిచారం కర్తవ్యమితి శ్రుతిమితి. తదిదమహాశ్రుతిః “సర్వక్షయశాంతిం కర్తుమేనాం బ్రహ్మసాక్షిభ్యోనమః” స్వకృత్యేనాం తేన, తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమాభిగచ్ఛేత్, సమిత్యాజిగ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమ్, తిష్ఠన్ సర్వాన్యసఃసన్నాయ సమ్యక్ స్వచిత్తాయ శమవాన్వితాయ, యేనాత్మరంభురసం పేదసత్త్వమ్, ప్రాపాదతాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్” ఇతి “బ్రహ్మః” - మేధానిసంతః “కర్తుమేనాం” - కర్తృశామ్నసితాన్, “లో”



౧౮౬ † నియోగస్వామి సాక్షాదిషవిషయభూతసుఖముఖనివృత్తిభావమస్యత్వాత్తత్సాధనతయైకేష్టత్వం కృతసాధ్యత్వం † అతసహితస్య క్రియానిరీక్షణా - † అస్యథా క్రియైవ కార్యం స్యాత్ - † స్వర్గకామపదముభివ్యాహారానుగుణ్యేన లిపాదివాచ్యం కార్యం స్వర్గసాధనమేవేతి తదాభగ్నేక్తాభిరేకస్థిరం స్వర్గసాధనసంపూర్వమేవ కార్యమితి స్వర్గసాధనతో జ్యేష్ఠేనైవ హ్యపూర్వపున్యత్వే - † అతః † ప్రథమచునన్యార్థతయా ప్రతిపన్నస్య కార్యస్వానన్యార్థత్వ నిర్వహణాయాపూర్వమేవ పశ్యాత్స్వర్గసాధనం భవతీత్యుపహాస్యమ్ - † స్వర్గకామపదాన్వితకార్యాభిధాయకదేన ప్రథమచుప్యన్యార్థతానభిధానాత్ † సుఖమగిఖనివృత్తితత్సాధనేభ్యోన్యన్యన్యార్థస్య కృతసాధ్యతా సత్యత్వముపత్యేత్స † అనిచ - † కిమిదం నియోగస్య ప్రయోజనత్వమ్ † సుఖమస్మి యోగస్వాప్యనుకూలత్వమేవేతిచేత్ - † కిం నియోగస్సుఖమ్, † సుఖమేవ హ్యనుకూలం † సుఖవిశేషవన్నియోగాపరిపర్యాయం విలక్షణం † సుఖా న్తుమితిచేత్ † కింతత్ర ప్రమాణమితివక్తవ్యమ్ † స్వానుభవశ్చేన్న -

౧౮౭ † ఏవం క్రియాకారూపం ప్రయోజనత్వం దూషితమ్ అథ స్వతంత్ర్యవ్యయం క్రియాజాత్యం తత్స్వయం కృతినాధ్యత్వంచ దూషితం నియోగస్వామీతి ఇహి - ఇచ్ఛా అత్రేచ్ఛావిషయభూతానైరసాధనత్వనిరపేక్షాత్వం స్వతంత్ర్యత్వం వివక్షితమ్ - తత్సుఖాన్యదుగిఖనివృత్తేశ్చ చూడమి చుప్తంత్ర్యత్వం స్వతంత్ర్యత్వప్రయుక్తకృతినాధ్యత్వంచ తయోచేవ - తస్మాత్స్వతంత్ర్యత్వ తత్స్వయం కృతినాధ్యత్వే తత్సాధనం ద్వైర్భగ్య నియోగస్య నిర్వృత్తితత్వం - † సాధనతయైష్ట్యముపపాదయతి (అవినాశీతి) † సాధనత్వేన సిద్ధ్యంతేకారణాభ్యర్థనం కార్యం స్యాదిత్యాహ (అన్యథేతి) ఏవమిచ్ఛా - † (స్వర్గకామేతి) † (అతః) స్వర్గకామపదాన్వితాత్మాన్వితాభ్యర్థమాప్రిన్యైవ కార్యతాప్రితివత్ ప్రదన్యయే తత్సాధనతయైవ ప్రతిపత్యేత్సర్వం † (ప్రథమచునన్యార్థతయా ప్రతిపన్నస్య కార్యస్వానన్యార్థత్వ నిర్వహణాయా పూర్వమేవ పశ్యాత్ స్వర్గసాధనం భవతీతి) ఆయమర్థః - యథా స్వప్రాధాన్య నిర్వహణాయానుజీవినామిమితం ప్రభుగీ ప్రబదాతి - తద్విధిపూర్వవపి స్వయం ప్రధానతయా ప్రతిన్యం స్వప్రాధాన్యనిర్వహణాయ స్వం సాధయతగీ పురుషస్య స్వస్థం దూషితి యథాపశ్యికాయాం - † అత్వస్థిధ్యనుకూలస్య నియోజ్యస్య ప్రపద్యే - కుర్వత్స్వర్గాదికముపి ప్రధానం కార్యమేవ ఇతి ఉపహాస్యం - † సమాప్తైర్దేహిసామ్యమ్ † అతః తత్త్వక్రమార్గం విష్ణుణోతి (స్వర్గకామేతి) ప్రాధాన్యేన కార్యతా తపత్తిగీ కిమేకపద్యశనంజేతాయాం - ఉతి స్వర్గకామపదాన్వితోభావవితి వికల్పమభిప్రేక్ష్య ప్రథమే కల్పే దూషణ అన్యథా క్రియైవ కార్యం స్యాదిత్యనేనాత్మం భవతి తస్మిన్నేవ పక్షేభ్యః గమేన దూషణానరం - ఏకపక్షేన కార్యమనన్యార్థం ప్రతిపన్నమస్తు - తథాప్యన్వితాభిధానవిశాదాయం ప్రతిపన్నమివార్థసమ్యగ్ధం - అతోనానన్యార్థత్వమితి నిర్వచయేత్సే దూషణముఖ్యతే (స్వర్గకామపదాన్వితేతి) స్వర్గకామపదాన్వితేజాదిసా తత్సాధనతయైవచాభిధానాన్వితచునన్యార్థతయా ప్రతిపన్నమితి నిర్వచయం క్షమిత్యర్థః † స్వత్వత్వినకాయా మపూర్వస్య సాధనతయా వ్యవత్తితి - అభిధానవిశాదాయం అనన్యార్థం స్థాయికాన్వయిన్యైవ ప్రతిపత్యతి శక్త్యాం - అపూర్వపున్యత్వమివ పురుషస్య ఏకపద్యశనంజేతాయా మనన్యార్థత్వ ప్రత్యక్షపరత్వమాహ (సుఖేతి) సనిర్వచేమి సామాన్యమితిన్యాయాత్ సాధ్యమితి సామాన్యేనాభిధేయమానమపి విశేషనిర్వచయం ప్రతీయతే. సుఖం దుఃఖనివృత్తిస్తత్సాధనంవా త్రిణ్యేవ కృతినాధ్యాని - తస్మాదేతేషు త్రివ్యవస్థామేన సాధ్యేన భవతస్యమ్ తత్ర సుఖైవ దుఃఖనివృత్తిత్యానయోగాత్తత్సాధనతయైవ సాధ్యమితి ప్రతీయతే కృత్వత్త్రివ్యవస్థామేవగోచరయతి తథాదగ్గునాత్ దర్శనానుభవసామ్యభ్యుగన్తవ్యమ్ - కృతేగీ క్రియాత్తిక్తగోచిత్యాదర్శనోపాహితృత్వసాధ్యయోర్బలత్వేన భావార్థో నివేతః తస్మాత్త్రివ్యవస్థామత్యాభావే సాధ్యమితి ప్రతీతిరేవ సన్యాదిత్యర్థః. కించ - అన్వితాభిధానవాచినా స్వర్గకామ పదాన్వితమేవ లిపాదిః కార్యమభిధాతీవక్తవ్యమ్ - తదానీం తత్సన్నిధానవశేన తత్సాధనతయైవ ప్రతీతి స్యాదితి నానన్యార్థతయా ప్రతిపత్తితి ముఖ్యతాదేరణం వాద్ధి - సుఖదుఃఖనివృత్త్యన్యత్వాత్ స్వతంత్ర్యతయా కృతినాధ్యత్వ మయత్తిమ్, తత్సాధనాధ్యయితయా పరిపరయేవేత్యేన కృతినాధ్యత్వమవ్యయత్తిమితి † పూర్వం తృతీయాకారరూపం ప్రయోజనత్వం నిరస్తమ్ అథ స్వతంత్ర్యత్వరూపం ప్రయోజనత్వంచ సుఖదుఃఖనివృత్త్యన్యత్వాన్విరస్తమ్ ఇదానీం స్వతంత్ర్యత్వసిద్ధయే అనన్యార్థత్వే ద్రశిమేన సంభావనీయం సుఖరూప్రయోజనత్వం మాపయతుమప్రకృతే (అపిచేతి) † (కిమిదం నియోగస్య ప్రయోజనత్వమితి) కిం - తేషే శిష్టతే (సుఖాదితి) † అనుకూలత్వం సుఖేతరస్వానుభవవస్తం మన్యమానగోచ్యుతి (కిమితి) † అభిప్రేతం వివృణోతి (సుఖమేవసీతి) † పునశ్చిష్టతే (సుఖవిశేషాదితి) నియోగాపరిపర్యాయమ్ - పర్యాయశబ్దభావసంబంధనంభవాదపరశబ్దః † (సుఖాన్తరమితి) యథాభావమసాధ్యవిలక్షణం స్వర్గాదిసుఖం సంభావ్యతే - తథా తతోపి విలక్షణం సుఖాన్తరమిదమిత్యర్థః † ప్రమాణాభావం వక్తమాహ (కింత్రేతి) † చన్దనాదిసుఖంహి స్వానుభవసిద్ధమ్; అతస్మాన్సవిభక్తా, లాకికవాక్యమ్ | కేచేద కామ్యవిధివాక్యమ్ | నిత్యమైవ త్రికవాక్య మర్థవాదాశ్చ, యథా † కమం నియోగస్య సుఖరూపతాప్రతి ప్రమాణాని సభవన్తీత్యుచ్యతే (స్వానుభవశ్చేత్సాధినా)

† కాన్ - అరాధ్యతయిష్టత్యేన శ్రమస్యభావాత్, కర్తమీమాంసయా, “పరీక్ష్య”, “అకృతః” - నిత్యః కరమపురుషః, “కృతేన” - కర్తణా, నన మ్పద్యతి, యో “నిర్వేదమాయాత్”, సః - తద్విజ్ఞానార్థం, గురుమేవాభిగచ్ఛేత్, నమిత్వాణి, శ్రోత్రిమ్ - వేదాన్తవేదినమ్, “బ్రహ్మసిమ్” -

విషయ విశేషానుభవసుఖవన్నియోగానుభవసుఖమిదిమితి భవతాపి నానుభూయతే శాస్త్రేణ నియోగస్య పురుషార్థతయ ప్రతిపాదనాత్ పశ్యాత్తు భోక్తృతత్వచేత్ కిం తన్నియోగస్య పురుషార్థత్వవాచి శాస్త్రమ్ సతావల్లాకికం వాక్యమ్ † తస్య దుఃఖాత్క క్రియావిషయత్వాత్, తేన సుఖాదిసాధనతయైవ కృతిసాధ్యతామాత్రప్రతిపాదనాత్. నాపి నైదికమ్ తేనాపి స్వగ్రాదిసాధనతయైవ కార్యస్య ప్రతిపాదనాత్ నాపి నిత్యవైమిత్తికశాస్త్రమ్ - తస్మాపి తదభిధాయిత్యం స్వగ్రాః వాక్యస్థాపూర్వపుష్పత్వత్తిపూర్వకమిత్యుక్తరీత్యా తేనాపి సుఖాదిసాధన కార్యాభిధానమవర్జనీయమ్ నియతై హికఫలన కర్తృణోఽనుష్ఠితస్య ఫలత్వేన తదానీమనుభూయమానాన్నాద్యరోగతాదివృత్తిరేకేణ నియోగరూపసుఖానుభవానువ భేష్య నియోగస్సుఖమిత్యత్ర నకించన ప్రమాణముపలభామహే అర్థవాదాదివ్యతిస్వగ్రాదిసుఖప్రకారకీర్తనవన్నియో రూప సుఖ ప్రకారకీర్తనం భవతా [మ] పి నదృష్టచరమ్.

౧౧౭. † అతో విధివాక్యేష్వపి ధాత్వర్థస్య కర్తృవ్యాపారసాధ్యతామాత్రం † శబ్దానుశాసనసిద్ధమేవ లిజాదేర చ్యమిత్యధ్యవసీయతే. † ధాత్వర్థస్యచ యాగాదేరగ్నాదిదేవతాస్త్రామివరమపురుషసమారాధనరూపతా, సమారాధితాత్పరమపురుషాత్ఫలసిద్ధి, శ్చేతి ఫలమత ఉపపత్తేర్యత్ర ప్రతిపాదయిష్యతే † అతో వేదాంతాని పరినిష్పన్నం పరిబ్రహ్మ బోధయ న్నీతి బ్రహ్మపానసఫలాన స్త్యం స్థిరత్వంచ సిద్ధమ్ † చాతుర్వ్యాదిక ర్తవ్యపి కేవలస్య కర్తృణః † త్నం ఫలతోఽపదేశాదక్షయఫలశ్రవణమ్ \* ౧ † వాయుశ్చస్తరితం చైతదమృతమిత్యాదివదాపేక్షికం మస్తవ్యమ్.

† (తస్య దుఃఖాత్క క్రియావిషయత్వాత్ తేన సుఖాదిసాధనతయైవ కృతిసాధ్యతామాత్రప్రతిపాదనాదితి) దుఃఖాత్క కస్య సుఖాదిసాధనభూత ధాత్వర్థః తస్య కర్తృవ్యాప్రతిపాదనాదిత్యర్థః. నియతై హికఫలస్యేత్యాదినా యోగ్యామలభిరుచ్యతే నియతై హికఫలస్య కర్తృణః-అప్రస్తుతప్రతిబంధస్య కర్తృత్వార్థః అనేనాన్వేషిసాపేక్షపరమాపూర్వవ్యాప్తిః

౧౧౭ † అథ కృతిసాధ్యత్వం దూషయతి (అతో విధివాక్యేష్వపితి). † కిం పున్యత్వత్తిసిద్ధతావృద్ధాత్కర్తృసాధ్యత్వసీక్రియతే. ఉత పురుషార్థ సిద్ధ్యర్థమ్. ఉత సుఖసాధనత్వలక్షణప్రసాదేతపురుషార్థత్వసిద్ధ్యర్థమితి వికల్పం హృది నిధాయ ప్రభవద్విత్తయకల్పయోరు త్తరమాహ (అత ఇతి) అయ ర్థః—ఉ క్తప్రకారేణ ధాత్వర్థాతిరిక్తే పున్యత్వత్వభావాత్, తథావిధస్య న్యతః పురుషార్థత్వాభావాచ్ఛేతి. కర్తృవ్యాపారః - ప్రయత్నః † శబ్దా. సావరస్యమస్యస్తత్వత్వే విస్తృతఇత్యాహ (శబ్దానుశాసనసిద్ధమేవతి). † సాధనత్వసిద్ధ్యర్థం క్రియాతిరిక్తార్థస్యికార ఇత్యతాహ (ధాత్వర్థస్యచేతి) \* ౧ దేవపూజాదావితిహి ధాతురితి భావః † ప్రకృతబ్రహ్మచారారమ్భ హేతుస్సిద్ధిఇత్యాహ (అత ఇతి) సిద్ధపన్తుని బుద్ధిపూర్వకం యద్విచ్ఛయాచాద్యవృత్తి సంభవాత్, అన్యథా విధిశేషతయా సిద్ధే, శ్చేత్త్యర్థః. † అథ విశేషణాంశాసిద్ధిం పరిహరితి (చాతుర్వ్యాదిక ర్తవ్యాదినా) కర్తృణామాపుత్తివిధానా త్తయిఫలత్వమవగతమితి సిద్ధమిత్యనునన్ధేయమ్. \* † తద్యధేహ కర్తృచిత్తోలోకః క్షీయతఇత్యాదివాక్యమభిప్రేత్యాహ (క్షయిఫలతోఽపదేశాదితి). త్తయిఫలశ్రవణనిర్వాహమాహ (నాయుశ్చేతి) సహిచాతుర్వాచ్యాదివాక్యేషు అక్షయఫలశ్రవణమర్థవాదోక్తత్యైత్త్యజ్యతే - అపితు కర్తృణామాపుత్తివి

† నాక్షాత్ప్రతిపరమపురుషస్వరూపమ్ నః-గురుః, “సమ్యగుపనన్నాయ - తస్మై”, “యేన”- విద్యావిశేషేణ, “అక్షరమ్, సత్యమ్”, పరమపురుష విద్యాత్, “తామ్ - బ్రహ్మవిద్యామ్ - ప్రోవాచ”- ప్రబ్రూయాచిత్త్యర్థః, “న గురుమేవాభిగచ్ఛేత్, తస్మై న విద్యాన్, ప్రోవాచ” ఇత్యన్యాయాత్ అ

\* హేతుభావే బ్రహ్మణోఽజ్ఞానా (బ్రహ్మజ్ఞానా) - జ్ఞాతుమిచ్ఛా - జ్ఞానా. ఇచ్ఛాయాః ఇవ్యయాప్రధానత్వాదివ్యయంగాం జ్ఞానమిహాభిప్రేత

! అతఃకేవలంనాం కర్తృణామల్యాస్థిరఫలత్వాత్, బ్రహ్మజ్ఞానస్యచానన్తస్థిరఫలత్వాత్, తన్నిర్ణయఫలో బ్రహ్మవిచారారంభో  
యుక్తఃకర్తృత్వమ్ [ఇతి శ్రీభాష్యే జ్ఞానాధికరణమ్] ౧

నాన్త్యయస్థలలోపై, బ్రహ్మజ్ఞానం ఉయిఫలత్వం నిర్ణయనిర్ణయ - అతోపేతా విశేషణాంశస్థిరః ! అధికరణార్థముపసంహతి (అతఃఇతి)  
అచ్యుతాధికరణ్య బ్రహ్మవిచారంనాం విషయం సా కిచూరమృతీయా - ఉతనేతి సంశయః సిద్ధవస్తుని శబ్దవస్తుత్తిరాస్తీతి విచారః అస్తీతినిశ్చయః  
అరబ్ధప్రయోజనమితిధికరణార్థాభ్యుపగమః యథాహుః ఖి విషయస్థ - తయైవ పేచారో నిర్ణయస్తథా । ప్రయోజనేన నిహితమేతత్సాన్నిధ్యసంభవక  
మితి ఖి శరీర్య లోకాంత్యావివాక్యం ప్రకృతిని సాన్నిధ్యమనిధానవాదపూర్వకం గురూపగమనియమవిధిరమ్ - గురుమేవాభిగచ్ఛేదిత్యుక్తత్వాత్  
రాగతః ప్రస్తుతై కర్తృత్వం విశేషయాభావాదన్య నూత్రన్య వాక్యత్వం సంభవతే - ఉద్దేశ్యోపాదేయవిభాగవ్యవస్థాత్ - విశేషయంభూతపాదేయమితినివా  
ద్యమ్ - అజ్ఞాతజ్ఞాతత్వాత్ - ప్రాగ్జ్ఞానంవాక్యజ్ఞానస్థంభూతపాదేయమ్ రాగతో బ్రహ్మవిచారే ప్రవృత్తస్యాపి సిద్ధవస్తుని వ్యుత్పత్తిరాస్తీతివాక్యేన  
అసాన్నిధ్యేయత్వం జ్ఞాయతే - తంప్రతి సిద్ధవస్తుని వ్యుత్పత్తి సంభవాదాన్నిధ్యేయత్వ జ్ఞానం మజ్ఞాతజ్ఞానమేవేర్థ్యుద్దేశ్యోపాదేయవిభాగవత్త్వం  
నూత్రన్య అప్రమా రాగతః ప్రస్తుతిమయః పూర్వపక్షమేతునా నివృత్తౌ ప్రసక్తాయామప్రతిపన్నత్వరహితో విధీయతే [ఇత్యధికరణసిద్ధాంతః]

ఇతి శ్రీమచ్ఛ్రీకృష్ణకాయకశ్రీభాష్యే జ్ఞానాధికరణమ్ ౧

† ప్రత్యేచ్ఛ విధావపి లిటో విధానాత్ ఛన్దసియత్ లిటోలిటః” ఇతి

[ఇతి వేదాంతసారే జ్ఞానాధికరణమ్] ౧

\* పూర్వవృత్తాదిల్పాస్థిర ఫలకేవలకర్తృధిగమాదనన్తరం తతఃపవసేతోన్తస్థిరఫల బ్రహ్మధిగమకర్తవ్యఇతి

[ఇతి వేదాంతదీపే జ్ఞానాధికరణమ్] ౧



౧. కింపున స్తద్భువన-యజ్ఞాన్యముచ్యత ఇత్యత్రాహ. †జన్మాద్యన్య యతః. (౧) †జన్మాదీతి-సృష్టిస్థితి ప్రశయమ్.

౧. † అథ శాస్త్ర కాండ ద్వికాండధ్యాయ పాద శీటికాండకరణ రూపసంబంధిభేదన సప్తవిధాను నష్టతిషు నష్టత్వస్తరాణాం స్వప్రత్యాపదిక రణసజ్జతిమాహ (కింపుననీతి) శాస్త్ర సజ్జతి స్తే. వేదాన్తవిచారరూపతయా స్వప్టుతరా. వేదాన్తవిచారరూపత్యాత్మజనజ్జతిః. కాండవినియత్యాన్వేషిక సజ్జతిః. కారణవినియవాక్యతత్పరూపత్యాన్వేషికసజ్జతిః. అయోగ్యవచ్చేదవిశ్రాంతేపాదసజ్జతిః. శాస్త్రాన్తరమృగ్యత్వాన్వేషికాసజ్జతిః. అలోకవా స్తరసజ్జతిః కింపుననీతివాక్యేనోచ్యతే. జ్ఞాన్యమ్ - విద్యుత్. సకలేతరుపురుషాంతిత్వాననపత్యోగపురస్కం ప్రాప్యజ్ఞేసూపాయత్వేనచ యజ్ఞాన్యముక్తమిత్వర్థం. ప్రాప్యతయా ప్రాపకతయాఽహి ప్రహపాతంత్రుతిస్సమ్ అనేన జ్ఞాన్యమితివదేన బ్రాహ్మణేషు ప్రధానా ద్యాగచారి కార్యాచీన బ్రహ్మకర్తృత్వ వ్యాపృతిః - తస్య వ్యావర్తకస్య లక్షణస్య వక్ష్యతయాఽహి సిద్ధతి. బ్రహ్మకర్తృత్వం స్వరూపేన సజ్జత్ నిరతిశయబృ హత్వయోగిః \* బృహతి బృంహయతి \* బృహత్సంస్కృంహయత్యేచ్ఛ బ్రహ్మేతి సరిమ్యత ఇతి శ్రుతిస్మృతినిర్వచనాత్. తత్ర \* బ్రాహ్మణోవై సర్వా దేవతాః \* సర్వేంద్రియైర్మత్రం \* అగ్నిస్సర్వా దేవతాః \* ఏకమేవ రుద్రః \* సోమపవిత్రే జనితామతీనాం, జనితా దితౌ, జనితా పృథి వ్యాః, జనితాగ్నే, ద్వినితామర్యుః, జనితేంద్ర్యః, జనితోతివిష్ణుః \* ఆపావా ఇదగ్ సర్వమిత్యుచిర్భూతాగ్నిద్వాదీనామపి సమాభ్యధికరహిత త్వ స్రుతితేర్థత్వైర్ని వ్యాకులమ్ - అతస్తేషా తావత్తయాతుర జ్ఞాన్యం తత్ బ్రహ్మ కిలక్షణకమిత్యర్థం. సర్వేషాం సమాభ్యధికరాహిత్యే ప్రతీతిమే తత్ వ్యాహతమ్, అన్యపరవాక్యావగతంచ, ఇత్యనాదరణీయమ్. తత్త్వప్రధానేషు సృష్టిప్రళయప్రకరణేషు యదేవ నిరతిశయ బృహదుక్తం తదేవ జ్ఞాన్య మిత్యుచిప్రాయోజనా \* యతోవా ఇమానీత్యాదిప్రతితి. ఇతీమమర్థం హృది నిధాయ మాత్రకారేణ జన్మాదిమాత్రం ప్రణీతమిత్యుచిప్రాయవతోక్తంకింపు నస్తద్భువన యజ్ఞాన్యముచ్యత ఇతి. సమాకింపుననీతిత్వక్రమః. † సూత్రముపాదతే (జన్మాద్యన్యయత ఇతి) ప్రథమంపదవ్యావృత్తే (జన్మాదీతి-సృష్టిస్థి తి) ప్రశయమితి) అన్యత్సన్దేయం వాక్యార్థయోజనాయాం వ్యాఖ్యాన్యతే - ప్రథమపదవ్యాఖ్యాన్యసమాసార్థనిర్ణయార్థం వాక్యన్తరసాపేక్షత్వేన వా క్యార్థయోజనాయామన్తర్భవయతుమశక్యత్వాన్తస్య పృథగ్వ్యవహిత్వానమ్. సృష్టిస్థితి ప్రశయమిత్యుచి సృష్టిశబ్ద ఉచ్ఛత్తిపరః. \* సృష్టిస్థిత్యన్తకారేషు \* సృష్టిస్థిత్యన్తకరణీమిత్యాదిప్రయోగాత్. ప్రయోజ్యప్రయోజకవ్యాపారవాచికబానాం వ్యతికరణ ప్రయోగో బ్రహ్మణేవ నిమిత్తోపాదనత్యాచిప్రాయ నిబన్ధనః. సృష్టిస్థితి ప్రశయమితి సమాహారార్థేద్వన్వయః. ఏకస్మిన్కార్యేన మోక్షస్య సాపేక్షతయా తుల్యనిష్పాదకత్వేనాన్వయ ఇతరేతరయోగః - యథా దర్శనార్థమనయోగ్యనిర్ణయః. అత్ర సముదతవివక్షా. అయమేవ సముదాయవివక్షాయాం సమాహారః. తత్త్వతమేకవచనత్వం, సపుంసకత్వంచ. అతోత్ర సృష్టిస్థితి ప్రశయమితి సమాహారే ద్వన్వయకృతః - వాక్యార్థయోజనాయాం సృష్టిస్థితి ప్రశయాఇతరేతరయోగద్వన్వయకృతః - ఉభయోరపి ఫలై క్యాత్. జన్మాదీతిత్వత్రైతికరణేన తత్రైకవచనే తాత్పర్యం గమ్యతే. తత్ర పదార్థయోజనాయాం సృష్టిస్థితి ప్రశయమిత్యేకవచనాన్వయేన సాత్రపద నైకవచనముచ్యతే. తత్రాత్యేకవచనం సృష్టిస్థితి ప్రశయానాం సముదాయో లక్షణం సత్వేనైకమితి జ్ఞానసాధకమ్. సముదాయస్య లక్షణత్వం శ్రుతి సాన్విరస్యాదవసీయతే \* యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే. యేన జాతాని జీవంతి. యత్ప్రియస్త్యభినవీక సీత్యత్రహి నగ్రహివాక్యం తద్భూత్వా

† (వే-సా). (అన్య) విచిత్రచిదచిత్రశ్రవ్య వ్యసన్ధిత సుఖదుఃఖోపశోగస్య జగతః. జన్మస్థితిలయాః (యతః) తత్ బ్రహ్మేతి ప్రతిపాదయతి శ్రుతినిత్వర్థం, “యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే, తద్భూత్వా” ఇతి. సూత్రే (యత) ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ, జనిస్థితిలయానాం సాధారణత్వాత్. జని హేతుత్వఞ్చ నిమిత్తోపాదనారూపం వివక్షితమ్, “యతః” ఇతిసా శ్రుతిః. ఇహేలాభయవివయా కర్మమితిచేత్. “యతోవా ఇమాని” ఇతి ప్రసిద్ధపద్మిద్దేశాత్, ప్రసిద్ధేషు ఉభయ వివయత్వాత్ “నదేవ సోమ్యేదమగ్రహీత్, ఏకమేవాన్వీతీయమ్ | తదైక్షత, బహుస్యాం ప్రహయేయేతి తత్తే జోఽనుజత” ఇత్యత్ర, “నదేవ - ఇదమ్ - అగ్రే - ఏకమేవ - అన్వీతీ -” ఇతి ఉపాదానతాం ప్రతిపాద్య. “అన్వీతీయమ్” ఇతి అధిష్టాత్రన్తర నివారణాత్ సచ్చబ్రహ్మచ్యం బ్రహ్మేవ నిమిత్తముపాదానత్వేన విజ్ఞాయతే. “తదైక్షత, బహుస్యాం ప్రహయేయ” ఇత్యాత్సవన విచిత్రస్థిత్రసరూపేన బహుభవనం సజ్జల్ప్య తదైవ సృష్టివచనాచ్చ. అతస్మృతాషి “యతః” ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ. అత్రైవ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వ ముపాదానత్వేన ప్రతిపాదితమ్, అర్థ విరోధాత్, “అస్తాన్వయా సృజతే విశ్వమేతత్” ఇత్యాదివిశేషత్రత్యాచాక్షిప్య, “ప్రకృతిచ్చ ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్వయోధాత్, అభిగ్రోహదేశాచ్చ, సాక్షాన్వేభయామ్నూనాత్, అత్తకృతేః” ఇత్యాదిభిః సూత్రైఃపరిహరిష్యతే. ననుచ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి సత్యసజ్జల్పం నిరవధ్య తయా నిరస్తసమస్తా పురుషార్థగర్థమ్, బ్రహ్మణావత్త్వానం విచిత్రచిదచిత్రశ్రవ జగద్రూపమిదం సర్వమపుజతే కర్మముపపద్యతే? తదేతత్ సూత్రకార స్వయమేవ పరివోద్యపరిహరిష్యతి. “అహిత తద్వత్ ప్రసక్తాదనమజ్ఞానమ్” “ఇతరవ్య పదేశాద్ధితా కరణాదిహోషప్రసక్తిః” ఇతివోద్యమ్. పరిహరస్తు “సతుదృష్టాన్వభావాత్” “అధికస్తుభేదనిర్దేశాత్” ఇతిచ. “క్షరస్తవిద్యా హ్యమృతస్తు విద్యా, విద్యా విద్యే ఈశతే యస్తు సోన్యః” “సకారణం కరణాదిపాధీహ సచాన్య కల్పిజ్జనితా సచాధిపః” “క్షరం ప్రధాన మమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః” అచిన్మర్త్యం సాన్వత్ సూభో గ్యత్వేన హరితీతి భోక్తా హరఇత్యుచ్యతే. — “ద్యావిమా పురుషో లోకే క్షరశ్చాక్షరవచన | క్షరస్సర్వాణి భూతాని హరిస్థాన్తరగచ్ఛతే | ఉత్తమః పు రుషస్త్యన్యః పరమాత్మేత్యుగాహృతః | యో లోకత్రయహవిశ్య బిభర్త్యన్యయ ఈశ్వరః || యస్తాత్ క్షరమతిహోహమక్షరాదపి చోత్తమః | అతోస్మి లోకే వేదేవ ప్రణిధిః పురుషోత్తమః” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిగణైః ప్రత్యగాత్మ సూ బ్రహ్మణః భేదేన నిర్దేశాత్. పరమపురుషార్థభాగినః ప్రత్యగాత్మసూ

వర్తన్త తేత్రజ్జమిత్రస్య జగతః † (యతః) యస్మా † తుర్వేత్వం † నిఖలపేయప్రత్యసీక†స్వయాపా † తుత్యసంకల్పాత్  
†జ్ఞానానద్వాద్యనస్తకల్యాణగుణాత్ † నన్వజ్ఞాత్ నన్వశక్తేరివరమకాయశికా † త్వరన్తా † త్పుంసః - సృష్టిస్థితి ప్రయోగప్రవ  
ర్తనే - తత్ బ్రహ్మేతి † సూత్రాః.

నుపపత్తిస్సాదితా, † తృతీయం పదముపాదతే (యతః) సమ-భూరివ్య వదన్త శ్రుతివివక్షానునాచేన క్యాఖ్యానం కృతమ్ - అరతు తా శకద  
శ్రవణాభానేః కన్యనశేవశేషోక్తిః. ఉద్యతే-: యతః † యేన † యదితి ప్రసిద్ధినిచ్చిత్తోహి ప్రాపకవాక్యసాక్షేత్వం - తత్ర ప్రాపకవాక్యే  
మ జగత్కారాత్వ జ్ఞాన్యతోపయోగి యాన్యశచిశేషవిశిష్టో యోగి విశేష ఉక్తః - తాన్యశచిశేషా విశిష్టస్స వినాత్ర శ్రుతౌ యద్యదేవ వివక్షిత  
ఇతి సూత్రకారాభిప్రాయ ఇతి కృత్యా తత్త్వోకేషావిశిష్ట తద్దర్శివిశేషసత్త్వం సాత్రన్య యతఃకృత్యసాక్షిత్వమ్. యత ఇత్యత్ర తస్మిన్త్యయన్య సాన్వ  
విభక్తిత్యా ద్విభక్త్యనరకక్మాస్మాత్ - తేన జన్మన్మదయో యద్ర సన్తతి దేశకాలాదివదధికరణత్వేన బ్రహ్మక్షణమత్యుపి శక్యేతుం శక్యమ్.  
ఏవం తస్మాత్ శక్య ఇవ బహువచన సాధారణ్యా. త్కారణవాక్యేషు సుప్రసిద్ధ్యనేక శబ్దైర్భిన్నానాన్య కారణానేకత్వ శక్మాస్మాదితి తదుధియ న్య  
గాసాధ్యం యస్మాదన్యత్వమ్. † ఉపాయతయోపేయతయాపి జ్ఞాన్యత్వే కారణత్వోపాయుక్తాని తిత్తత్వానివకవాక్య సిద్ధాన్తేర్వచ్చితివివక్షితాని  
విశేషణాని దర్శయతి (సర్వేత్వాదినా) తిస్రో మూర్తయోఽంశా - బ్రహ్మంశి యదవప్రకాశక్షే. ప్రధానపురుషయో కారణత్వం కేపాం  
చిన్తితమ్. ఈర్ష్యశన్యానాధికతత్త్వస్యచచ్చేదార్థం † తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరీకమ్ † స కారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదిశ్రుత్యనుసా  
రేన సర్వేన్వరాదిత్వత్వమ్. † కారణవాక్యేభూతానిశకవాక్యసిద్ధిం జ్ఞాన్యత్వోపయోగినం చిదవిన్యాయవర్తకాకారమానా (నిఖిలపేయప్రత్యసీ  
కస్వయాపాదితి) నిఖిలశబ్దేనాద్యతమేయాన్వద్యవనికారాబ్ధిస్తతమేయాః క్లేశకర్తృవిపాకాశయాన్య వివక్షితాః. మేయాన్వత్వేనతి తద్వియుక్తత్వం  
పునఃపునః ప్రత్యసీకశబ్దేన. † ప్రత్యసీకశ్చేజ్జగదుపాదానన్వం సూపవద్యతఇత్యత్రాహ (స్వయాపాదితి) అద్యాయకపేయసంబంధా వ్యుదయః. సతు స  
న్వారకఇత్యర్థం. † పేయప్రత్యసీకత్వే విశేషణంకేపి మేయానంబంధ - తత్సంబంధవిరోధత్వాత్ స్వప్రతిహత్యాత్మాదకత్యాదయోగాచ్చేత్వత్రాహ  
(సత్యసంకల్పాదితి) స్వసంకల్పానుసూయం పేయసంబంధం సంశ్లేష తద్వియోగంవ కర్తం సమ్భం. సన పేయం సన్వవిశ్వేనాశేక్షయాపేయం-  
తత్సంబంధవిద్యత్యేన తస్మిన్తలసానకత్యాదితిభావః. సత్యసంకల్పత్వం మేయప్రత్యసీకత్వోపపాదకం కారణత్వ జ్ఞాన్యత్వోపయోగివ. మేయ  
ప్రత్యసీకాత్మత్యసంకల్పాదితిపద్యయేన † అపకరపాదేత్వాదివాక్యం స్తావరం. † జ్ఞాన్యత్వోపయోగినీం ధర్మస్వరూపస్య కల్యాణతామాహ (జ్ఞానేతి)  
ఆనన్దత్వం సాన్వసూత్యత్వమ్. ఆనన్దేన సత్యత్వమాన్వత్వం వివక్షితమ్. పేయప్రత్యసీకత్వం పూర్వముక్తమ్. జ్ఞానానన్దేతి భావప్రధానదేశః †  
ద్యేష్టయోద్వినివదనైకపదే ఇతివత్. జ్ఞానత్వానన్దత్వసత్యత్వాని సప్రాదేశికానిత్వం ప్రబలం. ఆదికద్యేనాన్వయ్య గృహీతతేపి సర్వవ్యాప్తిత్వస్య  
కాలానన్ద్యకసమ్, నిత్యత్వస్య సాన్వత్రికత్వకసమ్, సర్వస్మనసామానాధికరణ్యర్థాన్వయన నిత్యత్వకృత్సృష్టదేశకృత్త్వకధనం హ్యవిరుద్ధమ్.  
కల్యాణత్వమన్దేయమనన్దవిత్కామావ్యవసూత్యత్వమ్. జ్ఞానత్వాదయః కల్యాణగుణా యన్య తస్మాదిత్యర్థం. యథా ప్రభాశ్రయే దీపే ప్రభాం వినా  
అశ్రయాంశస్త్వేన దితురన్యైత్వరూపవత్ప్రేక్ష్యనిత్యగుణాః-తథా బ్రహ్మశోపి జ్ఞానత్వానన్దత్వనదైకరూపత్వాని స్వయాపన్య గుణాః. ఛిద్యో ఛిద్య  
చ జ్ఞాన్తే న్యైశ్చేదాచవిరోధం. ఛిద్యఛిద్యోస్సాధారణాకారోజ్ఞానత్వానన్దత్వాదిః - యథా-సంబంధస్య సతో రాక్షో సరాః పరికరా ఇత్యక్తే న్యక్తే  
నాచవిరోధః - సరస్వినోభయసాధారణాకారం-తద్విత్. † ఛిద్యభూతజ్ఞానవత్తామాహ (సన్విజ్ఞాదితి) సర్వజ్ఞత్వం నిమిత్తత్వోపయోగి. సర్వశక్తిత్వమ  
పాదానన్దోపయోగి. అనేన చిదచిచ్ఛరీకత్వ మన్యగ్నిప్రేతం భవతి - అన్యగ్నిపాదానన్దయోగాత్. కించ-సర్వజ్ఞత్వముపాసకాపేక్షిత తత్ప్రతిబ  
ధతన్నిరసన ప్రకారజ్ఞానోపయోగి. సర్వశక్తిత్వం తద్విరోధినిరసనోపయోగి. పరమకారుణికత్వం జ్ఞాన్యత్వ కారణతోపయోగి - ప్రశయదళా  
యానుసత్త్వం చేతనూతం నిరీక్ష్య దయయాపి సృష్టి. సంశితసౌలభ్యంచ దయయైవ - యథా † మాతా పితా భ్రాతా నివాసభృతం నువృత్. †  
గతిర్నారాయణితి. ఈర్ష్యశేన్వరకపాయభూతః. † ఉపేయమన్యదిత్యత్రాహ (పరస్మాదితి) అత్ర మాతాపితృత్వనుసంధేయం. † దేవతావిశేషనిర్ణయార్థమా  
హ (పుంసఇతి) కారణవాక్యేషు † ఛాగోవామస్త్రాన్విజ్ఞాదితి సూత్రన్యాయాత్ సద్భిన్నత్వాది సామాన్యశబ్దానాం పురుషనారాయణాది విశేషవర్తనసా  
యిత్యాత్ సర్వశ్రుతిసాం నారాయణ ఏవ వర్తనసాన భూమిరితి † యతోవా ఇనుసీత్యానిగుతేర్హృదయమితి సూత్రకారన్య భావఇతి భాష్యకా  
రాభిప్రాయః. పుంసఇత్యనేన కారణభూతన్య వస్తునస్త్రి పాద్విభాతి మత్త్యమపి మూచితం పురుషమూక్తే † త్రిపాదన్యామృతందివీతిశ్రవణాత్. † (సూ  
త్రాధితి) అక్షరాధిపాత్వ ర్ధాధిశ్రుత్యర్థం. నను-యదీశ్వరో లిలక్షయిషితి- తస్మి తదసాధారణసర్వజ్ఞత్వాది ప్రతిపాదకసత్యజ్ఞానాది వాక్యానాదతేన  
జ్ఞానాకారణత్వం కిమర్థం సూత్రీకమ్. ఉద్యతే-గుణైస్సన్వయాపన్య లక్ష్యమాణ్యే తదపేక్షయా బహిష్టాయా ఏభూతే రుపాన్యానన్దార్థావః ప్రతీయత

† ఇతి దేవమన్యది విమమన్యత్వే నీకర్తృనిమిత్తత్వమ్, జీవానాం తత్త్వైర్ద్రవవాహణాజ్ఞానాదిత్వం ప్రతిపాద్య, తదనాదిత్వంచ “ నిత్యో ని  
త్యానాం చేతనశ్చేతనానామ్ ” “జ్ఞాక్షో ద్వా ” ఇత్యాదిశ్రుతిమామల్యుత ఇత్యుక్తాన్, తదనాదిత్వేపి ప్రశయకారే చిదచిచ్ఛసూక్తిక్ర  
భోగ్యయోర్నామరూప విభాగాభావో, “ ఆత్మావా ఇదమేకపదాగ్ర అసీత్ - నాన్యత్ కిచ్ఛనమివత్ ” ఇత్యాదావేకత్వానధారణముపపద్యత ఇతి  
సూత్రకారేన న్యయమేతాక్రమ్. తథాచ “ నాత్మా శ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాద్య ” ఇతిప్రత్యగాత్తసూ నిత్యత్వాదనమత్వత్వముక్తాన్, “ జ్ఞోతపవ ”

౧॥ శ్లో - భృగువలీ - ౧ అను.



జయో విశేషణత్వేన బ్రహ్మ లక్షయన్తి - † అనేకవిశేషణవ్యావృత్తత్వేన బ్రహ్మణోఽనేకత్వ ప్రసక్తే. † విశేషణత్వంహి వ్యావృత్తత్వమ్.

౩. † సను—దేవదత్తశ్చాన్యమో యువా లోహితాక్షస్సమపరిమాణఇత్యత్ర విశేషణబహుత్వేప్యేక ఏవ దేవదత్తః ప్రతీయతే. ఏవమత్రాప్యేకమేవ బ్రహ్మ భవతి † నైవమ్—తత్ర ప్రమాణాన్తరేణై క్యప్రతీతేరేకస్మిన్నేవ విశేషణానా ముపసంహరః! అన్యథా తత్రాపి వ్యావృత్తత్వేనానేకత్వమపరిహర్యమ్. † అత్రత్వనేనై వ విశేషణేన లిలక్షయిషితత్వాత్ బ్రహ్మణః ప్రమాణాన్తరేణై క్యమనవగతమితి వ్యావృత్తకథేదేన బ్రహ్మబహుత్వమన్వసీయమ్.

౪. † బ్రహ్మశబ్దేకాన్యత్రాన్యక్యం ప్రతీయత ఇతిచేత్ † న-† అజ్ఞాతగోన్యక్తేః జిజ్ఞాసోః పురుషస్య ఖడ్గో ముడ్డగి పూర్ణశుక్లో గౌరీతుల్యక్తే గోపదై క్తేపి ఖడ్గత్వాదివ్యావృత్తకథేదేన గోన్యక్తి బహుత్వ ప్రతీతేః బ్రహ్మవ్యక్తయోపి బహ్వస్య స్ఫురః. అతస్య లిలక్షయిషితే వస్తుస్యేషాం విశేషణానాం సంభూయ లక్షణత్వ మప్యనుపపన్నమ్.

౫. † నాప్యవలక్షణత్వేన లక్షయన్తి - † అకారాన్తరాప్రతిపత్తేః. † ఉపలక్షణానామేకేనాకారేణ ప్రతిపన్నస్య కేచచిదాకారాన్తరేణ ప్రతిపత్తిహేతుత్వంహి దృష్టుం యత్రాయం సారసస్యదేవదత్త కేదారఇత్యాదిషు.

త్వేన లిలక్షయన్తిత్యత్రాహ (అనేకేతి). † అనేకేతి ప్రసక్తిః వ్యావృత్తకథనంవా కన్యమిత్యత్రాహ (విశేషణత్వంహితి) విశేష్యతేనేనేతి నిర్వచనానుసారేణ భేదకం విశేషణం, భేద్యం విశేష్యమితి ప్రసిద్ధేః ఖడ్గో ముడ్డః పూర్ణశుక్లో నిలం కుష్టం పీతం అజో గజో మహిష ఇత్యాదిషు తదాద్యనాచ్చేతిభావః.

౩. † సిద్ధాన్తిచ్చాయమా చోదయతి (న్యతి). † పరిహరితి (నైవమితి) ఉపసంహరః - పర్యవసామ్. అన్యథా - ప్రమాణాన్తరేణై క్యప్రతి త్యత్రావే నతీత్యర్థః. తత్రాపి - దేవదత్తావాసః. † పక్షేవైషమ్యమాహ (అత్రత్వేతి) ప్రమాణాన్తరేణై క్య మిమలమితి ఐదత్తాయం భావః—\* ఏకమే వాచ్ఛితీయమిత్వాన్విభవన్తైకత్వనిర్భయః - తత్రాప్యేకత్వాన్ విశేషణభేదేన బహుత్వాపత్తేః, ఏకమిత్వాన్ పరానామేకో క్రిహిరీత్యాదివిన్నిర్యాహ సంభవా, చ్చేతి.

౪. † సను—నతీవలం ప్రమాణాన్తరేణై క్యప్రతీతః - కాన్తీని విద్యతే. తస్మాన్ సత్యాన్ ధర్మబహుత్వం సన్యాత్. అత్రచైకవిచనాన్తరస్థివాచి పదైక్యం విశేష్యైకత్వజ్ఞానకమితి శబ్దచే (బ్రహ్మశబ్దేతి) తస్మిన్ప్రత్యక్షేప్రేతి ముహుర్ముహుర్క్తిరాన్ - తాని బ్రహ్మాణీతి బహువచనం వా - నాస్తితి భావః. † పరిహరితి (నేతి). † తత్కథనచ్యత్రాహ (అజ్ఞాతేతి) ఏకవిచనాన్తరస్థివాచిపదైక్యం - విశేషణబహుత్వాన్వేన విశేష్యబహుత్వం సబాధతే! ఖడ్గో ముడ్డః పూర్ణశుక్లో గౌరీతుల్య బహుత్వప్రతీతే. ఏకవిచనాన్తరస్థివాచిపదైక్యం న్యతో విశేష్యైక్యక్రమితివాచికం - శబ్దానిషు ప్రత్యక్షభా వాత్ బహుత్వప్రతీతిఃచేన్న - అప్రత్యక్షేనైవపి గోషు ఖడ్గఇత్యాదివాక్యే ప్రయుక్తే బహుత్వప్రతీతే. తస్మాన్ విశేషణబహుత్వం చేన్యేకేష్యభేదా పాదకమిత్యన్తిపాద్యోఃక్తం అజ్ఞాతగోన్యక్తేతి. అజ్ఞాతగోన్యక్తే - ప్రత్యక్షేణాద్యశ్యమాన గోన్యక్తేరీత్యర్థః ఖడ్గో ముడ్డ ఇత్యాదివాక్యప్రయోగా సంభవ పుష్టాసాయ జిజ్ఞాసో రిత్యక్తమ్. గోసామాన్యజ్ఞానే సత్యబృహ్మగోన్యక్తిత్వాన్విజ్ఞాసాసంభవాత్ప్రయోగసంభవః. † స్ఫుట్టిస్థితిప్రత్యయాకింప్ర త్యేకలక్షణాని - ఉతసంసూయేతి వికల్పమభిప్రేత్య ప్రత్యేకంక్షే మామూల్యక్తమ్. సంసూయేతిపక్షే దూషణమాహ (అతస్వేతి) [అతిపి] - విశేషణ భేదస్య న్యతోవిశేష్యభేదాపాదకత్వాదిత్యర్థః.

౫. † ఉపలక్షణగుత్తం దూషయతి (నాపీతి) † మతఇత్యత్రాహ (అకారాన్తరేతి) వ్యావృత్తకనిష్ఠత్వా వ్యావృత్తనిష్ఠత్వీతిభావః. † వ్యావృత్తమే త్రాన్వచయతి (ఉపలక్షణానామితి) ఉపలక్షణేనూపలక్ష్య ప్రతిపత్తాప్రపలక్షణ, ముపలక్ష్యకారః, పూర్వప్రతిపన్నాకారశ్చేత్యా కారత్రయమవర్జనీ యమ్ - సుప్రతిపన్నశ్చేషు తద్వర్జనాత్. యథా సారససంబద్ధ ఉపలక్షణమ్. దేవదత్తసంబద్ధిత్వముపలక్ష్యమ్. కేగారత్వం పూర్వప్రతిపన్నాకారః. అతోత్ర తృతీయాకార ప్రతిపత్త్యభావా దుపలక్షణత్వమనుపపన్నమిత్యర్థః. కాఖాగ్రే చన్ది ఇత్యత్ర కన్యకారత్రయమితిచేత్. ఉన్యతే—కాలవి శేషే దేశవిశేషసంబద్ధః—ఉపలక్ష్యకారః. కాఖాగ్రముపలక్షణం. కాఖాచన్దియోశ్చ ఋజుప్రదేశవర్తిత్వం సంబద్ధః - సచ సంబద్ధేవాక్యావగతః. ఆది త్యాదివాక్యవర్తికం చన్దిశబ్దభేద్యం చన్దిసంస్థానం తృతీయాకారః. కేవారత్వాద్యాకారః ప్రత్యక్షప్రతీతః - చన్దిత్వంతు పూర్వాసంభూతత్వాద్విస్థమ్. మత్ర చన్దిఇతి బుభుత్సాయామేవం. కశ్చన్దిఇతి బుభుత్సాయాం శబ్దనావ్యక్త్యముపలక్ష్యం. సన్దిరసికేనవా శబ్దోత్థాపిత బుభుత్సామూలేనవా ప్రత్యక్షేణ

† యస్సర్వజ్ఞ స్వర్ణవిత్ ” “ పరాస్య శక్తిర్వివిధైర శ్రూయతే న్యాభివో జ్ఞానబలక్రియాచ ” “ నిష్కలం నిష్క్రియం కాన్యం నిరవద్యం నిరజ్ఞానమ్ ” “ ని త్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామన్ ” నిత్యానాం బహూనాం చేతనానాం, యః ఏకః నిత్యశ్చేతనస్సకామా స్వివిధాతీత్యర్థః—“ వతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్ ” ఇత్యాదిషు ప్రత్యగాత్మసః పరమాత్మసశ్చ కర్తవశ్యత్వేన శోచిత్వ త్వేనానర్వజ్ఞత్వేన ఉపాసనాయత్తముక్తి త్వేన నిరవద్యత్వేన సర్వజ్ఞత్వేన సత్యసంకల్పత్వేన సర్వేశ్వరత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాకరత్వాదినాచ న్యరూపస్య స్వభావస్య నానాత్వ వ్యసదేహాత్.

† ననుచు \* ౧ సత్వం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి ప్రతిపన్నాకారస్య జగజ్జన్మాదీన్యపలక్షణాని భవన్తి. † న - ఇతరేతర ప్రతిపన్నాకారాపేక్షత్యేన ఉభయోర్నక్షణవాక్యయోరన్యోన్యశ్రయశాత్. † అతోపలక్షణతో బ్రహ్మ ప్రతిపత్తుం శక్యత ఇతి.

౬. † ఏవంప్రాప్తేఽభిప్రాయతే - † జగత్సృష్టిస్థితిప్రశ్నయేపలక్షణభూతైర్భువ్వా ప్రతిపత్తుం శక్యతే. † నచోపలక్షణోపలక్ష్యకారణ్యతరీతాకారాన్తరాప్రతిపత్తైర్భువ్వాప్రతిపత్తిః. † ఉపలక్ష్యం హ్యనవధికాతిశయబృహత్, బృంహణం, చ - † బృహత్తేధాతోస్తద్భూత్యైత్. † తమపలక్షణభూతాశ్చ జగజ్జన్మస్థితిలయాః. † యతోయేన యదితి ప్రసిద్ధవన్నిద్యేనేన యథాప్రసిద్ధి జన్మాదికారణమనూద్యతే. † ప్రసిద్ధిశ్చ \* ౨౦ దేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోస్సృజతేత్యేకస్యైవ సచ్చబ్రహ్మచ్యవస్య నిమిత్తోపాదాన రూపకారణత్వేన - † తదపి సదేవేదమగ్ర ఏకమేవాసీదత్తుపాదానతాం ప్రతిపాద్యాద్వితీయమిత్యన్వితాత్తస్యం ప్రతిపేధ్య తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽస్సృజతేత్యేకస్యైవ ప్రతిపాదనాత్. † తన్మాద్యన్మలా జగజ్జన్మస్థితిలయాః తద్భువ్వా - జన్మస్థితిలయాస్య నిమిత్తోపాదానభూతం వస్తు బ్రహ్మేతి లక్షయన్తి. † జగన్నిమిత్తోపాదానతాక్షిప్తసర్వజ్ఞత్వ సత్వసంకల్పత్వ విచిత్రత క్తి ప్రసారో వక్రతాదిః పూర్వప్రతిపన్నాకారః. అనేన నిర్వచేష వస్తువాదేహాపలక్షణత్వమపి సూపరదృశ్య ఇత్యుక్తం భవతి. † తృతీయాకారప్రతిపత్తిరస్తీతి చోదయతి (ననుచేతి). † దూషయతి (నేతి) సత్యత్వాదియః కిం విశేషణాయా లక్షణభూతాః - ఉతోపలక్షణతయా. పూర్వస్మిన్మత్సే దూషణుక్తమ్. అన్యత్రవాకారాన్తరప్రతిపత్తిశ్చేత్యాయాం వాక్యాన్తరేణచేదనశ్చ - నేవ స చేవార్తాశ్రయ ఇతి - అతో \* యతో య ఇమానీత్యుద్ధి వాక్యేన ఆకారాన్తరప్రతిపత్తిర్వక్తవ్యా - తతశ్చ స్యాన్యాయశ్రయ ఇతిభావః. † (అత ఇతి) విశేషణోపలక్షణత్వయోగాదిత్యర్థః. [ఇతి జన్మాద్యధికరణపూర్వపక్షః].

౭. † సిద్ధాంతమతారయతి (ఏవంప్రాప్తేఽభిప్రాయత ఇతి) ఏవం సూత్రకారాభిప్రేతే పూర్వమే ప్రాప్తే తదభిప్రేత స్తత్సరిహరి ఉద్యత ఇత్యర్థః. † జ్ఞాప్యబహిర్భూతో జ్ఞాప్య ప్రతీత్యుపాయః ఉపలక్షణం. జ్ఞాప్యస్తర్భూతో జ్ఞాప్యప్రతీత్యుపాయావిశేషణమ్. నైకస్య జ్ఞాప్యజ్ఞాపకత్వ విరోధః - ఘటాదేన్ద్రియసంయోగ ప్రతీనంబధిప్యే జ్ఞానాత్ప్రతిపాదుత్వస్య విషయత్వస్య చ దృవనాత్. ఏవం శబ్దతో ధీకృతయా న్యవికేషప్రతిపాదేనామేకమేవాని ఉభయభావ లక్షణోపపత్తిం లక్ష్యత్ \* ఏకానేకస్వరూపాయ స్థూలమాత్మైత్వై నమ ఇతివచ్చరమాక్రమపలక్షణ పక్షం బుద్ధ్యంతయా ప్రపంచముపపాదయితుం ప్రతిజానీతే (జగదితి). † నమాపలక్షణపక్షేనపపత్తిరైత్యత్రాహ (నచేతి) ఆకారాన్తరం - ఆకారవిశేషః. సచోపలక్షణోప లక్ష్యకారాని క్షయత్యుచ్యునన్తి. † పుష్కల్యంతయాకారం దిప్యయితుమాకారద్వయం వివక్షత్ పూర్వమపలక్ష్యకారమాహ (ఉపలక్ష్యంహేతి) అగర్భ్యేన \* బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే పరం బ్రహ్మేతి. శ్రీమతి వైష్ణవే పురాణేన \* బృహత్సాన్త్యైవంహాత్వాన్చ బ్రహ్మేతి పరిపూర్ణతత్వాని నిర్వచనప్రసిద్ధివ్యతిరోహితబి. ఆకారత్రయపుష్కల్యంత్యైవతాన్ధాః చశబ్దాస్తత్రత్ర త్రేయోః. † కః నిరతిశయబృహత్త్వబృంహణత్వ ప్రతిపత్తిరైత్యత్రాహ (బృహత్తేతి) మనిక్ ప్రత్యయాన్తస్య రూఢిసహకృతస్య బృహతి ధాతోస్తద్భూత్యాదిత్యర్థః. † యదాన్త బ్రహ్మ శబ్దేన బృహత్త్వ బృంహణత్వవగతిః కఠిన్త్యత్రాహ (బృహత్తేతి) బృహత్త్వస్య స్వరూపతో గూఢశ్చ వివక్షితత్వైత్ బృంహణత్వరూప బృహత్త్వ ముపాధాత్వైవగతమితిభావః. † ఉపలక్షణకారమాహ (తదుపలక్షణేతి) † నను - † సారసస్య కేవలేనేన జన్మాదీనాం బ్రహ్మణానాం సంబంధా వక్తవ్యః. కించ - బ్రహ్మం ఉపాదానత్వే బాహ్యమత ఇవ నిమిత్తాన్తరాధిష్ఠేయతాప్రసక్తేన సత్యసంకల్పత్వాని సూక్ష్మయలక్షణబృంహణత్వానిర్దిశ్య స్వాదిత్యేత చ్చక్షాన్త్యయం పరిహరం స్వతీయాకారోపస్థాపకం వాక్యంచావతారయతి (యతోయేనేత్యాదినా) † మత్ర కఠం ప్రసిద్ధిరైత్యత్రాహ (ప్రసిద్ధిశ్చేతి). † తచ్చ కథమిత్యేత్యాయాం తత్ప్రతిపాదనం పరానామన్వయ ముఖేన దర్శయతి (తదపీతి) తత్ - నిమిత్తోపాదానత్వ రూపకారణత్వమ్. ఉపాదాన త్యాదిస్తాత్ర స్తరనివారణయోగపపాదనమ్ \* తదైక్షత బహుస్యాం \* అన్యజతేతి. రామకృష్ణాదిరూపేణ బహుభవనవ్యాప్యత్వార్థం జగద్రూపేణ బహుభవనమితి దర్శయత్ \* తత్తేజోస్సృజతేత్యేనేన. † అత్ర ఫలితం సంబంధమాహ (తస్మాదితి) యథా ఉపలక్షణేన సారసేనాధికరణత్వేన సంబంధత్వం కేవలస్య, యథా చన్ద్రిదేశస్య శాఖాయాశ్చ ఋజుభావస్సంబంధః - తథా బ్రహ్మం ఉపలక్షణభూతజన్మాదిశ్చేతుపేక్షా మదృశ్యసంబంధఇత్యుక్తంభవతి యథా ప్రసిద్ధ్యనూపాద రూపతయా వాక్యస్య. నిమిత్తాన్తరశ్చాచార్యాత్సరిహితా భవతి. † ఏవం తృతీయాకారస్యాక్షేపకముపలక్షణ సంబంధాత్తకం నిమిత్తోపాదానరూపకారణత్వముక్తమ్. అథ తదాక్షిప్తం తృతీయాకారమాహ (జగదితి) యతశ్చబ్రహ్మసరిహితకారణవాక్యేమపి సార్వజ్ఞ్యాద్యవగమః.

† తయారేవ "తత్త్వమసి" "అయమాత్మాబ్రహ్మ" "యోసో సోహం యోహం సోసా" "అధయోన్యాం దేవతామపాన్తే అస్మాసానస్యోహమస్మీతి" "ననవేద అకృతోస్మి హేతుః ఆత్మేత్యేవాపానీత" "బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మమే కితవా" ఇతివ సర్వజీవా త్వవ్యాపిత్వేనాభేదవ్యవదేశాచ్చ; ఉభయస్యవదేశావిరోధేన పరమాత్మాంశోజీవాఽత్తేత్యర్థస్యంగస్తవ్యమ్. సకేవలం న్యాయసిద్ధమిదం శ్రుతి స్మృతిభృత్యాచ్యుతత్యయముక్తం జీవాత్మనః, "సాదోన్య



